

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce

Mgr. Jan Chadima

Rudolf Slánský (1901 – 1952)

Vzestup a pád stranického funkcionáře

Rudolf Slánský (1901 – 1952)

The Rise and Fall of a Party Official

Vedoucí disertační práce: doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. března 2019

.....
Mgr. Jan Chadima

Poděkování

V první řadě děkuji svému školiteli doc. Michalu Pullmannovi, Ph.D. za trpělivé vedení a vstřícnost k mému bádání. Za trpělivost musím též poděkovat svým rodičům, především pak za pomoc s překlady z německojazyčných a ruskojazyčných textů.

Poděkování patří pracovníkovi Národního archivu Mgr. Davidu Hubenému Ph.D., za neocenitelné rady ohledně archivních fondů, zpřístupnění řady nezpracovaných materiálů 3. oddělení Národního archivu a obzvláště za to, že jsem si z jeho kanceláře mohl udělat soukromou badatelnu a ušetřit tak spoustu cenného času. Obdobně bych chtěl poděkovat panu PhDr. Jiřímu Křesťanovi, CSc. za bezproblémové zpřístupnění nezpracovaných archivních materiálů 6. oddělení Národního archivu.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá Rudolfem Slánským, významnou osobností dějin KSČ. První část textu vychází z rekonstrukce politické činnosti Rudolfa Slánského. Sleduje se zde jeho příklon k levicovým myšlenkám, kdy vstupuje začátkem dvacátých let do sociální demokracie a následně do KSČ, kde se účastní tehdejších vnitrostranických bojů.

Důležitou část textu tvoří Slánského aktivity coby krajského tajemníka v Moravské Ostravě. Na Ostravsku se střetávaly dva základní tábory (byť rozpory byly spíše osobního rázu než ideového) a v následném vzestupu Slánského (stal se tajemníkem kraje) lze částečně sledovat snahu pražského vedení KSČ zklidnit situaci a dosadit do vedení „kompromisního“ (resp. do žádného z táborů osobně nezajímavého) kandidáta. Cílem pražského vedení bylo sice přeřazením „zklidnit/usměrnit“ mladého radikála, ale posléze mu také dát příležitost (v důležitém regionu) projevit své schopnosti (zejména organizační). Po návratu z Ostravy začal Rudolf Slánský zasahovat do bojů o moc v KSČ. Stal se součástí Gottwaldovy skupiny, která na V. sjezdu KSČ v roce 1929 převzala vedení strany.

Další úsek práce je věnován aktivitám Rudolfa Slánského v polovině třicátých let. V roce 1935 Jan Šverma spolu se Slánským de facto přebírali moc ve straně, protože Gottwald spolu s Kopeckým byli nuceni ukrývat se v Moskvě. Slánský spolu se Švermou se kvůli své částečně samostatné politice dostali do střetu s Kominternou. V důsledku toho byl Slánský nucen provést sebekritiku a ztratil své mocenské pozice ve straně získané po V. sjezdu. Do vyšších stranických míst se vrátil na VII. sjezdu KSČ v roce 1936.

Dalším významným momentem ve Slánského životě byl jeho moskevský pobyt během druhé světové války. Text pojednává o jeho roli v moskevském vedení KSČ, působnosti v sovětském rozhlasu pro středoevropský region, který řídil, jeho spoluúčasti na partyzánském hnutí a nakonec i o jeho následné roli při Slovenském národním povstání.

Mnohem závažnější a důležitější jsou aktivity Slánského po roce 1945. Rudolf Slánský byl generálním tajemníkem Komunistické strany Československa a tato funkce mu zaručovala pozici druhého nejmocnějšího muže ve straně a později i ve státě. Klíčová je jeho aktivita při budování komunistické strany, kdy tato část práce vychází z toho, jak strana vypadala pod Slánského vedením, jak byla utvářena její organizační struktura a jaký byl vývoj její členské základny. V textu jsou také rozebrány další důležité aktivity Slánského týkající se let 1945–1948, průběhu Února a nakonec jeho podílu na poúnorových represích.

Další částí práce je prezentace Slánského. Tato část textu pojednává o tom, jak byl Slánský oficiálně představován společností a jak byl na základě toho sám společností vnímán.

Cílem zde je analýza prezentace Slánského během jeho padesátých narozenin v kontrastu s tím, jak byl společností představován v průběhu svého vlastního procesu. V souvislosti s tím se pak text zaměřuje na rozbor toho, jak byl Slánský společností přijímán, a to v době, kdy byl stále ještě druhým nejmocnějším mužem v zemi, a nakonec, jak lidé reagovali na jeho odvolání z funkce, zatčení a samotný proces s ním. V závěru práce je shrnuto rehabilitační řízení.

Součástí textu jsou tři krátké samostatné *Exkurzy*. Tyto pojednávají o osudech Slánského rodiny po celou dobu sledovaného období. Poslední *Exkurz* je propojen s výše uvedeným rehabilitačním řízením.

Část práce je také postavena na analýze Slánského vybraných hodnotových vzorců a způsobů jednání. Zde je text inspirován koncepcí francouzského sociologa Pierra Bourdieuho. Důležité jsou zde termíny *habitus*, *sociální pole* a *kapitál*.

Klíčová slova: Rudolf Slánský, Klement Gottwald, Jan Šverma, KSČ, Kominternu, jednotná fronta, Únor 1948, represe, politické procesy, Informbyro, rehabilitace, habitus, sociální pole, kapitál

Abstract

The dissertation is about Rudolf Slánský, an important figure in the history of the Communist Party of Czechoslovakia. The first part of the text is based on a reconstruction of Slánský's political activities. It looks at his leaning towards left-wing ideas when he became interested in social democracy at the beginning of the 1920s and subsequently became a member of the Czechoslovak Communist Party where he was involved in the internal struggles of that time.

An important part of the text consists of Slánský's activities as regional secretary in Moravská Ostrava. Two basic camps clashed in the Ostrava region (although the disputes were more of a personal nature than ideological) and in Slánský's subsequent rise (he became regional secretary) the efforts of the Prague Communist Party leadership to calm the situation and to put a "compromise" candidate in charge (or one that was not personally involved in either of the camps) can partly be seen. By transferring him, the aim of the Prague leadership was to "calm down/bring into line" the young radical, but also eventually to give him the opportunity (in an important region) to show his abilities (especially his organisational abilities). Upon his return from Ostrava, Rudolf Slánský began to get involved in the power struggles within the Communist Party. He became part of Gottwald's group, which took over the leadership of the party in 1929 at the Fifth Communist Party Congress.

Another part of the dissertation is devoted to Rudolf Slánský's activities in the mid-1930s. In 1935, Jan Šverma and Slánský took de facto power of the party as Gottwald and Kopecký were forced to hide in Moscow. Slánský and Šverma, came into conflict with the Comintern because of their partly independent policies. Consequently, Slánský was forced to criticise himself and lost his powerful position in the party acquired after the Fifth Congress. He returned to a higher position with the party at the Seventh Communist Party Congress in 1936.

Another significant moment in Slánský's life was his stay in Moscow during the Second World War. The text discusses his role in the Moscow leadership of the Czechoslovak Communist Party, his duties in Soviet radio for the Central European region which he was in charge of, his involvement in the resistance movement, and finally his subsequent role in the Slovak National Uprising.

Far more significant and more important are Slánský's activities after 1945. He was General Secretary of the Czechoslovak Communist Party and this position made him the second most powerful man in the party and later in the country. The part he played in building

the Communist Party is key and this part of the dissertation stems from how the party looked under Slánský's leadership, how its organisational structure was shaped, and how its membership base developed. Other important activities of Slánský regarding 1945–1948, February 1948, and finally his involvement in the post-February repressions are also discussed.

Another part of the work looks at the image building of Slánský. This part of the text discusses how Slánský was officially presented to society and how, as a result, he was perceived by society itself. The aim here is to analyse how Slánský's image was built at the time of his fiftieth birthday, in contrast to how he was portrayed to society during his own trial. In connection with this, the text focuses on analysing how Slánský was accepted by society when he was still the second most powerful man in the country, and finally, how people responded to his removal from office, his arrest, and the trial itself. At the end of the dissertation, the rehabilitation process is summarised.

Part of the text includes three short separate *Excursions*. These are about the fate of the Slánský family throughout the whole period under review. The last *Excursion* is linked to the aforementioned rehabilitation process.

Part of the dissertation is an analysis of Slánský's chosen value formulas and ways of negotiation. Here the text is inspired by the concept of the French sociologist Pierre Bourdieu. Here the terms *habitus*, *social field* and *capital* are important.

Keywords: Rudolf Slánský, Klement Gottwald, Jan Šverma, Czechoslovak Communist Party, Comintern, United Front, February 1948, repression, political trials, Informbyro, rehabilitation, habitus, social field, capital

OBSAH

Úvod	13
1 Nastínění metodologického rámce	17
2 Raná léta	22
3 Stranické začátky	28
3.1 Jsem straník, tedy jsem.....	28
3.2 Rudolf Slánský židovského původu	31
3.3 Názorové proudy	34
3.4 Marxistická levice – Šmeral	34
3.5 Ultraleví.....	35
3.6 V. kongres Komunistické Internacionály	38
3.7 Hnutí mladých a Nová levice	41
3.8 Praví	42
3.9 První politické kroky	43
4 Vzestup stranického funkcionáře	50
4.1 Příchod Slánského a ostravský region.....	50
4.2 Dělnický deník	54
4.3 Slánského vzestup	57
4.4 Tajemník Slánský	60
4.5 Proletářská obrana, konflikty se zákonem a trockismus	64
4.6 Duch času	66
4.7 Konec Ostravského pobytu	68
4.8 Ostravský pobyt – závěrečné shrnutí	69
5 Završení bolševizačního procesu a stranického vzestupu	72
5.1 Mezinárodní scéna.....	72
5.2 Mocenské změny v KSČ	74
5.3 Kladno	76
5.4 Rudý den	80
5.5 Praha.....	85
5.6 V. sjezd KSČ	87
5.7 Boj proti opozici po V. sjezdu.....	88
5.8 Vedení Prahy	93
5.9 Organizační oddělení.....	97
6 Nová taktika a její revize	101
6.1 Stav komunistického hnutí	101
6.2 Snahy o revizi	103
6.3 Změna taktiky.....	106
6.4 VII. kongres.....	109
6.5 Prezidentská volba.....	114

6.6	Odvolání Budína	115
6.7	Moskevská jednání	117
6.8	Kampaň	120
6.9	VII. sjezd	122
Exkurz I.....		125
7	Za obranu státu	129
7.1	Poslanec Slánský	129
7.2	Od Mnichova k odchodu do SSSR.....	132
7.3	Moskevské vedení	135
7.4	V rozhlase.....	140
7.5	Partyzánské hnutí	145
7.6	Slovenské národní povstání.....	148
7.7	Moskevská jednání	153
Exkurz II.....		157
8	Budování strany	160
8.1	Generální sekretariát	163
8.2	VIII. sjezd.....	164
8.3	Organizační struktura	165
8.4	Jiné organizační složky strany.....	166
8.5	Strana po Únoru	168
8.6	Ideologická výchova	169
8.7	Stranická kázeň	172
8.8	Nová elita	173
8.9	Vývoj členské základny a příčiny její „revize“	175
8.10	Prověřování	176
8.11	Kandidátní	178
8.12	Rudolf Slánský a KSČ – shrnutí	179
9	Na cestě k Únoru	181
9.1	Evidenční odbor	181
9.2	Komise pro evidenci demokratických sil a sjezd sociální demokracie	183
9.3	Útvar pro NF	186
9.4	Moskevský vysílač	187
9.5	Informbyro I.	188
9.6	Slánský a Únorové události.....	195
9.7	Hodnocení Února	204
10	Spolutvůrce represí.....	207
10.1	Ústřední akční výbor	207
10.2	Informbyro II.....	209
10.3	Sokolský slet a pohřeb Beneše	210

10.4	Ostrý kurz v politice	212
10.5	StB, sovětští poradci a politické procesy	216
11	Před procesem	222
11.1	Jugoslávie, Rajk a Informbyro III.	222
11.2	Izrael.....	224
11.3	Domácí scéna	225
11.4	Počátek pádu	228
11.5	Zatčení	237
11.6	Ve vězení.....	242
12	Poslední služba straně.....	250
12.1	Narozeniny vs. proces	253
12.2	Mimo propagandu	258
12.3	Ohlas vedení.....	258
12.4	Ohlas emigrace.....	263
12.5	Ohlas procesu ve společnosti	265
12.6	Slánský a společnost – shrnutí	268
12.7	Konec Rudolfa Slánského	269
	<i>Rehabilitace a Exkurz III.....</i>	271
	Závěr	286
	Seznam pramenů a literatury.....	288
	Přílohy	311
	Rejstřík	355

Seznam zkratek

A ČVUT	Archiv Českého vysokého učení technického v Praze
a. j.	archivní jednotka
ABS	Archiv bezpečnostních složek
AMO	Archiv města Ostravy
AMP	Archiv města Plzně
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí
ANM	Archiv Národního muzea
APF ČT	Archiv a programové fondy České televize
APS	Archiv Poslanecké sněmovny
AV NF	Akční výbory Národní fronty
EKI	Exekutiva komunistické internacionály
f.	fond
fol.	folio
HŠPH	Hlavní štáb partyzánského hnutí
Informbyro/Kominforma	Informační byro komunistických stran
inv. č	inventární číslo
kart.	karton
Kominterna/KI	Komunistická internacionála
Kostufra	Komunistická studentská frakce
KSČ	Komunistická strana Československa
KSM/ Komsomol	Komunistický svaz mládeže
KSS	Komunistická strana Slovenska
MVS	Mezinárodní všeodborový svaz
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
NF	Národní fronta
RGASPI	Ruský státní archiv sociálních a politických dějin
ROI	Rudá odborová internacionála
sign.	signatura
SNR	Slovenská národní rada
SOA Plzeň	Státní oblastní archiv v Plzni

SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
sv.	svazek
SZM	Slezské zemské muzeum
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
UPŠH	Ukrajinský štáb partyzánského hnutí
ÚV KSČ	Archiv Ústředního výboru KSČ
VHA	Vojenský historický archiv
VKS(b)	Všesvazová komunistická strana (bolševiků)
ZAO	Zemský archiv v Opavě
ZO	základní organizace

Úvod

„Tím vřeleji projevuje soudruhu Slánskému svoji upřímnou lásku pracující lid Československa, který v něm vidí oddaného a věrného pomocníka soudruha Gottwalda v úsilí o blaho a štěstí naší vlasti.“

„Před soudem stojí Rudolf Slánský [...] Jeho ryšavá hlava se sveřepým zátylkem, kterou v tuto chvíli propalují stovky očí [...] do této ryšavé hlavy s jidášsky nasupeným obočím a uhýbavýma očima se sbíhají všechny nitky široce rozvětveného spiknutí [...] Ano to je on. To všechno je dohromady stvůra, jejíž jméno je Rudolf Slánský.“¹

Oba uvedené citáty se týkají Rudolfa Slánského, jednoho z významných členů Komunistické strany Československa. První z nich zazněl během pompézních oslav jeho padesátých narozenin, druhý o rok a čtvrt později v průběhu rozsáhlé kampaně během procesu s vedením údajného protistátního spikleneckého centra, v jehož čele Rudolf Slánský stál. Tyto propagandistické prvky, ať už z období narozenin nebo procesu, odkazují ke klíčové otázce této práce – kdo byl Rudolf Slánský?

Rudolf Slánský patří mezi nejvýznamnější osobnosti Komunistické strany Československa i poválečné republiky, které svými činy zasáhly do osudů tehdejší společnosti. O důležitých aspektech Slánského života již byly sepsány odborné práce, ale část jeho života, zejména meziválečné období, postrádá rozbor. Ucelená biografie Rudolfa Slánského neznamena pouze odhalit dosud „bílá místa“ života tohoto politika, poskytne též vhled do fungování samotné KSČ, jak v meziválečném, tak i poválečném období.

Zkoumání osobnosti Rudolfa Slánského vychází ze dvou tematických okruhů. První z nich se zaměří na rekonstrukci Slánského činnosti během jeho aktivní politické dráhy. Časově bude vymezen obdobím od dvacátých do padesátých let. Bude se soustředit na příčiny příklonu Slánského k levicovému hnutí, důvody a strategie jeho počínání ve dvacátých letech vůči „oportunistickému“ vedení tehdejší KSČ, jeho aktivity v Moravské Ostravě v druhé polovině dvacátých let, kde poprvé získal vedoucí funkci ve straně. Slánský sehrál svoji roli i v tzv. bolševizačním procesu, který vyvrcholil na V. sjezdu strany, kdy se posléze dostává do nejužšího vedení strany a završuje tak svůj stranický vzestup v čase první republiky. V první polovině třicátých let dostává Slánský poprvé na starost organizační záležitosti celé strany, mnohem důležitější je však jeho počínání v letech 1935–1936, kdy participoval na vedení

¹ Citováno dle Slánská, J. *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 16, 39–40. Jedná se o článek Václava Kopeckého ke Slánskému padesátinám a o článek s názvem *Tři lavice* z doby procesu se Slánským.

strany a snažil se o politiku, která vedla ke střetu s Kominternou. Pozornost je taktéž věnována jeho činnosti na parlamentní půdě v předmnichovském období a aktivitám během druhé světové války, kdy vedl vysílání sovětského rozhlasu pro středoevropský region a následně se angažoval v partyzánském hnutí, stejně tak jeho roli během Slovenského národního posláni. Text se též zaměří na způsob, jakým si Slánský počínal při budování strany po roce 1945, během únorového převratu a v následných represích. Nejpodstatnějším momentem jeho politického života byl vykonstruovaný proces se spikleneckým centrem, ve kterém byl Slánský prezentován jako hlavní postava.² Závěr prvního tematického celku je věnován shrnutí rehabilitačního řízení. Ačkoliv se práce věnuje československému politikovi a KSČ, nelze opomenout širší kontext, proto je její součástí též rozbor mezinárodní scény, zejména ve vztahu ke Kominterně. Celkově se tato část zaměřuje především na to, jakou pozici a význam si Slánský vybudoval ve straně.

Z faktografických pasáží vychází rozsahem menší, ale neméně podstatný tematický okruh. Ten však netvoří jeden samostatný úsek, ale bude se prolínat v dílčích částech postupně celým textem. Podrobněji bude tento okruh rozebrán v samostatné kapitole věnující se metodologii. Tato část je vystavena na analýze Slánského vybraných hodnotových vzorců a žádoucích způsobů jednání. Záměrem je zjištění, zda lze v počínání Slánského, od počátku jeho politické dráhy ve dvacátých letech do konce jeho aktivního působení, v jeho strategiích prosazení i sebezprezentaci vysledovat kontinuitu a integritu.

Rozbor pramenů a literatury

Mapování Slánského politických aktivit, a s tím spojené zkoumání jeho postojů a názorů, vychází primárně z archivních materiálů. Pro meziválečnou éru jsou důležité především fondy Národního archivu *Ministerstvo vnitra I. presidium, Policejní ředitelství Praha II. - prezídium a Ústřední výbor KSČ 1921–1945*, pro jeho ostravské působení to jsou fondy Zemského archivu v Opavě, především fond *Policejní ředitelství Moravská Ostrava, presidiální spisy 1919–1939*, ve kterém se nacházejí bohaté materiály k činnosti KSČ na Ostravsku. Dílčí poznatky ke Slánskému lze dále nalézt ve fondech *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě. Relace ze schůzí 1912–1914* dále *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní tiskové spisy 1920–1939* a také *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1920–*

² Tato část textu, jež se věnuje Slánského činnosti a osudu v letech 1945–1952, primárně vychází z mé diplomové práce *Proměny kultu osobnosti: Rudolf Slánský a utváření komunistické diktatury*, Praha 2011, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann.

1938. Dále lze odkázat na Archiv města Ostravy, a to konkrétně na fond *Okresní soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1924–1948*.³ Pro meziválečnou éru se lze opřít pouze o dílčí literaturu.⁴

Pro období druhé světové války jsou stěžejní fond *Klementa Gottwalda*, který je v Národním archivu a ve kterém je uložena korespondence členů moskevského vedení, fondy Vojenského historického archivu, zejména tzv. *Sbírka Vzpomínek*, v níž lze nalézt informace k meziválečnému období, a dále fond *František Nečásek*, fond *1. čs. armádní sbor v SSSR* a fond *2. čs. Samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Nezpracovaný fond *Gustava Bareše* je uložen v Archivu Národního muzea.

Pro výzkum poválečné éry je klíčovým zdrojem v Národním archivu uložený osobní fond *Rudolfa Slánského* skládající se především z jeho článků a projevů. Na základě analýzy těchto dokumentů lze získat přehled nejen o postojích a názorech Slánského, ale stejně tak o celkovém fungování KSČ. K organizaci strany pak poskytuje zajímavé informace fond Slánského úřadu, tedy fond *Generální sekretariát 1945–1951* nebo jiných stranických orgánů, kde Slánský působil, jako např. fond *Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947–1954*, *Sekretariát 1945–1951*, dále fond *Zasedání ÚV KSČ 1945–1962* a *Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954*, či též fond *Organizačního oddělení Marie Švermové*. Nelze opomenout též fondy Archivu bezpečnostních složek, primárně fond *Velitelství StB*, fond *Ústředna Státní bezpečnosti*, fond *Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha* (nezpracováno).

V případě rozboru aktivit Slánského v době před komunistickým převratem v únoru roku 1948 a v jeho průběhu, jeho podílu na následných represích a především v rozboru jeho procesu se lze opřít o existující literaturu, především o díla historika Karla Kaplana.⁵ Což je

³ Tímto bych chtěl poděkovat panu Mgr. Ondřeji Kolářovi, Ph.D., kurátorovi Slezského zemského muzea, panu Mgr. Jozefu Šerkovi, vedoucímu oddělení služeb Archivu města Ostravy a Mgr. Haně Miketové za zprostředkování těchto archivních materiálů.

⁴ K dějinám strany v meziválečném období výběrově např. Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002; Wheaton, B.: *Radical Socialism in Czechoslovakia: Bohumír Šmeral, the Czech Road to Socialism and the Origins of the Czechoslovak Communist Party (1917–1921)*, New York 1986; Zinner, P.: *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918–48*, New York 1963; Hájek, M.: *Jednotná fronta: k politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*, Praha 1969; pro třicátá léta to jsou primárně studie historiků Zdeňka Hradiláka, Jana Nováka či Ladislava Niklíčka, výběrově Hradilák, Z.: *Třídní boje československého proletariátu v roce 1933 a taktika KSČ*. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. IV, č. 3, 1964; Novák, J.: *O letech třicátých*. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. V, 1969; Niklíček, L.: *Za lidovou frontu proti fašismu. I. Krajská organizace KSČ v letech zrodu nové strategicko-taktické orientace 1933–1936*, Praha 1965.

⁵ Z rozsáhlého díla Karla Kaplana se jako nejdůležitější pro tuto práci jeví knihy pojednávající přímo o Rudolfu Slánském. Tedy Kaplan, K.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004 a Týž: *Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009. Pro rekonstrukce Slánského činnosti během let 1945–1948 je důležitá kniha Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997. Pro poznání konce generálního tajemníka je zásadní Týž: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992. Podstatných knih Karla Kaplana je celá řada, zde jsem se pouze soustředil na ty nejdůležitější pro tuto práci. Kompletní Kaplanovu bibliografii lze nalézt v sbornících Jechová, K., Jech, K.: *Chronologická bibliografie díla Karla Kaplana*. In Jech, K. (eds): *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, s. 17–28; Břeňová, V.:

dáno několika faktory. Karel Kaplan je považován za vynikajícího a patrně bezkonkurenčního znalce archivních dokumentů k problematice poválečného Československa. O jeho rozsáhlém díle se dá v mnoha ohledech hovořit jako o průkopnickém počínu.⁶ Jeho knihy poskytují podstatný informační rámec k dané problematice, o který lze opřít výzkum. Některé aktivity Slánského, kterými se bude tato práce zabývat, byly již dostatečně zpracovány v různých Kaplanových dílech a případný archivní výzkum by pravděpodobně nepřišel s novými významnými poznatky.

Dále je nutno uvést, že nebyl proveden výzkum v ruských archivech. Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Michalu Macháčkovi Ph.D. za poskytnutí poznámek ze Slánského osobní složky z fondu Kominterny.⁷ Stejně tak bylo vyvinuto úsilí získat další materiály z ruských archivů od PhDr. Emila Voráčka, DrSc.⁸ V tomto směru však nebylo dosaženo úspěchu, přesto bych chtěl poděkovat za ochotu panu PhDr. Voráčkovi a stejně tak Mgr. Davidu Hubenému Ph.D. za zprostředkování kontaktu s panem Voráčkem.

Na závěr je důležité zmínit významný, avšak bohužel nedostupný pramen. Jedná se o pozůstalost Slánského manželky Josefy Slánské, která je v držení rodiny. V tomto směru byla kontaktována Slánského dcera, paní Marta Slánská, přes počáteční nadějně kroky však nakonec nebyly tyto materiály zpřístupněny. Z tohoto důvodu je možné využít jen střípky informací z těchto zdrojů, jež vycházejí ze studentských prací Krystýny Bekrové,⁹ které bylo umožněno do těchto pramenů nahlédnout. Přesto bych chtěl poděkovat paní Martě Slánské a jejímu synovi, panu Davidu Černíkovi, za prvotní ochotu tyto dokumenty zapůjčit, stejně tak PhDr. Jiřímu Křesťanovi CSc. za zprostředkování kontaktu s paní Slánskou, panu Tomáši Vlčkovi a Mgr. Vítu Strobachovi Ph.D. za snahu kontaktovat paní Slánskou ohledně těchto dokumentů.

Chronologická bibliografie prací Karla Kaplana za období 1994–2003, s dodatky za rok 1993. In Pernes, J. (eds): *Po stopách nedávné historie: Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Brno 2003, s. 352–356.

⁶ Viz Sommer, V.: *Kronikář komunistického Československa. Karel Kaplan a studium soudobých dějin*. In *Soudobé dějiny*, č. 2, 2008, s. 341–356.

⁷ Ruský státní archiv sociálních a politických dějin (RGASPI), f. 495, op. 272, d. 51.

⁸ Viz Voráček, E.: *KSČ a Kominternu 1929–1943: edice dokumentů*. In *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = češsko-rossijskije otnošenija v 19-20 vekach*, Praha 2011 s. 253–268.

⁹ Bekrová, K.: *Politické procesy a jejich dopad na život a dílo Josefy Slánské ve světle archivních pramenů*, Praha 2014, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček [online]. [cit. dne 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>; Táž: *„Hitler je v háji, Stalin je v háji a já jsem tu pořád.“ Analýza životních příběhů manželek a potomků osob odsouzených v procesu v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 2016, diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček [online] [cit. 11. dne ledna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/166894>

1 Nastínění metodologického rámce

Jádro práce, tedy první tematický okruh, který se soustředí na rekonstrukci Slánského činnosti během jeho aktivní politické dráhy, bude zpracováno klasickým biografickým přístupem. Dílčí část textu, druhý tematický okruh, bude vycházet z koncepce francouzského sociologa Pierra Bourdieuho, jehož teorie bude sloužit jako pragmatický nástroj k hledání a vysvětlení souvislostí. Nepůjde o komplexní bourdieuvskou analýzu, ale text bude vycházet ze základních principů tohoto přístupu. „*Je zbytečné následovat Bourdieua na všech jeho cestách. Vždy by mělo platit, že důležitější než následovat autora je následovat dané téma a jeho ‚analytické potřeby‘.*“¹ Záměrem je vysvětlit, co bylo hnacím motorem Slánského strategie, jež uplatnil při důležitých momentech svého života, objasnit, proč volil takový postup a o jaké hodnotové vzorce se při tom opíral.

V koncepci Pierra Bourdieuho jsou klíčové termíny *habitus*, *sociální pole* a *kapitál*. Pojem *habitus* lze chápat jako soubor dispozic historických aktérů, v našem případě Slánského. *Habitus* vede aktéry k určitým strategiím, myšlení a jednání, je výsledkem působení objektivních struktur, kterým je příslušný aktér dlouhodobě vystaven. Jinak řečeno, způsob vnímání a myšlení aktérů se přizpůsobuje sociální pozici – *sociálnímu poli* (např. členství ve straně), kterou zaujímají.² *Habitus* tedy řídí chování a rozhodování aktéra, ovlivňuje jeho nastavení, postoje či přístupy ke každodenní realitě,³ avšak nejedná se o zvyk, o něco, co by se člověk jednou naučil a následně neustále používal, *habitus* je neustále vytvářen, resp. jeho podoba není nikdy definitivní.⁴ *Habitus* vychází ze struktury *pole*, ale zároveň toto *pole* pomáhá vyvářet, *habitus* je tedy strukturován a přitom stejně tak strukturuje.⁵ Pokud bychom bytí v KSČ definovali jako *pole* (viz níže), tak strana vedla Slánského k určitému *habitu*. Stejně tak Slánského jednání, které bylo ovlivněno jeho *habitem*, např. výchova řádného straníka, ovlivňovalo *pole* – stranu.

¹ Viz Vávra, M.: Možnosti a meze využití konceptu právního pole Pierra Bourdieua. In Tížik, M. (ed.): *Pierre Bourdieu ako inšpirácia pre sociologický výskum*, Bratislava 2013, s. 195.

² Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. Antropowebzin, č. 2, rok 2011, s. 131. [on-line] [cit. 16. října 2017]. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierrabourdieu-pole-kapital-habitus>.

³ Řihánková, M.: *Povolání novinářka: analýza atributů profesního étosu*, Brno 2017, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, vedoucí práce Jaromír Volek, s. 20, [online]. [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/

⁴ Szalo, C. – Katriňák, T.: Obrat k praxi a hledisku aktérů: Bourdieovy reprodukční strategie a formy nadvlády. In *Sborník Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Sociální studia* 2002, roč. 8, s 95.

⁵ Wacquant, L.: Pierre Bourdieu. Biograf 27, 2002, odst. 21. [on-line] [cit. 27. října 2017]. Dostupný z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>

Habitus ale nedeterminuje jednání v úplnosti, nýbrž určuje spíše způsob provedení a hranice možných praktik,⁶ stejně tak *habitu* si aktér není nikdy plně vědom. Lidé si povětšinou neuvědomují, že jednají nějakým sociálně významným způsobem.⁷ Bourdieu k tomu uvádí: „Činitelé bojující za určité cíle mohou být oněmi cíli posedlí. Mohou být hotovi za ně zemřít, aniž uvažují o nějakých specifických výhodách, ziscích, kariéře a podobně. Jejich vztah k dotyčnému cíli vůbec není vědomou utilitární kalkulací [...] Mají prostě cit pro hru; v hrách, kde podmínkou úspěchu je ‚nezištnost‘, mohou například jednat tak, jak to odpovídá jejich zájmu, a přitom s naprosto spontánní nezištností.“⁸

Dalším důležitým termínem je již zmíněné *sociální pole*, či zkráceně jenom *pole*. Tato *pole* se skládají z vlastních pravidel hry, možností profitu, specifických zájmů apod.,⁹ a aktéři, kteří do tohoto *pole* vstoupí, jsou jím ovlivňováni a *pole* na ně působí silou své struktury.¹⁰ Aby aktér mohl v rámci určitého *pole* působit, musí nejprve proniknout do logiky a dynamiky jeho fungování, zorientovat se v jeho struktuře i systému různých pozic a dispozic dalších aktérů. Taktéž musí být schopen rozpoznat schémata vnímání a hodnocení, které jsou těmito pozicemi a dispozicemi svázány.¹¹

V rámci *pole* pak jednotliví aktéři disponují určitými zdroji. Tím se dostáváme k dalšímu důležitému termínu, kterým je *kapitál*. Pro potřeby této práce je důležitý zejména *symbolický kapitál*, resp. s tímto druhem *kapitálu* budeme v primárně celém textu pracovat. Dá se říci, že *symbolický kapitál* určuje pozici aktéra v *sociálním poli*, aktér jeho prostřednictvím získává uznání, status a prestiž.¹² Zisk tohoto společenského uznání je ve svých důsledcích totožný se ziskem moci v daném *poli*. Koncept *kapitálu* lze chápat jako

⁶ Pullmann, M.: *Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro sociální dějiny (z pohledu německých sociálních věd)*. In: Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (Ed.): *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, s. 4. [on-line] [cit. 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

⁷ Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. Antropowebzin, č. 2, rok 2011, s. 132 [on-line] [cit. 16. října 2017]. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierrabourdieu-pole-kapital-habitus>

⁸ Bourdieu, P.: *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 111–112.

⁹ Pullmann, M.: *Habitus a třídy...* In: Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (Ed.): *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, s. 4. [on-line] [cit. 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

¹⁰ Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. Antropowebzin, č. 2, rok 2011, s. 130. [on-line] [cit. 16. října 2017] Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierrabourdieu-pole-kapital-habitus>

¹¹ Řihánková, M.: *Povolání novinářka...*, Brno 2017, s. 18–19, [online]. [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/

¹² Pullmann, M.: *Habitus a třídy...* In: Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (Ed.): *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, s. 5. [on-line] [cit. 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

„beztvarý“ koncept, který nabývá podoby vždy až v kontextu konkrétní sociální a historické situace.¹³

Pierre Bourdieu k tomu uvádí: „*Dějiny pole vytváří boj mezi obhájci pozic a jejich dobyvateli, mezi držiteli titulu [...] a jejich vyzyvateli.*“¹⁴ Důležité u *symbolického kapitálu* je, že je společný všem členům daného *pole*,¹⁵ je to vlastnost, kterou např., členové strany vnímali v podstatě stejně. Bourdieu uvádí „*symbolický kapitál [...] předpokládá existenci sociálních aktérů, kteří jsou ve svém myšlení ustaveni tak, že to, co je jim nabízeno, poznávají a uznávají a že v to věří, což v některých případech znamená, že jsou toho poslušní, že se tomu podřizují.*“¹⁶

Obecně se v případě dalších druhů kapitálu může jednat o *ekonomický kapitál*, vyjádřený množstvím peněz a majetku, *kulturní kapitál* je individuální kultura jedince, která vychází z toho, jakým typem socializace a školení aktér prošel, dále *sociální kapitál*, který závisí na členství ve skupině, která svému členovi přiděluje a zvyšuje/snižuje uznání a prestiž.¹⁷ V textu budeme primárně pracovat se *symbolickým kapitálem*.

Pro shrnutí Bourdieuovy teorie jednání je nutné zdůraznit, že samotný *habitus* ani *sociální pole* nemají schopnost determinovat celkové sociální jednání aktéra. Jednání aktéra vychází ze symbiózy *habitu*, *kapitálu* a působení *sociálního pole*.¹⁸

Stěžejní část práce je založena na analýze Slánského projevů a textů, resp. z jejich rozboru vysvětlíme, jakým *kapitálem* a *habitem* disponoval a jak je v daném *poli* využíval a jak ovlivňovaly jeho jednání. Z tohoto důvodu se v textu často objevují přímé citace, které mají názorně představit Slánského myšlenkový svět. Sám Bourdieu přisuzoval užití jazyka významnou roli. Jazykovou komunikaci vnímal jako soupeření o symbolickou moc mezi jednotlivými mluvčími a samotný jazyk/text jako zbraň, kterou mluvčí vládne.¹⁹

¹³ Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. [on-line] [cit. 16. října 2017]. Antropowebzin, č. 2, rok 2011, s. 130. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>

¹⁴ Bourdieu, P.: *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 53.

¹⁵ Tamtéž, s. 132.

¹⁶ Tamtéž, s. 133.

¹⁷ Petrussek, M.: Pierre Bourdieu od Kabyľů k „velké sociologické teorii“. Doslov In P. Bourdieu, *Nadvláda mužů*, Praha 2000, s. 127–128; Pullman, M.: Proměny třídních pozic v moderní společnosti: kulturní sociologie Pierra Bourdieu. In Šubrt, J. (ed.): *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*, Plzeň 2007, s. 502.; Sám Bourdieu k těmto pojmům: The forms of capital. In Richardson, J.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, CT: Greenwood, 1986, p. 241–258.

¹⁸ Řihánková, M.: *Povolání novinářka...*, Brno 2017, s. 20, [online]. [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/

¹⁹ Radimský, J.: Co znamená mluvit: Ke strukturalistické sociologii jazyka Pierra Bourdieu. In Šubrt a kol.: *Soudobá sociologie II*, Praha 2008, s. 223.

U řady textů či projevů se dá říci, že na první pohled nemají žádný smysl, avšak při hlubším zkoumání zjistíme, že plnily významnou funkci, neboť veřejně potvrzovaly a utvrzovaly moc svého autora. Bourdieu chápe komunikaci též jako formu ekonomické směny, která se odehrává v symbolickém poměru sil mezi autorem a publikem a která může poskytnout jistý hmotný či symbolický zisk. Při komunikaci hraje pro autora textu důležitou roli schopnost prosadit vlastní hodnotící kritéria. Bourdieu k tomu uvádí „*všechna slovní vyjádření, ať už jde [...] o aparátnický proslov autorizovaného mluvčího [...], za své vlastnosti [...] zčásti vděčí faktu, že jejich původci se na základě určité praktické anticipace zákonů uvažovaného trhu – a zpravidla nevědomky a bez výslovné vůle – snaží maximalizovat potenciální symbolický zisk praktik určených ke komunikaci a vystavených hodnocení.*“²⁰

Pro prosazení vlastních kritérií je nutné, aby autor disponoval symbolickou mocí, resp. *symbolickým kapitálem*.²¹ Bourdieu tak hovoří o poli moci, které chápe jako prostor silových vztahů mezi různými druhy *kapitálu*, resp. mezi aktéry, kteří disponují patřičným *kapitálem* do takové míry, že s jeho pomocí dané *pole* ovládají a povstávají „*do zbraně pokaždé, kdykoliv je relativní hodnota oněch různých druhů kapitálu [...] ohrožena.*“²²

V tomto kontextu se v celé práci zaměříme na Slánského pojetí nepřítele a boje proti němu, na jeho vnímání organizovanosti, poslušnosti a ideové výchovy straníka při vytváření strany. Tyto pojmy v rámci jeho textů či projevů je potřeba vnímat jako významové jádro celého sdělení. Tyto pojmy Slánský považoval za důležité, reflektoval je celou svojí politickou kariéru, ale s jejich pomocí neusiloval o pouhé sdělení informací, ale o vytvoření hodnotového rámce, jímž ovlivní příjemce informace (např. spolustraníky) a prosadí svojí strategii.²³ Jeho hodnotové vzorce vycházely z jeho *habitu*, jejich prosazením se snažil měnit stranu – *pole*, ale zároveň strana měla vliv na vývoj jeho postojů.

V rámci nastínění metodologie je nezbytné objasnit význam některých termínů, jež jsou použity v textu. Jedná se zejména o označení „reformista“, „šmeralismus“ „jílkovci“ apod., která měla v době svého vzniku mnohdy hanlivé konotace, a v obdobném duchu s nimi pracovala též komunistická historiografie. V této práci jsou zmíněné termíny použity bez negativního významu, pouze jako technický prostředek, jak odlišit názorové či jiné platformy. Proto jsou tyto názvy psány v uvozovkách.

²⁰ Bourdieu, P.: *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*, Praha 2014, s. 52.

²¹ Radimský, J.: Co znamená mluvit... In Šubrta a kol.: *Soudobá sociologie II*, Praha 2008, s. 224, 227–228, 230.

²² Bourdieu, P.: *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 39.

²³ Srov. Svobodová, J.: *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*, Olomouc 2016, s. 46, 63.

Text byl v poznámkovém aparátu doplněn základními biografickými údaji osobností, se kterými se Slánský setkal během své kariéry, popř. které hrály roli v konkrétní události. Tyto biografické údaje nejsou bezúčelné, mnohdy pomohou upřesnit Slánského okolí, jeho *sociální a kulturní kapitál*. Biografické údaje nebyly doplněny u všeobecně známých osob, např. u Klementa Gottwalda a dalších, nebo osob, jejichž osudy se prolínají značnou částí textu, např. u Jana Švermy.²⁴ Z dobových pramenů je citováno bez úprav, včetně případných chyb, archaismů a překlepů.

²⁴ Bohužel se však ne ke všem osobám uvedeným v textu podařilo dohledat patřičné údaje.

2 Raná léta

Rudolf Slánský se narodil, podle vlastních slov, do rodiny vesnického obchodníka, a to 31. července roku 1901 v obci Nezvěstice¹ na Plzeňsku.² Jeho otec se jmenoval Šimon Slánský. Řada policejních zpráv uvádí jako jeho matku Jindřišku Slánskou,³ která je jako jeho matka zmiňována též na fotografické příloze v anglickém překladu knihy Slánského manželky Josefy.⁴ Dle matričního záznamu o narození Rudolfa Slánského byla však jeho matkou Hermína Slánská⁵, která zemřela v roce 1904, o rok později se Slánského otec oženil se zmíněnou Jindřiškou.⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že Jindřiška Rudolfa Slánského vychovávala od jeho čtyř let, lze soudit, že ji vnímal jako svou skutečnou matku. Slánský měl tři bratry, staršího Josefa, mladšího Richarda, kteří působili v komunistickém hnutí, a dále nejmladšího nevlastního bratra Zdeňka, jenž byl synem Jindřišky Slánské.

Při mapování Slánského vzdělání můžeme vycházet jen z dílčích informací. Slánský navštěvoval nezvěstickou základní školu,⁷ posléze v Plzni studoval čtyři roky gymnázium.⁸ Jednalo se o nejstarší střední školu v Plzni,⁹ kterou navštěvovali též dva jeho bratři Josef a Richard.¹⁰ Slánského spolužák Josef Vondráček z plzeňského gymnázia k němu poznamenal „*Slánský sám byl povahy uzavřené, nevzhledný, zrzavý [...] pihovatý, s nikým se ve třídě nestýkal a žil v úplné izolaci od ostatních spolužáků. [...] Vím, že Slánský ve svém studenském období velmi trpěl tou okolností, že byl svými spolužáky a celým svým okolím přezírán a neuznávám. To ho vedlo k intenzivnímu přemítání tohoto faktu a vedlo ho k hledání cest, jak se prosadit. Vím, že se jednu krátkou dobu v r. 1918 na př. zajímal o hypnetismus ve*

¹ K samotné obci Šilhánková, S.: *Historie Nezvěstic*, Plzeň, 2013, diplomová práce, Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická, s. 87, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

² Národní archiv (NA), Archiv Ústředního výboru KSČ (A ÚV KSČ), fond (f.) Rudolf Slánský (100/50), svazek (sv.) 1, archivní jednotka (a. j.) 1, fol. 15.

³ Např. Slánského prvorepublikový policejní spis. NA, Komise pro prošetření politických procesů 1949–54, inventář I. (Komise I.), sv. 47, a. j. 804, fol. 2, 4.

⁴ Slánská, J.: *Report on my husband*, New York 1969; Obrazová příloha č. 3.

⁵ NA, f. Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (HBMa), Spálené Poříčí [on-line] [cit. 10. března 2018]. Dostupný z <http://www.badatelna.eu/fond/1073/reprodukce/?zaznamId=2526&reproId=160362>; Obrazová příloha č. 1.

⁶ NA, f. HBMa, Spálené Poříčí [on-line] [cit. 10. března 2018]. Dostupný z <http://www.badatelna.eu/fond/1073/reprodukce/?zaznamId=2528&reproId=167030>.

⁷ K samotné základní škole Šilhánková, S.: *Historie Základní školy Nezvěstice*, Plzeň, 2010, bakalářská práce, Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická, s. 60, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

⁹ Bělohlávek M.: *Státní gymnasium v Plzni, 1877 – 1950*. Inventář, 1962, s. 1.

¹⁰ *Výroční zpráva c.k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1910–1911 a 1915/16*, Plzeň 1911 a 1916, s. 69 a s. 58.

snaze najít prostředky, jak vnutit svoji vůli ostatním.“¹¹ Jde však o výpověď v rámci výslechu z padesátých let.

Dle dochovaných záznamů nelze Slánského označit za dobrého studenta, v prvním ročníku měl nedostatečnou z českého jazyka,¹² avšak tehdejší školský systém umožňoval žákům nižších tříd v případě nedostatečné z jazyka či matematiky postup do dalšího ročníku.¹³ Třetí ročník však byl nucen opakovat a posléze ve čtvrtém ročníku „žák se svolením otcovým dne 28. června 1916 vystoupil z ústavu“.¹⁴ Slánského studijní neúspěch podle všeho nebyl v té době ničím neobvyklým, žáků opakujících ročník bylo mnohdy v každém ročníku několik. Věřilo se, že to je dobrý způsob, jak si důkladněji osvojit učivo a školská rada mnohdy vyzývala učitele, aby s tímto „dobrodiním“ nešetřili. Řada studentů školu opustila, nebo přešla na jiný ústav,¹⁵ což byl případ Slánského, ale i jeho bratrů Josefa¹⁶ a Richarda.¹⁷ Vzhledem k tomu, že všichni nastoupili na obchodní školu, mohla za jejich odchodem z gymnázia hrát roli spíše vůle otce–obchodníka, který mohl chtít, aby se jeho synové naučili raději obchodnímu řemeslu, než samotné studijní výsledky.

Z gymnázia přestoupil Slánský na Obchodní akademii v Plzni.¹⁸ V době, kdy začal na ústavu studovat, neumožňovala Obchodní akademie zakončit vzdělání maturitní zkouškou, to se změnilo až po vzniku Československa. Maturita se skládala z písemné zkoušky z českého jazyka a dvou cizích jazyků, z matematiky a obchodních nauk. Ústní část tvořily zkoušky z českého jazyka, z cizích jazyků, z dějepisu, zeměpisu, obchodních nauk a nauky o zboží.¹⁹ Slánský maturitu úspěšně složil v červnu 1920.²⁰

Většinu svého studia Slánský absolvoval v době 1. světové války,²¹ jak budovu plzeňského gymnázia,²² tak budovu Obchodní akademie zabralo pro ubytování vojsko. V

¹¹ Archiv Bezpečnostních složek (ABS), f. Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha (MNB), arch. č. MNB-1, karton (kart.) 6, Z-vyš.1480-84, fol. 15, (jedná se nezpracovaný fond).

¹² Archiv města Plzně (AMP), f. Státní gymnasium v Plzni, č. rkp. 11240, sign. 15d45.

¹³ Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*, 1. díl, Praha 1929, s. 323.

¹⁴ AMP, f. Státní gymnasium v Plzni, č. rkp. 11242–11244, sign. 15d46–15d48.

¹⁵ Řezníčková, K.: *Študenti a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007, s. 45.

¹⁶ Resp. jeho jméno se přestává objevovat ve výroční zprávě plzeňského gymnázia a objevuje se mezi studenty Obchodní akademie. Viz *Výroční zpráva c.k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1914/15*, Plzeň 1915 a *Roční zpráva obchodní akademie města Plzně za školní rok 1914/15 a 1915/16*, Plzeň 1916, s. 26.

¹⁷ *Heslo Richard Slánský, kdo byl kdo* [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_richard.html

¹⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

¹⁹ Škába, K. (ed.): *Padesát let Obchodní akademie v Plzni (1886-1936), Sborník prací*, Plzeň 1936, s. 59–60.

²⁰ AMP, f. Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň, č. rkp. 14475, sign., 4b 161; Obrazová příloha č. 7.

²¹ Ke školství za války viz Lenderová, M. – Halířová, M. – Jiránek, T.: *Vše pro dítě: válečné dětství 1914–1918*, Praha 2015, kapitola „Válka a škola“ s. 67–97.

²² Bělohlávek M.: *Státní gymnasium v Plzni, 1877 – 1950. Inventář, 1962*, s. 1.

budově Obchodní akademie mohla výuka probíhat i nadále, ale prostory byly poskytnuty také gymnáziu, učilo se tedy polodenně, výuka Obchodní akademie probíhala dopoledne, výuka gymnázia odpoledne.²³ To znamená, že Slánský po přestupu z gymnázia na Obchodní akademii zůstal na stejném místě. V Plzni Slánský působil ve studentském spolku Radbuza, kde se podle všeho také seznámil s Juliem Fučíkem.²⁴ V této době poprvé zasáhl i do dělnického hnutí, když se 1. května 1918 účastnil demonstrace zaměstnanců Škodových závodů,²⁵ za což dostal na Obchodní akademii důtku.²⁶ V roce 1919 vstoupil spolu se svým bratrem do Sokola, avšak když byl jeho bratr ze Sokola pro své aktivity v dělnickém hnutí vyloučen, odešel Slánský spolu s ním.²⁷

Po maturitě pokračoval Rudolf Slánský ve studiu na Vysoké škole obchodní. Založením této školy v roce 1919 byla završena snaha o vysokoškolskou obchodní vzdělávací instituci v českém jazyce. Na Vysoké škole obchodní navštěvoval Slánský hodiny jednoho z jejích nejvýznamnějších představitelů, národohospodáře Josefa Macka,²⁸ ale z neznámých důvodů požádal o částečné uvolnění z jeho výuky²⁹. Školu navštěvovali i Slánského bratři Josef³⁰ a Richard³¹ a mezi jeho spolužáky patřil i Josef Guttman,³² budoucí významný představitel KSČ.

²³ Škába, K. (ed.): *Padesát let Obchodní akademie v Plzni (1886–1936)*, Sborník prací, Plzeň 1936, s. 46.

²⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 3; Julius Fučík (23. února 1903 – 8. září 1943), po skončení studia na gymnáziu v Plzni nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1921 vstupuje do KSČ, posléze pracuje jako redaktor řady komunistických periodik. V letech 1934–1936 byl dopisovatelem *Rudého práva* v Moskvě, po návratu ze Sovětského svazu byl zástupcem redaktora *Rudého práva*. Po okupaci byl příslušníkem odboje, členem II. ilegálního vedení KSČ, v dubnu 1942 zatčen Gestapem a v srpnu 1943 popraven. Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 219.

²⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

²⁶ AMP, f. Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň, č. rkp. 14485, sign., 11a 152.

²⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

²⁸ Josef Macek (13. září 1887 – 19. února 1972) byl český národohospodář a sociálnědemokratický politik, teoretik družstevního socialismu. Od roku 1921 byl profesorem na VŠO, v letech 1924–1939 poslancem za soc. dem. V roce 1949 emigroval do USA, byl aktivní v exilových organizacích. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 417.

²⁹ Archiv Českého vysokého učení technického v Praze (A ČVUT), f. Vysoká škola obchodní ČVUT (VŠO–ČVUT), kart. 6, inv. č. II/9, zápis ze zasedání profesorského sboru 22. listopadu 1921.

³⁰ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, inv. č. 60, č. knihy 12-60 (nacionále S-Ž).

³¹ *Heslo Richard Slánský, kdo byl kdo* [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_richard.html.

³² A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní semestr 1921–22; Josef Guttman (23. května 1902 – 9. května 1956) působil v Marxistickém sdružení mladých akademiků, Komsomolu a Kostuffe. Od roku 1925 byl zaměstnancem ústředí KSČ, pracoval v redakci brněnské *Rovnosti*, poté v *Rudém právu*. Publikoval v *Komunistické revue*, od roku 1928 byl členem vedoucích stranických orgánů. Byl pokládán za „ideologického vůdce“ strany, od konce roku 1930 do listopadu 1931 byl zástupcem KSČ v Kominterně. V roce 1933 ostře vystoupil proti politice Kominterny následkem čehož byl ze strany vyloučen. V říjnu 1938 emigroval do USA, kde již zůstal. Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 220–221.

Vysokou školu Slánský nedokončil, podle svých slov dal přednost dráze „profesionálního revolucionáře“ a vstoupil do sociálně demokratické strany.³³ Nakolik je toto tvrzení pravdivé, zůstává v rovině spekulací. Studium bylo tříleté a zápis probíhal každý semestr, dle zápisových knih se Slánský zapsal do 6. letního semestru,³⁴ prakticky na konci studia. Je tedy otázkou, zda za odchodem stálo skutečně jen „revoluční poslání“, s vysokoškolským vzděláním mohl dělnickému hnutí posloužit lépe. V zápisech z profesorského sboru a ani v jiných materiálech se nepodařilo dohledat žádný údaj o ukončení jeho studia. Teoreticky mohla být jedním z motivů i samotná „prestíž“ školy, neboť tříleté studium nebylo považováno za rovnocenné ve srovnání s ostatními vysokými školami.³⁵ Škola však do jisté míry určila Slánského směřování – byť jej, nelze označit za ekonomického experta strany, přesto se hospodářským tématům věnoval v řadě svých projevů a článků.

Po načrtnutí průběhu Slánského studijních let se nabízí otázka, co vedlo mladého Slánského, syna obchodníka, k levicovému hnutí a posléze ke vstupu do KSČ. Jednoznačná odpověď neexistuje a lze pouze uvést některé dílčí poznatky. Slánský splňuje charakteristiky generace narozené na přelomu 19. a 20. století, jak ji ve svých vzpomínkách popisuje Pavel Reiman.³⁶ *„Většina z nás, kteří jsme se v té či oné formě podíleli na budování levého směru ve straně, vstoupila do dělnického hnutí teprve po skončení první světové války, v době vzestupu revoluční vlny vyvolané ruskou socialistickou revolucí [...] Léta našeho růstu, to nebyla normální léta, ale léta takových hlubokých revolučních otřesů a bojů v celém světě, jaké žádná z předcházejících generací neprožila [...] Nejhlubším zážitkem našeho mládí byla imperialistická světová válka a mohutný dojem z Říjnové socialistické revoluce [...] Neklid, konflikty, převraty, války a revoluční boje – to bylo ovzduší, v kterém jsme dýchali [...] Pokud lidé naší generace byli schopni myslet, museli všechny své nároky na život spojovat s revolučním bojem, se zásadní změnou všech lidských vztahů, se socialismem. Proto u té části mladé generace, která dovedla pochopit význam socialistické revoluce v Rusku, se zhroutily všechny tradiční představy o světě, v němž vyrostla a byla vychována. Vytvářel se příkré*

³³ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

³⁴ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní a letní semestr 1923–24.

³⁵ Samohýl V. – Života J.: *Vysoká škola obchodní*, 1919 – 1954. Inventář, 1960, s. 3.

³⁶ Pavel Reiman, (12. října 1902 – 1. listopadu 1976) zahájil svoji politickou dráhu v Komunistické straně Německa, členem KSČ byl od roku 1923. Působil v mládežnických organizacích, byl členem vedení KSČ na Liberecku a šéfredaktorem *Vorwärts*. Ve třicátých letech pracoval střídatě v kominternovském aparátu a ve stranických funkcích v ČSR. Druhou světovou válku strávil v Londýně, po roce 1945 pracoval na sekretariátu ÚV. Od roku 1952 byl vědeckým pracovníkem, v letech 1962–1968 ředitelem Ústavu dějin KSČ. V roce 1970 byl vyloučen ze strany pro sympatie k reformnímu hnutí. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 101.

odmítavý poměr ke všemu, co souviselo s kapitalistickým systémem, o němž jsme byli přesvědčeni, že se již v brzké době zhroutí [...] V letech 1920–1923 se nám tato světová revoluce jevila jako něco bezprostředně blízkého, co je již na dosah ruky. Do roku 1923 bychom rozhodně odsoudili jako oportunistu každého, kdo by tvrdil, že bude zapotřebí ještě dvaceti let těžkých bojů, než zvítězí i u nás, za docela změněných okolností, dělnická třída.³⁷

Podle informací z výsledku Slánského spolužáka Vondráčka se Slánský nejprve živě zabýval Masarykovými spisy, snažil se objasnit si svůj poměr ke společnosti, vyjasnit si – s ohledem na vlastní židovský původ – postavení židovského obyvatelstva v ní a celkově se zajímal o sociální otázky. Následně se Slánskému dostaly do rukou první brožury o ruské revoluci a marxistické texty.³⁸ Zde patrně sehrál roli jeho starší bratr Josef, který byl v kontaktu se sociálnědemokratickými funkcionáři a mohl dodávat mladšímu bratrovi marxistickou literaturu.³⁹ S touto literaturou se zajisté blíže seznámil v plzeňské *Nové době*, která otiskovala jeho překlady ruských revolucionářů.⁴⁰ Slánského příklon ke komunistickým idejím mohl mít spíše než citový racionální základ, vycházející z důkladného studia výše uvedených spisů.⁴¹ Jeho blízká spolupracovnice Jarmila Taussigová⁴² později uvedla, že „byl typ intelektuálního komunisty.“⁴³

Pravděpodobně nejpodstatnější vliv ohledně levicových myšlenek měl Slánského (ale i jeho bratry) legionář Josef Cajthaml,⁴⁴ který se po návratu z Ruska usadil v Nezvěsticích.⁴⁵ Sám Josef Cajthaml k tomu uvedl: „Po svém návratu ze Sov. svazu, v r. 1919 asi listopadu mě

³⁷ Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 162-164.

³⁸ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-84, fol. 15.

³⁹ Kaplan, K.: *Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 208.

⁴⁰ Rudolf Slánský. *Rudé právo* 12. května 1935. NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv (MZA-VA) kart. 3922.

⁴¹ Srov. NA, f. Pillerova komise (nezpracováno), kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 4.

⁴² Jarmila Taussigová-Potůčková, rozená Janovská (11. června 1914 – 29. dubna 2011), vystudovala stavební fakultu. Členkou KSČ se stala roku 1932, za Protektorátu byla účastnicí odboje. V roce 1941 byla zatčena a byla do roku 1945 vězněna v koncentračních táborech. Po roce 1945 začala působit ve stranických funkcích, nejdůležitější byla Komise stranické kontroly. Měla blízké vztahy se Slánským, v souvislosti s „hledáním nepřítelů ve vlastních řadách“ byla zatčena 24. listopadu 1951. Patřila k hrstce zatčených, kteří odmítli přiznat smyšlená obvinění. Byla odsouzena na 25 let odnětí svobody, propuštěna byla na amnestii v roce 1960, v roce 1970 odešla do penze. Později se věnovala literární činnosti (*Velikánky*, *Gordický uzel*). Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, Praha 2006, s. 105–132; Literární noviny 16. června 2011, roč. 24, s. 20.

⁴³ Archiv a programové fondy České televize (APF ČT), Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: Rudolf Slánský. Dokumentární film z roku 2002.

⁴⁴ Josef Cajthaml, (10. března 1891 – 7. února 1954) byl kolportérem a později přispěvatelem dělnického periodika *Sborník mládeže*. Byl jedním ze zakládajících členů KSČ na Plzeňsku, účastnil se ruské revoluce v řadách rudé armády, působil v plzeňské *Pravdě*. Za druhé světové války byl zatčen gestapem a vězněn v koncentračním táboře. Po válce byl předsedou městského výboru v Nezvěsticích a učitelem Roku stranického školení. Soukromý archiv Josefa Loudy (*Pravda* 9. března 1951); *Josef Cajthaml, MyHeritage.com* [online]. [citováno 23. března 2018]. Dostupný z <http://trial.myheritagelibraryedition.com/research/record-1-301219731-3-503851/josef-cajthaml-in-myheritage-family-trees>.

⁴⁵ Srov. NA, f. Bartošek Karel, námět a scénář k pořadu České televize *Čestní občané: Rudolf Slánský* (jedná se o nezpracovaný fond).

*navštívili bratři SLÁNSKÝCH. Rudolf, Richard a Josef. Chtěli na mně, abych jim vyprávěl dojmy z ruské revoluce. Od té doby mě navštěvovali. Asi v r. 1921 po založení KSČ přijel ke mně Rudolf s Richardem SLANSKÝM a říkali mi, že již též jsou komunisté.*⁴⁶ I z řady dalších pramenů lze dedukovat, že Josef Cajthaml byl pro Slánského jakýsi mentor/starší bratr a byli spolu v písemném i osobním kontaktu až do padesátých let.⁴⁷ Slánský svůj příklon k levici zakončil vstupem do sociálně demokratické strany. Zde se posléze přidal k tzv. marxistické levici (viz níže) a následně se stal zakládajícím členem KSČ.⁴⁸

⁴⁶ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-84, fol. 41.

⁴⁷ Bohužel se nepodařilo (což je s odstupem doby logické) nalézt u potomků Josefa Cajthamla žádné relevantní prameny. **Tímto děkuji panu Janu Loudovi, vnukovi Josefa Cajthamla, za snahu případné materiály nalézt a za poskytnutí dílčích dokumentů.**

⁴⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15–16.

3 Stranické začátky

3.1 Jsem straník, tedy jsem

Hlavní *pole*, ve kterém se Slánský pohyboval, byla strana – KSČ. Jednalo se o subjekt, jehož cílem nebylo v rámci pluralitní soutěže dobýt moc ve státě, ale fundamentálně změnit společenský systém, jakmile k tomu dostane příležitost, čímž se komunisté nijak netajili.¹ V tomto směru odborná literatura mnohdy odkazuje na Lenina a jeho dílo *Stát a revoluce*,² kde se mluví o nutnosti násilné revoluce, diktatury proletariátu a vzniku nové společnosti. Diktatura měla být nezbytná, neboť střední a vyšší třídy budou nevyhnutelně podporovat kontrarevoluci.³

V případě KSČ lze mluvit o seskupení, které se vyvinulo ve stranu profesionálních revolucionářů. Šlo o lidi určitého mentálního typu, o obětavé, houževnaté, bezvýhradně oddané proměnlivé taktické linii strany a zároveň bezohledné,⁴ ale rovněž o lidi, které spojuje pocit, že se podílejí na velikém díle, poslání či boji za lepší budoucnosti.⁵ K tomu sám Slánský později poznamenal „*Bojujeme za velkou, svatou věc a nevzdáme se jí, třebaže cesta k vítězství je trnitá a vede přes oběti.*“⁶

Být ve straně de facto znamenalo mít novou sociální identitu, která překračovala hranice třídy a národnosti. Rozhodnutí vstoupit do strany mnohdy nemuselo mít racionální základ, ale mohlo vycházet ze sympatií, smyslu pro povinnost, někdy to byla součást módní vlny apod. Na druhé straně nelze předpokládat, že by se i „dogmatický“ stranický funkcionář identifikoval pouze se stranou a jejími idejemi. Komunisté byli rodiči, čtenáři buržoazních románů a mohli mít přátele mezi *opozicí*,⁷ resp. lidmi mimo stranu, se kterými se denně stýkali apod.

Bytí ve straně také vedlo k tomu, že si straníci (mnohdy nevědomě – *habitus*) osvojovali skrz různé stranické rituály určité vzorce chování. Stranické rituály nebyly pouhým nástrojem, ale byly jedním ze základních prvků stranické kultury. Byly nedílnou součástí

¹ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ. In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 137 [on-line] [cit. 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>.

² Lenin, V. I.: *Stát a revoluce*, Praha 2000.

³ Service, R.: *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha 2009, s. 64.

⁴ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 140 [on-line] [cit. 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>.

⁵ Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001, s. 89.; Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven: Yale, 2013, s. 46, 47.

⁶ Nezničte nás. *Svornost*, 30. července 1925, roč. III., č. 31, s. 1.

⁷ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 4, 20.

toho, čím straníci byli a kým se jako skupina stali.⁸ S těmito rituály souvisí *sebekritika*,⁹ která neznamenalala pouhé přijetí stranické disciplíny a poslušnosti, ale získání patřičného *kapitálu*.¹⁰

Otázka základní strategie strany byla formulována v díle Lenina *Co dělat*,¹¹ podle něž je posvátným smyslem politiky ukazovat správnou cestu. Hlavní činitelé strany mají vést stranické buňky, tyto buňky mají vést dělnickou třídu a dělnická třída má vést ostatní nespojené vrstvy společnosti.¹²

Toto chápání strany jako předvoje proletariátu vychází z nutnosti vyburcovat masy, jež sice chtějí lepší život, ale mají odpor k revoluci.¹³ Jiné pojetí strany nabízí Raymond Aron. „Každý člověk, dokonce i bolševik, se může mýlit. Ale strana se jistým způsobem mýlit nemůže a nesmí, protože hlásá a uskutečňuje dějinnou pravdu.“ To předurčuje jeden ze základních principů fungování strany. Vždy když dojde k ideovému rozkolu, poražená frakce, pokud neprovede patřičnou sebekritiku, zrazuje posvátnou věc revoluce. „Kdo se oddělí od strany a od lidí ztělesňujících věc revoluce, přechází do druhého tábora a pracuje pro kontrarevoluci [...] Kdo se odděluje od strany, byť jen slovy nebo činy, ale ne úmysly, dopouští se nejhoršího provinění.“¹⁴ Řada komunistů tak neviděla mimo stranu svoji budoucnost, mnoho straníků po vyloučení usilovalo dostat se zpět.¹⁵ Pokud bylo cílem dobytí moci revolucí, muselo ve straně hrát prim autoritativní řízení, de facto to byla bojová organizace.¹⁶

Strategický cíl a konkrétní taktika nemusely v komunistickém hnutí znamenat totéž. Konečným cílem bylo vytvoření nové a lepší společnosti pomocí diktatury proletariátu, avšak „Víra ve správnost strategického cíle (proletářská revoluce) ještě nutně neznamenalala, že se všemi zákrutami taktické linie (např. doktrína třída proti třídě, sociálfašismus, sebeurčení až do odtržení apod.) se řadový komunista nutně ztotožnil.“ Komunista sice mohl mít pochybnosti o taktice, avšak konečný cíl nemohl zpochybnit nikdy, jinak by z podstaty věci

⁸ Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven 2013, s. 18, 20.; Getty, J. A.: Samokritika Rituals in the Stalinist Central Committee, 1933–38, s. 56. In *The Russian Review*, vol. 58, no. 1 [on-line] [cit. 26. října 2017]. Dostupný z <http://www.jstor.org/stable/2679705>.

⁹ Viz Service, R.: Self-criticism. In Pons, S. – Service, R. (ed.): *A dictionary of 20th-century communism*. Princeton, 2010, s. 705.

¹⁰ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 79, 94.

¹¹ Lenin, V. I.: *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí*, Praha 1949, 147 s.

¹² Srov. Service, R.: *Lenin: životopis*, Praha 2002, s. 135.

¹³ Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001, s. 84.

¹⁴ Tamtéž, s. 120–121, 136.; Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven 2013, s. 40.

¹⁵ Conquest, R.: *Velký teror: nové zhodnocení*, Praha 2012, s. 191.

¹⁶ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 145 [on-line] [cit. 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>.

přestal být skutečným komunistou.¹⁷ Musel být tedy schopen při změně taktiky reinterpretovat stranické pokyny tak, aby nepřestal sledovat správnou linii strany, resp. revoluční cíl, což mnohdy vyžadovalo flexibilní myšlení.¹⁸

Pole, v němž se straníci pohybovali, kladlo nároky i na jejich soukromý život, resp. soukromý život se stal součástí pole, neboť byl de facto podřízen potřebám strany. „Život členů komunistických stran v západních demokratických státech měl také hodně společného s životem členů tajných sekt. Členství bylo velmi nesnadné a náročné. Čas vyhrazený pro společenský život trávili straníci ve společnosti soudruhů. Své životní partnery potkávali komunisté ve straně, a když to kvůli menšímu počtu ženských členek nebylo možné, čekalo se od mužů, že své manželky získají pro členství ve straně, jak k tomu také obvykle docházelo.“¹⁹

V případě meziválečné KSČ s sebou vstup do tohoto *pole* nesl mnohdy společenské stigma.²⁰ K tomu Slánský později sám uvedl: „Dělník, který se přihlásil ke komunistické straně, šel tam již s vědomím, že tato strana je dnes vydědencem z kapitalistické společnosti a že bude muset přinášeti oběti pro své proletářské přesvědčení.“²¹ Členství ve straně s sebou neslo nejednou reálné riziko represí ze strany mocenského aparátu státu. „Ano, mohli bychom být také hodnou státotvornou stranou, naši vůdčí soudruzi mohli by míti křesla, dostalo by se nám též sinekur a vládních žlabů, naši příslušníci nebyli by zavíráni, pronásledováni, vyhazováni z práce, nemuseli by trpěti a hladověti. Nemuselo by být na nás ukazováno jako na nejnebezpečnější zločince, nehrozily by nám kriminály, nemuselo by být námi opovrhováno a vmetáno nám označení velezrádci.“²² Samozřejmě míru intenzity meziválečných represí nelze srovnávat s represemi během Protektorátu a především s těmi, které sami komunisté rozpoutali v padesátých letech.

Pokud jsme si *byť* v KSČ definovali jako *pole*, ve kterém se Slánský pohyboval, pak se sama KSČ pohybovala v jiném *poli*, které tvořily Kominternu, Informbyro, Moskva, a pochopitelně se v tomto *poli* musel pohybovat i Slánský. Řada komunistických prohlášení

¹⁷ Tamtéž, s. 141–143.

¹⁸ Studer, B.: Stalinization: Balance Sheet of Complex Notion. In Laporte, N. – Morgan, K. – Worley, M. (eds.): *Bolshevism, Stalinism and the Comintern: Perspectives on Stalinization, 1917–53*, Houndmills, 2008, s. 53, převzato z Urban, D.: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, s. 62, Praha 2010, diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, vedoucí práce Luboš Velek.

¹⁹ Brown, A.: *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011, s. 162., cit. dle Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 143 [on-line] [cit. 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>

²⁰ Holubec, S.: Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921–1938. In *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*. roč. 2008, č. 1–2, s. 80–81.

²¹ Nezničíte nás. *Svornost*, 30. července 1925, roč. III., č. 31, s. 1.

²² Tamtéž, s. 1.

vychází z toho, že komunisté museli svá jednání legitimizovat v očích Moskvy.²³ Avšak pro část představitelů KSČ bolševická verze socialismu souzněla s jejich představami o skutečné radikální verzi politiky, která jako jediná umožňuje revoluční překonání kapitalismu.²⁴

Kladné odkazy na Sovětský svaz či model zřízení, který představoval, měly racionální základ, resp. komunisté nesledovali jenom cíl zalíbit se představitelům Moskvy. Odkazováním na sovětský model vytvářeli představu o sobě a svém politickém cíli, čímž také do jisté míry formovali svoji kolektivní identitu, která je odlišovala od ostatních politických seskupení. Odkazy na Sovětský svaz, ve kterém došlo z jejich pohledu k osvobození proletariátu, pomáhaly legitimizovat jejich politické cíle a v tomto kontextu to rovněž plnily psychologickou funkci ve smyslu pobídky pro vstup do strany. Cíle, které komunisté s odkazem na Sovětský svaz (dále SSSR) proklamovali, tak v očích dělníků nebyly *nerealistické*, neboť již existovaly v SSSR.²⁵ K tomu sám Slánský později uvedl: „*Sovětský svaz stojí dnes jako jediný svítící maják uprostřed moře reakce. Maják, dělníky a rolníky postavený, ukazující dnes cestu pokroku ve všech oblastech společenských forem i lidského vědění a kultury [...] Každý pracující člověk, každý proletář, každý socialisticky myslící člověk si musí dnes uvědomit, že poměr jeho k Sovětskému svazu je výrazem i jeho přesvědčení.*“²⁶

Domácí komunisté ovšem Kominternu také *zneužívali* v rámci vnitrostranického boje. Představitelé jednotlivých frakcí se dovolávali autority Kominterny, které podávali stížnosti na své politické konkurenty.²⁷

3.2 Rudolf Slánský židovského původu

Název podkapitoly vychází ze znění obžaloby během procesu²⁸ a odkazuje na důležitý prvek, jenž měl vliv na Slánského strategii. Strana nabízela členství ve skupině a tím i společnou identitu, která člověku umožnila odpoutat se od původního místa ve společnosti.²⁹

²³ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 137–138, [on-line] [cit. 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>

²⁴ Sommer, V.: Doslov: KSČ a Kominternu. Náčrt vývoje nerovného partnerství. In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 236.

²⁵ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 12.

²⁶ Chraňme největší Leninovo dílo: Sovětský svaz. *Dělnický deník* 22. ledna 1928, roč. XI., č. 18, s. 1.

²⁷ Sommer, V.: Doslov: KSČ a Kominternu... In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 235.

²⁸ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, s. 44.

²⁹ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 4.

Ohledně meziválečného antisemitismu, se kterým se Slánský musel potýkat a který mohl mít vliv v rámci jeho snah o *uznání* a mocenský vzestup ve straně, lze odkázat na tezi, která je výsledkem novějších studií.³⁰ Uvedme nejprve úryvek ze sociálnědemokratického periodika *Duch času*³¹ na adresu Slánského. „*Strana naše nepůjde nikdy k židovi Slánskému pro rozum*“,³² či jinde: „*p. Slánský [...] je čistokrevným Židem, který ještě před nějakým časem dobře se česky nevyjadřoval [...] bývalé jméno p. Slánského nebude se mnoho lišiti od jmen jako např. Steinsilber, Šmecksilber a t. pod.*“³³ Tyto citace de facto odkazují na jeden z významných prvků meziválečného antisemitismu, resp. přístupu k židovskému etniku – otázku ne/loajality židovského etnika vůči novému státu. Poukazování na (mnohdy domnělý) židovský původ představitelů KSČ mělo evokovat cizost a ve spojení s tím i nebezpečí tohoto hnutí pro nově vzniklý stát. Antisemitismus byl jedním z nástrojů konstrukce národní identity v opozici vůči „cizímu“ elementu – židům. V tomto směru stereotyp žida-bolševika nebyl jediný, objevoval se i typ žida–germanizátora apod.

Vzhledem k absenci pramenů subjektivní povahy existuje jen velmi málo střípků, ze kterých by bylo možné rekonstruovat, jak sám Slánský reflektoval svoji židovskou identitu a případné antisemitské kampaně. Můžeme odkázat na jeho spolužáka z plzeňského gymnázia Vondráčka, který uvedl, že ho Slánský v roce 1921 „*vyhledal a přinesl mi podepsaný formulář o vystoupení z židovské církve s tím, abych jej v případě, že bude zatčen dal na poštu. Prohlásil, že až do té doby chce respektovat cítění ortodoxních rodičů, dojde-li však k zatčení, nemají tyto ohledy stejně už žádný význam a on před soudem chce vystupovat jako bezvěrec.*“³⁴ Tuto skutečnost dokládají i zápisní katalogy Vysoké školy obchodní, podle nichž se Slánský v akademickém roce 1920–1921 zapsal jako „israelita“, avšak v dalších ročnících

³⁰ Strobach, V.: *Poetika českého nacionalismu a politika identity českých židů mezi národem, rasou a třídou (1876-1921)*, Praha 2011, disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann [online]. [cit. dne 5. ledna 2016]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/102328>.; Týž: *Židé: národ, rasa, třída: sociální hnutí a "židovská otázka" v českých zemích 1861–1921*, Praha 2015; Frank, M. – Szabó, M.: *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha 2015. Všeobecně k meziválečnému antisemitismu v ČSR lze výběrově odkázat na Čapková, K.: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha 2013; Soukupová, B. – Zahradníková, M.: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003.; Týž: *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, Praha 2004; Rataj, J.: *Český antisemitismus v proměnách let 1918–1945*. In Tomaszewski, J. – Valenta, J.: *Židé v české a polské občanské společnosti*, Praha 1999, s. 45–64; Peroutková, M.: *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*, Praha 2016, k problematickému vztahu Židů ke komunismu lze odkázat na Schatz, J.: *The generations: the rise and fall of the Jewish communists of Poland*, Berkeley, Los Angeles, 1992.; Frankel, J. – Diner, D. (ed.): *Dark times, dire decisions: Jews and Communism*, Oxford 2004.

³¹ Ohledně tohoto periodika kapitola č. 4.

³² Rub a líc jednotné fronty komunisty hlásané. *Duch času* 19. června 1926, roč. XXVIII., č. 144, s. 3.

³³ Děkujeme za upozornění. *Duch času* 12. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 188, s. 2.

³⁴ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-84, fol. 16.

jako bez vyznání, stejně jako jeho bratr Josef.³⁵ Lze tedy soudit, že pro něj samotného židovská identita ztratila na významu. To podtrhují některé jeho texty, které se za použití antisemitských narážek snaží ukázat představitele velkokapitálu jako něco cizího a nepřátelského vůči českému proletariátu „*Národněsjednocení poslanci a senátoři sedí spolu s německými, židovskými a maďarskými karteláři ve správních radách zkartelovaných podniků*“ [zvýrazněno J. Ch.]³⁶

Rozhodnutí Slánského vzdát se židovské identity neznamenal, že přestal být ostatními vnímán jako člen této menšiny.³⁷ Patrné je to na zmíněných úryvcích *Ducha času*, ale také to lze spatřit ve vzpomínce významného prvorepublikového komunisty Stanislava Budína³⁸ na rozhovor s policejním komisařem:

„*Kolik židů je v komunistické straně?*

Nemám tušení. Myslím, že málo!

Málo? Tak já vám to řeknu. Sto dvacet procent! My to dobře víme. Vždyť ten váš předák Slánský, ten je také žid.“³⁹

Antisemitismus se nevyhnul ani KSČ či dalším komunistickým stranám po celou dobu jejich existence, v průběhu času se jeho míra zmenšovala či zvětšovala. V souvislosti se vzestupem nacionalistických stran došlo postupně v komunistickém hnutí ke snaze odstranit „židobolševismus“ z chápání komunismu v širší veřejnosti. Toto se v případě KSČ projevovalo v menší míře než v jiných komunistických stranách.⁴⁰ Slánský se sice vzdal židovské identity, ale těchto antisemitských nálad si musel být vědom a musel jim přizpůsobit svoji strategii.

³⁵ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní semestr 1920–21, posluchači řádní (nový), zápisní katalog zimní semestr 1921–22.

³⁶ Voláme celý národ do boje. *Rudé právo*, 4. října 1936, č. 231 s. 4.

³⁷ Srov. Strobach, V.: „Rudá asimilace“ českých Židů. Doslov ke knize Beer, F.: *--a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008, s. 310.

³⁸ Stanislav Budín (23. března 1903 – 12. srpna 1979), vlastním jménem Benzion Bať. V roce 1923 přišel do ČSR, vystudoval zde ČVUT. V roce byl 1928 členem Komsomolu, v letech 1932–1934 pracovníkem ústř. agritropu KSČ, do srpna 1934 do konce roku 1935 byl šéfredaktorem *Rudého práva*, kde pomáhal prosazovat politiku spolupráce se soc. stranami. Po zavržení této politiky v Moskvě byl pasován do role obětího beránka a vyloučen z KSČ. V letech 1937–1939 redigoval *Radiojournal*, druhou světovou válku strávil v USA. Po roce 1945 se vrátil do ČSR, kde pracoval v různých novinách, od roku 1949 pracoval jako dokumentarista v archivu ČTK a v letech 1953–1966 ve výstřížkovém archivu Novinářského studijního ústavu. Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 217.

³⁹ Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 131.

⁴⁰ Strobach, V.: „Rudá asimilace“ českých Židů. Doslov ke knize Beer, F.: *--a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008, s. 332.

Vzhledem k absenci relevantních pramenů se můžeme pohybovat jen v rovině úvah. Přesto lze soudit, že Slánského mnohdy radikální vystupování pramenilo ze skutečnosti, že chtěl *zastříť* svůj židovský původ, chtěl se etablovat v rámci strany jako pravověrný komunista a ukázat, že není cizím elementem. Právě tato snaha měla vliv na expresivitu jeho vyjádření „*žádná dohoda mezi dělníky a kapitalisty, nechat hrozit a dopadat dělnickou pěst; chce-li pracující lid žít, musí kapitalismus zemřít.*“⁴¹

3.3 Názorové proudy

Pro pochopení činnosti Slánského ve dvacátých letech je nezbytné shrnutí názorových proudů, které se střetávaly v KSČ, i nastínění základních dějinných bodů v historii KSČ a mezinárodního dělnického hnutí. Cílem není hluboká analýza těchto myšlenkových střetů a dějinných okamžiků, ale snaha ukázat základní myšlenkový a dějinný rámec, ve kterém se Slánský musel pohybovat, a do kterého i později sám zasáhl.

3.4 Marxistická levice – Šmeral

Marxistická levice vznikla⁴² v roce 1919 v rámci tehdejší sociální demokracie pod vedením Bohumíra Šmerala.⁴³ Tento směr položil základy, ze kterých se začala v květnu 1921 rodit KSČ. Pro pochopení komunistické strany ve dvacátých letech je významné, že značná část členské základny a čelných funkcionářů sociální demokracie se podílela na vzniku KSČ. V rámci dosavadní literatury se objevuje shodný názor, hovořící o skutečnosti, že Bohumír Šmeral a lidé kolem něj zatížili stranu „sociáldemokratismem/sociálně demokratickými tradicemi“ či „oportunismem“, na čemž mnohdy stála kritika Šmerala/“šmeralismu“.⁴⁴

⁴¹ Tvrdá dělnická pěst. *Rudé právo*, 25. prosince 1924, roč. V., č. 301, s. 2; Hoši – na „vandr“! *Rudé právo*, 19. dubna 1931, roč. XII., č. 68, s. 1–2.

⁴² K detailnímu vzniku marxistické levice viz. Čada, V.: *Vznik a vývoj marxistické levice: (1917–1921)*, Bratislava 1980, 300 s.

⁴³ Bohumír Šmeral (25. října 1880 – 8. května 1941) byl doktor práv, v letech 1911–1917 byl jedním z čelných představitelů čs. soc. dem. strany dělnické. V roce 1911 byl zvolen poslancem říšské rady, od roku 1919 byl vedoucím představitelem levé opozice v sociální demokracii. Podílel se na založení KSČ, měl vedoucí funkce ve straně, do roku 1922 byl členem EKI a v letech 1927–1931 členem jejího předsednictva. V letech 1918–1920 byl členem revolučního Národního shromáždění, 1920–1929 byl poslancem, 1935–1938 senátorem čs. Parlamentu. Od listopadu 1938 žil v Moskvě, kde pracoval v orgánech KI a zahraničního vedení KSČ. Helešic, F. *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 229.

⁴⁴ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 392.

Tato kritika vycházela z předpokladu, že se strana orientuje spíše na volební boj, spolupráci s ostatními představiteli dělnického hnutí, práci v parlamentu a snahy o reformy, než na revoluci a ve spojení s tím akceptuje „buržoazního“ zřízení.⁴⁵ Tímto způsobem byla strana vedena i po organizační stránce.⁴⁶ Pavel Reiman ve svých vzpomínkách popsal fungování strany takto „na schůzích stranických organizací skoro nikdy nedošlo k vážnějším politickým diskusím. Referáty byly jen pasivně vyslechnuty, diskuse se soustředila na drobné organizační otázky, disciplinární případy, komunální politiku atd. Zásadu, že každý komunista má být aktivním pracovníkem strany, dosud nikdo neznal. Pro valnou část komunistů se činnost v hnutí omezila na účast na členských schůzích; mnozí byli dokonce jen papírovými členy [...] Pojem ‚revolucionář z povolání‘ v tom smyslu, jak jej razil Lenin, tzn. - člověk, který celý život věnuje revoluční práci, byl u nás neznámý. Na placené funkcionáře se členové strany dívali většinou jako na úředníky, kteří mají povinnost vyřizovat určitou agendu.“⁴⁷

V rámci kritiky byli Šmeral a lidé kolem něj zařazováni mezi „historickou pravici“, pokud byli kritizováni zleva, nebo mezi „střed/centristy“, pokud byli pranýřováni zprava.

3.5 Ultraleví

První významné seskupení, které se dostalo do střetu se Šmeralem, byli „ultraleví“, jejichž činnost souvisela především s událostmi roku 1922. Čelními představiteli byli zejména Bohumil Jílek,⁴⁸ Václav Bolen,⁴⁹ Emanuel Vajtauer⁵⁰ a.j., kteří měli ve straně významné

⁴⁵ Kučera, B.: *O významu tzv. „šmeralismu“ v době prvních bojů KSČ*. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1959, roč. 8, č. G3, s. 77–78, 83.

⁴⁶ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 65.

⁴⁷ Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 138.

⁴⁸ Jílek Bohumil (17. října 1892 – 3. srpna 1963) byl vyučený strojní zámečnick, od roku 1921 působil ve vedoucích funkcích strany. Po V. sjezdu KSČ byl vyloučen z KSČ, od roku 1929 byl činný v agrární straně. Během okupace byl redaktorem deníku *Venkov*. Po únoru 1948 emigroval do Francie, od roku 1954 žil v USA, kde byl zaměstnán v sekretariátu Zemědělské unie (tzv. Zelená internacionála). *Jílek Bohumil, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online]. [citováno 8. února. 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/bohumil-jilek>.

⁴⁹ Václav Bolen (3. února 1887 – 17. prosince 1964) svoji politickou dráhu započal v odborovém hnutí sociální demokracie, od roku 1921 byl členem stranického vedení KSČ. Zabýval se především zemědělskou politikou. Po V. sjezdu KSČ byl vyloučen ze strany, stal se členem národně socialistické strany a působil v jejím tisku. Během druhé světové války byl členem ilegálního výkonného výboru nár. soc. strany, po válce byl členem jejího výkonného výboru. Byl poslancem Národního shromáždění, po únorovém převratu se stáhl z veřejného života. *Václav Bolen, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online]. [citováno 8. února. 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/vaclav-bolen>.

⁵⁰ Emanuel Vajtauer (23. prosince 1892 – ??) se v roce 1920 se účastnil II. kongresu Kominterny, v roce 1921 vstoupil do KSČ. Do roku 1923 působil jako redaktor komunistických tiskovin, v letech 1923–1927 byl aktivní v USA, odkud byl pro komunistickou činnost vypovězen. Po návratu do ČSR byl šéfredaktorem *Rudého večerníku*. Po V. sjezdu se odešel z KSČ a posléze byl činný v listech socialistických stran. Během okupace se projevil jako profašistický novinář, v květnu 1945 uprchl z ČSR, a v roce 1947 v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. Helešic, F. *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 232.

postavení.⁵¹ Analyzovat „ultralevé“ je asi velmi problematické, jejich čelní představitelé patřili ke křídlu poraženému během krize strany ke konci dvacátých let (viz níže) a většina hodnotových soudů byla psána „vítězi“.⁵²

Pro pochopení „ultralevých“ je nezbytné zařadit tuto skupinu do širšího kontextu dějin dělnického hnutí. Po skončení první světové války revolučního nadšení ochablo a došlo ke stabilizaci poměrů. Ze strany představitelů státního aparátu byla snaha omezovat dělnické hnutí. V důsledku toho Komunistická internacionála (Kominternu/ KI) po svém III. kongresu (22. června 1921 – 12. července 1921) vyhlásila taktiku jednotné fronty, jejímž základním cílem bylo přizpůsobit komunistické hnutí novým podmínkám. Oficiálně se jednalo o proklamovanou tezi sjednocení dělnické třídy, taktiku společného postupu v každodenních bojích dělnictva bez ohledu na politické rozdíly.⁵³ Myšlenka jednotné fronty stála na přesvědčení, že obranné boje po boku řadových členů socialistických stran zpopularizují komunistické metody a rovněž obnaží pokrytectví „reformistických“⁵⁴ vůdců. Ve svých základních konceptech se politika jednotné fronty v oficiální praxi Kominterny udržela až do roku 1928.⁵⁵ Jednotná fronta se zároveň ve svých základech kryla s koncepty Šmeralovy politiky.⁵⁶

Podstatou „ultralevých“ bylo odmítání taktiky jednotné fronty, kterou považovali za zdržení na cestě k revoluci. Dle jejich mínění se mělo dále postupovat revolučně a radikálně bez ohledu na změněné podmínky. „Ultralevé“ tendence se však netýkají pouze Československa, ale i ostatních zemí.⁵⁷ Kritika tohoto směru v rámci komunistické historiografie vychází z jejich radikálnosti, která byla dána tím, že doufali v rychlé a snadné vítězství. Když se nedostavilo, ztratili trpělivost a začali napadat a kritizovat stávající vedení KSČ.⁵⁸

⁵¹ Na slučovacím sjezdu byl Jílek zvolen generálním tajemníkem, a stejně tak jeho lidé měli silné pozice ve výkonném výboru. Viz. Mencl, V.: *Na cestě k jednotě*, Praha 1964, s. 110–111.

⁵² Podle méně „zatížené“ charakteristiky „*Sám Jílek, jak se alespoň jeví z různých dílčích postřehů a charakteristik a konečně i z vlastních článků a projevů, byl zřejmě člověk malého rozhledu a formátu, nepříteli vysokých teoretických schopností, spis pečlivý a snaživý úředník než politik*“. Viz Koudelková, J.: *Rudý den a příčiny krize KSČ v r. 1928*. Kandidátská disertační práce. Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 80.

⁵³ Tamtéž, s. 24.

⁵⁴ Ve smyslu odmítání revoluce a usilování o zlepšení společnosti pomocí drobných a dílčích reforem. Viz. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek II., Praha 1964, s. 701.

⁵⁵ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 44.

⁵⁶ Srov. Skilling, H. Gordon: *The Comintern and Czechoslovak Communism: 1921–1929*, In *American Slavic and East European Review*, vol. 19, no. 2, 1960, s. 235 [on-line] [cit. 29. dubna 2013]. Dostupný z <https://www.jstor.org/stable/3004193>

⁵⁷ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 350.

⁵⁸ Reiman, P.: *Dějiny KSČ*, Praha 1931, s. 126; Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 186.

Kromě odmítání jednotné fronty byl program „ultralevých“ shrnut Vajtaurem v časopise *Komunista*.⁵⁹ „Ultraleví“ prosazovali bojkot kapitalistických výrobků s cílem donutit stát, aby zestátnil velké podniky, zřídil družstva a rozděloval výrobky všem občanům.⁶⁰ Z těchto důvodů bývají postoje „ultralevých“ označovány jako anarchosyndikalistické,⁶¹ neboť důraz je kladen na hospodářský boj.⁶²

Podle představ „ultralevých“ týkajících se organizace strany se KSČ neměla stát masovou stranou, ale měla být složena z malého jádra „čistých“ a „nekompromisních“ komunistů, kteří budou schopni pomocí radikálních hesel na sebe strhnout masy. Tím byli názorově v opozici vůči Šmeralovi, který chtěl masovou stranu,⁶³ ale lišili se tím i od ostatních levicových tendencí, které se objevily později.

Tečku za vystoupením „ultralevých“ udělal nakonec IV. Kongres Komunistické internacionály (5. listopad 1922 – 5. prosinec 1922), který přinutil představitele této skupiny ustoupit od jejich požadavků⁶⁴ a čelní představitelé „ultralevých“ byli zbaveni funkcí ve straně.⁶⁵ Na IV. kongresu byl završen posun „doprava“ k taktice jednotné fronty, který byl částečně spjat právě s Bohumírem Šmeralem.⁶⁶ „Pravicová“ verze taktiky jednotné fronty by mohla vést až k plné koalici se sociální demokracií/„reformisty“ (tj. dělnické vládě⁶⁷), v níž se mělo jednat o spolupráci „shora“, tedy s vůdci ostatních levicových stran.

Problematicke přílišného levicového radikalismu v komunistickém hnutí se věnoval Lenin v *Dětské nemoci „levičáctví“ v komunismu*, se kterou se zajisté Slánský musel seznámit. Lenin zde varoval před přílišným radikalismem, „*ilegální formy boje je nezbytné spojovat s formami legálními [...] umět vést nejen vlastní stranu, ale i [...] přivést masy na novou pozici, která zajistí vítězství předvoje v revoluci, tento nejbližší úkol nelze splnit,*

⁵⁹ Akční program KSČ. *Komunista, týdeník Komunistické strany Československa*, 20. října 1922, roč. IV., č. 42, s. 1–8.

⁶⁰ Návrh bojkotů zboží vycházel z reálného problému tehdejší doby, kterým byla deflační politika tehdejšího ministra financí Rašina. Viz Suda, Z.: *Zealots and Rebels: a history of the Communist Party of Czechoslovakia*, Stanford 1980, s. 55.

⁶¹ Takto byly označeny na IV. kongresu KI. Viz Mencl, V.: *Politické boje KSČ a její vývoj v letech 1921–1924*, Praha 1958, s. 43–44.

⁶² Viz. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 21.

⁶³ Klír, M.: Úloha B. Šmerala při vypracování strategicko-taktické orientace KSČ, I. část. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. IV., č. 5, 1964, s. 672.

⁶⁴ Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 191.

⁶⁵ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 354.

⁶⁶ Tamtéž, s. 346–349.

⁶⁷ Dle dokumentů KI se mělo jednat o vládu, která by sice ještě nebyla diktaturou proletariátu, ale na druhé straně by nebyla buržoazně-sociálnědemokratickou vládní koalici, která by zastírala nadvládu buržoazních stran. Dělnická vláda by ozbrojila proletariát, zavedla kontrolu nad výrobou apod. Srov. Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 37. Tato práce se nachází v Centrálním depozitáři Národní knihovny v Hostivaři. (Publikováno Steiner, J.: *Za jednotnou frontu proti kapitálu*, Ostrava 1969).

*nebude-li vymýceno levé doktrinářství [...] všechny strany [...] musí stůj co stůj uskutečnit heslo „blíže k masám.“*⁶⁸

3.6 V. kongres Komunistické Internacionály

V. kongres KI se konal 17. června – 18. července 1924 v Moskvě. Během něj nastal obrat „doleva“ a byly na něm vyhlášeny zásady bolševizace, které byly posléze modifikovány na V. rozšířeném plénu Exekutivy komunistické internacionály⁶⁹ (dále EKI), zasedajícím během března a dubna 1925.⁷⁰

Pro Slánského byl tento kongres prvotním zdrojem informací k bolševizaci. „*Prvním znakem bolševizace je homogennost strany. Strana musí být jednorodá po stránce ideologické a po stránce činnosti [...] Druhým znakem je semknutost, jednotnost a soustředěnost strany [...] Různé názory střetnou se v diskuzi, projdou ostrím kritiky, jejímž výsledkem musí být směrnice, stejně pro všechny závazné [...] Bolševizace znamená tvrdou a vojensko-revoluční disciplínu [...] Možnost takové disciplíny předpokládá jednorodost strany [...] Otázka revoluční disciplíny zní: Agituješ každodenně? [...] Pozoruješ nepřítel?*“⁷¹ Komunistická strana musela být masová se schopností manévrovat, neměla být tedy dogmatickou a sektářskou.⁷² Dle tezí přijatých na V. kongresu znamenala bolševizace konečné ideologické vítězství marxismu-leninismu, jež měl ovládat každý člen strany, měla proto vzniknout síť stranických škol. Bolševizace neměla znamenat pouhé mechanické přejímání metod sovětské komunistické strany,⁷³ naopak bylo nezbytné přizpůsobit se konkrétním podmínkám té které země.⁷⁴

Je nutné rozlišovat mezi myšlenkou bolševizace a tím, co se bolševizací v praxi nazývalo. Představené teze byly jen obecnými směrnicemi ke zlepšení práce komunistických stran či taktiky jednotné fronty. V letech, které následovaly po V. kongresu, docházelo k vývoji těchto pojmů podle toho, jak se měnila politická linie.⁷⁵

⁶⁸ Lenin, V. I. – Brázda, L. (ed.): *Dětská nemoc "levičáctví" v komunismu*, Praha 1972, s. 51, 106, 141.

⁶⁹ Tj. řídicí orgán Kominterny mezi dvěma kongresy. Viz. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 186.

⁷⁰ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 60.

⁷¹ Bolševizace komunistických stran. *Rudé právo* 18. července 1924, roč. V, č. 168.

⁷² Usnesení V. světového kongresu K.I. These o taktice. *Rudé právo* 2. srpna 1924, roč. V, č. 181.

⁷³ Tehdy nesla název Komunistická strana Ruska (bolševiků). Viz Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (j-pri)*, sv. II, Praha, 1981, s. 180.

⁷⁴ Degras, J.: *The Communist International 1919-1943: documents, 1923-1928*, vol. 2, London 1971, s. 122, 125-126.

⁷⁵ Viz. Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 102.

Celkově pojmem bolševizace můžeme označit vývoj směřující k sovětskému ovládnutí Kominterny a jejích sekcí, jednotlivých komunistických stran. Ten se měl projevit jak v ideologických, tak organizačních strukturách komunistických stran naprostým přijetím leninských zásad stranické jednoty a demokratického centralismu. Podstatou bolševizace byla i otázka vztahu komunistických stran k vedoucím orgánům KI a k sovětské straně. Smyslem bylo vybudovat „homogenní světovou bolševickou stranu prostoupenou myšlenkami leninismu“, což mělo za následek „likvidaci“ pozůstatků „sociáldemokratismu“. Jednalo se o konglomerát marxisticko-leninské ideologie a praktických politických zájmů.⁷⁶

S úkolem bolševizace byla spjata i přeměna organizační struktury komunistických stran na základě závodních buněk.⁷⁷ Hlavní myšlenkou byla „proletarizace“ komunistických stran a zesílení jejich vlivu na pracující v místech jejich zaměstnání.⁷⁸ Pro mnohé starší straníky to znamenalo radikální změnu v zažité praxi fungování strany, ne každý stranický funkcionář byl ochoten přestat se stylem práce, který znal a ovládal.⁷⁹ Změna struktury znamenala i celkovou centralizaci a utužení stranické disciplíny⁸⁰

Dogmatický postoj k sociální demokracii a celkové levicové tendence, které nabraly směr na zmíněném V. kongresu KI, jsou spjaté s Grigorijem Jevsejevičem Zinověvem, předsedu Kominterny v letech 1919–1926.⁸¹ Jednotná fronta byla především propagandou, metodou vůči vedoucím představitelům sociální demokracie, byl to strategický manévr, který měl odhalit „reformistické vůdce“. ⁸² V tomto smyslu bývá Zinověv zařazován mezi představitele levicových tendencí v rámci KI.⁸³ Vzhledem k postavení Zinověva v Kominterně lze soudit, že řada „levicových“ tezí, prohlášení či radikálních hesel, které se objevily se v KSČ v době V. kongresu, byla řečena jen proto, aby je „slyšel“ Zinověv.⁸⁴ Právě Zinověv v rámci obratu „doleva“ postavil sociální demokracii na roveň fašismu („sociálfašismus“). Hlavními nepřáteli se podle něj stali vůdci sociální demokracie a komunista, který by se přikláněl ke spolupráci s nimi (jednotná fronta „shora“), by nebyl bolševikem.⁸⁵

⁷⁶ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 58, 61.

⁷⁷ Šíma, O.: *Počátky bolševizace KSČ a boj proti pravicovému oportunismu v letech 1924 – 1925*, Praha 1983, Disertační práce. Vysoká škola politická ÚV KSČ. Školitel RSDr. Jan Staněk, CSc., s. 59.

⁷⁸ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 80.

⁷⁹ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914-1941*, Praha 1986, s. 381.

⁸⁰ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 34–35, 61.

⁸¹ Tamtéž, s. 305.

⁸² Suchopár, V.: *Komunistická internacionála proti fašismu v letech 1921–1935*, Praha 1964, s. 94.

⁸³ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l. s. 39.

⁸⁴ Srov. Steiner, J.: *Třídní boje na Ostravsku 1921–1925*, s. 73. NA, Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ, Praha (ÚML), kart. 8, nezpracovaný fond.

⁸⁵ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 65.

Zinověv byl po smrti Lenina členem triumvirátu Zinověv–Kameněv–Stalin, jenž se střetl v boji o moc s Lvem Davidovičem Trockým.⁸⁶ Trocký byl v té době zařazován k „pravicové“ opozici, resp. byl spojován v rámci mocenského boje uvnitř sovětské komunistické strany s některými nezdary komunistického hnutí. Ty byly údajně způsobeny přílišnou pravicovou orientací (jednotná fronta „shora“ apod.), bolševizace šla ruku v ruce s bojem proti „trockismu“.⁸⁷ Je podstatné zmínit, že podle V. kongresu KI se v KSČ projevovaly obdobné pravicové tendence, které měly za následek výše uvedené neúspěchy. Stejně tak vedoucí představitelé KSČ (Šmeral, Kreibich⁸⁸), kteří na V. kongresu hájili své dřívější linie (např. širší pojetí dělnické vlády), byli za své názory řazeni k oportunistům a pravicovému nebezpečí, tedy k Trockého linii.⁸⁹ Trocký byl následně poražen.

Na kongresu zazněly Zinověvovy teze, které směřovaly do řad KSČ, resp. jejího tehdejšího vedení. „*Strana nesmí ignorovati nových mladých vrstev proletariátu, které přinášejí do jejích řad proud svěžího bojovného ducha [...] Jen syntetickým sloučením dvou generací a jejich organickým splynutím v rámci organizace je myslitelné a možné vytvoření bojovného kádru a pevného bolševického vedení*“⁹⁰ nebo také „*Mám dojem, že se v české straně nedostává [...] revolučního vedení [...] Do výkonného výboru musí přijít čerstvé proletářské síly.*“⁹¹

Došlo také k posunu chápání dělnické vlády, tento pojem se stal pouze synonymem k diktatuře proletariátu, každý jiný výklad byl označen za oportunistický. Samotné heslo se sice užívalo dál, ale se změněným obsahem.⁹² To bylo také v částečném rozporu s postoji, které ve věci jednotné fronty a dělnické vlády v českých zemích nejvíce zastával Šmeral, což poskytlo argumenty jeho kritikům.⁹³

⁸⁶ K Trockému a k „trockismu“ Service, R.: Trotsky, Leon; Thatcher, I. D.: Trotskyism. In Pons, S. – Service, R. (ed.): *A dictionary of 20th-century communism*. Princeton, 2010, s. 813–820.

⁸⁷ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 60–61. Pro lepší pochopení „pojmu trockismus“ lze odkázat na Seydewitz, M.: *Stalin nebo Trocký: SSSR a trockismus, studie ze současných dějin*, Praha 1938.

⁸⁸ Karel Kreibich (14. prosince 1883 – 2. srpna 1966) pocházel z německé dělnické rodiny, byl členem Německé sociálně demokratické strany Rakouska. Od roku 1921 působil ve vedoucích funkcích v KSČ, byl též poslancem za Národní shromáždění a členem EKI. Od druhé poloviny 20. let ztratil mocenské postavení v KSČ, od roku 1927 působil v Moskvě v Kominterně. Do ČSR se vrátil v roce 1933, kdy začal působit v německojazyčných komunistických periodikách. V letech 1935–1938 byl senátorem za KSČ, druhou světovou válku strávil ve Velké Británii. Po roce 1945 se věnoval zejména publicistice, v letech 1950–1952 byl velvyslancem v SSSR. *Karel Kreibich, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online]. [citováno 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/karel-kreibich>.

⁸⁹ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 36, 40–41.

⁹⁰ Usnesení širší exekutivy Komunistické internacionály o československé otázce. In Král, V.: *Cesta k leninismu*, Praha 1971, s. 211.

⁹¹ Ze zahajovací řeči soudr. Zinověva. In *Komunistická strana Československa na V. světovém sjezdu komunistické internacionály*, Praha 1924, s. 21, 22.

⁹² Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 36–37.

⁹³ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 372.

3.7 Hnutí mladých a Nová levice

V rámci KSČ ideových střetů s KSČ byly důležitým uskupením organizace mladých levicově smýšlejících lidí. V rámci strany se jednalo o radikálnější/revolučnější proud. Mladí lidé byli především organizováni v Komunistickém svazu mládeže (KSM/Komsomol), Marxistickém sdružení mladých akademiků, roli hrála také Komunistická studentská frakce (Kostufra). Právě v rámci organizačních struktur těchto seskupení působil Slánský, mnohdy se z těchto sdružení rekrutovali příslušníci „nové levice“, další názorové platformy v KSČ.

Vznik „nové levice“ lze datovat do poloviny roku 1923. Problémem pro analýzu této platformy je, že se nejednalo o jednotný názorový proud s jednotnými cíli a postupy.⁹⁴ Příslušníci „nové levice“ stáli na straně vítězů, proto se řada analýz hnutí nese v „adoračním“ duchu.

Pro pochopení „nové levice“ postačí, že hlavní „útoky“ směřovaly vůči Šmeralovi/„šmeralismu“, resp. idejím/konceptům, které dle „nové levice“ Šmeral ztělesňoval, a především že tato platforma zastávala postup ustanovený na V. kongresu Komunistické internacionály.⁹⁵ Tyto postoje „nové levice“ se projevily zejména ve vnitrostranické diskuzi zahájené v rámci KSČ v srpnu 1924 po V. kongresu, která se stala důležitou součástí přípravy k II. sjezdu strany, anebo později, zejména ohledně kritiky Šmerala, v podobě brožury *Leninismus nebo?*⁹⁶ (myšlen šmeralismus)⁹⁷ z roku 1925. Pojmem „nová levice“ je primárně myšleno seskupení lidí, které se zformovalo kolem Klementa Gottwalda a v němž hrál podstatnou roli Rudolf Slánský. Po II. sjezdu KSČ konaném 31. října – 4. listopadu 1924 se podařilo příslušníkům „nové levice“ získat ve vedení strany většinu.⁹⁸

Při pokusu o vykreslení rozdílu mezi „ultralevími“ a „novou levicí“ je třeba se na obě ideová seskupení dívat v první řadě pohledem konkrétní dějinné situace. „Ultraleví“ byli reakcí na utlumenou revoluční vlnu, se kterou se nechtěli smířit, a stejně tak na tehdejší ekonomickou situaci Československa. „Novou levicí“ je třeba chápat v kontextu V. kongresu KI, ale také s ohledem na mladý věk většiny jejich příslušníků. Rozdíly jsou také v jejich chápání organizace strany, „nová levice“ chtěla přeorganizovat KSČ dle linie V. kongresu KI,

⁹⁴ V literatuře se objevuje rozlišování mezi levicí skutečnou a konjunkturální. Mezi konjunkturální levicí jsou zařazováni lidé, kteří se připojili ke kritice vedení, ač za jeho činnost mnohdy měli odpovědnost, a až po to co tato kritika slibovala šanci na úspěch. Viz Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 375.

⁹⁵ Tamtéž, Praha 1986, s. 375.

⁹⁶ *Leninismus nebo?*, Praha b.r.

⁹⁷ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 74–75.

⁹⁸ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 385.

kdežto „ultraleví“ svým anarchosyndikalismem de facto odmítali pevnou stranickou kázeň.⁹⁹ Jelikož „ultraleví“ chtěli revoluci hned, nepotřebovali dbát na ideovou výchovu řadových straníků.

Na druhou stranu je ale zřejmé, že obě frakce měly řadu styčných bodů. „Ultraleví“ zpočátku kooperovali s Marxistickým sdružením, ze kterého se rekrutovala řada příslušníků „nové levice“. K rozchodu obou skupin došlo až po uveřejnění zmíněného Vajtauerova programu v časopise *Komunista*.¹⁰⁰ Během diskuze k II. sjezdu došlo částečně k „rehabilitaci“ Jílka a jeho skupiny konstatováním, že sice postupovali netakticky, ale podle V. kongresu KI byly jejich motivace a požadavky správné. „Ultraleví“ byli také někdy vydáváni za předchůdce „nové levice.“¹⁰¹

3.8 Praví

Kromě „ultralevých“ a „nové levice“ se od roku 1923 v rámci KSČ začaly objevovat i pravicové tendence.¹⁰² Nejvýraznější osobností „pravého“ směru v tomto období byl Josef Bubník,¹⁰³ jehož vystoupení je spjato s rokem 1925. Jeho programem bylo přizpůsobit taktiku KSČ reálným poměrům, těžiště strany mělo být v parlamentu, nechtěl přestavbu strany na závodní buňky,¹⁰⁴ varoval i před vměšováním Kominterny.¹⁰⁵ Jeho postup byl také dán reakcí na V. kongres Kominterny.¹⁰⁶

V podstatě se tento směr blížil „sociálnědemokratickým tradicím“, za které byl kritizován Šmeral, který byl označován za příslušníka „historické pravice“ a jako „centrista“, neboť měl „smířlivý“ postoj k pravici. Rozdíl je v tom, že Šmeral se nakonec přizpůbil linii Kominterny, kdežto pravicová opozice neodmítala roztržku. Bubník a řada jeho stoupenců byli následkem své aktivity vyloučeni ze strany, což v KSČ vyvolalo krizi, která byla vyřešena zásahem Kominterny. Bubník po svém vyloučení založil Nezávislou komunistickou

⁹⁹ Reiman, P.: *Dějiny KSČ*, Praha 1931, s. 127.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 127–128.

¹⁰¹ Viz Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 48.

¹⁰² Mencl, V.: *Politické boje KSČ a její vývoj v letech 1921–1924*, Praha 1958, s. 67.

¹⁰³ Josef Bubník, (14. května 1879 – 4. července 1957) byl od studentských let aktivní v soc. dem. straně, od roku 1921 byl členem KSČ. V letech 1921–1925 byl sekretářem pražského kraje KSČ a poslancem Národního shromáždění. Po vyloučení z KSČ se pokusil organizovat opoziční stranu, která však propadla ve volbách. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*, 1. sv., Praha 1999, s. 153.

¹⁰⁴ Nechvátal, M.: *15.5.1921 - založení KSČ: ve službách Kominterny*, Praha 2002, s. 55.

¹⁰⁵ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 70.

¹⁰⁶ Nechvátal, M.: *15.5.1921 - založení KSČ: ve službách Kominterny*, Praha 2002, s. 55

stranu, která v následném politickém boji naprosto propadla a posléze se včlenila do sociální demokracie.¹⁰⁷

V zásahu Kominterny do bubníkovské krize měly vliv události V. pléna EKI z jara roku 1925. Na něm byla vytvořena československá komise, jejímiž členy byli mimo jiných Stalin a Zinověv. Komise konstatovala, že hlavním důvodem krize je pravicové nebezpečí, a postup levice byl víceméně schválen jako správný. Dle instrukcí V. pléna byl vytvořen stranický blok mezi středem a levicí. V souvislosti s bubníkovskou krizí došlo k odstranění některých příslušníků levice z vedení strany. Byli nahrazeni příslušníky Jílkovy skupiny, neboť ti se v krizi přidali na stranu levice v boji proti pravým.¹⁰⁸

Pokud bychom se měli pokusit o stručné shrnutí, tak po celou dobu je možné sledovat emancipaci od „sociálnědemokratického dědictví“ jak po ideové, tak po organizační stránce. Tato emancipace je mnohdy spjata s „bojem“ proti Bohumíru Šmeralovi, ne vždy zcela oprávněně. Konflikt mezi názorovými proudy je však třeba vnímat v kontextu celého dělnického hnutí, do kterého pozvolna zasahovala politika Sovětského svazu.

3.9 První politické kroky

Pro Slánského politickou dráhu byl milníkem příchod do Prahy. Zpočátku sem přišel kvůli studiu na Vysoké škole obchodní. V Praze se sblížil se svými vrstevníky Václavem Kopeckým, Janem Švermou a Marií Švábovou (Švermovou) aj. a začal působit ve studentských organizacích.

Asi nejvýznamnější mládežnickou organizací, do které se Slánský zapojil, bylo Marxistické sdružení mladých akademiků. Slánský se účastnil zakládající schůze v roce 1919. Podle vzpomínek na tuto schůzi „Slánský dělal dojem chladného, pyšného člověka a zdálo se, že nějakým způsobem převyšuje všechny ostatní, ačkoliv tehdy vůbec nezaujímal nějaké významné postavení. Debatoval velmi seriózně.“¹⁰⁹ Policejní zprávy uvádějí, že Slánský získal ve vedení Marxistického sdružení funkci jednatele.¹¹⁰ Zápisy z těchto debat se bohužel nedochovaly.¹¹¹ K dispozici však je policejní zpráva o schůzi Marxistického sdružení

¹⁰⁷ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 65, 70.

¹⁰⁸ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 63.

¹⁰⁹ Vzpomínky na založení Marxistického sdružení dle vyprávění Käte Beckmannové-Fischerové, cit. dle Holá, V. - Vyskočová, R. (eds.): *Zápisy KSČ očima pamětníků*, Praha 1971, s. 64, 69.

¹¹⁰ NA, f. Policejní prezidium (PP), kart. 345, sign. P 73/30/V, manipulační období 1921 – 1932.

¹¹¹ Viz. Holá, V. – Menclová, J. – Zumanová, B. (eds.): *1921 : vzpomínky na vznik KSČ*, Praha 1962, s. 73.

pořádané 14. března 1923 k 40. výročí smrti Karla Marxe, podle které Slánský pronesl příspěvek *O marxismu a národohospodářství*. Bohužel není zřejmé, zda byl jeho autorem Rudolf Slánským nebo jeho starším bratrem Josef,¹¹² jenž byl také členem.

Slánský patřil také k zakladatelům Komunistického svazu mládeže, který vznikl v únoru 1921.¹¹³ V této organizaci zastával několik funkcí, byl předsedou této organizace v Košicích¹¹⁴ a v roli učitele se účastnil škol komunistické mládeže.¹¹⁵ O jeho významu v této organizaci svědčí, že mu byl při několika větších akcí KSM přidělen policejní dozor.¹¹⁶ Podle policejní zprávy z roku 1924 se Slánský dostává do konfliktu s policií, která se snažila jednu ze schůzí mládežnické organizace rozpustit. Slánský měl uvést, „*že jest to omezování osobní svobody a že jim policajt nemůže rozkazovat co smějí a co ne.*“¹¹⁷

Další důležitou organizací, ve které Slánský participoval, byla Komunistická studentská frakce, která měla fungovat jako sdružení komunisticky smýšlejících studentů na každé vysoké škole a usměrnit politickou práci komunistů mezi studenty.¹¹⁸ Dle dostupných policejních materiálů Slánský vedl resort „Protivné hnutí“¹¹⁹ (čímž byla patrně myšlena hnutí, jež byla v opozici vůči komunistickým myšlenkám) a účastnil se její první valné hromady dne 15. února 1922.¹²⁰ Stejně tak ho policejní zprávy řadí mezi důležité členy Kostufry¹²¹ avšak dle vzpomínek Pavla Reimana byla Slánského činnost v Kostufře minimální.¹²² Sám Slánský své členství v této organizaci při policejním výslechu popřel.¹²³

Na počátcích své politické dráhy se Slánský dostal do střetu se zákonem, například kvůli své účasti při manifestačním průvodu Prahou pořádaném dne 5. října 1924. V hlášení zasahujícího policisty bylo uvedeno „*pozoroval jsem mezi účastníky mladíka nápadného zevnějšku který vynikal mezi ostatními tím, že podněcoval své společníky k výkřikům. Mimo jiné volal [...] ‚Hanba policii, pryč s koalicí‘, pryč se Švehlou.*“¹²⁴

¹¹² NA, f. Presidium ministerstva vnitra (PMV), sign. 225-170-8, fol. 72.

¹¹³ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 4.

¹¹⁴ NA, f. PMV, sign. 225-90-2, fol. 31.

¹¹⁵ NA, f. PP, kart. 329, sign. P 73/30, manipulační období 1921 – 1932.

¹¹⁶ NA, f. PP, kart. 340, sign. P 73/30/I, manipulační období 1921 – 1932.

¹¹⁷ NA, f. PMV, sign. 225-101-15, fol. 27; NA, f. PP, kart. 340, sig. P 73/30/I, manipulační období 1921 – 1932.

¹¹⁸ Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 52.

¹¹⁹ NA, f. PMV, sign. 225-99-22, fol. 96.

¹²⁰ NA, f. PMV, sign. 225-93-13, fol. 66.

¹²¹ NA, f. PP, kart. 345, sign. P 73/30/V, manipulační období 1921 – 1932.

¹²² Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 89.

¹²³ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3, fol. 8–9; NA, f. PMV, sign. 225-561-1, fol. 80–81.

¹²⁴ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3, fol. 50.; Antonín Švehla (15. dubna 1873 – 12. prosince 1933) český, poté československý agrární politik, ministersky předseda. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 209.

Na demonstraci pořádané v Praze dne 27. srpna 1924 přednesl Slánský také projev. „*Tento stát nemůže od nás ničeho očekávat, vyučil nás jenom v boji a násilí. Jsme proti válce kapitalistické na potlačení dělníků. Neznáme lásku k vlasti, k národu, známe jen lásku utlačovaným a chudým. Použijeme zbraně proti bohatým utlačovatelům. Dejte nám zbraně a my budeme vědět, proti komu jich použijeme. Necht' přijde nová válka, my se připravujeme. Hlavním kádrem vojska jest dělnická třída. Jsme připraveni, tak jak byl Lenin ve světové válce. Proměníme válku kapitalistickou ve válku občanskou.*“¹²⁵ Za něj bylo se Slánským zahájeno trestní řízení. U soudu se posléze hájil, že jeho problematické výroky byly špatně zaznamenány či pochopeny a ve skutečnosti se vztahovaly na situaci v Německu, nebo že pouze uváděl přímé citáty z Liebknechta¹²⁶ či Lenina. Na závěr soudu Slánský uvedl, že „*Vyroky svými nechtěl jsem nikterak docílit, aby posluchačstvo bylo podněcováno proti Československé republice, zejména proti její demokraticko republikánské ústavní formě.*“¹²⁷ Slánský byl odsouzen na 2 měsíce vězení.¹²⁸

Slánský zasáhl také do názorových a mocenských střetů v první polovině dvacátých let. V rámci příspěvků v časopise *Komunismus*, konkrétně se jednalo o články *Závody, záv. rady a jednotná fronta* a *K taktice jednotné fronty a dělnické vlády*,¹²⁹ uvedl mimo jiné „*Je nutno, neměla-li myšlenka jednotné fronty zůstat pouhým heslem, obratiti se jinam. Je nutno jíti s ní do závodů [...] Největší překážkou uskutečnění jednotné fronty [...] bylo, že se nám do posledních měsíců nepodařilo vniknouti úplně mezi onu velkou masu neorganizovaných a indiferentních, podléhajících – z největší části jen automaticky – vlivu sociálpatriotických stran*“¹³⁰ a nebo také „*Ovládnutí závodních rad znamená pak nejen dostati svoje zástupce do závodní rady, ale dostati závodní dělnictvo do sféry vlivu těchto komunistických zástupců [...] Z toho vyplývá, že je nutno dělníku ukázati v konkrétních formách, jaké je zde východisko z tohoto jeho tíživého stavu [...] a ukázati mu cestu, vedoucí k zlepšení jeho postavení.*“¹³¹

¹²⁵ NA, f. PMV, sign. 225-426-8, fol. 45; NA, A ÚV KSČ, f. Rudolf Slánský, nezpracována část fondu, soudní spis TK IX 8374/24.

¹²⁶ Liebknecht, Karl (13. srpna 1871 – 15. ledna 1919), představitel mezinárodního a německého dělnického hnutí, spoluzakladatel německé komunistické strany. *Malá československá encyklopedie*. 3. sv., I–L, Praha 1986, s. 806.

¹²⁷ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3, fol. 11–12.; NA, A ÚV KSČ, f. Rudolf Slánský, nezpracována část fondu, soudní spis TK IX 8374/24.

¹²⁸ NA, A ÚV KSČ, f. Rudolf Slánský, nezpracována část fondu, soudní spis TK IV 8374/24.

¹²⁹ Příspěvky byly publikovány pod pseudonymem Ruda S., viz. Helešic, F.: *Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1920 – 1938*. In *Revue dějin socialismu*, ročník VIII, č. 2, 1968, s. 222.

¹³⁰ *Závody, záv. rady a jednotná fronta. Komunismus*, 28. listopadu 1923, roč. II., č. 21, s. 474–475.

¹³¹ *K taktice jednotné fronty a dělnické vlády. Komunismus*, 1. června 1923, roč. II., č. 9, s. 205–207.

V názorech na jednotnou frontu vycházel ze spolupráce „zdola.“ Jeho hlavním cílem bylo působit na dělníky, ukázat jim tu správnou cestu, vzdělat je. Prostředkem ukázání správného směru měly být závodní rady. Tím Slánský jasně vycházel ze stanovisek V. kongresu KI.

Slánský zasáhl také do diskuze před II. sjezdem KSC. Jeho článek v *Rudém právu* je výrazným útokem na Šmerala a jeho koncepcí a lze ji ve svém kontextu zařadit do politiky „nové levice“. Bylo podle něj „*nutno přehlédnouti, zkoumati a říci, zda skutečně vývoj šel směrem k bolševické straně či ne. A my odpovídáme záporně a klademe hlavní vinu na vůdčí soudruhy, na ty, kteří měli vésti stranu, určovati směr [...] Centristické a oportunistické sklony v KSC objevily se okamžitě při tvoření strany u soudr. Šmerala [...] Celý systém musí býti změněn a strana v celé své činnosti proniknuta revolučním duchem.*“

Změnu KSC si Slánský představoval následovně „*Komunistická strana má vykonávati vliv na ostatní masy a nemůže je všechny organisovati ve svých řadách. Snaží se ovšem, aby těchto nejlepších a nejuvědomělejších bylo v ní organizováno co nejvíce [... komunistická strana] Nemá se masám přizpůsobovati, ale veškerou silou všemi prostředky působiti na masy a snažiti se přiblížiti je k sobě, vyvésti je jejich pasivity. [...] masu musíme v její většině, ba v jejím celku získati, ale získati pro revoluční boj. Ne pro matrikové členství, ne pro volební urny, ne jako prostředek k dosažení parlamentních úspěchů [...] Vykládá-li si dělnickou vládu některý bolševicky založený soudruh nesprávně, je to u něho jen úchylka, kterou možno okamžitě napravití změnou názoru. Ale jinak je u soudr. Šmerala nebo jiných oportunisticky založených soudruhů, kteří vytvoří z takového výkladu dělnické vlády celou teorii a základnu, s níž pak určují celou taktiku strany: získání velkého počtu voličů, budování velké strany nikoliv pro revoluční boj, ale pro mocensky význam v měšťáckém parlamentu.*“¹³²

Z tohoto textu vyplývá, v čem se „nová levice“ lišila od „ultralevých“ a v čem napadala Šmerala. Jak bylo řečeno výše, „ultraleví“ chtěli, aby byla strana tvořena malým jádrem revolucionářů, kteří masy pomocí jednoduchých hesel strhnou k akci. Šmeral chtěl masovou stranu, ovšem spíše s ohledem na volební boj. Slánského teze také stojí na myšlence malého uvědomělého jádra strany, ale na rozdíl od „ultralevých“ Slánský jako představitel „nové levice“ nechtěl toto jádro využít k pouhému strhnutí mas k jednorázové revoluční akci, ale viděl v něm jeden z instrumentů k vzdělání mas. Jádro ukáže masám správnou cestu, neboť teprve po ideové stránce správně vzdělaná masa se může pustit do delšího revolučního a nikoliv volebního boje, jak chtěl Šmeral. Masovost měla tedy spočívat ne v pouhém hromadném členství, ale v postupném vzdělávání a vedení masy ze strany vedení. V tomto

¹³² Dnešní diskuze – boj o změnu oportunistického charakteru strany v bolševický. *Rudé právo*, 30. října 1924, roč. V., č. 255, s. 2–3.

kontextu Slánský nadále jednal v „levicové“ verzi jednotné fronty. K pojetí masovosti se Slánský vyjádřil v článku *Menšina či většina*,¹³³ který byl publikován v Rudém právu.

Svým pojetím masovosti zasáhl Slánský do *sporu* mezi Zinověvem a Břetislavem Hůlou.¹³⁴ Zinověv kritizoval statistickou většiny, tedy snahu o získání co největšího počtu straníků,¹³⁵ a v rámci obratu doleva kritizoval i dosavadní vedení strany. „*Politická odpovědnost za oportunistické úchytky v české komunistické straně padá, opakuji, v prve řadě na hlavu soud. Šmerala jako politického vůdce strany.*“¹³⁶ Do vedení podle něj měly přijít nové a mladé síly. Lze soudit, že Slánského teze byly do jisté míry určeny právě Zinověvovi. V tomto kontextu se vyjádřil i samotný Hůla „*ze stoprocentní kritiky soudr. Zinověva vytvořili*¹³⁷ *důkazy o 500 procentech nekomunistických mizerností spáchaných mnou a celým dnešním výkonným výborem.*“¹³⁸ Na druhé straně nelze Slánského zařadit mezi tzv. konjunkturální levici, neboť nesledoval jen mocenské cíle. S přihlédnutím k jeho následující politické dráze lze věřit, že řada jeho prohlášení byla autentická.

Z díkce uvedených článků lze soudit, že Slánský rychle pochopil logiku *pole*. Pokud se chtěl prosadit v „nové levici“ a získat zde uznání, musel přijít s tezemi, které byly uznávány a byly prosazovány Kominternou, a zároveň je mohl spojit se svojí osobou a přesvědčením. Jeho texty primárně směřovaly k reprezentantům „nové levice“, a jak patrně sám doufal, k patřičným představitelům Kominterny – k Zinověvovi, který preferoval v KSC novou generaci (alespoň slovně), tedy k těm, u nichž bylo zapotřebí získat *symbolický kapitál*. Nehledejme však ve Slánském *oportunistu*, který by si v duchu technologa moci vybral ideový koncept, který byl momentálně po ruce a jevil se jako vhodný k rychlému stranickému vzestupu. Pojetí taktiky jednotné fronty nevnímal pouze jako jeden z nástrojů v boji se

¹³³ Menšina či většina. (K diskusi píše Ruda Slánský.). *Rudé právo*, 12. srpna 1924, roč. V., č. 189, s. 2–3.

¹³⁴ Břetislav Hůla (31. března 1894 – 2. dubna 1964) absolvoval gymnázium a dva semestry práv na UK. Během první světové války bojoval na ruské frontě, kde byl zajat. V roce 1916 vstoupil do české družiny, po návratu do ČSR opět studoval práva a posléze začal pracovat v kladenské *Svobodě*. Účastnil se II. kongresu KI, v letech 1922–1923 byl zástupcem KSC v předsednictvu KI, v letech 1922–1926 pracoval v redakci *Rudého práva* a v aparátu KSC. Na přelomu let 1925–1926 se dostal do opozice vůči vedení strany a odešel z KSC, od roku 1928 působil jako tajemník Umělecké besedy a věnoval se překladatelské činnosti sovětské beletrie i klasické ruské prózy. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2. díl, 1. sv, H-J, Praha 1993. 355–356.

¹³⁵ Srov. Srov. Steiner, J.: *Třídní boje na Ostravsku 1921–1925*, s. 73–74, 142. NA, Ústav marxismu-leninismu ÚV KSC, Praha (ÚML), kart. 8, nezpracovaný fond. – Zinověv reagoval na Hůlův článek *Menšina či většina*. *Rudé právo*, 30. dubna 1924, roč. V., č. 102, s. 2. Samotné Zinověvovi teze k Břetislavu Hůlovi viz. *Ze zahajovací řeči soudr. Zinověva*. In *Komunistická strana Československa na V. světovém sjezdu komunistické internacionály*, Praha 1924, s. 8–9.

¹³⁶ *Ze závěrečného slova soudr. Zinověva*. In *Komunistická strana Československa na V. světovém sjezdu komunistické internacionály*, Praha 1924, s. 67.

¹³⁷ Hůla reaguje i na jiné příspěvky sepsané v podobném duchu.

¹³⁸ Hůla, B.: KSC. Na V. sjezdu KI. *Komunistická revue*, 1. září 1924, roč. I., č. 14.–15., s. 406.

sociální demokracií a tehdejší vedení strany, ale skutečně ji chápal jako prostředek k získání a výchově lidí pro komunistické vize.

Ze Slánského zásahů do názorových střetů lze ještě zmínit stat' *Návrh programu KSČ* publikovanou Marxistickým sdružením.¹³⁹ Nenese jméno autora, za jejího tvůrce bývá označován především Alexandr Bubeníček,¹⁴⁰ ale dle historičky Věry Holé se jednalo o kolektivní dílo, lze proto předpokládat, že se na výsledném textu podílel i Slánský.¹⁴¹ Slánský napsal také předmluvu do prvního českého vydání Stalinových knih *O Leninovi* a *O základech leninismu*¹⁴² z roku 1925. Recenze byla též publikována samostatně v brněnské *Rovnosti*. Uvedl v ní, „*Stalinova kniha je v prvé řadě vodítkem pro bolševické skutky, pro bolševickou činnost, ukazuje, jak si má vésti komunistická strana, aby se stala stranou leninismu!* [...] *Jen strana zbudovaná na základech leninismu může proplout úskalím krisí a obtížemi a přes ně ke splnění svého konečného cíle, k vítězné sociální revoluci, k nastolení diktatury proletariátu.*“¹⁴³

Slánský byl také členem pražského krajského výboru a v listopadu 1924 se stal redaktorem *Rudého práva*, ve kterém vedl zahraniční rubriku.¹⁴⁴ Další z jeho aktivit v první polovině dvacátých let bylo působení ve spolku *Socialistická společnost*, který založil Zdeněk Nejedlý.¹⁴⁵ Slánský se 30. listopadu 1921 účastnil valné hromady, na které se stal se spolu se svým bratrem Josefem jeho členem. Smyslem této organizace bylo zajištění diskuze mezi sice levicovými, ale zároveň opozičními proudy. Několik měsíců po rozkolu sociální demokracie a vzniku KSČ se zde setkávali a diskutovali zástupci obou skupin.¹⁴⁶ V tomto kontextu lze

¹³⁹ Viz *Komunismus - revue pro komunistickou teorii a praxi*, r. 1922, č. 16 a 17., s. 353–404; NA, 225-K-677 – censurovaná část.

¹⁴⁰ Alexandr Bubeníček (20. dubna 1899 – 4. dubna 1938) začátkem dvacátých let vstoupil do KSČ a působil v Komsomolu. V roce 1926 byl vyslán na dvouleté studium do Mezinárodní leninské školy v Moskvě. Na V. sjezdu KSČ 1929 byl zvolen do Ústředního výboru, v letech 1930–1933 působil jako vedoucí sekretář ostravského kraje a poté jako pracovník ústředního sekretariátu v Praze. V letech 1936–1937 organizoval nábor dobrovolníků pro pomoc republikánskému Španělsku, kam později sám odjel. V dubnu 1938 byl během občanské války ve Španělsku zabit na frontě u Morelly.

Heslo Alexandr Bubeníček [online] [citováno 3. března 2018]. Dostupný z http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BUBEN%C3%8D%C4%8CEK_Alexandr_20.2.1899-4.4.1938

¹⁴¹ Viz. Holá, V.: *Jan Šverma: 1901–1944*, Praha 1985, s. 22.

¹⁴² Archiv národního muzea (ANM), f. Goliath Karel, kart. 5, rukopisná poznámka ke Slánskému (nezpracovaný fond). Stalinovy statě (se Slánského recenzí) vyšly souhrnně v brožurě s názvem *O Leninovi a o leninismu*, Praha 1925.

¹⁴³ R.S. O Leninovi a leninismu. *Rovnost*, 17. července 1925, roč. 41, č. 189, s. 6.

¹⁴⁴ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 4–5.

¹⁴⁵ Zdeněk Nejedlý (10. února 1878 – 9. března 1962) byl historik, po vzniku ČSR představitel levicového směru v realistickém hnutí. Ve dvacátých letech vydával časopis *Var*, byl sympatizantem KSČ. V roce 1924 založil Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem. Během druhé světové války působil v Moskvě. V letech 1945–1953 byl ministrem školství, v roce 1952 se stal prezident ČSAV. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 13–14.

¹⁴⁶ Křesťan, J.: Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost v Praze. In *Paginae historiae*, Praha 2001, sv. 9, s. 225, 227–228, 250

soudit, že mladý Slánský nezastával k opozici dogmatické radikální stanovisko a snažil se rozvíjet svůj *sociální a kulturní kapitál*. Dalším klíčovým momentem pro jeho politickou dráhu se stalo jeho přeložení do ostravského regionu.

4 Vzestup stranického funkcionáře

4.1 Příchod Slánského a ostravský region

Dosavadní literatura uvádí, že důvodem přeložení Slánského do Ostravy byl stranický trest.¹ „Nová levice“ sice získala po II. sjezdu většinu, ale ve vedení nadále zůstal Šmeral a jeho lidé, které Slánský a další mladí radikálové (Kopecký, Šverma apod.) napadali pro přílišnou pasivitu. Důsledkem této kritiky se vedení strany rozhodlo skupinku mladých rozehnat a Slánský byl v první polovině roku 1925 přesunut z pozice redaktora *Rudého práva* do Ostravy.

Ostravský region byl v době První republiky značně různorodou oblastí,² jak po národnostní stránce (Češi, Němci, Poláci), tak sociálním rozvrstvením, v rámci této administrativní jednotky existovaly velké ekonomické a sociální rozdíly.³ Řada příslušníků proletářské vrstvy měla relativně dobré ekonomické postavení, což snižovalo jejich „radikalitu“. Oproti Praze zde bylo silné postavení sociální demokracie a podceňovat nešlo ani vliv církve.⁴

Mimořádný vliv v rámci tehdejší KSČ měl v regionu Josef Pergl.⁵ Osoby náležející k jeho okolí budeme v textu nazývat „perglovci“, byť se jedná o nepřesné a zjednodušující označení, které ovšem v kontextu této kapitoly plní svůj účel.

Ohledně „perglorců“ historik Jan Steiner hovořil o paradoxní kombinaci levého sektářství (tedy „ultraleví“) a pravicového oportunismu. Nechuť k práci mezi pracujícími, kteří patřili pod křídlo „reformistů“, nezáměrem vychovávat masy (taktika čistého jádra), podceňování taktiky jednotné fronty, tedy „ultralevé“ tendence, to vše vedlo k oslabení KSČ,

¹ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 208; Následující kapitola byla v upravené podobě publikována: Chadima, J.: Vzestup stranického funkcionáře: střípky z ostravského působení Rudolfa Slánského ve dvacátých letech. In *Paginae historiae*, roč. 23, č. 1, 2015, s. 136–162.

² Z hlediska správní působnosti za První republiky hovoříme o těchto slezských a moravských soudních okresech: Bílovec, Bohumín, Frenštát p. R., Frýdek, Fryštát, Fulnek, Hlučín, Hranice, Jablunkov, Nový Jičín, Klimkovice, Val. Meziříčí, Místek, Odry, Opava, Moravská Ostrava, Slezská Ostrava, Příbor, Rožnov p. R., Český Těšín, Vítkov a Vsetín. Viz. Hájková, Eva: Ostravsko za předmnichovské republiky a některé jeho rysy. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 13. Dále je třeba upozornit, že v rámci KSČ a její organizační struktury se jednalo o XVIII. kraj.

³ Hájková, E.: Ostravsko za předmnichovské republiky a některé jeho rysy. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 17.

⁴ Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924-1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 24.

⁵ Josef Pergl (17. ledna 1881 – 27. února 1937) byl odborový a sociálnědemokratický funkcionářem z dob Rakouska-Uherska. Byl zakládajícím členem KSČ na Ostravsku, členem městského zastupitelstva v Moravské Ostravě, sekretářem Mezinárodního všeodborového svazu a členem KV KSČ. Jeho „sociálnědemokratické názory“ vedly ve třicátých letech k jeho odchodu z KSČ a k založení opoziční strany „Socialistické sjednocení“. Viz inventář k fondu Jiřík, K.: *Pisemná pozůstalost Josefa Pergla*, 1980, s. 3–4 a inventář k fondu Kodeš, J.: *Sbirka Josefa Pergla*, 1958, s. 1.

následkem čehož se museli vůdci strany na Ostravsku mnohdy podřídit vůli „reformistů“⁶, což vedlo k „pravicové“ verzi taktiky jednotné fronty. Podstatnou roli hrálo i to, že „perglovci“ byli funkcionáři, kteří přestoupili ze sociální demokracie.⁷ Lze soudit, že se v jejich aktivitě zrcadlily dějinné události. Okouzlení revoluční vlnou, neschopnost rychle vystřízlivět po stabilizaci poměrů a pozdější uvědomění si reality Ostravska vedlo k pragmatické nutnosti podřídit se sociální demokracii, pokud strana chtěla něco v tomto kraji dokázat. Lze předpokládat, že „pravicový oportunistus“ převážil právě kvůli „sociálnědemokratickému původu“ „perglovců“, ostatně policejní zprávy o tomto křídle hovoří jako o Šmeralově frakci na Ostravsku.⁸

V tomto regionu lze také vysledovat střet týkající se organizační přestavby strany na závodní buňky. Josef Pergl se opíral o silné pozice v odborech (Mezinárodní všeodborový svaz – MVS, viz níže), tudíž by zavedení závodních buněk mohlo snížit jeho vliv.⁹ V tomto smyslu literatura i prameny hovoří celkově o slabé organizační síle KSČ na Ostravsku.¹⁰

Vůči „perglovcům“ se postupně formulovalo levé hnutí nesoucí obdobné rysy jako „nová levice“. Tento směr mnohdy tvořili příslušníci mladé generace, ale nejednalo se o ideově kompaktní platformu. Klíčový pro ně byl V. kongres KI. Ve střetu „perglovců“ a „nové levice“ byla určující krajská konference KSČ konaná ve dnech 16. srpna 1924 – 17. srpna 1924, jejímž výsledkem konference bylo zvolení nového pětadvacetičlenného krajského výkonného výboru, ve kterém „levice“ získala většinu. Z důležitých aktérů „nové levice“¹¹ jmenujme Antonína Košťála,¹² Josefa Kotase,¹³ Hynka Kožušníka¹⁴, Karola Sliwku¹⁵ a

⁶ Např. v průběhu hornické stávky v roce 1923. Viz úvodní kapitola Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 65–90.

⁷ Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 116.

⁸ Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava dále (PŘMO), sv. I/2, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1233, sign. 2.

⁹ Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 93, 95.

¹⁰ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1233, sign. 2.

¹¹ Viz. Steiner, J.: *KSČ na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály*. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 104.

¹² Antonín Košťál (31. ledna 1895 – ?? 1960) byl ruský legionář a učitel. Byl aktivní v KSČ na Ostravsku už od založení strany, byl také činný v tělovýchovné stranické organizaci. Na III. sjezdu KSČ byl zvolen členem ÚV KSČ, po IV. sjezdu byl členem ústřední revizní komise. Przybylová, B.: *Českoslovenští legionáři – rodáci a občané Ostravy*, Ostrava 2002, s. 115; Štverák, F.: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010, s. 42, 45; NA, Policejní ředitelství Praha II. – prezidium, manipulační období 1931–1940, sign. 42/K-71/69.

¹³ Josef Kotas (12. září 1891 – 11. července 1967) pocházel z hornické rodiny a pracoval v dělnických a hornických profesích. Od roku 1909 byl členem Československé sociální demokracie, bojoval na ruské a italské frontě. Po válce působil v odborech a byl zakládajícím členem KSČ. V roce 1929 byl zvolen poslancem moravskoslezského zastupitelstva v Brně, v roce 1938 se stal starostou Slezské Ostravy. Po Mnichovu mu

Evžena Valčáka (Walczaka)¹⁶, který se začátkem roku 1925 stal krajským tajemníkem.¹⁷ Dle vzpomínek „perglovce“ Fráni Richtera¹⁸ to byl právě Valčák, kdo přivedl Slánského do Ostravy, aby posílil levici.¹⁹ Je nutné si uvědomit, že zástupci ostravské „nové levice“, ale i „perglovců“ byli v porovnání se Slánským povětšinou zhruba o deset let starší, měli dělnický původ, prošli si boji světové války a Říjnovou revolucí. Případné či skutečné konflikty tak mohly pramenit ryze z tohoto faktu, resp. ze skutečnosti, že Slánský v daném kontextu disponoval jiným *kulturním, ekonomickým a sociálním kapitálem*.

Ovšem to, že „nová levice“ získala vedoucí postavení ve stranických orgánech, neznamená, že by „perglovci“ byli poraženi. Zůstali ve stranických a odborových orgánech a policejní zprávy hovořily o tom, že si „perglovci“ nadále drželi vliv.²⁰

hrozilo zatčení, utekl proto do Polska, kde pomáhal organizovat výbor na pomoc uprchlíkům. Následně odešel do anglického exilu, kde od roku 1942 vedl československý vojenský domov v Londýně. Po osvobození Ostravy pomáhal zakládat národní výbory, stal se předsedou KV KSČ v Ostravě. V souvislosti s čistkami mu hrozilo v padesátých letech zatčení, nakonec byl pouze zbaven vedení KV KSČ v Ostravě a do roku 1960 pracoval v městském národním výboru v Ostravě. Przybylová, B. – Šerka, J.: *Muži s mocí: portréty představitelů města Ostravy 1918–1989*, Šenov u Ostravy 1999, s. 38–41.

¹⁴ Hynek Kožušník (25. května 1902 – 7. června 1977), v mladém věku se aktivně zajímal o politiku, jeho aktivity mu vynesly pověst rebela a politicky nespolehlivého, což mu znemožnilo dostudovat. V letech 1921–1940 pracoval v Ostravském družstvu „Budoucnost“. Byl zakládajícím členem KSČ a krajským funkcionářem Svazu komunistické mládeže. Během druhé světové války odešel do ilegality, v létě 1940 byl zatčen a odsouzen na doživotí. V letech 1945–1951 vedl národohospodářské oddělení KV KSČ v Ostravě. V důsledku čistek musel v roce 1952 odejít ze všech funkcí, od roku 1959 byl v invalidním důchodu. Jeho posledním aktivním politickým vystoupením byla relace v ostravské televizi, ve které odsoudil invazi vojsk Varšavské smlouvy, v důsledku čehož byl vyloučen z KSČ. Dokoupil, L.: *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy*, Opava – Ostrava 1995, s. 67–68.

¹⁵ Karol Sliwka (23. března 1894 – 19. března 1943), na slučovacím sjezdu zvolen členem Výkonného výboru, na V. a VI. sjezdu zvolen členem ÚV KSČ, opětovně členem ÚV zvolen na celostátní konferenci KSČ v lednu 1934, dle policejních zpráv se roku 1922 a 1924 účastnil za KSČ jednání v rámci KI, zvolen poslancem v roce 1925, 1929 a 1935. Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 32, 50, 56, 410; fond Policejní ředitelství Praha II. – prezidium, manipulační období 1931–1940, kart. 1331, sign. 42/S-37/11– zprávy o činnosti Karola Sliwky; NA, f. PMV, 225-291-53, fol. 2; Karol Sliwka *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] [cit. dne 10. listopadu 2018]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/SC.HTM>

¹⁶ Evžen Valčák (28. září 1888 – 25. října 1978) se během první světové války účastnil bojů na východní frontě, kdy brzy dezertoval z rakousko-uherské armády a následně se zapojil do ruské občanské války na straně Rudé armády. Byl delegátem ustavujícího sjezdu Československé komunistické strany na Rusi. Po válce začal působit na Ostravsku, odkud odešel do Severních Čech. Během okupace byl aktivní v odboji. Po válce působil na Žatecku ve stranických a veřejných funkcích. V roce 1949 odešel do Ústí nad Labem, kde opětovně pracoval ve stranických a veřejných funkcích. Viz K devadesátinám soudruha Evžena Valčáka. *Průboj* 29. září 1978, roč. 30, č. 230, s. 1 Zemřel soudruh Evžen Valčák. *Průboj*, 27. října 1978, roč. 30, č. 254, s. 1.

¹⁷ Dohnal, M.: *Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948*, 1. sv., Ostravsko, Ostrava 1981, s. 49–50.

¹⁸ Fráňa Richter (14. prosince 1889 – 25. června 1967) byl v letech 1908–1920 redaktorem *Dělnických listů* ve Vídni, od roku 1920 byl šéfredaktor listu *Slovácko* v Hodoníně, od roku 1924 byl redaktorem *Dělnického deníku* a od roku 1929 redaktorem *Ducha času*. Od roku 1935 byl v invalidním důchodu. Po druhé světové válce začal působit v rozhlase v Ústí nad Labem a byl také autorem řady próz a básní. Napsal vědecko-fantaskní knihu *Nadtelevo*, ovlivněnou špatným zacházením s dělníky při sériové výrobě. Adamovič, I.: *Slovník české literární fantastiky a science fiction*, Praha 1995, s. 188–189.

¹⁹ Fráňa R.: Čtyřicet let komunistickým novinářem (rukopis). Archiv národního muzea (ANM), f. Goliath Karel, kart. 2, fol. 95 (nezpracovaný fond).

²⁰ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 237, inv. č. 1307, sign. 30.

Pro vykreslení situace na Ostravsku je třeba zmínit velkou stávkou na jaře 1925, která byla reakcí na aktuální ekonomické poměry, resp. na mnohdy špatnou mzdovou situaci dělnictva ve spojení s vzestupem cen. KSČ ještě před stávkou v rámci celé republiky pořádala několik protidrahotných akcí. KSČ na Ostravsku se do stávkou nepodařilo zapojit „reformistické“ předáky a ani rozšířit akci mimo region, např. do spřízněného Kladna. Celá stávka se stala výhradně komunistickou akcí a tím pádem byla odsouzena k nezdaru.²¹ Stávka znamenala pro KSČ velkou porážku a strana se ocitla v defenzívě.²²

Z dostupných pramenů lze soudit, že Slánský se před svým přeřazením na Ostravsko účastnil stávkou jako zpravodaj *Rudého práva*.²³ Karel Knoflíček,²⁴ tehdejší redaktor ostravských novin *Dělnického deníku*,²⁵ k tomuto později v padesátých letech uvedl: „Slánský [...] při svém příchodu dostavil se do redakce *Dělnického deníku* a kategorickým tónem ode mě žádal, abych mu denně psal situační zprávu o stávce pro Prahu. Požadavek tento byl více nežli odvážná drzost [...] přijede rezatý synek Izraele a nařizuje mi, abych zaň a jeho diety pracoval, zatím co on bude vymetat kanceláře a očichávat lidi. Jeho žádost jsem odmítl a poukázal na závazky jeho dvojnásobně placených povinností. Zrudnul a tvářil se uraženě.“²⁶ Toto hodnocení je však nutno brát s rezervou. Knoflíček byl po druhé světové válce odsouzen za členství ve *Vlajce*²⁷ a svá prohlášení o Slánském sepsal po procesu se *Spikleneckým centrem* a v souvislosti se žádostmi o zlepšení svého postavení. Zpochybnit však nelze antisemitský podtext jeho vzpomínky.

Ke Slánského aktivitám během Ostravské stávkou se nepodařilo dohledat bližší informace, články v *Rudém právu* nenesou žádný podpis či značku, pouze u článku *Stávka na*

²¹ K bližšímu průběhu stávkou viz. Káňa, O.: Stávka horníků, kovodělníků a lučebníků na Ostravsku na jaře roku 1925. *Slezský sborník*, roč. 56, 1958, s. 26–50.; Koudelková, J.: Význam ostravské stávkou z jara 1925 ve vývoji KSČ. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 114–141.

²² Steiner, J.: *Mezikrise 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku*, Ostrava 1970, s. 9.

²³ Archiv města Ostravy (dále AMO), f. Pergl Josef, a. j. 107, fol. 180.

²⁴ Karel Knoflíček (3. července 1883 – 27 června 1962) byl vyučený typograf. Byl redaktorem centralistického sociálnědemokratického týdeníku *Posel lidu* v Plzni (1911) a *Dělnického deníku* v Praze (1912–1915). Během první světové války se účastnil bojů na východní frontě, kde přešel do zajetí. Po válce byl redaktorem *Dělnického deníku* v Ostravě (1921–1926) a úředníkem Revírní bratrské pokladny (od r. 1926–1939). Během druhé světové války byl (patrně nedobrovolně) členem Vlajky, následkem čehož byl po osvobození odsouzen k mnohaletému žaláři. – Vzpomínka Karla Goliatha, vlastní životopis Karla Knoflíčka. AMO, f. Knoflíček Karel (nezpracováno).

²⁵ K bližším informacím ohledně tohoto periodika lze odkázat na články: Przybylová, B. – Šerka, J.: Charakteristika hlavních ostravských deníků 1918–1938. *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* roč. 20, 2001, s. 167–169; Kubiček, J.: Bibliografie moravskoslezských komunistických časopisů 1921–1938. *Slezský sborník*, roč. 68, 1968, s. 102; Pokrokový dělnický tisk na Ostravsku v letech 1920–1938. *Sborník archivních prací*, roč. 5, 1955, s. 24–26.

²⁶ AMO, f. Knoflíček Karel, složka „Soud, odvolání, amnestie prezidentovi“ (fol. 1–271), Dokladné poznámky k mému případu, fol. 119.

²⁷ Čes. faš. organizace založená v roce 1930, po vzniku Protektorátu aktivně spolupracovala s okupanty. Pasák, T. – Pasáková, J. (ed.) *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999.

Ostravsku se stále zostřuje je v záhlaví uvedeno, že text je od „našeho zvláštního zpravodaje“.²⁸

V době Slánského příchodu na Ostravsko byla KSC v slabším postavení vůči sociální demokracii. Celkově strana v tomto regionu neměla silné zázemí, netvořila kompaktní celek a nacházela se ve střetu dvou platforem. I aktivitu Slánského je tedy třeba vnímat v kontextu střetu těchto dvou skupin, ve kterém měl pochopitelně blíže k levici.

4.2 Dělnický deník

Slánský po svém příchodu do Ostravy začal působit v *Dělnickém deníku*,²⁹ periodiku KSC na Ostravsku. V rámci novin byla klíčová funkce odpovědného redaktora, který byl uváděn v každém čísle a nesl trestní odpovědnost za jeho obsah. To vedlo mnohdy k trestnímu stíhání, takže se na této pozici střídali straničtí funkcionáři.³⁰

V době příchodu Slánského do *Dělnického deníku* v něm měl důležité slovo již zmíněný „perglovec“ a odpovědný redaktor Karel Knoflíček.³¹ Slánský postupně získal lepší postavení a stal se odpovědným redaktorem. Policejní zprávy uvádějí, že Slánského postup v *Dělnickém deníku* vycházel z pokynu pražského polbyra,³² které Knoflíčkovi nedůvěřovalo.³³ Podobně hovořil i *Duch času* – tiskový orgán sociální demokracie na Ostravsku. „*Ted' zakroutili Knoflíčkovi krkem. Zbavili ho zodpovědného redaktorství a na jeho místo dosazen byl důvěrník karlínského politbyra Slánský, který svými zkušenostmi*

²⁸ *Rudé právo*, 5. dubna 1925, roč. VI., č. 81, s. 2.

²⁹ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

³⁰ Kubiček, J.: Komunistický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1921–1938. *Sborník Matice moravské*, roč. 86, 1967, s. 63. Ohledně postihu za tiskové přečiny lze dále odkázat na: Kreč, J. [et al.]: Konfiskační praxe 1918–1938. *Sborník archivních prací*, roč. 16, 1966, s. 315–365; Vaš, K.: Perzekuce revolučního dělnického a komunistického tisku v buržoazním Československu 1918–1938. *Sešity novináře*, roč. 2, 1972, s. 56–121. Ohledně právních norem lze odkázat na Hácha, E. [et al.]: *Slovník veřejného tiskového práva*, sv. IV. Brno 1938, s. 901–918 a nebo Peška, Z.: *Československá ústava a zákony s ní související*, 2. díl. Praha 1935, s. 1558–1577.

³¹ Steiner, J.: KSC na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 84.

³² Polbyro (užší výkonný výbor, politické oddělení) usměrňovalo politický postup komunistických frakcí, vypracovávalo a určovalo programová hesla. Viz Hrbatová, A.: *Ústřední výbor 1921–1945*, inventář, Praha 1965, s. 3. **Pro meziválečné období se v práci držíme tohoto termínu místo známějšího politbyra. Polbyro je dobový termín, jež lze nalézt ve zmíněném inventáři, tak v periodickém tisku, či jiných pramenech.**

³³ NA, f. PMV, sign. 225-530-X0-10-1.

v dělnickém hnutí nemůže se nikterak pochlubit! Má ale velkou hubu a důvěru. To dnes v komunistické straně platí za bernou minci.“³⁴

V podobném duchu vyznívá také výpověď Karla Goliatha-Gorovského.³⁵ „Nejprve [Karla Knoflíčka] zbavili redaktorství nato vyloučili ze strany [...] Aparátník Rudolf Slánský vystoupil na krajské konferenci a s tváří vážnou víc než funebrácký kůň, tajuplnou důležitostí chvějícím se hlasem prohlásil, že ‚absolutně spolehlivý‘ úředník ministerstva zahraničí mu vyprávěl, jak Knoflíček žádal Beneše o peněžní prostředky na vydávání protikomunistického listu, že však dotyčného úředníka ‚z pochopitelných důvodů‘ nemůže jmenovati [...] Slánský věděl, že na věci není ani zrnka pravdy, což ovšem nebrání použití průhledné nepravdy vůči člověku, na něhož jinak nestačí. Připomínám, že Knoflíček bil se v prvních řadách ruské revoluce v době, kdy pan Slánský ve dne vlastenčil a večer dělal nábožného žida.“³⁶ O tom hovořil i sám Knoflíček, který uvedl, že za jeho koncem v redakci je Slánského msta.³⁷ Je však nutné znovu připomenout kontext, v jakém Knoflíček sepsal svá prohlášení, stejně jako skutečnost, že Goliath svůj spisek stvořil během svého ‚rozchodu‘ se stranou.³⁸ Také Goliathova antisemitskou narážka je v rozporu s jeho pozdějším prohlášením na adresu Slánského (viz níže).

Lze souhlasit s policejními zprávami i *Duchem času*, že Knoflíčkův konec byl spíše výsledkem zásahu Prahy a pokračujícího boje ‚nové levice‘ a ‚perglovců‘, než msta Slánského. Slánský byl na Ostravsku relativně krátce, a přestože byl členem ‚nové levice‘, pro ostravské straníky byl člověkem zvenčí a tudíž nedisponoval natolik silnými místními vazbami, aby byl schopen sám ‚odstranit‘ Knoflíčka. Vystoupení Slánského na konferenci byla spíše tečkou za akcí Prahy.

Slánský začal po svém příchodu hrát v *Dělnickém deníku* aktivní roli. V tomto směru lze odkázat na jeho³⁹ teze o dělnických dopisovatelích. „Žádná kom.[unistická] strana nebude

³⁴ Další hluboký komunistický rozvrat komunistické strany na Ostravsku. *Duch času*, 8. srpna 1925, roč. XXVII., č. 183, s. 2.

³⁵ Karel Goliath-Gorovský (10. září 1901 – 5. ledna 1985). V březnu 1939 těsně unikl zatčení gestapem a v Polsku vstoupil do československého legionu, se kterým přešel do Sovětského svazu. Tam byl protizákonně vězněn sedmnáct let v gulagu. Teprve v r. 1955 byl Chruščovem rehabilitován. Tři desetiletí po návratu z gulagu se zabýval dějinami a napsal několik vzpomínkových a historických prací, z nichž některé vyšly tiskem a v samizdatu. Viz Karel Gorovský [on-line] [cit. 18. ledna 2014]. Dostupný z <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/gorovs.html>.

³⁶ Gorovský, Karel: *Dnešní stav komunistické strany Československa. Diktatura aparátníků nebo demokracie dělníků*, Praha 1927, s. 39-40.

³⁷ AMO, f. Knoflíček Karel, složka „Soud, odvolání, amnestie prezidentovi“ (fol. 1–271), Dokladné poznámky k mému případu, fol. 119.

³⁸ Srov. Karel Gorovský [on-line] [cit. 18. ledna 2014]. Dostupný z <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/gorovs.html>.

³⁹ Část článků z *Dělnického deníku* citovaných v tomto textu byla podepsána pouze iniciálou S. Autorství Slánského lze vydedukovat jednak na základě příjmení ostatních významných členů KSČ na Ostravsku

se moci nazvat bolševickou stranou, která nebude mít vybudován pevný kádr děln.[nických] dop.[isovatelů], jejíž tisk nebude mít pevného spojení s každou sebemenší továrnou, dílnou, šachtou, velkostatkem [...] A bolševisace strany znamená v první řadě zakotvit pevně v širokých vrstvách pracujícího lidu a získat je pro komunistickou stranu [...] Dělničtí dopisovatelé mohou a musí pomoci zdolat straně dva nejožehavější úkoly [...] 1. Dosíci pomoci tisku trvalého, úzkého a živého spojení s masami pracujícího lidu. 2. Přiblížit těmto masám těse a usnesení kongresů, jednotlivé důležité úkoly strany [...], učiniti jim je srozumitelnými na konkrétních denních zjevech a příklad.[ech] ze závodů, z jejich bezprostřední blízkosti, získati je, aby za ně bojovali a je uskutečňovali.“⁴⁰ Podle Slánského interpretace dělnických dopisovatelů na ně nahlížel jako na jeden z vhodných „nástrojů“ k přestavbě strany na Ostravsku. Slánský vycházel z levicové taktiky jednotné fronty a akce zdola, pomocí dělnických dopisovatelů chtěl působit na řadové straníky.

Působení Slánského v *Dělnickém deníku* se neobešlo bez konfliktů se zákonem kvůli publikovaným textům. Problém je však v tom, že mnohdy byl Slánský stíhán z pozice odpovědného redaktora a ne jako autor příslušných článků, které byly většinou otištěny nepodepsané (byť mohl být jejich autorem), tudíž ne vždy byl stíhán za své názory. Slánský se tak bránil tradičním argumentem, že autora článku nelze zjistit, že se neví, kdo dal článek do tisku apod.⁴¹ Většina trestů se odbyla pokutou či několikadenním trestem.⁴²

Slánský byl posléze ve funkci odpovědného redaktora nahrazen Václavem Kopeckým. Ve stejné době na Ostravsku působil v roli redaktora *Pravdy chudoby* Klement Gottwald, který byl se Slánským v častém kontaktu.⁴³ Kromě *Dělnického deníku* byl Slánský angažován též v redakci týdeníku *Svornost* vydávaného pro venkovské oblasti kraje. Tento týdeník měl

představených výše. Rovněž se lze opřít o článek Helešic, F.: Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1920–1938. *Revue dějin socialismu*, roč. VIII, č. 2, 1968, s. 222, kde je iniciála S. uvedena jako jedna ze značek Slánského.

⁴⁰ O významu a úkolech dělnických dopisovatelů. *Dělnický deník*, 15. července 1925, roč. VIII., č. 160, s. 2.

⁴¹ Srov. Drug, Š.: Laco Novomeský ako novinár v Ostrave v rokoch 1925–1929. *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 11, 1981, s. 136.

⁴² K trestnímu stíhání Slánského existuje řada archivních materiálů, bohužel však s velmi nízkou výpovědní hodnotou. V tomto směru však lze především odkázat na následující materiály: ZAO, f. Státní zastupitelství Ostrava, kart. 392 (původně kart. 12), Tlž., roč. 1925, č. 40, 59, 69, dále kart. 393 (původně kart. 13), Tlž., roč. 1926, č. 5–6, 43 a také kart. 397 (původně kart. 17), Tlž., roč. 1927, č. 131. Také lze uvést materiály uložené v ZAO, f. Krajský soud v Moravské Ostravě (dále KSMO) – trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 23, číslo spisu (č. sp.) 132, katalogizační číslo (kat. č.) 755, č. sp. 138, kat. č. 761, č. sp. 139 kat. č. 762, č. sp. 164, kat. č. 765, dále ka 25, č. sp. 37 kat. č. 791, č. sp. 50 kat. č. 797, č. sp. 61 kat. č. 801.

⁴³ Gawrecki, D.: Klement Gottwald a bolševizace KSČ na Ostravsku. In *Klement Gottwald. Revolucionář, politik, státník*, Ostrava 1973, s. 61.

menší význam, byl obsahově mnohem chudší a mnohdy přejímal stanoviska *Dělnického deníku*.⁴⁴

4.3 Slánského vzestup

V ostravské KSČ pokračoval spor mezi „perglovci“ a „novou levicí“, který byl zosobněn Perglem a Evženem Valčákem, nejednalo se o ideový spor, ale spíše o osobní konflikt. Na krajské konferenci konané dne 13. září 1925 byl zaznamenán názor „*jak můžeme mluvit o dělnictvu o solidaritě, když na Ostravsku jsou si odborový a politický tajemník stále ve vlasech a nemohou se ani na nejdůležitějších akcích sjednotit.*“⁴⁵

Situace vedla k další krizi ve straně na Ostravsku. Roli v ní patrně hrály i osobní vlastnosti Evžena Valčáka, o němž se literatura i řada pramenů vyjadřuje negativně.⁴⁶ „*Evžen Valčák vedl často život alkoholika. Pod podloubím v Ostravě se scházel se spodinou lidské společnosti, v lokále nálevním sám odňal poklop ze syrečků a svými nečistými prsty rozdával poloopitým osobám toto jídlo a hulákal při tom.*“⁴⁷ O tom, že se jednalo o osobní a ne ideové spory, hovořil i sám Slánský na konferenci závodních buněk konané 5. září 1925. Slánský, jako člen „levice“, v tomto sporu stál na straně Valčáka a na konferenci dále uvedl, že „perglovci“ úmyslně vnášejí do strany rozkol a že „*vůči oportunistickým funkcionářům musí vedení strany postupovati radikálně a tyto nespokojené živly ze strany vyloučiti.*“⁴⁸

Konflikt mezi Perglem a Valčákem vyvrcholil při sestavování kandidátní listiny do poslanecké sněmovny za Ostravský kraj, oba dva usilovali o zařazení na kandidátku.⁴⁹ Jejich spor byl definitivně rozhodnut na krajské konferenci KSČ konané 13. září 1925. Den před konferencí se odehrála předporada funkcionářů KSČ, na které se jednalo o utvoření tzv. bloku, tedy sjednocení rozhádaných táborů. Slánský otevřel otázku kandidátky do poslanecké

⁴⁴ Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 7.

⁴⁵ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2, fol. 3.; NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 65.

⁴⁶ Na druhé straně *Duch času* hovořil o Valčákovi jako o zásadním a revolučním komunistovi, který bojoval na barikádách v Rusku, a za kterým stálo skoro všechno komunisticky organizované dělnictvo. Měl to být agilní tajemník, který konal jednu schůzi za druhou. Viz *Komunista Valčák je tedy vyřizen. Duch času*, 19. května 1926, roč. XXVIII., č. 117, s. 3.

⁴⁷ Slezské zemské muzeum (dále SZM). Podsbírka Novodobé dějiny, f. Vzpomínky, IIIV 79, 105 Krhut, Ed.: *Vzpomínky zakládajícího člena KSČ v Ostravě, vzpomínky na Dělnický deník (1919–1928)*, nezpracovaný fond. **Tímto chci také poděkovat pracovníci Slezského zemského muzea Mgr. Janě Horákové za zprostředkování a přístup k těmto vzpomínkám.**

⁴⁸ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1242, sign. 2; NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 83.

⁴⁹ Viz projev Hynka Kožušníka na krajské konferenci KSČ 13. září 1925. ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 69.

sněmovny. Navrhl, aby na prvním místě byl Josef Petr⁵⁰ a na druhém místě Evžen Valčák, a následně požádal o vyjádření Pergla. Pergl uvedl, že nikdy netoužil po poslaneckém mandátu, ale ostře se vymezil vůči kandidatuře Valčáka. Dále prohlásil, že nedoporučuje, aby na kandidátce byli zaměstnanci sekretariátu strany či odborů a navrhl, aby se jednalo o kandidátku ryze dělnickou. S tímto postupem vyjádřil nakonec souhlas i Evžen Valčák.⁵¹

Na samotné konferenci většina delegátů vyjadřovala ochotu uchovat jednotu strany na Ostravsku, Stejně jako sám Slánský. „*Je potěšitelným zjevem, že všichni dosavadní řečníci jsou pro utvoření bloku. To je zárukou, že překonali jsme krizi zcela a že všichni jsou jednotného názoru, že spolupráce v bloku je na Ostravsku nutná.*“⁵² Podle pramenů a literatury bylo jednoty dosaženo především díky zásahu pražského ústředí, pamětníci uvádějí, že na Ostravsko přijel Karel Kreibich.⁵³ „Direktivní“ nařízení jednoty shora se však nezabránilo dalším rozepřím ve straně.⁵⁴

Na této konferenci byl Slánský zvolen do krajského výkonného výboru⁵⁵ a následoval jeho další vzestup ve stranických orgánech, stal se instruktorem pro vítkovickou závodní buňku. Instruktoři tvořili síť organizátorů, kteří měli na starosti důležité závodní buňky či obvodní výbory. Zpráva o krajské konferenci uvádí, že instruktoři byli „*nejaktivnější soudruzi [...] schopní funkcionáři.*“⁵⁶

Slánský do května roku 1926 zastával funkci vedoucího agitačně-propagační komise, která stanovovala agitační hesla při důležitých akcích, věnovala se problematice tisku a vzdělávacím kurzům. Ve zprávě není její činnost hodnocena příliš kladně, bohužel není známé, kdo je autorem této zprávy. Komise byla kritizována za nedostatečnou výstavbu aparátu a především za pasivitu agitátorů. Slánský ve vedoucí funkci byl od května 1926 vystřídán Václavem Kopeckým. V této změně však nelze vidět trest či nespokojenost se Slánským, neboť Slánský se následně stal předsedou organizační komise, kde vystřídal

⁵⁰ Josef Petr (11. března 1880 – ??) byl na II. sjezdu zvolen členem Výkonného výboru. V parlamentních volbách roku 1925 získal poslanecký mandát. V srpnu roku 1929 se pro nesouhlas s taktikou pražského vedení KSČ (tehdy byl tajemníkem právě Slánský) vzdal všech stranických funkcí i poslaneckého mandátu. Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 39; Komunistický poslanec Petr vzdal se mandátu. *Národní listy*. srpen 1929, roč. 69, čís. 217, s. 2.

⁵¹ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 65–67.

⁵² Projev Rudolfa Slánského na krajské konferenci KSČ 13. září 1925. ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 70.

⁵³ SZM. Podsbírka Novodobé dějiny, f. Vzpomínky, IIIV 79, 105 Krhut, Ed.: *Vzpomínky zakládajícího člena KSČ v Ostravě*, vzpomínky na Dělnický deník (1919–1928).

⁵⁴ NA, f. PMV, sign. 225-530- X0-10-1; NA, f. Předsednictvo ministerské rady (dále PMR), kart. 23, sign. 9, Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 7. do 21. září 1925.

⁵⁵ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

⁵⁶ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

Evžena Valčáka. Po svém nástupu provedl reformu organizační komise, zajistil její pravidelné schůze každých 14 dní a na jednání komise přibíral ostatní krajské instruktory, obvodní důvěrníky a referenty apod. Komise vydávala instrukce k důležitým stranickým akcím a následně vedla diskuze o jejich průběhu. Její činnost byla díky tomu hodnocena jako jedna z nejlepších.⁵⁷ Slánský se snažil pomocí stranického aparátu působit na co nejširší stranickou základnu, mohl se pokusit během jednání ovlivňovat nižší stranické funkcionáře a jejich prostřednictvím působit na zbytek stranické základny.

Ve stejné době, kdy se Slánský ujal organizační komise, získal na úkor Evžena Valčáka i další funkci. Krajský výkonný výbor na svém zasedání 15. května 1926 zbavil Valčáka funkce krajského tajemníka. Dle policejní zprávy byl odvolán kvůli svému nezřízenému životu, ale svoji roli sehrál i Josef Pergl, kterému se podařilo zbavit jednoho ze svých soupeřů. Zasedání krajského výkonného výboru se účastnil také představitel pražského ústředí Josef Haken⁵⁸ (významná osobnost „nové levice“), takže odvolání Valčáka mohlo být ovlivněno intervencí z Prahy. Nástupcem Valčáka určili Rudolfa Slánského.⁵⁹ Dle vzpomínek Fráni Richtera sám Slánský usiloval o post tajemníka, resp. vedl kampaň proti Valčákovi, během které měl poukazovat na jeho alkoholismus a na to, že je patrně konfident policie. Valčák měl k tomu poznamenat „*chachar jeden, já ho sem z Prahy přivedu a on mi chce zakroutit krkem.*“⁶⁰

Slánského stranický vzestup však patrně byl patrně ovlivněn především zákrokem pražského vedení. Haken mohl chtít, aby „nová levice“ měla v Ostravě „svého“ člověka, ale cílem bylo také zajištění kompromisu mezi dvěma rozhádanými tábory. Slánský sice náležel k „nové levici“, ale jako člověk „zvenčí“ mohl být pro „perglorce“ přijatelnější než vyložené ostravský zástupce z řad levého směru. Lze spekulovat, zda mohl být Slánský Perglem akceptován paradoxně kvůli svému věku. Pergl patrně viděl ve Slánském ambiciózního

⁵⁷ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁵⁸ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 243, inv. č. 1551, sign. 3.; NA, f. PMR, kart. 23, sign. 9, Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 17. do 30. května 1926.; Josef Haken (20. května 1880 – 3. května 1949) byl povoláním učitel, od roku 1906 byl činný v soc. dem. a učitelských odborech. Byl spoluzakladatelem KSČ, v letech 1924–1936 byl členem ÚV a polbyra, v letech 1924–1927 byl předsedou strany. V letech 1920–1936 působil v zákonodárném sboru jako poslanec a později senátor, v roce 1936 se pro nemoc stáhl z politického života. Léblová, A. – Tomeš, J. (ed.): *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 184.

⁵⁹ Steiner, J.: *Mezikrise 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku*, Ostrava 1970, s. 76–77, poznámka č. 217.; K samotné funkci *Organizační řád a prováděcí nařízení KSČ: (sekce 3. Kom. Internacionály): Přijaty na 2. řádném sjezdu KSČ v Praze, ve dnech 31.10.–4.11.1924*. Praha 1924. s. 23.

⁶⁰ Fráňa R.: *Čtyřicet let komunistickým novinářem* (rukopis). ANM, f. Goliath Karel, kart. 2, fol. 96 (nezpracovaný fond).

radikála, avšak stále s malými zkušenostmi. Zřejmě ho považoval za někoho, kdo mu nebude dělat příliš velké problémy, nemluvě o faktu, že Pergl hrál nadále hlavní úlohu v odborech.

Slánský tedy získal jednu nejvyšších funkcí ve stranické hierarchii a nové působiště. „*Sekretariát KSČ XVIII. kraje byl ve starém rohovém domě na Nádražní třídě číslo 35 [...] v tomto domě pronajala strana jeden byt, skládající se ze dvou větších místností, maličké kuchyňky a přilehlého pokojíku [...], samozřejmě bez ústředního topení. Přední místnost byla přijímací; byla přepažená pultem, a měli zde své stoly organizační tajemník a písařka. Druhá větší místnost byla určena pro schůze [...] Zde se konaly i schůze krajského výboru, jichž se zúčastňovalo kolem dvaceti lidí. Maličký pokojík pak sloužil za pracovnu vedoucího tajemníka.*“⁶¹

4.4 Tajemník Slánský

Ve vedoucí funkci se Slánskému podařilo částečně uklidnit situaci ve straně. Zpráva o krajské konferenci ze dne 13. a 14. listopadu 1926 uvádí, že se ve vedení strany podařilo vymýtit osobní spory a udělat z krajského výboru kolektivní orgán.⁶² Stejně tak celková činnost krajského výboru byla většinou řečníků hodnocena kladně.⁶³

Slánský sám na konferenci zhodnotil pokrok oproti předchozí situaci. „*Veškerá činnost musí být posuzována s hlediska bolševické strany. To znamená překonávání názorových přebytků II. internacionály a osvojení si ideologie té strany, která už provedla vítěznou revoluci. Výkonný výbor byl veden zásadou dobytí si u členstva strany i mimo stranu autority vedení revolučního proletariátu. Dalším úkolem bylo docílení naprosté bolševické jednoty a bojovné disciplíny, stejně jako zvýšení aktivity všech našich příslušníků. Krajský výbor zvýšil autoritu krajského vedení oproti dobám, kdy strana ocitala se v krizi a také na Ostravsku vyskytli se soudruzi, jejichž názory byly nesprávné. Celá činnost krajského vedení směřovala k tomu, aby strana stala se vůdkyní širokých dělnických mas, dobyla většinu pracujícího lidu v městech i na venkově.*“⁶⁴

Slánský ve vedení kraje provedl výraznou reorganizaci, resp. zavedl potřebnou dělbu práce. Všechny záležitosti byly předem řešeny v dílčích komisích a výsledek byl následně

⁶¹ Vzpomínky Vojtěcha Dolejšího. Cit. dle Ploskonka, J. – Prášil, R.: *50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji*, 1. část, Ostravsko. Ostrava 1972, s. 190.

⁶² Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, f Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁶³ Nedělní debata na krajské konferenci. *Dělnický deník*, 18. listopadu 1926, roč. IX., č. 266, s. 3.

⁶⁴ Krajská konference XVIII. kraje. *Dělnický deník* 14. listopadu 1926, roč. IX., č. 263, s. 1.

předložen k definitivnímu rozhodnutí vedení kraje.⁶⁵ To odpovídá postojům Slánského a jeho představám o organizaci strany a celkově její činnosti.

„Komunistická strana je stranou bojovnou a boj vyžaduje aktivnost, čilost, živost v organizacích, [...] musíme se radit, t.j. diskutovat, jak vybudovat a zpevnit závodní buňky, [...] jak přitáhnout k práci dosud jen papírové členy [...] Budeme-li takto diskutovat, pak diskuse bude znamenat, že se nejen ubráníme persekuci, ale zesílíme v ní, že nejen neoslabí nás buržoasie ve volebním boji, ale že docílíme úspěchů, že v ohni persekuce a volebního boje za plodné, účelné diskuse zocelíme, zpevníme, zavedeme železnou disciplínu, naučíme se správně bojovat za zájmy proletariátu, že budeme na správné cestě stát se v pravdě bolševickou stranou.“⁶⁶ V řadě svých prohlášení byl Slánský konzistentní, což platí i v otázce reorganizace na bázi závodních organizací. Vyzdvihl nezpochybnitelnou úlohu každého jednotlivého člena a potřebu zaměřit se na činnost zdola. V těchto postojích vycházel z linie V. kongresu a naplňoval jimi také koncepci „nové levice“. Přestavbu strany vnímal jako zásadní úkol pro boj s nepřítelem.

„Boj vyžaduje jednotu vůle. [...] Bez vytvoření jednoty názorů není možná jednota v akcích, bez jednoty v akcích je nemožný boj [...] chceme mít ve straně jednotný bolševický směr. Ale k tomu je třeba, abychom si vytkli nesprávné názory, které se u jednotlivců objevují a které odporují usnesením světových sjezdů Komunistické internacionály. Diskusi nevedeme tedy proto, aby několik redaktorů, intelektuálů a sekretářů mohlo psát učené články a hádat se mezi sebou o kozí chlup. Vedeme ji v zájmu našeho členstva, v zájmu dělnictva. A bylo by jen třeba, aby to byli právě naši soudruzi-dělníci přímo z továren a dolů, kteří by největší měrou účastnili se diskuse.“⁶⁷ Úloha názorového sjednocení byla pro boj s nepřítelem zásadní. Dosáhnout takového cíle šlo jejich zapojením do diskuze, tedy spoluutvářením strany.

Slánskému se sice podařilo zmírnit rozbroje, ale pouze částečně. Z existující literatury lze vysledovat pokračující spor mezi vedením KSČ a MVS (odborníky), tedy zejména mezi Slánským a Perglem. Slánský kritizoval, že se nepodařilo zajistit kooperaci závodní buňky a závodní odborové organizace, a volal po tom, že „*napříště musíme pracovat společně*“.⁶⁸ Na druhé straně představitelé odborů odmítali zasahování strany do odborové práce.⁶⁹ Perglovi

⁶⁵ Zpráva ku konferenci 18. Krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě dne 21. a 22. dubna 1928. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 269.

⁶⁶ Za největší semknutost, disciplinovanost a bojeschopnost. *Dělnický deník* 2. srpna 1925, roč. VIII., č. 176, s. 1.

⁶⁷ Tamtéž, s. 1.

⁶⁸ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 259, inv. č. 1887, sign. 2-61, fol. 2.

⁶⁹ Purkyňová, M.: *Význam V. sjezdu KSČ pro vítězství marxisticko-leninského směru v ostravské krajské organizaci*. Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, roč. 10, 1979, s. 66, poznámka 22.

šlo na jedné straně o zachování autonomie odborů, ale na druhé straně můžeme jeho jednání vnímat jako pokračování střetu dvou proudů v KSČ.

Slánského zápolení s „perglowci“ nepochybně ovlivnilo jeho postoje vůči odborům, ale jeho snaha pracovat společně a zajistit kooperaci na základní úrovni členstva vychází z taktiky jednotné fronty „zdola“. Tuto taktiku Slánský aplikoval i na Ostravsku.

„Pan Čepěk⁷⁰ má přímo panický strach z toho, aby komunističtí a sociálně demokratičtí dělníci se nesešli pohromadě [...] Proto prý chceme jednotnou frontu, aby se naši dělníci dostali k sociálně demokratickým dělníkům a mohli je bolševisovat! – Proč, pane Čepku, ten strach? [...] My takových obav nemáme. My se neobáváme, sociálně demokratičtí dělníci získají naše dělníky pro sociálně demokratické myšlenky, že je přesvědčí. My je naopak k sociálně demokratickým dělníkům posíláme. Necht' jen dělníci sami posoudí názory sociálně demokratické a komunistické. Věříme ve zdravý úsudek dělníků.“⁷¹

František Čepěk na to reagoval článkem obsahujícím sérií citátů významných zahraničních komunistických představitelů týkajících se jednotné fronty, ze kterých plynuly negativní úmysly vůči sociální demokracii. Na závěr článku Čepěk na adresu Slánského uvedl: *„Považuji vás za poctivého člověka,⁷² za mladého nadšence, který se může mýlit, ale který má chuť vniknout do jádra každé věci [...] Táží se vás: Jsou vám všechny tyto citáty známy? Když ano, nepřišel jste dosud na to, že vaše 'jednotná fronta' je švindlem? Říkáte-li, že nikoliv, pak promiňte, mám pro to jen dvojí vysvětlení: Bud' jste dosud nedospěl dostatečně, abyste to vůbec pochopil, anebo pochopil jste smysl 'jednotné fronty' až příliš dobře a potom takové články, jako je článek v Dělnickém Deníku ze dne 23. listopadu, jsou jen dokladem, že i vy vědomě onen 'švindl a podvod s jednotnou frontou' forsírujete.“⁷³* Slánského postoj vůči sociální demokracii v rámci taktiky jednotné fronty stál v jistém smyslu právě na principech, které František Čepěk kritizoval. Slánský byl příslušník „nové levice“,

⁷⁰ František Čepěk, pseudonym Gollin, Kamil (24. dubna 1887 – 2. června 1931), byl vyučený mlynář, v mladém věku působil mezi mlynářským a potravinářským dělnictvem, bojoval v první světové válce. Po válce působil v roce 1919 v plzeňské *Nové době*, od podzimu stejného roku začal působit v *Duchu času*. V Moravské Ostravě též zastával funkci starosty okresní sociální pojišťovny, byl politický aktivní v ostravské sociální demokracii. Publikacně se věnoval tématu sociálního pojištění, od roku 1927 se věnoval soukromému podnikání. Viz František Čepěk mrtev. *Duch času*, 4. července 1931, roč. XXXIII., č. 154, s. 1.

⁷¹ Pan Čepěk zahajuje novou kampaň proti jednotné proletářské frontě. *Dělnický deník*, 23. listopadu 1926, roč. IX., č. 270, s. 3.

⁷² Jak bylo uvedeno výše, František Čepěk působil v roce 1919 v plzeňské *Nové době*, v téže době zde patrně působil i Slánský, je tak možné, že charakterové hodnocení Slánského vychází z této doby, kdy oba byli ve stejném politickém táboře. Ke Slánského činnosti v *Nové době* viz Rudolf Slánský. *Rudé právo* 12. května 1935. NA, f. MZA-VA kart. 3922.

⁷³ Pane kolego R. Slánský: Vaše jednotná fronta je švindl a podvod. *Duch času* 24. listopadu 1926, roč. XXVIII., č. 275, s. 3. Příslušné pasáže byly zvýrazněny Františkem Čepkem.

kteřá napadala „sociálnědemokratické přežitky“ v KSČ a vycházela ze spolupřáce „zdola“, zastávala tedy „nepřátelské“ postoje vůči vedoucím představitelům sociální demokracie.

Slánský taktiku jednotné fronty pravděpodobně nevnímal pouze jako jeden z nástrojů v boji se sociální demokracií, ale chápal ji jako prostředek k získání a výchově lidí pro komunistické vize. Jeho negativní postoje vůči „sociáldemokratismu“ cílily na vedení sociální demokracie a stejně tak k vedoucím představitelům tohoto směru v KSČ, který reprezentoval v celostátním měřítku Šmeral a na Ostravsku Pergl.⁷⁴ Byl to směr, který chtěl ve straně jako příslušník „nové levice“ vymýt pomocí postupného vzdělávání řadových straníků, tedy lze soudit, že Slánský nezastával dogmatický postoj, alespoň vůči řadovým členům.

Výše uvedená prohlášení neznamenała naprostou „válku“ mezi KSČ a sociální demokracií. Slánský byl dříve účasten deputace vyslané za sociálními demokraty s návrhem na společný postup proti zdražování životních potřeb a proti fašismu,⁷⁵ stejně tak vyzýval komunistické dělníky, aby podpořili sociálně demokratické akce.⁷⁶ Z osobního hlediska byl ze strany Františka Čepka hodnocen, coby pomýlený idealista.

Dostupná historiografie se při analýze stavu KSČ na Ostravsku shoduje, že významné postavení sociální demokracie a silný vliv „oportunistických perglovců“ vedly k oslabení ideologické úrovně ostravských pracujících.⁷⁷ Slánského činnost byla poznamenána snahou tento stav zlepšit. Začátkem roku 1926 začal organizovat krajský výbor školu leninismu⁷⁸ a bylo také zavedeno školení v tzv. elementárních školách. Slánský měl na starosti školení o organizačních principech, odborové otázce, revoluční strategii⁷⁹ a podílel se na organizaci těchto škol.⁸⁰ Bohužel se nepodařilo dohledat bližší informace k jeho činnosti během školení.

⁷⁴ Výchova člověka pro komunistické vize byla také jedním z cílů Šmerala a tedy i „sociáldemokratismu“ v KSČ, ale šlo o výchovu spíše v linii současného řádu (v rámci parlamentní republiky), nikoliv coby přípravu na diktaturu proletariátu apod., To bylo patrně trnem v oku „levici“ a tedy i Slánskému. Ke Šmeralově postoji viz Kučera, B.: Podíl Dr. Bohumíra Šmerala na vzniku hesla dělnické vlády v letech 1922–1923. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálněvědná*, roč. 12, č. G7, 1963, s. 124-125.

⁷⁵ Deputace ostravského krajského výboru ... *Dělnický deník* 6. června 1926, roč. IX., č. 130, s. 1.

⁷⁶ Před Lidovým domem demonstrují dělníci za jednotnou frontu. *Dělnický deník* 13. června 1926, roč. IX., č. 136, s. 2.

⁷⁷ Steiner, J.: KSČ na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964, s. 85.

⁷⁸ Dohnal, M.: *Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948*, 1. sv., Ostravsko, Ostrava 1981 s. 56.

⁷⁹ NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁸⁰ Slánskému byly adresovány přihlášky straníků do tohoto školení. Viz Krajská škola leninismu. *Dělnický deník*, 31. ledna 1926, roč. IX., č. 25, s. 2.

Jediné zmínky o jeho působení jsou v časopise *Komsomolec*, který byl tištěn jako rukopis pro účastníky kurzu a který zmiňuje Slánského příspěvek k událostem v Číně.⁸¹

Ze zpráv krajské konference z 13. – 14. listopadu 1926 vyplývá, že strana i nadále trpěla nízkou ideologickou úrovní členských mas i funkcionářů.⁸² Jistou snahou o zvýšení ideologické úrovně členstva byla rubrika v *Dělnickém deníku* nazvaná *Bolševická teorie a praxe*, která měla pravidelně informovat členstvo o teoretických i praktických otázkách bolševické taktiky. Slánský byl autorem prvního příspěvku⁸³, ale rubrika byla poměrně záhy ukončena, příspěvků bylo otištěno jen několik. Během Slánského působení došlo k několika pokusům o zlepšení ideové úrovně, ale byly úspěšné pouze částečně.

4.5 Proletářská obrana, konflikty se zákonem a trockismus

Na příkaz pražského ústředí byla budována tzv. proletářská obrana. Toto seskupení mělo sloužit k obraně na závodech, ve kterých došlo k vzestupu fašistických elementů. Slánský k tomu sám uvedl: „*Jelikož v poslední době vyskytlo se mnoho případů brutálního ztýrání našich stoupců a fašisté zorganizovali si úderné roty proti našim schůzím, aby je mařili, musí také komunistická strana učiniti svá protiopatření na ochranu svých členů. Fašisté mají černé košile, jsou ozbrojeni pendreky a revolvery. Strana komunistická jest nucena [...] utvořiti ve všech místech ‚proletářské obrany‘ [...] Členové proletářské obrany budou nositi modré blůzy s pásem, na hlavě budou mít čepice po ruském vzoru [...] Je to sice pro nás částečně demagogické tvrzení, že tyto proletářské obrany jsou proti fašistickým útokům na republiku, avšak musíme tak tvrdit, aby nám naposled ještě nechtěli zakázat nošení jednotného kroje*“⁸⁴ nebo také „*Dělníci musí si připamatovat staré heslo oko za oko, zub za zub. Okamžitě zakládat proletářské obranné sbory, které budou chránit schůze a projevy dělnické [...] Okamžitě je třeba, aby k boji proti fašistům spojili se všichni dělníci bez rozdílu politické příslušnosti [...] Jen roztržitost a nesjednocenost dělnictva může umožnit fašistům úspěch.*“⁸⁵

⁸¹ NA, f. PMV, sign. 225-431-3, fol. 76, 93.; Ohledně situace v Číně viz McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominterná: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 84–85, 171–186.

⁸² Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁸³ Viz *Dělnický deník* 8. prosince 1926, roč. IX., č. 283, s. 5.

⁸⁴ Projev Slánského na konferenci sboru ostravských funkcionářů KSČ dne 17. června 1926. NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 55–56.

⁸⁵ Budeme ještě mlčky přihlížet? *Dělnický deník* 9. července 1926, roč. IX., č. 156, s. 1.

Slánský se takto oděn spolu s proletářskou obranou objevil dne 25. července 1926 na všelidové slavnosti v Moravské Ostravě. Nedošlo k žádnému významnému konfliktu, Slánský byl pouze upozorněn na skutečnost, že nebylo povoleno nošení uniforem.⁸⁶ Proletářská obrana však nebyla pro KSČ přínosem, na základě nošení uniforem měli policie a zaměstnavatelé snadný přehled o tom, kdo je členem obrany, což často vedlo k propuštění.⁸⁷

Slánského aktivity v Moravské Ostravě se nevyhnuly konfliktu s úřady či se zákonem a to nejen v rámci jeho působení v *Dělnickém deníku*.⁸⁸ Slánský na sebe upozornil úřady již krátce po svém příchodu do Ostravy při provádění exekuce jednoho dělníka: „*Rudolf Slánský [...] Byl rovněž vyzván, aby šel jako svědek na strážnici. Šel s nimi, neboť chtěl zároveň zjistit jméno onoho strážníka, který se tak hrubě osočil na ubohého člověka. Na strážnici [...] poznal s. Slánský onoho strážníka, jehož jméno se chtěl dozvědět, požádal ho, aby mu je řekl a předložil svoji žurnalistickou legitimaci. Jaké bylo však jeho překvapení, když jej strážník rázně odbyl a posměšným ‚s pánem bohem‘ ukázal mu dveře. S. Slánský se proti tomu ohradil a žádal, aby s ním bylo jednáno slušně. Na to však strážník chytil jej za kabát a násilně strčil jím ke dveřím s několika hrubými poznámkami.*“⁸⁹

Podle záznamu v trestním rejstříku Slánský uvedl: „*Doznávám, že jsem dne 12. 6. 1926 šel v čele průvodu, který se mimovolně po ukončení tábora utvořil z osob, jdoucích směrem k Vítkovicím. Šel jsem v čele průvodu proto, abych mohl dbáti o udržení pořádku, za který jsem se na policejním ředitelství zaručil. Na křižovatce k nádraží, tu pokoušel jsem se o dosažení rozchodu průvodu, avšak bezvýsledně.*“⁹⁰ Slánský byl za vedení nepovoleného průvodu odsouzen na 14 dní vězení.⁹¹

Jedna z policejních zpráv z doby, kdy Slánský působil na Ostravsku, hovoří o jeho příklonu k trockismu.⁹² Dle výpovědi Jindřicha Juszkewicze,⁹³ která pochází až z padesátých

⁸⁶ NA, f. PMV, sign. 225-439-5, fol. 92.

⁸⁷ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-86, fol 76.

⁸⁸ Ke Slánského trestné činnosti existuje řada materiálů, ale opět se zde setkáváme s nízkou výpovědní hodnotou. V tomto směru však lze odkázat na ZAO, f. Krajský soud v Moravské Ostravě – trestní spisy 1920–1938, sign. Čč 150/26, Čč 655/26, Čč 902/26, Čč 964/26, Čč 979/26, Čč 897/26, Čč 1537/26 a dále AMO, f. Okresní soud v Moravské Ostravě 1924–1948, kart. 4, T VIII 1387, kat. č. 220, T VIII 2254, kat. č. 233, kart. 6, T VIII 2265, kat. č. 354, kart. 7, T VIII 2681, kat. č. 368.

⁸⁹ Ostravská policie se opět jednou vyznamenala. *Dělnický deník*, 28. června 1925, roč. VIII., č. 148, s. 2. Obrazová příloha č. 12.

⁹⁰ ZAO, f. PŘMO, relace ze schůzí 1912–1914, kart. 1187, inv. č. 6206, sign. 2839.

⁹¹ Prügelpatent v demokratickém státě. *Dělnický deník* 22. června 1926, roč. IX., č. 143, s. 3.

⁹² ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

⁹³ Jindřich Juszkewicz (29. června 1898/též1896? – ??) byl aktivní v KSČ od jejího založení, během ostravské stávkové v roce 1925 byl členem ústředního stávkového výboru, v první třetině roku 1926 absolvoval školení

let z přípravy procesu, se Slánský angažoval v letákové akci na podporu Trockého. Sama Státní bezpečnost ovšem označila Juskewiczovu výpověď (celkově ke Slánskému) za patrně smyšlenou. Juskewicz uvedl, že Slánský byl za své názory povolán do Prahy, tam se přiznal ke svému trockistickému stanovisku a následně se do Ostravy vrátil jako přesvědčený antitrockista.⁹⁴ Slánský provedl kritiku Trockého slovy „*Leninská jednota strany, leninská revoluční linie – toť statky, které obhájí a dovede obhájití revoluční proletariát. Toť statky, jež revoluční proletariát obhájí proti všem, i proti těm, kteří dříve stáli na významných, ba nejvýznamnějších místech jeho řad.*“⁹⁵ Letákovou akci na podporu Trockého ze strany Slánského (i Kopeckého) zmiňuje také Jan Janek,⁹⁶ nástupce Slánského ve funkci krajského tajemníka.⁹⁷ O Jankově kritice Slánského *Duch času* uvedl „*Panečku, to si dal! Urazit nové božstvo á la Slánský.*“⁹⁸

4.6 Duch času

Dokreslení činnosti Slánského nám může poskytnout „opoziční“ periodikum *Duch času*. Tyto sociálně demokratické noviny psaly o vzestupu Slánského opakovaně. „*Knoflíčka už odkrágovali a místo něj poslalo do Mor. Ostravy pražské politbyro Zinověvova epigona Slánského, který tu má krajně levičáckým způsobem srazit všem pravičáckým úchy[1]kám hlavy dolů.*“⁹⁹ Celkově *Duch času* o Slánském hovořil jako o někom, kdo byl primárně dosazen pražským polbyrem.

Další zprávu týkající se Slánského přinesl *Duch času* o údajné vzpouře proti němu, která se měla odehrát 13. srpna 1926 na konferenci závodních buněk.¹⁰⁰ Na věrohodnost této informace se ale nelze zcela spolehnout. Policejní zpráva z konference totiž k tomuto článku

v SSSR, Podle policejních zpráv měl důvěru Moskvy a předával jí informace o stavu strany, stejně tak do ústředí KSČ. Na IV. sjezdu byl zvolen členem ústředního výboru. Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 45; NA, f. PMV, sign. 225-778-6, fol. 70.

⁹⁴ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-86, fol. 67, 70, 73.

⁹⁵ Jednotni v obraně leninské revol. linie a jednoty Leninovy strany!. *Dělnický deník* 17. listopadu 1927, roč. X., č. 263, s. 1.

⁹⁶ Jan Janek (13. října 1899 – ?? 1960), redaktor komunistických periodik (*Komunista, Večerník Rudého Práva*), působil ve stranických orgánech – člen Kontrolní komise KSČ (zvolen na III. sjezdu), člen Ústřední revizní komise KSČ (zvolen na IV. sjezdu). Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 42, 45; NA, Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 4321, sign. J 488/4, manipulační období 1941–1950 – běžná agenda.

⁹⁷ V. sjezd KSČ ve znamení ostrého obratu do leva. *Dělnický deník*, 28. února 1929, roč. XII., č. 50, s. 3.

⁹⁸ Z komunistického sjezdu. *Duch času* 27. února 1929, roč. XXXI., č. 49, s. 3.

⁹⁹ Křížácké tažení Bubníkovců na Ostravsko. *Duch času* 28. srpna 1925, roč. XXVII., č. 199, s. 3.

¹⁰⁰ Rozkol v komunistické straně na Ostravsku vyvrcholuje. *Duch času* 15. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 191, s. 1.

uvedla, že se nezakládá na pravdě, neboť k žádnému vystoupení opozice nedošlo.¹⁰¹ V podobném duchu vyzněla další policejní hlášení o konferenci závodních buněk ze dne 29. srpna 1926, na níž Slánský kritizoval pomalou organizační výstavbu strany, ale podle zprávy zde žádná akce opozice vůči němu neproběhla.¹⁰²

Přesto *Duch času* nadále přinášel zprávy o nespokojenosti se Slánského vedením, a to např. článku *Pravda o rozvratu komunistické strany na Ostravsku* ze dne 20. srpna 1926. „*Projevy odporu a nespokojenosti s dosavadním vedením komunistické strany na Ostravsku, které si počíná diktátorsky i proti rozhodnutím dělnických důvěrníků a buněk. Zejména ostří zahroceno jest proti redaktorovi Slánskému, kterému se vytýká, že je poslušným služebníkem politbyra v Praze a že jest příliš mlád na to, aby starým veteránům v hnutí dělnickém na Ostravsku vykládal svoje rozumy, nebo dokonce poroučel. Slánského věrní korteši, když viděli, že mu hoří půda pod nohama a že v jeho nepřítomnosti kují se plány v řadách opozice o jeho odstranění, uvědomili ho o tom a on se včera ranním rychlíkem vrátil do Ostravy, aby opoziční hnutí zlomil a udržel si vládu nad komunistickým dělnictvem na Ostravsku v rukou. Nasvědčuje tomu alespoň jeho nenadálý a nečekáný návrat z dovolené do Ostravy. Podle doslechu veze si sebou Slánský instrukce od politbyra, jak opozičníky naučiti moresům a poslušnosti. [...] je možno se domnívati, že katanská práce Slánského se jen tak nezdaří, neboť opozice, jak to již řekla na páteční konferenci buněk ‚U Slunce‘ nechce se dáti jen tak zakřiknout a chce provést stůj co stůj plán i za cenu rozbití strany.*“¹⁰³ Článek Slánský zažaloval pro urážku na cti.¹⁰⁴ Přestože se policejní zprávy vyjadřují ohledně opozice vůči Slánskému negativně, lze předpokládat, že *Duch času* vycházel z reálných událostí. V rámci ostravské KSC musela existovat opozice vůči Slánskému jako představiteli „levice“.

Věřohodnost zpráv *Ducha času* snižují antisemitské nářky na adresu Slánského. Například v souvislosti se snahou Slánského o jednotný postup se sociální demokracií během drahotných akcí bylo Slánskému sděleno: „*Strana naše nepůjde nikdy k židovi Slánskému pro rozum*“,¹⁰⁵ či jinde: „*spíše bychom rádi věděli, zdali ostravskému komun. dělnictvu je známo, jak se původně p. Slánský jmenoval a že je čistokrevným Židem, který ještě před nějakým časem dobře se česky nevyjadřoval. Když D.[ělnický] D.[eník] chce mluvit pravdu, pak musí říci, že bývalé jméno p. Slánského nebude se mnoho lišiti od jmen jako např. Steinsilber,*

¹⁰¹ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 249, inv. č. 1637, sign. 30.; NA, f. PMR, kart. 23, sign. 9, Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 9. do 22. srpna 1926.

¹⁰² NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 52.

¹⁰³ *Pravda o rozvratu komunistické strany na Ostravsku. Duch času* 20. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 195, s. 3.

¹⁰⁴ Viz ZAO, f. KSMO, trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 27, č. sp. 184, rok 1926, kat. č. 880.

¹⁰⁵ Rub a líc jednotné fronty komunisty hlášené. *Duch času* 19. června 1926, roč. XXVIII., č. 144, s. 3.

Šmecksilber a t. pod.¹⁰⁶ Článek Slánský zažaloval pro urážku na cti s argumentem, že smyslem bylo „vyjmenováním smyšlených a převrácených skutků uvést ve veřejný posměch a mne snížit“. Z textu žaloby vyznívá, že Slánský spíše reagoval na pasáže hovořící o opozici vůči němu a o skutečnosti, že byl údajně nucen odjet se léčit na jih k moři.¹⁰⁷

Na základě těchto článků lze na druhé straně předpokládat, že případné nevole vůči Slánskému pramenily z jeho původu. Odráží to další ze vzpomínek Karla Goliatha-Gorovského. „S Václavem Kopeckým a Rudolfem Slánským, svými přáteli od studentských dob, bydlel jsem v Ostravě v letech 1925–1926 v jedné komnatě. Jistý [...] nacionalista a později nacista [...], otázal se mě, zda snad Slánský není Žid, pravím upřímně i nyní: nevěděl jsem to, neb mně podobný 'problém' nikdy nepřípadl na mysl. Večer, jsa doma o samotě s Kopeckým, zeptal jsem se ho; ‚Ty, Vašku, jeden muž ode mne chce vědět, zda snad Ruda není Žid?‘ Ještě dnes vidím Kopeckého vytřeštěné oči a ústa otevřená překvapením. Když se vzpamatoval, vrhl se na mě: ‚Ty seš ale idiot! Koho zajímají podobné nesmysly? Ruda Žid nebo Tatar? Co je mně anebo tobě do toho? Na mou duši, něco podobného mě nikdy ani nenapadlo. Seš ty ale vůl, korunovaný osel! Já nevím a vůbec mně je to fuk.‘ Tehdy vyjadřoval Kopecký věrně ducha oněch let.“¹⁰⁸ Vzhledem k antisemitským prohlášením Kopeckého na adresu Slánského v padesátých letech je otázkou, do jaké míry je tato vzpomínka úplná a pravdivá. Můžeme pouze zopakovat domněnku, že toto mohlo vést u Slánského ke zvýšené radikalitě.

4.7 Konec Ostravského pobytu

V lednu roku 1928 skončilo Slánského ostravské angažmá. O okolnostech jeho odchodu existuje jen málo zpráv. Policejní zprávy uvádějí, že za ním stály finanční nepořádky v krajském vedení, které sám způsobil.¹⁰⁹ *Dělnický deník* nijak nerefletoval odchod Slánského a ani nástup nového vedení. Poslední zmínku o Slánském jako krajském tajemníkovu je v *Dělnickém deníku* 15. ledna 1928¹¹⁰ a poslední článek publikoval v tomto periodiku 22. ledna 1928.¹¹¹ Jeho nástupce Jan Janek byl v roli krajského tajemníka poprvé

¹⁰⁶ Děkujeme za upozornění. *Duch času* 12. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 188, s. 2.

¹⁰⁷ ZAO, f. KSMO, trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 27, č. sp. 163, rok 1926, kat. č. 868, fol. 2.

¹⁰⁸ Gorovský, K.: Bohumír Šmeral. *Revue dějin socialismu*, ročník IX, č. 6 1969, s. 913.

¹⁰⁹ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

¹¹⁰ Záležitosti strany. *Dělnický deník* 15. ledna 1928, roč. XI., č. 12, s. 5.

¹¹¹ Chraňme největší Leninovo dílo. *Dělnický deník* 22. ledna 1928, roč. XI., č. 18, s. 1.

zmíněn až 29. února 1928.¹¹² *Duch času* již 5. ledna 1928 uvedl, že se pražské vedení rozhodlo o odvolání Slánského, Kopeckého a dalšího funkcionáře „na jiná méně významná místa, poněvadž prý všichni tři neprojeví tolik energie a organizačních schopností, jak se původně od nich očekávalo.“¹¹³ O odvolání Slánského, resp. přesunu na jeho nové působiště na Kladně, bylo rozhodnuto na zasedání sekretariátu Ústředního výboru KSČ¹¹⁴ (dále jen ÚV KSČ) 3. ledna 1928, termín jeho nástupu na nové působiště byl na zasedání 10. ledna 1928 stanoven nejpozději k 1. únoru roku 1928.¹¹⁵ Slánského přeřazení patrně nemělo být trestem, neboť měl opět nastoupit do funkce krajského tajemníka v oblasti důležité pro komunistické hnutí. Pokud by panovalo přesvědčení o jeho nízkých organizačních schopnostech či nekalých finančních machinacích, nedostal by další vedoucí funkci. Za jeho odchodem tak mohly stát začínající boje uvnitř KSČ týkající se jejího dalšího směřování.

4.8 Ostravský pobyt – závěrečné shrnutí

Shrnutí Slánského aktivit, resp. jeho úspěchu či neúspěchu v Moravské Ostravě má několik rovin. Nejprve je třeba vrátit se na začátek, resp. k důvodům, proč se Slánský ocitl na Ostravsku a proč došlo k jeho stranickému vzestupu. V mnoha směrech lze totiž vyvrátit tvrzení o trestu. Slánský náležel k „nová levici“, která měla v dané době většinu ve vedení strany, navíc byl poslán do regionu, kde levicové proudy získaly vedoucí postavení. V přesunu z hlavního města a z pozice redaktora *Rudého práva* do Ostravy a „regionálního“ deníku nelze na druhé straně vidět jednoznačné povýšení. Záměrem mohla být snaha zmírnit mladého radikála a zároveň mu dát možnost ukázat své schopnosti, nebo úsilí centra podpořit a zkvalitnit práci v regionech, ve kterých mohly mladé nadějně kádry projít praktickou školou politického boje na nižší úrovni a seznámit se s tamními problémy.

Tímto se dostáváme k vzestupu Slánského (instruktor, předseda komisí), který vycházel z jeho vlastní aktivity a schopností. Lze víceméně přijmout názor prezentovaný v periodiku *Duch času* o Slánském jako „vyslanci“ pražského vedení, které mohlo chtít v Ostravě svého člověka. To znamená, že Praha musela důvěřovat jeho organizačnímu talentu, navíc se Slánský posléze dostal, po zásahu Prahy, do vedení jako kompromisní

¹¹² Krajský výbor KSČ v Ostravě proti likvidátorství na Brněnsku. *Dělnický deník* 29. února 1928, roč. XI., č. 50, s. 3.

¹¹³ Změny ve vedení komunistické strany na Ostravsku. *Duch času* 5. ledna 1928, roč. XXX., č. 4, s. 3.

¹¹⁴ Stranický orgán, který měl za úkol provádět usnesení dalších stranických orgánů (Polbyro apod.) Viz Hrbatová, A.: *Ústřední výbor 1921–1945*, Praha 1965, s. 5.

¹¹⁵ NA, f. Ústřední výbor KSČ 1921 – 1945 (19/5), kart. 20, a. j. 314, fol. 2, 16.

kandidát, který bude pokračovat v levicovém směru, a který byl jako osoba zvenčí přijatelný pro „perglorce“. Pergl nemusel kvůli jeho mladému věku spatřovat ve Slánském velkého konkurenta, navíc měl jako mnohaletý „domácí hráč“ vybudované silné vazby.

Tímto se dostáváme k hlavní linii, která mohla ovlivňovat Slánského strategii a konečný výsledek jeho snažení na Ostravsku. Patrně i „nová levice“ na Ostravsku v něm viděla někoho zvenčí, člověka pražského vedení. Tudíž jeho postup a tím i konečný úspěch mohl být limitován tím, že se nemohl opřít o žádné vlastní vazby. Gottwald a Kopecký byli prakticky ve stejné situaci a nemohli být pro Slánského, v jeho snaze prosadit své záměry, přílišnou oporou.

Jedna ze vzpomínek na jeho působení uvádí: „*V prvních letech existence komunistické strany spočívala její hlavní činnost v agitaci. Proto se schopnost stranického funkcionáře, zejména poslance nebo krajského tajemníka, posuzovala podle jeho řečnického umění, podle toho, jak dovedl strhnout a získat posluchače na veřejné schůzi. To se ostatně týkalo poslanců a tajemníků všech politických stran [...] Za dobré řečníky byli považováni [...] Pergl [...] Evžen Valčák, [...] Naproti tomu Rudolf Slánský, [...] nebyl ve veřejnosti téměř vůbec znám.*“¹¹⁶ O tom, že byl Slánský méně známý, svědčí i obsah *Dělnického deníku*, autorství většiny článků patří spíše domácím představitelům KSČ, než Slánskému. V (ne)přijetí Slánského na Ostravsku mohl hrát roli také jeho židovský původ.

Slánský se nepochybně snažil vytvořit si vlastní zázemí, o které by se mohl opřít, nasvědčují tomu i jeho aktivity ve stranických strukturách. Do jednání struktur KSČ zapojoval Slánský další nižší stranické složky, patrně s cílem vybudovat si v ostravské KSČ vlastní oporu. Zřejmě se snažil na těchto jednáních získat nižší stranické funkcionáře a s jejich pomocí působit na zbytek stranické struktury směrem nahoru i dolů. Přestože policejní hlášení popřela zpráva *Ducha času* o opozici vůči Slánskému, je třeba připomenout, že ve člancích *Ducha času* se také hovoří o jeho věrných. Slánský by si neudržel funkci tajemníka, pokud by na Ostravsku nezískal spojence, ale nepodařilo se mu zcela se prosadit v tehdejších strukturách KSČ na Ostravsku. Na druhé straně lze s jistotou předpokládat, že nesledoval pouze budování své vlastní mocenské základny.

Ze Slánského strategie lze jasně vysledovat jeho příslušnost k „nové levici“, resp. k taktice jednotné fronty „zdola“ – budování závodních organizací apod. Ve svých postojích

¹¹⁶ Ploskonka, J. – Prášil, R.: *50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji*, 1. část, Ostravsko, Ostrava 1972, s. 192; Dolejší, V. Ze vzpomínek na revoluční hnutí na Ostravsku v letech 1928–1929. *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 3, 1966, s. 262.

byl zcela kontinuální, byť musel, vzhledem k silnému postavení sociální demokracie a „perglovců“ na Ostravsku, vycházet z konkrétní situace, nepostupovat dogmaticky a svoji strategii do jisté míry přizpůsobit reálným poměrům. Avšak vždy vystupoval z pozic „nové levice“. Slánský se musel pohybovat v prostředí, ve kterém se střetávaly různé názorové proudy, a kde bylo nutné umět se „soupeřem“ spolupracovat. Řada Slánského „levicových“ postojů nebyla zřejmě pouze účelová, ale tyto ideje zastával. Navzdory do jisté míry nepříznivému politickému prostředí (Pergl, silné postavení sociální demokracie), bez vlastní mocenské základny či vazeb, postupoval Slánský na Ostravsku v „levicové“ linii. V té době ještě nemohl vědět, že bude vítězná,¹¹⁷ neboť po II. sjezdu strany došlo k postupnému oslabování pozic „nové levice“, ke zlepšení hospodářské situace, která znamenala oslabení revolučních nálad a také k dočasnému obratu politiky Kominterny „doprava“. Pokud by Slánský postupoval účelově, mohl se přidat na opačnou stranu. Nadále zůstával u svých hodnotových vzorců v pojetí taktiky jednotné fronty, strany a straníka, které používal v *boji* proti vnějším (sociální demokracie) i vnitřním nepřítelům („šmeralismus“), snažil se získat uznání na základě stejného *symbolického kapitálu*. Slánský přišel na Ostravsko jako příslušník „nové levice“ a ostravské angažmá ho v tomto směru více vyprofilovalo. Ostravské zkušenosti se odrazily v jeho postojích v následujících letech.

Při hodnocení Slánského v roli tajemníka, lze vycházet z existující literatury, která popisuje KSČ na Ostravsku v letech 1927–1928, kam spadá i konec Slánského působení. Hovoří se o nekonceptnosti, nedůslednosti a nahodilosti řady komunistických akcí, což mnohdy znesnadnilo prosazení jednotné fronty zdola a zisk nekomunistických dělníků.¹¹⁸ Nepodařilo se ani vytvořit na Ostravsku závodní buňky jako organizační základnu KSČ, strana nadále spočívala především na místních organizacích.¹¹⁹ Přesto nelze zhodnotit Slánského ostravský pobyt jako naprostý neúspěch.

Poprvé se ocitl ve vedoucí funkci a jeho ostravský pobyt patrně položil i základy jeho přátelství s Klementem Gottwaldem. Blíže poznal i Václava Kopeckého, se kterým musel každodenně kooperovat ve stranických orgánech na Ostravsku.¹²⁰

¹¹⁷ Viz výše uvedené srovnání mezi levicí skutečnou a konjunkturální.

¹¹⁸ Dohnal, M.: *Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948*, 1. sv., Ostravsko, Ostrava 1981, s. 57.; Mariánek, V.: *KSČ na Ostravsku v době V. sjezdu*. Ostrava, 1962, s. 13.

¹¹⁹ Mariánek, V.: *KSČ na Ostravsku v době V. sjezdu*, Ostrava, 1962, s. 14–15.

¹²⁰ Srov. Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 208.

5 Završení bolševizačního procesu a stranického vzestupu

5.1 Mezinárodní scéna

Taktika Kominterny se v druhé polovině dvacátých let pohybovala od jednoho pólu k druhému, tedy zleva doprava a zpět doleva, podle toho, jak se Kominternu přizpůsobovala potřebám mocenského boje uvnitř Všesvazové komunistické strany (bolševiků) (dále jen VKS(b)¹) a sovětským státním zájmům. Postupný boj Stalina s jeho odpůrci (Trocký, Zinověv, Bucharin) se odrazil i na mezinárodní scéně, v Kominterně a v jejích jednotlivých sekcích (KSČ). Frakce či směry v komunistických stranách byly na domácí půdě ze strany vedení VKS(b) mnohdy podporovány jen proto, že naopak bezvýhradně podporovaly vítěznou či vítězíci frakci ve VKS(b).²

Po porážce Trockého se Stalin ve spojení s Nikolajem Ivanovičem Bucharinem dostal postupně do střetu se svými bývalými spojenci, Zinověvem a Kameněvem. Ti se spojili se svým bývalým rivalem Trockým a vytvořili tzv. sjednocenou opozici. Na podzim 1926 ztratil Zinověv pozici předsedy KI a vedení se ujal Bucharin.³

S rokem bolševizace – 1924, a následnými mocenskými střety je též spojena Stalinova doktrína „socialismu v jedné zemi“, kterou Stalin později rozvinul a která souvisí s jeho spojenectvím s Bucharinem. Její podstatou je leninská premisa o historické nevyhnutelnosti světové revoluce. Revoluční vlna však ochabla a Sovětský svaz jako jediná země, ve které úspěšně proběhla revoluce, měl potenciál vybudovat socialistickou společnost bez vítězných revolucí v ostatních zemích. Proto bylo nutné Sovětský svaz, jako baštu světové socialistické revoluce, za každou cenu chránit. Úkolem Kominterny a jednotlivých komunistických stran měla být obrana SSSR a nikoliv ukvapené pokusy o revoluce. Revoluční poslání Kominterny a jejích sekcí se mělo podřídit zájmům Sovětského svazu. Tato doktrína vycházela z realistického zhodnocení situace. Tandem Stalin – Bucharin přišel následně s tezí o „dočasně“ a „relativní stabilizaci kapitalismu“, což bylo přechodné stádium mezi revolucemi. SSSR potřeboval prodloužit pokojné období socialistické výstavby bez případné hrozby zahraniční intervence. Světová revoluce se stala závislou na výstavbě socialismu v SSSR.⁴ Stalinova teorie však neodmítala předpoklad rozšíření revoluce do ostatních zemí. Pouze hlásala, že

¹ Tento název získala sovětská komunistická strana v roce 1925, a držela jej až do roku 1952. Viz Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (j-pri)*, sv. II, Praha, 1981, s. 180.

² Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 33.

³ Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 117.

⁴ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu ...*, Praha 2011, s. 65–67, 69, 92.

socialismus v SSSR lze vybudovat vlastním úsilím, nezávisle na světové revoluci.⁵ Teze doktríny „socialismu v jedné zemi“ představované Stalinem a Bucharinem se později dostaly do střetu se zmíněnou sjednocenou opozicí Zinověv – Kameněv – Trocký.⁶ Stalinova doktrína byla protikladem Trockého teorie permanentní revoluce, která hlásala nezbytnost světové revoluce a nemožnost výstavby socialismu v jedné zemi.⁷

V souvislosti se zlepšením hospodářské situace (a také s tezí o dočasné stabilizaci kapitalismu) došlo k oslabení některých radikálních tezí z období V. kongresu KI. Hodnocení sociální demokracie jako křídla fašismu se zmírnilo, byl nastolen „pravější“ kurz v rámci „levé“ linie. To souvisí se začínajícím bojem Stalina proti Zinověvovi, resp. sjednocené opozici Trocký – Zinověv – Kameněv. Ač byl boj proti Trockému v rámci Kominterny v minulosti veden jako boj proti pravicovému nebezpečí, dostal se nyní Trocký ve spojení se Zinověvem na pozici „ultralevé“ úchytky.⁸ „Lpění“ na permanentní revoluci a útoky na „doktrínu socialismu v jedné zemi“ v tomto období skutečně znamenaly „ultralevé tendence“. Vzhledem k „pravicovému“ obratu v souvislosti s doktrínou „socialismu v jedné zemi“ a s dočasnou stabilizací kapitalismu začal Stalin dočasně ve spojení s Bucharinem útočit „zprava“, a nakonec sjednocenou opozici porazil.

Po porážce sjednocené opozice se Stalin obrátil proti samotnému Bucharinovi, začal boj s „pravicí/pravou úchytkou“ či pravicovým oportunistem. Nastal tak opětovný obrat „doleva“ související s taktikou „třída proti třídě“ a „sociálfašismem“.⁹ Tento obrat byl završen VI. kongresem Kominterny z léta roku 1928. Po porážce Zinověva Stalin převzal částečně jeho levicovou platformu, již pak využíval v boji proti pravému křídlu vedenému Bucharinem.¹⁰

Taktika „třída proti třídě“ měla za cíl mobilizovat celou dělnickou třídu proti buržoazii, neboť se podle ní vytvářel jednotný buržoazní tábor (zahrnující i sociální demokracii), ve kterém se zmenšovaly rozpory, tudíž v boji nebylo možné počítat s jejich využíváním.¹¹ S touto taktikou souvisí rozšíření dogmatismu a návrat starých hesel a jejich zjednodušení. Hlavním heslem pro vyspělé kapitalistické státy měl být bezprostřední přechod k diktatuře proletariátu bez přechodných fází. K porážce fašismu bylo nezbytné nejprve

⁵ Tucker, Robert C.: *Stalin jako revolucionář: 1879–1929: studie dějin a osobnosti*, Praha 2003, s. 294.

⁶ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 69.

⁷ Seydewitz, M.: *Stalin nebo Trocký: SSSR a trockismus, studie ze současných dějin*, Praha 1938, s. 98

⁸ Koudělková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 63, 67.

⁹ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 65–67, 89.

¹⁰ Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 128.

¹¹ Pokorná, J.: *Na počátku třicátých let: z třídních zápasů KSČ v letech 1929–1932*, Praha 1967, s. 28.

porazit sociální demokracii, jednotná fronta se opětovně stala pouze metodou, jak odhalit „reformistické předáky“.¹² Taktika „třída proti třídě“ byla stanovena jako závazná pro všechny komunistické strany bez ohledu na podmínky, v jakých musely působit.¹³ Houfovala všechny „nepřátele“ do jednoho šiku, nedávala tím komunistickým stranám prostor k manévrování a vylučovala možné spojence, proto se jednotná fronta musela vrátit k taktice „zdola“.¹⁴ Jednotná fronta byla vnímána jako akční jednota komunistických stran s masou řadových sociálnědemokratických a dalších dělníků, bez kooperace s jejich vedoucími organizacemi, které byly považovány za nositele fašismu. Fašismus byl hledán tam, kde nebyl.¹⁵

Také termín „sociálfašismus“ byl mnohdy vykládán tak, jako kdyby cílem politiky sociální demokracie bylo nastolení fašismu, což odrazovalo množství řadových členů od spolupráce s komunistickými stranami. Zároveň to vedlo k tomu, že se základní organizace KSČ neobracely na stejné organizace sociální demokracie, což podporovalo k sektářské tendence v komunistickém hnutí.¹⁶

Ti, kteří pochybovali o správnosti těchto tezí, byli označeni za pravicové oportunisty a pravý oportunismus za hlavní nebezpečí v řadách Kominterny.¹⁷ Dalším faktorem bylo potlačení diskuze uvnitř Kominterny, členské masy a nižší funkcionáři ztratili možnost se k zásadním problémům taktické orientace vyjádřit, řada návrhů a východisek, které byly později akceptovány, byla zavrhnuta jenom proto, že vzešla z poraženého křídla.¹⁸ Taktika „třída proti třídě“ se udržela až do roku 1934.¹⁹

5.2 Mocenské změny v KSČ

Postupně došlo k návratu „jílkovců“ do řídicích struktur KSČ. Jejich návrat umožnil postupné oslabování pozic „nové levice“, které získala po II. sjezdu. Historička Jarmila Koudelková formulovala názor, že oslabení „nové levice“ souviselo s pádem Zinověva, s nímž byla tato skupina během svého vzestupu do jisté míry spojena. Lidé okolo Jílka však

¹² Suchopár, V.: *Tři fáze v dějinách komunistické internacionály*. In Příspěvky k dějinám KSČ, roč. V., č. 2, rok 1965, s. 234.

¹³ Suchopár, V.: *Komunistická internacionála proti fašismu v letech 1921–1935*, Praha 1964, s. 180.

¹⁴ Menclová, J.: *VI. kongres KI v roce 1928*. In Příspěvky k dějinám KSČ, roč. III., č. 6, 1963, s. 812–814.

¹⁵ Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 196, 208.

¹⁶ Menclová, J.: *VI. kongres KI v roce 1928*. In Příspěvky k dějinám KSČ, roč. III., č. 6, 1963, s. 815–816.

¹⁷ Suchopár, V.: *Tři fáze v dějinách komunistické internacionály*. In Příspěvky k dějinám KSČ, roč. V., č. 2, rok 1965, s. 234.

¹⁸ Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 200.

¹⁹ Hájek, M.: *K problému levičáctví v KI*. In Příspěvky k dějinám KSČ, roč. V., č. 5, rok 1965, s. 710.

s érou Zinověva spojení nebyli. „Jílkovci“ ztratili své mocenské pozice od IV. Kongresu KI a do vedení se postupně dostali až mezi V. plénem EKI a III. sjezdem KSČ konaným 26. – 28. září roku 1925. Od té doby byli „jílkovci“ vždy oporou vedoucí skupiny ve VKS(b) a KI v boji proti opozici Zinověv – Trocký. Navíc byli z dřívější doby známi jako představitelé levého směru, byť radikálního, tudíž byli nadále přijatelní pro vedení KI. Pro posílení „jílkovců“ mohlo svědčit i to, že v době jejich nástupu byl Šmeral většinou mimo Československo, Kreibich pracoval v Moskvě, a ze starých vůdců s autoritou v KSČ zůstal v Československu jen Antonín Zápotocký.²⁰

Mocenský vzestup „jílkovců“ byl posléze dovršen na IV. sjezdu KSČ, který se konal 25. – 28. března roku 1927. Dostali se do vedení strany v době hospodářské konjunktury a tato skutečnost poznamenala jejich politiku. Komunistická historiografie hodnotí „jílkovce“ (bývalé „ultralevé“) jako pravicové oportunisty, resp. jako ty, kteří pravicově „pokřivili“ politickou linii KSČ.²¹ Tento obrat zleva doprava patrně nesouvisí v názorové nepevnosti, ale spíše v pragmatické snaze přizpůsobit se aktuálním poměrům. Hospodářská prosperita logicky způsobila oslabení revolučních nálad a vzrůst pozice „reformistických stran.“

Důležité je i říci, že Jílkova politika v té době byla podporována a schvalována KI. Historička Jarmila Koudelková k „jílkovcům“ dále uvádí, že jejich politika byla mnohdy založena na radikálních heslech, formalismu a mechanickém opakování dogmatických tezí Kominterny. Avšak „jílkovci“ v té době nebyli jediní, kdo by mechanicky přijímal či vykládal zásady KI.²² Řada tezí z té doby používaná „jílkovci“ zazněla v textech i prohlášeních nástupců „nové levice“, kterou budeme dále nazývat „gottwaldovskou levicí“, a ke které též náležel Slánský.

V rámci KSČ nabyla na síle také trockistická opozice, zejména v období 1926–1928. Jednalo se o seskupení okolo intelektuála Artura Pollaka²³ nebo také Aloise Neuratha.²⁴ Zde se však potýkáme se skutečností, že definice trockismu se proměňovala v čase i rozsahu.²⁵ V tomto období byl trockismus pro změnu řazen k levicovému proudu, resp. trockisté varovali

²⁰ Viz Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 63,78-79.

²¹ Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 238–240.

²² Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 111, 133, 215, 217.

²³ Malíř, J. – Marek, P.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, 1. díl, s. 730; Artur Pollak (23. června 1887 – ??), gymnaziální profesor, přispíval do komunistických periodik *Rudé právo* a *Komunistická revue*. NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – prezidium, manipulační období 1931–1940, kart. 1090, sign. 42/P-55/28.

²⁴ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 72.; Neurath Alois (29. srpna 1886 – 25. dubna 1955), zakládající člen KSČ, po celá dvacátá letá působil ve stranických orgánech, v roce 1929 vyloučen z KSČ. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 553.; Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 399.

²⁵ Viz. Nechvátal, M.: *15.5.1921 - založení KSČ: ve službách Kominterny*, Praha 2002, s. 60.

před vzrůstajícím pravicovým nebezpečím, neboť dle nich Kominternu přečeňovala úspěchy stabilizace kapitalismu.²⁶

5.3 Kladno

Po skončení působení v Moravské Ostravě byl Slánský přeřazen do Kladna s úkolem bolševizovat tuto oblast.²⁷ Pro jeho pobyt na Kladně není zachován dostatek pramenů²⁸ a můžeme se omezit jen na dílčí střípky. Pro toto období lze částečně využít vzpomínky či výslechové protokoly Jindřicha Juszkiewicze, který též krátce působil na Kladensku. Tyto prameny je však nutno brát s rezervou, ze vzpomínek je patrná osobní averze vůči Slánskému, Juszkiewicz patřil k poraženému křídlu strany a výslechový protokol byl sepsán v době Slánského pádu.

V době, kdy Slánský přišel na Kladno, ovládal tento region Alois Muna,²⁹ který byl podle všeho v opozici vůči postupující bolševizaci. Muna měl na Kladně i v KSČ silné postavení dané jeho aktivitami během tzv. prosincové generální stávky z roku 1920.³⁰ Jeho střety se Slánským byly pravděpodobně ovlivněny spíše rozdílnými *kapitály*, než pouhými ideovými rozbroji.

Juszkiewicz na Kladno údajně vyslal Jílek na základě příkazu EKI „*aby pomohl Slánskému z bryndy*“, neboť Slánský nezládal prosazovat bolševizaci proti Munovu směřování.³¹ Juszkiewicz se vyjádřil, že „*Spolupráce Slánského s Munou vypadala asi tak, jako by jeden chtěl druhého přelstít [...] Slánský měl před Munou velký strach a obavy a*

²⁶ Reiman, P.: *Dějiny KSČ*, Praha 1931, s. 177, 178.

²⁷ ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (305) –737–5, f. 80.

²⁸ Tímto však chci poděkovat pracovníci SOA Praha paní Bc. Markétě Šinknerové (nyní SOKA Rokycany) a panu PhDr. Jakubu Šloufovi, Ph.D., SOA Praha za jejich snahu nalézt dokumenty ve fondu Policejní úřad Kladno. Minimální úspěch přinesl i výzkum v dobových periodik, tedy zejména v komunistickém krajském deníku *Svoboda*, tak i v periodikách ostatních stran, např. *Dělnické listy*, *Kladenský republikán* a *Stráž svobody*.

²⁹ Alois, Muna (23. února 1886 – 2. srpna 1943) se účastnil bojů první světové války, od roku 1915 byl v ruském zajetí. Utekl z vězeňského tábora a uchýlil se do Kyjeva, kde řídil soc. dem. noviny *Svoboda*. V roce 1918 v Moskvě vznikla Československá komunistická strana v Rusku, Muna se stal jejím předsedou. Po návratu do ČSR začal působit na Kladně v redakci *Svobody*, od roku 1922 byl členem vedení KSČ. V letech 1925–1929 byl poslancem Národního shromáždění, na jaře 1929 byl vyloučen z KSČ. *Alois, Muna, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online]. [citováno 8. února. 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/alois-muna>

³⁰ Důsledek vzestupu marxistické levice v sociální demokracii, která obsadila sídlo strany Lidový dům. Vedení sociální demokracie požádalo policii o pomoc s navrácením majetku. Ta budovu po tvrdých střetech obsadila a vydala ji vedení strany. Již druhý den se konaly pouliční demonstrace, levice následně vydala výzvu, v níž boj proti represím taktéž rozšířila o sociální a politické požadavky. Ve dnech 10. – 16. prosince 1920 se stávka rozšířila na celou zemi. Kladno sehrálo důležitou roli, stávka tu spíše připomínala povstání. Stávka skončila krvavým potlačením. Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 50–51.; *Velezrádný proces kladenský: podrobný a přehledný obraz přeličení se 14 obžalovanými komunisty před šestičlenným výjimečným senátem v Praze ve dnech 31. března do 13. dubna 1921*, Praha 1922.

³¹ Vojenský historický archiv (VHA), sbírka Vzpomínek, Jindřich Juszkiewicz, sign. 2414, fol. 4,

*proto činil všemožné ústupky Munovi.*³² Nebo také „*Slánský bolševizoval na Kladně stranu tak, že se do mnoha okresů neodvážil ani přijít, protože na předcházejících schůzích byl přivítán pískotem.*“³³

Mezi 8. – 9. dubnem 1928 se na Kladně konala krajská konference. Dle Juszkewicze se na ní podařilo sjednat kompromis mezi Munou a Slánským, ovšem za přítomnosti Zápotockého a Šmerala, avšak „nová levice“ udržela většinu.³⁴ Juszkiewicz popsal Slánského počínání na konferenci. „*Slánský se též necítil dobře ve své kůži. Delegáti kritizovali ostře Munovo vedení, ale ani Slánskému nic nedarovali. Slánský se zdržoval většinou v zákulisí, odkud žárlivě střežil počínání Munovo.*“³⁵ Vzhledem k nedostatku pramenů se můžeme pohybovat jenom v rovině úvah, ale lze soudit, že Slánský měl při svém prosazení na Kladně stejné problémy jako v Moravské Ostravě, tedy mladý věk a *nedělnický původ*. Opět mohl být vnímán jako osoba dosazená pražským ústředím. Problémy byl tedy spíše lidského rázu než ideového, z pohledu kladenských komunistů Slánský nedisponoval dostatečným *kulturním a sociálním kapitálem*.

Během působení Slánského došlo k neúspěšné stávce kladenských horníků, která propukla 1. října a byla ukončena 29. října 1928. Slánský stávku ke konci roku 1928 zhodnotil v *Komunistické revue*. KSČ nebyla podle jeho názoru na akci připravena a neměla konkrétní plán. Stávce dával politický charakter a tvrdil, že není možné vystačit s dosavadními metodami a že je nutné sáhnout k metodám „*novým, ostřejším, účinnějším.*“ Chyby kladenské KSČ spatřoval v tom, že nebyla vedena kampaň proti „reformistickým“ vůdcům, že dělníci nebyli přesvědčováni o škodlivosti jejich vlivu; dále že se nesnažili prosadit, aby do ústředního stávkového výboru byli za „reformisty“ zvoleni pouze řadoví dělníci, nikoliv funkcionáři. Stejně tak kritizoval, že vedení komunistických odborů³⁶ bylo loajální vůči „reformistickým“ vůdcům. Komunističtí odboroví funkcionáři „*nemají dosti bolševicky jasno o správné revoluční odborové taktice, vedoucí i krajská vedení nemají dosti bolševické aktivity a rozhodnosti*“ Základní premisou článku bylo, že nepřítelem je vedení sociální demokracie a ti, kteří je následují, tj. dělníci, musí být přesvědčeni, kdo je skutečný nepřítel. „*Uhlobaroni od prvního okamžiku stávky mobilizovali k boji nejen všechny své síly, ale i všechny síly své třídy a svého státu [...]* Tentokrát se orgány státního aparátu objevují jako

³² ABS, f. 305–737–5, f. 96.

³³ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-86, fol. 129.

³⁴ ABS, f. 305–737–5, f. 96–82.

³⁵ VHA, sbírka Vzpomínek, Jindřich Juszkiewicz, sign. 2414, s. 7.

³⁶ O problematice komunistických odborů viz podkapitola 5.7.

zcela nezahalení exponenty kapitalistické třídy [...] V tomto boji se tak jasně ukazuje, jak kapitalisté cítí, že hospodářský boj dělnictva natolik ohrožuje jejich režim, že používají prostředků, jako by šlo o revoluční povstání, jako by tu byla občanská válka. Ano, tentokrát hospodářský boj byl veden jako malá občanská válka!“ Stávkový postup několikrát přirovnával k válce s jasně vymezeným nepřítelem. Mluvil o pogromistické náladě vůči stávkokazům. „I děti byly vtaženy do tohoto boje proti stávkokazům. Vedly jej svým způsobem; žádaly, aby byly ve škole rozsazeny od dětí stávkokazů.“ Tato pasáž o dětech však byla v *Komunistické revue* cenzurována.³⁷ Slánského hodnocení stávky a dikce jeho stati je zcela v duchu nové taktiky „třída proti třídě“. V zásadě zde popisuje i novou stávkovou strategii, jež však byla plně použita později. Svými postoji se opět přimkl k platformě, která byla v danou chvíli na vzestupu, opět se snažil získat *symbolický kapitál*, zároveň zůstal v pojetí nepřítele a ve snaze vnímat boj jako výchovný nástroj věrný i svému přesvědčení.

Ke stávce se Slánský vrátil ještě 13. dubna 1929 na všeplenární schůzi II. kraje. Obhajoval na ní svůj postup jako tajemníka a vinu svaloval na „oportunisty“. To se setkalo s nevolí delegátů schůze, naopak neúspěch stávky byl kladen za vinu tehdejšímu vedení.³⁸ V souvislosti se stávkou se celkově k jeho kladenskému působení kriticky vymezil tehdejší kladenský představitel Josef Macák.³⁹ „Přišel 'vyšší činitel' v podobě krajského tajemníka Rudolfa Slánského a člena Polbyra Gottwalda z Prahy. Začali ševcovat do věci, jimž nerozumějí, a výsledek znají a cítí havíři na Kladensko dodnes [...] Když jsme chtěli zahájit stávku, znajíce posice těžařů, začali jsme naši káru (rozuměj odborovou organizaci. poz. pis.) opravovati. [...] Ruda Slánský, nic proti němu nemám, ale vidět ho nemohu, chodil stále okolo a říkal: ‚Dyť vám to nepojde.‘ Ale kára se přece rozjela, a jak! A tu Gottwald, když to viděl, křičel: ‚Je jej, Rudo, vono to přece jede, pojd' k volantů!‘ A když stávka chýlila se ke konci a bylo vidět, že se to žene do latríny, volali zase na mne, abych si šel zase sednout za volant a řídil stávku. [...] Po Karlu IV. zůstala v Praze Hladová zed' a po Slánským na Kladně fašisti.“⁴⁰

³⁷ K boji kladenských horníků (ze Stati otištěné v *Komunistické revue* č. 11 a 12, v listopadu a prosinci 1928). In Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy I, Praha 1951, s. 21–40.

³⁸ NA, f. PMV, sign. 225-422, fol. 31.

³⁹ Josef Macák (20. srpna 1880 – 18. listopadu 1941) organizátor hornické stávky v r. 1918, pracovník Rudých odborů, významný průkopník socialistických myšlenek na Kladensku, spolupracovník Antonína Zápotockého, zahynul v koncentračním táboře. *Kladno v osobnostech*, Kladno 1998, s. 78–79.

⁴⁰ „Rudo, vono to jede...“. *Komunista* 16. května 1929, roč. I., č. 3., s. 6.

Během svého kladenského působení měl Slánský patrně intimní poměr s Marií Němcovou-Vejvodskou, která byla podle všeho spolupracovnicí prvorepublikové policie.⁴¹ Tato *osobní záležitost* je zmíněna, protože byla snaha jí využít proti Slánskému, nejprve během mocenského boje uvnitř KSČ před V. sjezdem KSČ, znovu ve třicátých letech, ale také během procesu v padesátých letech.⁴²

Slánský spoluorganizoval tábor dělnictva, který se konal 3. dubna 1928 na náměstí na Kladně proti zhoršení sociálního pojištění. Této demonstraci se zúčastnil i jeden z vedoucích představitelů KSČ – Jan Harus.⁴³ Slánský měl společně s Němcovou strhnout dělníky k demonstraci před policejním komisařstvím. Výsledkem byla konfrontace s policií, následkem čehož byl Harus odsouzen k 13 měsícům žaláře.⁴⁴

Na listopadovém zasedání vedení II. Kraje, proběhl pokus o odvolání Slánského s odůvodněním „že Slánský věděl již v dubnu a v květnu o podezření proti Němcové, že o této věci nejen že neinformoval kraj, ale že přímo upozornil Němcovou na to, že je v podezření.“ Slánský se hájil tím, že Němcové nic „neradil“ pouze jí zakázal přístup na schůze. Za Slánského se postavilo polbyro s odůvodněním, že „není důvodu, aby proti s. Slánskému bylo disciplinárně zakročováno, poněvadž i při nejzaujatějším hodnocení jeho postupu může se mluvíti nanejvýše o přehmatu [...] politbyro [...] konstatuje, že obvinění vznesená proti s. Slánskému jsou malicherná, bezpodstatná a nemohou vůbec odůvodňovati disciplinární zákroky proti s. Slánskému“. Polbyro samo vnímalo útok na Slánského jako součást tehdejších frakčních bojů (viz níže).⁴⁵

Kladenský pobyt Slánského odráží jeho článek *Urychlit bolševisaci strany v našem kraji* uveřejněný v květnu 1928 v kladenské *Svobodě*. Slánský v něm hovořil o nedostatečně prováděné bolševizaci v kraji, díky které se mnohdy stírá rozdíl mezi komunisty a „reformisty.“ Vyhlásil boj všem sociálnědemokratickým přežitkům a zdůraznil nutnost stranické výchovy zejména mládeže. Odborová otázka měly být vyřešena tím, že budou

⁴¹ K prvorepublikové policii viz Macek, P. – Uhlíř, L.: *Dějiny policie a četnictva. Československá republika (1918–1939)*, 2. díl, Praha 1999; Spurný, M.: *Ve dne v noci podle zákoníku...: policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*, Olomouc 2013.

⁴² ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-85, fol. 6–13.

⁴³ Jan Harus (12. července 1892 – 15. září 1967) byl vyučený sklář a zakládající člen KSČ. V roce 1924 byl poprvé zvolen do ÚV, v roce 1925 byl zvolen poslancem. Ve třicátých letech studoval Leninskou stranickou školu v Moskvě a v SSSR pracoval až do války, kdy vstoupil do armády. Účastnil se SNP a po roce 1945 zastával řadu stranických funkcí. Na podzim roku 1951 se stal předsedou Komise stranické kontroly, kterou vykonával do roku 1962. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 224–225.; Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 374.

⁴⁴ Komu může s. Harus poděkovat za 13 měsíců žaláře. *Slánské noviny*, 5. února 1931, roč. III., č. 6. ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, podsazek 3, karton 1, s. – *Soudruh Harus obětí policejní konfidentky a jejího milence. Obrana Svobody*, roč. I., č. 20, 3. října 1929, s. 2.

⁴⁵ NA, f. 19/5, kart. 11, a. j. 131.

vytvářeny komunistické frakce a vymýcen „reformistický duch.“ Na závěr uvedl jednu ze svých základních premis, tedy že je nutné zaktivizovat stranu a odstranit pasivitu členů, funkcionářů a zvýšit kontrolu nad plněním povinností. „*Bolševisace strany – toť zdokonalení strany v takovou stranu, která s pevnou jistotou může vésti a dovésti pracující lid k vítězství.*“⁴⁶ Bolševizace strany šla ruku v ruce s jeho hodnotovými vzorci, byly to propojené nádoby, symbióza *symbolického kapitálu* a *habitu*. Sám o své činnosti na Kladně později uvedl 10. prosince 1928 na funkcionářském aktivu Velké Prahy, že „[kladenská] *komunistická organizace provedla již s úspěchem očištění od pravičáckých živlů, a že tam lze mluvit o existenci skutečně ideální komunistické strany.*“⁴⁷

5.4 Rudý den

Rudý den byl událost, která odstartovala změny v KSČ. Podnětem byl zákaz II. Spartakiády, která byla plánována na začátek července roku 1928. Reakcí na zákaz spartakiády se měla stát manifestace sounáležitosti dělníků se stranou, tzv. Rudý den. Kampaň, která jeho přípravy provázela, z něj udělala manifestaci síly a reálného postavení KSČ, a to v očích komunistické i nekomunistické veřejnosti. Pravicový tisk začal hovořit o připravovaném puči. Vedení strany se snažilo situaci několikrát zklidnit veřejným prohlášením, že se nebude jednat o pokus o násilné převzetí moci, avšak neúspěšně. Představitelé vlády povolali do Prahy policejní posily. Příznivci strany se zalekli a do Prahy se jich dostavilo jen několik tisíc. Akce skončila pro stranu jednoznačným krachem a tento neúspěch se stal roznětkou stranické krize.⁴⁸

Krátce po Rudém dni se ve dnech 9. a 10. července 1928 konalo zasedání ÚV, jehož se zúčastnil Slánský. Během zasedání se ukázalo, že se ve vedení formuje několik odlišných stanovisek⁴⁹ k příčině krachu Rudého dne. Poslední ze stanovisek nebylo nijak uceleně prezentováno, ale objevilo se v projevech řady řečníků (včetně Slánského) a jako celek bylo zformulováno až do návrhu rezoluce, kterou vypracoval právě Slánský. Bylo to de facto první oficiální vystoupení „gottwaldovské levice“.⁵⁰ Slánský ve svém diskuzním příspěvku např. kritizoval obcházení vnitrostranické demokracie, potlačování kritiky organizačními

⁴⁶ Urychlit bolševisaci strany v našem kraji. *Svoboda*, 1. května 1928, roč. 38, č. 50, s. 7.

⁴⁷ NA, PP, kart. 355, sign. P 73-30-XXIX, manipulační období 1921 – 1932.

⁴⁸ Vašek, Z.: „*Bolševizace*“ KSČ ve *výpovědi Rudého práva*, Praha 2007, postupová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, s. 10–11.

⁴⁹ K celkovému obsahu diskuze viz Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 196–200.

⁵⁰ Tamtéž, s. 195.

prostředky, nesprávné rozmístování kádrů, nedostatek ideologické práce.⁵¹ Dále kritizoval vedení KSČ v Praze, které v jeho očích neslo za situaci odpovědnost. „*Je potřeba mluvit o nemožném režimu v tomto obvodu*“, uvedl, že naopak z jeho Kladna přijelo na akci 800–1000 lidí. Podotkl, že na řadu neduhů a nebezpečí upozorňoval již v době, kdy působil v Ostravě.⁵²

„Gottwaldovská levice“ však nekritizovala samotnou linii strany, resp. neútočila na Jílkovu politiku, kterou považovala v tuto chvíli za správnou a v souladu se směrem Kominterny. Kritika kladla důraz na chyby při praktickém provádění této linie.⁵³ Důvod porážky Rudého dne byl ve Slánského rezoluci spatřován ve třech základních příčinách. Šlo o chybné pojetí akce ve smyslu dlouhého plánování a spojování se Spartakiádou, chyby při její přípravě a v neposlední řadě o kumulaci chyb z dřívější doby. Tyto byly označeny za oportunistické, celkový postup strany byl kritizován jako systém oportunistických omylů a pokřivení správné linie doprava. Jako hlavní projevy oportunismu byly označeny postup při provádění taktiky jednotné fronty, nedostatečná orientace na závody apod. Podle rezoluce byly chyby umožněny tím, že byl ve straně uplatňován nebolševický vnitrostranický režim. Slánský dále v rezoluci uvedl, že „*Disciplína ve straně byla prováděna příliš mechanicky [...] Kritika chyb byla vykládána jako útok na jednotlivé vedoucí soudruhy [...] Bolševizační proces strany zpomalil svoje tempo, na některých úsecích uvízl úplně na písčíně [...] Vedení strany ztratilo průbojnost v bolševizačním procesu proto, [...] Je třeba změny ve složení vedení tak, aby ve vedení byl zajištěn kolektivní vliv většiny rozhodných bolševických elementů. Je třeba prosadit uplatňování leninské zásady sebekritiky, je třeba zavést bolševické pracovní metody v ústředí.*“⁵⁴

Výsledkem zasedání bylo tzv. *Stanovisko většiny ÚV KSČ*, do kterého byly zpracovány i některé názory opozičního směru. Stanovisko mělo spolu s nástinem referátu Antonína Zápotockého ze zasedání a se Slánského návrhem rezoluce sloužit jako jeden z podkladů k následné vnitrostranické diskuzi.⁵⁵

⁵¹ Tamtéž, s. 208.

⁵² NA, f. 19/5, kart. 3, a. j. 45.

⁵³ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 200.

⁵⁴ O příčinách nezdaru Rudého dne. In Slánský, R.: *Za vítězství socialismu. Stati a projevy I. 1925–1945*, Praha 1951, s. 19–20; NA, f. 19/5, kart. 3, a. j. 45, fol. 138.

⁵⁵ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 211.

Události v KSČ se posléze projevy i na mezinárodní scéně a staly se součástí jednání VI. kongresu KI z léta roku 1928. Kongresu se zúčastnil i Slánský, který zasedal v angloamerickém sekretariátu⁵⁶ a přispěl do řady diskuzí.

Během jednání o československé otázce na VI. kongresu se v rámci KSČ vykryštovalo několik proudů. „Gottwaldovská levice“ dosud nepostupovala jednotně, resp. se v ní střetávaly různé proudy, např. Pavel Reiman vystupoval mnohem radikálněji než Klement Gottwald. Vývoj stanovisek byl do jisté míry ovlivněn jednáním a duchem VI. kongresu.⁵⁷ Kvůli kritice „jílkovců“ ze strany „gottwaldovské levice“ se začalo používat termínů „oportunismus“ a „pravičáctví“.

K názorovému vývoji došlo mezitím i na domácí půdě, jak ukazují pražské memorandum a antimemorandum tykající se pražské organizace KSČ. Memorandum bylo stanoviskem k událostem ve straně a bylo odesláno na jednání VI. kongresu. Linii strany označilo za „*klikatinu vykazující úchylky doprava i doleva od revoluční linie*“. Strana podle něj měla vycházet z instrukcí KI, ale nebyla schopna vypracovat správný strategický a funkční plán k jejich realizaci, vedení bylo opět kritizováno za oportunistické chyby. Jílek se podle memorandistů sice snažil o bolševizaci, ale chápal ji ryze jen jako organizační proces.

Vedení pražského kraje, v jehož čele stál „jílkovec“ Josef Melichar,⁵⁸ označilo memorandum za útok proti straně a proti KI. Podle instrukce polbyra byla vytvořena tříčlenná komise, která měla za úkol vypracovat stanovisko polbyra k pražskému memorandu. Jedním z členů komise byl i bývalý ostravský funkcionář Juskiewicz. Výsledkem byl dokument „*Fakta proti frázím*“, tzv. antimemorandum,⁵⁹ Juskiewicz však ve svých vzpomínkách uvedl, že byl nucen upravit jeho znění. V prvotní verzi hovořil o tom, že „*trockisté Slánský a spol. se spojili se Šmeralovou pravici*“, byl ale nucen tuto pasáž přepsat. Ve svých vzpomínkách toto „spojenectví“ důkladněji nevysvětluje.⁶⁰ Střet se neodehrával pouze mezi „gottwaldovskou levicí“ a „jílkovci“, ale neopominutelná byla i historická pravice, kterou v tuto chvíli ztělesňoval Zápotocký.

⁵⁶ Voráček, E.: Politika Kominterny a proces "bolševizace" KSČ (1924-1929). In Prokš, P. a kol., *České země a moderní dějiny Evropy: studie k dějinám 19. a 20. století*, Praha 2010, 127.

⁵⁷ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 233, 236, 247.

⁵⁸ Josef Melichar (30. dubna 1898 – ??), byl vyučený zámečnick, člen sociální demokracie, posléze však vstupuje do KSČ, kde působil v různých krajských organizacích. Taktéž byl redaktorem komunistických periodik *Jihočeský dělník* a *Rudý Východ*, na IV. sjezdu KSČ zvolen členem Ústřední revizní komise a tajemníkem ÚV KSČ. Po odchodu z KSČ opětovně vstoupil do sociální demokracie. Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 28, 45, 46; NA, Zemský úřad Praha – prezidium, sign. 207-13-11, fol. 61; NA, f. PMV, sign. 225-523-5, fol. 4; NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – prezidium, manipulační období 1931–1940, kart. 963, sign. 42/M-33/7.

⁵⁹ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 236–237, 239, 244–245, 258–259.

⁶⁰ VHA, sbírka Vzpomínek, Jindřich Juskiewicz, sign. 2414, fol. 22.

Výsledkem VI. kongresu KI týkajícím se KSČ je tzv. *Otevřený list EKI*,⁶¹ který znamenal podporu „gottwaldovské levice“, byť nepřijal její stanovisko beze zbytku. Jarmila Koudelková uvádí, že *Otevřený list* odpovídal radikálním tendencím, které se prosadily na VI. kongresu KI. Nebyla v něm obsažena adresná kritika celé Jílkovi skupiny, ani k seskupení lidí okolo Zápotockého, je možné, že vedení KI předpokládalo jejich další uplatnění v KSČ. Projevila se tu snaha diferenciovat uvnitř těchto skupin a získat jejich část pro spolupráci s „gottwaldovskou levicí“. Vedení KI si zřejmě nemohlo být jisté, že „gottwaldovská levice“ sama zvládne stát v čele strany. Na vypracování *Otevřeného listu* se podílela⁶² jak „gottwaldovská levice“, tak „jílkovci“ i seskupení okolo Zápotockého.⁶³

Kvůli závěrům KI ke krizi ve straně se 28. – 30. září 1928 sešel ÚV KSČ. Na jeho zasedání byla přijata rezoluce ke zprávě VI. kongresu k československé otázce a směrnice k diskuzi. Rezoluce byla vypracována na základě návrhu Klementa Gottwalda. Slánského červencová rezoluce byla prohlášena za neplatnou, neboť odporovala *Otevřenému listu*. Jako hlavní příčina krize strany bylo označeno nepochopení přechodu k periodě zostřených třídních rozporů. V důsledku toho se strana stávala pasivní a ztrácela vliv na masy, což mělo být příčinou porážky Rudého dne. Další příčinou krize byl nedostatečný boj proti pravému nebezpečí, kterým bylo sociálnědemokratické dědictví, nedostatečná ideologická úroveň a pasivita členů. Coby nejnebezpečnější projev oportunistu byla vnímána teorie o pasivitě mas. Nositeli pravého nebezpečí ve straně byla označena nejen historická pravice, ale i členové Jílkovy skupiny. Antimemorandum bylo označeno za frakční postup. Jedním z výsledků rezoluce bylo zostření boje proti „jílkovcům“, kteří se postupně stávali hlavním terčem kritiky „gottwaldovské levice“⁶⁴ a až do V. sjezdu strany ztráceli své pozice.⁶⁵

„Jílkovci“ ve svých vystoupeních mnohdy ustupovali, jak ukazuje například Jílkův příspěvek *Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě*. Jílek ovšem odkazoval na spoluodpovědnost jak „historické pravice“, tak i „gottwaldovské levice“.⁶⁶ V tomto směru odkázal i na vystoupení Slánského z červencového ÚV „*Chyb jsme se dopouštěli ,rukou společnou a nerozdílnou’. Neviděli jsme je ani my, ani soudruzi z t. zv. ,levé opozice’, až jsme*

⁶¹ Tento dokument vyšel jako samotná brožura, lze ho též nalézt v NA, f. 19/5, kart. 3, a. j. 47.

⁶² J. Koudelková odkazuje na NA, f. Dokumenty zahraničních archivů – Komunistická internacionála (DZA-KI), a. j. 56, kde je uvedeno, že k redigování *Otevřeného listu* byli přizváni kromě jiných Jílek, Zápotocký, Gottwald a Reiman. Srov. Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et 1, s. 267–268. Poznámkový aparát ke III. Kapitole, poznámka 59, s. 29.

⁶³ Tamtéž, s. 267–268.

⁶⁴ V tomto směru jmenujme např. článek Jana Švermy publikovaný v Rudém právu *Sociální kořeny stranické krize*. Viz Král, V. (ed.): *Cesta k leninismu*, Praha 1971, s. 335–354.

⁶⁵ Koudelková, J.: *Rudý den a příčiny krize KSČ v r. 1928*. Kandidátská disertační práce. Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. 268–271.

⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 283.

na ně byli upozorněni. Vezměme jen návrh soudruha Slánského na schůzi ústředního výboru KSČ 10. července 1928. Ani jedinou příčinu krachu akce Rudého dne správně neviděl. O linii strany tvrdil, že byla všeobecně správná.⁶⁷ Podle jedné vzpomínky se Jílek na adresu Slánského během diskuze před V. sjezdem KSČ vyjádřil „Možná, že klidný průběh schůze a přitakávání některých soudruhů povzbudil Jílka natolik, že v závěru své řeči si to vyřídil s jakýmsi zkrachovanými studenty, mladíky, kteří nemají dostatek životních zkušeností a o odpovědnosti k dělnickému hnutí u nich nelze ani hovořit. Dále pronesl něco o Slánském, Gottwaldovi, Švermovi, Synkovi.⁶⁸ Hovořil dlouho a všichni pochopili, že těmi zkrachovanými studenty bez odpovědnosti nazývá Jílek právě vyjmenované mladé soudruhy z ústředního výboru.“⁶⁹ Toto prohlášení ukazuje, že konflikt mezi „jílkovci“ a „gottwaldovskou levicí“ nebyl ideového rázu, ale vycházel z rozdílného sociálního a kulturního kapitálu.

Jarmila Koudelková uvádí, že „jílkovci“ ustupovali, protože doufali, že nadále zůstanou ve vedení strany, to ostatně připouštěla i Kominternu. Postup „gottwaldovské levice“ v diskuzi byl de facto veden cílem nepřipustit návrat „jílkovců“ do vedení strany. Vliv VI. kongresu KI, na kterém se vystupňoval boj proti pravému nebezpečí a „smířlivectví“,⁷⁰ se projevil v tom, že „jílkovci“ byli postupně přiřazováni k pravému směru, což byl v kontextu VI. kongresu nejsnazší způsob „likvidace“ soupeře.⁷¹ „Gottwaldovská levice“ nejprve kritizovala pouze praktický postup, následně se dostala ke kritice již konkrétní „názorové platformy“ (kterou si do jisté míry sama pro potřeby *boje* vytvořila) a až na závěr ke konkrétním osobám, které měly být nositeli těchto názorů.⁷²

Dobové policejní zprávy ke krizi v KSČ hovoří o jakémsi komplotu Stalin – Jílek – Gottwald. Gottwald měl podle Stalinových instrukcí pouze formálně útočit na Jílka s cílem opět získat pro KSČ masu. Poté, co by je Gottwald získal, měl připravovat pozvolna půdu pro

⁶⁷ *Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě. Rudé právo*, 13. ledna 1929, roč. X, č. 12, s. 7.

⁶⁸ Patrně Otto Synek (22. září 1900 – 29. září 1941). V roce 1922 vstoupil do KSČ, ve dvacátých letech byl aktivní v MVS a v Komsomolu, v letech 1929–1931 byl členem polbyra ÚV KSČ. V letech 1929–1930 byl stoupenec Friedovy ultralevé skupiny, v letech 1929–1938 byl členem ÚV KSČ a v letech 1939–1941 členem I. ilegálního vedení KSČ, 13. února 1941 byl zatčen gestapem a posléze popraven; V rámci KSČ též působil jeho bratr Viktor Synek (10. února 1903 – 1. června 1942), novinář a odborový pracovník, který byl členem KSČ od roku 1924. V letech 1929–1930 byl redaktorem *Dělnického deníku*, v letech 1930–1938 vedoucím pracovníkem Rudých odborů. V letech 1938–1941 byl členem I. ilegálního vedení KSČ, v roce 1941 byl zatčen gestapem a v roce 1942 popraven. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 238.

⁶⁹ Rohel, J.: *Hrdinství má prostou tvář: tři vzpomínky bojovníků z Vítkovických železáren Klementa Gottwalda Metoděje Kudělky, Alberta Kučery a Rudolfa Pešky*, Ostrava 1965, s. 151.

⁷⁰ Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l, s. 284–285.

⁷¹ V tomto smyslu podobný názor jako Jarmila Koudelková vyslovuje i Miloš Hájek. Viz. *Jednotná fronta...*, Praha 1969, s. 158.

⁷² Koudelková, J.: *Rudý den ...*, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l, s. 284–285.

Jílka, který se měl znovu chopit iniciativy.⁷³ Podobně se vyjadřovalo i několik jiných policejních zpráv.⁷⁴ Zda to odpovídalo realitě, zůstává v rovině spekulací.

Jílka lze do jisté míry označit za *oběť* doby. Pochopil změnu taktiky, novou logiku *pole* a ze své pozice hlavního představitele strany byl nucen se přizpůsobit tehdejšímu poměru – hospodářské stabilizaci. Jak ukazují dílčí prameny, lidé okolo Gottwalda souzněli s Jílkovou politikou a většinu druhé poloviny dvacátých let nevystupovali jako opoziční směr. Teprve v období po Rudém dni nově vzniknuvší „gottwaldovská levice“ pochopila, jakým směrem se vydat. „Gottwaldovská levice“ a s ní i Slánský si uvědomili, jaký potřebují *symbolický kapitál* a jaká jsou nová pravidla hry. Potřebovali získat uznání v Moskvě a s tím spojené mocenské pozice ve straně, přitom umně zastřeli, že byli součástí „jílkovského“ vedení. Z toho vycházelo jejich napadání Jílka jako pravicového oportunisty.

Slánský jako člen „gottwaldovské levice“ opětovně využil koncept, a který mu zajistil uznání a s tím spojenou moc. Opět se držel svých hodnotových vzorců a lze soudit, že dospěl k závěru, že Jílek není schopen tyto ideje prosadit. Zajistit je měla „gottwaldovská levice“, která se musela dostat k moci.

5.5 Praha

Kromě rezoluce na červencovém zasedání ÚV a účasti na VI. kongresu KI Slánský výrazně zasahoval i do bojů ve straně po Rudém dni. Nepodařilo se ovšem dohledat žádný souvislý projev či článek Slánského v tomto období až do jeho vystoupení na V. sjezdu.

Pro postup Slánského politické kariéry byla důležitá první část konference I. kraje (tedy Prahy) KSČ, která se konala 23. prosince 1928 a během níž Slánský vystřídal „jílkovce“ Melichara ve funkci tajemníka.⁷⁵ To byl nepochybně úspěch i pro samotnou „gottwaldovskou levici“. Slánského zvolení nebylo zcela jednoduché, jen samotná kandidátní listina do krajského výboru byla přijata po „*dlouhotrvající vřavě*“ a několikerém hlasování.⁷⁶ Slánský byl o několik týdnů dříve na předporadě k V. sjezdu KSČ označen některými straníky za „*nezkušeného mladíka*“.⁷⁷ Tiskový orgán „opoziční“ sociální demokracie *Právo lidu*

⁷³ NA, PP, kart. 336, sign. P 73-30, manipulační období 1921 – 1932.

⁷⁴ Viz policejní zpráva: *KSČ vnitřní situace a reorganizační snahy na poli politickém i odborovém, opoziční skupina Gottwaldova*. NA, f. PMV, sign. 225-441-XK-28-8, nefoliováno; NA, PP, kart. 336, sign. P 73-30, fol. 21, manipulační období 1921 – 1932.

⁷⁵ NA, PP, kart. 355, sign. P 73-30-XXIX, manipulační období 1921 – 1932.

⁷⁶ NA, f. PMR-S, kart. 136.

⁷⁷ NA, PP, kart. P 336, sign. 73-30, manipulační období 1921 – 1932.

okomentoval jeho nástup „*Vedení pražského kraje komunistické strany bude míti v rukou [...] mladý pan Slánský, syn židovského obchodníka [zvýrazněno J. Ch.]*“⁷⁸ Ke Slánského nástupu do Prahy lze uvést pouze střípky jeho projevu proneseného na druhé části konference konané 20. ledna 1929. V něm již jako nový tajemník k politice nového vedení uvedl, že je nezbytné se výrazněji věnovat odborové otázce a více se přiblížit masám. Dále konstatoval, že „*Všechny politické otázky jest nutno řešiti bolševicky a to způsobem praktickým, nikoliv theoretickým, neboť jen tím způsobem se dopravuje strana ke správné linii.*“⁷⁹ Stejně tak zdůraznil, že je „*třeba vybudovat nový funkcionářský kádr skutečně bolševických pracovníků.*“⁸⁰ Druhá lednová část pražské konference byla policejními zprávami hodnocena jako klidná, vyjádřeno formálně byla zcela v rukou „*gottwaldovské levice*“.⁸¹

Slánský se před V. sjezdem strany účastnil i několika krajských konferencí, ke kterým se podařilo dohledat jen dílčí informace. Koncem prosince se to byla konference v Ústí nad Labem (XI. kraj), kde levice získala většinu.⁸² Referát přednesl také v lednu na kladenské konference⁸³ (II. kraj) a hlavní referát, trvající dvě a třičtvrtě hodiny, v Pardubicích (IV. kraj).⁸⁴ „*Jílkovci*“ v Pardubicích podle všeho boj dopředu vzdali a na konferenci nevyslali svého zástupce.⁸⁵ K pardubické konferenci se vyjádřil *Východočeský obzor*, tiskový orgán sociální demokracie pro Pardubicko. „*Dne 6. listopadu m. r., tedy před 2 měsíci přijal krajský výk. výbor komunistické strany resoluci, v níž vyslovil částečný nesouhlas s taktikou strany. V neděli 3. února přijel však na krajskou konferenci novopečený provisorní agent Moskvy Slánský, který krajské ‚unteroficiry‘ trochu vypral a ti, držíce poslušně pusy, odhlasovali novou resoluci [...] Krajští ‚unteroficíři‘ otočili se prostě ve 2 měsících na revolučním čtyráku, jak pan Slánský jim na moskevskou píšťalku zahvízdal a nikdo se z nich ani nezačervenal.*“⁸⁶ Patrně nejzajímavější mohlo být Slánského vystoupení v IX. kraji – Plzni,

⁷⁸ Krize komunistické strany. *Právo lidu*, 28. prosince 1928, roč. 37, č. 305, s. 2.

⁷⁹ NA, PP, kart. 355, sign. P 73-30-XXIX, manipulační období 1921 – 1932; NA, f. PMR-S, kart. 136.

⁸⁰ Pražský kraj KSČ. pro bolševický V. sjezd strany. *Rudé právo*, 22. ledna 1929, roč. X, s. 2.

⁸¹ NA, f. PMR-S, kart. 136.

⁸² Die Kreise Prag und Aussig für die Opposition – gegen den Opportunismus aller Schattierungen! *Vorwärts*, 25. prosince 1928, roč. 40., č. 305, s. 3. **Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Svatoplukovi Hercovi za přepis článku z kurentu.**

⁸³ Kladeňáci pro bolševickou linii. *Pravda*, 10. ledna 1929, roč. X., č. 5, s. 2.; Krajská konference, *Kladenská Svoboda*, 10. ledna 1929, roč. XXXIX, č. 4, s. 1.

⁸⁴ Rozhodný, ostrý obrat doleva! *Rudý východ*, 31. ledna 1929, roč. X., č. 5, s. 2.

⁸⁵ VHA, f. Gríša Spurný, kart. 6 inv. č. 38, fol. 58.

⁸⁶ Komunistická strana dostala 2. prosince malý výprask, chce proto větší. *Východočeský Obzor*, 7. února 1929, roč. XXV., č. 6, s. 1.

neboť zde se střetl se svým referátem přímo s Jíllem a „gottwaldovská levice“ zde vyhrála jen těsně.⁸⁷

5.6 V. sjezd KSČ

Vyvrcholením všech výše uvedených akcí se stal V. sjezd KSČ, který se konal 18. – 23. února 1929. Na něm došlo k porážce „jílkců“ a „gottwaldovská levice“ ovládla vedení strany. Slánský na sjezdu vystoupil čtvrtý den s rozsáhlým referátem *Taktika a strategie hospodářských bojů*. Jádrem tohoto projevu bylo zcela v linii „třída proti třídě“, resp. lze ho označit za základní shrnutí této nové politiky. „*Co je nejcharakterističtějším znakem dnešního období? Je to zostření a prohloubení všech rozporů kapitalistického systému [...] Dnes máme co činit se zvýšenou politickou a hospodářskou ofenzivou buržoazie proti dělnické třídě [...] nastává u nás přechod k fašistickým metodám [...] reformistické organizace stávají se dnes součástí hospodářského systému kapitalistické třídy [...] V celém mezinárodním měřítku přechází reformismus k sociálnímu fašismu [...] Naše taktická parola dnes zní: Nemilosrdný boj proti reformistické byrokracii, žádná jednotná fronta shora, žádné nabídky ku společnému postupu reformistickým vůdcům, skoncování s kursem na jejich donucování k bojům. Obracením se na reformistickou byrokracii budili bychom mezi dělnictvem jen iluze o tom, že reformistická byrokracie, která přešla k fašistickému stávkokazectví, mohla by ještě uposlechnout našich výzev a vést boje ve prospěch dělnictva.*“ Slánský ovšem poukazoval také na „nepřátele“ ve vlastních řadách „*Bez energického překonání tohoto likvidátorství a vymýcení jejich nositelů z vlastních řad, není možno pomýšlet na úspěšnou přípravu a organizování příštích bojů.*“ Výraznou část jeho příspěvku lze označit za jakýsi praktický ale i věcný návod k provádění nové taktiky, zejména stávkových bojů, stávku přirovnal k válce. Pochopitelně zdůraznil taktiku jednotné fronty „zdola.“ Vyhlásil „*nemilosrdný boj*“ proti „reformistům“ a odmítl jakoukoliv spolupráci s „reformistickými vůdci“. Hospodářský boj musel začít bez „reformistů“ a vést přímo proti nim, neboť jedním z cílů bylo odhalit je jako „nepřátele“.⁸⁸ Slánský svým referátem do jisté míry představil tuto linii pro širší stranické masy. V podobném duchu hovořil o kladenské stávce z podzimu 1928. Slánský byl na V. sjezdu KSČ zvolen členem Ústředního výboru KSČ. Na ustavujícím zasedání nového ÚV byl 23. února 1929 zvolen členem politického byra ÚV KSČ, posléze od 21. dubna téhož roku

⁸⁷ NA, f. PMV, sign. 225-536-22; Konference plzeňského kraje. Za bolševickou linii! *Pravda*, 5. února 1929, roč. X., č. 16, s. 1.

⁸⁸ *Protokol 5. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: 18. – 23. února 1929*. Praha 1978, s. 219–255.

zastával v polbyru pozici tzv. kandidáta.⁸⁹ Nepodařilo se dohledat důvody této změny, resp. je ověřit. *Lidové listy* uvedly, že se tak stalo na zásah Moskvu s cílem udržet stabilitu ve straně a Slánský a někteří jiní byli přeřazeni pro přílišnou radikalitu.⁹⁰

Sociálnědemokratické *Právo lidu* okomentovalo politické změny uvnitř KSČ a V. sjezd KSČ slovy: „*Celý sjezd byl jenom fraškovitou epizodou [...] končí tím, že místo Jílka a jeho druhů zasedlo v Karlíně pět německo-židovských mladíků* [zvýrazněno J. Ch.]⁹¹ Na závěr lze ještě uvést policejní charakteristiku Slánského z tohoto období. „*Slánský jest vlastním iniciátorem odstranění skupiny Jílkovy a vykonává veliký vliv na vůdce opoziční skupiny, která se vedení strany nyní ujala, Gottwalda, jenž jest vlastně výkonným orgánem jeho plánů.*“⁹²

5.7 Boj proti opozici po V. sjezdu

Na V. sjezdu KSČ se „gottwaldovská levice“ sice dostala do vedení strany, ale mocenské střety ještě neskončily. Dle policejních zpráv Slánský mnohdy zastával ostřejší linii vůči opozici než Gottwald a jiní a žádal „*neodkladné drakonické zakročení proti opozičníkům.*“⁹³ Podstatným momentem bolševizačního procesu byly i události v odborech, do kterých Slánský zasáhl a které tu budou ve stručnosti zmíněny.⁹⁴

V Československu došlo k rozpadu jednotného odborového hnutí a v roce 1922 vznikl komunistický Mezinárodní všeodborový svaz, jenž je mnohdy označován neoficiálním názvem Rudé odbory. Tato organizace se stala součástí Rudé odborové internacionály – ROI, která byla navázána na Kominternu. Rudé odbory byly počtem svých členů ve výrazné menšině vůči sociálnědemokratickým odborům. KŠC v rámci odborů uplatňovala dvojí, de facto protichůdnou, taktiku - vytváření komunistických frakcí v „reformistických“ odborech a posilování Rudých odborů.⁹⁵

V problematice odborů a jejich taktiky se odrážely události v mezinárodním komunistickém hnutí načrtnuté výše, zejména taktika „třída proti třídě“ a s ní spojená nová

⁸⁹ Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 49–50.

⁹⁰ Moskva zachraňuje jednotu českých komunistů. *Lidové listy*, 28. dubna 1929, roč. VIII, č. 97, s. 2. *Lidové listy* odkazují na Reimana a Guttmana, k jejichž přeřazení taktéž skutečně došlo. Viz Štverák, F.: *Schematismus ...*, Praha 2010, s. 50.

⁹¹ Fraškovitá epizoda. *Večerník* (příloha *Práva lidu*), 27. února 1929, roč. 49, č. 18, s. 1.

⁹² NA, PP, kart. 336, sign. P 73-30, manipulační období 1921 – 1932.

⁹³ NA, f. PMV, sign. 225-441-XK-28-8, nefoliováno; NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 11, a. j. 84.

⁹⁴ K problematice odborů nejnověji Pokorný, J.: *Pracovat a nebát se!: kapitoly z dějin odborů v českých zemích*, Praha 2015.

⁹⁵ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 91, 93.

stávková strategie. Podle nové taktiky měli hospodářské boje komunisté vést bez spolupráce s vedením sociální demokracie,⁹⁶ smyslem stávky mělo být její postupné přerůstání v politický boj.⁹⁷ V novém pojetí, které s sebou přinášela bolševizace, neměly odbory bojovat za aktuální zlepšení života pracujících (což byl de facto „reformismus“), ale měly být jedním z nástrojů budoucí revoluce. Měly být organizovány podle nové struktury požadované Moskvou, čímž se mělo zabránit vzniku druhého mocenského centra vedle stranického vedení.⁹⁸

Hlavní osobností Rudých odborů a „oponentem“ vůči výše uvedeným poučkám byl Josef Hais.⁹⁹ Ten se zasazoval o větší autonomii odborů vůči straně a v rámci odborové internacionály a o posilování samotných Rudých odborů.¹⁰⁰ Hais se snažil udržet jejich nezávislost i po V. sjezdu, čímž se dostal s novým vedením a novou koncepcí do střetu, který vyvrcholil v březnu 1929 (viz níže).¹⁰¹

Slánský se odborové otázce věnoval již dříve. Na IV. sjezdu strany v březnu roku 1927, kdy ještě působil na Ostravsku, uvedl, že se dosud nepodařilo „*prosadit bolševický názor na odborovou otázku*“. V projevu varoval před „žlutými odbory“,¹⁰² které spojoval s fašistickým křídlem buržoazních stran, a za jejichž rozmachem stojí „zrada“ sociální demokracie. Řešení viděl v tom, že je „*nutno provádět frakční práci v MVS i v reformistických odborech* [...] *Je třeba dosavadní provádění taktiky jednotné fronty, sjednocení odborů, a konečně je třeba, aby aktivní funkcionáři z buněk, ze závodních buněk, bolševici, byli posláni do odborů* [zdůrazněno J.Ch.], *aby se naučili správně pracovat.*

⁹⁶ Odmítání spolupráce s představiteli „reformistů“ nebylo výsledkem pouhého doktrinářství. Komunistické odbory byly relativně slabé v poměru k těm sociálnědemokratickým, a tak hrozilo, že by během případných společných akcí komunisté byli marginalizováni a zatlačeni do pozadí. Viz. Rákosník, J.: Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených". In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 40.

⁹⁷ Vejnar, L.: *Revoluční nástup rudých odborů 1929–1930*, Praha 1962, s. 31.

⁹⁸ Rákosník, J.: Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených". In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 54.

⁹⁹ Josef Hais (28. červen 1866 Sušice – 12. února 1943) byl odborový a politický činitel, v letech 1919–1921 byl jedním z představitelů tzv. marxistické levice v čs. sociální demokracii. 1921 byl spoluzakladatel KSC, v letech 1923–1929 byl členem ústředního výboru a 1925–1929 členem předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa. V roce 1930 vstoupil do Čs. sociálně demokratické strany. *Josef Hais, Encyklopedie ČSSD* [online]. [citováno 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/h/hais-josef/>.

¹⁰⁰ Dubský, V.: *Závodní výbory a rady v předmnichovském Československu: k historii bojů KSC a Rudých odborů za jednotnou frontou dělnictva*, Praha 1984, s. 127, ohledně základních principů ze kterých Hais a jeho přívrženci vycházeli též McDermott, K.: *The Czech Red Unions 1918–1929. A study of their Relations with the Communist Party and the Moscow Internationals*, New York 1988, s. 234–235.

¹⁰¹ Rupník, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 93–95.

¹⁰² Tzv. žluté odbory, pejorativní název pro odborové organizace zakládané zaměstnavateli, jež měli být v opozici vůči dělnickému hnutí. *Příruční slovník k dějinám KSC*, svazek II., Praha 1964, s. 1038–1039.

*Dobrymi komunisty jsou jen ti, kdož jsou také dobrými odborovými pracovníky.*¹⁰³ Slánský svou poznámku k zasahování strany do odborů vyslovil víceméně bezprostředně po Haisově vystoupení na sjezdu, ve kterém Hais uvedl, že „*přímé zasahování a poručnickování nad odbory by bylo vždycky nesprávné a nutno je co nejrozhodněji odmítnout.*“¹⁰⁴

Do odborové problematiky zasáhl i během diskuze, která začala ve straně na základě Gottwaldovy výzvy v *Rudém právu* z 12. února 1928.¹⁰⁵ Slánský vystoupil s příspěvkem v *Komunistické revue*. Článek byl z valné části dalším útokem na samostatnost a stejně tak koncepci odborů, kterou zastával Hais „*Již sám fakt, že strana vede poměrně tak širokou a důkladnou diskusi o odborových otázkách, znamená veliký pokrok [...] Pokrok ten jeví se [...] jednak i tím, že se poráží starý, nesprávný názor, že straně jako celku nepřísluší se vměšovati se do otázek odborů, jejich taktiky a strategie, jejich organizační výstavby, že nemá kritisovati jejich nedostatky, kteréžto otázky byly (a dnes ještě jsou) pokládány soudruhy ‚odboráři‘ za čistě ‚vnitřní‘ záležitosti odborové organisace, do kterých ‚politikařům‘ ničeho není.*“ Problém Slánský viděl v tom, že Rudé odbory mají „*nedostatek dobrých bolševických odborových pracovníků [...] Ti mohou se rekrutovat jen z řad dobrých bolševických dělníků ze závodů. V našich závodních buňkách máme sice řadu dobrých bolševických funkcionářů, ale ti věnují se otázkám politickým, organizačním, agitačním, propagačním atd., odborové otázky však přenechávají většinou dosud soudruhům ‚odborářům‘.*“

Další problém, který nastínil, se týkal nedostatečné frakční práce v odborech, čímž opět kritizoval odborové funkcionáře. „*Ti stále ještě nemohou se smířit s tím, že strana pomocí frakcí má ovlivňovat odborové organisace, usměrňovat jejich činnost, dbát o to, aby v odborech byla vedena správná leninská odborová taktika.*“ Kritizoval pasivitu komunistů v „reformistických odborech“, bylo podle něj nezbytné, aby si uvědomili své poslání, kterým mělo být vytváření levých frakcí s cílem celkově ovládnout odbory pro revoluční boj. Slánský mnohdy ve svých projevech pranýřoval straníky za nedostatečnou *ideologickou vyvrálost*, zde však kritizoval „politicky vyspělé“ odborové funkcionáře i za to, že si málo osvojili praktické náležitosti odborové problematiky, tj. psaní žalob, intervenování při porušení kolektivní smlouvy, znalost zákonných ustanovení apod. „*Budou-li ale chtít dobří bolševičtí pracovníci v buňkách konat řádně frakční práci, musí si osvojit i tyto otázky, které zdánlivě mají velmi*

¹⁰³ *Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: 25.–28. března 1927*, Praha 1984, s. 201–203.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 201; Srov. McDermott, K.: *The Czech Red Unions 1918-1929...*, New York 1988, s. 198.

¹⁰⁵ Ohledně shrnutí této diskuze lze zmínit Dubský, V. – Kebortová, M. – Honsová, L.: *Historický vývoj Rudých odborů*, Praha 1989, s. 58–59; Menclová, J.: Před rozkolem v Mezinárodním všeodborovém svazu. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 5, č. 4, rok 1965, s. 558–560.

málo společného s revolučním bojem, ale jsou přece jen nezbytným prostředkem, jak získat indiferentní dělníky do odborů a tam je pak naši revoluční ideologií ovlivnit.“ Pochopitelně komunističtí odboráři měli také ideově vychovávat.

Posléze označil odborové funkcionáře de facto za „reformisty“, mluvil o tom, že dochází ke stírání mezi revoluční a „reformistickou taktikou.“ Slánský volal po tom, aby strana tyto funkcionáře mocensky potřela. *„Musí si mocí své autority vynutit, aby bezvýjimečně každý člen strany, i ten, který je pověřen prací v odborové organizaci, uznával za svoji nejvyšší instanci stranu a její orgány a podléhal její revoluční disciplíně.*“ Článek nekritizoval jen vlastní komunistické funkcionáře, ale zaměřil se i na sociálnědemokratické odbory a jejich strach z jakéhokoliv boje a zrevolucionování dělnické třídy.¹⁰⁶

Problémy v odborech začaly gradovat začátkem roku 1929 v souvislosti s bolševizačním procesem. Příkladem je neúspěšná Severočeská stávkou z počátku roku 1929.¹⁰⁷ Během ní byla poprvé uplatněna nová stávková strategie. Stávka se konala krátce před V. sjezdem, její výsledek se promítl i do diskuze na sjezdu a také se stal součástí kampaně proti Haisovi a vedení odborů. Stávkou a celkově přístup k odborům popsal ve svém již zmíněném referátu *Taktika a strategie hospodářských bojů* i Slánský. *„Soudruzí! Nyní je třeba říci několik slov o tom, jaká byla politická linie strany, linie starého vedení v odborové otázce [...] Jeho linie byla oportunistická. Nemohla být ani jiná, poněvadž i celá linie strany byla oportunistická.*“ Slánský kritizoval, že se stranické odbory nesnažily zvyšovat bojovnost dělnické třídy, nestupňovaly hospodářské boje a místo toho se snažily získávat všechny odborové organizace pro společný postup a že se dostaly do vleku „reformistických“ organizací *„Není, soudruzí, divu, že dělníci nepochopili, jaký je rozdíl mezi revoluční organizací a organizací reformistickou. Jak mohli chápat tento rozdíl, když revoluční odborová organizace neučinila nic jiného nežli organizace reformistické.*“

V projevu reflektoval i Severočeskou stávkou. Uvedl, že byla použita správná politická linie, tedy nová stávková strategie. Kritiky nového postupy označil v souladu s dobovou terminologií za likvidátory. *„Ale historický význam tohoto boje spočívá i v tom, že jsme nebojovali jen proti trojspolku kapitalistického státu, reformistů a podnikatelů, ale proti čtyřspolku, jehož články tvořily likvidátorské elementy v naší straně a v rudých odborech v*

¹⁰⁶ Slánský, R.: Několik poznámek k diskuzi o odborovém hnutí. In *Komunistická revue*, roč. V, č. 3, 1928, s. 205–212.

¹⁰⁷ K průběhu samotné stávky viz. Mlynář J.: Nová štrajková taktika a štrajk severočeských textiláků 1929. *ČSČH*, roč. XVI, č. 5, 1966, s. 703–727.

čele se Sýkorou.“¹⁰⁸ Výsledek stávkový viděl Slánský pozitivně v tom, že „*Textilní boj přispěl jen k odhalení takových Sýkorů a Bolenů, kteří dosud měli vliv v odborech. Uvidí-li členstvo rudých odborů a i široké masy dělnictva vůbec, že dělá strana nápravu ve svých řadách, tu se jen zvětší jejich důvěra ke straně. Široké masy neorganizovaného a nekvalifikovaného dělnictva nešly do rudých odborů zvláště proto, poněvadž tam byli tací Sýkorové, kteří tam nedělali nic jiného než reformistickou politiku. Jen tehdy, když z rudých odborů půjdou pryč takoví Sýkorové, možno tam získat široké masy dosud neorganizovaných dělníků.*“

Slánský nakonec zdůraznil svoji tezi o stranické kontrole odborů. Na správné plnění nové taktiky měli dohlížet vyškolení straníci. „*Ten, kdo v dnešní době staví se proti podřizování se komunistů pracujících v odborech revoluční disciplíně své strany a proti revoluční její linii, stává se aktivním podporovatelem měšťáckého reformismu, a tím zároveň podporovatelem fašistického procesu a jeho vnikání do řad dělnické třídy. V dnešní době, kdy každá i malá oportunistická úchylka rychle mění se v přímé likvidátorství.*“¹⁰⁹

Sjezd ve svých závěrech a rezolucích zaujal víceméně jednostranně až dogmatické postoje vůči „reformistickým“ odborům v duchu nové taktiky. Slánského referát je však v literatuře řazen mezi umírněnější.¹¹⁰ Boj proti Haisovi však pokračoval i po V. sjezdu.

Ke konečnému rozuzlení došlo v březnu a dubnu 1929, kdy došlo k tzv. „Haisovu puči“, během kterého Haisovci obsadili budovu MVS a převzali odborový list *Dělník*.¹¹¹ Dle policejní relace měl tento vývoj situace vyvolat ve vedení KSČ zděšení, Gottwald měl dávat vzniklou situaci za vinu „*revolučnosti Slánského a Guttmana*“. Přesto však byl právě Slánský spolu s Kohnem¹¹² pověřen vypracováním výzvy pro dělnictvo.¹¹³

15. března 1929 se konala v hostinci U Zábranských konference tzv. obvodních byr, která byla svolána vedením KSČ k situaci v odborech. Vystoupil na ní Slánský, který k situaci v odborech uvedl, že Haisovi se jedná jen o „*uchvácení majetku Svazu a převedení členstva*

¹⁰⁸ Jan Sýkora byl v době stávkový tajemník textilní sekce MVS a byla mu připisována odpovědnost za její neúspěch. K jeho činnosti během stávkový Mlynářík J.: *Nová štrajková taktika a štrajk severočeských textilákov 1929. ČSČH*, roč. XVI, č. 5, 1966, s. 703–727

¹⁰⁹ *Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: 18. – 23. února 1929*. Praha 1978, s. 219–255.

¹¹⁰ Srov. Dubský, V.: *Závodní výbory a rady v předmnichovském Československu: k historii bojů KSČ a Rudých odborů za jednotnou frontou dělnictva*, Praha 1984, s. 131–132.

¹¹¹ Rákosník, J.: *Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených"*. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 48.

¹¹² Rudolf Kohn (12. května 1885 – 16. září 1942, po první světové válce vstoupil do židovské levicové strany Poale Zion a její levicovou část přivedl do KSČ. Mnoho let působil aktivně v odborovém hnutí, od roku 1923–1929 byl členem ÚV KSČ. Krátce před okupací odešel do SSSR, kde působil jako politický redaktor v Nakladatelství cizojazyčné literatury v Moskvě. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 309.

¹¹³ Král, V.: *Rudé odbory 1922–1939. Dokumenty, materiály, stati*, Praha 1973, s. 230.

do řad reformistických“. V tomto směru je jeho projev zcela v linii propagandy používané v této době vůči „haisovcům“. ¹¹⁴ Slánský dále uvedl, že „haisovci“ mají v rukou velmi dobrou zbraň, kterou je odborový časopis *Dělník*. Podle Slánského „*tento časopis nesmí být uvědomělým komunistickým dělnictvem vůbec čten a jest věci funkcionářů jednotlivých obvodů, aby jeho zasílání důrazně odmítli.*“ ¹¹⁵ Na závěr s vidinou personálního oslabení Rudých odborů uvedl, že je „[za]potřebí vychovávat si narychlo schopné funkcionáře a udílet funkci každému, kdo projeví jen trochu snahy, bez ohledu na to, že snad budou z počátku provedeny některé chyby.“ ¹¹⁶

Slánského postup vůči odborům se ne vždy setkal s kladným ohlasem, např. jedna z jeho řečí před straníky „*byla přerušována častými výkřiky nesouhlasu a projevy nevole nad tím, že politické vedení strany si za nynějších poměrů dovoluje referovati o otázce odborové prostřednictvím mluvčího, který jest v odborovém hnutí naprostým laikem.*“ Slánský byl po dalších slovních útocích nucen posléze podium opustit. ¹¹⁷

Situaci v odborech se povedlo vyřešit 27. března 1929, kdy se konala drážďanská schůzka, Na ní se „haisovci“ neúspěšně snažili obhájit svůj postup před ROI. Následně byli Hais a jeho lidé vyloučeni z Rudé odborové internacionály a stejně tak ze strany. ¹¹⁸ Konečným důsledkem byl rozpad Rudých odborů, resp. vznik „nových“ Rudých odborů – podřizujících se novému vedení KSČ.

5.8 Vedení Prahy

Jak bylo uvedeno výše, Slánský se stal již potřetí krajským tajemníkem, tentokrát v nejvýznamnější oblasti, v Praze, bohužel i pro toto téma je nedostatek pramenů. Dne 6. října 1929 se konala organizační konference pražského kraje, na které Slánskému přednesl referát o kandidátní listině I. kraje do poslanecké sněmovny a senátu. Policejní zpráva zmiňuje, že kandidátní listina byla postavena z „revolučních živlů“ bez vědomí a schválení dělnictva. O této listině měl podle protokolu Slánský prohlásit, že považuje „*za bezúčelné diskutovati o rázu a složení kandidátních listin*“, což mělo vyvolat odpor mnoha přítomných a následkem

¹¹⁴ Srov. Rákosník, J.: Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených". In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 50.

¹¹⁵ NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 11, a. j. 84, fol. 91.

¹¹⁶ Tamtéž, fol. 93.

¹¹⁷ NA, PP, kart. 336, sign. P 73-30, manipulační období 1921 – 1932.

¹¹⁸ Rákosník, J.: Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených". In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 48, 51–52.

bylo přerušeno referátu.¹¹⁹ Později byl Slánský řadovými straníky kritizován za ignorování přání členstva a pořádání různých protestních akcí bez jejich souhlasu.¹²⁰

Slánského vedení Prahy do jisté míry ukazuje nelehkou situaci strany po V. sjezdu KSČ. Slánský například v dubnu 1929 vyhlásil tzv. „Bojovnou daň“ jejímž smyslem bylo vybrat jednorázový finanční příspěvek. Byla odůvodněna zvýšenou mírou represe státního aparátu vůči KSČ.¹²¹ Během Slánského působení došlo k reorganizaci strany v Praze, resp. po V. sjezdu KSČ a úpadku členské základny se pokračovalo v „čistkách“ s odůvodněním, že „KSČ. není ještě ani zdaleka bolševickou stranou [...] Musíme vymýtit ze strany oportunistické a likvidátorské elementy.“ Stranická čistka probíhala formou vydávání nových legitimací, ovšem novým členem KSČ se mohl stát jen ten, za koho se zaručili dva stávající členové strany.¹²² Vydávání členských průkazů v komunistickém hnutí kromě selektivní funkce pomáhalo konstituovat danou skupinu, resp. vytvářet společné stranické vědomí a sounáležitost se stranou.¹²³

Asi nejdůležitější událostí během Slánského působení v pražském kraji je akce k 1. srpnu, která vycházela z instrukcí KI. Měl být uspořádán Mezinárodní den proti imperialistickým válkám.¹²⁴ Slánský na jednání polbyra uvedl, že je nutné akci především propagovat v tisku a připravit řádná politická hesla. Stěžoval si, že přípravy akce jdou pomalu, zejména v závodních buňkách, kde se strana dle Slánského nemohla opřít o žádný pevný základ, neboť se závodní buňky do 1. srpna nepodaří zaktivizovat.¹²⁵

Samotná akce byla neúspěšná a nekomunistický tisk jí přirovnával k nezdaru Rudého dne.¹²⁶ Dle policejních zpráv se snaha KSČ nesetkala s přílišným ohlasem u řadových straníků a podle všeho měl být proti i Gottwald. Objevila se řada informací, že vedení kraje neposílalo nižším stranickým složkám dostatečné instrukce. Měl být podán pouze návrh, aby zaměstnanci komunistického podniku „Včela“ ukončili práci, posléze měli procházet jednotlivými obvody a strhnout k zastavení práce ostatní nekomunistické dělníky. Na zasedání funkcionářského aktivu 19. července 1929 se k organizaci akce sešlo jen minimum straníků. Slánský si měl trpce stěžovat na neúčast členstva. Jeden z přítomných řečníků uvedl, že příprava k akci je horší než organizace Rudého dne a napadl Slánského, že „ustředí strany

¹¹⁹ NA, f. PMV, sign. 225-449-2, fol. 149–150.

¹²⁰ NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 11, a. j. 84, fol. 126.

¹²¹ Tamtéž, kart. 2, a. j. 6/1, fol. 21.

¹²² Všem členům KSČ. I. Kraje!. *Rudé právo*, 22. prosince 1929, roč. X., č. 270, s. 3

¹²³ Studer, B.: Communism as Existential Choice. In Pons, Silvio – Smith, S. A. (ed.): *The Cambridge history of communism. World revolution and socialism in one country 1917–1941*, vol. 1, Cambridge 2017, s. 518.

¹²⁴ NA, f. PP, kart. 355, sign. P 73-30-XXIX, manipulační období 1921 – 1932.

¹²⁵ Zasedání polbyra ze dne 26. června 1929. NA, f. 19/5, kart. 12, a. j. 134.

¹²⁶ Srov. Likvidační „Rudý den“. *Právo lidu*, 3. srpna 1929, roč. XXXXVIII, č. 180, s. 1

a I. kraje hraje hazardní hru se svými obvody, na něž chce svaliti [...] veškerou zodpovědnost.“¹²⁷

Na zasedání funkcionářského aktivu Prahy ze dne 23. srpna 1929 k neúspěchu akce „1. srpna“ Slánský uvedl, že nelze mluvit o naprostém zhroucení. Chyba byla v tom, že dělnictvo zcela nepochopilo heslo „*Proti válečnému nebezpečí.*“ Za neúspěchem tkvěla špatná práce závodních buněk, jejíž reorganizaci Slánský žádal. Viděl problém i v nerevolučnosti českých komunistů, „*Českoslovenští komunisté se [...] příliš bojí státní moci a nedovedou přikročiti k činům revolučním*“, a požadoval znovuvybudování proletářských obran. Další problém viděl v „*likvidátorských názorech*“ značné části členstva. „*K odstranění těchto příčin bude provedena ve straně rozsáhlá očista třeba za cenu jejího dalšího oslabení.*“¹²⁸ Vylučovat chtěl Slánský i po jiných akcích a opětovně navzdory tomu, že „*řady příslušníku KSČ jsou v této době značně zmenšeny.*“¹²⁹ V čistkách však nelze vidět Slánského dogmatismus, tento požadavek vycházel z jádra jeho *habitu* v pojetí KSČ – bez řádně uvědomělých straníků nemá revoluční strana smysl, neboť nikdy nenaplní konečný cíl.

Nebyla to však jediná akce z konce roku 1929, která měla být zacílena proti nově nastupující vládě panské koalice a v souvislosti s tím proti „sociálfašismu.“ Slánský na zasedání pražských funkcionářů ze dne 4. prosince 1929 uvedl, že je nutno využít stoupající radikalizace mas a přimět je k boji proti hrozícímu fašistickému převratu v ČSR. Plánoval uspořádat velkou demonstraci poblíž parlamentu a apeloval na zintenzivnění závodních schůzí, na nichž se mělo referovat o *vzmáhajícím se sociálfašismu.*¹³⁰

I po V. sjezdu docházelo v KSČ k dalším názorovým střetům, tentokrát došlo ke konfliktům uvnitř „gottwaldovské levice.“ Slánského coby pražského tajemníka zasáhla kritika a vystoupení tzv. Friedovy skupiny. Vystoupení Evžena Frieda¹³¹ (ke kterému byl přiřazován Pavel Reiman) je hodnoceno jako „ultralevé“, tedy ještě radikálnější než

¹²⁷ NA, f. PP, kart. 356, sign. P 73-30-XXXXII, manipulační období 1921 – 1932.

¹²⁸ NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 11, a. j. 84, fol. 176; NA, f. PP, kart. 355, sign. P 73-30-XXIX, manipulační období 1921 – 1932.

¹²⁹ NA, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 11, a. j. 84, fol. 180.

¹³⁰ NA, f. PP, kart 358, P 73-30-46, manipulační období 1921 – 1932.

¹³¹ Evžen Fried (13. března 1900 – 17. srpna 1943) pocházel z rodiny židovského obchodníka, po 1. sv. válce studoval chemické inženýrství v Budapešti, během Maďarské republiky rad byl spojkou mezi maďarskými a slovenskými komunisty. Podílel se na založení KSČ, stal se redaktorem maďarského kom. periodika *Munkás*. Ve dvacátých letech působil ve stranických funkcích, ve třicátých letech působil nejprve v Kominterně a posléze ve Francii jako zástupce KI. Během druhé světové války se účastnil odbojové činnosti a zahynul při přestřelce gestapem. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 343.

„gottwaldovská levice“. Fried se ostře vymezil proti politice pražského stranického okruhu, hlavně proti práci Slánského a Kopeckého, jejichž činnost označil za pravicovou úchylku.¹³²

Na základě této kritiky v listopadu jednalo polbyro o odvolání Slánského z funkce tajemníka I. kraje a jeho přeřazení do odborové funkce. Byly kritizovány jeho *pravicové* a *oportunistické postoje* a celkově se kolem jeho osoby konala bouřlivá debata. Slánského se však zastali tehdejší vůdci. Guttman uvedl, že se Slánský sice dopustil chyb, ale že určitě není oportunist, a je nezodpovědné požadovat jeho úplné odvolání. Stejně tak se ho zastal Gottwald s tím, že pokud má dojít ke změně jeho pozice, nebude to na základě politické nespolehlivosti, ale z ryze pracovních důvodů. Dále Gottwald poznamenal „*chci ještě říct, aby se konečně přestalo s touto hloupou diskusí [...] Podle této normy bychom museli všechny okresní tajemníky suspendovat a vyloučit je ze strany. To je absurdní. Soudruzi, kteří o tom mluví, vůbec nedokázali svým vystupováním, že jsou lepší než Slý [tj. Slánský]. Tato kampaň se nezastaví u Slý. [...], ale přeskočí na ostatní soudruhy.*“ Padl i názor, že se jedná jen o osobní boj.¹³³

Situaci však v prosinci roku 1929 srovnala Kominternu a Fried byl přeřazen z Prahy do kominternovských struktur.¹³⁴ Za vystoupením Frieda lze vidět spíše mocenský konflikt o to, kdo bude stranu vést, zda on či Gottwald.¹³⁵ Fried měl v rámci svého působení v Kominterně výrazný vliv na prosazení tzv. Lidové fronty ve Francii (viz níže).¹³⁶ Slánský své působení v roli pražského tajemníka skončil v roce 1930, kdy nastoupil do ústředního sekretariátu strany.¹³⁷ Během jeho působení tajemníka I. kraje došlo bezpochyby z jeho strany k chybám a zádrhelům, ale vzhledem k tomu, že byl přeřazen na jinou důležitou funkci, počínal si podle názoru strany dobře.

Pokud bychom měli shrnout Slánského aktivity během vrcholení bolševizačního procesu, je nutné si především všimnout jeho hodnotových vzorců, jeho *habitu*. V problematice odborů, boji proti Haisovy, vedení Prahy či samotných dílčích projevech po Rudém dni se jeho názory nijak výrazně neproměňují. Svými projevy se snažil získat uznání a s ním

¹³² Voráček, E.: Politika Kominterny... .In Prokš, P. a kol., *České země a moderní dějiny Evropy*, Praha 2010, s. 136.

¹³³ Zasedání polbyra ze dne 14. listopadu 1929. NA, f. 19/5, kart. 12, a. j. 140.

¹³⁴ Voráček, E.: Politika Kominterny... .In Prokš, P. a kol., *České země a moderní dějiny Evropy*, Praha 2010, s. 136.

¹³⁵ Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 89–90; Reiman, M.: O Poly Reimanovi (místo vzpomínky). In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 2. díl, Praha 2004, s. 71.

¹³⁶ Tamtéž, s. 71; Firsov, F. I.: *Secret cables of the Comintern, 1933–1943*, New Haven; London, 2014, s. 53.

¹³⁷ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 7.

spojenou moc, ale zároveň je využíval k interpretaci a prosazení svých cílů, resp. představ ohledně strany a straníka.

5.9 Organizační oddělení

Slánský byl po svém odchodu z funkce krajského tajemníka v Praze pověřen funkcí sekretáře technického sekretariátu,¹³⁸ pod nějž spadal též stranický archiv.¹³⁹ Měl na starosti organizaci práce ústředního sekretariátu, finanční otázky a výstavbu ilegálního aparátu strany. Touto agendou se zabýval asi do poloviny roku 1932, kdy byl zatčen¹⁴⁰ za své výroky „*Ať žije Rudá armáda*“ a „*Ať žije světová revoluce*“, které pronesl na politické schůzi v Lucerně v roce 1929. V rozsudku je uvedeno, že „*inkriminovanými výroky vychvaloval bolševickou armádu a připravoval posluchače jaksi na občanskou válku a světovou revoluci a jeho výroky obsahovaly přání, aby zanikla demokraticko–republikánská státní forma a místo ní nastoupila komunistická státní forma ruská.*“¹⁴¹ Odsouzen byl na dobu jednoho měsíce,¹⁴² k výkonu trestu nastoupil 20. října 1932.¹⁴³ Po dobu vazby převzal jeho činnost v ústředí Čeněk Hruška.¹⁴⁴ Slánský posléze získal funkci vedoucího organizačního oddělení, kterou vykonával až do voleb v květnu 1935.¹⁴⁵

Náplní činnosti organizačního oddělení bylo vyřizování každodenních organizačních otázek strany, organizování akcí, práce v masových organizacích (kromě odborů a družstev). Oddělení obstarávalo kontakt s kraji, řídilo krajské instruktory.¹⁴⁶ Platformou pro Slánského instrukce a názory v roli vedoucího organizačního oddělení bylo jednak *Rudé právo* a zejména časopis *Bolševik* s podtitulem *časopis pro agitátory a organisátory*.

Slánský se snažil vybudovat fungující stranické soukolí, od nejvyšších struktur po nejnižší. Mnohokrát apeloval na zakládání závodních buněk s jasnou organizací, v nichž mělo

¹³⁸ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 7–8.

¹³⁹ Hrbatová, A. – Soukup, J.: Rekonstrukce a zpracování fondu ÚV KSČ 1921–1928. *Archivní časopis*, roč. 16, č. 1, 1966, s. 5.

¹⁴⁰ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 7–8.

¹⁴¹ NA, A ÚV KSČ 1945–1989, Rudolf Slánský, nezpracována část fondu, rozsudek Tk XII 7593/32.

¹⁴² Soudruh Slánský odsouzen. *Rudé právo*, 25. října 1932, roč. XIII, č. 245, s. 3.

¹⁴³ NA, f. Komise I., sv. 47, a. j. 804

¹⁴⁴ Čeněk Hruška (17. ledna 1889 – 12. prosince 1965) byl za první světové války zajat na ruské frontě a účastnil se ruské revoluce. V letech 1921–1924 byl funkcionářem krajského vedení KSČ v Praze, v roce 1924 byl zvolen členem polbyra KSČ, v roce 1925 byl zvolen poslancem Národního shromáždění. Ve třicátých letech pracoval v EKI, v roce 1943 vstoupil do československé jednotky v SSSR. Po roce 1945 působil ve stranických funkcích, v letech 1952–1961 byl předsedou Svazu pro spolupráci s armádou. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 244; Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, s. 378.

¹⁴⁵ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 8.

¹⁴⁶ Hrbatová, A.: *Ústřední výbor KSČ 1921–1938*, inventář k fondu 19/5, s. 6.

být těžiště revoluční práce strany. V jeho textech je řada rad a instrukcí, jak mají fungovat, zejména v „nepřátelském“ prostředí. Závodní buňka měla být rozdělena na několik menších částí, její členové „*nesmějí býti všichni známí správě závodu, nesmějí konati svoje schůze v hostincích.*“¹⁴⁷ Každý člen buňky měl dostat na starosti dva až tři dělníky a snažit se je osobně získat pro komunistické ideje, či pomocí nich organizovat *opoziční* hnutí v „reformistických“ organizacích.¹⁴⁸ Vůči „reformistickým“ dělníkům se mělo postupovat klidně a věcně.¹⁴⁹ Slánský apeloval na samostatnost stranických struktur, komunisté se měli vyvarovat byrokratismu, schematičnosti. „*Musíme odstraniti systém papírové práce mnoha různých komisí a porad a nahraditi ho přímou instruktáží, praktickou pomocí vyšších vedení vůči nižším.*“¹⁵⁰

Navzdory úpadku členské základny proběhla v prosinci 1932 generální kontrola členské základny. Všichni straníci měli být navštíveni a mělo dojít ke kontrole, jak plní své politické a organizační povinnosti. Stejně tak mělo být ověřeno placení členských příspěvků a zkontrolováno, zda členové strany odebírají *Rudé právo*. „*Všichni pasivní členové strany musí být vyburcováni k aktivní práci.*“¹⁵¹ Noví členové měli být řádně vybírání a zpracování. „*Abychom ho nezískávali jen povrchně, ale abychom, dříve než přijde do strany, obeznámili ho s programem strany, abychom od něho ještě jako od sympatisujícího žádali určité práce pro stranu, aby tak do strany přišel už dobře připraven pro stranickou práci.*“¹⁵² Ti, kteří se hlásili do strany, měli být prověřeni, aby se nemohli dostat „*do strany lidé, poslaní našimi nejhoršími nepřáteli.*“¹⁵³

Zároveň bylo nezbytné dbát o ideovou výchovu strany, „*my jsme dosud velmi málo učinili, abychom tyto nové mladé členy školili, abychom je důkladně seznámili s programem strany, abychom je vedli k takovému osvojení si marxismu-leninismu, aby byli dobře schopni býti skutečnými vůdci všude tam, kde pracují, aby uměli odpovídati na všechny otázky dělníků, aby dovedli dobře diskutovat o všech principiálních otázkách se sociálnědemokratickými dělníky a je přesvědčovat.*“¹⁵⁴ Slánský mnohokrát apeloval na školení straníků.

¹⁴⁷ Více pozornosti výstavbě pevné stranické organizace! *Bolševik*, únor 1933, roč. 4, č. 2, s. 3.

¹⁴⁸ Půjďme získat socialistické dělníky do protifašistické fronty. *Bolševik*, duben 1933, roč. 4, č. 4, s. 3.

¹⁴⁹ Rozvíňme veliký zápas za sjednocení dělnictva. *Bolševik*, březen 1933, roč. 4, č. 3, s. 4.

¹⁵⁰ Více pozornosti výstavbě pevné stranické organizace! *Bolševik*, únor 1933, roč. 4, č. 2, s. 3.

¹⁵¹ Zvýšit bolševickou aktivitu strany (stať otištěná v *Rudém právu*, 4. prosince 1932). In Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Státi a projevy I, Praha 1951, s. 89.

¹⁵² Více pozornosti výstavbě pevné stranické organizace! *Bolševik*, únor 1933, roč. 4, č. 2, s. 4.

¹⁵³ Řeč soudruha Slánského na VI. plénu strany. *Konec kapitalistické stabilisace a příprava mas na rozhodující boje o moc*, Praha 1932, s. 59.

¹⁵⁴ Více pozornosti výstavbě pevné stranické organizace! *Bolševik*, únor 1933, roč. 4, č. 2, s. 2.

Pozice vedoucího organizačního oddělení vynesla Slánského mezi elitu komunistického vedení. Slánský v této roli zastával a snažil se uplatnit řadu názorových postulátů, které použil při budování strany po druhé světové válce (viz níže). Tyto názory na stranickost zastával od počátku své kariéry. I když strana ztrácela členy, ti zbylí museli dbát pokynů vedení, byli povinni projít prověrkami a prokázat, že jsou hodni být ve straně. V jeho pojetí se nejednalo o dogmatismus, vycházel ze svého přesvědčení, jaká má strana být. V řadě jeho textů hrála prim pevná organizovanost straníka, resp. stranická disciplína, což souvisí s výše uvedeným pojetím strany jako bojové organizace. Slánský však vyžadoval poslušnost, ale ne bezduchost. Straníka musel být disciplinovaný, aby se dosáhlo naplnění konečného cíle – ideje komunismu, ale neměl být slepě poslušný, aby nesloužil jen jako pouhý technický nástroj chopení se moci.

Slánského funkce však s sebou nesla jedno významné riziko, ze své pozice byl Slánský v nejčastějším styku s instruktory Kominterny, kteří několikrát kritizovali jeho postup.¹⁵⁵ Marie Švermová v dopisem adresovaném svému manželovi uvedla „*Ruda – novopecený org. taj. bude mít dosti blbou situaci. Nevím proč je zde proti němu taková antipatie – ale to hlavně Vasil, který se dokonce po něm svezl v článku v posl. KJ – to Ruda bude mít svinskou radost, až se dozví, že má oport. linii. v org. otázkách.*“¹⁵⁶

Kritika Slánského coby oportunisty se objevila i v časopise *Mezitiskor*,¹⁵⁷ konkrétně v článku Alexe Kellermanna¹⁵⁸ *O pravě-oportunistických chybách*. Zde kromě jiného kritizuje páté květnové číslo zmíněného časopisu *Bolševik* z roku 1933.¹⁵⁹ V úvodu *Bolševika* je Slánského článek¹⁶⁰ a na řadě míst časopisu jsou uvedeny citáty z jeho projevu na VI. plénu ÚV KSČ, na němž prosazoval inovativnější postup.¹⁶¹ V *Mezitoskoru* není zmíněn přímo Slánský, je zde však uvedeno „*Květnové číslo ‚Bolševika‘ potvrzuje v plném rozsahu předchozí charakteristiku práce KSČ, takže jest československé soudruhy důrazně upozorniti,*

¹⁵⁵ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 209.

¹⁵⁶ ABS, f. MNB, Rudolf Slánský, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3, fol 26; Tento článek zmiňuje též Karel Kaplan ve svých textech (Viz *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 209), bohužel bez uvedení konkrétního odkazu). Samotný článek se nepodařilo v relevantních periodikách dohledat, stejně tak se nepodařilo určit identitu zmíněného Vasila.

¹⁵⁷ Jedná se o českou mutaci (více méně jen překlad) *Internationale Presse-Korrespondenz* (Inprekorr), časopis vydávaný exekutivou KI. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 275, 481.

¹⁵⁸ Alex Kellermann, vlastním jménem Sándor Nógrádi (14. května 1894 – 1. ledna 1971) byl zakládajícím členem maďarské komunistické strany, po pádu Maďarské republiky rad našel azyl v Československu. V roce 1926 ho KSČ vyslala do Leninské školy v Kominterně, od roku 1928 působil v aparátu KI. Během druhé světové války vedl partyzánskou skupinu na Slovensku, po válce získal vedoucí funkce v Maďarsku. Lazitch, B. – Drachkovitch, M.: *Biographical dictionary of the Comintern*, Stanford 1986 341–342.

¹⁵⁹ **Tímto bych chtěl poděkovat Janě Novákové, pracovníci Knihovny Národního archivu, která mi toto číslo našla v nezpracovaném fondu knihovny.** S největší pravděpodobností Knihovna Národního archivu disponuje jediným dochovaným výtiskem.

¹⁶⁰ Půjďme získat socialistické dělníky do protifašistické fronty. *Bolševik*, květen 1933, roč. 4, č. 5, s. 1–3.

¹⁶¹ Viz *Konec kapitalistické stabilizace a příprava mas na rozhodující boje o moc*, Praha 1932, s. 56–72.

že se ocitli na nebezpečné cestě [...] Především jest cele číslo proniklé oportunistem v praxi, jenž jest v jednotlivých případech doplněn nebezpečnými oportunistickými politickými formulacemi.¹⁶² O příspěvku Slánského je uvedeno, že sice dobře varuje stranu před fašistickým nebezpečím, „Leč činí tak oportunisticky, neboť se vůbec nedotýká otázky přestavby strany na podkladě závodních buněk, při čemž bez takové přestavby [...] zůstává všechno mluvení o přípravě na ilegalitu, na velké boje, atd. pouhým prázdným oportunistickým žvástem.“¹⁶³ Slánský na tuto kritiku reagoval v jiném čísle *Bolševika*, kdy přiznal *oportunistické chyby*, v kontextu kritiky značnou část článku věnoval závodním buňkám, které se měly stát první linií v boji proti nastupujícímu fašismu, a měly organizačně zocelit stranu.¹⁶⁴ Slánský byl nucen uznat chyby, čímž Moskvě ukázal, že nadále disponuje patřičným *symbolickým kapitálem*, resp. získal tím ztracené uznání. Zároveň mu to v rámci domácí scény umožnilo pokračovat ve své strategii, respektive ji situaci přizpůsobit. Tato nová strategie vyvrcholila v době, kdy pomáhal Švermovi vést stranu.

¹⁶² Kellermann, A.: O pravě-oportunistických chybách. *Mezitiskor*, 16. září 1933, IX. ročník, č. 37, s. 702.

¹⁶³ Tato část článku byla cenzurována. Viz NA, MS-K, kart. 206, č. 2716.

¹⁶⁴ Závody – protifašistické tvrže Slabiny naší práce na závodech a jak je překonat. *Bolševik*, říjen–listopad 1933, roč. 4, č. 9–10, s. 5–8.

6 Nová taktika a její revize

6.1 Stav komunistického hnutí

Politika KSČ první poloviny třicátých let se odehrávala v linii teorie sociálfašismu a taktiky „třída proti třídě“. Docházelo k četným parlamentním obstrukcím, zbavování komunistických poslanců imunity a následným soudním řízením. Potrestaní komunističtí zákonodárci se stavěli do role mučedníků, v rámci své obhajoby u soudu se stali de facto žalobci tehdejšího zřízení. Taktéž mimo parlamentní půdu byla taktika komunistů ve znamení cílených provokací a iracionálních politických a hospodářských požadavků. Komunistická strana se dostávala čím dál tím víc do střetu se státním aparátem, KSČ se tedy začala připravovat na ilegální činnost přestavbou organizační struktury a vytvořením ilegálního tiskového aparátu.¹ Nelze se divit, že strana ztrácela členskou základnu.

Charakter nové taktiky vystihl VI. sjezd strany konaný 7.–11. března 1931 „*Specifickým znakem fašisačního procesu v Československu je konečně činnost t. zv. skupiny hradu [...] Skupina hradu se svým populárním vůdcem, se svými tradicemi [...] je pro buržoasii výborným nástrojem fašisačního procesu.*“² Důvody komunistické taktiky měly hlubší kořeny a nelze je odbýt s odkazem na čirý dogmatismus či naprostou zaslepenost.

Nová taktika a prosazování tvrdé linie v první polovině třicátých let jsou spjata s osobností Stalina a jeho pokračujícím bojem o moc ve VKS(b). „Sociálfašismus“, taktiku „třída proti třídě“ a celkově levicovou linii nelze redukovat pouze na důsledek mocenského boje. Stalin v sovětské komunistické straně, tak i v Kominterně získal pro svoji politiku nadšené stoupence, protože oslovovala netrpělivé a ambiciózní komunistické aktivisty, kteří v předcházející taktice viděli pouze slepou uličku. V té době probíhající krach na Wall Street potvrzoval teze o krizi kapitalismu a politika stalinistů tak souzněla s názory řadových komunistů.³

Řada komunistických představitelů skutečně věřila, že masa dělnictva podlehne deziluzi ze sociálnědemokratických byrokratů a shromáždí se pod praporem komunistických stran k revoluci. Také averze komunistů vůči sociální demokracii a státnímu aparátu měla reálný základ. V Německu na prvního máje roku 1929 došlo ke krvavému střetu v berlínských

¹ Kárník, Z.: *České země v éře I. Republiky*, díl II., Praha 2002, s. 150–164. Ohledně projevů komunistické taktiky ve třicátých letech blíže viz Rákosník, J.: *Odvračená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008, s. 254–274; Týž – Noha, J.: *Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012, s. 259–281.

² *Protokol VI. řádného sjezdu KSČ*, Praha 1931, s. 262.

³ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 101.

ulicích, za které nesl odpovědnost sociálnědemokratický policejní šéf Karl Zörgiebel.⁴ Situaci v českém prostředí ilustrují vzpomínky Marie Švermové. *„Projevovaly se stále výrazněji snahy reakce. Policie častěji rozpouštěla schůze, dokonce i důvěrné porady. Rozehnala sjezd Rudých odborů. Množily se konfiskace tisku. Policie a četníci surově rozháněli demonstrace, zejména nezaměstnaných a stávkujících. Střílelo se do bezbranných. Byli četní mrtví. Vláda si osvojila velkou pravomoc; parlament jí zbytečně překážel. Hospodářská krize, která zasáhla i střední vrstvy a vesnici, vyvolávala nejistotu, nespokojenost, zoufalství. Vládní kruhy utahovaly šrouby společenského mechanismu.“⁵*

V taktice komunistického hnutí se skrývala i další racionalita a logika, která měla základ v *komunistické politické kultuře*. Vycházela z potřeby soustavně se legitimizovat vůči moskevskému ústředí, avšak představitelé KI posuzovali revolučnost, nebo oportunistus či přímo sektářství nikoliv dle poměrů konkrétní země (kterou do podrobností představitelé KI nemohli znát), nýbrž v konfrontaci se seznamem hesel, které KI vydávala.⁶ Tudiž řada radikálních hesel a dogmatických prohlášení nebyla vedena zaslepeností, ale kvůli „uším“ Moskvy.

Vliv Kominterny nebyl ani ve třicátých letech absolutní, komunistické strany se svojí praxí snažily vytvořit domácí politickou linii, která by byla symbiózou komunistického radikalismu – direktiv Kominterny a místních podmínek. Historici Kevin McDermott a Jeremy Agnew tuto situaci vyjádřili *„přes centralizaci kominternovského aparátu a jeho rozhodovacích procesů ovlivnily národní, regionální a lokální podmínky probíhající zavedení centrálně předepsaných strategií. Ačkoliv byli členové komunistických stran vysoce disciplinovaní a oddaní Sovětskému svazu, nejednalo se o pouhé automaty slepě a bezmyšlenkovitě naplňující vůli vzdáleného despoty.“⁷* V českém prostředí podle historika Zdeňka Kárníka Gottwaldovo vedení *„dokázalo vynalézavě uplatňovat zdánlivě nesmyslné pokyny z Moskvy a přivést v ČSR k životu typ hnutí a organizací, jaké republika do té doby neznala.“⁸*

⁴ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 112.

⁵ Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 102.

⁶ Novák, J.: O letech třicátých. In *Revue dějin socialismu*, r. 1969, roč. IX, č. 5, s. 651.

⁷ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 118, 128.

⁸ Kárník, Z.: *České země v éře I. Republiky*, díl II., Praha 2002, s. 116, cit. dle Rákosník, J.: *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008, s. 263.

6.2 Snahy o revizi

Oficiální politika a tvrzení o „sociálfašismu“ a o taktice „třída proti třídě“ se nevyhnuly ani Slánskému a lze je vysledovat v řadě jeho projevů z kraje třicátých let, např. v jeho projevu na VI. sjezdu strany *„hlavně nyní, kdy musíme organisovat hromadný odpor dělnické třídy proti měšťácké ofenzivě. A my si musíme uvědomit, chceme-li získat většinu dělnické třídy proti fašismu a proti sociálním demokratům, jak musíme úspěšně tento boj svádět v prve řadě na základně vedení hospodářských bojů [...] My musíme počítati s tím, že dnes je mnohem větší fašisticky teror než dříve, že je velká nezaměstnanost, musíme počítati s organisováním soustavného stávkokazectví se strany sociálfašistické byrokracie. Ale přes tyto obtíže jsou vedeny velké a ostré boje.“*⁹

Slánský na jednání Ústředního výboru 4. a 5. června 1931 hovořil o přípravách obecních voleb. K jeho zprávě byla přijata rezoluce, ve které byl několikrát zmíněn „sociálfašismus.“ Volební kampaň musela být využita k zesílení mobilizace dělnictva a měla jednoznačně ukázat, že cesta z krize vede jen přes revoluci. Dělnictvo mělo být vedeno do boje proti zfašizování obecní samosprávy, *„odhalujeme demagogii sociálfašistických stran, které vedou boj pod heslem ‚osvobozené samosprávy‘, provádějí však samy v obecních zastupitelstvech nejreakčnější měšťáckou politiku, stavíce se tu proti požadavkům pracujícího lidu. Chtějí, zmásti pracující lid, jakoby za trvání kapitalistického řádu bylo možné ‚osvobození samosprávy‘, která je dnes jen součástí kapitalistického aparátu. Chtějí tím odvrátiti pracující lid od boje za svržení kapitalismu a dosažení skutečné svobody proletářské samosprávy ve formě sovětu.“* V rámci taktiky „třída proti třídě“ byla zakázána jakákoliv koalice s druhými kandidátkami.¹⁰

Slánský měl též podíl na organizování demonstrace 10. února 1932. Na důvěrné stranické schůzi prohlásil *„ukážeme buržoasii, že 10. února 1932 budou manifestovat všechny masy dělníků a rolníků pod hesly: Pryč s vládou buržoasie, chceme vládu dělníků a rolníků, celostátní demokracii v ČSR. A dělnictvo nechť dokáže, případně dá tím najevo, že naše masy dělníků nejsou papírovými vojáky.“* Na závěr se měl Slánský zmínit, že poteče krev, ale bude to krev, *„jež bude vítězstvím celé třídy dělníků a rolníků“.* Slánský dal na schůzi instrukce k provádění příprav.¹¹ Podřídil se tedy logice nového *pole*, ovšem taktika „třída proti třídě“ ve svém jádru souzněla s jeho postoji z dvacátých let.

⁹ Protokol VI. řádného sjezdu KSČ, Praha 1931, s. 182–183.

¹⁰ NA, f. 19/5, kart. 6, a. j. 61, fol. 58–63.

¹¹ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 10, Z-vyš.1480-102, fol. 69.

Později docházelo k náznakům ústupků z radikální verze taktiky jednotné fronty „zdola“, na nichž participoval Slánský v roli vedoucího organizačního oddělení. Posun však lze spatřit např. během tzv. Mostecké stávký v dubnu roku 1932, která se konala za účasti sociálnědemokratických odborových funkcionářů, neboť komunisté zmírnili svůj přístup k nižším a středním složkám sociálnědemokratických organizací.¹²

Změnu lze vidět i na V. zasedání ÚV KSČ v červenci 1932 a také ve vystoupení delegace KSČ na XII. plenárním zasedání EKI v srpnu až září roku 1932. KSČ se snažila využít jistých úspěchů Mostecké stávký a prezentovat je jako podnět ke změně taktiky. Tento posun lze pozorovat na Slánského stati, v níž hovoří o samostatné politice, resp. nutnosti se přizpůsobit poměrům Československa „*Usnesení 12. plena EKI a 6. plena ÚV KSČ můžeme správně splnit jen tehdy, když neupíme na opakování všeobecně formulovaných úkolů, platných pro všechny země či pro celou naši stranu, ale když je dovedeme zkonkretisovati pro poměry v jednotlivém kraji, okrese, závodě či místě. Musíme uměti vyjiti z živých skutečností v oblasti, kde usnesení máme plniti, a umět z nich vyvoditi konkrétní, praktické úkoly.*“¹³

Další posun nastává 11. – 13. března 1933, kdy se konalo VII. plénum ÚV KSČ. Na něm došlo k mírnému, byť jen dočasnému obratu ve vztahu vůči sociální demokracii jako možnému spojenci, padly zde návrhy na celkově realističtější přístupy. Nedošlo sice k překonání teorie „sociálfašismu,“ ale lze zde spatřit zárodky pozdější taktiky, tzv. Švermova vedení.¹⁴ Hlavní referáty na VII. plénu UV KSČ měli Josef Guttman a Slánský. Slánského referát se nepodařilo dohledat, ale k jeho vystoupení byla vydána rezoluce *Vybudovati železnu, s masami pevně spojenou organizaci strany.*¹⁵ Lze říci, že se v tomto období v KSČ částečně formují představy některých vedoucích činitelů KSČ o nutnosti nového taktického přístupu.

Postupně nastal po zásahu Kominterny návrat k dogmatictějšímu pojetí taktiky jednotné fronty. Předsednictvo EKI dne 21. dubna 1933 adresovalo ÚV KSČ dopis, v němž byla vyslovena řada výhrad k VII. plénu ÚV KSČ, v textu se celkově odrážela snaha zakonzervovat starou linii a omezit jakékoliv tvůrčí myšlenky. V KSČ se objevily názory, že

¹² McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 119.

¹³ Jak splníme hlavní příkaz 12. plena EKI a 6. plena ÚV KSČ: Připravit pracující masy na rozhodující boje? *Bolševik*, 1932 roč. 3, č. 9–10, s. 1.

¹⁴ Hradilák, Z.: Třídní boje československého proletariátu v roce 1933 a taktika KSČ. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, č. 3, roč. IV, rok 1964, s. 365, 381; Niklíček, L. - Hrbata, F. - Na cestě k VII. kongresu KI. In *ČSČH*, 1965, č. 5, roč. XIII., s. 662.

¹⁵ Rezoluce je součástí brožury „*Rozvíňme veliký zápas za sjednocení dělnictva proti fašismu, hladu a válce*“. NA, f. 19/5, kart 8, a. j. 67.

příčinou všech nedostatků v práci strany je nedostatečné uplatňování původní (tedy dogmatické) taktiky jednotné fronty „zdola“. Progressivnější postoje vůči sociální demokracii byly označovány za „zakrývání revoluční tváře strany“. S ohledem na tehdejší postoje Kominterny „v zápalu ‚sebekritiky‘ byl hledán oportunistus za každou cenu a ve všem. Na místo tvořivého hledání nastupovala zdánlivá zásadovost, která však byla pouhou levičáckou frází.“¹⁶ Teorie „sociálfašismu“ se rozvinula znovu v plné šíři a KSČ se zcela vrátila k původní taktice, což lze pozorovat na jednáních VIII. pléna ÚV KSČ, XIII. pléna EKI z podzimu 1933, na celostátní konferenci KSČ z ledna 1934 a na IX. plénu ÚV KSČ z léta 1934. Výsledkem posledního jmenovaného zasedání je brožura *Co dělat, aby pracující lid se ubránil fašistické diktatuře a válce a vybojoval si svobodu a moc*. Část textu hovořila o tom, že vláda za pomoci „sociálfašistů“ prohlubuje fašistickou diktaturu a zvolení Masaryka prezidentem je důkazem, že Hrad je koncentračním bodem pro prohlubování fašismu.¹⁷ Jasně se pokračuje v taktice vytyčené VI. Kongresem, a to i rok a půl po nástupu Hitlera k moci.

Do této situace spadá tzv. Guttmannova aféra z konce roku 1933. Josef Guttmann se na V. sjezdu KSČ stal významným představitelem KSČ, bývá označován za druhého muže ve straně hned po Gottwaldovi. Na XII. plénu EKI vystoupil kriticky vůči stávající taktice komunistického hnutí, která dle něj měla značnou vinu na nástupu Hitlera k moci. Tvrdil, že kdyby komunisté v Německu byli aktivnější a snažili se sjednotit se socialisty, Hitler by se nechopil moci, nebo by musel alespoň čelit výraznějším problémům.¹⁸ Následoval zásah Kominterny, Guttmann měl provést sebekritiku a být „uklizen“ do aparátu Kominterny. Guttmann však místo toho vypracoval memorandum, které zaslal představitelům KSČ a které se posléze začalo v rámci strany šířit. Následkem bylo jeho vyloučení ze strany a vyhrocená kampaň proti němu i proti pravicovému oportunismu.¹⁹ Tato aféra zároveň vytvořila výrazný odstrašující případ pro další členy KSČ, kteří by chtěli vystoupit proti stávající taktice.

¹⁶ Niklíček, L. - Hrbata, F. - Na cestě k VII. kongresu KI. In *ČSČH*, 1965, roč. XIII, č. 5, s. 671.

¹⁷ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení: komunisté, jednotná fronta a postoje jejich partnerů v Československu v letech 1934–1936*, Praha 2005, diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Jan Kuklík, s. 34.

¹⁸ Groman, M.: *Komunista bez legitimace. Stanislav Budín*, Praha 2015, s. 51. – K samotné „aféře“ uveďme dále Hradilák, Z.: Josef Guttmann - konflikt rozumu a svědomí. In *Revue dějin socialismu*, roč. VIII, č. 4 1968, s. 483–517; Rupnik, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 103–114; Sommer, V.: Mezi doktrínou a realitou. In *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, Praha 2008 s. 201–216.

¹⁹ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 26.

6.3 Změna taktiky

Situace strany počátkem roku 1934 je mnohdy hodnocena jako kritická. Stav členstva byl na historickém minimu, strana byla pod zvýšeným tlakem státních orgánů a budovala si ilegální aparát, neboť se chystala na přechod do ilegality.²⁰ Důležitým momentem je období prezidentských voleb v květnu 1934, kdy KSČ vystoupila s letákem *Ne Masaryk, ale Lenin*, což mělo za následek vydání zatykače na Klementa Gottwalda, Václava Kopeckého a dále na Josefa Krosnáře²¹ a Josefa Štětka.²² Gottwald byl nucen koncem srpna 1934 utéct do Moskvy, Kopecký zůstal ilegálně v ČSR a do Sovětského svazu odjel patrně počátkem roku 1935.²³ Pole policejní zprávy za tento leták hrozilo stíhání i Slánskému a jeho bratru Richardovi, resp. byl na ně vydán zatykač, který byl posléze stažen.²⁴ Důvody stažení se však v policejním spise nepodařilo dohledat. Manželka Rudolfa Slánského Josefa ve svých vzpomínkách uvádí, že Slánský byl stíhán až do parlamentních voleb v květnu 1935, kdy jako nově zvolený poslanec získal imunitu.²⁵ Vedení strany se ujal tandem Jan Šverma a Rudolf Slánský (patrně na určitý čas z ilegality), jimž sekundoval šéfredaktor *Rudého práva* Stanislav Budín. Značnou část doby, kdy stranu vedl Šverma spolu se Slánským, vycházelo vedle oficiálního *Rudého práva*, též tzv. ilegální *Rudé právo*, které svými texty lpělo na staré taktice.

Na změnu taktiky měla výrazný vliv mezinárodní scéna, přijetí SSSR do společenství národů v září roku 1934, nepokoje v Rakousku z února 1934²⁶, ale především realizace Lidové fronty²⁷ ve Francii, která měla pro KSČ inspirující vliv.²⁸ Policejní zpráva o stavu KSČ z kraje září 1934 hovoří o střetu dvou proudů ve vedení strany, a to právě kvůli taktice

²⁰ Tamtéž, s. 26.

²¹ Josef Krosnář (19. října 1891 – 25. prosince 1968) byl od roku 1921 členem KSČ, v letech 1929–1938 byl členem ÚV a pol. byra ÚV KSČ, poslancem Národního shromáždění a zástupcem KSČ v pražském městském zastupitelstvu, V letech 1938–1945 byl členem zahr. vedení KSČ v Moskvě, od roku 1945 působil ve stranických a vládních funkcích. V srpnu 1968 odsoudil sovětskou invazi. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 187.

²² Josef Štětka (13. ledna 1885 – 24. října 1963) byl od roku 1921 členem KSČ, v roce 1928 působil jako krajský sekretář na Kladně. Od roku 1925 byl poslancem Národního shromáždění. Válku strávil v SSSR, kde působil ve vojenských jednotkách, od roku 1946 do roku 1962 předseda ústřední revizní komise KSČ. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek II., Praha 1964, s. 894.

²³ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 32.

²⁴ NA, Komise I., sv. 47, a. j. 804, fol. 108–109.

²⁵ Slánská, Josefa: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 83.

²⁶ Ozbrojené střety vyvolané utužující se fašistickou diktaturou. *Malá československá encyklopedie*. 5. sv., Pom–S, Praha 1987, s. 254.

²⁷ K samotné Lidové frontě Firsov, F. I.: *Secret cables of the Comintern, 1933–1943*, New Haven; London: Yale University Press 2014, s. 51–67; Haslam, J.: The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934–1935. *The Historical Journal* Vol. 22, No. 3, 1979, s. 673–691 [online] [cit. dne 25. března 2018] dostupné z <http://www.jstor.org/stable/2638659>; McDermott, K. – Agnew, J.: *Komintern...*, Praha 2011, s. 130–151.

²⁸ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 36.

jednotné fronty. Gottwaldova frakce měla stále trvat na stanovisku Kominterny, zatímco druhá opoziční skupina tvrdila, že pokud má mít jednotná fronta šanci na úspěch, je nutné úžeji spolupracovat se sociální demokracií a národními socialisty. Tato umírněnější skupina však byla zatím stále v menšině.²⁹

O názorových střetech svědčí i okolnosti publikační aktivity v *Rudém právu*. 28. října 1934 byl uveřejněn článek Vladimíra Borina³⁰ nazvaný *Masarykovy ideály demokratických práv*. Jednou z jeho myšlenek byla snaha o spolupráci s těmi, kteří sice nejsou stoupenci komunistických idejí, ale jsou odpůrci fašismu. Článek se stal později terčem kritiky EKI a stejně tak byl odsouzen v *ilegálním Rudém právu*. Samotný Borinův text nemohl být jen jeho soukromou iniciativou. Kontrola *Rudého práva* spadala do pravomoci polbyra, takže lze soudit, že za článkem stála nastupující skupina umírněných. Stanislav Budín ve svých vzpomínkách uvedl, že se s poradním hlasem účastnil jednání polbyra a tiskové záležitosti takřka denně konzultoval s vedením strany. „*Nebylo téměř dne, abych neskočil do protějšího pravého traktu budovy, kde měl svou kancelář Slánský, nebo o poschodí níž k Synkovi, nebo do Rudých odborů k Švermovi poradit se o nějakém problému nebo jim dát k přečtení nějaký důležitý úvodník nebo komentář, ještě než šly do tisku.*“³¹

Názorové střety ve vedení strany dokládá i další vzpomínka Stanislava Budína o jeho snaze publikovat svůj článek o novém pohledu na obranu republiky. Nedal jej rovnou do tisku, ale rozeslal jej v kopiích členům polbyra. Článek byl ostře odsouzen Kopeckým, ani Šverma se Slánským jej nedoporučili k otištění. „*Příštího dne si mě povolal k sobě Rudolf Slánský. Svým chladným a odměřeným způsobem, nedívaje se mi přímo do očí a procházeje se přitom po pokojí, mi řekl, že můj článek by bylo možno považovat za protistranické vystoupení, neboť je v rozporu se všemi platnými zásadami marxismu-leninismu, že však strana má ke mně důvěru a ví, že jsem žádný protistranický čin nezamýšlel, a proto mě žádá, abych svůj článek stáhl.*“³²

²⁹ Tamtéž, s. 36.

³⁰ Vladimír Borin, vlastním jménem Ležák (2. června 1902 – 11. ledna 1970) v první polovině dvacátých let novinářsky spolupracoval s listy č. socialistů, od druhé poloviny dvacátých let s listy KSČ. Od roku 1930 působil v *Rudém večerníku*, od roku 1933 byl redaktorem *Hálo novin*. V roce 1936 odešel z KSČ, posléze začal pracovat v redakci *Večerní České slovo*. Po roce 1939 emigroval do Francie, natrvalo se do ČSR už nevrátil. Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 216.

³¹ Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 123; Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 40, poznámka pod čarou 93.

³² Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 128; Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 40, poznámka pod čarou 99.

Na podzim 1934 se konalo X. plénum ÚV KSČ, které se stalo prvním zasedáním tohoto vrcholného stranického orgánu po odjezdu Gottwalda do Moskvy. Po tomto jednání začal být používán termín socialistické souručenství. Hlavní slovo zde patřilo Švermovi, výsledkem jeho vystoupení byla nejprve rezoluce *Socialistické souručenství na odboj proti fašismu a na výboj za socialism*. Záchranu před nastupující fašizací rezoluce viděla v tom, že socialistické strany musejí přestat spolupracovat s buržoazií a dát se cestou jednotného protifašistického postupu s komunistickým hnutím. Především ale připouštěla spolupráci s vedením socialistických stran, včetně vytvoření dělnické vlády. Touto rezolucí se KSČ částečně vracela k politice první poloviny dvacátých let, v textu se ani jednou neobjevil termín sociálfašista.³³

Posun v taktice nesouvisí s nepřítomností Klementa Gottwalda, resp. ke změně nedošlo jemu navzdory. V říjnu 1934 se konala v Moskvě porada Gottwalda s vedoucími činiteli KSČ, mezi nimiž byl patrně i Šverma. Týkala se právě připravovaného X. pléna ÚV KSČ. Nadto Gottwald napsal několik článků o jednotné frontě, v nichž hledal nové přístupy k této problematice. Lze tedy soudit, že byl s názory domácího vedení KSČ srozuměn.³⁴

Závěry X. pléna se však dostaly do střetu s Kominternou. EKI vydalo 25. listopadu 1934 *Usnesení politického sekretariátu EKKI k chybám při provádění taktiky jednotné fronty v Československu*, ve kterém se uvádělo, že se KSČ dopustila pravicově oportunistických chyb, kritizovalo se pojetí hesla o dělnicko-rolnické vládě. Dle Kominterny taková vláda mohla vzniknout jen násilným převratem a nastolením diktatury proletariátu, nikoliv cestou koalice se socialistickými stranami. Pražské vedení bylo nuceno vydat novou rezoluci X. pléna ÚV KSČ nazvanou *Proti pracovnímu souručenství s buržoasií. Za bojovné socialistické souručenství*. Nová rezoluce sice nadále pracovala s termínem socialistické souručenství, avšak ve smyslu dřívějšího pojetí jednotné fronty, především odmítala myšlenku dělnicko-rolnické vlády.³⁵

K moskevské kritice původní rezoluce X. pléna ÚV KSČ podal zajímavý názor Stanislav Budín: „Fakt, že Kominternu nebyla s původní rezolucí spokojena a už tehdy obviňovala Slánského a Švermu [...] z oportunismu, nemohl byt samozřejmě před nimi utajen [...] Podivné na tom je, že ačkoli jsem byl s nimi tehdy v denním styku a moskevská důtka se nepřímou tykala i způsobu, jak píše Rudé právo, mně o tom neřekli nic [...] Dovedu si to vyložit jen tak, že tuto kominternovskou důtku vzali na vědomí jako tolik jiných vytek a direktiv, které

³³ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 32, 40–42.

³⁴ Tamtéž, s. 43, 163. Autor se pro toto tvrzení též opírá o svůj rozhovor s Michalem Reimanem, viz s. 163, poznámka po čarou č. 438 cit. díla.

³⁵ Tamtéž, s. 44–45.

chodily z Moskvy a byly v prudkém rozporu s československou skutečností, a potichu si řekli, že ji budou ignorovat. Neboť ignorovat ji museli, chtěli-li dělat politiku a nedat se zcela odtrhnout od mas.“³⁶ V podobném duchu se vyjadřovala i pozdější literatura, která zmiňuje Švermu a Slánského jako zkušené funkcionáře, jejichž taktika byla „získat čas, příliš nedat na rady z Moskvy, neposílat tam žádná hlášení.“³⁷

Navzdory kritice pozvolna pokračovala snaha o spolupráci mezi komunisty a sociálními demokraty. K prvním pokusům o navázání spolupráce došlo v hlavních periodikách obou stran, tedy *Rudém Právu* a *Právu lidu*, a to na základě článků mezi Václavem Kopeckým a Antonínem Hamplm.³⁸ Diskuze v rámci hlavních periodik však nepřinesly žádný reálný výsledek. O něco plodnější byly debaty v sociálnědemokratických teoretických časopisech *Dělnická osvěta* a *Nová svoboda* a v komunistické *Tvorbě*. Pokrok v této diskuzi spočívá především v konstruktivních dialozích, v jejichž rámci zmizely útoky na obou stranách.³⁹

6.4 VII. kongres

Do tohoto období spadá poslední kongres Kominterny, v pořadí sedmý, který se konal 25. července – 21. srpna roku 1935. Hlavní slovo na něm měl Georgi Dimitrov,⁴⁰ podstatnou náplní jeho referátu byl rozchod se sektářstvím předcházejícího období. Dimitrov změnu taktiky komunistického hutí chápal jako revizi taktiky, nikoliv revizi cílů politiky.⁴¹ Dále je nezbytné zmínit, že Stalin byl hlavní představitelem minulé taktiky a tudíž nemohlo dojít

³⁶ Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 133; Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 44–45, poznámka pod čarou 121.

³⁷ Niklíček, L.: Dilema Jana Švermy. In *Dějiny a současnost*, roč. 10, č. 10, 1968, s. 16; Týž: Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a středoevropskou demokracií. In *Soudobé dějiny*, roč. 2, č. 2-3 1995, s. 251.

³⁸ Antonín Hampl (12. dubna 1875 – 17. května 1942) byl soc. dem. politik, výrazně pomohl konsolidovat stranu po rozkolu v letech 1919–1921. V letech 1924–1938 byl předsedou Čs. soc. dem. strany dělnické, v meziválečném období se aktivně podílel na koaliční spolupráci social. a obč. stran. Během okupace spolupracoval s odbojem, v roce 1941 byl zatčen gestapem, zemřel ve vězení. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 408.

³⁹ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 60, diskuze v teoretických periodikách je pak analyzována na s. 45–59.

⁴⁰ Georgi Dimitrov (18. června 1882 – 2. července 1949) byl bulharský politik a činitel mez. děl. hnutí. V letech 1923–1933 pracoval v EKI, v roce 1933 byl zatčen v Berlíně v souvislosti s požárem Říšského sněmu a na podzim byl souzen v lipském procesu. V únoru 1934 byl propuštěn z nacistického vězení, posléze působil v SSSR, v letech 1935–1943 byl generálním tajemníkem EKI. *Malá československá encyklopedie*. sv. 2, D–Ch, Praha 1985, s. 121.

⁴¹ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 99.

k rozsáhle kritice předcházejícího období, neboť by to znamenalo kritizovat samotného Stalina.⁴²

Na kongresu vystoupili i zástupci KSČ, hlavní příspěvky měli Gottwald a Šverma. Jádro Gottwaldova referátu odpovídalo myšlenkám VII. kongresu. Uvedl však, že se komunisté svých cílů (tedy revoluce) ani přes svůj současný kladný postoj k prvorepublikovému zřízení nevzdávají. Vyznění Gottwaldova projevu vzbudilo přehnaná očekávání, jejichž následná realizace se střetla s vedením Kominterny.⁴³ Výsledky kongresu stvrdily proces, který byl v KSČ zahájen na podzim 1934.

Slánského příspěvek na VII. kongresu nesl název *KSČ v boji za masy a jednotnou frontu* a většinu jeho obsahu tvořila historie KSČ od V. sjezdu. K aktuálnímu kurzu se vyjádřil slovy „*Komunistické straně není lhostejno, zda v ČSR se dostanou k moci zástupci otevřené fašistické diktatury, agenti bankovních pirátů a zbrojařského průmyslu, či zda trvá měšťácká demokracie, při níž zůstávají uchována proletariátu určitá demokratická práva k vedení třídního boje proti buržoasii. Komunisté jsou proto ochotni bojovat společně se všemi stoupenci demokratických práv za porážku fašistických sil, za uchování a rozšíření demokratických práv a svobod.*“⁴⁴

Se závěry VII. kongresu KI Šverma a Slánský po svém návratu nejprve seznámili pražské funkcionáře, a to konkrétně 2. září 1935 na aktivu v Národním domě na Smíchově. Aktiv ve svém usnesení vyslovil plnou důvěru v jejich vedení.⁴⁵ 6. září 1935 se v pražské Lucerně konala velká schůze, na které měli být straníci opětovně seznámeni s výsledky VII. kongresu.⁴⁶ Řečníky byli Jan Šverma, Rudolf Slánský a Bohumír Šmeral.⁴⁷ Podle všeho

⁴² McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 140.

⁴³ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 107.

⁴⁴ *Naše delegace v Moskvě. Řeči delegátů Komunistické strany československé na VII. světovém kongresu Komunistické internacionály v Moskvě*, Praha 1935, s. 41–42.

⁴⁵ Niklíček, L.: *Za lidovou frontu proti fašismu. I. Krajská organizace KSČ v letech zrodu nové strategicko-taktické orientace 1933–1936*, Praha 1965, s. 98.

⁴⁶ NA, f. PP, kart. 1223, sign. P 87/23, č. j. 17292/32, manipulační období 1933–1938

⁴⁷ Ohledně působení Bohumíra Šmerala lze citovat historika Jan Nováka: „*Při zkoumání této „Švermovy politiky“ nemohl uniknout zajímavý fakt, že totiž po řadě let se opět aktivně na politické scéně objevuje B. Šmeral jako činitel, s jehož jménem jsou spjaty pokusy z prvních let existence republiky i KSČ, pokusy, které směřovaly jak proti odpuzujícím rysům objevujícím se v politice KI, tak také odedávna existujícím v běžném politickém prostředí. Jakkoli je fakt účasti B. Šmerala v politice roku 1935 významný, nelze se jím nechat svést na scestí. B. Šmeral z roku 1935 nebyl B. Šmeral z roku (řekněme) 1921. Už proto nelze prostě vynechat desetiletí 1925–1934 (kdy byt Šmeral v podstatě mimo Československou politiku), a Švermu z roku 1935 ukvapeně spojit se Šmeralem z roku 1924. Škrtnout vše, co se událo mezi tím, prohlásit to za politováníhodnou okliku a mechanicky se od tohoto distancovat.*“ Viz Novák, J.: O létech třicátých. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. V., rok 1969, s. 569–560.

straničtí funkcionáři jak na jednáních 2. září i 6. září přijali kladně novou linii.⁴⁸ Všechny jejich referáty byly otištěny v *Rudém právu* v plném znění, takže se s nimi mohla seznámit širší stranická veřejnost.

Slánského článek nesl název *Trpělivost lidu je u konce*. K otázce sjednocení levicových stran uvedl „*V této chvíli, kdy dnes a zítra hrozí nebezpečí fašismu a války, je třeba jednotné fronty ihned. Žádná dělnická strana nemůže čekat, až se k sjednocení dojde soustředěním dělníků do jedné dělnické strany. Zatím co bychom čekali, mohla by reakce udeřit proti dělníkům a porazit je. Nevyzýváme sociálnědemokratické a národněsociální dělníky, aby uskutečnili jednotnou frontu přestoupením ke komunistům. Nechť bojují ve svých organizacích, jako sociální demokraté a národní socialisté spolu s námi, komunisty, jednotně se s námi brání proti fašismu.*“ Představitelé sociální demokracie byli kritizováni za pasivitu, za to, že možná mají dobré úmysly, poctivou vůli, ale nejsou schopni rázné akce. „*Vina za dnešní stav leží v pasivitě vládně-socialistických stran, které jsou v souručenství s měšťáky.*“

Jaký měl být tehdejší stav? „*Dělnické matky prožívají pravé utrpení se svými dětmi, před nimiž musí zavírat chleba, schovávat cukr a sádlo. Snem desítek tisíc dětí se stává najíst se jednou aspoň pořádně a dosyta [...] Pravíme na adresu těch, kdož sedí ve vládě: Trpělivost lidu jest u konce!*“ Jediná šance na změnu měla být v akční jednotě s komunisty – v socialistickém souručenství. „*Nastalo by nové jaro pro pracující lid. Dělníci by se nemuseli krčit. Měli by dosti sil, aby úspěšně zakřikli provokace fašistů, že nebudou dále snižovány mzdy, že lichváři a spekulanti nebudou moci beztrestně zdražovat.*“ V projevu byla obsažena kritika agrární strany, resp. Slánský se snažil prokázat, že politika agrárníků je v rozporu se zájmy většiny členstva – domkařů, malých a středních rolníků. Ti měli patřit po bok dělnických stran do protifašistického tábora. „*Český pracující zemědělec je demokratický, je protifašistický.*“ Naopak představitelé agrární strany podle něj koketovali s fašismem a kuli pikle s Henleinem.⁴⁹

Představil také svou vizi vlády lidové fronty. Mělo se jednat o vládu, která by břemena krize převalila na bohaté, provedla kontrolu bank a průmyslu, vzala do své správy továrny a provedla očistu státního aparátu a armády od fašistů. „*Pro takovou vládu jsme. Budou-li pro ni sociální demokraté a národní socialisté, budou-li pro ni i protifašističtí zástupci malých a středních rolníků a živnostníků, s nimi se všemi jsme ochotni vytvořit koalici sil pracujícího lidu, velikou lidovou frontu a pracovat k dosažení vlády lidové fronty.*“ Jen taková vláda měla

⁴⁸ Hradilák, Z.: *Komunistické hnutí v Československu po VII. kongresu Kominterny (srpen – prosinec 1935)*. NA, A ÚV KSČ, f. Ústav dějin KSČ, kart. 71, aj. 466, fol. 51.

⁴⁹ Konrad Henlein (6. května 1898 – 10. května 1945), vedoucí představitel SdP (Sudetendeutsche Partei). Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 210–212.

mít dost sil k obraně demokracie a republiky před fašismem. „*Lidová fronta zamezí fašismu, válce, zbídačování. Lidová fronta vede k práci, půdě, svobodě, míru! Lidová fronta musí zvítězit i v Československu!*“ Toto zvolání si vysloužilo dlouhotrvající potlesk.⁵⁰

V tomto duchu se nesl též Slánského příspěvek v časopise *Plamen*. Jednalo se o nové teoretické periodikum, kterého vyšla jen dvě čísla. Slánský víceméně zopakoval řadu argumentů nastíněných výše, ale vzhledem k tomu, že byly publikovány v teoretickém časopise, byl jeho příspěvek věcnější a umírněnější. Snažil se argumentovat s častými polemikami, jež používaly socialistické strany vůči komunistům. Jedním z argumentů bylo, že socialistické strany chtěly vytvoření jednotné organizace, resp. návrat „odpadlíků“ do původních řad. Apeloval na uskutečnění akční jednoty, neboť je možné ji uskutečnit hned. „*Není možno si zastírat, že uskutečnění organizační jednoty politických stran je daleko těžší, vzdálenější, nesnadnější, nežli uskutečnění jednotné fronty v boji proti fašismu a kapitálu. Jednotnou frontu proti fašismu a kapitálu možno uskutečnit ihned, dnes či zítra. Možno ji uskutečniti přes rozdíly, které nás dělí v zásadních, programových otázkách. Říkáme: komunističtí, sociálnědemokratičtí i národněsocialističtí dělníci mohou už dnes přes různou organizační příslušnost se dohodnout, že povedou společnou akci [...] Navrhovati místo jednotné fronty okamžité sjednocení, znamená postavit koně za vůz a domnívati se, že vůz pojedje vpřed.*“ Další významný bod se týkal vstupu KSC do vlády, v něm však pouze zopakoval výše uvedené argumenty. KSC byla ochotna vstoupit do vlády, pouze do takové, v níž by nemusela spolupracovat s buržoasií na protilidové politice. Součástí tehdejší vlády však byly socialistické strany.⁵¹

Zajímavý vhled do situace poskytuje policejní zpráva ze schůze poslaneckého klubu KSC, na níž se komunističtí zákonodárci seznámili s výsledky kongresu. Dle zprávy mělo straně hrozit rozštěpení, Slánský se měl postavit do čela *státotvorného* seskupení, zatímco Gottwald měl vést radikální poloilegální proud. Z dikce policejní zprávy vyplývá, že se mělo jednat o záměrnou taktiku, „Slánského křídlo“ mělo být přijatelné pro úřady a krýt „Gottwaldovu frakci“, jež měla straně pomáhat udržet masu.⁵²

Postup Švermova vedení dokládá i situace kolem vystoupení ministra zahraničí Edvarda Beneše 5. listopadu 1935 před poslaneckou sněmovnou a senátem ohledně mezinárodní situace a válce v Habeši. Po Benešově projevu byla otevřena rozprava, která

⁵⁰ Trpělivost lidu je u konce. *Rudé právo*, 8. září 1935, č. 210.

⁵¹ Několik problémů akční jednoty v Československu. *Plamen*, 1935 roč. 1, č. 2, s. 3–5.

⁵² Policejní zpráva ze dne 11. září 1935. NA, Klub poslanců KSC, Praha (nezpracovaná část fondu).

trvala do 8. listopadu⁵³ a do níž významně přispěl Slánský. „*My věříme, že p. ministr Beneš vychází z téhož názoru, že je třeba uchovati mír, věříme v jeho opravdové snahy mírové, opravdové snahy znemožniti válku a uchovati mír. Ale v čem se lišíme od názoru p. ministra Beneše a jeho politiky, toť názor, kde hledati zajištění míru*“. Slánský uvedl několik důvodů, proč by se Československo nemělo spoléhat na Francii a Velkou Británii. Zároveň připojil návrhy, u kterých zemí by republika především měla hledat záruky bezpečnosti. „*My vidíme hlavní sílu, o níž je třeba se opřít, aby byl udržěn mír, na níž je třeba se spoléhati, aby byla udržena i samostatnost Československa, jinde. My tyto mírové síly vidíme především v Sovětském svazu a v silách mezinárodního proletariátu [...] Ale přes tyto rozdíly, které nás dělí od hlediska p. dr. Beneše, prohlašujeme, že budeme hlasovati pro schválení jeho exposé. Budeme proň hlasovati, abychom dali najevo svůj souhlas s navázáním přátelských styků se Sovětským svazem, abychom podporovali tuto orientaci politiky dr. Beneše [...] Hlasujeme pro schválení exposé p. ministra Beneše i proto, abychom dokumentovali, že chceme spolupracovati se všemi, kdož poctivě usilují o mír, se všemi, kdož jsou proti válce, abychom umožnili vytvoření jednoty všech stoupenců míru.*“⁵⁴

Komunističtí poslanci Benešovo exposé podpořili. Stejně tak KSČ v parlamentu podpořila při hlasování dvě kapitoly státního rozpočtu, konkrétně kapitolu ministerstva zahraniční a ministerstva sociální péče. Tím chtěli komunisté navázat na svoji částečnou podporu Benešovy zahraniční politiky a přispět k prosazení sociálních opatření ve prospěch nezaměstnaných. Zároveň chtěli dát najevo socialistickým stranám svoji ochotu postupovat společně s nimi v otázkách zahraniční a domácí politiky.⁵⁵ Tyto události jsou označovány za další kladné projevy změny komunistické taktiky.⁵⁶

⁵³ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 141.

⁵⁴ Řeč posl. Slánského z 6. listopadu 1935, *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] [cit. dne 9. dubna 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/010schuz/s010007.htm> a <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/010schuz/s010008.htm>.

⁵⁵ Hradilák, Z.: *K procesu definitivního konstituování podoby KSČ (1929–1936)*. NA, f. Ústav dějin KSČ, kart. 71, a. j. 467, fol. 50.

⁵⁶ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 143.

6.5 Prezidentská volba

Nejvýraznější událostí z období Švermova vedení jsou prezidentské volby z prosince roku 1935.⁵⁷ Prezident Masaryk kvůli zdravotnímu stavu plánoval abdikaci a jako svého nástupce podporoval tehdejšího ministra zahraniční Edvarda Beneše. Proti Benešovi však agrárníci postavili svého protikandidáta profesora Bohumila Němce,⁵⁸ vytvořil se tzv. prosincový blok a hrozila politická krize.

Švermovo vedení informovalo o dění během prezidentské volby Gottwalda, který byl stále v Moskvě. Dochovaly se dvě zprávy, první je z 3. prosince roku 1935 a jejím autorem je Slánský. Zpráva byla adresována Karlovi, což byl krycí název pro Klementa Gottwalda.

„Karlovi!

Ještě tento týden Masaryk rezignuje. Mezi 15. a 18. prosincem bude zvolen jeho nástupce. V koalici se bude vyjednávat o Benešově kandidatuře. Klerikálové se vyjádřili, že jsou s tím srozuměni. Ve vedení agrární strany byl Beneš potvrzen 14 hlasy proti 6. Ukazuje se, že Beneš bude kandidátem koalice. Ale musí se počítat s tím, že neznámý počet pravých agráriků a možná také klerikálů bude proti němu hlasovat. Benešovo zvolení v prvním skrutiniu, pro které jsou nutné tři pětiny hlasů, je s největší pravděpodobností nemožné. Hrozilo by to také ve druhém skrutiniu, kdyby 25 koaličních poslanců a senátorů hlasovalo proti. Pravice v agrární straně požaduje za její hlasy obsazení ministerstva zahraničí agrárikem. Bude postaven kandidát pravice. Národní sjednocení se rozhodlo postavit kandidáta a poslalo nabídku agrárikům, klerikálům, slovenské lidové straně a Gajdovým přívržencům. Agrárníci a klerikálové odmítli, ale jejich pravice bude pro tohoto kandidáta hlasovat. Pokud by získali také Henleinovy hlasy, dosáhnou značného počtu hlasů. V každém případě trvá všeobecná nejistota, kolik odpadne příslušníků koalice. Byli jsme důvěrně jednou oficiální

⁵⁷ K samotné volbě výběrově Dejmek, J.: *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, 1. díl, Praha 2006; Klimek, A.: *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi?: vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1998; Kárník, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, 2. díl Praha 2002; Tóth, A.: *Maďarské menšinové politické strany v Československu a volba Masarykova nástupce do úřadu prezidenta republiky v prosinci 1935. I.–II. díl. Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století*, roč. 20, č. 1.–2, 2012, s. 157–201, 83–137.

⁵⁸ Bohumil Němec (12. března 1873 – 7. dubna 1966) byl č. botanik, v letech 1901–1939 byl ředitelem Ústavu pro anatomii a fyziologii rostlin č. univerzity. Byl šéfredaktorem *Ottova slovníku naučného nové doby* (1930–1943), v době První republiky byl zákonodárcem za Čs. národní demokracii. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 437–438.

osobou⁵⁹ požádání, abychom Benešovu kandidaturu pojistili už v prvním skrutiniu. Chceme již v prvním skrutiniu odevzdat naše hlasy Benešovi, když bude postaven protikandidát, který přetáhne na svou stranu část zastupitelů koaliční pravice. Jinak se budeme muset rozhodnout podle situace, která se může změnit ze dna na den. Sděl okamžitě stanovisko.

*Zdraví Ruda*⁶⁰

Autorem druhého dochovaného dopisu byl Šverma, informoval v něm Gottwalda o dalším vývoji situace. Švermův dopis z 12. prosince hovoří o krizi v koalici, které se není schopna dohodnout na společném kandidátovi. Komunisté navrhovali antifašistickou jednotnou frontu. Dále Šverma psal o přípravě velké kampaně mezi masami a předestřel různé varianty, jak budou komunisté hlasovat.⁶¹

Komunisté původně plánovali navrhnout vlastního kandidáta, nakonec však projevíli ochotu hlasovat pro Beneše, což také udělali. Nakonec nebylo jejich hlasů zapotřebí, neboť tzv. prosincový blok se rozpadl a protikandidát Němec odstoupil. Švermovu vedení se však podařilo vyjednat amnestii pro řadu komunistických představitelů, především pro Gottwalda. Nový prezident byl zvolen 18. prosince 1935. Kominternu ale taktiku Švermova vedení nehodlala dále tolerovat. Obětním beránkem se stal šéfredaktor *Rudého práva* Stanislav Budín, který byl vyloučen ze strany.⁶² Důvod jednoduše vyjádřil vtípem Šmeral krátce před prezidentskou volbou, kdy Budínovi řekl: „*Já bych dnes nechtěl být na tvém místě, soudruhu [...] protože oni to budou dělat, ale ty to budeš psát!*“⁶³

6.6 Odvolání Budína

Gottwald zasílal již dříve Slánskému do Prahy instrukce, aby byl Budín odvolán ze své pozice šéfredaktora. Tyto pokyny z Moskvy však Slánský a Šverma nevykonali a ani o nich neinformovali Budína.⁶⁴ Budín sám později uvedl, že „*jednání Švermy, Slánského a Synka, kteří přece o těchto telegramech musili vědět, protože byly adresovaný jim, [je] tím podivnější. Neboť nejenže mi nic o tom neřekli a ani v nejmenším mě nevarovali – oni stále*

⁵⁹ Patrně myšlen kancléř Šámal. Viz Klimek, A.: *Boj o Hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, díl 2., Praha 1998, s. 451.

⁶⁰ Cit. dle Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 150, zdrojový dokument NA, DZA-KI 1920–1943, kart. 27, a. j. 178.

⁶¹ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 151.

⁶² K samotné kauze nejnověji Groman, M.: *Komunista bez legitimace. Stanislav Budín*, Praha 2015, s. 51–87.

⁶³ Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 162.

⁶⁴ Groman, M.: *Komunista bez legitimace. Stanislav Budín*, Praha 2015, s. 77.

*pokračovali v pochvalách, libovali si, jak je Rudé právo dobře redigováno, četli většinu mých článků už v rukopisu a zpravidla proti nim nic nenamítali [...] Do dnešního dne si to nedovedu vysvětlit. Jedině snad tím, že soudruzi moskevské varování nebrali vážně, že si opravdu mysleli, že jde o nějaké nedorozumění, které se záhy vysvětlí...*⁶⁵

Později však byl Budín o Gottwaldově kritice zpraven. Šverma spolu se Slánským si ho předvolali 19. prosince 1935 a řekli mu o Gottwaldově nespokojenosti s prací *Rudého práva*. Tuto kritiku však Budínovi představili jako možné nedorozumění, které v Moskvě vysvětlí, a sami za sebe vyjádřili s *Rudým právem* spokojenost. Budín dostal dovolenou a vedení *Rudého práva* se ujal Gustav Bareš.⁶⁶ Pole Budínových memoárů se měl pak po návratu Švermy a Slánského z Moskvy opět vrátit do *Rudého práva*, ale Slánský později popřel, že by Budínovi slíbili návrat do redakce novin. Na konci prosince odjeli Šverma a Slánský na jednání do Moskvy. 25. prosince 1935 byl v *Rudém právu* zveřejněn Slánského článek *Čsl. akční jednota a demokracie*, který byl dle Budínova svědectví napsán ve vlaku během cesty do Moskvy. Slánský v něm kritizoval Budínova stanoviska, která byla obsahem výtek v Gottwaldových telegramech.⁶⁷

Během Moskevského jednání se Budín vrátil do redakce *Rudého práva* a publikoval pod svým jménem články. Podle všeho za jeho návratem stály pouze komplikace v redakci, které si vyžádaly jeho pomoc. V očích Kominterny to však znamenalo úmyslné neuposlechnutí instrukcí.⁶⁸ Následná kritika Kominterny nesměřovala k politice, jak ji prováděli Šverma a Slánský, ale spíše k tomu, že jednoduše ignorovali instrukce a nedodrželi disciplínu.⁶⁹

⁶⁵ Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 158–159.

⁶⁶ Bareš, Gustav, pův. jm. Breitenfeld (22. října 1910 – 13. září 1979) vystudoval obchodní akademii v Praze. Od roku 1930 spolupracoval s redakcí *Rudého práva*, od roku 1932 působil přímo v redakci *Rudého práva*, od února 1936 do roku 1937 byl redaktorem *Hálo novin*. Během druhé světové války působil v SSSR ve vysílači *Za národní osvobození* a v redakci *Československých listů*. Po roce 1945 byl členem vedoucích orgánů strany KSČ, od roku 1954 pracoval v Ústavu dějin KSČ, v letech 1968–1970 byl profesorem na Fakultě osvěty a novinářství. Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 214–215.

⁶⁷ Hradilák, Z.: *Komunistické hnutí v Československu po VII. kongresu Kominterny (srpen – prosinec 1935)*. NA, A ÚV KSČ, f. Ústav dějin KSČ, kart. 71, aj. 466, fol. 131–132.

⁶⁸ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 164–165.

⁶⁹ Sommer, V.: Doslov: KSČ a Kominterny. Náčrt vývoje nerovného partnerství, s. 240. In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominterny...*, Praha 2011.

6.7 Moskevská jednání

Koncem prosince se sešel sekretariát EKI, kterému měl Šverma spolu se Slánským vysvětlit své kroky, z čelných představitelů na něm vystoupili také Köhler,⁷⁰ Kopecký a Gottwald. Šverma a Slánský svá vystoupení zamýšleli jako hrdý přehled svých úspěchů, během jednání však na ně byly vznášeny útočné dotazy a obvinění a jejich vystoupení se změnilo v obranu.⁷¹

Z tohoto vystoupení se dochoval zápis, ovšem jedná se o značně problematický pramen. K tomuto dokumentu je připojená Slánského rukopisná poznámka, ve které uvádí: „*Stenogram je tak špatný, že jej nelze opravit korekturou. Některá místa nevystihují smysl správně. Korekturou to nelze opravit.*“

Slánský ve svém projevu uváděl příklady, jak se snažili působit na ostatní socialistické dělníky a jak se strana pokoušela použít osobní agitaci. Vždy v neděli měli být vysláni dva straníci, kteří by chodili od bytu k bytu, diskutovali se socialistickými dělníky, prodávali tisk a literaturu. V souvislosti se VII. kongresem KI hovořil o široké aktivitě strany, která svolávala řadu schůzí, během nichž se diskutovalo. Značná část Slánského projevu byla de facto sebe prezentací jeho role coby vedoucího organizačního oddělení. Jako příklad uvedl, že se podařilo vybudovat kvalitní síť krajských tajemníků, kteří jsou ve svém kraji oblíbení, resp. dokážou zaujmout masy dělnictva. Krajská vedení měla podle něj být schopná a samostatná, „*když nastanou důležité události, nečekají, až dostanou pokyny z ústředí, nýbrž dokážou samostatně pracovat.*“ To se mělo podařit díky systematickému odstraňování „*všech slabých oportunistických elementů z krajského vedení.*“ Hovořil o tom, že se podařilo vybudovat kvalitní funkcionářský sbor na střední, resp. okresní úrovni. „*Kvalita strany je vysoká. Aktivita straníků je mnohem vyšší, kvalita kádrů je mnohem lepší*“⁷² Jeho strategie vůči straně v období, kdy pomáhal Švermovi vést KSČ, opětovně vychází z jeho *habitu*, z představy strany a straníků jako nástroje pro přebudování společnosti, čímž tak navazoval na svoji taktiku při organizaci strany z počátku třicátých let. Slánský se přizpůsobil logice nového *pole*, taktice „*třída proti třídě*“, která mu umožňovala po svém interpretovat představy o straně a následně je v rámci svých možností a možností doby prosadit. Výraznou část jeho projevu

⁷⁰ Bruno Köhler (16. července 1900 – 21. března 1989) byl absolventem Mezinárodní leninské školy v Moskvě a byl napojen na kominternovské struktury. Během druhé světové války působil nejprve v Paříži a posléze v Moskvě, po druhé světové válce vykonával řadu stranických funkcí. Participoval na represích po roce 1948, v roce 1963 byl odvolán z funkce tajemníka ÚV pro svoji dřívější činnost. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 332.

⁷¹ Niklíček, L.: Dilema Jana Švermy. In *Dějiny a současnost*, roč. 10, č. 10, 1968, s. 17.

⁷² NA, f. DZA-KI, kart. 24, a. j. 172, sl. 2.

tvořila kritika Budína s osobními invektivami, věnoval se i kádrové politice strany. Nelze zpochybnit, že Slánský Budína „hodil přes palubu“, na druhé straně podle vlastního vyjádření Slánského byl jeho projev špatně zaznamenán.

Slánský apeloval i na návrat Gottwalda do Československa. „*Soudruh Gottwald se musí vrátit a ukázat se českým dělníkům. Bojovali jsme za něho. Musí se teď objevit mezi českými dělníky. Musí ho vidět. [...] Vidíte, soudruzi, že PB [tj. polbyro] bez Gottwalda a Kopeckého bylo slabé, nebylo dostatečně bdělé, dopustilo se chyb.*“ Na závěr Slánský navrhl přezkoušení všech kádrů „*a to nelítostně, bez zábran vyhnat ze strany všechny cizí elementy a rovněž všechny cizí elementy, u nichž se projevuje politické váhání.*“ Hovořil o nutnosti vytvoření kádrové komise, která by měla na starosti přezkušování, k čemuž se měla ozvat námitka Klementa Gottwalda „*Inkvizice*“.⁷³ Dle Slánského měli být přezkoušeni všichni emigranti, studentské skupiny a vše mělo být propojeno s velikou politickou kampaní uvnitř strany.⁷⁴ Tímto požadavkem se nijak neodchýlil od svého základního postoje, vždy prosazoval ideově *čistou* stranu. Stranické čistky prováděl Slánský v době, kdy vedl Prahu, i počátkem třicátých let, je tedy zřejmé spojení s jeho představou řádného straníka, bez něhož strana nemůže fungovat.

Na dalších jednáních 9. ledna 1936 se Švermovy a Slánského referáty již nesly v sebekritickém duchu. Samotný projev opět neprošel Slánského korekturou. Slánský uvedl, že oportunisticky vnímal závěry VII. kongresu KI, snažil se, aby strana hrála významnou politickou roli, a spolu se Švermou se nesnažili získat sociálnědemokratické dělníky, ale naopak jednali se sociálně demokratickými vůdci, a měli zastavit vývoj revolučních sil. Chyby spatřoval v tom, že nevedli velký boj proti fašizaci demokracie a že nepotírali názory novin, podle kterých komunisté mění svůj vztah ke státu. „*Skutečně jsme začali mít nebezpečný přátelský vztah k buržoaznímu státu a jeho buržoazní armádě.*“ O politice strany se vyjádřil, že nechtěli být izolováni v boji proti fašismu a podlehli vlivu parlamentní politiky a „*ztratili jsme přitom samostatnou bolševickou linii a setřeli jsme bolševickou tvář strany.*“ Opět hovořil o chybné kádrové politice, zvláště v redakci *Rudého práva*, a zdůraznil, že nepřátelské elementy musejí být potřeny.

„*Cítím svoji osobní zodpovědnost za tyto těžké chyby v politice strany. Ještě větší zodpovědnost pociťuji za chyby, jež se staly v organizační politice strany. V této oblasti mám*

⁷³ Z obsahu dokumentu však není jasné, jak přesně měla být tato poznámka míněna. Znovu připomeňme, že Slánský s obsahem záznamu nesouhlasil, resp. nebyl dle jeho názoru zachycen správně. K této poznámce též Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 169, poznámka pod čarou 458.

⁷⁴ NA, fond DZA-KI, kart. 24, a. j. 172, sl. 2.

bezprostřední zodpovědnost a celou řadu závažných chyb lze připsat na účet mého osobního zanedbání a lehkomyšlného, oportunistického vztahu ke kádrové politice.“ Na závěr uvedl: „*Chci všemi svými silami napravit chyby, jichž jsem se dopustil. V první řadě k tomu chci přispět tím, že doma vystoupím s otevřenou sebekritikou svých chyb [...] Chci zejména na poli kádrové politiky pomoci straně všemi svými znalostmi k očištění strany od všech špatných a cizích elementů [...] Jsem pevně přesvědčen, že své slovo dodržím.*“ Na jeho závěrečná slova reagoval přítomný Dmitrij Manuilskij⁷⁵ „*Velmi dobře*“⁷⁶, čímž mu bylo uděleno „rozhřešení“ ze strany Kominterny.

Konečným výsledkem Moskevského jednání byla rezoluce prezidia EKI z 16. ledna 1936. Jejím obsahem byly podrobné instrukce ke všem otázkám stranického života KSČ. Bylo kritizováno hlasování pro dvě kapitoly státního rozpočtu, umrtvení boje proti prvorepublikovému režimu, rezignace na samostatné vedení hospodářských bojů za pomoci komunistických odborů. Rezoluce požadovala okamžitá organizační opatření a personální změny, které měly být urychleně provedeny na zasedání ÚV a nadcházejícím VII. sjezdu KSČ. Za delegáty měli být předem vybráni lidé schopní zabezpečit požadované změny. Straníci měli být přezkoušeni a přeškoleni a tisk se měl dostat pod kontrolu polbyra.⁷⁷

Důsledky Moskevského jednání zhodnotil historik Ladislav Niklíček v šedesátých letech. „*Slánský a Šverma se zřejmě domnívali: budeme dělat československou komunistickou politiku [...] a potom pojedeme do Moskvy, kde předvedeme svoje úspěchy. Velikých úspěchů dosáhli, do Moskvy nakonec jeli, avšak brzy se měli přesvědčit, že tam pro jejich úspěchy nebylo patřičného pochopení. Šverma odjížděl do Moskvy v prosinci 1935 jako úspěšný politik a začátkem roku se vracel do Prahy jako neustále se sebekritizující oportunist.*“⁷⁸ Poslední větu lze zajisté vztáhnout i na Slánského.

Uveďme ještě, že se jeho manželka bála, že se Slánský z Moskvy nevrátí. Chodila často na nádraží a vyhlížela vlak z Moskvy a pocítila velkou úlevu, když se dozvěděla, že její muž provedl sebekritiku.⁷⁹

⁷⁵ Dmitrij, Manuilskij (3. října 1883 – 22. února 1959) byl ukrajinský revolucionář a člen bolševické strany od srpna 1917. V roce 1924 byl zvolen do Exekutivy Kominterny i do jejího prezidia a na těchto postech vydržel až do rozpuštění Kominterny v roce 1943. Byl oddaným stoupencem stalinské frakce a faktickou hlavou Kominterny v letech 1929–1934. Přežil dobu teroru a po roce 1945 se stal předním členem ukrajinské vlády. McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 303; *Malá československá encyklopedie*. sv. 4, M–Pol, Praha 1986, s. 85.

⁷⁶ NA, fond DZA-KI, kart. 25, a. j. 173, sl. 2.

⁷⁷ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 172–173.

⁷⁸ Niklíček, L.: Dilema Jana Švermy. In *Dějiny a současnost*, roč. 10, č. 10, 1968, s. 17.

⁷⁹ NA, f. Bartošek Karel, námět a scénář k pořadu České televize *Čestní občané: Rudolf Slánský*.

6.8 Kampaň

10. ledna se konala schůze polbyra k závěrům Kominterny. Řada projevů byla směsicí sebekritických přiznání oportunistických chyb, obhajob vlastní osoby a obviňování nejvyššího stranického vedení. Řečníci zcela souzněli se závěry Kominterny. Podle kritiky neměli Šverma a Slánský brát ohledy na názory nižších funkcionářů. Členstvo mělo jejich pokyny bez oponování a proti své vůli vykonat.⁸⁰

Následovala otevřená veřejná kampaň (oficiálně nazvaná diskuzí k nadcházejícímu VII. sjezdu), jejímž základem byla zmíněná rezoluce EKI a článek Klementa Gottwalda *Za správné uplatnění linie VII. kongresu Kominterny* otištěný 13. února 1936 v *Rudém právu*. V jejím rámci měli podle rozhodnutí stranického vedení Šverma⁸¹ se Slánským sepsat sebekritické články.⁸²

Historik Jan Novák ve svém rukopise z šedesátých let *Presidentské volby 1935* ke kampani a ke Švermově a Slánského sebekritice uvedl „*Díky tomu neztratili J. Šverma a R. Slánský možnost dále politicky působit. Neopakovala se historie z roku 1933, kdy se J. Guttmann vyřadil a byl vyřazen z komunistického hnutí [...] Sebeoddanější sebekritika ‚oportunistů‘ nemohla zabránit velkolepé vnitrostranické a veřejné kampani mnohem rozsáhlejší než v době gutmaniády [...] Z hlediska tohoto mechanismu bylo zcela lhostejné, jak se J. Šverma a R. Slánský zachovají, ať tak či onak kampaň – a s ní příslušné modifikace politiky strany – by stejně proběhla. Rozhodný význam mělo jejich chování ‚jen‘ pro jejich další osudy, a pro další politiku strany.*“⁸³

Ve dnech 24. února až 26. února roku 1936 zasedal rozšířený ústřední výbor, na kterém byla podrobně projednána politika Švermovo vedení.⁸⁴ Slánský ve svém vystoupení uvedl: „*Cítím vedle Švermy hlavní zodpovědnost za chyby, zejména za chyby organizační a v kádrové politice [...] Musím dokázat práci, že jsem pochopil příčiny chyb a jejich význam [...] Zkazili jsme však správnost postupu tím, že jsme měli strašně lehkomyšlný poměr k obtížím a nebezpečím při provádění usnesení VII. kongresu [...] řadu věcí jsme postavili správně. Z toho se nám zatočila hlava. Cítili jsme se jistými, že je strana zboljševizována, že máme*

⁸⁰ K celkovému shrnutí diskuze viz Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 174–176.

⁸¹ Švermův článek nesl název Hlasování pro dva rozpočty a prezidentské volby a byl otištěn v *Rudém právu* 22. února 1936.

⁸² Slánského článek byl publikován pod názvem Nápravou chyb strana získá jen větší důvěru mas. *Rudé právo*, 7. března 1936, č. 57, s. 5.

⁸³ Samotný Novákův rukopis se nepodařilo dohledat, ale ve svých vzpomínkách ho rozsáhle cituje Stanislav Budín, viz. Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 181.

⁸⁴ Celkově k diskuzi viz Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 184–187.

dobré kádry, že máme vedení, které vede stranu od roku 1928, a proto se nám nemůže nic stát.“ Dále uvedl, že si nevšiml svých chyb, neboť dostatečně neuplatňoval vnitrostranickou demokracii. Řekl, že vše rozhodoval jen úzký sekretariát, ve kterém měl stejně hlavní slovo on a Šverma. *„Na politbyro a konference jsme přicházeli s hotovými věcmi, nesvolávali jsme široké porady funkcionářů zdola. Nevyzývali jsme je, aby se vyslovili, mají-li nějaké pochybnosti“*. Opět kritizoval Budína, uvedl, že za jeho práci nese hlavní odpovědnost.⁸⁵

Slánského se týkal též diskuzní příspěvek Václava Kopeckého, podle kterého *„Hlavní zodpovědnost nesou Šverma a Slánský. Ruda však hrál jinou roli než Šverma. Ruda byl ten, který by býval mohl paralyzovat Švermovy rozlety.“*⁸⁶ V pozdější literatuře byla Slánského role též hodnocena tak, že se jednalo o správného funkcionáře, který byl sveden intelektuálem Švermou.⁸⁷ Jedním z výsledků jednání bylo odvolání Švermy a Slánského z funkce členů sekretariátu. Bylo též ustanoveno, že se ve dnech 11. – 14. dubna sejde odkládaný VII. sjezd strany.⁸⁸

Kromě tiskové kampaně se konala řada stranických schůzí. Při jedné z nich, konané 3. února 1936, zaznělo, že *„to, co prováděli jednotliví funkcionáři, nelze nazvat jinak, než jízdou plnou parou do náruče reformismu‘. Dnes nestačí, když Šverma, Slánský a Synek benevolentně doznají, že dělali chyby, dnes jejich počínání bylo by možno charakterisovati jedině prohlášením, že se dopustili zločinu na těch nejubožejších, tj. na proletariátu.“*⁸⁹ K dopadům této kritiky na Slánského se v šedesátých letech vyjádřil člen rehabilitační komise Petr Lesjuk. *„Slánský celou záležitost nesl velmi těžce a zanechala v něm dosti značné stopy. Byl vychováván vždy v duchu úcty ke Komunistické internacionále a nyní jí byl velmi ostře kritizován. Šverma díky své povaze se s celou záležitostí vypořádal poměrně rychle. Slánský se však stal ještě uzavřenější, opatrnější ve svém vystupování a jednání a tohoto ‚mindráku‘ se nikdy v životě již nezbavil.“*⁹⁰

⁸⁵ NA, f. 19/5, kart. 9, a. j. 79, fol. 33–34.

⁸⁶ Tamtéž, fol. 14.

⁸⁷ Niklíček, L.: Dilema Jana Švermy. In *Dějiny a současnost*, 1968, roč. 10, č. 10, s. 16.

⁸⁸ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 188.

⁸⁹ NA, f. PMV, sign. 225-773-XK26, fol. 6.

⁹⁰ NA, f. Pillerova komise, kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský.

6.9 VII. sjezd

Výše zvedené události vyvrcholily VII. sjezdem strany konaný 11.–14. dubna 1936. Po něm byla dokončena přestavba strany v jednotný názorový monolit s jasným vůdcem a s podporou Kominterny. Avšak pád Švermy a Slánského neznamenal konec jejich politiky resp. návrat k taktice „třída proti třídě“ a „sociálfašismu.“ Kominternu již nastoupila novou linií, Šverma a Slánský byli kritizováni za její překročení a její svévolný výklad. Gottwald ve svém projevu na sjezdu uvedl, že KSCČ chce bránit republiku. Mluvil o vzniku vlády lidové fronty, pro jejíž vznik není nezbytné, aby socialistické strany vystoupily z vládní koalice. Gottwaldova stranická linie se tedy nelišila od politiky Švermy a Slánského z podzimu a zimy roku 1935. KSCČ se tak dostala z izolace, kam se sama uvrhla svojí politikou v první polovině třicátých let a stala se důležitým hráčem na československé politické scéně.⁹¹ O Švermovi a Slánskému Gottwald řekl, že „*soudruzi, kteří nesli hlavní zodpovědnost za chybnou politiku strany v posledních měsících, zejména soudruzi Šverma a Slánský, uznali svoje chyby, korigovali je a zachovali se čestně. (Potlesk.) Zachovali se tak, a já to neváhám říci, že strana k nim může mít důvěru.*“⁹² Nutno podotknout, že tato věta nebyla uveřejněna v Gottwaldových spisech, které vyšly v padesátých letech.⁹³

Během svého vystoupení Slánský o svých chybách řekl, že „*Strana [...] pod vedením soudruha Gottwalda překonala oportunistické chyby, za které jsem v první řadě i já zodpovědný [...] Bylo naší samozřejmou a svatou povinností, abychom nejen z disciplíny, ale z plného přesvědčení uznali své chyby. (Potlesk.) [...] Strana bude tím odolnější vůči oportunistickým chybám [...] dosáhneme-li, aby všichni členové střežili spolu s vedením bolševickou čistotu a pevnost linie strany. (Potlesk.)*“ O názoru socialistických stran⁹⁴ o na jeho nucenou sebekritiku uvedl: „*Když nám strana před časem vytkla oportunistické chyby, počali psát ve ‚Večerníku Českého slova‘ o nás, o Švermovi a o mne, jako o lidech, kteří chtějí dělat v komunistické straně prý rozumnou politiku [...] Já bych chtěl odpovědět: Zaplat' pánbůh, že nás naši protivníci přestali chválit a počali nás opět hanět. (Potlesk.) To znamená, že jsme na dobré cestě. Zklamali jsme buržoazii a zklameme ji, jak pevně věřím, ještě několikrát. (Potlesk.)*“⁹⁵

⁹¹ Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení...*, Praha 2005, s. 202.

⁹² *Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.–14. dubna 1936*, Praha 1967, s. 56.

⁹³ Tamtéž, s. 56, poznámka pod čarou č. 1.

⁹⁴ K novinovým reakcím na VII. sjezd viz NA. f. VII. sjezd KSCČ listopad 1935 – květen 1936, kart. 3, a. j. 7.

⁹⁵ *Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.–14. dubna 1936*, Praha 1967, s. 248–250.

Slánský byl na VII. sjezdu zvolen za člena polbyra a ústředního výboru. V ústředí odpovídal za několik oddělení – zemědělské, středních vrstev, komunální a měl na starosti Podkarpatskou Rus.⁹⁶ Gottwald se o Slánském a Švermovi v prezidiu EKI vyjádřil: „*Musíme před prezidiem konstatovat, že se chovají čestně, že dodrželi svůj slib a že strana k nim má naprostou důvěru.*“⁹⁷

Pro Slánského byla víc než návrat do mocenských struktur na VII. sjezdu důležitá jeho parlamentní „řeč o Fénixu“⁹⁸, která byla publikována i jako samostatná brožura,⁹⁹ ale vyšla také v dílčích částech v *Rudém právu*. V *Rudém právu* byl Slánskému věnován velký prostor, psalo o jeho odhalení podvodných machinací, kritice ministra vnitra apod.¹⁰⁰ Smyslem této kampaně bylo ukázat straníkům, opozici, ale patrně i samotnému Slánskému, že se s ním nadále počítá, když je mu dána možnost veřejně vystoupit. Navzdory chybě, které se dopustil, se mohl ihned po řádné sebekritice opětovně zapojit do boje za komunistické cíle.

Slánského sebekritiku lze chápat jako jistou formu *symbolického kapitálu*,¹⁰¹ kterým se snažil získat zpět ztracené uznání. Pokud bychom Slánského sebekritiku porovnali s Guttmannem, který si stál za svými názory a byl vyloučen ze strany, pak Slánského sebekritika nebyla pouhou snahou udržet se u moci, ale spíše projevem pochopení situace. Pokud by Guttmann provedl sebekritiku v podobném duchu jako později Slánský, mohl by zůstat členem strany, byť za cenu, že by participoval na strategii, se kterou nesouhlasil. Slánskému vhodně zvolená sebekritika umožnila pokračovat v politice, kterou pomáhal rozvinout a jejíž kořeny lze v jeho postojích vysledovat o několik let dříve. Slánský pochopil, že se mění politika Kominterny, tedy taktika *pole*, výtka Moskvy se týkala nedodržení disciplíny, ne přímo samotné taktiky, ve které KSČ i zbytek Kominterny krátce na to pokračovaly. Slánský si musel být vědom, že bude tento směr nadále uplatňovat. Sebekritikou částečně získal zpět ztracené uznání v Moskvě a na domácí scéně se mu dostalo *odměny* v podobě velkého prostoru v *Rudém právu* pro jeho „Řeči o Fénixu“, čímž opětovně získal

⁹⁶ Slánský si zjevně na Podkarpatské Rusi počínal velmi aktivně. Dílčí poznatky k jeho činnosti lze nalézt v práci znalce na Podkarpatskou Rus Mgr. Davida Hubeného Ph.D. *Komunistická strana Československa a její působení na Podkarpatské Rusi ve 30. letech* (rukopis).

⁹⁷ Viz Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 211.

⁹⁸ Řeč se týkala krachu pojišťovny Fénix. K tomu blíže Marvan, M. – Chaloupecký, J.: *Dějiny pojišťovnictví v Československu. 2. díl (1918-1945)*, Bratislava 1993, s. 288–290.

⁹⁹ Viz Slánský, R.: *Pravda o Fénixu: kdo ukradl 700 milionů?: jak zajistit nároky pojištěnců a zaměstnanců: tři řeči poslance Rudolfa Slánského o skandálu ve "Fénixu"*, Praha 1936.

¹⁰⁰ Viz Odhalení poslance R. Slánského v parlamentě. „Kdo ukradl 700 milionů z Fenixu?“, zvláštní vydání *Rudého práva*, nedatováno; Fenix vyzbrojoval Hitlera. *Rudé právo*, 25. dubna 1936, č. 98 s. 1; Soudr. Slánský obviňuje ministerstvo vnitra. *Rudé právo*, 9. května 1936, č. 109.

¹⁰¹ Srov. Getty, J. A. – Naumov, O. V.: *The road to terror: Stalin and the self-destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*, New Haven, 1999, s. 45.

zpět uznání u domácích straníků, resp. mohl ukázat, že nadále disponuje *symbolickým kapitálem* pro setrvání ve straně.

Exkurz I.

Předcházející období se netýkalo pouze Slánského stranické činnosti, ale mělo významný dopad i na jeho osobní život, či na osudy jeho blízkých. Slánský se koncem dvacátých let seznámil se svou budoucí manželkou. Josefa Slánská, rozená Hašková, se narodila 25. února 1913 v Praze do velmi nuzných podmínek. Její otec a bratři byli nezaměstnaní a rodinu živila matka z příležitostných přivýdělků. Rodina žila v malém domku v nouzových koloniích v Krči.¹ Nouzové kolonie byly obývány převážně dělnickými rodinami, kterým se nedařilo v Praze sehnat bydlení, popř. byly vypovězeny ze svého bytu, neboť nemohly platit nájem. Tyto kolonie postrádaly základní stavební úpravy, kanalizaci apod.²

Josefa Slánská nedokončila gymnaziální studium, v roce 1929 nastoupila do sekretariátu ústředí Rudé pomoci a v témže roce se stala členkou KSČ. Se Slánským se seznámila na Všedělnickém plese v Lucerně. „*Jak už se v životě stává, zamilovala jsem se do R[udolfa] S[lánského] na první pohled. Rok se mi vyhýbal, byla jsem pro něho příliš mladá /mladší o dvanáct let/. Ale nakonec neodolal.*“³ Jejich vztah ovlivnila též demonstrace, po které oba zadržela policie. „*Ve věznici na Pankráci se rozhodlo o našem společném životě [...] Cesta na policejní komisařství byla dost dlouhá [...] Ruda jde klidně, tou svou zvláštní chůzí, při které je nakloněn dozadu. Tak chodí jen on [...] Nu dobrá, pro tu chůzi ať se mu posmívá, kdo chce. Ale ty oči! [...] Když se na mě podívá, jsem ztracena, nadobro ztracena.*“ Slánský byl brzy propuštěn, ale jeho budoucí manželka strávila ve vězení několik dní. Během té doby ji navštívil, předstíral, že je její bratr.⁴

V roce 1931 Slánská odjela poprvé do SSSR jako písarka Nakladatelství zahraničních dělníků, během pobytu se blíže seznámila s Marií Švermovou. V květnu roku 1932 se Slánská vrátila do Prahy, kde pracovala jako administrativní síla v odborech, v časopise *Červánky* a taktéž se věnovala tlumočnickví a překladatelství.⁵

¹ Bekrová, K: *Politické procesy a jejich dopad na život a dílo Josefy Slánské ve světle archivních pramenů*, Praha 2014, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček, s. 18 [online]. [cit. dne cit. dne 18. dubna]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

² K nouzovým koloniím Tůmová, V.: *Pražské nouzové kolonie*, Praha 1971; Holubec, S.: *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009.

³ Bekrová, K: *Politické procesy...*, Praha 2014, s. 18–19 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>.

⁴ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 70, 72, 76, 78–79.

⁵ Bekrová, K: *Politické procesy...*, Praha 2014, s. 19 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

Do jejího života zasáhlo vydání zatykače v souvislosti s letákem *Ne Masaryk, ale Lenin*. Slánská stejně jako její budoucí manžel musela žít v ilegalitě. Střídala jeden ilegální byt za druhým a později se usadila v jednom z nich na Pankráci. Slánský jí navštěvoval jednou za 14 dní.⁶ Během tohoto období došlo k početí jejich syna⁷, který se narodil 6. února 1935⁸ a dostal jméno po otci Rudolf. Po narození syna „jsme se dohodli, že do voleb zůstanu ve svém ilegálním bytě a po volbách, až bude zvolen poslancem, zlegalizujeme se oba. I to tedy patřilo k našemu stranickému životu: dva lidé, kteří se měli rádi, museli přivádět na svět nemanželské děti.“⁹ Svatba se však nakonec uskutečnila až 20. dubna 1937 na pražské radnici v kruhu nejbližších přátel,¹⁰ za svědky jim šli přítomní úředníci.¹¹

Slánského mladší bratr Richard ukončil, stejně jako on, studia na Vysoké škole obchodní.¹² Z kraje dvacátých let působil v Komsomolu a v roce 1922 vstoupil do KSČ.¹³ V letech 1922 až 1925 byl redaktorem v plzeňské *Pravdě*. Od roku 1925 do léta 1928 působil jako redaktor v brněnské *Rovnosti*.¹⁴ Poté se vrátil do Prahy, kde byl hlavním redaktorem zahraničněpolitické a ekonomické části *Rudého práva*. Počátkem třicátých let působil v aparátu Kominterny¹⁵ a také ve Vídni, kde se spolupodílel na přípravě ilegálního časopisu *Rudá fronta*¹⁶ určeného pro Československo.¹⁷ Z tohoto důvodu byl též sledován policií pro podezření pašování této tiskoviny do Československa. Ve Vídni byl později zatčen a následně vyhoštěn za provokace při demonstracích.¹⁸ Richard Slánský z kraje třicátých let též působil v *Dělnickém deníku* a ve *Svornosti* na Ostravsku.¹⁹ V první polovině třicátých let, v souvislosti s přípravou strany na případný přechod do ilegality, patřil dle policejních zpráv

⁶ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 83.

⁷ NA, f. Bartošek Karel, námět a scénář k pořadu České televize *Čestní občané: Rudolf Slánský*.

⁸ Viz *Kdo byl Kdo, heslo Slánský, Rudolf jun.* [online] [cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_rudolf_jun.html.

⁹ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 86.

¹⁰ Bekrová, K: *Politické procesy...*, Praha 2014, s. 20 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

¹¹ Úřad městské části Praha 1, oddělení matrik, sign. Hlavní magistrát, sv. 75. 2.1. 1937–18.9.1937, str. 113, č. 826

¹² Dejmek, J.: *Diplomacie Československa. 2. díl, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, s. 576.

¹³ VHA, Sbírka osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., Osobní spis účastníka národního boje za osvobození, Richard Slánský.

¹⁴ Archiv Ministerstva zahraničí věcí (AMZV), f. Osobní spisy II, Richard Slánský.

¹⁵ Dejmek, J.: *Diplomacie Československa. 2. díl, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, s. 576.

¹⁶ K tomuto periodiku Rehaková, M.: *Soupis komunistického a dělnického tisku 1870–1938*, Praha 1974, s. 147.

¹⁷ NA, f. PMV, sign. 225-1356-36, fol 54, 56.

¹⁸ Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně), f. Policejní ředitelství Brno (B 26), kart. 2234, sign. 1472/30.

¹⁹ Wilkusová, M.: *Lidé kolem „Dělnického deníku“*, diplomová Práce, Pedagogická fakulta v Ostravě, katedra dějepisu, 1984, vedoucí práce Otakar Káňa, s. 47.

mezi vedoucí pracovníky strany.²⁰ Richard Slánský se nevyhnul konfliktu se zákonem a v jeho policejním spise lze nalézt informace o několika odsouzeních v meziválečném období.²¹

Stejně jako jeho starší bratr byl ve třicátých letech stíhán za leták *Ne Masaryk, ale Lenin*. Richard Slánský byl v této době tajemníkem poslaneckého klubu KSČ. Obžaloba uváděla, že leták byl vypracován v místnosti klubu a on jako tajemník za tuto skutečnost nesl odpovědnost. Byl odsouzen k těžkému žaláři na 16 měsíců. *Rudé právo* poukazovalo, že mu nebylo umožněno seznámit se se svým spisem, korespondencí s obhájci apod. Celý proces byl na stránkách *Rudého práva* často zmiňován, avšak jeho hlavním aktérem byl Josef Štětka.²² V souvislosti s prezidentskou amnestií byl Richardu Slánskému dne 14. prosince 1935 zbytek trestu prominut.²³

O nejstarším bratru Josefovi nejsou prakticky žádné údaje.²⁴ Kromě již zmíněného působil jako obchodní spolupracovník zastupitelství sovětského Ruska a na ambasádě též působil jako tlumočnick²⁵ a dle sdělení jeho bratra Richarda ve třicátých letech pracoval jako soukromý úředník.²⁶ Absolvoval Exportní akademii ve Vídni.²⁷ Nedostatek informací neznámá, že by se jednalo o bezvýznamného člena strany. Josef Slánský publikoval v řadě hlavních stranických periodik²⁸ po celé meziválečné období, především se zaměřoval na

²⁰ Štverák, F.: *Schematismus...*, Praha 2010, poznámka pod čarou č. 82, s. 56.

²¹ NA, Policejní ředitelství Praha II – Všeobecná spisovna, S 3055/36 a 41.

²² Proces proti vedoucím komunistům 18 t.m. *Rudé právo*. 13. června 1935, č. 137, s. 1; Rozsudek v pátek dopoledne. *Rudé právo*, 28. června 1935, č. 150, s. 1–2; Komunistický poslanec Štětka ..., Richard Slánský 16 měsíců. *Rudé právo*, 29. června 1935, č. 151, s. 1.

²³ Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň), f. Trestnice pro muže Bory, kart. 26, Osobní spisy vězňů, č. 2819 – Richard Slánský.

²⁴ V případě Josefa Slánského byla provedena rešerše v základních fondech Národního archivu, konkrétně šlo o fondy Předsednictvo ministerské rady, Státní úřad pro válečné poškozence v Praze, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, Zemský úřad Praha – dodatky, Okupační vězeňské spisy, Německé soudy, Sběrka soudních spisů. Ve fondech Policejní ředitelství Praha II. – prezídium (sign. 42/S-5/33, manipulační období 1931–1940) a Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna (sign. S3259/13, manipulační období 1931–1940) sice byly v úředních knihách nalezeny výše citované odkazy, leč spisy se nepodařilo dohledat a není zřejmé, kdy byly vyňaty.

²⁵ NA, f. PMV, sign. 225-217-2, fol. 146.

²⁶ SOA Plzeň, f. Trestnice pro muže Bory, kart. 26, Osobní spisy vězňů, č. 2819 – Richard Slánský.

²⁷ Kronika obce Nezvěstice 1925–1944, s. 213 [online][cit. dne 23. května 2018. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560378/soap-pj_00655_obec-nezvestice-1925-1944_2130.

²⁸ Výběrově k bibliografii Josefa Slánského: Stávka, jejich příčiny a důsledky. *Rudé právo*, 4. ledna 1922, roč. III., č. 3; Nová úprava reparačních platů *Komunista*, 31. března 1922, roč. IV., č. 13, s. 5; Ovládnutí průmyslu finančním kapitálem. *Komunismus*, duben - květen 1922, roč. I., č. 5–6, s. 246–254; Čím doplnil Lenin marxismus? *Komunistická revue*, roč. III., č. 4, s. 123–125; Konsolidace kapitalismu v ČSR a dělnická třída. *Dělnický deník*, 10. června 1925, roč. VIII., č. 133, s. 1; Finanční krize v Československu a její důsledky. *Dělnický deník*, 11. července 1925, roč. VIII., č. 157, s. 1; Bezradnost – taktika z nouze k oklamání mas. *Komunistická revue*, 1928, roč. V., č. 9, s. 719–720; Ke sjezdu Svazu dělnictva kovoprůmyslu, *Kovodělník*, 1936, roč. VIII., č. 18, s. 4; Na pomoc španělskému lidu, 21. května 1937, *Moravská Rovnost*, č. 118, s. 6.

hospodářskou problematiku, vydal brožuru *Stav a vývoj hospodářství v Československu*²⁹ pojednávající o důsledcích hospodářské krize.

Minimum informací je zachováno o zbývajících členech Slánského rodiny v Nezvěsticích. Otec Šimon těžce nesl příklon svého syna k levicovému hnutí a usmířili se až v roce 1935, když se Slánský stal poslancem.³⁰ Lze soudit, že otec Slánského musel mít obdobný vztah i se svými dalšími syny Josefem a Richardem. Jedině nejmladší Zdeněk zůstal apolitický a vedl se svým otcem v Nezvěsticích obchod.³¹

²⁹ Slánský, J.: *Stav a vývoj hospodářství v Československu*, Praha 1935. Brožura byla taktéž recenzována v komunistických periodikách, viz Deprese v Československu. *Rudé právo*, 16. října 1935, č. 241. s. 4 a Pilař, J.: Stav a vývoj hospodářství v ČSR. *Tvorba*, 30. srpna 1935, roč. X, č. 35, s. 571.

³⁰ APF ČT, Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: Rudolf Slánský. Dokumentární film z roku 2002.

³¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

7 Za obranu státu

7.1 Poslanec Slánský

KSČ prošla ve vztahu ke státu několika stádii. Na počátku dvacátých let považovala komunistická strana První republiku za „kolonii“ západních imperialistických mocností, za umělý výtvar versailleského systému. Po II. sjezdu strany (1924) hovořila KSČ dle direktiv Kominterny o právech národů na sebeurčení, a to až do oddělení. Československo už nebylo označováno jako kolonie západu, ale coby přímo imperialistický stát. Tyto postoje ke státu trvaly zhruba do roku 1934, kdy došlo k obratu v souvislosti s nástupem Hitlera k moci a kdy se KSČ začala stavět na obranu státu.¹

Na VII. sjezdu strany Klement Gottwald vystoupil s referátem *Lidovou frontou pro obranu míru, proti Hitlerovi, za chléb a svobodu*. Jeho základem byla teze, že se KSČ staví na obranu republiky proti Hitlerovi, neboť dělnická třída má mít životní zájem na udržení státu. Zároveň strana nadále názorově zůstávala na svém hodnocení Československa jakožto kapitalistickém a imperialistickém státu. KSČ navrhovala řadu hospodářských a sociálních opatření, které byly v opozici proti tehdejšímu zřízení.² Tyto postoje lze vysledovat i v textech Rudolfa Slánského v letech před Mnichovem, zejména v jeho prosloveh jako poslance Národního shromáždění.

Slánský byl zvolen ve volbách v květnu 1935³ za IV. volební obvod (Mladá Boleslav). Sociálnědemokratické *Právo lidu* o kandidatuře uvedlo, že komunističtí dělníci nechápou „*proč je kandidován na př. R. Slánský, jehož přítomnost na schůzi dělníků vyvolává odpor a nedůvěru [...] roztrpčení komunistických dělníků [je] veliké. Hrozí, že nebudou volit Slánského ani jiné jim vnucené kandidáty.*“⁴ V podobném duchu hovořila i policejní zpráva.⁵

¹ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 115–121. Dále výběrově k problematice vztahu KSČ a státu *Dokumenty o vojenské politice KSČ v letech 1930–1945*, Praha 1971; *V bojovém svazku: KSČ a Komunistická internacionála. (1919–1943). Sborník statí*, Praha 1988.; Vávra, V.: Vojenská politika KSČ v letech 1937–38. In: *Historie a Vojenství*, roč. 37 č. 5, 1988, s. 3–24.

² Cesar, J.: Komunistická strana Československa v boji proti fašismu 1933–1938. In Peša, V. (red.) *K 50. Výročí vzniku KSČ*, Praha 1971, s. 113–114.

³ K samotným volbám Klímeček, A.: *Velké dějiny země koruny České*, sv. XIV, 1929–1938, Praha 2002, s. 303–384; Kárník, Z.: *České země v éře První republiky*, 2. díl, Praha 2002, s. 488–492; Týž: KSČ - úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 1. díl, Praha 2003, s. 63–88.; Urban, D.: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, Praha 2010, diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, vedoucí práce Luboš Velek.

⁴ Komunisté nebudou volit komunisty. *Večerník Práva lidu*, 10. května 1935, příloha k číslu 109., s. 4.

⁵ NA, f. PMV, sign. 225-774-XK-28-1.

S volbami souvisí leták *Čí hlasy budou ztraceny pro věc dělnické třídy*,⁶ jehož autorem byl Slánský a též jeho další článek *O přípravách k volbám*, kde smysl voleb vyličil jako „*boj mezi fašistickými a antifašistickými silami*.“⁷

Po svém zvolení se Slánský stal jedním z 300 zákonodárců poslanecké sněmovny, Jeho mandát potvrdil, podle tehdejší běžné procedury,⁸ Volební soud⁹ a stejně jako ostatní poslanci složil slib ve znění „*Slibuji, že budu věren republice Československé a že budu zachovávat zákony a mandát svůj zastávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí*.“¹⁰ Svým zvolením získal rozsáhlou imunitu, k jakémukoliv trestnímu stíhání bylo třeba souhlasu sněmovny.¹¹ Žádost o jeho vydání byla podána pouze jednou, ale nebyla úspěšná. Slánský byl členem několika výborů, tím asi nejdůležitějším byl rozpočtový.¹² Náležel mu vysoký poslanecký plat ve výši pět tisíc korun měsíčně, což byl přibližně pětinasobek průměrného měsíčního platu.¹³ Slánský si však tímto platem nijak nepolepšil, neboť komunističtí zákonodárci svoji mzdu odevzdávali stranické pokladně.¹⁴

Z jeho projevů přímo na zasedáních poslanecké sněmovny je důležitá již zmíněná „řeč o Fenixu“, kterou se snažil poukázat na spojení vedení této instituce a vůdců prvorepublikových stran. Nejprve se snažil prosadit projednání tohoto případu v plénu poslanecké sněmovny,¹⁵ když se mu to nezdařilo, použil standartní taktiku a přednesl svoji řeč při projednávání zcela jiných návrhů. O Fénixu hovořil např. při projednání zákona o hubení škodlivého živočišstva kyanovodíkem, což však dokázal propojit se svým projevem „*hubení štěnic je velmi záslužná věc. Štěnice, jak známo, pijou lidem krev. Ale jsou štěnice hmyz a jsou také štěnice-lidé, které také pijou lidem krev a jsou pořádnými pijavicemi. Takové pijavice sedí v kapitalistických podnicích a takové pijavice seděly i ve Fénixu. A já právě chci mluvit o hubení lidských štěnic a zvláště těch, které seděly ve Fénixu*.“¹⁶

⁶ Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy I, Praha 1951, s. 116–128.

⁷ O přípravách k volbám. *Bolševik*, leden–únor 1935, roč. 6, č. 1–2, s. 1.

⁸ Viz Sander, R.: *Volební soud 1920–1939*, inventář, Praha 1955.

⁹ NA, f. Volební soud, inv. č. 836, sign. V 15/35.

¹⁰ Archiv Poslanecké sněmovny (APS), fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 2408, spis poslance Rudolfa Slánského.

¹¹ Schelle, K. – Tauchen, J.: *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*, 1. díl, Praha 2013, s. 527.

¹² Viz heslo *SLÁNSKÝ, Rudolf*: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online] [cit. dne 20. května 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/SC.HTM>.

¹³ Tomeš, Josef a kol.: *Tváře našich parlamentů: 150 let parlamentarismu v českých zemích 1861–2011*, Praha 2012, s. 28.

¹⁴ Kopecký, V.: *ČSR a KSČ: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha 1960, s. 211.

¹⁵ APS, fond Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - IV. volební období, 17. schůze výboru ústavněprávního., 14. května 1936, nezpracováno.

¹⁶ Řeč poslanecké Slánského ze dne 9. června 1936. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online] [cit. dne 26. května 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/051schuz/s051001.htm>.

Co se týče jeho aktivity v souvislosti s rostoucím ohrožením státu, uvedme nejprve, jak ostatním zákonodárcům definoval komunistickou stranu. „*Jsmo milionovou dělnickou stranou, která, jak jsme mnohokrát prokázali, je pro obranu demokracie a republiky. Komunistické straně, nalezí tedy právo na legalitu a rovnoprávnost s ostatními demokratickými stranami. S hlediska státních zájmů by se mělo kvitovati, že milionová dělnická strana je oporou obrany republiky [...] Komunistická strana mobilisuje lid k obraně republiky a jí se to zakáže, s odůvodněním, že je to s ohledem na cizinu.*“¹⁷

V řadě projevů Slánský vystupoval na obranu státu a zároveň napadl ty, kteří dle něj stát řídili – představitele kapitalismu a s nimi spojené politické strany. Např. k nacionalizaci lihovarnictví uvedl, že to „*bylo správné a já bych to schvaloval, kdyby se ty lihovary dostaly do rukou československých chalupníků a horských zemědělců. Ale ony se dostaly do rukou československých kapitalistů, do rukou Živnobanky, do rukou jiných mamutích koncernů a kartelů.*“¹⁸ V kartelech¹⁹ a jejich představitelích spatřoval ohrožení států, neboť jim mělo jít jen o zisk a měli být propojeni se vzrůstajícím fašismem „*Jsou to lidé, kterým jejich měšce jsou zákonem nejvyšším, kteří neváhají sabotovat obranu republiky a rozvracet hospodářský život, byť republika byla v krajním nebezpečí.*“²⁰ Vystupoval na obranu státu, ale mnohdy poukazoval na to, jak představitelé státního aparátu kryjí kartely, vytváří zákony na jejich podporu, ale nestarají se o pracující lid, jenž by měl být hlavní silou na obranu republiky „*kdyby ministerstvo financí [...] se více staralo o lihové hospodářství, místo aby koukalo, zdali ten ubožák nebere o žebračenu víc, koukalo se víc na prsty lihovaru, zasloužilo by se mnohem více o státní finance.*“²¹ Mnohdy navrhoval uvalení daňových břemen na kartely a banky, zestátnění zbrojařského průmyslu apod., čímž měl stát přesvědčit pracující lid, že to s obranou země myslí vážně, aby bojovali za Československo.

Stát měl sám sebe ochránit přijetím řady sociálních opatření. „*Vůli k obraně, síly obrany oslabuje ta politika, kterou kritisujeme. Vůle k obraně a síly obrany budou zesíleny, budou-li splněny sociální požadavky lidu a bude-li lid mít více svobod.*“²² V souvislosti se

¹⁷ APS, f. Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - IV. volební období, 75. schůze výboru rozpočtového., 19. listopadu 1937, nezpracováno.

¹⁸ Tamtéž, 54. schůze výboru rozpočtového., 18. listopadu 1936, nezpracováno.

¹⁹ Ohledně Slánského postojů ke kartelům lze odkázat Slánský, R.: *Kartely - veřejný nepřítel č. 1 (1000 kartelů 1000 pijavic)*, Praha 1937.; K samotným kartelům viz Malá, I: *Kartelový rejstřík, 1933–1950*, inventář, Praha 1957.

²⁰ APS, f. Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - IV. volební období, 72. schůze výboru rozpočtového., 16. listopadu 1937, nezpracováno.

²¹ Tamtéž, 54. schůze výboru rozpočtového., 18. listopadu 1936, nezpracováno.

²² Tamtéž, 72. schůze výboru rozpočtového., 16. listopadu 1937, nezpracováno.

sociálními požadavky vznesl např. požadavek na snížení ceny cukru pro obyvatele na stejnou úroveň, jakou měla mít cena cukru jako krmiva pro hospodářská zvířata, „*domníváme [se], že starostí demokracie je starat se nejen o prasata, nýbrž také o lidi a domníváme se, že s hlediska obrany státu je třeba říci, až republika bude ohrožena, že ji nebudou bránit prasata, ani velkostatkářská, nýbrž lidé.*“²³

Je však nutné si uvědomit, že řada jeho výstupů jak v parlamentních výborech, tak přímo při zasedání poslanecké sněmovny byla otištěna v komunistickém tisku. Obsah jeho projevů byl primárně určen čtenářům novin, nikoliv kolegům v zákonodárném sboru. Nutno podotknout, že jeho výstupy v parlamentních výborech byly mnohdy věcnější a umírněnější, než jeho projevy na plénu poslanecké sněmovny.

7.2 Od Mnichova k odchodu do SSSR

Od počátku roku 1938 se zhoršuje bezpečnostní postavení Československa. V březnu proběhl tzv. anšlus Rakouska, který prodloužil již tak neúměrně dlouhou obrannou linii Československa. V květnu došlo k aktivitám německé armády v Sasku, což vyvolalo částečnou mobilizaci československých branných sil, jež se však německá propaganda pokusila překroutit coby důkaz československé agrese.

12. září se vzedmula vlna nepokojů v Sudetech, situace byla záhy zkrocena nasazením československých bezpečnostních složek. Následoval nátlak vyslanců Velké Británie a Francie na ústupky vůči Německu, které byly nakonec československou vládou přijaty. Přijetí však vyvolalo demonstrace a následnou demisi vlády a nastolení úřednického kabinetu. 23. září byla vyhlášena všeobecná mobilizace. Postupující krize pak vyvrcholila Mnichovskou dohodou a nuceným odstoupením pohraničního území.²⁴ V daném období, zvláště v září 1938, vyvíjela KSČ rozsáhlou aktivitu, ve které se do jisté míry etablovala jako celospolečenská a konstruktivní síla. Začala podporovat vládní kruhy v jejich snaze o podporu republiky. Stejně tak s KSČ spolupracovaly síly, které ještě nedávno stály v protichůdném

²³ Řeč poslanecké Slánského ze dne 19. února 1937. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.* [online] [cit. dne 26. května 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/081schuz/s081003.htm>

²⁴ Ohledně samotné Mnichovské krize výběrově Klíma, V. et al.: *1938: měli jsme kapitulovat?*, Praha 2012. 319 s.; Kuklík, J. – Němeček, J. – Šebek, J.: *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011; Kvaček, R.: *Poslední den: Mnichov - Praha, konec září 1938*, Praha 2011; Dejmek, J. et al.: *Mnichov 1938: sedmdesát let poté: sborník textů*, Praha 2008.; Hazdra, Z. – Vlček, L. a kol.: *Mnichov 1938 a česká společnost: sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.

táboře,²⁵ např. Gottwald spolu s Ladislavem Rašínem²⁶ intervenovali na Hradě ohledně Mnichovského diktátu.²⁷

Horečnatou aktivitu vyvíjel bezpochyby i sám Slánský jako člen Ústředního výboru, bohužel však k této jeho činnosti existují jen střípky informací. V září se politické byro KSČ sešlo celkem sedmadvacetkrát, Slánský byl (spolu s dalšími komunisty) po těchto zasedáních mnohdy vyslán na jednání s představiteli dalších politických stran. Jeden z důvodů, proč byl Slánský určen do role vyjednavče, pramenil z doby, kdy se spolu se Švermou snažili o *konstruktivní* politiku. Slánský byl pověřen přípravou vystoupení KSČ v Praze,²⁸ organizačně zajišťoval také vyslání deputace k ministru vnitra s požadavkem na energetické opatření proti henleinovcům a též měl tomuto ministru zaslat stížnost na postup rozhlasu.²⁹ Slánský v kritickém období vystoupil i s veřejnými projevy.³⁰

Po Mnichovu, během tzv. Druhé republiky, KSČ pokračovala ve svých aktivitách na obranu zbytku státu. Vedení strany přišlo s ideou celonárodní fronty ve smyslu semknutí všech sil na obranu zbytku Československa.³¹ Rudolf Slánský spolu s Václavem Kopeckým 13. října 1938 navštívili generálního tajemníka Československé národně socialistické strany Karla Moudrého³² a přednesli mu návrh na vytvoření jednotné Národní strany práce. Podle představ komunistů se v ní měli sdružit národní socialisté, sociální demokraté, komunisté a lidovci. Moudrý o možnosti spojení jednal i s představitelem sociální demokracie

²⁵ Hájková, A.: *Strana v odboji. Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938–1942*, Praha 1975, s. 9, 12–15.

²⁶ Ladislav Rašín (22. června 1900 – 20. března 1945) syn Aloise Rašína, byl vystudovaný právník. V zářijových dnech roku 1938 působil ve Výboru na ochranu republiky, během okupace působil v odboji, za což byl zatčen a odsouzen k trestu smrti. Trest mu však byl snížen na 15 let žaláře, kde zemřel v důsledku vězeňských útrap. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 97–99.

²⁷ Lukeš, F.: *Podivný mír*, Praha 1968, s. 29.

²⁸ Hájková, A.: *Strana v odboji...*, Praha 1975, s. 9, 12–15, 20–21, 29–31, 44–45.

²⁹ Štěpán, F. – Soukup, J.: *Měli jsme bojovat. Zápisy z jednání politického byra ÚV KSČ v září 1938*, Praha 1976 13.

³⁰ *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938–1945*, I. díl, sv. 2, sešit 1, Praha 1980, dokument č. 367, s. 6.

³¹ Lukeš, F.: *Podivný mír*, Praha 1968, s. 51.

³² Karel Moudrý (20. října 1881 – 14. listopadu 1948) od roku 1932–1938 gen. tajemník nár. soc. strany, v letech 1939–1945 vězněn v koncentračním táboře. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 407.

Vojtěchem Dundrem,³³ který spolupráci s komunisty odmítl kvůli obavám, že by toto sdružení mohlo vyvolat koncentraci sil na pravici.³⁴

Aktivita KSČ zastavily společenské a politické změny, jež nastaly za Druhé republiky, objevily se teze o „zjednodušení organizace politického života“ a došlo k několika útokům na legalitu existence strany.³⁵ 20. října 1938 došlo k pozastavení činnosti KSČ a v prosinci k jejímu úřednímu rozpuštění.³⁶ Slánský, stejně jako ostatní zákonodárci za KSČ, pozbyl svůj mandát.³⁷

Posléze se Slánský stal členem komise (dalšími členy byli Šmeral – vedoucí a Šverma), která dostala za úkol zachytit průběh událostí, postoje KSČ během Mnichovské krize a shromáždit patřičnou dokumentaci.³⁸ V prosinci 1938 a v lednu 1939 KI podrobila kritickému posouzení politiku KSČ od počátku roku 1938 do zářijové krize stejně jako její chování po Mnichovu. Je možné, že podklady pro toto zasedání vzešly z práce uvedené tříčlenné komise.

Na zasedání EKI 26. prosince 1938 přednesl hlavní referát Klement Gottwald, svými příspěvky ho doplnili další představitelé KSČ včetně Slánského.³⁹ Ten hovořil o změnách na Podkarpatské Rusi. Slánský přednesl tezi, že KSČ byla na Podkarpatské Rusi nejsilnější politickou stranou s velkou autoritou získanou v bojích za zájmy pracujících, a to hlavně na venkově. Vliv KSČ vysvětloval také sympatiemi tamního obyvatelstva k SSSR a sovětské Ukrajině. Také podtrhl, že na rozdíl od ostatních menšinových území značná část obyvatelstva podporovala demokratické strany. Slánský vyjádřil pochvalu podkarpatoruským straníkům za to, že vedli správnou politiku obrany republiky a obyvatelstvo pochopilo, že svobody může dosáhnout jen ve spojení s českým národem. O ukrajinských nacionalistech tvrdil, že v minulosti nehráli významnou roli. Mnichov ale změnil i situaci na Ukrajině, což se projevilo například zákazem strany, ztrátou vlivu komunistů, ale též zvratem v původním

³³ Vojtěch Dundr (25. prosince 1879 – 7. září 1957) byl soc. dem politik, novinář, odborový pracovník, senátor Národního shromáždění. V letech 1926–1938 byl gen. tajemníkem Čs. soc. dem strany dělnické, během okupace spolupracoval s odbojem, Po roce 1945 patřil k odpůrcům Fierlingrova křídla v soc. dem. straně, v roce 1949 byl zatčen StB a v červnu 1950 byl odsouzen v procesu M. Horákovou k 15 letům, zemřel ve vězení. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 266.

³⁴ Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním, životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 42–43.

³⁵ Gebhart, J. – Kuklík, J.: Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha, 4. díl, 2005, s. 57–58..

³⁶ Hubený, D.: *Likvidace parlamentarismu a zákaz Komunistické strany Československa* (rukopis).

³⁷ *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938–1945*, I. díl, sv. 3, sešit 3, dokument. č. 1027, Praha 1987, s. 109–110.

³⁸ Hájková, A.: *Strana v odboji...*, Praha 1975, s. 20–21, 29–31, 54–55.

³⁹ Gebhart, J. – Kuklík, J.: Pomnichovská politika KSČ.... In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha, 4. díl, 2005, s. 68.

státotvorném stanovisku tamního obyvatelstva. K ostatním politickým stranám Slánský poznamenal, že propadly panice. Chladnokrevní podle něj zůstali jen komunisté silně vystupující proti maďarským nárokům a požadující semknutí demokratických sil a věrnost Praze.⁴⁰

Po jednání nastala kritická diskuze, která však v zásadě činnost a postup KSČ během mnichovské krize schválila. Usnesení sekretariátu EKI z 8. února 1939 uvedlo, že KSČ za nastalou situaci nenese žádnou odpovědnost.⁴¹

V souvislosti s Mnichovem KSČ začala používat propagandistické postuláty. 30. září 1938 se konalo poslední a sedmadvacáté zasedání polbyra KSČ. Výsledkem jednání byl konsenzus, že komunistická strana nenese za Mnichovskou dohodu žádnou odpovědnost a tudíž má být před veřejností prezentovaná jako jediná rozhodná protikapitulační síla. Toto pak následně rozšířil Klement Gottwald při svém parlamentním projevu dne 11. října 1938, ve kterém mluvil o potrestání všech, kteří tuto kapitulaci zapříčinili, záměrně připravovali a spikli se proti vlastnímu lidu a státu. Princip zrady národních zájmů ze strany hlavních politických protivníků se taktéž stal trvalou argumentací KSČ v následujících desetiletích⁴² a lze ji vysledovat i ve Slánského textech.

7.3 Moskevské vedení

Moskevské vedení KSČ⁴³ se ustanovilo v prosinci roku 1938, jedním z jeho významných členů byl Rudolf Slánský. Slánský však podle všeho nemusel skončit ve východní emigraci. Jeho jméno se ocitlo na seznamu osob, na jejichž odchodu na Západ měla zájem Moravcova zpravodajská skupina.⁴⁴ Historik Jiří Šolc soudí, že Slánský mohl být na tento seznam zařazen na přání Edvarda Beneše, neboť Beneš chtěl mít v emigraci reprezentativní výběr celého spektra dřívějších politických stran. Také to mohlo být dáno

⁴⁰ Hubený, D.: Komunisté na Podkarpatské Rusi za druhé republiky. In *DĚJINY*, roč. XI, č. 1, 2016, s. 33, 36 [on-line] [cit. 23. října 2016]. Dostupný z http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2016.pdf; Zdrojový dokument NA, fond DZA-KI, kart. 9, a. j. 85/3 a 5.1.

⁴¹ Gebhart, J. – Kuklík, J.: Pomnichovská politika KSČ... In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha, 4. díl, 2005, s. 69.

⁴² Tamtéž, s. 55, 57.

⁴³ Mezi jeho členy patřili kromě Slánského dále K. Gottwald, J. Šverma, V. Kopecký, V. Široký, R. Applet, J. Krosnář a B. Köhler. Viz. Janeček, O. (ed.): *Z počátků odboje. 1938–1941*, Praha 1969, s. 43.

⁴⁴ František Moravec (23. července 1895 – 26. července 1966) byl čs. voják a zpravodajec, těsně před okupací odletěl se svými 11 spolupracovníky do Londýna, kde navázal spolupráci s brit. zpravodajci. V letech 1940–1945 řídil čs. exilovou zpravodajskou službu, po únorovém převratu emigroval do USA, kde působil jako poradce ministerstva obrany. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 402–403.

vzpomínkou na Slánského z doby, kdy spolu se Švermou vedli KSČ a angažovali se ve zvolení Beneše za prezidenta. V době, kdy zpravodajská služba uvažovala o emigraci Slánského, se však již nalézal v Moskvě.⁴⁵

Historik Karel Kaplan zmiňuje o odchodu Slánského do Moskvy svědectví některých moskevských funkcionářů. Podle nich měl mít Slánský problém s odchodem do exilu. Sovětská strana o něj neměla mít zájem a postoj se změnil až po zásahu Gottwalda. Kaplan ovšem uvádí, že toto tvrzení není podpořeno žádným věrohodným dokumentem.⁴⁶ V ruských archivech se nachází Gottwaldova charakteristika Slánského z listopadu 1938, v níž zmiňuje, že Slánského zná už 15 let, že je silně přesvědčen o jeho politických schopnostech a oddanosti straně.⁴⁷ Tento dokument tedy podporuje tvrzení, že se Gottwald musel angažovat ve Slánského odchodu do Moskvy. Podle vzpomínek Slánského manželky Josefy měl Slánský původně zůstat v Československu, aby vedl stranu v ilegalitě, ale s ohledem na jeho židovský původ bylo rozhodnuto, že je pro něj příliš nebezpečné, aby zůstal doma.⁴⁸

Moskevské vedení KSČ se snažilo vytvořit své centrum i na Západě, v Paříži vzniklo na jaře 1939 tzv. zahraniční byro KSČ, které vedli Jan Šverma, Bruno Köhler a Viliam Široký.⁴⁹ Slánský ze své funkce v Moskvě zajišťoval kurýrní spojení mezi Paříží a Prahou⁵⁰ a také publikoval článek v pařížském *Světovém rozhledu*,⁵¹ kde byl Šverma redaktorem, a jenž měl sloužit KSČ k propagaci jejich linie.

Spolu s událostmi se mění i ideový a politický rámec, ve kterém se musel Slánský v Moskevském exilu pohybovat. Samotné Moskevské vedení totiž bylo v nelehké situaci. Strana musela svoji politiku přizpůsobovat změnám vyplývajícím ze zahraničněpolitické

⁴⁵ Šolc, J.: *Osudná rozhodnutí. Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939–1945*, Praha 2006, s. 191.

⁴⁶ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 211.

⁴⁷ RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51, s. 139, tímto bych chtěl opětovně poděkovat panu Mgr. Michalu Macháčkovi Ph.D. za poskytnutí jeho poznámek ze Slánského osobní složky.

⁴⁸ Bekrová, K.: *Politické procesy...*, Praha 2014, s. 21 [online]. [cit. 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>.

⁴⁹ Srov. Němeček, J.: Na cestě k moci. Komunisté a československý zahraniční odboj 1939–1945. In *Persaecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, sv. 2, Praha 2007, s. 811; Viliam Široký (31. května 1902 – 6. října 1971) byl členem KSČ od roku 1921, v letech 1921–1928 působil ve stranických funkcích v Bratislavě. V roce 1928 byl redaktor *Pravdy* v Ostravě, v letech 1929–1935 tajemníkem oblastních výborů KSČ na různých místech republiky. Na VII. kongresu KI byl zvolen kandidátem EKI. V letech 1935–1938 byl tajemníkem ÚV KSČ v Praze, pomáhal Švermovi založit Zahraniční sekretariát v Paříži, následně krátce působil v Moskvě. Později byl vyslán na Slovensko, kde byl zatčen. Po roce 1945 působil v exekutivě, v roce 1963 byl odvolán ze všech stranických a vládních funkcí. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. Zv. 5, R–Š, Martin 1986, s. 462–463.

⁵⁰ Janeček, O. ed. *Z počátků odboje (1938–1941)*, Praha 1969, s. 58.

⁵¹ Němečtí okupanti drancují bohatství českých zemí. *Světový Rozhled/ Revue Mondiale*, 10. července 1939, s. 14–15.

orientace SSSR. Klíčovými momenty jsou tu pakt Molotov-Ribbentrop (23. srpen 1939), po němž bylo zahraniční vedení KSČ de facto jen trpěno, a napadení Sovětského svazu (22. června 1941), kdy se představitelé strany opět dostávají do popředí zájmů a mohli začít aktivně vystupovat. Během války tak došlo k mnoha názorovým veletočům od spolupráce na počátku války k nekompromisnímu odmítání Benešova vedení zahraničního odboje, a posléze opětovný návrat do jeho řad.⁵²

Po „návratu“ do odbojových řad požadovala KSČ v souladu se sovětskými direktivami, aby byl zahájen aktivní odboj proti okupantům na území Protektorátu. Tyto požadavky se však střetávaly s odporem u domácího odboje, neboť situace neumožňovala aktivní odpor, bránily tomu geografické důvody, např. absence velkých lesů v Protektorátu.

V prosinci roku 1943 se Moskevské vedení KSČ sešlo s prezidentem Benešem.⁵³ Hlavním smyslem Benešovy návštěvy však bylo setkání se Stalinem, resp. uzavření spojenecké smlouvy se Sovětským svazem.⁵⁴ Jednání mezi Benešem a moskevským vedením KSČ neskončilo uzavřením žádné závazné dohody. Setkání přispělo k vyjasnění si vzájemných stanovisek, oba tábory si zachovaly vlastní politickou linii a své představy o budoucnosti osvobozeného státu.⁵⁵

Zajímavý postřeh k Moskevskému vedení KSČ podal prezidentův tajemník Eduard Táborský.⁵⁶ „*Stalin nemohl lépe prospět svým záměrům, nežli tím, že ostentativně držel Gottwalda a jeho společníky stranou všech jednání a choval se k nim jako by byli prostými občany cizí země, jimž Sovětský svaz dočasně poskytl azyl. Během prezidentovy návštěvy v sovětském hlavním městě v prosinci 1943 se Stalin s Molotovem ani jedenkrát nezmínili o Gottwaldovi, Slánském či o jiných československých komunistech.*“⁵⁷ Tato „ignorace“ ze

⁵² Srov. Němeček, J.: Na cestě k moci... In *Persaecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, sv. 2, Praha 2007, s. 810–819.

⁵³ Jednání za KSČ účastnili Klement Gottwald, Jan Šverma, Václav Kopecký a Rudolf Slánský.

⁵⁴ Smlouva umožňovala ČSR se v mezinárodních jednáních o poválečné Evropě opřít o sovětskou podporu. Na druhé straně ale pro SSSR otevírala cestu do středoevropského regionu ještě v době, kdy neměl jistotu vojenské přítomnosti. Smlouva ve svých člancích hovořila o politice trvalého přátelství a přátelské poválečné spolupráci a také o vzájemné spolupráci v boji s nacistickým Německem. Obě strany se zavázaly, že neuzavřou separátní mír s nacistickým Německem a ani jeho satelity. V dalším článku slibovaly obě strany vzájemnou vojenskou pomoc z důvodu opětovného oživení německé agrese a čtvrtý článek zaručoval nevmešování se do svrchovanosti a vnitřních záležitostí druhého státu. Viz Němeček, J. a kol.: *Československo-sovětská smlouva 1943*, Praha 2014; Kubelková, R.: *Edvard Beneš mezi Londýnem a Moskvou: vývoj spolupráce londýnského a moskevského exilu – od československo-sovětské smlouvy k přijetí Košického vládního programu*, Praha 2017.

⁵⁵ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, I. díl, Praha 2009 s. 94.

⁵⁶ Eduard Táborský (18. března 1910 – 12. listopadu 1996) byl č. právník, diplomat a politolog, od července 1939 do května 1945 byl osobním tajemníkem a právním poradcem prezidenta E. Beneše. V letech 1945–1948 byl velvyslancem ve Švédsku, po Únorovém převratu rezignoval na svůj post a zůstal v exilu. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 337.

⁵⁷ Táborský, E.: *Communism in Czechoslovakia 1948–1960*, New Jersey 1961, s. 11, cit. dle Brod, T.: *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948. Československá cesta do sovětského područí*, Praha 2002, s. 252.

strany Stalina měla dle historika Tomana Broda několik příčin. Jednak to byla sovětská nespokojenost s domácím odbojem, který dle sovětů nevyvíjel příliš aktivní činnost, zbrojní kapacita Protektorátu, a taktéž účast slovenských vojáků v boji proti Rudé armádě. Roli mohla hrát snaha přesvědčit Beneše o tom, že se Stalin nehodlá vměšovat do vnitřních záležitostí Československa.⁵⁸ Tuto skutečnost se sice podařilo zajistit smluvně,⁵⁹ ale Československo nemělo možnosti vynutit si dodržování této smlouvy, což dokazuje ztráta Podkarpatské Rusi.⁶⁰

Pro programovou koncepci je důležitá Národní fronta, což bylo spojenectví a spolupráce různých sociálních společností a skupin. Víze vzniku Národní fronty však nebyla záměrem pouze KSČ, ale byla akceptována i západním odbojem. Začátkem ledna 1943 byla vypracována rezoluce EKI *O politické linii a nejbližších úkolech KSČ v národně osvobozeném hnutí*, což byl první koncepční materiál vytvořený od německého útoku na SSSR. Vycházel z předpokladu, že dozrály reálné podmínky pro konečnou porážku Německa, ke které musí odpovídajícím způsobem přispět i Československo. V textu se objevily výzvy k národnímu povstání a k aktivnímu partyzánskému boji. Dokument také hovořil o politice jednotné národní fronty a o důležitosti aktivity lidových mas na vytváření poměrů po osvobození státu.⁶¹

Moskevské vedení KSČ se od počátku roku 1944 snažilo vypracovávat další programové dokumenty týkající se představ o poválečných poměrech. V dokumentu z dubna 1944 byly připraveny *Návrhy na některá opatření v osvobozených územích Československé republiky*. Tento text byl formulován ne jako úzce stranický program strany, ale jako celonárodní programové požadavky. Důraz byl kladen na nové mocenské články – národní výbory, jež měly mít široké pravomoci v politické, bezpečnostní a hospodářské oblasti.⁶²

Této problematice se dotýkají i Slánského příspěvky do *Československých listů*, novin, jež KSČ vydával za války v Moskvě.⁶³ Jeden z nich byl uveřejněn 1. dubna 1944 s názvem *O*

⁵⁸ Brod, T.: *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948...*, Praha 2002, s. 252–253.

⁵⁹ O nevměšování hovořil čtvrtý článek smlouvy, viz Amort, Č. (ed.): *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*, Díl 4. sv. 1, březen 1939 - prosinec 1943, Praha 1982, s. 456.

⁶⁰ K tomuto tématu nejnověji Hubený, D.: *Ztráta Podkarpatské Rusi na konci druhé světové války*, Praha 2017, disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Jan Rychlík. [online] [cit. 21. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104365>.

⁶¹ Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Velké dějiny země Koruny české XV.b, 1938–1945*, Praha 2006, s. 161–168; Janeček, O.: Zrod politiky národní fronty a moskevské vedení KSČ. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 6, 1969, s. 839–847.

⁶² Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 94.

⁶³ Nejuceleněji k tomuto periodiku Kremlíčková, L.: *Československé listy: 1943–1945*, Praha 1976, diplomová práce, Fakulta žurnalistiky Univerzity Karlovy, vedoucí práce Karel Malec.

některých přechodných hospodářských opatření po osvobození republiky. Jeho tématem je nutnost hlubokých zásahů do hospodářských poměrů v důsledku okupace. „*Je na příklad jasné, že napravení hospodářských křivd, spáchaných za okupace, neznamena, že dřívějším vlastníkům bez rozdílu budou vráceny jejich majetky.*“ Všechny drobné podniky, jež byly zabaveny v důsledku rasové perzekuce, nebo kvůli tomu, že byli majitelé antifašisté či Češi, měly být ihned vráceny majitelům. Větší podniky měli být převzaty pod národní správu a o jejich následném osudu mělo být rozhodnuto řádně zvoleným Národním shromážděním. Samotné převzetí mělo být velmi rychlé a měla být uplatněna vysoká participace lidu. „*Bude státnickou zkouškou nové, skutečně demokracie, aby účast nejširších vrstev lidu a jejich orgánů – národních a dělnických výborů – nebyla bržděna žádnými byrokratickými opatřeními a formalitami.*“ V podstatě volal po rozsáhlých čistkách s odůvodněním, že „*Hitlerovci zamořili hospodářské podniky stovkami svých dozorců a popoháněčů, špehounů a donašečů.*“ Právě v širokých vrstvách se měli nalézt správní lidé, kteří tyto nahradí.⁶⁴

Další významný příspěvek se týkal agrární strany, o které uvedl, že její představitelé de facto ovládali státní správu, avšak „*tato strana, které byly svěřovány tak důležité státní funkce [...], se pak v nejosudovějších chvílích pro národ a stát ukázala jako strana nejnespolehlivější, protistátní, jako jeden z hlavních hrobařů republiky.*“ V textu se snažil poukázat na kořeny zrady agrární strany,⁶⁵ její srůstání s velkokapitálem, poukazoval na spolupráci s Henleinovci apod. „*A železná logika zájmů velkokapitálu vede je pak k tomu, že nikoli blaho republiky, ale blaho svých měšců stavějí nejvýše, že zrazují zájmy národa a státu a také zájmy zemědělského a maloroľnického lidu.*“ Řešení bylo podle něj jediné, „*dnes můžeme s naprostou jistotou mluvit, bude, že agrární strana nebude již obnovena, že navždy zmizí z našeho politického života.*“ O tom, zda má vzniknout nová zemědělská strana, si měl lid po válce rozhodnout sám, předeslal však, že se jednoznačně zabrání, aby případná nová strana opět srostla s velkokapitálem. Hovořil o nutnosti vzniku bloku levicových stran, který musí získat roľníky na svoji stranu.⁶⁶

⁶⁴ Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy I, Praha 1951, s. 378–382

⁶⁵ K tomuto tématu viz Rokoský, J.: Proti hitlerovskému Německu. Agrární strana – lidé, doba, odboj (1938–1945). In Vašek, R. – Klečacký, M. (eds.): *Česká politická pravice v letech 1938–1945*, Praha 2016, s. 17–63.

⁶⁶ Agrární strana, roľníci a dělníci. Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*, Praha 1951, s. 370–377.

7.4 V rozhlase

Významnou roli během druhé světové války sehrál Slánský v moskevském rozhlasu. Z badatelského hlediska zde narážíme na nedostatek pramenů,⁶⁷ je nutné vycházet pouze z korespondence, která je mnohdy nedatovaná.⁶⁸ Jednalo se o sovětské státní vysílání, což byla pro zahraniční vedení KSČ komplikace, neboť rádio se logicky svým obsahem soustředilo především na sovětskou domácí scénu, nikoliv na situaci na okupovaném území. Zvláště po uzavření sovětsko-německého paktu nebylo vhodné o situaci v protektorátu hovořit. Svou roli zde sehrál i tehdejší šéf československé redakce Bedřich Voda-Pexa,⁶⁹ který žil od roku 1932 v SSSR, přizpůsobil se tamnímu byrokratickému systému a bránil se jakýmkoliv změnám.⁷⁰ Problém byl i v nevhodném vysílacím čase pro české území, který byl v 10 hodin večer pražského času.⁷¹

Z moskevského vedení v redakci před Slánského nástupem působila Marie Švermová. Ta k tomu později uvedla „*Když jsem tehdy v Moskvě po marných diskusích s vedoucími sovětskými pracovníky poznala, že se nějaké změny, po kterých volali naši lidé doma, nedají prosadit, raději jsem ze svého místa v rozhlase odešla. Do české redakce nastoupil Ruda Slánský, který se pak stal jejím vedoucím. Byl při svém jednání s nadřizenými sovětskými orgány opatrnější a měl více trpělivosti. A té bylo zapotřebí zejména na podzim 1939 po uzavření Sovětsko-německého paktu, kdy se o našich problémech v sovětském rozhlase nedalo už vůbec hovořit.*“⁷² V době, kdy Slánský přišel do redakce, byl vedoucím stále ještě Bedřich Voda-Pexa.

⁶⁷ Celkově k vysílání moskevského rozhlasu za války lze odkázat na Lovell, S.: *Russia in the Microphone Age. A History of Soviet Radio 1919–1970*, Oxford 2015, s. 107–135; Jentoft, M.: *Gud dag! Govorit Moskva!: radio Kominternu, sovětskaja propaganda i norvežcy = Radio Moskva*, Moskva 2013, 245 s. Za českou stranu nejvíce faktografická vzpomínka viz. VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

⁶⁸ Srov. Křesťan, J.: Hovoří Moskva – Moskva hovoří! Československé rozhlasové vysílání ze Sovětského svazu v letech 1939–1945. In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 8, č. 1, 2014, s. 21, poznámka pod čarou 20.

⁶⁹ Bedřich Voda-Pexa (6. března 1908 – 14. listopadu 1953) byl členem KSČ od roku 1928, na V. sjezdu byl zvolen členem ÚV, Byl redaktorem řady komunistických periodik, včetně ostravského *Dělnického deníku*. V roce 1932 odešel do SSSR studovat leninskou školu v Moskvě, od roku 1943 byl redaktorem *Československých listů*. Po návratu z SSSR byl pověřen vedením tiskového odboru ÚV KSČ, později byl členem redakční rady časopisu *Za trvalý mír, za lidovou demokracii*, který vydával Informbyro. V roce 1952 byl schválen do funkce tajemníka ÚV KSČ. Viz Zemřel tajemník ÚV KSČ soudruh B. Voda-Pexa. *Rudé právo*, 17. listopadu 1953, roč. 34, č. 320, s. 1.

⁷⁰ Křesťan, J.: Hovoří Moskva... In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 8, č. 1, 2014, s. 19–20.

⁷¹ Archiv Národního muzea (ANM), f. Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 4. (jedná se o nezpracovaný fond).

⁷² Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 150–151.

S vysíláním Moskevského rozhlasu souvisí též rozdělení Moskevského vedení z důvodu postupující války. Poté, co se vojska Wehrmachtu v říjnu 1941 blížila k Moskvě, byla část představitelů KSČ (Gottwald, Kopecký) evakuována do 1200 km vzdálené Ufy. Šverma zůstal v Moskvě⁷³ spolu s částí redakce moskevského vysílání,⁷⁴ kterou tvořil František Nečásek⁷⁵ a Eduard Friš.⁷⁶ Slánský se ocitl v Kujbyševě (dnešní Samara), kam se přestěhovala hlavní redakce sovětského státního rozhlasu.⁷⁷ Vysílalo se tedy paralelně jak z Moskvy, tak Kujbyševa, samotné rozdělení moskevského vedení KSČ trvalo do května 1943.⁷⁸

V Kujbyševě patrně docházelo ke konfliktům mezi členy redakce a Pexou. Je možné, že se však jednalo spíše o konflikty osobního rázu než *ideového*. Slánský se posléze v listopadu 1941 vrací do Moskvy,⁷⁹ zatímco Pexa patrně dál vedl redakci v Kujbyševě. Ve svém dopise⁸⁰ Gottwaldovi k tomu uvedl,⁸¹ že „v redakci se nyní jinak pracuje bez Peksy [...] V Kujbyševě zatím vysílání zůstává a s ním tam také Peksa, z čehož máme všichni radost. Odnáší si to zatím Špaček,⁸² kterou prý Peksa – jak mi Špaček píše – týrá (místo mne).“⁸³

V Moskvě ve vedení strany Slánský patrně formálně podléhal Švermovi. V rámci rozhlasu vedl pouze českou redakci a na jaře roku 1942 se stal šéfem vysílání středoevropské

⁷³ Dle vzpomínek Marie Švermové byl její manžel též evakuován do Ufy, ale hned druhý den po příjezdu dostal pokyn se vrátit do Moskvy. Viz Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 160.

⁷⁴ Křesťan, J.: Hovoří Moskva... In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 8, č. 1, 2014, s. 25.

⁷⁵ František Nečásek, vl. Jménem Wagenknecht. (1. prosince 1913 – 18. května 1968). Mezi roky 1934–1938 působil v pozici redaktora *Rudého práva*, v roce 1939 uprchl před nacistickou okupací do Sovětského svazu, kde začal působit ve zmíněném rozhlasu. Po skončení druhé světové války nastoupil jako vedoucí redaktor a posléze šéfredaktor deníku *Mladá fronta*, po komunistickém převratu zastával četné funkce. Od února do října 1953 zastával funkci tajemníka ÚV KSČ a zasedal rovněž ve stranickém organizačním sekretariátu. Měl zde na starosti kádrové otázky, cenzuru a dohled nad vydáváním propagandistické, ideologické literatury. Knapík, J.: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*, Praha 2002, s. 171–172.

⁷⁶ Eduard Friš (27. ledna 1912 – 14. května 1978) ve třicátých letech vystudoval práva, v roce 1939 odešel do SSSR, kde pracoval v Moskevském rozhlasu. Po válce byl v letech 1945–1947 tajemníkem ÚV KSS a následně od konce padesátých let redaktorem *Pravdy* a Slovenského vydavatelstva politickej literatury. Od roku 1961–1971 pracovníkem Historického ústav Slovenské akademie věd. *Slovenský biografický slovník*, 2. zv. E–J, Martin 1987, s. 130.

⁷⁷ ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 44.

⁷⁸ Křesťan, J.: Jan Šverma. Hovoří Moskva. In Černý, T. et al.: *Pozor, vysíláme!: dvacet osobností českého rozhlasu a televize*, Praha, 2013, s. 78.

⁷⁹ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 109

⁸⁰ Část Slánského korespondence je uložena v Národním archivu v zmikrofilmovaném fondu Klementa Gottwalda. Výrazná část Slánského korespondence (včetně strojopisu) po zmikrofilmování je však hůře čitelná, či zcela nečitelná. Tímto chci poděkovat pracovníci 4. oddělení Národního archivu paní Vlčkové Boženě za zpřístupnění originálních archivních materiálů. Z tohoto důvodu však v případě citace ze Slánského korespondence vycházím z původní signatury.

⁸¹ Vzhledem k obtížné čitelnosti Slánského rukopisu bych chtěl velice poděkovat PhDr. Zuzaně Drnkové Vašákové za výraznou pomoc s analýzou Slánského textu.

⁸² Špaček byla přezdívka Slánského manželky.

⁸³ Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 3.

sekce moskevského rozhlasu, spadala pod něj redakce česká, slovenská, maďarská a polská.⁸⁴ Šverma k tomu podotkl, že je díky tomu možné pracovat mnohem volněji a lépe.⁸⁵

Slánský se ke svému jmenování vyjádřil v korespondenci, „*Honzík [Šverma] Vám už telefonicky sdělil, že mne dočasně udělali náčelníkem. Jsou tím vinni kluci, Honza, Nečásek a Friš, kteří mne přemlouvali [...] abych převzal tuto práci. Nechtěl jsem, poněvadž raději jsem chtěl být pánem v české redakci, než ‚panovníkem‘. Kolik zde kluci nadělali, že prý je to poprvé, co takovou funkci dávají ‚inostranému‘ [cizímu] soudruhovi atd.*“⁸⁶ Funkci podle všeho skutečně nechtěl přijmout, sám k tomu později napsal „*Proklínám tu chvíli, kdy jsem dal pohnout k načalstvu.*“⁸⁷ Slánský vnímal roli patrně jen jako dočasnou, předpokládal, že bude vystřídán redaktorem Františkem Kozou.⁸⁸ Ten však „*zemřel a já znovu jsem se chtěl té funkce vzdát. Opět mne všichni počali přemlouvat, abych tak nečinil. Od Vás jsem nedostal tehdy žádnou, ani nejmenší zmínku o tom, že s tím nesouhlasíte.*“⁸⁹ Václav Kopecký vyjádřil jistou nevoli ke jmenování Slánského, ale primárně spíš pouze kvůli tomu, že se nebude moci plně věnovat české redakci.⁹⁰ Kopecký posléze mluvil o dobrodiní osudu, že Slánský může vést redakci sám.⁹¹

Slánský pokračoval s kritikou „výhod“ své vlastní pozice „*nejsem se svojí prací spokojen a sice proto, že příliš času zabírají všemožné administrativní, finanční, kádrové věci, [...] Nelíbí se mi dále proto, že se do společnosti ostatních náčelníků, loajálních k vedení, nehodím a že, se mi nechce nést odpovědnost za polské a maďarské vysílání. O tom všem jsem mnohokrát vykládal Honzovi [Švermovi], který mne stále odrazoval od toho, abych šel k Polikarpovi⁹² a žádal osvobození od funkce a návrat k práci v redakci. [...] Moje*

⁸⁴ Základní údaje k polské redakci lze nalézt Jędrzejczak, J.: *Polskie i polskojęzyczne audycje radiowe w okresie II wojny światowej*. In *Z dziejów Polskiej Radiofonii*, nr.1 (2004/2005), s. 85–112.

⁸⁵ Korespondence Šverma – Gottwald 6. března 1942. NA, A ÚV KSČ, f. Klement Gottwald (100/24), kart. 171, fol. 119a; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

⁸⁶ Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 2.

⁸⁷ Korespondence Slánský – Nečásek nedatováno. VHA, f. František Nečásek, kart. 1, inv. č. 7, fol. 89.

⁸⁸ František Koza Permský (17. února 1896 – 1. května 1942) se účastnil bojů na východní frontě za první světové války a následně i ruské revoluce. Po návratu do Československa byl redaktorem *Pochodně*, která byla určena pro východní Čechy, účastnil se III. kongresu KI. Od roku 1924 žil trvale v SSSR, kde vystudoval žurnalistiku, před druhou světovou válkou v ruském tisku publikoval řadu článků na obranu Československa. Během druhé světové války měl vedoucí funkci v Moskevském rozhlasu, v květnu 1942 zemřel na skvrnitý tyfus. Kaplan, J.: *Život Františka Kozy Permského (1896-1942)*, Hradec Králové, 1986. 91 s.

⁸⁹ Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 4.

⁹⁰ Tamtéž, fol. 4.

⁹¹ Korespondence Kopecký – Šverma, nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. Václav Kopecký (100/45), sv. 15, a. j. 265, fol. 27; Podle všeho však za války mezi Kopeckým a Slánským panovali napjaté vztahy, dokonce spolu rok neměli mluvit. Příčiny tohoto stavu nejsou dosud vyjasněné. Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 212.

⁹² Dmitrij Alexijevič Polikarpov (8. května 1905 – 1. listopadu 1965). V letech 1940–1944 předseda Všesvazového rozhlasového výboru. Zalesskij, K. A.: *Kto jest' kto v istorii SSSR 1924–1953*. Moskva 2009, s. 466

*funkce má jednu výhodu a prospěch, že není třeba překládat články*⁹³ [...] *že nám v nich neškrtají lidé, kteří našim věcem nerozumějí. Jiné výhody to nemá [...] Prosím Vás, abyste mi schválili moje dávné přání a tužbu a já se s radostí všemi prostředky budu snažit vysvléknout se z této funkce.*⁹⁴ Šverma se sám ke Slánského funkci vyjádřil, že výhody této funkce jsou pochybné.⁹⁵ Z materiálního hlediska si však Slánský polepšil, získal např. vlastní kancelář a jiné výhody.⁹⁶

Z dochované korespondence lze soudit, že vedení redakce Slánskému komplikoval obyčejný lidský faktor, řada jeho kolegů ze zdravotních důvodů nebyla schopna redakční práci vykonávat, „*a tak Ruda zůstal ,šéfem pro všechno*“ po dlouhé období.⁹⁷ Kromě zdravotních komplikací se v korespondenci na druhé straně dočteme, že Slánského kolegům jejich rozhlasová činnost patrně stoupla do hlavy. „*Trochu Friš nám dělá starosti. Nějak jsme ho ,přechválili*‘, *takže se strašně nafoukl a reje i do Rudy, který je nyní ,velikým šerifem*‘.“⁹⁸

Podle všeho byly v rádiu silné tendence vysílání centralizovat, resp. podřídit sovětským zájmům. Za tyto snahy však nelze sovětskou stranu kritizovat, jednalo se o sovětské stání vysílání v době válečného konfliktu a bylo logické, že potřebovali mít svůj propagandistický nástroj pod kontrolou. Bohužel v dochovaných pramenech se nenachází žádný konkrétní poznatek o tom, jak se Slánský snažil vystupovat proti těmto tendencím. Možná se ani nijak zvlášť snažit nemusel. Šverma k tomu uvedl: „*Ted’ je ,propaganda zcentralizována*“ [...] *co to bude dělat, dosud nevíme* [...] *Těch ,systémů’ bylo už přece mnoho a život si pak vynutil svoji praksi.*“⁹⁹ Později Šverma zmiňoval, že centralizační snahy vyvolávaly jen chaos, neboť některé pokyny vůči redakci zůstaly jen na papíře a schvalování propagandistických projevů bylo pouze v rukou Slánského, s čímž však nesouhlasilo vedení redakce zahraničního vysílání.¹⁰⁰ Všeobecně lze podle Švermových poznámek soudit, že si Slánský v redakci vybudoval silné a významné postavení. V jiném dopise však Šverma

⁹³ Všechny relace určené k vysílání museli být přeloženy do ruštiny, aby mohli být schváleny vyššími místy. Viz VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

⁹⁴ Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 4.

⁹⁵ Korespondence Šverma – Gottwald z 8. března 1942. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 122; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

⁹⁶ Korespondence Šverma – Gottwald z 29. července 1942. ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

⁹⁷ Korespondence Šverma – Gottwald z 13. května 1942. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 125a; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

⁹⁸ Korespondence Šverma – Gottwald z 14. června 1942. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 128; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

⁹⁹ Korespondence Šverma – Gottwald 8. března 1942. ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

¹⁰⁰ Korespondence Šverma – Gottwald z 11. března 1942. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 124; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

kritizoval Slánského za to, že je „rádiový byrokrat“, neboť si ponechává zprávy jen pro sebe.¹⁰¹

Vysílání z Kujbyševa či Moskvy však nebylo odříznuto od zbytku vedení strany v Ufě. Klement Gottwald posílal dvakrát týdně do Kujbyševa situační komentáře, které měly být též vysílány.¹⁰² V moskevském rozhlasu měl důležitou funkci Bedřich Geminder,¹⁰³ který se Slánským po válce spolupracoval ve stranických orgánech a který byl později zařazen mezi ostatní „spiklence“.

Z dostupných pramenů se nepodařilo zjistit důvod ani konkrétní datum Slánského odchodu z vedení redakce, podle dopisů k tomu muselo dojít v první třetině roku 1943. Slánský byl vystřídán Zosimem Kisanovičem Novgorodovem.¹⁰⁴ Šverma k tomu poznamenal, že *„ten nový ‚načalnik‘, který sedí na Rudově místě, vystrkuje růžky a strká do všeho nos. Myslím, že jsme toho s tím Rudovým odchodem mnoho nevyhráli.“*¹⁰⁵ *„Celkem jsou teď hrozná obtíže – všude je strašná opatrnost, takže někdy dobře nevíme, co můžeme a co nesmíme psát. Ten nový ‚šéf‘, co je na Rudově místě, je hrozný mastodont a věci strašně zdržuje. Ted’ se dokonce něco mluví o omezování komentářů, aby prý rádio nemělo emigrantský charakter.“*¹⁰⁶ Slánský rozhlas zcela neopustil, pouze přišel o vedoucí funkci a stal se Novgorodovým zástupcem.¹⁰⁷ Také existují Slánského relace z moskevského rozhlasu, které byly vysílány po zbytek roku 1943 a do poloviny roku 1944,¹⁰⁸ kdy se Slánský ujal nové významné funkce.

Z těchto dílčích poznatků se nedá sestavit konkrétní podoba a hloubka Slánského působení v rozhlasu. Lze však soudit, že ač Slánský svoji funkci původně nechtěl, chopil se jí

¹⁰¹ Holá, V.: *Jan Šverma: 1901–1944*, Praha 1985, s. 279.

¹⁰² ANM, f. Bareš, Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 51.

¹⁰³ Bedřich Geminder (19. listopadu 1901 – 3. prosince 1952) pocházel z obchodnické rodiny, jeho rodiče patřili do jazykově i kulturně zcela germanizované části židovské komunity. S rodinou se rozešel pro své zaujetí idejemi komunismu již ve studentském věku, v letech 1919 až 1921 byl členem mládežnické komunistické organizace Komsomol, v roce 1929 vstoupil do KSČ, téhož roku se stal členem exekutivy Komunistické internacionály mládeže. Na přelomu dvacátých a třicátých let pracoval pro stranu hlavně jako novinář, v polovině třicátých let přesídlil do Moskvy, kde pracoval v aparátu Kominterny. V SSSR strávil celou válku, v srpnu 1946 se vrátil do Československa. Působil v řadě stranických funkcí, v souvislosti s hledáním nepřítele ve vlastních řadách zatčen a po procesu s „spiklencekým centrem“ popraven. *Bedřich Geminder* [online] [25. března 2018]. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20151210022658/http://www.ustrcr.cz/cs/bedrich-geminder-1901-1952>.

¹⁰⁴ VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

¹⁰⁵ Korespondence Šverma – Gottwald z 11. března 1943. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 223a; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

¹⁰⁶ Korespondence Šverma – Gottwald z 7. dubna 1943. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 239; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

¹⁰⁷ VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

¹⁰⁸ Viz NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a.j. 4.

se svojí organizační pílí a patrně se i snažil vzdorovat centralizačním tendencím sovětské strany a postupovat celkově autonomně. Na druhé straně nelze ze Švermovy poznámky soudit, že by si z rozhlasu udělal/snažil udělat vlastní mocenské centrum, spíše ho pohltila celková atmosféra radia.

7.5 Partyzánské hnutí

Klement Gottwald koncem roku 1943 požádal představitele SSSR o pomoc při organizování partyzánského hnutí na území okupovaného Československa. Na jaře roku 1944 odjel do osvobozeného Kyjeva, kde s vedením ukrajinských komunistů (Chruščov) projednal konkrétní pomoc partyzánskému programu. Výsledkem jednání byla dohoda, že Ukrajinský štáb partyzánského hnutí (dále jen UŠPH¹⁰⁹), jehož vojenským velitelem byl generál Strokač,¹¹⁰ vyšle na území Československa několik partyzánských oddílů a že ve výcvikové škole partyzánských instruktorů v Rovně poskytne sto míst pro občany Československa. Stálým zástupce moskevského vedení KSČ v UŠPH se od 23. června roku 1944¹¹¹ stal Rudolf Slánský.¹¹² V dopise generálu Strokačovi Gottwald označil Slánského za velmi schopného člověka, který určitě splní své úkoly. Ve stejném dopise Gottwald zmiňuje, že Slánského nechal uvolnit z jeho funkce v rozhlase, aby mohl být nápomocen v partyzánském hnutí.¹¹³

Jedním ze základních problémů partyzánského hnutí byla otázka, kdo bude mít zásadní vliv na partyzány, zda moskevské vedení či tehdejší představitelé armády na východě, a to konkrétně generál Heliodor Píka¹¹⁴ a Jan Kratochvíl¹¹⁵ (tehdejší velitel 1.

¹⁰⁹ Ohledně UŠPH lze odkázat na Gogun, A.: *Stalin's commandos: Ukrainian Partisan forces on the Eastern front*, London 2016; Ve Vojenském historickém archivu se též nacházejí dokumenty k UŠPH, viz. Klimešová L. – Macháčková T.: *Sbírka dokumentů z Ukrajinského štábu partyzánského hnutí, Kyjev (1944–1945)*, inventář, 1991, ev.č. 241. Tento fond obsahuje dokumenty, jež se týkají Slánského, ale v kontextu poznání jeho osobnosti mají tyto materiály nízkou výpovědní hodnotu.

¹¹⁰ Timofej Amvrosijevič Strokač (4. března 1903 – 15. srpna 1963) pocházel z rolnické rodiny. Od roku 1924 sloužil v pohraničním vojsku, v roce 1927 vstoupil do VKS (b). V letech 1937–1958 byl členem Nejvyššího sovětu SSSR. Od roku 1942 začal působit v partyzánském štábu. Po válce byl ministrem vnitra Ukrajiny. Po Stalinově smrti ztratil své postavení. Po odstranění Beriji se vrátil do mocenských struktur, odkud odešel ze zdravotních důvodů v roce 1957. Viz Zaleskij, K. A.: *Imperija Stalina: biografičeskij enciklopedičeskij slovar*, Moskva 2000, s. 430–431.

¹¹¹ VHA, Sbírka osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., Osobní spis účastníka národního boje za osvobození, Rudolf Slánský.

¹¹² Hájková, A.: *Kapitoly z dějin odboje proti nacismu. Komunisté v letech 1938–1945*, Praha 1985, s. 86.

¹¹³ Gottwaldův dopis Strokačovi. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 174, fol. 584.

¹¹⁴ Heliodor, Píka (3. července 1897 – 21. června 1949) byl během 1. sv. války důstojníkem čs. legií v Rusku a ve Francii. V letech 1939–1941 řídil v Bukurešti činnost čs. zpravodajské služby na Balkáně, na přelomu roku 1940 a 1941 vedl v Istanbulu jednání o čs.–sovětské zpravodajské spolupráci. V letech 1941–1945 byl náčelníkem čs. vojenské mise v Sovětském svazu. V květnu 1948 byl zatčen a obviněn ze špionáže a vlastizrady, odsouzen ve vykonstruovaném procesu a 21. června 1949 popraven. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 571.

československého sboru v SSSR). Literatura mnohdy hovoří o tom, že moskevské vedení KSČ spatřovalo v rodícím se partyzánském hnutí jeden z nástrojů, jež mělo usnadnit budoucí převzetí moci ve státě,¹¹⁶ a tak zde chtěli mít absolutní vliv. Na druhé straně je logické, že představitelé armády chtěli mít partyzány pod kontrolou.

Slánský jednal s generálem Kratochvílem o možnostech kooperace armády s partyzánským hnutím a výsledky této rozmluvy přednesl generálu Strokačovi. Ten uvedl, že by sice bylo možné, aby měl 1. československý sbor v partyzánském štábu svého důstojníka, ale radil, aby se to uskutečnilo později. Měl mít obavy, co by to bylo za člověka, podle všeho by akceptoval jen důstojníka, za kterého by se komunisté zaručili. Strokač uvedl, že sovětské vedení má primárně důvěru jen k Slánskému.¹¹⁷ Později Slánský zmiňuje, že Strokač chce, aby se snažil oddalovat přijetí československého důstojníka do partyzánského štábu.¹¹⁸ Ze strany vojenských představitelů bylo dosaženo zřízení trvalého rádiového spojení mezi generálem Kratochvílem a Slánským.¹¹⁹ Tím však neskončila angažovanost československých vojenských představitelů v získání vlivu na partyzány a stejně tak Slánský se pokoušel se tomu zabránit. Při dalším jednání generála Píky s generálem Strokačem v červenci 1944 se málem podařilo získat partyzány pod kontrolu 1. československého sboru v SSSR. Za moskevské vedení KSČ proti tomu opětovně zasáhl právě Slánský.¹²⁰

Generál Kratochvíl přislíbil, že pro školy UŠPH uvolní z československých jednotek potřebné dobrovolníky.¹²¹ K přiděleným partyzánům Slánský uvedl, „*To že jsem dostal tolik partyzánů má svoji historii. Jsou to většinou vojáci z 2. brigády, kteří byli tolik nespokojeni. Kratochvíl a druhá brigáda se jich prostě chtěli zbavit (a já je s radostí přijal) [...] Výběr byl dosti těžký a zdoluhavý [...] Celkově možno říci, že všech 98 je výborně fyzicky a bojově schopných, politicky však nestačí na úkoly, které před nimi budou.*“¹²² V osobním dopise Kratochvílovi Slánský hovořil o tom, že z vojenského hlediska jejich výcvik probíhá dobře

¹¹⁵ Jan Kratochvíl (11. ledna 1909 – 15. března 1975) se na území protektorátu zapojil do budování Obrany národa. Později se mu podařilo odejít do Francie, kde stal velitelem pěchoty 1. Čs. pěší divize v Agde a posléze velitelem 1. pěšího pluku v Pezans. Po porážce Francie odjel do Velké Británie, kde získal pozici na MNO. Poté byl přeložen do SSSR a 18. května 1944 se stal velitelem 1. čs. armádního sboru v SSSR, v září roku 1944 byl této funkci neoprávněně zbaven maršálem Koněvem a nahrazen Ludvíkem Svobodou. Viz *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, Praha 2005, s. 150.

¹¹⁶ Srov. Šolc, J.: *Za frontou na východě: českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941–1945)*, Cheb 2003, s. 97–181.

¹¹⁷ Korespondence Slánský – Gottwald, 14. července 1944. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 174, a. j. 1560, fol. 5.

¹¹⁸ Korespondence Slánský – Gottwald, 29. července 1944. Tamtéž, fol. 9.

¹¹⁹ Richter, K.: *Přes krvavé řeky. Československý východní odboj bez cenzury a legend*, Praha 2003, s. 265; Samotné radiogramy lze nalézt ve VHA, f. 1. čs. armádní sbor v SSSR, kart. 22, inv. č. 235.

¹²⁰ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 96.

¹²¹ Richter, K.: *Přes krvavé řeky...*, Praha 2003, s. 264–265.

¹²² Korespondence Slánský – Gottwald, 29. července 1944. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 174, a. j. 1560, fol. 10.

„dřou se od rána do noci, 12–14 hodin denně vyučování a cvičení, jsou jen netrpělivý, kdy už pojedou.“¹²³

Slánského význam v partyzánském štábu podle všeho později vzrostl. Na pokyn Strokače začal vydávat bojové příkazy, podepisovat příslušné rozkazy apod. Jelikož si byl vědom, že není profesionálním vojákem, vyžádal si vojenského důstojníka jako svého rádce. Svoji funkci však nepřijal automaticky, uvedl Strokačovi, že se takto stává fakticky náčelníkem československého partyzánského štábu, aniž by tím byl někým pověřen, sám měl k tomu Strokačovi říct, že „zodpovědnosti [se] nebojím, ale že by bylo dobré, kdyby přece sem přijel Gottwald nebo Šverma a projednali a rozhodli celý komplex mých otázek.“¹²⁴

Slánský též vypracoval partyzánskou přísahu, kterou označil za důležitý dokument, a opakovaně žádal Gottwalda o vyjádření.¹²⁵

Část výcviku partyzánů tvořila i politická výchova, kterou moskevské vedení svými zástupci (tedy i Slánským) ovlivňovalo. Při organizaci politického školení Slánský dokázal, že partyzáni byli izolováni od válečných zajatců (Rumuni, Maďaři) a především zabránil vlivu 1. československého armádního sboru na školení.¹²⁶ Slánský také vypracoval plán školení, stěžoval si však, že politické výchově je věnována malá pozornost.¹²⁷ Vnesl požadavek na zaslání agitačního materiálu, včetně projevu Beneše o nutnosti partyzánského boje, požádal také o zaslání knihovny s nejdůležitějšími teoretickými knížkami v českém a slovenském jazyce.¹²⁸

O organizaci politického školení Slánský uvedl „*A nyní vážná prosba. Potřeboval bych nutně kvalifikovaného pomocníka při formování oddílů. Nemohu prostě práci stačit. Dělam 14 hodin, spím 5 – 6 hodin. Měl jsem přednášky, musel jsem je nyní odřít*“ Školení bral vážně, hovořil o nutnosti poznávat lidi a zpracovávat je.¹²⁹ Školení reflektují i vzpomínky člena partyzánského hnutí Michala Kričfaluših.¹³⁰ „*V době přípravy byl jsem na jeho deseti*

¹²³ Korespondence Slánský – Kratochvíl, 2. srpna 1944. VHA, f. 1. čs. armádní sbor v SSSR, kart. 22, inv. č. 237, fol 1.

¹²⁴ Korespondence Slánský – Gottwald, 4. srpna 1944. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 174, a. j. 1560, fol. 30-31.

¹²⁵ Korespondence Slánský – Gottwald, 4. srpna 1944. Tamtéž, fol. 16, 34.

¹²⁶ Korespondence Slánský – Gottwald, 14. července 1944. Tamtéž, fol. 6.

¹²⁷ Korespondence Slánský – Gottwald, 29. července 1944. Tamtéž, fol. 11.

¹²⁸ Zpráva s. Slánského. Tamtéž, fol. 40.

¹²⁹ Korespondence Slánský – Gottwald, 1. srpna 1944. Tamtéž, fol. 22.

¹³⁰ Michal Kričfaluši (3. září 1921 – 16. června 1994) byl od roku 1942 příslušníkem čs. jednotky v SSSR. V září 1944 se stal komisařem partyzánského oddílu „Borkaňuk“ na východním Slovensku. Byla mu udělena řada československých, polských a sovětských vyznamenání. Po skončení války zůstal v činné službě. V roce 1969 byl v první vlně normalizačních čistek coby generálmajor propuštěn z armády a degradován. V roce 1977 podepsal Chartu. Brož, M.: *Válečné dokumenty vypovídají: Čs. zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech a ve fotografii*, Praha 2007. s. 40.

až dvanácti tříhodinových až čtyřhodinových přednáškách. Moc se mi tehdy líbil jeho vyklad, plně jsem se s ním ztotožnil¹³¹ či jinde „Rudolf Slánský, který nám přednášel o organizaci a úkolech partyzánského boje, na mě rovněž působil věrohodně. Nepochyboval jsem o poctivosti jeho zanícení pro boj proti fašismu.“¹³²

Z díkce dochované korespondence je zřejmé, že Slánský se své role zhostil s typickou organizační pílí. Komunisté včetně Slánského zajisté počítali s tím, že partyzáni jim mohou posloužit k převzetí moci, ale na druhé straně Slánský nepřístupoval k partyzánům jenom jako k pouhému mocenskému instrumentu. O tom svědčí např. jeho teze o nutnosti poznat lidi. Jeho strategie při budování partyzánských oddílů byla tedy ovlivněna stejným *habitem*, kterým budoval stranu.

K partyzánskému hnutí ještě uveďme, že po válce se Slánský stal předsedou Svazu československých partyzánů. Mezi partyzány si získal velikou popularitu, neboť jako jediný z vysokých stranických funkcionářů byl de facto jedním z nich, který navíc prošel bojem a snažil se o zlepšení jejich postavení. Po Slánském byl pojmenován důl – Partyzán Slánský.¹³³

7.6 Slovenské národní povstání

V březnu 1939 vznikl Slovenský stát jako satelit nacistického Německa. Na počátku druhé světové války nebyly ve slovenské společnosti příliš dobré podmínky pro rozvinutí domácí odboje. Částečnou výjimkou byla Komunistická strana Slovenska (KSS). Po napadení SSSR nacistickým Německem začalo zahraniční vedení KSČ naléhat na slovenské komunisty, aby se zaměřili na aktivnější formy odboje. Na jaře roku 1943 byl moskevským vedením na Slovensko vyslán Karol Šmidke¹³⁴ s úkolem znovuvybudovat ilegální organizaci strany a aktivizaci odboje. Podle představ Moskvy měl slovenský odboj vyústit v celonárodní povstání. Posléze došlo k zapojení ostatních nekomunistických složek do odboje, vznikl tzv. „občanský blok“, který byl převážně napojen na londýnský exil. Koncem roku 1943 dospěli představitelé KSS a občanského bloku ke shodě na programovém prohlášení, které se nazývá

¹³¹ Richter, K.: *Přes krvavé řeky...*, Praha 2003, s. 264.

¹³² Richter, K.: *Důvěrná zpověď generála*, Praha 2016, s. 717.

¹³³ NA, f. Bartošek Karel, námět a scénář k pořadu České televize *Čestní občané: Rudolf Slánský*.

¹³⁴ Karol Šmidke (21. ledna 1897 – 15. prosince 1952) byl v době První republiky předním komunistickým funkcionářem na Slovensku. V letech 1939–1943 žil v exilu v SSSR, následně byl vyslán na Slovensko, kde se stal součástí V. ilegálního vedení KSS. V září 1944 byl zvolen předsedou KSS, v letech 1945–1946 byl předsedou Sboru pověřenců. V roce 1950 byl obviněn z buržoazního nacionalismu avšak unikl vězení. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 190–191.

„Vánoční dohoda“, a vytvořili ilegální Slovenskou národní radu (SNR) jako ústřední orgán slovenského odboje.

Od jara roku 1944 vedli představitelé slovenských politických sil úvahy o dalším osudu země. Začal se objevovat názor, že nelze pasivně čekat na konec války a je nutné připravit akci. Ta měla napomoci postupu Rudé armády a ukončit spojení Slovenska s Hitlerovským Německem čímž by se pokusila rehabilitovat slovenský národ. Povstání mělo vypuknout v době, kdy se přiblíží Rudá armáda, a povstalecká armáda měla usnadnit sovětským vojákům přechod Karpat. Z důvodu aktivit německé armády však došlo k předčasnému zahájení povstání dne 29. srpna 1944.¹³⁵

Slánský se povstání aktivně účastnil, opětovně působil v partyzánském hnutí. V polovině září byl vytvořen Hlavní štáb partyzánských oddílů (později hnutí HŠPH), jehož velitelem byl Karol Šmidke. Koncem září začala ve štábu působit skupina sovětských partyzánských odborníků, kteří byli vysláni z UŠPH. Této skupině velel plukovník Alexej Asmolov,¹³⁶ který posléze de facto převzal roli hlavního velitele partyzánských operací, neboť Šmidke se věnoval hlavně politice.¹³⁷ Asmolov koncem padesátých let při rozhovoru s historikem Karlem Bartoškem ukázal na své hodinky a na adresu Slánského řekl „víte od koho je mám [...] no od Slánského, to byl veliký mužský.“¹³⁸

Slánský se ocitl na Slovensku (spolu se Švermou) 29. září 1944.¹³⁹ V průběhu povstání se k této akci vyjádřil slovy „Možná, že nás někdo bude v budoucnu obviňovati z toho, že jsme povstání začali předčasně, ale musíme tuto odpovědnost na sebe vzít, poněvadž poměry na Slovensku tak uzrály, že nebylo možno povstání odkládat.“¹⁴⁰

I během povstání se objevila pnutí mezi velením armády a partyzány, která byla popsána výše, tedy mezi snahou podřídit partyzánské hnutí armádě na jedné straně a tendencí moskevského vedení využít partyzány jako svůj vlastní mocenský a politický nástroj. Generál

¹³⁵ K samotnému povstání výběrově Hrbek, J. et al.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, I. díl, Praha 2009; Jablonický, J.: *Z ilegality do povstania: (kapitoly z občianskeho odboja)*, Banská Bystrica 2009; Lacko, M. – Malatinský, M. (eds.): *Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944–1945: zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25. septembra 2014 v Žiline*, Žilina 2014; Lacko, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, Bratislava 2008; Prečan, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1964; Richter, K.: *Apokalypsa v Karpatech: čs. východní odboj bez cenzury a legend*, Brno 2017; Syrný, M.: *Slovenské národné povstanie: Slovensko a Európa v roku 1944*, Banská Bystrica 2014.

¹³⁶ Alexej Asmolov (30. března 1906 – 3. září 1981) byl jedním n z představitelů partyzánského hnutí během druhé světové války v Leningradské oblasti a ČSR. Od roku 1945 byl generálmajorem, byl i představitelem UŠPH, členem KSSS byl od roku 1932. *Sovjetskij enciklopedičeskij slovar*, Moskva 1981. s. 84.; *Malá československá encyklopedie*. sv. 1, A–Č, Praha 1984, s. 253.

¹³⁷ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 286.

¹³⁸ APF ČT, Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: Rudolf Slánský. Dokumentární film z roku 2002.

¹³⁹ Husák, G.: *Svědectví o Slovenském národním povstání*, Praha 1979, s. 411.

¹⁴⁰ Prečan, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1964, s. 884.

Píka se 13. srpna sešel s moskevským vedením a snažil se přesvědčit Gottwalda, aby Slánskému zaslal jasné instrukce, že se všechny partyzánské jednotky na Slovensku mají podřídit vojenskému velení. O podřízení partyzánů na povstaleckém území Slovenska vojenskému velení jednal v polovině září generál Píka přímo v Moskvě se Slánským. Slánský podle všeho souhlasil a slíbil, že to prosadí v UŠPH v Kyjevě.¹⁴¹

Další nátlak na podřízení partyzánů vyvinul přímo na povstaleckém území generál Rudolf Viest.¹⁴² To vyvolalo negativní reakce v HŠPH a Slánský spolu se Švermou a Šmidkem poslal 10. října do Moskvy radiogram, že se Viest snaží potlačit jejich vliv, a žádali o okamžitý zákrok. Gottwald posléze rozhodl, že by HŠPH mělo jednat podle jednoho společného plánu s armádou a dohodnout se s Viestem.¹⁴³

Ve své zprávě z povstání Slánský kritizoval důstojnický sbor povstalecké armády, podle něj byli důstojníci zbabělí, nespjatí s lidem a politicky nevypělí. Nedařila se ani politická práce mezi řadovými vojáky. Uvedl však, že se snaží bojovat proti nedisciplinovanosti, byly zakládány stranické organizace, zřizovala se oddělení propagandy a vydával se stranický tisk.¹⁴⁴

Slánský se koncem září 1944 ujal přípravy partyzánských oddílů, které se měly přesunout na Moravu a do Čech. Měl podle všeho v plánu vytvořit český partyzánský štáb. Vytváření jednotky však bylo pomalé a podařilo se mu získat jen málo osob.¹⁴⁵

Koncem října bylo povstání de facto potlačeno a zbytky armády přešly na partyzánský způsob boje.¹⁴⁶ Povstání však splnilo svoji politickou a morální úlohu, demonstrovalo, že většina slovenského národa se neztotožňuje s režimem Slovenského státu. Vojenský přínos povstání je hodnocen jako minimální, S výjimkou krátkého období nebyly k potlačení povstání staženy německé jednotky z fronty. Vojska nasazená proti povstalcům tvořily především záložní a náhradní jednotky.¹⁴⁷

¹⁴¹ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 287.

¹⁴² Rudolf Viest (24. září 1949 – jaro 1945) byl během 1. sv. války důstojníkem čs. legií v Rusku, od roku 1920 zastával různé velitelské funkce v čs. armádě na Slovensku. V březnu 1940 odešel do Francie, následně zastával různé funkce v Londýnské exilové vládě. Od 7. října 1944 byl velitelem 1. Čs. armády na Slovensku. Při ústupu do hor byl zajat a odvečen do Německa, kde byl odsouzen k trestu smrti a za neznámých okolností popraven. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, 3. sv., Praha 1999 sv., s. 455.

¹⁴³ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 302–304.

¹⁴⁴ Prečan, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1964. s. 692.

¹⁴⁵ Gebhart, J. – Šimovček, J.: *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha, Bratislava 1984, s. 342.

¹⁴⁶ Šolc, J.: *Padáky nad Slovenskem: 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Praha 1997, s. 119.

¹⁴⁷ Hrbek, J. (et al.): *Draze zaplacená svoboda...*, I. díl, Praha 2009 s. 309.

Partyzánský štáb v čele se zmíněným plukovníkem Asmollovem ustupuje do hor. Pochodu se účastnili kromě Slánského i Šverma a Bohumil Laušman.¹⁴⁸ Podstatnou událostí byla tragická smrt Jan Švermy při přechodu hory Chabeneč, která později byla Slánskému dávána za vinu.

Dle Laušmanova pozdějšího svědectví se Slánský snažil přesvědčit Švermu, aby se neúčastnil ústupu do hor, ale aby odletěl zpátky do Sovětského svazu. Ten však odmítl.¹⁴⁹ Problematickým se stalo samotné oblečení. Šverma spolu se Slánským dostali ovčí kožichy, které se nehodily k drsnému pochodu, v případě deště namokly a byly těžké, což při pochodu oba vyčerpávalo.¹⁵⁰

Ke Švermově skonu je zajímavé svědectví Mikuláše (Nikolaje) Reviláka, který byl během povstání Slánského pobočník. Slánský podle něho projevoval o Švermu značnou starost, snažil se ho povzbuzovat, aby vydržel, též těžce nesl, jak se Šverma trápil. Spolu s Asmollovem organizoval pomoc Švermovi, resp. snažili se obstarat partyzány, kteří by Švermovi pomohli. Sám Revilák měl dostat rozkaz přímo od Asmollova, že se nesmí vzdát od Slánského a pomáhat mu. Později během pochodu měl Slánský uvést „*Nikolaji, jdi už tedy pomoc Švermovi, já už půjdu sám*“.¹⁵¹ Šverma měl několikrát žádat, aby Slánskému vyřídili, že už dál nemůže, aby ho nechali na místě. Slánský se ho snažil přesvědčit k dalšímu pochodu. Asmollov též později uvedl, že se Slánský měl o Švermu pečlivě starat.¹⁵² Šverma však ústup do hor nezvládl a zemřel 10. listopadu 1944.¹⁵³ Jeho skonu v souvislosti se Slánským se týká i další vzpomínka přímého účastníka. „*To, co potkalo Jana Švermu, mohlo potkat kteréhokoli ze starších lidí. To se týkalo Slánského, Přikryla,*¹⁵⁴ *Asmollova, Laušmana –*

¹⁴⁸ Bohumil Laušman (30. srpna 1903 – 9. května 1963) byl od mládí činný v soc. dem straně, v letech 1940–1945 byl členem Státní rady čs. v Londýně. V březnu 1945 se účastnil moskevských porad, po roce 1945 byl představitelem středu v soc. dem. Emigroval do Rakouska, odkud byl unesen StB a odsouzen na 17 let do vězení. Ve vězení za záhadných okolností zemřel. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 258.

¹⁴⁹ NA, Komise I., sv. 2, a. j. 29, fol. 3.

¹⁵⁰ Švermová-Kopoldová, J. – Kopold, B.: *Smrt číhala na Chabenci. Jan Šverma ve Slovenském národním povstání*, Praha 2004, s. 125. K otázce Švermova oblečení, které mělo napomoci jeho skonu, na druhou stranu uveďme vzpomínku přímého účastníka pochodu. „*Všichni vedoucí političtí a vojenští činitele, na nichž ležela nejvyšší tíha odpovědnosti, dostali 'šuby', tzn. ruské kožichy s kůží z berana, obrácené srsti dovnitř a pevné zimní boty to [...] co bylo v horách nesmírnou vymožeností a privileji, bylo později vykládáno tak, že zejména Jan Šverma prý dostal těžký kožich, takže jej prý nemohl unést a malé boty, které ho tlačily, takže to prý bylo hlavní příčinou jeho útrapy a smrti. Poněvadž jsem byl u toho, když se tyto věci vydávaly, mohu odpovědně říci - a také jsem to ostatně při vyšetřování uvedl - že takovéto a podobné tvrzení je přímo absurdní. Je přímo vyloučeno, aby někdo vnucoval např. Švermovi malé boty.*“ VHA, sbírka Vzpomínek, Rosický Erich, sign. 8202, s. 12.

¹⁵¹ ABS, f. 302 (Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky)–533–6, fol. 24–27.

¹⁵² APF ČT, Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: Rudolf Slánský. Dokumentární film z roku 2002.

¹⁵³ Švermová-Kopoldová, J. – Kopold, B.: *Smrt číhala na Chabenci*. Praha 2004, s. 138, 143.

¹⁵⁴ Vladimír Přikryl (3. srpna 1895 – 14. dubna 1968) byl během 1. sv. války důstojníkem čs. legií v Rusku, během okupace byl činný v odboji. V březnu 1940 odešel do Francie, v letech 1940–1943 zastával velitelské funkce v čs. vojenských jednotkách ve Francii a Velké Británii. V letech 1943–1944 byl zástupcem velitel 1. Čs.

ti prostě vypadali přímo strašně. Slánský sám vypadal jako živá mrtvola“¹⁵⁵ Slánskému skutečně hrozila tehdy smrt, neboť byl zavalen sněhem a až po dlouhém volání o pomoc byl nalezen a zachráněn.¹⁵⁶ Z pochodu na Chabenec vyšel Slánský s omrzlinami, které se povedlo vyléčit.¹⁵⁷

O smrti Jana Švermy informoval jeho manželku přímo Slánský. „V divném rozpoložení jsem vešla do svého pokoje. Za chvíli za mnou přišel Ruda Slánský. Objal mne a řekl, že se vrátil bez Honzy. Na můj dotaz, kdy Honza přijede, mně Ruda řekl, že Honza už nepřijede, že zahynul při přechodu Chabence za vichřice a sněhové bouře, který stejně jako desítky vojáků nevydržel.“¹⁵⁸

V případě smrti Jana Švermy je nutné uvést některá pozdější „svědectví“, která se snažila svalit vinu na Slánského. Generál Příkryl, který se účastnil pochodu, Slánského obvinil, že vzal Švermovi kabát.¹⁵⁹ Generál Příkryl patří mezi mnohé oběti represí po Únoru 1948 a dle historika Jiřího Šolce spojoval své zatčení a odsouzení s osobou Slánského. Tudiž nebylo patrně příliš obtížné ho přesvědčit ke kritické výpovědi během procesu, stejně jako k pozdějšímu písemnému svědectví.¹⁶⁰ Stejně tak byl nucen svoji výpověď pozměnit Mikuláš Revilák. Slánský měl v novém podání vyloženě odmítat pomoci Švermovi a když na něj Revilák naléhal, že chce jít Švermovi pomoci, dostal místo toho rozkaz připravit pro Slánského jídlo.¹⁶¹

K „vině“ Slánského za Švermovu smrt lze ještě uvést vzpomínky jeho manželky „Mnozí lidé mně kladli otázku: proč musel Šverma zůstat až do konce? Ptali se i jinak: jak to, že se Šverma nevrátil, kdežto Slánský hrůzy překonal? Vzniklo z toho podezření a později obvinění, že Slánský zavinil smrt Jana Švermy. Postavila jsem se proti těmto konstrukcím hned, jakmile vznikly. Odmítla jsem to. I to, co na mne požadovali v neblahých letech politických procesů, totiž nařknout Slánského z viny za smrt Jana. Byla jsem z hloubi duše přesvědčena, že to není pravda. Zнала jsem jejich vztah; byli to přátelé od roku 1920, nepamatují se, že by byly mezi nimi spory, které by přesahovaly rámec normálních

samostatné brigády v Sovětském svazu, v letech 1944–1945 velitelem 2. Čs. paradesantní brigády v SSSR s níž se účastnil SNP a bojů o Dukelský průsmyk. V letech 1949–1953 byl na základě vykonstruovaných obvinění vězněn, v roce 1965 byl rehabilitován. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 642.

¹⁵⁵ VHA, sbírka Vzpomínek, Rosický Erich, sign. 8202, s. 16.

¹⁵⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 21.

¹⁵⁷ Příkryl, V.: *Pokračujte v horách: svědectví zahraničního vojáka*, Praha 1947, s. 121, 134.

¹⁵⁸ Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 185.

¹⁵⁹ VHA, f. 2. čs. Samostatná paradesantní brigáda v SSSR, kart.10, inv. č. 91, sign 39.

¹⁶⁰ Šolc, J.: *Osudná rozhodnutí...*, Praha 2006, s. 147.

¹⁶¹ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 2, fol. 8–9.

*stranických diskuzi. I za války v Moskvě těsně spolupracovali a také dopisy i zprávy, které Jan stačil z povstání odeslat nikde nenaznačují rozpory.*¹⁶²

Krátce po Švermově smrti dostal Slánský od vedení strany rozkaz, že v rámci zachování vlastní bezpečnosti má zůstat ve štábu partyzánů.¹⁶³ Zbytek zimy strávil Slánský v relativní bezpečí, v polovině února 1945 umožnil postup na frontě partyzánům vyjít z německého obklíčení a spojit se s Rudou armádou. Slánský byl spolu s Bohumilem Laušmanem okamžitě dopraven do Nowego Targu a odtud dále do Moskvy, kde se chystalo významné politické jednání.¹⁶⁴ Gottwald zaslal telegram, ve kterém uvedl, že „*účast soudruhů Slánského a Laušmana při jednání nutná. Jakmile vyjde štáb z týlu, nechť se jmenovaní soudruzi nejkratší cestou odeberou do Moskvy. Zdůrazňujeme znovu nezbytnost opatření pro zajištění jejich bezpečnosti.*“¹⁶⁵

7.7 Moskevská jednání

S blížícím se koncem války moskevské vedení KSČ začalo vyjadřovat požadavky, aby na půdě osvobozeného Československa vstoupila nová vláda, ve které budou zástupci KSČ, a nikoliv dosavadní exilová vláda. Požadovali, aby byl již předem podrobně dohodnut program této nové vlády, který bude na území osvobozeného státu již jen vyhlášen. Z toho důvodu se v Moskvě mělo uskutečnit jednání mezi londýnskou a moskevskou exilovou reprezentací. Jednání trvalo od 22. do 29. března 1945.¹⁶⁶ Delegaci KSČ tvořilo pět jejích členů, jedním z nich byl i Slánský.¹⁶⁷

Na základě dochovaných zápisů se o Slánském dá říci, že při těchto jednáních prakticky mlčel, zvláště ve srovnání s Gottwaldem a Kopeckým.¹⁶⁸ Není možné z toho vyvozovat závěry o postavení Slánského v rámci strany, spíše to je jeden z dokladů o jeho osobnosti.

¹⁶² Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 185.

¹⁶³ Telegram pro Slánského a Asmolova z 18. prosince 1944. ANM, f. Bareš Gustav, kart. 29.

¹⁶⁴ Šolc, J.: *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, Praha 2008, s. 136

¹⁶⁵ Telegram Gottwald – Slánský, Asmolov z 19. února 1945. ANM, f. Bareš Gustav, kart. 29.

¹⁶⁶ Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Velké dějiny země Koruny české XV.b, 1938–1945*, Praha 2006, s. 483, 493–498.

¹⁶⁷ Kromě Slánského byl v delegaci Klement Gottwald, Václav Kopecký, Václav Nosek a Bohuslav Laštovička.

¹⁶⁸ Viz. Klimeš, M. et al. *Cesta ke Květnu. Vznik lidové demokracie v Československu do února 1948*, svazek 1 a 2, Praha, 1965.

Do diskuze asi nejvíce zasáhl při projednávání návrhu vládního programu,¹⁶⁹ konkrétně při návrhu III. kapitoly o armádě se zapojil do diskuze v pasážích o politické výchově vojáků a o zřízení instituce „osvětových důstojníků“. Ostatní strany neodmítaly politické školení a funkci osvětových důstojníků. Samy hovořily o tom, jaké problémy vyvolala „tupost“ některých členů důstojnického sboru či řadových vojáků a „nepolitičnost“ armády. Zajímavě to vyjádřil Jaroslav Stránský¹⁷⁰ za národní socialisty „byli také důstojníci s tendencemi protidemokratickými, ale jen proto, že pojem demokracie ztotožňovali s tím, co za 20 let viděli.“¹⁷¹ V této větě se skrývá zajímavý pohled představitele demokratického tábora na prvorepublikový režim, částečně umožňuje pochopit, proč řada návrhů komunistů, včetně těch o osvětových důstojnících, byla vcelku snadno přijata.

Slánský v diskuzi sám uvedl své dosavadní praktické zkušenosti. „*Tam, kde jsme měli možnost tyto zásady uplatnit, jako na př. u 1. armádního sboru, je vidět rozdíl, jak se liší od těch jiných jednotek. To nebylo jen podceňování morálního faktoru a ta tupost. President Vám říkal, jak to vedení bylo neschopné, že to byli frajtři v politickém ohledu. Jak se zabývali dodávkami sena, slamy, a že pod rouškou nepolitičnosti se skrývaly antidemokratické reakční fašizující tendence. [...] Čili pod rouškou nepolitičnosti nebylo jen podceňování morálního faktoru, ale i reakční antidemokratické tendence. Báli se zanášení demokratických tendencí, báli se i benešovského ducha.*“ Slánský dále navrhl, aby v programu vlády zůstala formulace o osvětových důstojnících, což bylo odsouhlaseno.¹⁷²

Podruhé Slánský do diskuze výrazněji zasáhl, kdy mu připadla role přednést za KSČ návrh struktury vlády. Slánský hovořil o nutnosti zavést nově institut předsednictva vlády, což měl být politický útvar, jehož smyslem by bylo zabránit návratu tzv. pětky, zajistit, aby politické vedení bylo součástí vlády. Blíže definoval předsednictvo slovy. „*Jednotlivý ministr si nebude moci dělat, co chce, cítě se exponentem své politické strany, nýbrž předsednictvo vlády bude určovat směrnice pro každé ministerstvo i pro každého ministra. U nás byly někdy i různí postranní činitele, jako na př. Živnobanka, Svaz průmyslníků a podobně, kteří zasahovali do vlády. Postranní vlivy budou odstraněny a vláda bude skutečně vládou.*“ Dále Slánský hovořil celkově o struktuře vlády, počtu ministerstev, restrukturalizaci některých

¹⁶⁹ Jednalo se de facto pouze o komunistický návrh vládního programu, který se stal základem a rámcem pro jednání, neboť ostatní strany nepřišla s vlastním uceleným konceptem. Viz Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.b, 1938–1945*, Praha 2006, s. 493

¹⁷⁰ Jaroslav Stránský (15. ledna 1884 – 13. srpna 1973) byl č. právník, novinář a politik, během druhé světové války působil v londýnském exilu. V letech 1945–1948 byl členem předsednictva Čs. strany nár. soc., působil též v exekutivních funkcích. Po únoru odešel do exilu, kde se zapojil činností exilových organizací. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 202–203.

¹⁷¹ Klimeš, M. et al. *Cesta ke Květnu...*, svazek 1., Praha, 1965, s. 398.

¹⁷² Tamtéž, s. 399.

resortů, zřízení pomocných orgánů vlády apod. Jaroslav Stránský za národní socialisty komentoval návrh, že byl velmi důkladně připraven, právě on později nejvíce ocenil institut předsednictva, chápal ho ze strany komunistů jako důkaz skutečné snahy o kooperaci. Slánský se pak souhrnně vyjádřil k jednotlivým námitkám či připomínkám a po drobných úpravách byl návrh přijat. Posléze Slánský referoval o návrhu na rozdělení funkcí ve vládě a principu, kdo má být člen vlády.¹⁷³

Konec druhé světové války znamenal pro Slánského zakončení jeho stranického vzestupu, během kterého se stal generálním tajemníkem KSČ.¹⁷⁴ Tato funkce znamenala posílení jeho role nejen ve straně, ale i ve státě. V kontextu zisku pozice generálního tajemníka je nutno uvést dílčí shrnutí Slánského strategie při budování mocenské pozice. V Bourdieuově koncepci *moc* znamená zisk společenského uznání, resp. prosazení sebe sama v daném *poli*, aktérovi nemá jít primárně o utilitární zisk politické moci. Slánský se svými politickými aktivitami snažil prokázat, že disponuje dostatečným *symbolickým kapitálem*, primárně v taktice a pojetí strany a stranictví, čímž mezi straníky získal dostatečné uznání a prestiž pro mocenské postavení ve straně. Lze však říci, zda pro Slánského šlo primárně o prosazení sebe jakožto pravověrného komunisty, který je pro svůj zápal pro věc uznáván ve straně/*poli*, nebo mu šlo o zisk postu generálního tajemníka a s ním spjatou politickou moc? Zjednodušeně řečeno to bylo obojí uvedené.

Pokud bychom se pohybovali v éře meziválečného KSČ, bylo by to prosazení sebe samotného jakožto pravověrného komunisty. Předně je nutno připomenout, že jakákoliv funkce ve straně s sebou nesla riziko stíhání ze strany státního aparátu, byť nebezpečí, které prvorepublikoví komunisté postupovali, nelze samozřejmě srovnávat s mírou represí, které sami rozpoutali. Mocenský vzestup ve straně nijak nezajišťoval ekonomické zlepšení. To dokazují i slova Václava Kopeckého. „*My, tehdejší komunističtí poslanci, jsme, jak známo, odváděli 5 000 Kč měsíčního poslaneckého platu straně a dostávali jsme, pokud jsme byli redaktory, plat kvalifikovaného typografického dělníka. Copak jsme si po uhrazení nejnnutnějších nákladů na rodinu mohli něco koupit? A obzvláště já byl proslulý vypůjčováním pětikorun na kafe a cigarety. A Klema na tom nebyl o nic lépe.*“¹⁷⁵ Slánský si nemohl být v roce 1929 vědom, že se v roce 1945 stane generálním tajemníkem strany, že za dané

¹⁷³ Tamtéž, s. 423–424, 432, 441.

¹⁷⁴ O Slánském se ale též uvažovalo jako o ministru vnitra. Viz Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 214.

¹⁷⁵ Kopecký, V.: *ČSR a KSČ*, Praha 1960, s. 212, citováno dle Urban, D.: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, s. 62, Praha 2010, diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, vedoucí práce Luboš Velek.

politické konstelace nebude hrozit stíhání za politické aktivity, ale naopak získá skutečně politickou moc a s ní i *ekonomický kapitál*.¹⁷⁶ Lze tedy říci, že Slánskému v meziválečné éře šlo primárně o moc v podobě uznání ve straně. Pro to svědčí i fakt, že během svého života nikdy nenastala situace, ve které by usiloval o to být první, stačilo mu, pokud byl druhý po Gottwaldovi.

Samozřejmě pokud chtěl Slánský získat uznání ve straně a prosadit své hodnotové vzorce, musel si vytvářet klasická mocenská centra, své věrné (kteří ale na rozdíl od něj mohli hledat pouze politickou moc), bojovat nemilosrdně standartními mocenskými prostředky proti názorovým oponentům, uvnitř strany i mimo ni. Také nelze s nadsázkou tvrdit, že by funkci generálního tajemníka, či dřívější funkce, přijal po velikém přesvědčování a s velkým sebezapřením. Slánský jako aktér usiloval o uznání v daném *poli*. Zisk uznání lze potvrdit i ziskem politické moci, kterou lze využít k prosazení svých názorů, zajisté tedy usiloval též o klasickou politickou moc. U Slánského hrála prim ideologie spjatá s uznáním ve straně v pozici skutečného komunisty, nikoliv prostý mocenský kalkul. S budováním své mocenské pozice se vždy snažil prosadit i svoji názorovou platformu, nebo se přidal ke směru, který ji mohl nejlépe prosadit. Zisk moci v podobě postu generálního tajemníka a změna pozice KSČ ve státě po roce 1945 a zejména 1948 mu umožnila prosadit, oč usiloval a čemu věřil.

¹⁷⁶ Slánský např. získal k dispozici zámek Veslíkov. Viz Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 248.

Exkurz II.

Během druhé světové války se odehrály dvě tragické události, které zasáhly Slánského blízké, či přímo jeho. Slánského rodiče a bratři Josef a Zdeněk zůstali v Protektorátu. Rodiče se spolu se Zdeňkem Slánským byli koncem ledna 1942 nuceni odstěhovat z Nezvěstic. V obecní kronice je k tomu uvedeno: „*U nás se měla vystěhovat rodina Slánských [...] Před odjezdem byli se mnozí u Slánských rozloučit. Starý pan Slánský měl z toho radost a řekl: 'Tyto projevy přátelství usnadňují nám odchod z Nezvěstic. Přesvědčily jsme se, že nás tu lidé měli rádi' [...] před odjezdem [...] podívali se Slánští naposled na ves, kde celý život prožili. Byla to pro ně trpká chvíle.*“¹

26. ledna 1942 byli odvezeni do Terezína, kde oba rodiče zahynuli, nevlastní matka Jindřiška 1. června 1942 a otec Šimon 6. března 1943.² Mladší bratr Zdeněk byl odvezen z Terezína do Osvětimi a následně do Dachau, kde zemřel začátkem roku 1945.³ Bratr Josef v transportu nebyl, neboť byl již 26. června 1941 zatčen gestapem za odbojovou činnost. Zatčení proběhlo v domě Josefa Cajthamla,⁴ jenž bratry Slánské přivedl ke komunistickému hnutí. Josef Slánský byl 16. září 1941 uvězněn v Dachau, odkud byl v dubnu 1942⁵ odvezen do východního Bavorska, kde zahynul. V rodné obci je jeho jméno vytesáno na pomníku mezi dalšími oběťmi druhé světové války.⁶

Mladší bratr Richard strávil válku v Londýně.⁷ Do Velké Británie přicestoval 13. července 1939.⁸ Zde se mimo jiné podílel na publikaci o československo-sovětských vztazích,⁹ a také sepsal učebnici češtiny pro anglické studenty, která vyšla ve třech vydáních.¹⁰ Chtěl se zapojit do válečného úsilí v britském armádním průmyslu, byl však britskou stranou bez odůvodnění odmítnut. Důvodem bylo patrně jeho členství v KSČ.

¹ *Kronika obce Nezvěstice 1925–1944*, s. 323. [online] [cit. dne 07. května 2017]. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560378/soap-pj_00655_obec-nezvestice-1925-1944_3200?x=-162&y=389&w=1250&h=677.

² Kárný, Miroslav ed. a kol.: *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941–1945*, 1. díl, Praha 1995, s. 300.

³ *Zdeněk Slánský*, [online] [cit. dne 03. března 2018]. Dostupné z <https://www.holocaust.cz/en/database-of-victims/victim/124481-zdenek-slansky/>.

⁴ *Kronika obce Nezvěstice 1945–1952*, s. 92. [online] [cit. dne 07. května 2017]. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560171/soap-pj_00269_obec-nezvestice-1945-1952_0510?x=-

⁵ *Josef Slánský, United States Holocaust Memorial Museum*. [online] [cit. dne 07. června 2017]. Dostupné z https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=7071281.

⁶ *Pomník padlých – Nezvěstice*. [online] [cit. dne 26. května 2017]. Dostupné z <https://www.krasnecesko.cz/lokality/28903-pomnik-padlych-nezvestice-pomnik.html>

⁷ V souvislosti se svým pobytem vydal beletristický román *Londýnská spirála*.

⁸ ABS, f. 302-82-6.

⁹ NA, f. Státní rada - Londýn, kart. 27, fol. 188.

¹⁰ AMZV, f. Osobní spisy II, Richard Slánský.

Zastala se ho však londýnská exilová vláda argumentem, že pro činnost ve vojenském průmyslu disponuje dostatečnými schopnostmi i morální integritou.¹¹ V Londýně pracoval rovněž ve školském odboru exilové vlády. Byl také aktivní v zahraničním rozhlasovém vysílání, kde spolupracoval i s Janem Masarykem. Dobrovolně se též přihlásil do československé zahraniční armády, ale nebyl uznán schopným vojenské služby.¹² Za války si doplnil vzdělání absolvováním kurzů na Londýnské Polytechnice.¹³

Druhá tragédie, která se stala v Moskvě, byl únos Slánského dcery Naděždy, která se narodila za války 16. července 1943.¹⁴ Později Josefa Slánská uvedla, že důvodem, proč se rozhodli mít druhé dítě v průběhu světové války, bylo, že se měl Slánský vrátit do Československa, aby vedl ilegální činnost, a ona na něj chtěla mít živou vzpomínku.¹⁵

Porod byl pro Slánského manželku komplikovaný a hrozila smrt rodičky i dcery, avšak po jistých peripetiích vše dobře dopadlo. Slánský na narození dcery reagoval slovy „*Nikdy jsem neměl sestru. Jsem rád, že mám dceru.*“ Krátce po porodu se Slánská vrátila ke své práci v rozhlase. Dne 3. října 1943 zavezla svoji dceru Naďu v kočárku do parku, kde ji nechala s jejím bratrem Rudolfem, neboť nesehnala hlídání po dobu, kdy musela pracovat v rozhlase. Během vysílání k malému Rudolfovi přistoupila neznámá rusky hovořící žena, která se snažila dítěti namluvit, že má malou Naďu přinést za jeho maminkou, neboť musela kvůli bolesti zubů na polikliniku. Malý Rudolf navzdory dětskému věku projevil podezíravost. „*Mámo, nevěřil jsem jí, tak jsem si ji chtěl vyzkoušet. A jak se jmenuje moje máma? Slanskaja. A kde pracuje? V rozhlase. V které redakci? V české. A co tam moje máma dělá? Hlasatelku.*“ Následně žena vzala malou Naďu z kočárku a začala utíkat. Osmiletý syn se snažil dospělou ženu dohonit, ale marně. Únos následně bezvýsledně vyšetřovala policie, Slánská kvůli němu osobně psala Stalinovi.¹⁶

Mimo Slánského se ve snaze unesenou dceru najít z představitelů KSČ nejvíce angažoval Šverma. Gottwald do této pátrání nijak nezasahoval a měl zdrcené Slánské říct: „*Tak už přestaň brečet, už o tom nežvaň, uděláte si nový.*“¹⁷ Podle všeho se však Gottwald po

¹¹ NA, f. Londýnský archiv - sbírka dokumentů, kart. 3, inv. č. 27, sign. 61-3-5a, fol. 9.

¹² VHA, Sběrka osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., Osobní spis účastníka národního boje za osvobození, Richard Slánský.

¹³ AMZV f. Osobní spisy II, Richard Slánský.

¹⁴ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 118.

¹⁵ APF ČT, Štingl, P.: *Stará historie ...? Dokumentární film z roku 1993.*

¹⁶ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 118–132.

¹⁷ Bartošek, K.: *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha 2001, s. 140.

válce snažil přinutit sovětské orgány, aby dál hledali unesenou dceru. Stejně tak sovětským úřadům byl již v době únosu dán příkaz udělat vše pro nalezení dítěte.¹⁸

Okolnosti únosu nebyly dosud objasněny, uvádějí se tři možné příčiny. Mohl to být akt šílené ženy, jež sama za války ztratila dítě, nebo ženy, která se chtěla vyhnout nuceným pracím, na které měly být bezdětné ženy posílány. Nejméně pravděpodobná je možnost, že šlo o kanibalismus.¹⁹ Avšak ani v jednom případě by únosce nemohl znát výše uvedené informace o Josefě Slánské. V tomto směru se objevily spekulace o zapojení tajných služeb. Druhorozená dcera Marta Slánská, která se narodila až po válce, k tomu nedávno uvedla, že jejího otce měli při přípravě procesu vydírat, slibovali mu, že uvidí znovu svoji dceru, pokud se nazpaměť naučí text pro proces.²⁰

¹⁸ Viz Bekrová, K.: *Politické procesy...*, s. 23. [online]. [cit. 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>; toto ukazují i materiály z ruských archivů viz RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51., s. 20–21.

¹⁹ Mami, že tátu nepopravili?! *Vikend Dnes*, 1.-2. března 2014, s. 9.

²⁰ *Rozhovor s Martou Slánskou*. [online] [cit. dne 4. června 2017]. Dostupné z <http://www.reflex.cz/clanek/causy/73414/marta-slanska.html>.

8 Budování strany

Slánský měl z titulu funkce generálního tajemníka výrazný vliv na budování poválečné KSČ,¹ podílel se na všech aspektech její výstavby. KSČ vstupovala do nových společenských² i stranických poměrů odlišných od dob První republiky. Od května 1945 došlo k výrazné redukci stranického spektra, existovaly pouze čtyři české strany.³ Jednu z příčin lze hledat právě v době První republiky, pro kterou byla charakteristická roztržičnost politických stran, po válce tedy politická situace směřovala k redukci stranického spektra. Některé prvorepublikové strany (zejména agráři) nebyly obnoveny na základě jejich problematické protektorátní minulosti. Roli pak sehrála i snaha získat voliče neobnověných stran (opět hlavně agráři).⁴

Nejdůležitějším prvkem stranického systému byla v této době Národní fronta (dále NF). Vznikla již během války jako základna ke spojení a spolupráci všech domácích i zahraničních sil v boji proti okupaci. Po válce se z ní stala svého druhu vládní koalice. Komunisté z ní posléze dokonce chtěli udělat organizačně ustálenou instituci za účasti masových organizací (odborů, Svazu partyzánů atd.), ve které by sami měli velký vliv, v čemž však neuspěli.⁵

Národní fronta rozhodovala o vzniku nových stran, musela každou novou stranu povolit, podmínkou byl souhlas s politickou linií a programem vlády. Existence NF tedy vylučovala možnost legální opozice. Podstatné bylo i to, že se vláda sice formálně zpovídala parlamentu, ale prakticky NF, tedy sama sobě nebo vedoucím funkcionářům národních stran.⁶

Ve vzestupu KSČ hrálo roli několik důležitých aspektů. Nejdůležitější událostí, která podpírala popularitu levice ve společnosti, byl Mnichov a následující okupace. Důsledek Mnichova charakterizuje ve stručnosti Bradley Abrahams: „*Zkušenosti z let 1938 až 1945 přetrhaly vazby meziválečné společnosti, pozměnily společenský systém, přeměnily*

¹ Následující kapitola byla v upravené podobě publikována: Chadima, J.: Rudolf Slánský a KSČ (1945–1952). In Rokoský, J. (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě: sborník oceněných studentských prací 2011*, Praha 2012, s. 167–194.

² K tomuto tématu nejnověji Brenner, Ch.: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*, Praha 2015.

³ Kromě KSČ se jednalo o Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu lidovou a Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou.

⁴ Balík, S. (a kol.): *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2007, s. 128, 130.

⁵ Malíř, J. – Marek, P.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, 2. díl, Brno 2005, s. 1127.

⁶ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 46.

*ekonomiku, přeskupily politické vazby, způsobily přehodnocení jak zahraničních, tak domácích politických zájmů, zapříčinily přehodnocování smyslu národa.*⁷

Konkrétně šlo nejprve o zradu Západu, o ztrátu víry v jeho spojení a následkem toho o růst aureoly osvoboditele Sovětského svazu. Změna orientace zahraniční politiky na Východ byla celkově vlastní i všem nekomunistickým stranám, které v Mnichovu viděly chybnou zahraniční orientaci První republiky.⁸ To vše představovalo pro KSČ výhodu. Podle této interpretace primárně vděčíme za osvobození naší země SSSR a KSČ byla chápána jako spojnice mezi Československem a touto velmocí. V důsledku vojenských a mezinárodně politických úspěchů Sovětského svazu došlo k nárůstu autority KSČ.

S tím souvisí i skutečnost, že rétorické vymezení se vůči První republice mělo ve společnosti velký vliv. Komunisté toho samozřejmě rádi a často využívali – stačilo připomínat, že za časů První republiky varovali před Henleinem, mluvili o tom, že se západním spojencům nedá věřit a že jedinou nadějí je orientace právě na Sovětský svaz. Zdůrazňovali také, jak usilovali o jednotnou lidovou frontu atd. Tím se KSČ dařilo stylizovat do role toho, kdo měl pravdu, která kdyby byla bývala poslouchána, lid se býval mohl vyhnout útrapám okupace. Stejně tak se komunistům podařilo reagovat na vzedmutý český nacionalismus, prezentovali se jako strana národní, stojící v čele těch, kteří bojují za národní zájmy a za demokracii.⁹

Dalším významným faktorem, který působil ve prospěch KSČ a podpíral její popularitu po r. 1945, byla hospodářská krize z třicátých let, s níž kontrastoval vývoj v SSSR. Ve společnosti se projevovala ztráta víry v předcházející hospodářský systém a hledala se cesta k novému hospodářskému systému, který krize nepostihla a který dokázal porazit hitlerovské Německo. Vůle k socialismu byla tedy umocněna úspěchem SSSR, ale opět zde hrál roli Mnichov, který podpíral představu, že se do budoucna jedinečně socialismus stane zárukou národní a státní existence.¹⁰

Potřeba vybudovat nový hospodářský systém byla v danou chvíli vlastní všem stranám i prezidentu Benešovi, všichni v jisté míře tíhli k socialismu. Rozdíl byl jen v představách o

⁷ Bradley, A.: *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*, s.10, citováno dle Blumenthal, H.: *Communism on Trial: The Slansky Affair and Anti-Semitism in Post-WWII Europe* [online][cit. 19. září 2009]. Dostupný z http://iseees.berkeley.edu/sites/default/files/u4/bps_/publications_/2009-08-Blumenthal.pdf

⁸ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 20.

⁹ Tamtéž, s. 52–53.

¹⁰ Tamtéž, s. 42.

tom, co má být tímto socialismem myšleno. Dle Karla Kaplana se objevovalo mnoho pestrých a protichůdných názorů.¹¹

KSČ v tomto ohledu nezastávala zcela radikální program a politiku. Podle Jacquesa Rupnika se KSČ po válce vydávala za duchovního dědice Masarykovské republiky.¹² Sama KSČ hovořila o vlastní demokratické a československé cestě k socialismu.¹³ K tomu uvedl Bohumil Šimon,¹⁴ tehdejší pracovník aparátu ÚV KSČ. „*Já jsem vstoupil do služeb KSČ, hlavně mě jako podnítilo, byla ta československá cesta k socialismu, kterou podle mě zkoncipoval převedším ten Rudolf Slánský, nějak jinak mi to nevychází, znal jsem ty ostatní lidi v tom vedení, Gottwald byl v těch letech už takovej dost pohodlnej strejda [...] a pak Zápotocký to byl tribun, že jo, Kopecký tomu jsme říkali plechová huba, tak mi to nevycházelo než na toho Slánského.*“¹⁵

Stranické vedení se po celé období Třetí republiky de facto vyhýbalo veřejným prohlášením o strategických cílech KSČ.¹⁶ Bylo to také dáno její masovou členskou základnou, de facto bylo jedinou možností mít všeobecný program, který by spojoval širokou masu členstva s mnohdy rozdílnými názory. To byl také důvod, proč KSČ nikdy nevypracovala a nezveřejnila svůj vlastní program o konečné podobě socialismu,¹⁷ což vedlo k jistým problémům se členskou základnou, jak starými tak povalečnými členy, jejichž názory se často lišily od představ vedení strany, čemuž se budeme věnovat na následujících stránkách.

¹¹ Tamtéž, s. 41.

¹² Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 197.

¹³ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 26.

¹⁴ Bohumil Šimon (2. října 1920 – 21. listopadu 2003) byl pův. povoláním dělník, v letech 1951–1969 působil v rozličných stranických funkcích, zejména na ekonomickém úseku. V šedesátých letech se podílel na přípravě hospodářské reformy, v roce 1968 byl spoluautorem akčního programu KSČ a jedním z představitelů reformních sil. Po srpnové invazi byl intervenován sovětskými vojsky, účastnil se moskevských jednání. V průběhu roku 1969 zbaven všech funkcí a v roce 1970 byl vyloučen ze strany Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 265; *Informace k fondu Šimon Bohumil, Doc. Ing., CSc.* [online][cit. 23. března 2019]. Dostupné z <http://badatelna.eu/fond/709/uvod/1489>

¹⁵ APF ČT, Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: *Rudolf Slánský*. Dokumentární film z roku 2002.

¹⁶ Maňák, J.: *Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945–1948*. Praha 1995, s. 35-36.

¹⁷ Kaplan, K.: *Československo v letech 1945–1948*, Praha 1990, s. 42.

8.1 Generální sekretariát

Ve vedení strany nesmíme opomenout funkci, kterou Rudolf Slánský zastával, tedy funkci generálního tajemníka KSČ. Slánský byl dosazen na konci války 8. dubna 1945 v Košicích, navrhl jej Václav Kopecký.¹⁸

Zhodnotit Slánského úřad není úplně snadné, problém je i se samotným názvem úřadu a funkce. Slánského úřadovna se nejprve jmenovala ústřední sekretariát, později generální sekretariát a funkce nesla název ústřední tajemník a generální tajemník. V práci se držíme jednotných názvů, generální sekretariát a generální tajemník. Kompetence úřadu se dále neustále měnily. V poválečné době byl generální sekretariát vlastně jen osobní kanceláří Slánského, ale postupně začalo rozšiřování jeho pravomocí o koordinaci a kontrolu činností oddělení a komisí ÚV KSČ, přípravu schůzí předsednictva a styk s předsedou strany. Sekretariát zaznamenal růst své agendy zejména po IX. sjezdu strany.¹⁹

Stranický aparát, který podléhal Slánskému, začal pronikat do ministerských struktur, společenských organizací a hospodářských institucí prostřednictvím přidělených referentů. S jejich pomocí mohl generální sekretariát usměrňovat a kontrolovat všechny státní a ekonomické instituce, stejně tak i společenské organizace. Do nich mohl Slánský dosazovat vedoucí funkcionáře buď z vlastní iniciativy, nebo alespoň po konzultaci s kádrovým oddělením strany. Do jeho rukou se soustřeďovaly denní informace o všech více či méně důležitých událostech, jednáních či navrhovaných opatřeních. K mnohým z nich přispěl svou radou, souhlasem, návrhem na řešení či přímo příkazem. Řada vysoce postavených komunistických funkcionářů ve státních úřadech se spíše obracela na něj než na svého ministra a řídila se jeho pokyny.²⁰

Generální sekretariát se skládal z různých oddělení, v čele těch významných stáli vlastní tajemníci, v ostatních jen vedoucí. K pracovníkům sekretariátu přibyl též zástupce krajského výboru za Prahu a zástupce *Rudého práva*. Všichni byli podřízeni Slánskému.²¹ Po Únoru vznikla soustava zástupců generálního tajemníka skládající se z pěti lidí. Jednalo se o Marii Švermovou, Josefa Franka,²² Gustava Bareše, Ladislava Kopřivu²³ a Štefana Bašťovanského.²⁴

¹⁸ NA, A ÚV KSČ, f. Zasedání ÚV KSČ (01), sv. 1, a. j. 1, fol. 1.

¹⁹ Horáček, J. – Štěpan, F. – Vaněk, J.: *Generální sekretariát 1945 – 1951*, inventář, Praha 1965, s. 1–3.

²⁰ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 227–228.

²¹ Malíř, J. – Marek, P.: *Politické strany...*, 2. díl, Brno 2005, s. 1136.

²² Josef Frank (25. února 1909 – 3. prosince 1952) byl od roku 1926 aktivní v Komsomolu, od roku 1930 byl členem KSČ, ve třicátých letech byl aktivní v odborech. Během okupace byl vězněn v Buchenwaldu, od roku 1946 působil ve stranických funkcích. Byl jedním z „členů“ spikleneckého centra, po procesu byl popraven,

Z výčtu kompetencí Slánského je zřejmá i jeho moc. Podobně velký vliv měl i Gottwald. Karel Kaplan uvádí, že Slánský žádná významná rozhodnutí bez konzultace s Gottwaldem neprováděl. Dokonce Slánský podle Kaplana bezvýhradně plnil všechny Gottwaldovy pokyny, návrhy či požadavky.²⁵ Výstavba strany však byla ve Slánského kompetenci, návrhy, které konzultoval s Gottwaldem, byly jeho vlastní plány.

8.2 VIII. sjezd

Podstatným aspektem pro budování KSČ byl VIII. sjezd odehrávající se 28. – 31. března 1946. V článku psaném pro *Rudé právo* 24. ledna 1946 Slánský rozvedl hlavní myšlenky tohoto sjezdu. „*Správnost politiky strany bude sjezd posuzovat především podle toho, jak strana obstála v nejtěžší dějinné zkoušce, kterou v posledních letech prošel náš národ a v níž šlo o jeho bytí či nebytí. A právě v této zkoušce byla skvěle prověřena správnost naší politiky [...] VIII. sjezd bude sněmem předních bojovníků národního odboje, organizátorů jednoty lidu a národa, budovatelů silné a šťastné republiky.*“²⁶

Na sjezdu vystoupil Slánský s referátem *Komunistická strana v boji za svobodu národa*, v němž zhodnotil jednání strany od posledního VII. sjezdu. Zazněla kritika poměrů První republiky založená na předválečných varováních KSČ, na která nebyl brán zřetel. Ve svém referátu propagoval KSČ, což podpořil všemi dostupnými způsoby. „*Jak si vysvětlit, že to byla právě komunistická strana, která dovedla správně odhadovat situaci, předvídat události a volit nejsprávnější cestu? Je to snad tím, že si komunisté vybírají za své členy jen mimořádně chytré lidi z národa? Nikoli. Komunisté jsou prozíravější než druzí proto, že se*

v roce 1963 byl občansky a stranicky rehabilitován. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 334–335.

²³ Ladislav Kopřiva (28. června 1897 – 13. listopadu 1971) vstoupil v roce 1921 do KSČ, v letech 1921–1928 zastával řadu stranických funkcí. V roce 1935 byl zvolen poslancem Národního shromáždění, na VII. sjezdu KSČ byl zvolen členem ÚV, na podzim 1938 se stal členem ilegálního ÚV. Posléze byl zatčen gestapem, do konce války byl vězněn v Dachau. Po roce 1945 působil ve vysokých stranických funkcích, v květnu 1950 stanul v čele Ministerstva národní bezpečnosti, z této funkce byl nucen odstoupit začátkem roku 1952. V letech 1952–1958 působil jako první náměstek ministra místního hospodářství, v dubnu 1963 byl vyloučen z KSČ za podíl na nezákonnostech. Bárta, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 92–95.

²⁴ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 227.; Štefan Bašťovanský (7. února 1910 – 27. listopadu 1952) vystudoval gymnázium v Žilině, členem KSČ byl od roku 1930. Během druhé světové války byl členem 4. ilegálního vedení KSS, za odbojovou činnost byl zatčen, ale během SNP se mu podařilo utéct z vězení. V letech 1945–1952 byl generálním tajemníkem KSS. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. Zv. 1, A–D, Martin 1986, s. 161–162.

²⁵ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 229.

²⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 2., a. j. 23.

*opírají o nejpokrokovější učení světa, o učení Marxovo, Engelsovo, Leninovo a Stalinovo.*²⁷ Podle Slánského jediné komunistická strana zastávala ty správné názory a jediné ona mohla dovést společnost k lepším zítřkům.

Slánský zmínil i členy vedení strany, kteří padli ve válce, i ztrátu 25 tisíc řadových členů a celkové chování strany za okupace. *„Jak dále si vysvětlit, že komunisté se ukázali v boji za svobodu národa nejstatečnější? Je to snad tím, že komunisté si vybírali za své členy ty nejnebojácnější lidi z národa? Nikoli [...] Člověk se stane hrdinou tehdy, je-li vysoce uvědomělý, ví-li, zač bojuje, a má-li zač bojovat. A komunisté byli hrdiny proto, že mají vysoký a šlechetný cíl, ideu komunismu, proto, že věděli, že bojují za svatý ideál svobody lidu a národa. To jim dodávalo onu potřebnou mravní sílu, aby se nelekali žádných nebezpečství v boji s krutým a nelidským fašistickým nepřítelem.*²⁸ VIII. sjezd KSČ je důležitý také tím, že na něm byl vydán nový organizační řád strany, který poskytuje jasný přehled o fungování poválečné KSČ.

8.3 Organizační struktura

Jakýmsi pilířem KSČ byly její základní organizace (dále ZO). Slánský k tomu později poznamenal: *„Každý komunista musí být členem základní organizace a musí v ní aktivně pracovat [...] strana, která by nebyla přísně organizovaným oddílem, byla by ochromena ve své činnosti.*²⁹ Slánského cílem bylo co nejefektivněji proniknout i do těch nejnižších úrovní.

O činnost a růst této páteře strany se pak pochopitelně staral Slánský či jeho úřadu podřízená oddělení. Nejdříve bylo vždy třeba určit velikost ZO, k čemuž Slánský poznamenal: *„Je nesprávné, jestliže se setkáváme s organizacemi, které mají tři sta, čtyři sta až pět set členů. Takové organizace mohou se scházeti jednou za měsíc na všepolenárních schůzích, kde členové vyslechnou referát a jdou domů. Několik jednotlivců, deset, dvacet až třicet členů zúčastňují se denní práce, ale ostatní členové jsou papírovými členy. Proto doporučujeme, aby naše základní organizace neměla více než padesát, osmdesát, nejvýše sto členů, tak aby bylo možno každému členu ukládati úkoly a kontrolovati, co dělá.*³⁰ Slánskému šlo o to, aby i na té nejnižší úrovni byla strana co nejvíce akceschopná a aby každý člen uvědoměle plnil své povinnosti.

²⁷ Komunistická strana v boji za svobodu národa. In Slánský, R.: *Za vítězství socialismu II. Stati a projevy*, Praha 1951, s. 96.

²⁸ Tamtéž, s. 96.

²⁹ Nástin článku v souvislosti s přípravou prověrek. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 7, a. j. 104, fol. 3.

³⁰ Co je komunistická strana. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 13, fol. 17.

Samotné schůze nefungovaly vždy podle Slánského představ. „*Nedostatkem je, že na členských schůzích, aby netrvaly dlouho, se obyčejně jen referuje o úkolech, nebývá na nich vedena debata, neprodiskutovávají se politické problémy. To vede k tomu, že členové strany nežijí dostatečným politickým životem, nejsou dostatečně přibíráni k účasti na rozhodování [...], že se vše rozhoduje jen ve výboru organizace, že rozhoduje jen několik funkcionářů. Musíme docílit, aby členské schůze závodních organizací se scházely pravidelně.*“³¹ Právě problém nízké aktivity se snažil Slánský často řešit. Ve stranické struktuře kromě toho existovaly okresní a krajské organizace strany. Jak již název napovídá, jednalo se o vyšší složky strany, které byly opětovně budovány po válce.³²

8.4 Jiné organizační složky strany

Slánský měl během svého působení ve funkci generálního tajemníka výrazný podíl i na budování dalších nových organizačních struktur KSČ, které výrazně přispívaly k akceschopnosti strany. Jedním z pilířů strany byl tzv. desítkový systém, složený z desítkových důvěrníků, zkráceně někdy desítkářů. Jednalo se o nejnižší funkcionáře strany. Základní myšlenku rozváděl Rudolf Slánský takto: „*pro každých 8 – 12 členů v závodní i místní organizaci určíme soudruha /desítkáře/, jehož úkolem je navštěvovat přidělené mu členy, vybírat od nich příspěvky, kontrolovat, zda odebírají tisk strany, rozmlouvat s nimi a uvědomovat je o jejich úkolech.*“³³ Desítkový důvěrník měl být dle stranických materiálů jakýmsi spojovacím článkem mezi členstvem a ZO, který upevní a ideově prohloubí stranu.³⁴ Desítkový systém mohl též sloužit jako důležitý mobilizační nástroj stranických mas při různých politických akcích.³⁵ Slánský viděl ve funkci desítkáře nástroj, který mu měl pomoci naplnit jeho vize strany. Smyslem práce desítkového důvěrníka bylo jednak upevnit stranu z organizačního hlediska a sloužit jako výchovný nástroj straníků. Práce desítkářů se neobešla bez problémů či kritiky, protože desítkový důvěrník často pouze vybíral příspěvky a příliš nesvolával schůze.³⁶

³¹ Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 11, a. j. 116, fol. 30.

³² Je nutné zmínit, že v době po válce bylo Československo územně členěno na zemském principu a nikoliv na krajském. Krajské organizace byly budovány s ohledem na volební boj, krajské organizace KSČ kryly s novou organizací volebních krajů. Malíř, J. – Marek, P.: *Politické strany...*, 2. díl, Brno 2005, s. 1134.

³³ Projev na poradě krajských tajemníků, listopad 1945. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 2, a. j. 20, fol. 5.

³⁴ NA, A ÚV KSČ, f. Organizační oddělení Švermové (100/4), sv. 3, a. j. 18, fol. 32.

³⁵ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 218.

³⁶ NA, f. ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 8, a. j. 67, fol. 45.

Dalším pilířem strany byl instruktorský sbor a újezdni tajemníci, kteří mohli sloužit jako další mobilizační nástroj strany. V rámci stranické struktury fungovali v ústředí instruktoři pro kraje, v krajích pro okresy a nakonec v okresech pro základní organizace. Náplní jejich činnosti bylo starat se o přidělené organizace, navštěvovat jejich schůze, přinášet stranické úkoly atd.

V zimě roku 1947 přibyl do sítě instruktorů další článek. Jednalo se o tzv. újezdni tajemníky, placené stranické funkcionáře, kteří měli péči několik jim přidělených ZO, obvykle působících mimo město.³⁷ Pro závodní organizace byla zřízena funkce okrskového tajemníka s obdobnými pravomocemi.³⁸ Původně byla tato funkce patrně zamýšlena jako dočasná. Slánský o potřebě funkce újezdního sekretáře hovořil na zasedání ÚV. „*Chceme [...] v předvolebních měsících zavést na přechodnou dobu nový článek mezi okresním výborem a místní organizací. Naše okresy mají 70 až 100 i více organizací. Okresní sekretariát nestačí zvládnout spojení s tolika organizacemi a část našich organizací [...] bývá několik měsíců pasivní. Doporučujeme rozdělit okresy na úseky po 10–15 organizacích a zařídit újezdni sekretariáty s újezdním sekretářem, který by byl placen z části finančních prostředků organizací, a také okresů a krajů.*“³⁹ Tedy opět je zřejmá snaha Slánského zvýšit akceschopnost KSČ.

Újezdni tajemník si měl v každé organizaci vytvořit vlastní malý funkcionářský sbor, který měl pravidelně svolávat, školit a plánovat s ním práci v ZO. Stejně tak měl mít v péči desítkové důvěrníky, především měl zjistit, zda příslušná ZO disponuje dostatečným počtem desítkářů. Pokud ne, tak je měl zajistit. Stejně tak měl újezdni tajemník dbát o stranické vzdělávání desítkářů a dohlížet, jak kontrolují placení členských příspěvků.⁴⁰ Celkově se tak dá říci, že potřeba ustanovení takové funkce svědčí o ne zcela ideálním fungování ZO, ale dokazuje úsilí Slánského napravit a zdokonalit fungování strany.⁴¹ Společným rysem těchto složek je to, že byly mobilizačními nástroji strany, jejich prostřednictvím bylo možné aktivizovat široké stranické masy a podávat členům strany základy stranické ideologie.

³⁷ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 218.

³⁸ Újezdni tajemník. Zprávy a pokyny. NA, A ÚV KSČ, f. 100/4, sv. 3, a. j. 15, fol 6.

³⁹ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 4, a. j. 16, fol. 82–83.

⁴⁰ NA, A ÚV KSČ, f. 100/4, sv. 3, a. j. 15, fol. 15-16.

⁴¹ Tamtéž, fol. 11.

8.5 Strana po Únoru

Slánského představy o povaze strany po únoru 1948 shrnuje jeho projev *Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti*. Přednesl ho na IX. sjezdu strany, který probíhal ve dnech 25. – 29. května 1949. Pro poznání jeho myšlenek a záměrů nám může posloužit také jeho další projev *Vedoucí úloha strany při budování socialismu* přednesený na škole pro krajské a ústřední pracovníky. Oba projevy charakterizují Slánského myšlenky a představy, jakým směrem chtěl stranu vést.

Vedoucí úloha měla být realizována ve dvou směrech, „*dodáváním politické linie a vůdčích pokynů a výběrem kádrů, které mají zajistit organizační plnění politické linie.*“⁴² Strana měla zajistit správné řešení různých problémů v důležitých otázkách, usměrňovat ráz práce a s pomocí správných kádrů kontrolovat, zda jsou plněna její usnesení. Strana „*musí v první řadě pomáhat těm orgánům – krajským národním výborům, generálním ředitelstvím, průmyslu, hospodářským družstvům – [...], pomoci jim, ujasnit jim věci, přesvědčovat je. Strana jim dále pomáhá tím, že mobilizuje na závodech dělníky, na vesnici rolníky za provedení usnesení vlády. A konečně strana zajišťuje plnění tím, že upozorňuje na závady, které se při plnění vyskytují [...] upozorňuje na špatné lidi, žádá výměnu lidí, navrhuje jiné, lepší lidi místo špatných.*“⁴³

Na druhé straně Slánský upozornil na problémy spojené se špatným chápáním vedoucí úlohy strany. Strana usilovala o mocenský monopol a snažila se nahrazovat instituce státu nebo hospodářské orgány či jim alespoň diktovat,⁴⁴ ale i toto úsilí mělo svou hranici, některé chování straníků nesetkalo u Slánského s pochopením. „*Strana opět nemá právo sama odvolat státního úředníka, ředitele národního podniku, ředitele hospodářského družstva, ale okres nebo kraj strany má právo říci: v tom národním podniku je špatný ředitel, není schopen plnit úkoly pětiletého plánu. Může se obrátit na ústředí [...] a žádat: vyměňte toho ředitele. Ale je nesprávné a mnohdy se komunisté té chyby dopouštějí, že čtete, že krajský výbor se usnesl suspendovat ředitele národního podniku pro neschopnost. [...Krajský výbor] má však právo navrhnout a žádat o to všemi prostředky, které má k ruce.*“⁴⁵ Bylo tím myšleno, že by strana měla dávat pouze vůdčí pokyny, motivovat aktéry, aby je dobrovolně prováděli, ujistit se, jestli jsou plněny, avšak nikoliv prostě sama autokraticky rozhodovat.⁴⁶ Vedoucí úloha strany

⁴² Vedoucí úloha strany při budování socialismu. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 12., a. j. 126, fol. 20.

⁴³ Tamtéž, s. 20.

⁴⁴ Kaplan, K.: *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991, s. 64.

⁴⁵ Vedoucí úloha strany při budování socialismu. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 12., a. j. 126, fol. 21.

⁴⁶ Tamtéž, fol. 19.

se měla uskutečňovat jen v omezené míře, aby se zabránilo chaosu. Dobře vychovaný straník mohl dát správně uvědomělý pokyn, jak zlepšit práci.

V obdobném smyslu pak Slánský kritizoval řadové straníky, protože *„mnozí komunisté se rádi chvástají tím, že naše strana je vedoucí stranou, že je povolána vést ty druhé, nekomunisty, a představují si, že vedoucí úloha komunistické strany spočívá v tom, že strana prostě ostatním poroučí, nařizuje, dekretuje, a že toho, kdo se jejím příkazům nechce podřídít, odstraňuje, stíhá a trestá.“*⁴⁷

Tento problém „diktátorství“ straníků Slánský vcelku často reflektoval ve svých projevech a nejednou jej kritizoval. Na IX. sjezdu strany mluvil o tom, jak strana *„vyhlásí boj všem takovým mocipánům, kteří k naší hanbě jsou funkcionáři strany a osobují si právo sami a nespravedlivě o všem rozhodovat, svévolně si počínat, zastrašovat ty, kteří jsou s jejich diktátorským řáděním nespokojeni.“*⁴⁸ Strana měla být nástroj k přetvoření společnosti, ale podle Slánského to musel být správně fungující nástroj, který nebude jednat svévolně a bude si uvědomovat, jaké je jeho poslání.

Podle Slánského se měli členové strany po Únoru naučit místo diktování vést, přesvědčovat a získávat. *„Komunisté nejsou sektou, jejíž členové se scházejí jen mezi sebou a na devět zámků se uzavírají vůči ostatním [...] mají-li být vůdci, musí mimo své řady ještě někoho jiného vést, musí vést milióny nekomunistů, všechen pracující lid, celý národ.“*⁴⁹ Vedoucí úloha strany se tak měla získat s pomocí důvěry, dobré a správné politiky, o jejíž prospěšnosti se měl přesvědčit pracující lid. *„Jen tehdy, soudruzi, jestliže strana dělá takovouto politiku, stane se blízkou, rodnou stranou dělnické třídy a bude mít dost důvěry a dost autority, aby mohla být vedoucí silou a vést pracující lid k výstavbě socialismu.“*⁵⁰

8.6 Ideologická výchova

Jako generální tajemník dbal Rudolf Slánský také o charakter členské základny, o její ideologickou výchovu. Dohled na stranickou výchovu měl částečně pragmatické důvody a vycházel ze společenské situace po válce a též po Únoru.

Prvním faktorem pro ideologické vzdělávání členstva v poválečném období bylo jeho složení. V období VIII. sjezdu strany tvořili předváleční členové jen 2,8 % členské

⁴⁷ Tamtéž, fol. 5.

⁴⁸ Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 11, a. j. 116, fol. 78.

⁴⁹ Tamtéž, fol. 81–82.

⁵⁰ Vedoucí úloha strany při budování socialismu. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 12., a. j. 126, fol. 31.

základny.⁵¹ V pracovní verzi jednoho svého projevu k tomu Slánský sám říká, že je třeba si uvědomit „že vlastně budujeme novou stranu [...], že statisíce našich členů je nových, kteří dříve nebyli v naší straně [...] Jaký úkol z toho vyplývá? Vychovat z těchto lidí [...] skutečné komunisty [...] ideové členy uvědoměle bojující za komunismus“⁵²

Ideové školení se nemělo týkat pouze nových členů, neminulo ani staré straníky. „Abychom stmelili staré a nové členy na podkladě ideové jednoty, která se opírá o učení marxismu a leninismu.“⁵³ Svoji roli sehrála i válka, během které podle Slánského „staří členové strany téměř 6 let neměli možnost číst naši literaturu. Mnozí naši dobří staří soudruzi si musí osvěžit principy marxismu a pochopit, že naše učení není dogmatem, nějakou bibli hotových, věčně platných formulek.“⁵⁴ Kromě úsilí prohloubit ideové vzdělání u starých členů hrála roli snaha obhájit před „starou gardou“ (ale i před některými novými radikálněji smýšlejícími členy) novou politiku KSČ, která se zpočátku nesnažila o radikální postup. Slánského cílem bylo vytvořit po ideové stránce jednotnou sílu a homogenizovat členskou základnu.

O praktické realizaci stranické výchovy měl Slánský přesnou představu. „bude vycházet celá řada knih, brožur, a my budeme žádat, aby tyto knihy [noví členové] studovali, aby je četli, aby každý náš člen prošel nějakým kursem, školením, aby se z něho stal uvědomělý komunista,“ který by byl schopen „pro naši myšlenku přinášet oběti.“⁵⁵ V souvislosti se správnou výchovou straníků se Slánský rovněž snažil zavést pro nové členy podmínku, že se každý z nich stane odběratelem *Rudého práva* či alespoň krajského deníku.⁵⁶

Zmíněné školení a kurzy byly realizovány prostřednictvím politických škol zřizované na okresní, krajské a celostátní úrovni. Školy byly určeny hlavně k výchově budoucích stranických funkcionářů. Nejnižší možný stupeň stranického školení se odehrával v ZO. První školení funkcionářů na této úrovni začalo již na podzim 1945.⁵⁷

O charakteru těchto škol se posléze Slánský vyjádřil, že „naše školy nám musí vychovávat nikoliv scholastiky a talmudisty, ale bojovníky za socialismus [...] naše školy musí vést k tvůrčímu studiu marxismu-leninismu. Z našich škol nemají vycházet knihomolové, kteří

⁵¹ V tomto směru je nutné zmínit, že v roce 1945 mělo být předválečné členství KSČ přiznáno jen těm, kteří ho nikdy nepřerušili, za okupace byli zapojeni do nelegální činnosti nebo byli za své členství ve straně vězněni. Těm, kteří nespĺňovali tyto podmínky, bylo členství ve straně počítáno nově. Maňák, J.: *Komunisté na pochodu k moci*, Praha 1995, s. 18–19.

⁵² Projev na krajské konferenci ve Zlíně 8. 7. 1945. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 11, fol. 15–16.

⁵³ Co je komunistická strana. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 13, fol. 15.

⁵⁴ Tamtéž, fol. 14.

⁵⁵ Projev na krajské konferenci ve Zlíně 8. 7. 1945. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 11, fol. 16.

⁵⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 9, a. j. 70, fol. 8.

⁵⁷ Pavka, M.: Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KSČ. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 349.

*budou omračovat znalostí knižních vědomostí. Naše školy mají nám vychovávat soudruhy, kteří dovedou ne sypat citáty z rukávu, ale samostatně se orientovat v situaci.*⁵⁸ Bez správně vzdělaného straníka, který daným věcem rozumí, nelze působit na zbytek strany a na zbytek společnosti. Ideologické vzdělání mělo zasáhnout celou členskou základnu, školení měli být jak obyčejní členové, tak i funkcionáři. Řadoví straníci se měli dostat do kontaktu s ideologií prostřednictvím četby základních brožur nebo alespoň stranického tisku, za kontroly desítkového důvěrníka, nebo na vyšší úrovni pomocí stranických škol.

Stranické školy a ideová výchova se neobešly bez vlivu únorových událostí. Stejně jako po válce musela strana i po Únoru řešit masový příliv nových členů, což vyvolalo několik protiopatření. Masovým přílivem došlo k „narušení“ ideové čistoty strany a stranické vedení považovalo za nutné zintenzivnit ideologickou výchovu, aby nedošlo k rozpadu ideové jednoty a disciplíny ve straně. Noví straníci museli být znovu proškoleni o tom, co znamená být komunistou. Bylo potřeba obhájit novou politiku strany – opouštění koncepce vlastní cesty k socialismu. Stejně bylo nutné naučit členy chránit nové uspořádání. Ideové vzdělání mělo dle Slánského připravit člena strany na to, aby mohl úspěšně „vést boj s reakcí, úspěšně budovat socialismus.“⁵⁹

Ideologická výchova měla své pragmatické důvody vycházející ze společenské situace po válce a po Únoru. Slánský však sledoval ještě jeden a možná pro něj důležitější cíl. Pomocí ideologického vzdělávání vychovat nového člověka.⁶⁰ Tito vzdělaní straníci pak měli své „vzdělání“ dál rozšiřovat mezi bezpartijní, měli mezi nimi agitovat a šířit tak žádoucí interpretace dále.⁶¹ Slánskému tedy nešlo pouze o to vychovat po ideologické stránce jen stranu, ale s její pomocí a s pomocí správně vyškolených a uvědomělých straníků působit na zbytek společnosti. Právě Slánského úsilí o ideologickou výchovu potvrzuje rovněž jeho organizační píli.

⁵⁸ Projev při zahájení Ústřední politické školy KSČ. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14, a. j. 132, fol. 5.

⁵⁹ Projev při zahájení nového školního roku ústřední školy KSČ, 5. 9. 1949. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 12, a. j. 121, fol. 12.

⁶⁰ K pojetí nového člověka viz. Fritzsche P. – Hellbeck, J.: Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa. In Geyer, M. – Fitzpatrick, S. (ed.): *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012, s. 404–456; Studer, B.: New Man. In Pons, S. – Service, R. (ed.): *A dictionary of 20th-century communism*. Princeton, 2010, s. 579–582.

⁶¹ Kaška, V.: *Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948–1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh*, In Dějiny-teorie-kritika, č. 1, 2008, s. 42.

8.7 Stranická kázeň

Ideologická výchova⁶² nebyl jediný způsob, kterým se snažil Rudolf Slánský vychovávat členskou základnu. Chtěl vytvořit jednotnou stranu a ideologický tmel byl pouze jedním z prostředků, kterými se toho snažil dosáhnout. Kromě ideologické výchovy členů lze hovořit o dvou prvcích, které upevňovaly stranu a které byly typické pro všechny komunistické strany.

Prvním byla tzv. kritika a sebekritika, pojem, který se stál nedílnou součástí života strany, a který Slánský též často reflektoval. Ve jeho textech zní: „kritika je důležitou zbraní proti všem tendencím zneužívat té veliké moci, kterou náš funkcionář má, protože jsme vládnoucí stranou. Je důležitou zbraní proti diktátorským nařizovacím metodám“⁶³ nebo „musíme vytvořit takové ovzduší, aby se nikdo ve straně nebál spravedlivě kritizovat,“⁶⁴ protože „kritiku a sebekritiku potřebujeme jako vzduch a vodu.“⁶⁵ Zmiňuje i možnost, že by v případě kritiky a sebekritiky docházelo k obyčejnému vyřizování osobních účtů.⁶⁶ Podstatné je ale Slánského chápání kritiky jako možnosti, jak správně vychovat straníky.

Smyslem kritiky mělo být dle Slánského to, že „kritizujeme-li někoho, neznamena to, že už lámeme nad ním kříž, že po kritice ho musíme vždy odstranit z jeho funkce. Každý se může dopustit chyby, kritika mu má právě pomáhat ji odstraňovat. Není možné, aby proti každému, kdo je z něčeho obviněn, bylo hned zavedeno disciplinární šetření, aby byl hned odstraněn. Musíme rozeznávat, kde je člověk natolik vinen, že ho skutečně musíme odstranit a vyloučit ze strany a kde je třeba kritizovat jen proto, abychom kritizovanému ukázali nedostatky a pomohli.“⁶⁷ Tyto charakteristiky kritiky a sebekritiky částečně objasňují jeho ideální představy, jaká by měla být členská základna. Člen KSČ musí být správně uvědomělý, Pokud pouze kvůli své neznalosti či neúmyslným chybám není, musí se strana snažit o to, aby jím byl. S pomocí strany je třeba dosáhnout, aby se její člen poučil ze svých chyb a aby byl vychován v nového člověka.

Druhým prvkem typickým pro komunistické strany byla snaha o pevnou kázeň. Krom ideologického uvědomění musel člen strany dojít k uvědomení si poslušnosti jednotlivce vůči celku. Podle Slánského „naše strana je dále stranou jednotné vůle, železné disciplíny a kázně.

⁶² Ohledně této problematiky lze též odkázat na Kaška, V.: *Neukázněni a neangažovaní: disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha 2014.

⁶³ Závěrečné slovo na poradě krajských sekretářů 18. 5. 1951. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14., a. j. 135, fol. 1.

⁶⁴ Tamtéž, fol. 2.

⁶⁵ Referát na zasedání UV KSS v Bratislavě, 22. 4. 1951. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14., a. j. 136, fol. 28.

⁶⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 8, a. j. 67, fol. 292.

⁶⁷ Závěrečné slovo na poradě krajských sekretářů 18. 5. 1951. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14, a. j. 135, fol. 3.

Jednotu vůle, železnou vůli nedocílujeme v naší straně nějakým komandováním shora, nějakým ‚führerovským‘ principem. Naopak, docílení jednotu vůle předpokládá uvědoměle a dobrovolné podřizování se.“⁶⁸

Člen strany měl mít právo vyslovit kritický názor, kritizovat politiku strany, ale jelikož KSC neměla být dle Slánského „*stranou věčně diskutujících členů*“, mohl straník diskutovat, jen dokud nebylo přijato stranické usnesení, protože pak „*jsou všichni členové povinni disciplinovaně se mu podříditi a disciplinovaně usnesení provádět.*“⁶⁹

Celkově tedy v KSC panoval, jako v dalších komunistických stranách, tzv. demokratický centralismus. Dle Slánského šlo o to, že strana musí být budována „*jako systém organizace s vyššími a nižšími stranickými orgány [...] s povinnostmi platnými pro všechny členy strany.*“⁷⁰ Demokratickou složku zastupovalo to, že na každém stupni strany je možné svobodně diskutovat a mohou se vyšším složkám strany předkládat doporučení. Centralismus pak znamenal, že se menšina musí podříditi názoru většiny, že tedy především nižší orgány musejí plnit rozhodnutí přijaté vyššími orgány strany.⁷¹ Demokratický centralismus v praxi znamenal podřízenost nižších stranických orgánů vyšším, umožňoval úzkému kruhu vedoucích funkcionářů ovládat celou stranu, tedy všechny její organizační složky i členy. Na druhé straně ale zvyšoval výrazně akceschopnost strany.⁷²

8.8 Nová elita

V souvislosti s působením Rudolfa Slánského ve funkci generálního tajemníka došlo k důležitému pokusu ve spojitosti s členskou základnou. Pod jeho vedením se projevovala snaha o zformování nové elity, která měla vzejít z dělnické třídy.⁷³ Pod označením elita se měl obvykle skrývat termín „*kádr*“, „*vedoucí kádr*“.⁷⁴

Nová elita měla být vytvořena během krátkého časového úseku prostřednictvím přímého stranického dosazování dělníků z výroby do vedoucích funkcí v rámci KSC, ve státním aparátu, hospodářství, v rámci stranických škol a ústředních dělnických škol.⁷⁵ Důležitou roli sehrály rovněž stranické školy, jejichž absolventi postupně nahrazovali

⁶⁸ Co je komunistická strana. NA, A ÚV KSC, f. 100/50, sv. 1., a. j. 13, fol. 15.

⁶⁹ Tamtéž, fol. 15.

⁷⁰ Nástin článku v souvislosti s přípravou prověrek. NA, A ÚV KSC, f. 100/50, sv. 7, a. j. 104, fol. 3–4.

⁷¹ Heywood, A.: *Politické ideologie*, Praha 1994, s. 115–116.

⁷² Malíř, J., Marek, P.: *Politické strany...*, 2. díl, Brno 2005, s. 1138.

⁷³ Pavka, M.: Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KSC. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 346.

⁷⁴ Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika z hlediska teorie elit*. Brno 2003, s. 28.

⁷⁵ Je třeba připomenout, že až do počátku roku 1949 si KSC pohrávala ještě myšlenkou politické a ideologické konverze staré elity, od čehož však bylo nakonec upuštěno. Tamtéž s. 39, 41.

v odpovědných pozicích dosavadní funkcionáře se sociálním a politicky „nevhodným“ původem.⁷⁶

Hlavním cílem bylo vychovat novou politicky a hlavně sociálně spolehlivou elitu a hlavním představitelem této myšlenky byl právě Slánský, jenž tento záměr vytyčil na zasedání ÚV KSČ 17. – 18. listopadu 1948.⁷⁷ Svě představy a cíle shrnul slovy, že „*prvním úkolem na tomto [kádrovém] úseku je vytvořit si vlastní, z dělnické třídy vzešlé a straně oddané kádry vedoucích pracovníků ve státním i hospodářském aparátě, důstojníky v armádě i v SNB.*“⁷⁸

Myšlenku potřeby nových a lepších kádrů dále rozvedl. „*Otázka kádrů stojí tu nyní jinak nežli do února. Do února jsme bojovali v první řadě o posice, o to, aby zvláště na důležité a klíčové funkce se nedostali zjevní reakcionáři, abychom tam dostali komunistu, nebo lidově demokratickému režimu oddaného člověka. Dnes už nám toto měřítko na kádry nestačí. Nestačí nám, aby místo [...] ředitele závodu, předsedy okresního národního výboru zastával jakýkoliv člen strany, jakákoliv s námi sympatizující osoba [...] dnes, kdy na nás komunistech leží plná zodpovědnost za všechno dění ve státě [...] tu třeba podle jiných, daleko přísnějších norem měřítek vybírat a rozestavovat kádry.*“⁷⁹ Do odpovědných funkcí měli být postaveni jen ti nejuvědomělejší, kteří měli pocházet výhradně z dělnické třídy. Konečné rozhodnutí sice vzešlo od Gottwalda na IX. sjezdu,⁸⁰ ale Slánský byl však i v tomto případě iniciátorem této myšlenky.

Důležitou roli v plnění Slánského představ a jejich realizace v praxi měl Ladislav Kopřiva, tajemník Ústředního kádrového oddělení při sekretariátu ÚV KSČ, který se soustředil na budování kádrových oddělení strany od okresní po ústřední úroveň. Těmto oddělením pak výrazně vzrostly kompetence.⁸¹ Během dvou let přešlo do všech složek státního i hospodářského aparátu přibližně čtvrt miliónu dělníků.⁸²

Provádění zadaných úkolů ovšem komplikovala skutečnost, že nebyly prováděny systematicky,⁸³ navíc tu byl problém s náhradami za povýšené dělníky. Nové elita se měla primárně skládat z těch nejlepších, tedy z úderníků, jenže ti následně chyběli na svých závodech, což vedlo k jakési válce o kádry. Závody nechtěly uvolňovat kádry, kteří byli

⁷⁶ Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008, s. 157.

⁷⁷ Pavka, M.: *Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KSČ*. In *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 346.

⁷⁸ Citováno dle Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše!*, Brno 2003, s. 42.

⁷⁹ Nové úkoly. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 7–8, a. j. 105, fol. 65–66.

⁸⁰ Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše!*, Brno 2003, s. 42.

⁸¹ Pavka, M.: *Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KSČ*. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 346.

⁸² Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008, s. 156.

⁸³ Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše!*, Brno 2003, s. 59.

vyhlédnutí pro ústřední orgány, a docházelo někdy až k jejich skrývání, nebo k opačným případům, že podniky navrhly do vedoucích pozic ne ty nejlepší, ale ty, které mohly postrádat. Problém rovněž vytvořilo komunistické upřednostňování manuální práce před nemanuální, objevovaly se zprávy, že dělníci odmítají nastoupit do vedoucích funkcí právě kvůli averzi k úřednické práci.⁸⁴

Důležitou roli tu sehrály i finance, neboť mnozí dělníci si v továrnách vydělali víc, než by dostali po případném dosazení do placené funkce ve stranickém aparátu. Podstatným problémem bylo, že se řada absolventů stranických škol po dosazení na vedoucí místa „neosvědčila“.⁸⁵

Politika přímého dosazování dělníků do vedoucích pozic skončila s pádem Slánského. V době, kdy byl Slánský vězněn, ale také v době po procesu, mu toto bylo kladeno za vinu jako příklad jeho záškodnické činnosti. Podle oficiální interpretace se snažil dosazovat na vedoucí místa lidi dělnického původu, kteří však nebyli k výkonu své funkce schopni, a tím škodil státu.⁸⁶ Po konci Slánského éry došlo při obsazování míst k návratu ke kombinaci politicko–ideologických a výkonnostních kritérií.⁸⁷ Na zasedání předsednictva ÚV 1. října 1951 bylo zrušeno i samotné Ústřední kádrové oddělení.⁸⁸ Vytvoření nové elity bylo jedním ze Slánského záměrů, který se nezdařil. Nebylo to přímo jeho vinou, ale protože tato myšlenka byla ve svém jádru v konečném důsledku neproveditelná.

8.9 Vývoj členské základny a příčiny její „revize“

Členská základna prošla během působení Rudolfa Slánského několika změnami. Slánský uvedl tři podmínky nutné k tomu, aby mohl být člověk členem strany. Zájemce o členství musel souhlasit s programem a politikou KŠC, platit členské příspěvky a zúčastňovat se denní práce ve své základní organizaci.⁸⁹ Poslední podmínka měla být pro členy nejzásadnější. K tomu Slánský uvedl *„opakuji a podškrtvám, že členem strany může se státi a může zůstat jen ten, kdo se zúčastňuje denní práce strany ve své základní organizaci. To znamená, že členem strany nemůže býti někdo, kdo jenom souhlasí s naším programem, kdo jenom platí své příspěvky a kdo nevykonává hlavní svoji členskou povinnost, kdo se stále*

⁸⁴ Pavka, M.: Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KŠC. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 348.

⁸⁵ Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše!*, Brno 2003, s. 58, 61.

⁸⁶ Tamtéž, s. 58–59.

⁸⁷ Pavka, M.: Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KŠC. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 348.

⁸⁸ Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše!*, Brno 2003, s. 47.

⁸⁹ Co je komunistická strana. NA, A ÚV KŠC, f. 100/50, sv. 1, a. j. 13, fol. 16.

nezúčastňuje práce v základní organizaci.“⁹⁰ Opět se tím jasně projevuje snaha budovat stranu jako mobilizační nástroj.

Vývoj chápání členství ve straně lze zjednodušeně rozdělit do dvou etap. První etapu lze vnímat situace od války až do uchopení moci. V tomto období se komunisté při náboru řídili heslem nabírat, nabírat a nabírat, neboť mohutná členská základna měla usnadnit získání moci.

V druhé etapě po získání monopolu moci došlo k utlumení náboru členů, následným prověrkám a zavedení kandidátství ve straně. Velká členská základna byla pochopitelně zapotřebí nadále, ale po uchopení moci si KSČ mohla dovolit dbát o „hodnotnější“ členskou základnu. Slánský se k tomu vyjádřil *„Čeho musíme dbát, aby naše strana i při statistickém přílivu nezabahněla? Musíme v první řadě vědět, koho do strany můžeme brát a koho nesmíme. Musíme vědět, že můžeme dveře do strany široce otevřít pro všechny poctivě pracující lidi, pro dělníky na závodech, malé a střední rolníky, drobné živnostníky, pokrokovou inteligenci. Musíme však odmítat ty, kteří by do strany chtěli jen proto, že dnes, kdy komunistická strana má rozhodující vliv, hledají v naší straně osobní výhody [...] ale současně naši soudruzi nesmějí upadat do extrémů – a oni do nich někdy upadají – že ze starosti o čistotu strany odmítají přijmout ty, které by přijmout měli.“*⁹¹

8.10 Prověřování

Jednou z metod jak zajistit „čistotu“ strany byly prověřovací akce. Stranické prověrky měly dvě fáze. První probíhala na přelomu let 1948 a 1949. Její začátek byl konkrétně projednán organizačním sekretariátem ÚV KSČ 2. a 9. července 1948 a posléze schválen předsednictvem ÚV KSČ 19. července. Samotná prověrka pak byla zahájena 1. října 1948.⁹²

Pokud jde o její smysl a obsah, Slánský sám uváděl, že se nemá jednat o stranické čistky. *„Když už je ve straně máme, nemůžeme zmenšit počet členů tím, že řekneme, že jsou pasivní a prostě je vyhodíme [...] my nemůžeme vyhazovat z malicherných příčin, to však neznamená, že nebudeme vylučovat.“*⁹³ Smyslem prověrek mělo být znesnadnění a zabrzdění vstupování do strany. Zároveň měl i obavy, aby nedošlo k celkovému zastavení přílivu

⁹⁰ Tamtéž, s. 16.

⁹¹ Referát na krajské konferenci v Ostravě 21. 3. 1948. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6, a. j. 89, fol. 6.

⁹² Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu*, Praha 1966, s. 146–147.

⁹³ Referát na poradě krajských sekretářů 22. 9. 1948. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6., a. j. 100, fol. 16–17.

nových členů, což byla i příčina zavedení kandidátství, jež nastalo v době prvních prověrek.⁹⁴ Slánský chtěl masovou stranu, ale jak sám zmínil, během prověrek se mělo též vylučovat, neboť se chceme „zbavit špatných živlů.“⁹⁵

Dalším smyslem prověrek byla snaha „zvýšit ideologickou úroveň, aktivitu členů strany.“⁹⁶ Šlo tedy o jakousi mobilizaci strany, o další vychovávání straníků jak po ideologické, tak i po organizační stránce. Zároveň ale konstatoval, že během prověrek je funkcionář strany posuzován pouze podle svých „osobních vlastností, než hodnocení politické činnosti.“⁹⁷ Prověřovaní měli být především „podle toho, jak jsou politicky vyspělí a jak plní své stranické povinnosti.“⁹⁸

Na konci první prověrky došlo ke zmenšení členské základny o 107 tisíc členů.⁹⁹ K první prověrce se Slánský vyjádřil, že „za dva roky budeme muset prověřovací kampaň opakovat [...] bude to muset být ostřejší prověřovací kampaň. Budeme muset více lidí zbavit členství.“¹⁰⁰ Celkově svými názory během prověrek působil poněkud rozpolceně. Masové čistky odmítal, ale zároveň nechtěl mít ve straně „nepřátelské živly“ či kariéristy.¹⁰¹ Tudiž byl pro další prověrku, která by se napravila chyby té první, a potencionální kariéristé by byli během ní vyloučeni. Druhá prověrka měla být také mobilizačním a dalším prostředkem jehož pomocí měla být komunistická ideologie vštěpována straníkům.

Druhá fáze prověrek souvisela s výměnou stranických legitimací a probíhala na přelomu let 1950 a 1951. Druhou prověrku prezentoval Slánský tak, že půjde o posouzení, jak členové strany „plní svou vedoucí úlohu při budování socialismu, jak hájí politiku strany vůči všem nepřátelům, jak ji v praxi uskutečňují. Prověrka je daleko přísnější [...] povede k dalšímu aktivisování vnitrostranického života, zvýšení bdělosti a k větší rozhodnosti v boji proti třídnímu nepříteli.“¹⁰² Opět upozorňoval, že se nemá jednat o rozsáhlé čistky, neboť

⁹⁴ Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu*, Praha 1966, s. 149.

⁹⁵ Citováno dle Tamtéž, s. 147.

⁹⁶ Referát na poradě krajských sekretářů 22. 9. 1948. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6, a. j. 100, fol. 16–17.

⁹⁷ Porada krajských politických tajemníků, 19. 10. 1948. NA, f. Celostátní porady a konference 1945–1990 (KSČ-CK 1945-1990), sv. 2, a. j. 28, fol. 4.

⁹⁸ Nové úkoly. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 7–8, a. j. 105, fol. 62.

⁹⁹ Maňák, J.: *Proměny strany moci*, 1. díl, Praha 1995, s. 15.

¹⁰⁰ Citováno dle Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu*, Praha 1966, s. 146.

¹⁰¹ Slánský znovu například na jednání Organizačního sekretariátu 19. ledna 1949: „Varovali jsme před hromadnou čistkou, ale to je příliš málo vyloučených a kandidátů na naši masovou stranu.“ Citováno dle Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu*, Praha 1966, s. 150.

¹⁰² O organizačně politickém upevnění KSČ. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 13, a. j. 130, fol. 12.

„když jsme ho brali, tak jsme si to měli rozmyslet, a když už jsme ho vzali, tak se musíme starat.“¹⁰³ Tedy pokud se nejedná o nepřítele, dejme mu šanci a převychovejme ho.

V průběhu druhé prověrky se opět objevily problémy. Slánský spolu se Švermovou rozeslali 15. listopadu 1950 dálnopis s kritikou některých nedostatků. Obsahem kritiky bylo příliš povrchní hodnocení členů. Slánský upozorňoval na riziko, že ve straně zůstávají „nepřátelské živly“ a že jsou nanejvýše převáděni do stavu kandidátů.¹⁰⁴ To svědčí o nedostatečné kvalitě předešlé prověrky, ale též o úsilí Slánského mít „čistou“ stranu a o jeho organizační aktivitě.

Ve stranických materiálech určených Slánskému se později hovořilo o některých nedostatecích během prověrek. Často se například psalo o tom, že se lidem říká, že kladně může být prověřen pouze ten zemědělec, který vstoupí do JZD. Objevovala se též kritika mechanického vylučování nebo kritika desítkářů, že členové desítek se navzájem dobře znají a nechtějí si dělat problémy apod.¹⁰⁵ Nebo se též objevily zprávy, že prověrky sice odhalily řadu nedostatků, ale nedokázaly je vyřešit. Stejně tak byly kritizovány závazky prověřených členů, v mnoha případech bylo upozorňováno na jejich formálnost.¹⁰⁶ Ani druhá prověrka tedy neproběhla zcela hladce. Po jejím ukončení došlo ke zmenšení členské základny zhruba o 170 tisíc členů.¹⁰⁷

8.11 Kandidátsví

Dalším důležitým momentem pro členy strany bylo zavedení tzv. kandidátsví, jakési čekatelské doby na řádné členství. Šlo především o snahu přibrzdit příliv kariéristů do strany. Zavedení kandidátsví pro nově se hlásící členy vysvětloval Slánský tak, že jde zpřísnění vstupu do strany. „Nyní bude vůbec třeba zabrzdit co nejvíce další příliv do strany a přijímat nově se hlásící lidi do strany jen ve výjimečných případech“¹⁰⁸ a druhým často zmiňovaným smyslem bylo „řídít růst strany také z hlediska sociálního složení, aby v ní hlavním jádrem byli vždy příslušníci dělnické třídy.“¹⁰⁹ Převádění členů do stavu kandidátů se dělo ve dvou rovinách, a to v rozlišování dělníků a nedělníků, s cílem posílit dělnický charakter komunistické strany.¹¹⁰

¹⁰³ Porada vedoucích tajemníků 28. 9. 1950. NA, f. KSČ-CK 1945–1990, sv. 6, a. j. 57, fol. 1.

¹⁰⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 11, a. j. 80, fol. 147.

¹⁰⁵ Tamtéž, fol. 223–230.

¹⁰⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/4, sv. 7, a. j. 34, fol. 374, 377.

¹⁰⁷ Maňák, J.: *Proměny strany moci*, 1. díl, Praha 1995, s. 15.

¹⁰⁸ Nové úkoly. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 7-8, a. j. 105, fol. 65.

¹⁰⁹ Projev na slavnostním zasedání ÚV KSČ, 24. 2. 1949. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 8, a. j. 106, fol. 14.

¹¹⁰ Maňák, J.: *Proměny strany moci*, 1. díl, Praha 1995, s. 67.

Kandidátství bylo prostředkem při nedostatečném účinku prověrek, kterým si chtěl Slánský zajistit „čistotu“ strany, ale zároveň udržet její masový charakter. Kandidátství mu dávalo nástroj, jak ne zcela špatného, ale zatím „neuvědomělého“ člena převychovat dle komunistických představ. Byl to nástroj s jehož pomocí bylo možné dále nabírat členy, ale s rozvahou. V případě chyby byl přijat pouze kandidát a ne řádný člen. Zavedení kandidátství nijak nenarušovalo možnost špatného člena vyloučit, na což se snažil Slánský upozorňovat. Varoval před tím, aby byl nadmíru chybný člen strany místo vyloučení převeden pouze do pozice kandidáta,¹¹¹ což se někdy stávalo. Kandidátství bylo především určeno pro nově se hlásící uchazeče o členství v KSČ. Kandidátem se však mohl stát i stávající člen strany, čímž byli primárně myšleni poúnoroví členové, i když ve výjimečných případech mohlo kandidátství postihnout i členy KSČ z doby před převratem.¹¹²

8.12 Rudolf Slánský a KSČ – shrnutí

Shrnutí toho, zda Rudolf Slánský uspěl jako generální tajemník během budování KSČ, má několik rovin. Pokud bychom měli hodnotit, že jeho záměrem bylo vybudovat KSČ jako akceschopnou stranu se silným mobilizačním nábojem, využitelnou v kritických momentech, tak v tomto směru se dá říct, že úspěšný byl. Svědčí o tom už jen rozsah základních organizací, které byly prakticky v každé obci. Strana tak mohla de facto operovat po celé republice. Jeho úspěch dosvědčují únorové dny, kdy se podařilo ve velkém zmobilizovat členskou základnu a ukázat akceschopnost strany. Celková struktura KSČ, jak ji Slánský budoval – instruktoři, újezdni tajemníci a desítkáři – umožňovala rychle předávat směrnice z ústředí až do té nejvzdálenější základní organizace.

Na druhé straně byly uvedeny případy, kdy se stranické soukolí zadržovalo, což dokládá, že ani akceschopnost KSČ nebyla absolutní. Pokud se zaměříme na akceschopnost strany během Února, tak v pohybu nebyla celá strana, ale pouze výrazně převyšovala možnosti všech ostatních nekomunistických stran.

Dalo by se tedy říct, že v celkovém prosazení maximalistického plánu mít z KSČ jednolitý monolit Slánský úspěšný nebyl. Pod jeho vedením se KSČ nestala, jak říká Václav Kaška „*mocenským monolitem s perfektně působícím příkazovým systémem směřujícím z centra do regionů.*“¹¹³ Zároveň však určitě nelze hovořit o neúspěchu Slánského. Před Únorem byla

¹¹¹ Nové úkoly. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 7–8, a. j. 105, fol. 66.

¹¹² NA, A ÚV KSČ, f. 100/4, sv. 2, a. j. 9, fol. 41.

¹¹³ Kaška, V.: *Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948–1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh*, In Dějiny-teorie-kritika, 1/2008, s. 77.

KSČ jednomilionovým a po Únoru dvoumilionovým kolosem. Během šesti let se Slánský pokoušel zpracovat heterogenní masu lidí v jednotlý stoprocentně akceschopný a poslušný nástroj, což se se jeví jako téměř nemožné. Z dané situace ale vytěžil maximum. Opravdu aktivní a akceschopná byla jen část, ale vzhledem k celkové velikosti KSČ i s aktivní menšinou disponovalo stranické vedení ohromným mobilizačním nástrojem.

Situace okolo členské základny může pomoci vykreslit myšlení Slánského. Jeho postoje k členské mase byly poněkud schizofrenní, obzvláště v situaci okolo prověrek. Vyjadřoval se mnohdy silně o tom, že je třeba se zbavit kariéristů a kapitalistických živlů, ale na druhou stranu nechtěl žádné rozsáhlé čistky, vyloučení měli být pouze ryzí nepřátelé. Slánský nejspíše věřil v možnost vychování, vytvoření nového člověka pomocí strany. Proto si nepřál, aby byli hromadně vylučováni ti, kteří v jeho očích zatím nesplňovali požadavky na ideálního člena KSČ, proto bylo zavedeno kandidátství a také proto silně dbal na možnosti ideologického vzdělání. Z toho můžeme vyvodit tezi, že Slánský nebyl pouze chladný byrokrat, který by usiloval pouze o vybudování perfektně působícího stroje na ovládání, nýbrž chtěl dát možnost lidem se v „lůně“ strany přerodit a vytvořit tím i předpoklady pro „novou společnost“.

V řadě jeho textů lze vysledovat stejné postoje a názory, které zastával v meziválečné éře, zejména jako vedoucí organizačního oddělení ve třicátých letech. Opíral se o stejné hodnotové vzorce, resp. postoje i když po roce 1948 nemusel, neboť moc by udržel i bez řádně vzdělaného straníka. Avšak na základě svého *habitu* si jinak stranu neuměl představit, strana technokratů, mocipánů a oportunistů pro něj neměla smysl. Dá se říci, že v každém historickém rámci zůstával Slánský věrný svým názorovým postulátům, které pramenily z jeho *habitu*, ale které také získal působením ve straně – *poli*. Vytvářel si tím vlastní postavení a identitu ve straně. Střety se Šmeralem, Perglem v Ostravě, Jílkem tříbily jeho názory na stranu, které uplatnil, když se stal definitivní součástí vedení. Na jeho přístupu ke straně lze spatřit, že budování mocenské pozice šlo vždy ruku v ruce s prosazováním jeho hodnotových vzorců.

Na druhé straně v tomto případě neříkáme, že Slánského *habitus*, či *pole*, bylo za celou jeho kariéru zcela beze změny. KSČ ve dvacátých letech je jiná, než v padesátých letech, stejně tak v průběhu let jeho *habitus* procházel vývojem i v kontextu změny *pole*. Přednesená teze hovoří o elementárním *jádro* jeho *habitu*, které určovalo jeho základní strategii.

9 Na cestě k Únoru

Rudolf Slánský měl významný vliv při budování KSČ jako síly, která usnadnila uchopení moci. Na cestě komunistů k Únoru se však jeho činnost neomezovala pouze na výstavbu organizační struktury KSČ. Slánský se v letech 1945–1948 významně podílel na několika významných momentech na cestě KSČ moci, které budou obsahem následující kapitoly. Nebude se jednat o chronologický popis činnosti Slánského, ale o výklad jeho aktivit v důležitých událostech tehdejší doby.

9.1 Evidenční odbor

Slánský budoval organizační strukturu KSČ pro volební boj, ve straně ale byly také orgány pro neparlamentní střetnutí. Jedním z důležitých prvků, který pomáhal komunistům ve získání monopolu moci, byl evidenční odbor, který plnil funkci zpravodajské služby KSČ vůči nekomunistickým stranám. Tento orgán vznikl v roce 1946 v sekretariátu ÚV KSČ z podnětu Slánského, který do jeho čela postavil Karla Švába,¹ svého budoucího „spiklence“ a bratra Marie Švermové. Šváb podléhal ve své činnosti přímo Slánskému, jednal přímo s ním nebo alespoň prostřednictvím Bedřicha Gemindera.²

Samotnou činnost evidenčního odboru lze rozdělit na dva základní úkoly. První činností odboru bylo získávání informací o poměrech v nekomunistických stranách, o jejich cílech a o lidech stojících v jejich čele. Aby toho evidenční odbor dosáhl, vytvářel si síť informátorů a spolupracovníků, kteří působili v nekomunistických stranách.³ Situaci ilustruje vzpomínka jednoho ze členů evidenčního odboru. „*Za několik dní po mém příjezdu dostal jsem se dohromady s dr. Vojtěchem Erbanem⁴ a soudruhem Otou Frantou, kteří se mě snažili*

¹ Karel Šváb (13. května 1904 – 3. prosince 1952) byl bratr Marie Švermové, vyučený strojní zámečnick. V roce 1921 vstoupil do KSČ, v letech 1922–1931 působil v administraci *Rudého práva*. Do roku 1934 působil jako funkcionář ve Federaci proletářské tělovýchovy, do okupace působil v organizacích zaměřených na pomoc antifašistickým uprchlíkům. 25. března byl zatčen gestapem a válku strávil v koncentračním táboře. Po roce 1945 začal působit v důležitých orgánech strany, 5. září 1950 se stal náměstkem ministra národní bezpečnosti. K jeho zatčení v souvislosti s hledáním nepřítelů ve vlastních řadách došlo 16. února 1951. Byl souzen v procesu s protistátním spiklenceckým centrem a posléze popraven, v červnu 1963 byl rehabilitován. Bárta, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 181–183.

² Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 221–222.

³ Tamtéž, s. 221.

⁴ Vojtěch Erban, vlastním jménem Adalbert Eckstein, (19. srpna 1913 – 28. ledna 1981) v letech 1935–1938 vystudoval práva na Karlově univerzitě v Praze. Druhou sv. válku strávil v SSSR, kde 1942 vstoupil do čs. vojenské jednotky, posléze se stal náčelníkem její rozvědky a tajným spolupracovníkem sovětské zpravodajské služby. V letech 1945–1948 byl zástupcem generálního tajemníka Čs. sociální demokracie. Před únorem 1948 zastával ve vedení strany dvojaké postoj, ve skutečnosti zde plnil úlohu komunistického agenta. V červnu 1948 odešel z politického života, začátkem padesátých let byl vězněn, poté spolupracoval se Státní bezpečností a jako

přemluvit, abych změnil své rozhodnutí. S. Franta soukromě mi sdělil, že za války v emigraci vstoupil do strany a že byl pověřen, aby se nyní vrátil do sociální demokracie. Slánský nám všem doporučoval, abychom zůstali v sociální demokracii a tam pracovali pro jednotu [...] vyzval mne, abych si to rozmyslel a abych přišel o několik dní později. Když jsem podruhé opakoval, že se cítím naprosto cizí sociální demokracii a žádal jsem, abych byl přijat do strany, vyzval mne k napsání životopisu. Při rozhovoru, který jsem měl se Slánským po předání tohoto životopisu, mi Slánský slíbil, že budu považován za člena strany, a sdělil mi, že strana vyžaduje, abych pracoval ve straně sociálně demokratické.“⁵

Podle Karla Kaplana nelze přesně zjistit skutečný počet informátorů evidenčního odboru. V roce 1951 měl evidenční odbor předat do úschovy kádrové materiály 38 informátorů pracujících pro odbor, ovšem mezi těmito materiály měla chybět rozsáhlá síť informátorů v sociální demokracii, či informátorů působících na jiných místech.⁶

Druhou činností evidenčního odboru bylo, že plnil úlohu ústředny zpravodajské služby. V tehdejší Československu působilo několik útvarů vnitropolitického zpravodajství, v jejichž čele stáli komunisté. Ti pak předávali výsledky své činnosti právě evidenčnímu odboru. Stejně tak některé zpravodajské útvary posílaly přímo své agenty do nekomunistických stran, aby posílali získané informace do evidenčního odboru, či přímo Slánskému, který někdy vydával pokyny k dalšímu postupu či opatření.⁷

Evidenční odbor měl o své činnosti vydávat téměř obden informační bulletin, který dostával pouze Gottwald, Slánský a pak ještě další dva komunisté.⁸ Totožnost těchto dvou komunistů je neznámá, historik Václav Veber se domnívá, že by se mohlo jednat o osoby zahraniční provenience.⁹ Na hodnověrnost zpráv, které Gottwald a Slánský obdrželi, se sice dle Karla Kaplana nelze spoléhat, přesto jejich obsah ovlivňoval rozhodnutí jak Gottwalda, tak Slánského.¹⁰

Zjednodušeně se dá říct, že hlavní činnost evidenčního odboru byla pouze pasivní, tedy získávat informace. Podle Karla Kaplana to odpovídá politice KSČ od skončení války do roku 1947.¹¹ Následující období však přineslo změny.

agent-provokátér byl nasazován proti bývalým sociálně demokratickým funkcionářům. V sedmdesátých letech byl předním normalizačním publicistou, zaměřoval se na ideologickou desinterpretaci nedávné minulosti. *Vojtěch Erban, Encyklopedie ČSSD* [online]. [citováno 25. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/e/erban-vojta/>

⁵ Citováno dle Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 13.

⁶ Tamtéž, s. 14.

⁷ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 222.

⁸ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 100.

⁹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 198.

¹⁰ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 7.

¹¹ Tamtéž, s. 26–27.

9.2 Komise pro evidenci demokratických sil a sjezd sociální demokracie

Dalším důležitým stranickým orgánem byla komise pro evidenci demokratických sil, Rudolf Slánský byl přímo jejím členem. Činnost této komise, stejně jako aktivita Slánského, souvisí se sjezdem sociální demokracie odehrávajícím se v období 14. – 16. listopadu 1947.

Postoj sociální demokracie po druhé světové válce vůči komunistům nebyl jednoznačný. Někteří sociálnědemokratičtí funkcionáři vnímali po válce problematicky existenci vlastní strany, podle jejich představ by bylo lepší, kdyby strana nebyla obnovena a utvořila rovnou sjednocenou socialistickou stranu spolu s KSČ a Národními socialisty. Proti tomu však byli právě komunisté,¹² protože pro ně bylo výhodnější mít sociální demokraty jako koaličního partnera.

Dle svědectví funkcionáře sociální demokracie Evžena Erbana¹³ krátce po příchodu Košické vlády do Prahy on a jiní představitelé sociální demokracie jednali spolu se Zdeňkem Fierlingem¹⁴ o možnosti obnovy strany. Podle všeho panovalo přesvědčení, že by bylo lépe stranu neobnovovat, protože není s kým. Druhý den však měl volat Erbanovi právě Slánský, který mu prý vysvětlil, že se sociální demokracie musí obnovit. Když došlo k jejímu obnovení, musela se vyrovnávat s tím, že se KSČ v období Třetí republiky podařilo de facto převzít sociálnědemokratický program.¹⁵ Představitel sovětské diplomacie Valerian Zorin¹⁶ si na jaře roku 1945 po jednání se Slánským poznamenal „*Slánský se smíchem řekl, že v roce 1918 komunisté navrhovali přechod k socialismu, zatímco sociální demokraté byli rozhodně*

¹² Veber, V.: Sociální demokracie v letech 1945–1948. In Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): *Dusivé objekty*, Brno 2008, s. 145.

¹³ Evžen Erban (19. června 1912 – 26. července 1994) byl vystudovaný právník, v letech 1936–1940 byl tajemníkem různých odborových svazů. Účastnil se odboje, v letech 1945–1948 byl členem představenstva ústř. výkonného výboru Čs. sociální demokracie a byl jedním z představitelů levicového proudu usilujícího o těsnou spolupráci s KSČ. Po únoru 1948 se podílel na likvidaci sociální demokracie a jejím sloučením s KSČ. Po únoru zastával různé stranické funkce či působil v zákonodárném sboru až do roku 1990. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 293.

¹⁴ Zdeněk Fierlinger (11. července 1891 – 2. května 1976) byl č. diplomat a politik, účastnil se bojů 1. sv. války, od roku 1919 byl v čs. dipl. službách, v letech 1942–1945 byl velvyslancem v SSSR, kde navázal těsnou spolupráci se sovětskými orgány a čs. komunistickou emigrací v Moskvě. Od roku 1924 byl členem Čs. soc. dem. strany, v letech 1945–1948 předsedou soc. dem., v letech 1945–1946 předsedou vlády. Po roce 1945 byl hlavním představitelem levice usilující o úzkou spolupráci s KSČ. Po Únoru se podílel na likvidaci a soc. dem. strany a jejím sloučení s KSČ. V KSČ posléze působil v různých stranických funkcích. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 311.

¹⁵ Veber, V.: Sociální demokracie v letech 1945–1948. In Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): *Dusivé objekty*, Brno 2008, s. 145–146.

¹⁶ Valerian A. Zorin (14. ledna 1902 – 14. ledna 1986) člen sov. kom strany od roku 1922, v letech 1945–1947 velvyslanec v ČSR, 1947–1965 náměstek min. zahraničí, 1960–1962 představitel SSSR v radě bezpečnosti OSN. Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (pro-ž)*, sv. III, Praha, 1982, s. 934–935.

*proti a říkali, že jsou za národní revoluci. V současné době sociální demokraté jsou málem za přechod k socialismu, zatímco komunisté vystupují za národní revoluci v ČSR.*¹⁷

Dle Karla Kaplana se pak v poválečné sociální demokracii začaly formovat dva protichůdné proudy, zjednodušeně se jednalo o levicové vedení a pravicové členstvo. Vedoucí funkcionáři sociálních demokratů (zejména předseda Fierlinger) byli pro úzkou spolupráci s KSČ. Pomalý obrat začal po neúspěchu v květnových volbách 1946 a v rámci strany objevily požadavky na revizi spolupráce s KSČ. Nešlo o odmítání spolupráce s KSČ, ale o snahu provádět samostatnou politiku.¹⁸

Toto úsilí začalo nabírat obrátky, když byla 12. září 1947 v tisku uveřejněna tzv. zářijová dohoda o spolupráci mezi sociální demokracií a komunistickou stranou. Šlo o společný postup v případě milionářské daně¹⁹ a platových úprav státních zaměstnanců. Dohoda také obsahovala obecné prohlášení o oboustranné snaze udržet Národní frontu. Za komunistické vedení byli pod touto dohodou podepsáni Gottwald, Slánský a Kopecký. Ovšem tento dokument se setkal s nevolí členské základny sociální demokracie, a tudíž byl přijat jen malou částí strany. Dohodě předcházela kampaň o tzv. milionářské dani, během níž členové sociální demokracie spolu s ostatními nekomunistickými stranami stáli proti komunistům. Objevovalo se volání po odchodu prokomunistického vedení,²⁰ čemuž měl napomoci sjezd sociální demokracie.

O přípravu sjezdu sociální demokracie se zajímala komise ÚV KSČ pro evidenci demokratických sil, k jejímž členům Slánský patřil.²¹ Komise byla zformována krátce po zářijové dohodě, která si na své ustavující schůzi 17. září 1947 vytyčila jako hlavní úkol podporu levice v rámci sociální demokracie.²²

Záměrem komise byla koordinace předsjezdové tiskové kampaně levých členů sociální demokracie vůči představitelům pravice. V tom však byla málo úspěšná.²³ Slánský ještě v srpnu 1947 vyzval straníky, aby věnovali pozornost volbám delegátů sociální demokracie na sjezd. Podle něj měli straníci ovlivňovat okresní konference sociální demokracie, na kterých byli voleni delegáti na sjezd, tím, že měli kontaktovat a podporovat levici v rámci sociální

¹⁷ Volokitina, T. V., ed. et al.: *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Tom I, 1944–1948*. Moskva, 1997, s. 205–206.

¹⁸ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 114–115.

¹⁹ Cílem milionářské dávky bylo přinést finanční prostředky pro řešení následků sucha. Došlo ke střetu mezi nekomunistickými stranami a komunisty, kteří využili „mobilizaci mas“. Nakonec bylo přijato kompromisní řešení. Čapka, F.: *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 732.

²⁰ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 81.

²¹ Kromě R. Slánského se v Komisi angažovali dále G. Bareš, B. Geminder, J. Taussigová a K. Vorlas. Viz Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 30.

²² Tamtéž, s. 30.

²³ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 39–40.

demokracie.²⁴ To se však nesetkalo s příliš kladným ohlasem.²⁵ Komise se snažila zasahovat do projevů delegátů, např. připravila po dohodě se Slánským „bojovný“ projev pro sociálnědemokratického funkcionáře Erbana, který měl přednést na sjezdu vůči reakci.²⁶ Celkově vzhledem k nízké úspěšnosti práce komise padl návrh pokusit se sjezd odložit. Tuto možnost konzultoval Gustav Bareš se Slánským, ale návrh byl zamítnut. Kromě zmíněné komise se v přípravě na sjezd sociální demokracie angažoval i zmíněný Švábův evidenční odbor.²⁷

Role Rudolfa Slánského v aktivitách vůči sociální demokracii nebyla omezena pouze na komisi pro evidenci demokratických sil. Angažoval se přímo na sjezdu, který neprobíhal podle komunistického plánu, neboť levice zde ztrácela. Slánský se snažil o zákulisní jednání, pokoušel se přemluvit Fierlingerova protikandidáta, Bohumila Laušmana, aby se vzdal své nominace. Sice nebyl úspěšný, ale podařilo se mu dosáhnout alespoň toho, že z kandidatury neodstoupil ani Fierlinger a na sjezdu došlo k bojovému hlasování. Slánský měl též vliv na vznik *Prohlášení šestnácti delegátů*, které, poté co Laušman nakonec získal post předsedy sociální demokracie, vyjadřovalo nesouhlas se změnou vedení a varovalo před zvratem dosavadní politické linie strany. Slánský se rovněž postavil proti snahám radikální části levých na rozštěpení strany,²⁸ což ovšem nebylo přímo záměrem KSČ.

K možnosti rozkolu sociální demokracie se později vyjádřil Fierlinger, ovšem jak podotkl Karel Kaplan, až v období po zatčení Slánského. „*Před brněnským sjezdem v září 1947 tlumočil mi Slánský přání KSČ nenechat na sjezdu dojít k rozkolu, což by mohlo znamenat parlamentní krizi. Chápal jsem tento přirozený požadavek KSČ, i když nám tím situace byla ztížena. Rozchod s reakční pravicí mohl nám být jenom vítaný, neboť byli bychom se zbavili balastu, kterým strana s ohledem na tehdejší Národní frontu byla od počátku zatížena.*“²⁹

²⁴ Porada krajských a organizačních tajemníků 28. 8. 1947. NA, f. KSČ-CK 1945-1990, sv. 1, a. j. 11., fol. 11.

²⁵ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 39–40.

²⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 18, a. j. 109, fol. 8.

²⁷ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 40.

²⁸ Tamtéž, s. 38, 43.

²⁹ Citováno dle Tamtéž, s. 38.

9.3 Útvar pro NF

Dalším významným orgánem ve stranické struktuře, který měl být nápomocen uchopení moci, byl útvar pro Národní frontu. Vznikl v listopadu 1947 z podnětu Rudolfa Slánského a jeho vedoucím se stal předválečný komunista Oto Hromádka.³⁰ Ten se k tomu později ve výpovědi pro Státní bezpečnost 28. března 1952 vyjádřil. „*Někdy koncem listopadu nebo začátkem prosince 1947 si mě Slánský zavolaal a řekl mi, že mě pověřuje zřízením oddělení pro práci v druhých stranách. Toto oddělení jsem měl vybudovat a vést. Podobná oddělení jsem měl vybudovat i v jednotlivých krajích. Řekl mi, že budu ve své práci řízen Geminderem a budu spolupracovat se Švábem. Měl jsem vybudovat opozici v druhých politických stranách.*“³¹

Formálně útvar pro NF podléhal Geminderovi,³² ale de facto ho řídil Slánský.³³ Činnost tohoto útvaru pak byla vymezena širěji, než tomu bylo u evidenčního odboru. Útvar měl v nekomunistických stranách získávat též případné informátory, ovšem svou činnost zaměřoval pouze na české strany na rozdíl od evidenčního odboru, který sledoval i dění na Slovensku.³⁴ Hlavním posláním útvaru pro NF však bylo získat nespokojené členy a funkcionáře nekomunistických stran a formovat z nich tzv. levice.³⁵ Konečným cílem útvaru mělo být zorganizování opoziční frakce v ucelený systém, od stranických ústředí po kraje, okresy i města, a to v samostatný útvar, v jakousi stranu ve straně.³⁶

Formování tohoto útvaru ovlivnily dvě listopadové události. Jednalo se o politickou krizi na Slovensku³⁷ a výsledky brněnského sjezdu sociální demokracie. Během politické

³⁰ Kaplan, K.: *Kronika...: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 223.; Otakar Hromádka (30. srpna 1909–14. dubna 1983) bojoval jako dobrovolník v Interbrigádách ve Španělské občanské válce a ve francouzském protinacistickém odboji během druhé světové války. Po druhé světové válce se vrátil do Československa a pracoval ve stranických orgánech. V důsledku vnitrostranických čistek a bojů byl v únoru 1951 zatčen a odsouzen na 12 let vězení. 30. dubna 1956 propuštěn. Bouček, J.: Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 171.; Netlík, J.: *Revoluce na objednávku*, Curych 1982, s. 195; Otakar Hromádka, *Databáze národních autorit NK ČR* [online] [29. března 2018]. Dostupné z https://aleph.nkp.cz/F/MUNLNGY81VAN4FE13XAHCF9DE9B5RDMUS6D6QI283APSE64Y9K-23558?func=file&file_name=find-b.

³¹ Citováno dle Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 32.

³² Geminder tedy formálně vedl útvar pro NF a též zmíněný Švábův evidenční odbor (od roku 1947) jako vedoucí informační oddělení ÚV KSČ.

³³ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 33.

³⁴ Tamtéž, s. 69.

³⁵ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 223.

³⁶ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 34.

³⁷ Na podzim roku 1947 došlo k „odhalení“ protistátní skupiny na Slovensku. Do vazby se dostala řada funkcionářů Demokratické strany. Cílem tohoto vykonstruovaného případu bylo zdiskreditovat a odstranit vedoucí postavení Demokratické strany na Slovensku. Komunisté byli úspěšní jen částečně. Čapka, F.: *Dějiny zemí Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 732.

krize na Slovensku se KSČ neúspěšně snažila dosáhnout rozštěpení Demokratické strany. Neúspěch přičítali tomu, že nedisponovali v Demokratické straně frakcí svých přívrženců. Také z neúspěchu na zmíněném sjezdu vycházeli při vytváření sítě organizačních skupin v nekomunistických stranách.

20. listopadu 1947 pověřilo předsednictvo ÚV organizační oddělení, aby věnovalo pozornost práci s levicí a vytvořilo k tomu patřičný aparát. Organizační oddělení tento orgán 8. prosince 1947 ustanovilo. Útvar pro NF měl postupovat při formování levice po linii kulturně propagační (školy, členské schůze, brožury, tisk) a také po linii organizační a přes referenty měl sbírat materiálu z jednotlivých stran.³⁸

Došlo k posunu politiky KSČ od pasivního získávání informací k aktivnímu postupu vůči nekomunistickým stranám. Vedoucí představitelé KSČ uvažovali o několika variantách, jak získat moc. Jednou z nich byl postup prosazovaný Gottwaldem a Slánským, který se měl zaměřit na vnitřní převrat v nekomunistických stranách za pomoci levicových frakcí. Pokud by se „levým“ nepodařilo dostat do vedení, měli alespoň zajistit rozvrat nekomunistických stran. Vměšování se do politiky a struktury ostatních stran vyhlásil Gottwald 27. listopadu 1947 na zasedání ÚV KSČ jakožto cíl KSČ.³⁹

9.4 Moskevský vysílač

Další událostí na cestě k Únoru bylo zřízení tzv. Moskevského vysílače, tajného spojení mezi Rudolfem Slánským a Moskvou. Vysílač byl umístěn přímo ve Slánského vile, technické záležitosti obstaral tehdejší pracovník ministerstva vnitra Karel Smíšek.⁴⁰

Vysílač začal fungovat již krátce po válce, o jeho existenci věděl pouze Klement Gottwald, Viliam Široký, Bedřich Geminder a jeden pracovník ze Slánského sekretariátu. Podle Karla Kaplana se z oboustranného spojení mezi Slánským a Moskvou podařilo nalézt jen zlomek zpráv. Na jejich základě a s pomocí informací doplněných od přímých účastníků Kaplan usuzuje, že dotazy a požadavky Moskvy se týkaly hospodářské a politické situace a že

³⁸ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 32.

³⁹ Tamtéž, s. 28.

⁴⁰ Podrobnosti instalace zařízení, dle Karla Smíška viz Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 224–225.; Karel Smíšek (13. prosince 1893 – 25. února 1968) byl vyučený zámečnický, v roce 1912 vstoupil do soc. dem. Strany. Bojoval na ruské frontě, později vstoupil do legií, odkud však odešel do bolševické armády, kde sloužil až do dubna 1920. Po návratu do ČSR vstoupil do KSČ, mezi lety 1922–1933 spolupracoval se sovětskou rozvědkou, roku 1933 odjel do Moskvy a vstoupil do služeb sovětské tajné služby. Během druhé světové války se účastnil SNP, kdy byl Švermovým osobním telegrafistou, po roce 1945 působil v bezpečnostních složkách v ČSR. V roce 1957 povýšen na generálmajora, v roce 1963 odešel do penze. Bárta, M. et al.: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*, Praha 2017, s. 440–446.

informace odesílané Slánským i Gottwaldem nevycházely pouze ze stranických zdrojů, ale i ze státních zdrojů. Mělo se tedy jednat i o tajné materiály.⁴¹ Historik Václav Veber soudí, že vzhledem k předválečným vztahům mezi KSČ a sovětským vedením mohly zprávy z Moskvy obsahovat příkazy, které měly určovat, co mají komunisté říkat, jak mohou argumentovat, s kým mluvit a co požadovat od svých partnerů, či rovnou mohlo docházet i ke schvalování obsahu závažnějších textů či projevů Gottwalda i Slánského.⁴² To je možné, ale Slánský mnohdy postupoval zcela autonomně a jeho aktivita na domácí scéně vycházela většinou z jeho vlastní linie.

Při bližším pohledu na interakci mezi Slánským je zřejmá různost témat. 14. června 1945 obdržel Slánský 27 otázek, které se týkaly situace v zemi, ve straně, masových organizacích a politických stranách. V listopadu 1945 se dotazy Moskvy týkaly rozložení sil a politické situace po ustanovení Prozatímního národního shromáždění. V roce 1946 se otázky týkaly VIII. sjezdu strany, situace po parlamentních volbách 1946 či informací o vedoucích představitelích nekomunistických stran a masových organizací. Na podzim 1947 Moskva požadovala informace o sjezdu sociální demokracie, situaci na Slovensku, jakož i podrobnou analýzu československé ekonomiky vypracovanou Ludvíkem Frejkou.⁴³

Po únorových událostech začal klesat počet vysílaných zpráv. Po odvolání Rudolfa Slánského z funkce byl vysílač přemístěn ke Gottwaldovi na Hrad. Ten ho však již považoval za zbytečný a nepoužíval jej.⁴⁴

9.5 Informbyro I.

Další institucí, která ovlivnila komunistické hnutí, aktivity Rudolfa Slánského a jeho budoucí osud, byl Informační byro komunistických stran, tzv. Informbyro (v literatuře někdy též Kominforma). Bylo významným prvkem, který měl napomoci formování Sovětského mocenského bloku. To ovšem neznamená, že vznikl pouze z iniciativy Sovětského svazu. První myšlenky na jeho založení se objevily již v roce 1945, kdy měl tento nápad při jednání

⁴¹ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 351.

⁴² Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 44.

⁴³ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 351.; Ludvík Frejka (15. ledna 1904 – 3. prosince 1952), pův. jm. Ludwig Freund (do června 1945) byl národohospodář, pol. činitel, publicista, z něm.–žid. rodiny. V letech 1923–1927 studoval na Vysoké škole obchodní v Berlíně a na národohospodářské fakultě v Londýně. V letech 1922–1923 byl členem Kom. strany Německa, od roku 1923 členem KSČ. 1927–1930 byl pracovníkem národohosp. oddělení ústředního sekretariátu KSČ, ve dvacátých letech byl funkcionářem KSČ v sev. Čechách. 1935–1938 byl redaktorem *Rote fahne*, během druhé světové války působil v Londýně. Po roce 1945 působil ve stranických a státních funkcích. V lednu 1952 byl zatčen a po procesu se spikleneckým centrem popraven. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, I. sv., s. 339.

⁴⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 87.

se Stalinem prezentovat jugoslávský představitel Josip Tito. Na přelomu května a června 1946 se na o tomto tématu měl při jednání znovu s Titem a ještě s Dimitrovem rozhořit sám Stalin. Podle jeho představ Informbyro mělo být založeno na základě porad komunistických stran, komunistické strany si měly vyměňovat své zkušenosti a přijímat usnesení, jež by však na rozdíl od praktik Kominterny nebyla závazná. Stalin měl zdůraznit, že v žádném případě nepůjde o obnovení Kominterny,⁴⁵ i když ve skutečnosti tomu tak vlastně bylo.

Stalinovým cílem byl zisk nástroje sovětské kontroly nad komunistickými stranami. Iniciativa vůdců východoevropských komunistických stran (na přelomu léta a podzimu 1946 vyvinulo obdobnou aktivitu i maďarské komunistické vedení), kteří měli zájem na organizačním zakotvení součinnosti tehdejších komunistických stran, měla různé motivy. Ať už to byl vliv stereotypních představ komunistického hnutí z doby Kominterny nebo vyhrocená mezinárodní situace v čase začínající Studené války⁴⁶ (ustanovení Informbyra se připravovalo v čase Marshallova plánu a vyhlášení Trumanovy doktríny⁴⁷), které posilovaly tendence k většímu semknutí. Někteří představitelé komunistických stran viděli v takovýchto aktivitách upevnění vnitropolitického i mezinárodního postavení své strany.⁴⁸

Ovšem představitelé KSČ podle všeho nepřijímali založení Informbyra zrovna kladně a s nadšením, patrně odhadli správný smysl této organizace. Po pádu Slánského mu jeho kritici vyčítali, že odmítl nabízené umístění Informbyra v Praze.⁴⁹ V procesu tento argument použit nebyl. Podle Kaplana to bylo kvůli tomu, že Slánského názor byl totožný se stanoviskem Gottwalda.⁵⁰

Ať byly postoje komunistických stran jakékoliv, rozhodující slovo měla Moskva. Stalin navrhl na jaře roku 1947 polskému představiteli Władysławu Gomulkovi,⁵¹ aby se ujal iniciativy a svolal poradu představitelů komunistických stran. Za cíl porady ovšem Stalin

⁴⁵ Gibianskij, L.: *Informbyro a východní Evropa*. In Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 465.; Kominternu byla oficiálně rozpuštěna na jaře 1943, viz McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu...*, Praha 2011, s. 210–217.

⁴⁶ Gibianskij, L.: *Informbyro a východní Evropa*. In Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 466.

⁴⁷ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 111.

⁴⁸ Gibianskij, L.: *Informbyro a východní Evropa*. In Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 466.

⁴⁹ Např. Baštovanský při svém projevu ohledně Slánského zatčení. NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 18, a. j. 29, fol. 51.

⁵⁰ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 196.

⁵¹ Władysław Gomulka (6. února 1905 – 1. září 1982) se vyučil zámečnickem, v roce 1926 vstoupil do Komunistické strany Polska, od počátku třicátých let působil jako odborový předák a organizoval stávky po celém Polsku. Roku 1934 odjel do Moskvy, kde studoval na Leninově fakultě politických věd, po svém návratu do Polska byl zatčen a vězněn až do začátku druhé světové války. V roce 1946 se významně podílel na vítězství komunistů v lidovém referendu a v následných volbách, v první polovině padesátých let prohrál mocenský souboj ve straně a byl označen za reakcionáře. V roce 1956 opět získal politickou moc, stal se prvním tajemníkem Polské sjednocené dělnické strany a zahájil hospodářské reformy. V šedesátých letech podpořil represe vůči katolické církvi, byl zodpovědný za utužování cenzury tisku. V prosinci 1970 byl donucen odstoupit po dělnických nepokojích. *Heslo Władysław Gomulka*[online] [cit. dne 27. března 2018]. Dostupné <http://old.ustrcr.cz/cs/biografie-stredoevropskych-vudcu#wg>; *Malá československá encyklopedie*. 2. sv., D–Ch, Praha 1985, s. 629.

stanovil pouze vytvoření společného tiskového orgánu. V červenci 1947 rozeslal Gomulka zvací dopis vedoucím představitelům komunistických stran. Kromě polské komunistické strany to byla VKS(b), dále komunistické strany Jugoslávie, Bulharska, Maďarska, Rumunska, Francie, Itálie a Československa. V samotném pozvání se též hovořilo o čistě poradním a informativním rázu schůzky. Moskva ovšem chtěla vytvořit jí podřízené koordinační centrum. Takže až na jednání představitelů komunistických stran, kdy odezněly body přednesené v Gomulkově zvacím dopisu, předložili sovětští představitelé návrh na „koordinaci komunistických stran“. Většina komunistických stran byla ve větší či menší míře již v závislosti na Moskvě. Navíc představitelé komunistických stran přijali na zasedání přednesenou tezi hovořící o rozdělení světa do dvou soupeřících bloků a souhlasili s tím, že zájmy jednotlivých komunistických stran je třeba podřítit zájmům celého tábora.⁵²

Ustavující schůze Informbyra se konala 22. – 27. září 1947 v Polsku ve Szklarské Porebě za účasti devíti komunistických stran. Hlavní referát za sovětskou stranu zde přednesl Andrej A. Ždanov,⁵³ tehdy druhý muž za Stalinem. Jeho obsahem byly teze o rozdělení světa na dva tábory – imperialistický tábor sdružený kolem USA a druhý tábor tvořený Sovětským svazem jako představitelem demokratického a protiimperialistického postoje.⁵⁴

Slánský se účastnil všech zasedání Informbyra na každém z nich také přednesl příspěvek. Značnou část jeho prvního projevu⁵⁵ tvořilo shrnutí naší poválečné situace a toho, co komunisté dokázali. Mluvil tedy o Košickém vládním programu, zavedení systému Národní fronty, znárodnění, ustanovení národních výborů, pozemkové reformě či vystěhování sudetských Němců. Tyto pasáže byly obvykle (ovšem ne vždy) pouze holým shrnutím.⁵⁶

Podstatnější a zajímavější však byly další Slánského zprávy. Věnoval se poměrům na Slovensku, konkrétně snaže „učinit ze Slovenska nástupiště proti lidovým demokraciím ve střední Evropě.“⁵⁷ V rámci toho však kritizoval i vlastní řady, resp. slovenské komunisty „Boj

⁵² Gibianskij, L.: *Informbyro a východní Evropa*. In Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 467, 469–470.

⁵³ Andrej A. Ždanov (26. února 1896 – 3. srpna 1948), člen komunistické strany od roku 1915, v letech 1922–1934 tajemník řady oblastních výborů, od třicátých let člen vysokých stranických orgánů. *Malá československá encyklopedie*. 6. sv. Š–Ž, Praha 1987, s. 881.

⁵⁴ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 111.

⁵⁵ Vzhledem k následujícím citacím prvního Slánského projevu na zasedání Informbyra je třeba objasnit jejich zdroje. Slánského projev byl publikován v rámci jeho druhého dílu jeho Statí a projevů s názvem „O činnosti Komunistické strany od osvobození země“ s. 120–137, kde však byla řada zajímavých momentů vynechána. Vycházíme též z citací Kaplana, který cituje zápisky druhého přítomného komunisty Bašťovanského, které jsou uloženy ve fondu KSS. Kaplan rovněž patrně vychází z nezpracované části fondu Antonína Novotného. Zcela ucelený a nejsnadněji dostupný zdroj, ze kterého nejvíc vycházíme, je pak práce Procacci, G. (eds): *The Cominform: minutes of the three conferences, 1947/1948/1949*, Milano 1994.

⁵⁶ O činnosti Komunistické strany od osvobození země. In Slánský, R.: *Za vítězství socialismu II. Statí a projevy*, Praha 1951, s. 121, 128.

⁵⁷ Citováno dle Kaplana, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 199; Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 139.

*proti reakci na Slovensku je také ztížen chybnými postoji zastávanými našimi slovenskými soudruhy. Nepochopili, že národnostní otázka musí být podřízena zájmům dělnické třídy. Někteří slovenští soudruzi vystupovali dlouhou dobu proti omezování pravomocí slovenských národních orgánů a až později pochopili, že boj proti slovenské reakci, který musí být veden s podporou českých pokrokových sil, odpovídá zájmům slovenského lidu.*⁵⁸

V případě Slovenska je „naším hlavním úkolem udeřit na reakci na Slovensku [...] Pomůžeme [myšleny české pokrokové síly] slovenskému národu vyrvat se z hnízda prodejných živlů, které ho nutí sledovat zájmy Wall Streetu. Pomůžeme mu posílit svobodu a rovnoprávnost, aby byl schopen překonat dlouholetou zaostalost.“⁵⁹ Toto tvrzení odráží myšlenku rozdělení světa, ve kterém se reakce podřizuje zájmům Wall Streetu.

Jeden z podstatných prvků jeho projevu se týkal bezpečnosti, „asi třetina generálů jsou členy komunistické strany, jsou to většinou lidé z řad vojenských specialistů. My stavíme do popředí otázku očisty armády.“ A dále uvedl, že „bezpečnostní aparát a ministerstvo vnitra je v našich rukou, zemští velitelé uniformovaného SNB jsou komunisté. Uniformované mužstvo je asi z 50 % v komunistické straně, kromě toho existují zvláštní pohotovostní pluky SNB, takřka výlučně z komunistů. Největší slabiny se projevují ve středním kádru a mezi úřednictvem v bezpečnostním aparátu, kde je ještě mnoho benešovců a reakčních živlů.“⁶⁰ Jde o jednu z kritických výtek na adresu prezidenta Edvarda Beneše, které v jeho projevu zazněly.

Avšak ani strana nebyla ušetřena kritiky. Podle Slánského se musela KSČ potýkat s tím, že jsou ve státní správě lidé „starého“ ražení. Slánský přiznal, že „jsme po osvobození vyvinuli nedostatečné úsilí k posílení našich pozic ve státním aparátu.“⁶¹ Je vcelku zajímavé, že stranu, tedy svoji vlastní práci, kritizoval na každém zasedání Informbyra. Neváhal tím připustit vlastní chyby, i když pochopitelně kritizoval na způsob „my“ děláme chyby, ne „já“. Nicméně i tato část projevu má svůj význam, protože hlavní odpovědnost za stranu de facto nesl on.

Části projevu týkající se prezidenta Beneše nebo alespoň s ním spojených lidí ukazují na velmi zajímavý obrat rétoriky vůči osobě prezidenta, byť zatím na uzavřené scéně. Zatímco po válce lze nalézt řadu chvályhodných zmínek ze strany Slánského (ale pochopitelně i u dalších komunistů) na adresu Edvarda Beneše, zde začíná první rétorický obrat. „Nikdo nemůže zavírat oči před nebezpečím ze strany reakčních živlů, kteří propagují

⁵⁸ Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 139.

⁵⁹ Tamtéž, s. 285.

⁶⁰ Citováno dle Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 198–199; Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 143.

⁶¹ Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 429.

orientaci na západ. Beneš a Masaryk jsou vlastně agenti anglo-amerického imperialismu v Československu⁶² nebo „Po osvobození se benešovské živly vrátily z koncentračních táborů a bylo pak obtížné jim zabránit v návratu na jejich bývalé pozice. Výsledkem bylo, že obnova státní správy postupovala pomalu a to ještě v ostrém konfliktu s reakcionáři.“⁶³ Znovu tedy zdůraznil tezi o dvou táborech, Beneš jasně stojí na té špatné straně, neboť usiluje o něco jiného než my a začíná být nepřitelem. Komunističtí funkcionáři měli být dle Slánského překvapeni tím, že prezident „který se po dlouhou dobu navenek choval k nám loajálně, v poslední době učinil několik projevů s antikomunistickou tendencí.“ Tím myslel Benešovy výroky proti násilí a proti heslu o získání většiny národa. K prezidentovi uvedl, že „při mobilizaci reakčních sil hraje úlohu také osoba prezidenta“ a též „ačkoliv se zdá, že prezident je vážně nemocen, zasahoval přece ze zákulisí do nynější politické krize tím, že odmítl přijmout demisi Majerovu,⁶⁴ že poslal demonstrativně blahopřejné dopisy nár. soc. ministrům po inscenaci tzv. atentátu⁶⁵ a že v rozhovorech s politickými činiteli se stavěl proti milionářské dani.“⁶⁶

Znovu a výrazněji se vymezoval vůči Západu. „Velmi výraznou okolností bylo to, že americká armáda vnikla do Západních Čech. Přítomnost amerických sil povzbudila všechny reakcionářské živly a znemožnila realizaci opatření zaměřených proti zrádcům“⁶⁷ a také „Agresivita reakce v naší zemi lze vysvětlit pouze tou skutečností, že se stále více stává přímým nástrojem anglo-amerického imperialismu, působí v souladu s příkazy ze zahraničí a koordinuje svoji činnost s plány anglo-amerického imperialismu“⁶⁸ To v konečném důsledku nebyl z pohledu našich komunistů žádný radikální obrat. Jednoznačně (stejně jako značná část společnosti) směřovali k Sovětskému svazu, na Východ.

S tím vším pak souvisejí i další podstatné pasáže projevu, které naznačují, jaký bude směr politiky KSČ. „Uvědomujeme si, že abychom zvládli úspěšný boj proti reakci a

⁶² Tamtéž, s. 147.

⁶³ Tamtéž, s. 131.

⁶⁴ Václav Majer (22. ledna 1904 – 25. ledna 1972) od patnácti let pracoval jako horník na Mostecku, po první sv. válce působil v odborech, 1937–1938 byl členem ústředního výkonného výboru soc. dem. strany. Během okupace působil v odboji, posléze uprchl z protektorátu a působil ve Velké Británii. Po druhé světové válce byl členem představenstva Čs. sociální demokracie, poslancem Národního shromáždění a ministrem výživy. Byl jedním z hlavních představitelů protikomunistického křídla v sociálně demokratické straně a odpůrcem Fierlingerova směru. 25. února 1948 podal demisi za svou osobu, posléze emigroval do Velké Británie a v roce 1950 do USA. Od září 1948 do své smrti byl předsedou Čs. sociální demokracie v exilu, od 1949 členem výboru Rady svobodného Československa. Václav Majer, *Encyklopedie ČSSD* [online]. [citováno 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/m/majer-vaclav/>.

⁶⁵ Tzv. Krčmaňský případ. Třem nekomunistickým ministrům vlády Zenklovi, Drtinovi a Janu Masarykovi byla zaslána poštou krabička s výbušninou. Případ se dostal na půdu parlamentu i vlády a byl jednou z predeher k Únoru. Čapka, F.: *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 772.

⁶⁶ Citováno dle Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 198–199.

⁶⁷ Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 129–131.

⁶⁸ Tamtéž, s. 281.

*konsolidovali nový režim a přiblížili se k socialismu, nestačí pouze držet vedoucí pozice v národním hospodářství, uvědomujeme si, že náš hlavní boj budeme muset vést na politickém kolbišti, tj. bude to boj za politickou hegemonii, za politickou moc*⁶⁹ nebo též *„Z hlediska budoucího vývoje čeká stranu neústupný tvrdý boj, v němž bude vznesena otázka ‚Kdo z koho‘. Síly reakce nesmí být podceněny.*⁷⁰ A nakonec *„Uvědomujeme si vážnost naší situace. Ale strážlivý pohled na skutečnou sílu nám dává jistotu, že nejenom můžeme úspěšně bojovat proti těmto reakcionářským plánům, my je můžeme dokonce zmařit. Tento boj nepovedou komunisté pouze svým jménem. Budou bránit všechen lid, národní zájmy, bezpečnost, nezávislost a existenci Československa v souvislosti s nebezpečím hrozby ze strany vzkříšeného německého imperialismu.*⁷¹ Podle Slánského tedy nepůjde jen o komunistický boj, ale o boj za nastolení nové a správné společnosti, a ti, kteří tomu brání, musejí být zastaveni a zničeni.

V rámci tohoto projevu hovořil o nutnosti zintenzivnění úderů vůči reakci, která měla být vyhnána ze svých pozic a být odhalena jako přísluhovačka anglo–amerického imperialismu. To vše se mělo odrazit v komunistických sdělovacích prostředích.⁷²

Z následující diskuze, která se na zasedání Informbyra odehrála, nevyšla KSČ příliš dobře. Snesla se na ni kritika, že klade příliš velký důraz na parlamentní systém, čímž umožňuje nadále existovat „buržoazním“ stranám. KSČ dostala nepřímo za úkol získat ve volbách 51 % hlasů, to ale už sama vyhlásila předem. Též mělo dojít k jednoznačnému začlenění do sovětského bloku. Požadavkem konference bylo, aby komunisté v Československu co nejrychleji dosáhli absolutní moci.⁷³

O ustavující schůzi Informbyra a o daných úkolech z toho vyplývajících KSČ referoval Rudolf Slánský na předsednictvu ÚV KSČ 2. října 1947. Dotkl se již zmíněné kritiky, podle názorů několika delegací *„Československá republika se dostala nejdále, pokud jde o výstavbu hospodářství, na poli politického života vězí však ještě ze všech slovanských států nejvíce v poutech formální parlamentní demokracie.*“ Ve své zprávě se věnoval úkolům, na které se KSČ měla v následujícím období připravit. Z hlediska mezinárodní politiky šlo hlavně o rozvinutí boje proti anglo–americkému imperialismu a západnímu Německu, dále o propagování slovanské politiky a Sovětského svazu a nakonec o boj proti kulturnímu spojení Československa se Západem.⁷⁴

⁶⁹ Tamtéž, s. 429.

⁷⁰ Tamtéž, s. 149.

⁷¹ Tamtéž, s. 430.

⁷² Tamtéž, s. 283.

⁷³ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 111.

⁷⁴ Citováno dle Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 74.

V oblasti vnitřní politiky měly být splněny hlavně čtyři úkoly. Zaprvé měli komunisté dále rozšířit vlastní mocenské pozice (zejména v armádě a bezpečnosti) a v zápase o monopol moci plně uplatnit ty mocenské nástroje, které se jim již podařilo ovládnout. Zadruhé měla být vyhnána reakce z Národní fronty, což konkrétně dle Slánského znamenalo „*potření reakčních živlů v národně socialistické straně*.“ Zlikvidováno mělo být i pravicové křídlo v sociálně demokratické straně a měla být urychlena snaha o formování levicových frakcí v těchto stranách. Za třetí měl být dokončen úder proti Demokratické straně. K tomu se mělo využít tzv. protistátní spiknutí na Slovensku a měly být zahájeny další „*akce proti protistátním skupinám - učitelé, studenti, faráři, úředníci, důstojníci*.“ Na závěr se měl zosřít ideologický útok proti reakci a ideově zpevnit vlastní řady.⁷⁵

Mezi úkoly vymezenými pro hospodářskou oblast měla dominovat příprava dalšího znárodnění průmyslu a velkoobchodu a omezení ekonomické závislosti na Západu. Závěr Slánského projevu obsahoval obecně politickou charakteristiku vedení nekomunistických stran, podle které reakce „*sáhla k prostředkům, které už není možné nazvat reakčními, ale jednoduše zrádčovskými. Tak jako v mezinárodním měřítku i na domácí frontě přešli jsme do ofenzívy*.“⁷⁶

Výsledek této porady z 2. října Karel Kaplan hodnotí tak, že nastalo „*výrazné zosřtení kursu, jednoznačná orientace na administrativně–mocenská a represivní opatření [...] zápas komunistů s nekomunistickými stranami se od této chvíle považoval za součást boje proti imperialismu*.“ Dále podle něj komunističtí funkcionáři souhlasili s tezemi Informbyra o odsouzení specifické cesty k socialismu, měl se „*zostřovat boj proti reakci ve všech oblastech*.“⁷⁷

V souvislosti se Slánského zprávou přednesenou na poradě předsednictva ÚV 2. října upozornil historik Václav Veber na zajímavou věc. Ještě před ustavující schůzí Informbyra Slánský v srpnu roku 1947 předložil vedení KSČ podrobný plán nových opatření. Tato opatření byla velmi podobná výsledkům porad Informbyra, bylo to ovšem ještě před mezinárodním posvěcením této instituce. Jednalo se o plán podzimního nástupu, jehož obsahem bylo to, že koaliční partneři v rámci NF budou obviněni z pokusu o politickou krizi a ze snahy vytvořit přechodnou úřednickou vládu s cílem omezit komunisty, nebo je rovnou vytlačit z vlády. Slánský pro takovouto situaci vypracoval taktiku, jejímž obsahem byla případná generální stávka a sestavení nové vlády skládající se výhradně z komunistů a

⁷⁵ Citováno dle Tamtéž, s. 74.

⁷⁶ Citováno dle Tamtéž, s. 74–75.

⁷⁷ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 199.

odborářů. V rámci tohoto plánu bylo zapotřebí dosáhnout zmíněného budování levicových frakcí. Pole Václava Vebera Slánský nepředběhl Informbyro, ale odráží to skutečnost, že v sovětském systému se každý takovýto důležitý politický obrat náležitě připravoval, často i několik měsíců dopředu. Zmocněnci moskevského vedení navštěvovali vedoucí funkcionáře a konzultovali s nimi jejich stanoviska, ta byla zaznamenána a poslána do Moskvy. Slánský z toho zároveň mohl odvozovat případné chystané změny a připravit se na ně. Tudíž pak pravděpodobně jen reagoval na tuto aktivitu, avšak základní směrnice obdržel až v září na zasedání Informbyra.⁷⁸ Lze však předpokládat, že Slánský vytyčil chystané změny a přizpůsobil jim svou aktivitu, ale vzhledem ke jeho organizačním a celkovým schopnostem řada připravovaných aspektů vycházela pravděpodobně přímo od něj a pouze je mírně přizpůsobil návrhům Moskvy, které sám vydedukoval.

9.6 Slánský a Únorové události

Během únorových událostí sehrál Rudolf Slánský jako druhý nejmocnější muž ve straně důležitou roli. Spolupodílel se na několika momentech únorového převratu, či je ovlivnil. V případě jeho aktivit budou zmíněny jen klíčové momenty dění. Patrně ještě před samotným podáním demise upozorňoval, že je třeba „*abychom na závodech ostrážitě bděli a byli pohotově proti těm, kdož by chtěli naši dělnickou jednotu rušit. Rušitelé tu jsou, připravují se, aby mohli jednotu odbourat, podkopávat. Musíme býti na závodech bdělí [...]* Jdeme do vážných dob, kdy budeme potřebovat ukázat sílu jednotného odborového hnutí, nesmíme se rozpakovatí použití našich mocenských prostředků [...] Soudružky a soudruzi, jdeme do vážných situací. Předsednictvo strany volá všechny pracující do pohotovosti [...] kromě naší reakce nejednají sami, mají našeptávače anglo-americké [...] a právě proto, že víme, co reakce připravuje, do čeho může býti naše republika vehnána, je třeba, abychom tu v pohotovosti byli připraveni, je třeba, abychom odhalili a demaskovali reakcionáře jako pučisty, jako lidi, kteří již nejsou československými občany, neboť dnes dělají hlásnou troubu anglickým a americkým kapitalistům.“⁷⁹ Vcelku jednoznačně poukazuje na nepřítel, angloamerické kapitalisty, kteří ovládají naše reakcionáře, kteří už přestali být našimi občany. Zároveň jasně poukazuje, že je strana připravena zakročit proti útoku „reakce“.

⁷⁸ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 114.

⁷⁹ NA, f. Simone Andre (93), kart. 5, a. j. 21, fol. 278–279. Z citovaného pramene nelze bohužel určit, kdy přesně tento projev Slánský říká, ale z kontextu jiných částí se jedná patrně o předvečer únorové krize.

19. února 1948 ještě před podáním demise (o němž vedení od svých zpravodajců vědělo předem⁸⁰) došlo k jednání vedení KSČ v Gottwaldově bytě o dalším postupu. Slánský byl součástí skupiny, která podporovala Gottwaldův postup při řešení únorové krize pokojnou cestou. Slánský tedy nebyl zastáncem radikálního řešení. Vůči tomuto návrhu byl v opozici Julius Ďuriš,⁸¹ který na tomto jednání prosazoval, aby ještě před demisí proběhla okamžitá rekonstrukce vlády. To odmítal Gottwald spolu se Slánským, podle jejich názoru nebylo politicky výhodné přijít s myšlenkou změny vlády, když existuje reálná možnost, že situaci vyřeší demise, kterou podají samy nekomunistické strany.⁸²

Schůzka v Gottwaldově bytě skončila bez jasného usnesení či konkrétního opatření. Ďuriš si pak poznamenal „*Vládu je třeba rekonstruovat. Předevčírem [čtvrtek] se tomu ještě divili, i Kléma [Gottwald] tvrdil, že je na to ještě čas. I Ruda [Slánský] věřil v čas, odkládal přípravy [...]. Včera [čtvrtek] jsme se rozešli bez opatření.*“⁸³ To, že v předvečer krize nebyli zastánci radikálního řešení, však neznamená, že by ho zcela odmítali. Připravovali se na všechny eventuality, o čemž svědčí úvahy Gottwalda i Slánského, že v případě, odmítnutí přijetí demise ze strany Beneše přijde na řadu důraznější řešení – zatčení demisionujících ministrů. Tímto řešením hodlal Slánský pověřit vedoucího bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Josefa Pavla⁸⁴ a důstojníka bezpečnosti Leopolda Hofmana,⁸⁵ kteří to však měli odmítnout.⁸⁶ To není jediný příklad ráznějšího postupu.

⁸⁰ Viz Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 242.

⁸¹ Julius Ďuriš (9. března 1904 – 18. února 1986) v druhé pol. dvacátých let studoval práva na UK, v letech 1929–1931 studoval pol. vědy v Paříži a zároveň redigoval časopis pro čs. dělníky ve Francii *Rovnost*. Od roku 1927 byl členem KSČ, ve třicátých letech působil ve stranických funkcích na Slovensku. 1939–1941 byl členem I. ilegálního vedení KSS, 1941–1945 byl vězněn, v únoru 1945 uprchl. Od roku 1945 působil ve vysokých stranických a vládních funkcích. Po sporech s Novotným byl odvolán v roce 1963 ze všech funkcí, za svoje postoje v letech 1968–1969 byl v roce 1970 vyloučen z KSČ. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 1. sv., s. 268.

⁸² Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 310.

⁸³ Citováno dle Tamtáž, s. 311.

⁸⁴ Josef Pavel (18. září 1908 – 9. dubna 1973) pocházel z dělnické rodiny, od roku 1928 byl členem Komsomolu, 1932 se stal členem KSČ a v roce 1935 byl vyslán do leninské školy v Moskvě. Účastnil se Španělské občanské války, během druhé světové války působil ve vojenských jednotkách ve Velké Británii. Po válce začal působit ve stranických strukturách KSČ. Během Února velel Lidovým milicím a v listopadu 1948 se stal náměstkem ministra vnitra. V souvislosti s přípravou procesu se Slánským byl zatčen a tvrdě vyslýchán, v prosinci 1953 byl odsouzen na 22 let vězení, v říjnu 1955 byl propuštěn. V dubnu 1968 se stal ministrem vnitra, zahájil rozsáhlou reorganizaci, kritizoval metody StB a byl otevřen možnosti rehabilitací jejich obětí, po srpnové invazi byl z funkce odvolán. Bárta, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 136–137.

⁸⁵ Leopold Hofman (15. listopadu 1913 – 18. ledna 1990) byl od roku 1932 členem KSČ, účastnil se Španělské občanské války, po jejím konci odešel do Francie, kde byl internován. Později se podílel na odboji, pak se přesunul do Protektorátu, kde také působil v odboji. 28. listopadu 1941 byl zatčen a až do května 1945 vězněn v Mauthausenu. Po osvobození začal na pokyn KSČ pracovat v Bezpečnosti, po Únoru se stal velitelem skupiny HRAD, která měla zajišťovat bezpečnost prezidenta. 30. června 1951 zatčen, byl obviněn na protistátním spiknutí, později byla snaha zapojit jeho případ do procesu se Slánským. Nakonec byl v září 1953 odsouzen k tříletému vězení, avšak brzy byl propuštěn. Následně pracoval v nižších stranických orgánech, v roce 1964 se stal poslancem Národního shromáždění. V roce 1970 zbaven mandátu a vyloučen z KSČ, podepsal

Z hlediska použití vojenské síly hrálo roli, že se 19. února 1948 objevil v Praze náměstek ministra zahraničních věcí SSSR Valerian A. Zorin.⁸⁷ Z materiálů, které Zorin ze své návštěvy zanechal,⁸⁸ se dovídáme o jeho setkání s Gottwaldem a Slánským 20. února 1948. Zorin uvádí: „Upozornil jsem je na to, že musí být připraveni na rozhodné akce a na možnost porušení některých formálních ustanovení současné ústavy a zákonů, čehož, jak jsem pocítil, se silně obávají.“⁸⁹ Zbytek Zorinovy zprávy se týká toho, že Gottwald a Slánský požádali o demonstraci sovětské vojenské síly.⁹⁰ V některých historických pracích se uvádělo, že situace byla opačná, tedy že s návrhem vojenské akce přišla Moskva.⁹¹ Historik Veber na základě těchto zveřejněných materiálů upozorňuje, že Gottwald i Slánský rozhodně během krize neoplývali sebevědomím, přeceňovali své potíže a byli celkově nejistí.⁹² Podle vzpomínek Švermové se před schůzkou se Zorinem 20. února 1948 konala ještě jedna schůzka, bez Gottwalda, za účasti Slánského a právě Marie Švermové. O průběhu této schůzky však nepodala žádné svědectví.⁹³

V souvislosti s činností Rudolfa Slánského a možností radikálního řešení můžeme mluvit ještě o jednom klíčovém momentu únorových dní.⁹⁴ Veber zmiňuje vzpomínku Vladimíra Krajiny.⁹⁵ „Rozhodnutí [provést puč] bylo provedeno předem tajně dohodnutou

Chartu 77. Kalous, J.: Vzestupy a pády Leopolda Hofmana. In *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, roč. 6, Praha 2009, s. 263–275.

⁸⁶ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 458–459.

⁸⁷ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 275.

⁸⁸ Ovšem i ty jsou kusé, a zdaleka nestačí pro získání celkového hlubšího obrazu o úloze V. A. Zorina. G.P. Murašková k těmto materiálům doslova uvádí: „Pro ruské historiky zůstává soubor dokumentů související s určením úkolů a aktivit Zorina v Praze stále ještě tajemstvím se sedmi pečeti. V současnosti máme k dispozici pouze jistý, velmi omezený okruh dokumentů, které ukazují, jaké argumenty používala sovětská strana, když usilovala o vyřešení politické krize v Československu podle svých potřeb.“ Murašková, G. P.: Únorová krize roku 1948 v Československu a sovětské politické vedení. *Podle materiálů ruských archivů*. In *Soudobé dějiny* 1998, č. 2–3, s. 314.

⁸⁹ Tamtéž, s. 316.

⁹⁰ Tamtéž, s. 316–317.

⁹¹ Podle tohoto tvrzení měl Zorin naopak přivést do Prahy Stalinův příkaz využít vládní krizi ke konečnému převzetí moci a též v případě nutnosti požádat Moskvu o pomoc, což Gottwald odmítl. Zorin se tak měl pokoušet přesvědčit sovětské vedení, aby se uspořádaly manévry sovětských vojsk na rakousko-české hranici. Toto uvádí Kaplan (samozřejmě ještě před zveřejněním části dokumentů ohledně Zorinovy mise, a to konkrétně v knihách *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, s. 223–225 a *Pět kapitol o únoru*, Praha 1997, s. 353) na základě pozdějšího svědectví A. Čepičky. Tamtéž, s. 315. Kaplan uvádí, že Gottwald svým návrhem Zorinovi o demonstraci sovětských sil mohl reagovat na jiný Zorinův návrh ohledně vojenské akce, kterou mohl Gottwald odmítnout, a kterou Zorin nezminil. Vzhledem k tomu, že v celé záležitosti Zorinovy mise je možné vycházet jen z dílčích údajů, nelze bezpečně určit, kde je pravda. Kaplan dále uvádí, že sovětské vedení si vojenský zásah nepřálo, ale na druhé straně se obávalo nezdaru komunistů, tudíž nějakou akci v krajní nutnosti připouštělo.. Tamtéž, s. 320.

⁹² Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 275.

⁹³ Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 248.

⁹⁴ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 236.

⁹⁵ Vladimír Krajina (30. ledna 1905 – 1. června 1993) během německé okupace jeden z hlavních organizátorů odboje, zatčen a vězněn v terezínské Malé pevnosti, v letech 1945–1948 gen. tajemník Čs. strany nár. soc., po Únoru 1948 emigroval, podílel se na aktivitách čs. exilu. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 156–157.

*instrukcí vydanou ústně na schůzi komunistickým krajským sekretariátům Rudolfem Slánským. Podle této instrukce k mobilizaci mělo dojít, jakmile se objeví v záhlaví Rudého práva čtvereček s datem příslušného dne. To se skutečně stalo 17. února [...] Teprve až se objeví v Rudém právu čtvereček černý, má to být znamením, že se revoluce pokládá za zdárně ukončenou. A to se skutečně stalo v úterý 24. února, den před podepsáním nové vlády prezidentem Benešem.*⁹⁶

Ať byla mobilizace připravována, nebo ne, Slánský hrál nadále důležitou roli. Nechyběl u žádných porad a jednání vedoucích komunistů. O jejich průběhu existuje pouze velmi málo informací,⁹⁷ tudíž nelze jejich obsah zcela rekonstruovat. Všech schůzí se mohl zúčastnit Zorin, který byl od 19. února v Praze. Veber předpokládá, že svou přítomností ovlivnil řadu jednání, kdy vedení strany mohlo mnohdy jednat podle jeho doporučení.⁹⁸

Poněkud větší množství informací existuje o jednání mezi komunisty a sociálními demokraty, ve kterých svou roli sehrál rovněž Rudolf Slánský. Tyto schůzky osvětlují jeho aktivitu během Února.

Postoje sociální demokracie po dobu únorové krize byly významné, jak demisionující strany a tak i komunisté usilovali o spolupráci s ní. Sociální demokraté byli jako strana během Února nejednotní. Vedení zde můžeme rozdělit na levicí reprezentovanou Fierlingrem a pravici, jejíž součástí byli Václav Majer a Blažej Vilím.⁹⁹

Ještě před podáním demise se 19. února Slánský zúčastnil spolu s Gottwaldem a Kopeckým jednání s představiteli sociální demokracie Laušmanem, Tymešem¹⁰⁰ a Vilímem. Komunisté o demisi ministrů věděli předem od svých zpravodajců, proto zpočátku uvažovali o možnosti utvoření vlády spolu se sociálními demokraty, k čemuž mělo jednání směřovat.¹⁰¹

Sociální demokracii bylo nabídnuto šest křesel ve vládě, pokud by změnila svůj postoj k vládnímu nařízení z 13. února.¹⁰² To vedení sociální demokracie odmítlo, jednání mělo celkově dramatický průběh. Vilím předložil seznam s šedesáti přeloženými důstojníky

⁹⁶ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 237.

⁹⁷ Viz Tamtéž, s. 228.

⁹⁸ Tamtéž, s. 275.

⁹⁹ Tamtéž, s. 305.; Vilím, Blažej (3. února 1909 – 26. září 1976). Od roku 1931 byl funkcionářem soc. dem. mládeže a odborů, v únoru 1940 byl zatčen gestapem a vězněn až do konce války. V letech 1945–1948 byl gen. tajemníkem Čs. soc. demokracie, představitel středu, spolupracovník B. Laušmana. Po převratu odešel do Velké Británie, kde pokračoval v politické činnosti. *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 458.

¹⁰⁰ František Tymeš, (14. října 1895 – 2. října 1968) byl č. politik a novinář, od roku 1918 byl funkcionářem Čs. soc. dem strany dělnické a redaktorem jejího tisku. Během, druhé sv. války byl vězněn v koncentračních táborech, v letech 1945–1948 byl členem předsednictva Čs. soc. dem. Po únoru se podílel na sloučení s KSČ, ve letech 1948–1949 a od roku 1954 člen ÚV KSČ. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 391.

¹⁰¹ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 157.

¹⁰² Tedy vládní zákaz k zastavení personálních změn v bezpečnosti, počátek Únorové krize. Čapka, F.: *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 773.

bezpečnosti a požadoval nápravu této věci jako podmínku přijetí komunistických požadavků. Slánský později toto jednání okomentoval, že se Vilím choval drze. Vilím se v pouňorové diskuzi k této schůzce vyjádřil, že „*chtěl [jsem] vyprovokovat jasnou odpověď, pokud jde o seznam šedesáti lidí. Bylo to šedesát nejvyšších důstojníků policie, většinou sociálních demokratů. Tam jsem ale viděl, že Gottwald couvnout nemůže. Měl jsem dojem, že Gottwald by byl ochoten ustoupiti, ale že nemůže, a sice jsem tak usuzoval z vystupování Slánského. Se Slánským jsem měl velký krach. Řekl jsem, že není v zájmu socialistickém, aby každou domácnost hlídal policajt. Na to Slánský vylít a to byl konec porady.*“¹⁰³ Z tohoto svědectví lze usuzovat, že během Února si první a druhý muž strany prohodili roli, dominantnější pozici Slánského zmiňují jiná svědectví. Slánský tedy pravděpodobně během Února hrál za komunisty hlavní roli.

23. února se konala další schůzka za účasti Slánského s představiteli sociální demokracie, konkrétně s Laušmanem, Vilímem a Jaroslavem Hladkým.¹⁰⁴ Gottwald na ní hovořil o tom, že se chystá za prezidentem s návrhem nové vlády a že čeká pouze na rozhodnutí sociální demokracie. Opět se rozhořela diskuze mezi Vilímem a Slánským k možnosti sestavení vlády a koho do ní komunisté získali:

Vilím: „*Vláda nesežene většinu v parlamentě.*“

Slánský: „*To teprve uvidíš, jakou většinu.*“

Vilím: „*Jestli máte národní socialisty a lidovce.*“

Slánský: „*Nebojte se, uvidíte, jaké prominentní osoby.*“¹⁰⁵

Následující den došlo k další schůzce, na které Laušman jednal s Gottwaldem za přítomnosti Slánského o možné účasti sociální demokracie ve vládě za předpokladu, že sociální demokracie obdrží alespoň pět křesel místo dosavadních tří. To Gottwald i Slánský odmítli. Gottwald řekl Laušmanovi, že pokud se sociální demokracie rychle nerozhodne, navrhne ministry za sociální demokracii sám. V momentě, kdy byl Laušman na odchodu,

¹⁰³ Citováno dle Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 305.

¹⁰⁴ Jaroslav Hladký (21. března 1893 – 27. června 1981) byl učitel, osvětový pracovník, publicista a politik. V roce 1910 vstoupil do české sociálně demokratické strany. V meziválečném období byl vedoucím funkcionářem Čs. sociálně demokratické strany dělnické na Kladensku, v letech 1927–1933 byl náhradníkem, 1933–1938 členem ústředního výkonného výboru, 1933–1938 byl členem představenstva strany. V době německé okupace se účastnil protinacistického odboje, 1941 byl zatčen gestapem a do konce války vězněn. Po roce 1945 byl členem představenstva Čs. sociální demokracie, kde patřil k levicovému směru. 1945–1954 byl poslancem, 1947–48 místopředsedou Národního shromáždění. V roce 1948 se podílel na sloučení ČSSD s KSC, kde však již nezastával významnější funkce. *Jaroslav Hladký, Encyklopedie ČSSD* [online]. [citováno 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/h/hladky-jaroslav/>

¹⁰⁵ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 434.

obdržel Slánský zprávu o obsazování sociálně demokratického sekretariátu ve Slovanském domě.¹⁰⁶

Laušmanovu reakci a postoj Gottwalda a Slánského nám může pomoci vykreslit záznam o této události. „*Slánský vychází s Laušmanem. Telefon [...Gottwald], předává telefon Laušmanovi. Laušman bledne, položí sluchátko, jde nazpět, my se s Gottwaldem na sebe podíváme, usmějeme se. Laušman rozčileně chodí, chce něco říct, Slánský řekne, co je. Laušman: Já vím, co [za] tím vězí. Slánský: Co za tím vězí? Gottwald: Já ti řeknu, co za tím vězí, nechápete situaci, vylučujete Němce, Koušovou¹⁰⁷ namísto Majera. Vidiš, jak reagují vaši dělníci; radím, abyste přijali náš návrh vzít zpět vyloučené, vyhnat Vilíma, udělat pořádek. Všechno děláte o 24 hodin pozdě, co bylo přijatelné včera, dnes už není.*“¹⁰⁸

Samotné obsazení sociálně demokratického sekretariátu se dělo se souhlasem Slánského a Gottwalda. Akci připravoval Švábův evidenční odbor, ale bez vědomí představitelů levice. Ti byli obsazením překvapeni a nesouhlasili s ním, ale dané situaci se podřídili. Boj se na příkaz Slánského vyhnul té části Slovanského domu, kde zasedalo a dál jednalo předsednictvo sociální demokracie.¹⁰⁹

Došlo k rozkolu, skupina okolo Fierlingera opustila schůzi představenstva a chtěli nadále vystupovat samostatně. Dokonce tato skupina v rozhlase odvysílala později večer prohlášení o budoucí spolupráci s KSČ. Krátce na to opustil sekretariát Laušman, který se vydal za Gottwaldem, aby mu oznámil, že sociální demokracie se bude účastnit vlády na základě nové Národní fronty. Poté následovala návštěva Fierligerovy skupiny u Gottwalda, a to i za přítomnosti Slánského, Zápotockého a Noska,¹¹⁰ na které Fierligerovi oznámili, že vedení KSČ se již dohodlo s Laušmanem. V této chvíli již bylo odvysíláno zmíněné prohlášení „levice“, které bylo přítomným vedením KSČ vyloženo jako snaha zmařit již hotovou dohodu, což se snažil Fierlinger vyvrátit.¹¹¹

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 474.

¹⁰⁷ Vlasta Koušová–Petránková (16. května 1900 – 5. července 1972) byla funkcionářka Čs. demokracie, Odborového sdružení Československého a ženských organizací. Druhou sv. válku strávila v USA, během Února byla výraznou představitelkou levice sociální demokracie. Po Únoru zastávala méně významné funkce. Baláž J. – Bouček J.: Vlasta Koušová–Petránková 1905 – 1971. Inventář, 1983, ev.č. 1345, s. 2–3.

¹⁰⁸ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 475.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 475–476.

¹¹⁰ Václav Nosek (26. září 1892 – 22. července 1955) byl členem KSČ od roku 1921, v letech 1924–1938 pracoval jako funkcionář Rudých odborů, od roku 1929 byl členem ÚV KSČ. Druhou světovou válku strávil ve Velké Británii, od roku 1942 byl místopředsedou Státní rady, do roku 1945 ministrem vnitra a členem řady stranických orgánů. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 26.

¹¹¹ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 481–483.

Podle vzpomínek Slánského dostal Fierlinger kvůli tomu „*hysterický záchvat*“,¹¹² nakonec se však pod nátlakem komunistů „levice“ s Laušmanem dohodla,¹¹³ i když Fierlinger to nepřijal zrovna kladně. Po zatčení Slánského se Fierlinger k této události vrátil, v dopise Gottwaldovi vinil z poměru k Laušmanovi a k „levici“ Slánského. „*Když Laušman byl v představenstvu poražen, byl soudruhy z KSČ s otevřenou náručí přijat, zatímco nám, kteří jsme poctivě za společnou věc do všech důsledků bojovali, byly činěny výtky pro domněle nerozhodný postup. Myslím, že je důležité zjistit, kdo nese za to odpovědnost. Kdo mohl tak falešně KSČ informovat? Po všech zkušenostech mohu říci, že to byl Slánský, který se pokoušel Laušmana rehabilitovat.*“¹¹⁴

Slánský se podílel i na organizování několika komunistických demonstrací. Například na manifestaci konající se 21. února poslal Gottwald Slánského se slovy: „*Rudo, jed' do ústředí a řekni, že já navrhuji Staroměstské náměstí.*“¹¹⁵ Slánský si k tomu pak sám udělal poznámku „*je svolána na zítřek, sobotu 21. února 10 h. dopoledne na Star. nám. [...] předseda vlády bude veřejnost informovat o posledních politických událostech o řešení vytvořené vládní krize.*“¹¹⁶ Tuto demonstraci chápali Gottwald i Slánský jako impuls, aby se řešení vládní krize přeneslo na ulici. Organizaci demonstrace vyjednával Slánský v součinnosti s funkcionáři pražské KSČ Josefem Krosnářem a Antonínem Novotným. Dal jim za úkol zajistit, aby projev, který Gottwald hodlal přednést na Staroměstském náměstí, bylo možné vysílat v ostatních městech a závodech.¹¹⁷ Cílem bylo co nejvíce zasáhnout celou republiku.

Na této demonstraci měli vystoupit řadoví členové nekomunistických stran, kteří měli představovat „státotvorné levicové“ členy. Byli vybráni, protože jim hrozilo vyloučení a komunisté nechťeli ztratit významnější představitele těchto stran, kteří by mohli usednout do nové vlády. Za sociální demokracii šlo o V. Kouřovou–Petránkovou (která pak byla skutečně vyloučena¹¹⁸) a národní socialisty reprezentoval Jan Mátl.¹¹⁹ Ten se pak své účasti na

¹¹² Tamtéž, s. 483.

¹¹³ Tamtéž, s. 483.

¹¹⁴ Citováno dle Tamtéž, s. 483.

¹¹⁵ Citováno dle Tamtéž, s. 366.

¹¹⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 17, a. j. 175, fol. 1; Obrazová příloha č. 36.

¹¹⁷ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 366.

¹¹⁸ NA, f. 93, kart. 5, a. j. 21, fol. 87

¹¹⁹ Jan Mátl (20. prosince 1902 – 10. července 1968) se v roce 1945 podílel na založení Revolučního odborového hnutí, během únorového převratu v roce 1948 a po něm patřil k frakci tehdejší národně socialistické strany loajální vůči Komunistické straně Československa. Od roku 1948 působil v zákonodárném sboru. Netlík, J.: *Revoluce na objednávku*, Curych 1982, s. 205; Jan Mátl, *Databáze národních autorit NK ČR* [online] [29. března 2018].

Dostupné

z

https://aleph.nkp.cz/F/NPRMQFE59PQ2QND4L4HFVUTQY5AB3MVE6S2KH3EX2K8YDASM5G-07556?func=full-set-set&set_number=066842&set_entry=000003&format=999.

demonstraci zalekl a teprve po rozhovoru se Slánským („*mám mluvit, nevyloučí mne? - (R. Slánský) budeš hrdý, historický den,*“) na demonstraci vystoupil.¹²⁰ Výběr zástupkyně za sociální demokracii Koušovou-Petránkovou po pádu Slánského označil Fierlinger za další příklad jeho nepřátelských činů. „*Slánský si našel několik zmatených soudruhů a soudružek (jako např. s. Koušovou a Grimichovou¹²¹), kteří neměli žádný vliv ve straně. Laušman nemohl najít lepšího spojence.*“¹²²

Podle Slánského krátkých poznámek měla proběhnout ještě jedna demonstrace, a to v den rozhodnutí únorové krize 25. února. Slánský si zapsal: „*Ve středu po práci dělníci na ulici, tábor na Václaváku, bude-li třeba, půjde se na Hradčanské náměstí, deputace k prezidentovi.*“¹²³ K tomuto shromáždění mělo dojít v době, kdy Gottwald jednal s prezidentem na Hradě, a podle Benešova rozhodnutí se demonstrace měla vydat na Hrad buď s cílem vynutit jmenování Gottwaldovy vlády, nebo v případě prezidentova odporu vymoci si Benešovu demisi.¹²⁴ Byly to tedy další úvahy o radikálnějším řešení.

Během únorové krize byly vytvořeny tři stranické komise, které měly usnadnit uchopení moci – propagační, politická a organizační komise.¹²⁵ Ve druhé jmenované komisi byl Slánský členem a třetí, organizační komisi předsedal.¹²⁶

Posláním organizační komise bylo zajistit neutralitu armády a dohlížet na činnost a nečinnost ozbrojených složek. Cílem komise bylo též vytvoření Lidových milicí, ovšem Slánský (stejně jako Gottwald) měl zpočátku proti vyzbrojování dělníků výhrady. Ďuriš se k tomu v roce 1963 vyjádřil: „*Ve čtvrtek 19.2. nebo v pátek 20.2.1948 v předsednictvu KSČ Slánský k mému překvapení odmítl ozbrojit dělníky, byla o tom dlouhá diskuse, většina P[ředsednictvo]ÚV kolísala, i Gottwald. Proto jsem řekl potichu Krosnářovi, abychom dál nečekali, je nebezpečí, že by PÚV kolísalo dál nebo to odložilo nebo i odmítlo - aby šel ven,*

¹²⁰ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 369.

¹²¹ Miloslava Grimichová (10. června 1891 – 15.10.1957) byla od prosince 1918 členkou sociální demokracie, později členkou KSČ, odkud byla v roce 1924 vyloučena. Od roku 1925 opět působila u soc. demokracie, pracovala v redakci časopisů a novin, mimo jiné v ostravském *Duchu času* (1926–1933). Během Února byla členkou akčního výboru *Práva lidu*, za své aktivity během Února obdržela Řád 25. února 1948, stala se členkou KSČ. Kodeš J.: *Miloslava Grimichová 1897 – 1955*. Inventář, 1961, ev.č. 1359, s. 1–2.; Rýznarová, V.: *Miloslava Grimichová (1891 – 1957)*, Hradec Králové 2017, diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, vedoucí práce prof. PhDr. Dana Musilová, CSc [online] [cit. dne 28. března 2018]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/4o4i4b/>

¹²² Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 371.

¹²³ Citováno dle Tamtéž, s. 487.

¹²⁴ Tamtéž, s. 487.

¹²⁵ Celkové personální složení těchto komisí bylo následující:

Politická komise: K. Gottwald, R. Slánský, A. Zápotocký, J. Dolanský a V. Kopecký

Organizační komise: R. Slánský, V. Nosek, J. Veselý, B. Reicin, J. Pavel

Propagační komise: V. Kopecký, V. Clementis, G. Bareš, V. Nový a B. Laštovička. Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 258.

¹²⁶ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 381.

*kde čekal s. Novotný, a aby mu řekl, že je to rozhodnuto provést. Soudruh Krosnář tak udělal.*¹²⁷ Karel Kaplan uvádí, že poté, co „pochopil svůj omyl“, nechal dodatečně nafilmovat svou schůzku se štábem Lidových milic a tyto záběry vydával za autentické z dob Února.¹²⁸ Jak již bylo řečeno, Slánský na počátku krize patřil ke Gottwaldovu směru a snažil se vše vyřešit pokojnou cestou, což by vysvětlovalo, proč zpočátku odmítl vyzbrojit dělníky.

Situace okolo ustanovení milic pokračovala poradou ministerstvu vnitra 23. února. Na poradě byli přítomni vysocí představitelé bezpečnosti, ministr Nosek, Alexej Čepička¹²⁹ a Slánský, který poradě předsedal. Výsledkem byla dohoda o rychlém ustanovení Lidových milic.¹³⁰ V kompetenci Slánského organizační komise byly i první násilné akty, tedy zatýkání a následné výslechy.¹³¹

Během celé krize se potvrdilo, jakou stranu dokázal Rudolf Slánský vybudovat. Během únorových dní udržoval stranický aparát v nepřetržité pohotovosti. 23. února se v ústředním sekretariátu KSČ konala instruktáž stranických funkcionářů, kteří měli ještě týž den odjet do krajů. Slánský instruktáž řídil, vysvětloval a zdůvodňoval směrnice a pokyny. Smyslem směrnic mělo být zostření politického kurzu, politický tlak se měl rozšířit o první akty represe. Součástí instrukcí byly i pokyny k dalšímu ustanovování Akčních výborů. Následné předávání směrnic dalším složkám strany fungovalo dokonale. Vyslaní instruktoři obdrželi pokyn se ještě týž den v noci rozjet do okresů, nebo v krajských městech předat instrukce svolaným okresním funkcionářům.¹³² Díky tomu i ti straniční funkcionáři, kteří se nacházeli na těch nejbližších místech a na nejnižších úrovních, obdrželi pokyny z centra během několika hodin.¹³³

Pro zhodnocení činnosti Rudolfa Slánského během Únorových dní, poslouží vzpomínky některých postav těchto událostí, které uvádí Václav Veber. Konkrétně cituje kancléře prezidenta Jaromíra Smutného.¹³⁴ „*R. Slánský byl jedním z hlavních, ne-li hlavním*

¹²⁷ Citováno dle Tamtéž, s. 364–365.

¹²⁸ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 87.

¹²⁹ Alexej Čepička (18. října 1910 – 30. září 1990) byl členem KSČ od roku 1929, v letech 1942–1945 byl vězněn v nacistickém koncentračním táboře. Po druhé světové válce byl ministrem vnitřního obchodu, v letech 1948–1950 ministrem spravedlnosti, v letech 1950–1956 ministrem obrany. Po XX. KSSS postupně ztratil své mocenské postavení, v roce 1963 byl vyloučen z KSČ. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 92.

¹³⁰ Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 445.

¹³¹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 293.

¹³² Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997, s. 429–430.

¹³³ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 88.

¹³⁴ Jaromír Smutný (23. června 1892 – 16. července 1964), č. diplomat, člen čs. legií v Rusku, od roku 1919 působil na min. zahraničí, v letech 1940–1945 přednosta Kanceláře prezidenta republiky, 1945–1948 kancléř

činitelem všech akcí komunistické strany v únoru, v jeho rukách se sbíhalo všechno vedení, byl to skutečný – ctizádostivý – generální tajemník, který řídil podle mého soudu i Gottwalda.“ Dále Veber cituje z nevydaných pamětí manželky vedoucího bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Josefa Pavla, že Slánský byl „muž, který držel všechny nitky.“ Publicista Josef Josten¹³⁵ hovoří o Slánském jako o „nejnebezpečnějším ze všech,“ protože byl „chytrý a bezohledný,“ a schopný organizátor. Také Veber hodnotí Slánského jako hlavního organizátora.¹³⁶

9.7 Hodnocení Února

Únorové dny pochopitelně reflektoval i sám Rudolf Slánský. Na konferenci vedoucích pracovníků strany 1. března 1948 nejdříve hodnotil poraženě: „záminka k vyvolání vládní krize malicherná, metody byly hloupé, ale cíl byl dalekosáhlý. Cílem reakce bylo porazit vládu, změnit režim [...] Chtěli vzít demokratická práva pracujícím lidu a nastolit režim ‚pendrekové demokracie‘, režim střídající do nezaměstnaných a stávkujících.“¹³⁷

Pak přišla řeč na vítěze: „Komunistická strana složila v těchto dnech státnickou zkoušku a my jsme hrdi na to, co dokázala [...] když reakce zahájila svůj útok, strana dovedla pak vzít iniciativu do svých rukou a cílevědomě odrážet úder za úderem.“¹³⁸ V tomto směru mohl být hrdý sám na sebe, protože to byl on, kdo vybudoval stranu, vytvořil sílu, která byla schopna se během Února chopit moci. I když stranické soukolí nebylo dokonalé, ale bylo výrazně akceschopnější než nekomunistické strany, což byla zásluha právě Slánského.

Další hodnocení událostí poskytl Slánský poslancům za komunistickou stranu, na schůzi jejich klubu 10. března shrnul Únorové dny „Jejich hlavní hloupost a vina spočívala v tom, že přeceňovali své vlastní síly a podceňovali naše. Myslili si, že mají většinu ve vládě, v parlamentě, president za nimi stojí a pak jednali na popud zahraniční reakce, která jim slíbila, že za nimi stojí a přijde jim na pomoc [...] Reakce byla naší rozhodností ochromena. Ukázal se ve směšné situaci. Jak se naparovala s pár sty studentů a jakmile se objevila

presidenta republiky. V červenci 1949 odchází do exilu. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 3. sv., s. 161–162.

¹³⁵ Josef Josten (25. března 1913 v Praze – 29. března 1985) ve třicátých letech pracoval jako sportovní novinář v redakci *Lidových novin*, roku 1939 odešel z vlasti a jako příslušník československé zahraniční armády bojoval ve Francii a ve Velké Británii. Po válce pracoval v Radiu Luxembourg a od roku 1947 na ministerstvu zahraničních věcí jako pracovník tiskového odboru. V roce 1948 byl Akčním výborem propuštěn ze zaměstnání a se svou manželkou – Angličankou – emigroval do Velké Británie. V exilu organizoval mnoho výstav – o sovětské invazi v roce 1968 atd. *Informace k fondu Josef Josten* [online][cit. 27. března 2018]. dostupné z <http://www.badatelna.eu/fond/3004/uvod/>

¹³⁶ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 366.

¹³⁷ NA, f. 93, kart. 5, a. j. 21, fol. 221, 223.

¹³⁸ Tamtéž, fol. 221–222.

*dělnická milice, ihned se rozprchli [...] ukázalo se, že jsou vojsko bez generála.*¹³⁹ A opět zmínil i vlastní úspěchy. *„Nepochopili, že jsme dovedli lid zpracovat, vyškolit, vydávali jsme literaturu. Strana skutečně složila zkoušku státníkovu se skvělým úspěchem, jsme hrdi na to, co dokázala.*¹⁴⁰ Stranické školení rozhodně nebylo dokonalé a zdaleka nepokrylo celou stranu, jeho zásluhou však měla KSČ výrazný náskok před ostatními. Nejen díky stranickým školením se podařilo přesvědčit značnou část lidí o tom, že komunisté směřují k nové a lepší společnosti. Slánský chápal výsledek únorových událostí tak, že *„přeměny jsme prováděli legálně [...] svým vítězstvím jsme zajistili bezpečnost naší republiky a zachránili republiku před novou Bílou horou. Jedině my jsme zachránili národ před rozdvojením.*¹⁴¹

Nejpodstatnější sdělení Slánského k únorovým dnům zaznělo 11. března 1948 v parlamentu, při schvalování nové Gottwaldovy vlády.¹⁴² *„Naše republika nebude žádnou diktaturou, ale zůstane demokratickou zemí, zemí nové demokracie, t. j. stále širší a hlubší demokracie. Na rozdíl od buržoasní, předmnichovské demokracie, která dávala všechna práva a svobodu jen malé menšině kapitalistických kořistníků a příživníků [...] Ale pracující lid, který zvítězil, nemá zapotřebí provádět žádnou politiku msty. V tom je právě jeho síla. Nebude se na nikom mstít, nedopustí, aby se na někom, i kdo včera bloudil, páchala jakákoliv křivda, ale bude přísně stíhat každého, kdo by jakýmkoliv způsobem chtěl pokračovat v podvratné a sabotážní činnosti proti lidově demokratickému režimu.*¹⁴³ V jeho pojetí měli komunisté budovat novou a lepší společnost, ale neměli zatracovat ty, kteří se zatím „mýlí“. Rozlišoval však mezi špatně smýšlejícím a „nepřátelským živlem“. Prvního chtěl vychovat, druhého podle jeho parlamentního projevu neváhal zničit.

S tím souviselo jeho předvídání dalších událostí. *„Musíme být dále bdělí a ostrážiti. Potřeli jsme reakci, ale ta nezmizela a nezmizí s povrchu země. Na pokyn svých zahraničních dirigentů a za jejich groše bude se snažit organisovat podzemní činnost a provozovat spolu s cizími špiony záškodnictví a sabotáže proti naší bezpečnosti a našemu národnímu majetku. Budeme však tuto zrádnou havěť stíhat na každém kroku, drtit ji a ničit.*¹⁴⁴ Naznačil také možný vývoj v konfrontaci s plány soupeřů. *„Straší lid tím, že nyní prý bude zaveden režim*

¹³⁹ NA, f. Klub poslanců KSČ, Praha (KP KSČ), kart. 1, a. j. 4, fol. 26–27.

¹⁴⁰ Tamtéž, fol. 27–28.

¹⁴¹ Tamtéž, fol. 27.

¹⁴² Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 352.

¹⁴³ Projev v Ústavodárném shromáždění, 11. března 1948. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [on-line] [cit. 28. ledna 2010]. Dostupný z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/095schuz/s095001.htm>.

¹⁴⁴ Projev v Ústavodárném shromáždění, 11. března 1948. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [on-line] [cit. 28. ledna 2010]. Dostupný z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/095schuz/s095002.htm>.

*diktatury, teroru a msty. Reakční spiklenci chtějí podkládat své vlastní plány a úmysly nám. Kdyby se jim bylo podařilo jejich kontrarevoluční spiknutí, víme, co by následovalo. Pak by zavedli režim pendreků a střelení do pracujícího lidu v ještě horším vydání, než tomu bylo v předmnichovské republice.*¹⁴⁵ Ve Slánského intepretaci událostí se komunisté chopili moci, ale nová společnost bude lepší než minulá a než ta, kterou chystala „reakce“.

¹⁴⁵ Projev v Ústavodárném shromáždění, 11. března 1948. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [on-line] [cit. 28. ledna 2010]. Dostupný z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/095schuz/s095001.htm>.

10 Spolutvůrce represí

10.1 Ústřední akční výbor

Podstatnou událostí, kterou přinesl Únor, bylo ustanovení Akčních výborů Národní fronty (dále AV NF). Jejich vytváření bylo vyhlášeno Gottwaldem, který se o nich zmínil jakoby jen mimoděk v poslední části své řeči na sobotní demonstraci 21. února 1948. Přesto byly prakticky bez jakýchkoliv směrnic, či zákonných úprav ustavovány, obvykle základními organizacemi KSČ. Úkolem AV NF byla „očista“ veřejného života, stal se z nich významný mocenský nástroj.¹ Následná činnost AV NF měla postihnout asi 250 tisíc lidí.²

Zastřešujícím orgánem byl Ústřední akční výbor Národní fronty (dále ÚAV NF), ve kterém byl Slánský jmenován místopředsedou, předsedou byl jmenován Zápotocký a generálním tajemníkem Čepička.³ Slánský se zúčastnil prakticky všech schůzí ÚAV NF. Podle Kaplana bylo úkolem Slánského v této organizaci „přenášení směrnic k provádění těchto čistek, po stranické linii z centra na kraje.“⁴

Ústřední akční výbor Národní fronty vznikl 25. února 1948 celkem s 93 členy, ovšem jen 12 z nich do něj bylo vysláno přímo KSČ. Ostatní členové byli zástupci jiných organizací, např. Ústřední rady odborů, zemědělských organizací atd. I když se většinou jednalo o komunisty, byli členy i příslušníci nekomunistických stran, ovšem bez jakéhokoliv výraznějšího vlivu.⁵

ÚAV NF se dělil na několik oddělení, např. oddělení politické, církevní, kulturní a budovatelské. Každé z nich mělo vlastní komisi nesoucí stejný název. Úkolem politické komise byl dohled, aby se do AV NF nedostali nespolehliví lidé, skutečným cílem ale byla přeměna nekomunistických stran do loutek v rukou KSČ. Každé z ostatních oddělení mělo v oblasti své působnosti de facto stejné cíle.⁶

Problematikou nekomunistických stran se zabývalo vedení ÚAV NF již 27. února 1948. Podle Čepičky měla proběhnout přestavba nekomunistických stran, a to od úplných základů. Měl to být ÚAV NF, kdo měl mít konečné slovo, aby se zabránilo návratu „rozvrtných živelů“.⁷ Zde zasáhl i Slánský, prosazoval, aby byla kontrola funkcionářů ÚAV NF byla stálá. „*Nechceme, abychom dospěli k poměrům, jaké jsme měli. To se nesmí*

¹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 256, 262–263.

² Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 113.

³ Tamtéž, s. 105–106.

⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 92.

⁵ Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 106.

⁶ Tamtéž, s. 108.

⁷ Tamtéž, s. 114.

opakovat.“⁸ Tento požadavek opět vychází z postojů Slánského k nekomunistickým stranám před Únorem. „*Naši soudruzi mnohdy hází příslušníky druhých polit. stran všechny do jednoho pytle. Zevšeobecňují, nevidí, že v druhých politických stranách jsou tyto reakční síly především ve vedení, nahoře mezi jejich aparátem funkcionářů, že však masa těchto socialistických členů, hlavně pak stoupenci, jejich voliči jsou lidé demokraticky smýšlející, kteří jistě uvědoměle nechtějí to, co chtějí ti nahoře.*“⁹

Potvrzuje svá dřívější stanoviska, že v nekomunistických stranách jsou čestní, pokrokoví lidé, pouze vedení je zlé, proto je třeba mu ukázat tu správnou cestu. Přes akční výbory měli být odstraněni ti „zlí“ a následně měli být dosazeni pokrokoví lidé. S jejich pomocí bude možné dosáhnout toho „správného“ uvědomění členské základny a s jejím zapojením začne budování nové společnosti. Nezbytná však měla být kontrola, aby se nevrátily rozvratné živly. To rozhodně neznamená, že by Slánský chtěl, aby očištěné strany měly silnou pozici vedle KSČ, ale chtěl, aby byly v tomto směru pod kontrolou.

ÚAV NF delegoval též Slánského v březnu do armádního poradního sboru při Ministerstvu národní obrany, „*kde bude jménem ústředního akčního výboru NF hájit důsledné provedení očisty v armádě.*“¹⁰

16. února 1949 se konala schůze k blížícímu se výročí Února, na níž bylo shrnuto roční fungování ÚAV NF. Slánský v závěrečném proslovu celkově hodnotil změnu, jakou prodělala Národní fronta. Vychvaloval, jednomyslnost panující v rámci nové NF. „*Je třeba skutečně jiné Národní fronty, než byla ta dřívější, stará Národní fronta, jež ve svém vrcholném orgánu byla seskupením různorodých stran, kde se handlovalo, kde se licitovalo, kde byly nepřekonatelné rozpory. Dnešní Národní fronta je svazkem pracujícího lidu, svazkem dělníků, zemědělců a pracující inteligence, svazkem, který svorně hájí, prosazuje a uskutečňuje zájmy pracujícího lidu. Toto formování svornosti našeho lidu je tu možné proto, že jsme odstranili a dále odstraňujeme třídní záměry reakčních sil, že odstraňujeme vykořisťovatele a příživnické živly [...] Politická jednota národa se může vyvíjet tehdy, jdeme-li cestou k socialismu, protože socialismus odstraňuje kapitalistickou třídu. Jen socialismem se sjednocuje politicko-morálně náš národ a jen tehdy, když uskutečníme socialismus, uskutečníme morálně politickou jednotu našeho lidu.*“¹¹

⁸ Citováno dle Tamtéž, s. 114.

⁹ Projev na ústřední komisi mládeže KSČ, léto 1947. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 4, a. j. 61, fol. 2.

¹⁰ NA, f. Alexej Čepička (100/52), sv. 1, a. j. 3, fol. 6.

¹¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 26, a. j. 181, fol. 39.

10.2 Informbyro II.

V poúnorových represích hrály roli domácí i zahraniční politické události. Další zasedání Informbyra, se odehrálo v Rumunsku v období od 19. do 23. června 1948. Zasedání se soustředilo na snahu Sovětského svazu zformovat svůj mocenský blok způsobem, který zcela likvidoval státní suverenitu jeho členů. V rámci toho se však dostal do konfliktu s Jugoslávií, která se odmítala přizpůsobit. Stalin se rozhodl konflikt s Jugoslávií zmezinárodnit. Druhé zasedání Informbyra přijalo rezoluci o jugoslávské straně s dvěma podstatnými body. Prvním bylo vyhlášení nacionalismu za hlavní nebezpečí komunistických stran v sovětském bloku a druhým byla teorie o neustálém zostřování třídního boje. Podle této teorie s úspěchy socialismu přibývalo jeho nepřátel a jejich odpor se stupňoval. Tato teorie byla od června roku 1948 přítomna ve všech podstatných rozhodováních komunistického vedení.¹²

Na druhém zasedání Informbyra vystoupil s příspěvkem rovněž Slánský. Nejprve vyjádřil jménem KSČ naprostý souhlas s kritikou politiky komunistické strany Jugoslávie.¹³ Ani jinak postupovat nemohl. Zdůraznil, *„že není prostor být mimo oba tábory a že kdokoli opustí antiimperialistický pokrokový tábor, sklouzne na cestu podpory imperialismu. Kdokoli nalomí společnou socialistickou frontu, kdokoli se odloučí od společného mezinárodního hnutí, napomáhá tím splnění nadějí imperialistických plánů na zotročení lidu, včetně vlastních obyvatel“*¹⁴ s tím, že *„postoj k Sovětskému svazu je prubířským kamenem, zásadní otázkou nejenom pro komunisty, ale pro všechny čestné lidi.“*¹⁵ Lze předpokládat, že to myslel zcela upřímně – politice Sovětského svazu byl oddán a kdokoliv se od ní odchýlí, byl v jeho očích jasný nepřítel. Nebylo jiné cesty než té, kterou jde Sovětský svaz. Tyto názory lze v tomto období nalézt v mnoha jeho projevech, nejednalo se jen o prázdné fráze. Na druhé straně se pro Slánského Jugoslávie okamžitě nepřeměnila v naprosté zlo, byť se většina jeho projevu pochopitelně dál nesla v duchu kritiky Jugoslávie a chvály Sovětského svazu, ale dostal se též ke kritice směřující do vlastních řad. *„Po vítězství nad reakcí a dosaženém úspěchu by do strany mohl proniknout pocit uspokojení, že teď všechno půjde hladce, bez velkých obtíží a že v zemi nejsou žádné síly, které by mohly vystupovat proti dalšímu postupu socialismu.“*¹⁶

¹² Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 182–183.

¹³ Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 571.

¹⁴ Tamtéž, s. 571.

¹⁵ Tamtéž, s. 573.

¹⁶ Tamtéž, s. 575.

O výsledcích zasedání znovu podával Slánský zprávu na zasedání předsednictva ÚV 26. června 1948. Nejdříve se věnoval samotné jugoslávské komunistické straně a jejímu odchýlení od linie Sovětského svazu a referoval i o problému nacionalismu. „*Vedení KS Jugoslávie se dostalo v posledních měsících na nebezpečné scestí ve vnitrostranických, vnitropolitických a zahraničněpolitických otázkách [...] Tito, Cardejl, Djilas, Rankovič a ostatní pomlouvali SSSR, že socialismus přestal být v SSSR revolučním, že SSSR přestala hrát svou vedoucí roli [...], že oni [tj. Jugoslávci] jsou povoláni k tomu, aby byli vůdci dělnictva a socialistů [...]* Jugoslávská strana se dostává na antisovětskou linii, na linii nacionalismu [...] Jsou to trockistické zjevy, které nejsou ojedinělé.“¹⁷ O Jugoslávii dále uvedl: „*Bude to veliké překvapení, bude to působit na všechny naše lidi, Jugoslávie je naším spojencem, je tu stará tradice, popularizovali jsme i Tita, máme Titovy závody. Ne všechno co udělali, bylo špatně [...] Pravda také je, že Jugoslávie dosáhla po válce největšího úspěchu v budování.*“¹⁸ Jugoslávie se podle Slánského pod Titovým vedením dostala na scestí, když se odchýlila od politiky Sovětského svazu, ale vše, co dělala, nebylo zlé. Kritiku Jugoslávie ze strany SSSR Slánský přijal, ale přesto Jugoslávii nezatracoval úplně. Nebyl to projev vzdoru vůči Stalinovi, ale spíše Slánského snaha zachovat si alespoň částečně nezávislé myšlení.

Zahraniční dění mělo mít samozřejmě dopad i na domácí scénu. „*I my se musíme poučit na příkladu Jugoslávie, k čemu vede zpyšnění, když se z úspěchů zatočí hlava [...]* Musíme si říci, co pro nás bude znamenat boj proti zbytkům kapitalismu [...] Je třeba přezkoumat naši zemědělskou politiku z nového zorného úhlu. Bude třeba probrat všechny vnitřní otázky strany.“¹⁹

10.3 Sokolský slet a pohřeb Beneše

Na teorii o zostřování třídního boje navázaly domácí události, konkrétně červnový Sokolský slet a zářijový pohřeb Beneše roku 1948, jejichž výsledkem byl tzv. Ostrý kurz v politice. Na jednání ÚAV NF 27. února 1948 vznesl Slánský požadavek, že „*je třeba tam [tj. v Sokolu] vytvořit akční výbor a provést tam reorganizaci.*“²⁰ Tím nastal první konflikt, akční výbor Sokola byl sice již ustaven, ale v květnu ho Sokolové sami zrušili. Před volbami však KSC nechtěla vyvolat nepokoje, tak vše skončilo dohodou. Ovšem mezi členy Sokola se

¹⁷ NA, A ÚV KSČ, f. Předsednictvo ÚV KSČ (02/01), zasedání 26. 6. 1948.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ NA, f. 100/52, sv. 1, a. j. 3, fol. 4.

šířila nespokojenost, zvláště po abdikaci prezidenta Beneše 7. června 1948.²¹ 27. června 1948 se konal Sokolský slet, během nějž nastalo silné vyjádření nespokojenosti nad poúnorovým vývojem.²²

Sletové události se pak dostaly na program Organizačního sekretariátu 9. června 1948. Slánský se zde ke sletu vyjádřil slovy „*Poučení, které nám dal Sokolský slet, je mnohem širší. Naděje reakce se neuskutečnily. Nesmíme to přeceňovat. Nevěděli jsme to jasně, před jaké riziko jdeme. Podceňovali jsme je. Teprve 6. 7. se nám podařilo zmobilizovat stranu. Spočívá to v tom, že po našich úspěších po únoru, po volbách si naši soudruzi mysleli, že se nám nemůže nic stát. Boj kdo s koho musíme ještě vybojovat. Budeme s nimi mít ještě těžký boj. Správně říká rezoluce [tj. jugoslávská], že se třídní boj stále zostruje. Stranu je třeba uvědomit, zmobilizovat. Třeba zaktivisovat stranu z demobilizace, ve které byla po únoru.*“²³ Opakoval, co již sám zmínil na zasedání Informbyra, tedy že strana nesmí usnout na vavřínech a že je potřeba se i nadále soustředit na její akceschopnost. Z jeho strany je už patrné přijetí teze o nebezpečí reakce a dlouhém boji, který KSČ ještě čeká. „*Hlavní vinu nemá 1. kraj, ale my v ústředí. Nevěnovali jsme dostatečnou pozornost sokolské otázce. Mohli jsme z ústředí mnoha věcem zamezit, kdybychom byli ostražití a byli tomu věnovali větší pozornost [...]. Stačilo postavit několik soudruhů na Staroměstské náměstí, kteří mohli zažehnat trapnou situaci, ve které byl soudruh Gottwald.*“²⁴ Tímto prohlášením de facto vztáhl vinu na sebe nebo respektive na své okolí, za které však nesl zodpovědnost.

Následoval návrh na protiopatření „*Co dál? [...] Bude to práce na dlouhou dobu. Nebude třeba jen čistky, ale bude třeba dát někoho na jejich místa? Dát pozor, abychom zachovali tradici Sokola [...]. Velkým problémem bude, jak odstraňovat funkcionáře Sokola dole, dostat na jejich místa komunisty [...]. Předsednictvo ÚAV NF musí jednat o tom, aby akční výbory všude zjišťovaly iniciátory a organizátory a proti nim bude třeba jít. V ústředí je zapotřebí, aby se někdo touto věcí odpovědně zabýval, aby Sokol byl řízen politicky.*

Pokud jde o tisk, nejsem pro kampaň. R[Rudé] P[Právo] to dělalo nevhodně. Sokolové by sami měli [...] říci při tom, že se vyskytly případy hrubé nekázně, které bude třeba potrestat vyloučením ze Sokola [...]. Mluvit o jednotlivých případech, negeneralizovat, nezevšeobecňovat.“²⁵ Opět mělo být řešením zbavit se těch „zlých“, kteří brání správnému uvědomění u řadových Sokolů, a dosazení pokrokově smýšlejících lidí, kteří pod

²¹ Kaplan, K.: *Československo v letech 1948–53*, Praha 1991, s. 26–27.

²² Tamtéž, s. 14.

²³ NA, A ÚV KSČ, f. Organizační sekretariát (02/3), sv. 2, a. j. 63, fol. 10–11.

²⁴ Tamtéž, fol. 11.

²⁵ Tamtéž, fol. 11.

uvědomělým vedením přivedou zbytek Sokola na správnou cestu. Sokol jako celek neměl být poškozen očistou funkcionářského sboru.

Očista v Sokole probíhala v době, kdy se konal pohřeb prezidenta Edvarda Beneše, konkrétně 8. září 1948. Sokolské vedení nabídlo organizátorům pohřbu, že zajistí pořádkovou službu. Mělo jít asi o 50 tisíc mužů a vedení vyzývalo své členy, aby se houfně účastnili pohřbu. Vedení KSČ si až na poslední chvíli uvědomilo, že se vlastně chystá protikomunistická demonstrace. Byla vyhlášena pohotovost Bezpečnosti a Lidovým milicím, které převzaly na pohřbu pořádkovou službu, i přesto došlo na několika místech ke střetu účastníků pohřbu s Bezpečností.²⁶

10.4 Ostrý kurz v politice

Den po pohřbu prezidenta Beneše se Slánský sešel s Gottwaldem a Zápotockým. Výsledky této schůzky a následujících protiopatření pak Slánský prezentoval na zasedání předsednictva ÚV 9. září 1948. Na tomto jednání dal Slánský silný impuls k následujícím represím a k vyhlášení tzv. Ostrého kurzu v politice.

Nejprve ve svém projevu zhodnotil Beneše. *„Rozhodli jsme na poradě se soudr. Gottwaldem, Zápotockým a na podnět soudr. Gottwalda, že při hodnocení činnosti dr. Beneše, musíme říci vše pozitivní, co pro republiku udělal. Myslím, že toto rozhodnutí bylo správné [...] Dr. Beneš od své abdikace mlčel, nic proti nám zjevně nedělal. Podle názoru soudr. Gottwalda je pravděpodobné, že bychom se s ním později dostali do konfliktu [...] řídili jsme se dál názorem soudr. Gottwalda, že ‚není třeba sundávat jeho bustu‘, ale že máme hodnotit jen vše pozitivní.“*²⁷ V této době by protibenešovská kampaň byla stejně kontraproduktivní.

Samotné události kolem pohřbu vnímal tak, že *„reakce chtěla pohřbu využít velkoryse k provokačním akcím, k tomu, co se nepodařilo v únoru [...] Byla z toho protivládní demonstrace [...] Správně jsme charakterizovali tuto věc jako pokus o puč. To také bylo. Reakce chtěla ovládnout ulici. Byly vydány letáky, které vyzývaly k otevřenému boji, k obsazování sekretariátů, nádraží, pošt atd.“*²⁸ „Puči“ se však podařilo zabránit, *„v Praze jsme natáhli provazy na Václavském nám. Před civilisty, před ně se postavilo dělnictvo ze závodů a ozbrojená milice. Na Václavském nám. a Národní třídě bylo 14.000*

²⁶ Kaplan, K.: *Československo v letech 1948–53*, Praha 1991, s. 14–15.

²⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

²⁸ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 232; NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

*příslušníků milice, na Pankráci jich bylo na 2.000. Psychologicky velmi dobře působilo vystoupení milice. Sám jsem se o tom přesvědčil.*²⁹

*Nechyběly návrhy na opatření „dělníci žádají rázný postup proti reakci. Podle mého byl nejvyšší čas, abychom proti reakci zakročili. V poslední době se stupňovaly akce reakce až nebezpečně [...] Je nejvyšší čas, abychom učinili silnější opatření proti reakci. Také s. Gottwald doporučuje, abychom využili této situace k tomu a udělali řadu důležitých zákroků proti reakci³⁰ [...] V první řadě bude třeba, aby byla ukázána pravá tvář reakce. Měli bychom publikovat několik letáků, kde vyzývají k vraždění, k občanské válce, volají po smrti soudr. Gottwalda.*³¹ Z pohledu taktiky komunistů navrhoval rozumná opatření. Nepřítele bylo nutné nejprve očernit, vyvolat proti němu odpor.

Slánský přišel i s dalšími návrhy postupu. *„Nyní bude přijat ve vládě zákon na ochranu republiky. To je dobré, ale myslím, že to nestačí, a doporučuji, abychom přijali zákon o pracovních táborech. Bude to mít velmi dobrý vliv mezi dělnictvem [...] V cizině nám to stejně neuškodí, říká se tam už dnes, že máme koncentráky. Výchova a přemlouvání nestačí a je třeba volit ráznější postup. Podle mého je také třeba ostřeji postupovat proti živnostníkům a obchodníkům, kteří štvou proti režimu. Také proti kulakům musíme postupovat.*³² Po Únoru Slánský sliboval, že nenastane teror, ovšem zároveň slíbil, že se strana bude bránit proti každému nepříteli. Z jeho pohledu část Sokolů, část účastníků pohřbu a celkově „lidi jim podobní“ byli nepřátelé, kteří svými činy chtějí překazit to, k čemu má společnost směřovat. S takovými lidmi je proto nutné jednat nemilosrdně. Vůči nepřátelům měly být uplatněny diktatura a teror.

V projevu je však výrazný rozpor s jeho prohlášením ohledně živnostníků a rolníků v projevech před Únorem i po něm. Například na jednání parlamentu 11. března 1948 hlásal. *„Reakcionáři straší lid lží o tom, že prý nyní je ohroženo soukromé vlastnictví rolníků, živnostníků a jiných středních vrstev. Pravda však je, že lidově demokratický režim ústavně zajistí majetek všech pracujících lidí, tedy i majetek a půdu rolníků do 50 ha, majetek živnostníků s méně než 50 zaměstnanci, majetek všech pracujících vrstev.*³³ Obrat souvisí

²⁹ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

³⁰ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 232; NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

³¹ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

³² Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 232; NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

³³ Projev v Ústavodárném shromáždění, 11. března 1948. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [on-line] [cit. 28. ledna 2010]. Dostupný z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/095schuz/s095002.htm>

celkově s poúnorovou politikou KSČ, ne s názorovou nestálostí Slánského. Důvody tohoto obratu by si zasloužily samostatný výzkum.³⁴

Na závěr jednání předsednictva ÚV zmínil Slánský, že zákon o pracovních táborech by bylo vhodné připravit již do 14 dnů, že je třeba jednat rychle, ihned začít velkou kampaň a je nutné oživit akční výbory. V případě čistek Sokola ještě hovořil o tom, že je třeba brát ohled na to, že v jejich vedení jsou i komunisté a mají být odstraněni jen skuteční „škůdci“, ale nebyl pro suspendaci celého vedení.³⁵ Uvědoměli měli dále působit na zbytek Sokola.

Po vystoupení Slánského na předsednictvu ÚV 9. září 1948 se dalo soukolí represí do pohybu. Vznikl zákon na ochranu republiky, byla zahájena akce B, jejímž cílem bylo vystěhování politicky nepohodlných osob z velkých měst, a nastalo budování táborů nucených prací.³⁶ Na dalším zasedání předsednictva ÚV 20. září 1948 Slánský navrhol „Každý, kdo byl odsouzen na základě zákona na ochranu republiky, byl po odpykání trestu ještě poslán do pracovního tábora.“ Měla tu podle něj být možnost, aby byl do táborů poslán člověk odsouzený i na základě jiných zákonů.³⁷ Myšlenku táborů dále rozváděl: „myslím, že v první době pošleme do pracovních táborů 20-30 tisíc.“³⁸ To byl však jen začátek. Dle Kaplana se represe tohoto typu nesetkaly s kladným přijetím ze strany Moskvy, byly považovány za příliš měkké, neodpovídaly stalinskému učení o zostřování třídního boje.³⁹

Bylo třeba být přísnější, což ukázal Slánský na poradě krajských tajemníků 22. září 1948, na které rozváděl své myšlenky o represí ze zasedání předsednictva ÚV. „Po návratu s Gottwalda ze Sovětského svazu přijde náš ÚV, předsednictvo strany s celou řadou nových taktických problémů, propracuje nově politiku strany na celé řadě úseků tak, jak to odpovídá

³⁴ Důvody lze hledat:

1) v politice zostřování třídního boje, v jejímž rámci byl třídní nepřítel mnohdy nalézán právě v drobném živnostnictvu. Se zostřováním třídního boje je spojena Studená válka, během ní se objevila sovětská snaha sjednotit svůj blok na základě vlastních představ a zkušeností.

2) ve zmíněném opojení z vítězství, které vedlo ke glorifikaci dělnické práce a k zatracování ostatních složek společnosti.

3) v zásobovací krizi z léta roku 1948, za jejíhož hlavního viníka byl označen černý trh, tj. obchodníci.

4) v poukazování na jejich nebezpečnost v souvislosti se Sokolským sletem a pohřbem Beneše. Marek, P.: *České živnostnictvo 1945-1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*, Brno 2006, s. 130–133. Zajímavé hodnocení obratu živnostenské politiky podala Marie Švermová: „Podvedli jsme desetitisíce lidí, kteří důvěřovali našim ujištěním o zásadách naší živnostenské politiky [...] ztrácela se spontánní důvěra ve stranu, začalo chytračení a neupřímnost, která se vymstila v celkové politické a morální atmosféře v národě a ve straně. Strana se stávala jinou, než jakou jsme ji při založení vytvořili – se soudružskými vztahy, s vysokými politickými a etickými hodnotami, s hlubokými humanistickými základy, se kterými jsem se pustila do práce na jaře roku 1945“ Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008, s. 230.

³⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

³⁶ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 92.

³⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 20. 9. 1948.

³⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6, a. j. 100, fol. 10.

³⁹ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 233–234.

*novým podmínkám zostřujícího se třídního boje.*⁴⁰ Represe musely proběhnout, neboť (abychom parafrázovali Slánského slova) kapitalisté, vesničtí boháči se nesmíří s danými poměry a budou klást odpor, který bude přímo úměrný růstu socialistického blahobytu.⁴¹ To lze interpretovat jako jasné přijetí Stalinovy teorie o neustálém zostřování třídního boje. Ve Slánského podílu na represích musíme pochopitelně vidět inspiraci nebo dokonce přímý zásah ze strany Stalina a jeho okolí. Existence „nepřítele“ a zásah proti němu, jak Slánský po Únoru sliboval, by se odehrál i bez Stalina, i když možná v omezenější míře. V represích Slánský spatřoval nástroj, jak očistit společnost, mohl se zbavit těch, kteří zcela odmítali komunistickou vizi společnosti.

V další části jeho projevu na poradě krajských tajemníků se znovu objevila kritika, že po „vítězství pracujícího lidu“ strana povolila v aktivitě. Slánský pranýřoval funkcionáře za to, že po Únoru podcenili reakci a že považovali třídní boj za ukončený. Kritizoval, že navzdory názoru o zbabělosti buržoazie během Února nelze předpokládat, že bude dál zbaběle ustupovat.⁴² Opět je zřejmá snaha o akceschopnost strany, která se neměla stát strnulým organismem, ale musela hledat nepřítele. Slánský opět navrhol přesný postup. *„Ukázat tvář reakce jako agentů zahraničních nepřátel, jako vrahů, banditů, žhářů a sabotérů [...] Musíme potříit shovívavý liberální poměr vůči reakci [...] názor, že nějakým ostrým zákrokem zhoršíme situaci a popudíme proti sobě reakci, tento názor ve straně byl a namnoze i je a my jej musíme ostře potírat a ukázat jeho chybnost, závažnost a škodlivost. Musíme uplatňovat ostrá administrativní opatření proti reakci. Musíme přestat reakci hrozit. Právě nám bylo vytýkáno, že mnozí představitelé strany pronášejí silná slova, ale skutek utek.*⁴³ Proti těm, co považoval za nepřátele, nebyl rozhodně shovívavý.

V zemi následovala další vlna represí, nastaly útoky proti střední třídě, kolektivizace zemědělství, čistky v řadách inteligence a církve. Slánský stál od počátku v čele těchto represí.⁴⁴ Ne ve všech případech zastával radikální stanovisko; například nechtěl výrazně vystoupit proti církvi a usiloval spíše o zachování stávajících poměrů.⁴⁵ Avšak o čistky ve státním aparátu a postupně i ve straně aktivně usiloval a byl dokonce jedním z jejich hlavních strůjců.

⁴⁰ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 234; NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6, a. j. 100, fol. 7–8.

⁴¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 6, a. j. 100, fol. 2.

⁴² Tamtéž, fol. 2.

⁴³ Tamtéž, fol. 9.

⁴⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 92.

⁴⁵ Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 128.

10.5 StB, sovětští poradci a politické procesy

Slánský de facto převzal řízení Státní bezpečnosti (dále StB), disponoval v ní podrobnějšími informacemi než Gottwald (kterému ovšem byly jakékoliv závažnější informace sdělovány).⁴⁶ StB byla na přelomu čtyřicátých a padesátých let vyňata z pravomoci vlády a svěřena komunistickému ústředí. V kompetenci Slánského nebyly pochopitelně každodenní problémy fungování StB, ale vedoucí činitelé bezpečnosti ho mnohdy žádali o rozhodnutí v důležitých bezpečnostních otázkách, informovali ho o chystaných akcích a dostávali od něj pokyny. Mnohdy brali jeho názory jako stanovisko strany.⁴⁷ O rozhodnutích Slánského týkajících se hlavních bezpečnostních akcí tehdejší ministr vnitra Nosek mnohdy ani nevěděl. Slánský také získával informace o Bezpečnosti prostřednictvím zmíněného Švábova evidenčního odboru, který v ní měl své agenty.⁴⁸

Šváb začal v StB působit také přímo, podle instrukcí od Slánského ze září 1949 měl Šváb vytvořit v rámci StB zvláštní útvar, v jehož kompetenci by byly stranické a státně důležité případy. Vyšetřování, které dosud bylo v režii komunistických institucí, se přeneslo přímo do StB a mohlo tak využívat její aparát. Tato skupina podléhala přímo Slánskému a Gottwaldovi, do jejich kompetencí nesměl zasahovat ani ministr vnitra ani velitel StB.⁴⁹

Součástí poučkových represí se staly i politické procesy, ve kterých sehrál podstatnou roli příchod sovětských poradců, kteří dostali na starost přípravu velkých procesů. Nátlaky na přijetí sovětských poradců se objevily již v létě roku 1948 a byly adresovány převážně Slánskému, který je zpočátku odmítal.⁵⁰ V příchodu sovětských poradců se angažoval Štěpán Plaček,⁵¹ velitel vnitrostátního zpravodajství,⁵² který později uvedl: „*Slánský tento návrh zamítl s odůvodněním, že taková prosba by byla netaktní, poněvadž sovětská místa by je*

⁴⁶ Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*, Brno 1999, s. 175.

⁴⁷ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 236.

⁴⁸ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 94.

⁴⁹ Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999, s. 39.

⁵⁰ Tamtéž, s. 27.

⁵¹ Štěpán Plaček, (30. srpna 1909 – 25. února 1922) pocházel z židovské rodiny, studoval německojazyčné gymnázium a následně v letech 1927–1933 absolvoval právnickou fakultu UK. V roce 1928 vstoupil do KSČ, byl aktivní v její pražské organizaci. Okupaci strávil v Protektorátu, v lednu 1945 měl být odvezen do Terezína, ale podařilo se mu ukrýt. Po válce byl na doporučení Slánského zařazen na min. vnitra, kde se věnoval zpravodajství. Úzce spolupracoval se sovětskými zpravodajci a zasazoval se o jejich vyslání, posléze krátce působil na min. spravedlnosti. V roce 1949 byl zatčen, odsouzen k 15 letům vězení a podmíněně propuštěn v roce 1957. V šedesátých letech byl rehabilitován, po propuštění začal pracovat jako knihovník, tuto činnost vykonával do roku 1964, kdy nastoupil do Ústavu pro mezinárodní politiku. Kalous, J.: Štěpán Plaček. In *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, roč. 4, Praha 2006, s. 107–148.

⁵² Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 67.

musela zamítnout. Když jsem [tj. Plaček] tento výrok opakoval Tichonovovi,⁵³ řekl tento doslova, že nechce, abychom viděli do jeho bardaku (bordelu).⁵⁴ Další požadavky na přijetí poradců se objevily v polovině roku 1949 a na podzim téhož roku. Iniciativu zde projevovat Šváb, který naléhal na Slánského, aby došlo k jejich akceptování.

Gottwald spolu se Slánským nakonec podlehl, hlavně kvůli mezinárodním souvislostem a kvůli maďarskému monstrprocesu s Rajkem⁵⁵ v září 1949. Po tomto procesu mělo následovat hledání nepřítele ve vlastních řadách, při kterém měli být nápomocni právě sovětští poradci. Slánský měl poradce znovu odmítat a na schůzích předsednictva tvrdit, že KSC na rozdíl od jiných komunistických stran nebyla před rokem 1938 v ilegality a do jejich řad nemohly proniknout nepřátelské živly, takže poradci nejsou zapotřebí.⁵⁶ Podle Kaplana tu mohla sehrát roli i skutečnost, že Slánský byl nepochybně oddán Sovětskému svazu, ale přeci jenom v dílčích jednotlivostech projevovat náznaky jisté obezřetnosti při uplatňování některých sovětských praktik.⁵⁷ Právě to se mohlo odrazit i v odmítání poradců.

Gottwald a Slánský se nakonec zalekli, že by na ně mohla padnout odpovědnost a že by mohli být podezíráni z neochoty odhalit spiknutí ve vlastní zemi. 16. září 1949 tedy byla odeslána Gottwaldova žádost o vyslání poradců, kterou sepsal Slánský. Žádosti bylo pochopitelně vyhověno. Gottwaldovým záměrem bylo, aby poradci přijeli splnit pouze jednorázový úkol, najít „československého Rajka“, tedy nepřítele ve vlastních řadách, a připravit český monstrproces. První poradci, M. T. Lichačov⁵⁸ a N. I. Makarov,⁵⁹ se v Československu objevili v říjnu 1949. Vytvořili ucelenou, vnitřně organizovanou skupinu, která získala vůdčí postavení v rámci StB. „Rajka“ tehdy nenašli, ale zato připravili proces s Miladou Horákovou. M. T. Lichačov i N. I. Makarov byli v častém kontaktu s Gottwaldem i se Slánským.⁶⁰

⁵³ Sovětský zpravodajský důstojník působící v Praze. Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999, s. 26.

⁵⁴ Citováno dle Kalous, J.: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSC*. Praha 2010, s. 75–76.

⁵⁵ László, Rajk (8. března 1909 – 15. října 1949) byl od roku 1931 členem komunistické strany, byl aktivní ve Španělsku během občanské války. V letech 1939–1941 byl internován ve Francii, po ilegálním návratu 1941–1944 byl vězněn v Maďarsku. Od roku 1945 byl členem politbyra ÚV KS Maďarska, v letech 1945–1948 min. vnitra, posléze min. zahraničí. V roce 1949 byl na základě falešného obvinění odsouzen k smrti a popraven. *Malá československá encyklopedie*. 5 sv., Pom–S, Praha 1987, s. 245.

⁵⁶ Fiala, J.: Úloha sovětských poradců v československé bezpečnosti při přípravě a provedení politických procesů v letech 1949–1954. In Šimánková, A., Vorel, J.: *Československá justice I.*, sešit 8, Praha 2003, s. 293.

⁵⁷ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 289.

⁵⁸ Mikhail Timofejevič Lichačov, (29. listopadu 1913 – 19. prosince 1954) pocházel z chudé rolnické rodiny, od počátku třicátých let byl v bezpečnostních složkách. 13. července 1951 zatčen a v prosinci 1954 popraven v souvislosti s „případem Abakumov“. Petrov, N. V.: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954: spravocník*, Moskva 2010, s. 548.

⁵⁹ Nikolaj Ivanovič Makarov (?? 1905 – 29. března 1976) se narodil do rodiny truhláře, byl vyučeným zámečníkem. Od konce dvacátých let působil v bezpečnostních složkách, v roce 1955 byl propuštěn a vyloučen z KSSS. Tamtéž s. 568–569.

⁶⁰ Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999, s. 25–28.

Nejednalo se o jediné poradce. Po skončení Rajkova procesu následovaly výzvy k zesílení ostražitosti a bdělosti. 3. března 1950 předložil Šváb Slánskému návrh na pozvání další skupiny poradců, aby v každém odboru StB působil alespoň jeden poradce. Šváb jich požadoval šestnáct, Slánský snížil jejich počet na dvanáct. Od května 1950 do prosince 1950 následoval příliv dalších poradců, dokud Slánský neobdržel zprávu od ministra Kopřivy, že až na jednoho jsou všichni poradci na svých místech.⁶¹ Avšak Gottwald se Slánským se podle všeho ještě na jaře 1950 snažili zabránit vytvoření stálého systému sovětských poradců v orgánech bezpečnosti, o čemž M. T. Lichačov i N. I. Makarov podali do Moskvy zprávu. „*Dospěli jsme k pevnému přesvědčení, že soudruzi Gottwald a Slánský nechtějí mít naše poradce a zřejmě se obávají toho, že poradci budou o mnohém vědět a budou Moskvu o všem informovat.*“⁶²

Poradci nebyli jediní, kdo se podílel na vytváření procesů. Zásadní podíl na jejich tvorbě měl sám Slánský, který stál přímo u jejich zrodu. Byl členem těch stranických orgánů, ve kterých vznikla myšlenka jejich rozpoutání a odkud byly též řízeny. Kromě již zmíněných stranických orgánů, jako bylo předsednictvo ÚV, politický sekretariát a sekretariát ÚV, se jednalo o tzv. bezpečnostní pětku. Byla to pětice lidí⁶³, kteří rozhodovali o zatčení a věznění významných osob. Obdobné instituce vznikly i v krajích a okresech, ovšem nebyly samostatné a dostávaly závazné pokyny z centra.⁶⁴

O Slánské činnosti se v devadesátých letech vyjádřila také jeho manželka Josefa. „*Byl z ní odvolán s odůvodněním, že je proti třídnímu nepříteli slabý a vystupuje málo energicky. I když se teď o něm říká pravý opak, pravda je, že Ruda byl člověk citlivý, čestný a dovedl spolupracovat s lidmi.*“⁶⁵ Nepodařilo se dohledat žádný dokument, který by potvrdoval, že byl Slánský z bezpečnostní pětky odvolán. Stejně tak je nutné přihlídnout ke skutečnosti, že se jedná o vyjádření manželky bránící jméno svého muže. Na druhé straně je toto prohlášení do jisté míry v souladu se Slánského pojetím nepřítel. O Slánského činnosti v souvislosti s represemi se zmiňuje i jeden z dokumentů tzv. Pillerovy komise. „*Stanoviska, které zde [tj. politický sekretariát] R. Slánský zastával je dnes obtížné rekonstruovat. Zápisy ze schůzí jsou zachovány teprve od září 1951. V zápisech jsou zachyceny pouze přijatá usnesení a jména*

⁶¹ Tamtéž, s. 30.

⁶² Volokitina, T. V. al.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa: stanovlenije političeskich režimov sovětskogo típa 1949–1953: očerki istorii*, Moskva 2002, s. 624.

⁶³ Kromě Slánského by se mělo jednat o Gottwalda, Zápotockého, Kopřivu a Bacílka, někdy Čepičku, Dolanského a Širokého. Tamtéž, s. 133.

⁶⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 94.

⁶⁵ Bekrová, K.: *Politické procesy...*, Praha 2014, s. 73–74 [online]. [cit. 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>.

*funkcionářů, kteří překládali návrhy [...] ze zápisů vyplývá, že R. Slánský osobně nepřekládal žádný návrh [...] Odpovědnost R. Slánského za práci tohoto orgánu zůstává anonymní. Nese v tomto případě stejnou politickou odpovědnost jako ostatní členové; je však třeba uvést, že politický sekretariát začal předběžně projednávat rozsudky smrti až v době, kdy R. Slánský byl již zatčen.*⁶⁶

Slánskému v té době náležela funkce předsedy bezpečnostní komise ÚV KSČ, do značné míry mu tedy podléhal bezpečnostní aparát. Ve spojení s působením ve zmíněné bezpečnostní pětce mu to zaručovalo významné postavení.⁶⁷ Samotná bezpečnostní komise⁶⁸ existovala již před Únorovým převratem pod Bezpečnostním oddělením ÚV KSČ a měla rozšiřovat komunistický vliv v bezpečnostních složkách státu. Po převratu se její kompetence změnily. Jejím úkolem byla výstavba ozbrojených útvarů ministerstva vnitra, Lidových milicí a problematika vězeňství. Měla rozsáhlé pravomoci, v rámci kterých mohla jménem strany ukládat úkoly ministrům a velitelům bezpečnostních složek.⁶⁹ Komise se projednávala všechny trestní věci politické povahy, u nichž byl navržen trest smrti, její rozhodnutí bylo pro soudy závazné. Tato praxe trvala od roku 1949 až do zrušení komise v roce 1951.⁷⁰ Během své existence rozhodla o 52 politických procesech, ve kterých bylo navrženo 92 trestů smrti, u 48 byl vyjádřen souhlas s trestem, u zbytku došlo ke změně na doživotí.⁷¹

Rudolf Slánský měl tedy výrazný podíl na nezákonnostech tehdejší doby, ale na druhé straně, v něm nelze spatřovat jediného strůjce represí.⁷²

V kontextu této podkapitoly je nutné uvést jeho základní postoje k nepříteli z meziválečné éry: *„Klademe hlavní vinu na vůdčí soudruhy, na ty, kteří měli vésti stranu, určovat směr; Víme velmi dobře, že velká většina reformistických vůdců nikdy nebude brát jednotu odborů upřímně; soc. dem. vůdcové nemohou pochopit tento smysl jednotné fronty. Bojí se jí.; Zatím co soc. demokratičtí dělníci svírají pěstě proti těm, kteří jim zhoršují jejich poměry [...] vůdcové těchto soc. dem. dělníků chtějí svojí mírností, svým blahovolným postupem vůči reakční koalici pohnouti p. Švehlu, aby je znovu vzal do vlády; A co činí soc. dem. a nár. soc. vůdcové, tito „obhájci demokracie“? Spolu s buržoasií v jednotné*

⁶⁶ NA, f. Pillerova komise (nezpracováno), kart. 12, informace: Lesjuk, P.: Rudolf Slánský, s. 23.

⁶⁷ Tamtéž, s. 94.

⁶⁸ Co se týče jejího složení, tak kromě předsedy Slánského měla komise proměnlivé složení. Jednalo se o Noska, Švába, Pavla, Veselého, Závodského, Čepičku, Raise, Kopřivu, Vyškovského. Dvou schůzí se zúčastnil i Gottwald a Zápotocký. Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999, s. 178.

⁶⁹ Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, s. 178.

⁷⁰ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 235.

⁷¹ Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*, s. 178–179.

⁷² Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 236.

*reakční frontě s ní provádějí tento fašistický útok na pracující lid; Každý nezaujatý příslušník dělnických řad se musí ptát, proč socialističtí ministři, kteří špatné výsledky své činnosti ve vládě vždy odůvodňují silou měšťáků a slabostí dělnických sil, se zřikají tak veliké pomoci a podpory, jakou představuje komunistická strana.*⁷³ Tyto postuláty ohledně nepřítele lze u Slánského vysledovat v celém meziválečném období, stejně jako po roce 1945 a po únoru 1948.

Slánského základní premisou bylo, že nepřítel je přítomen ve „vedení“, jsou to ti nahoře, ať v rámci KSC, nebo v rámci opozice. Nepřítel je vedení, které zastává jinou názorovou platformu, které se odmítá vzdát, a která je v opozici vůči komunistickým idejím. Takový nepřítel musí být z logiky věci zničen. V případě sociální demokracie se sice jednalo o jednoznačnou aplikaci taktiky jednotné fronty „zdola“, ale nejednalo se o technický prostředek, který si Slánský oportunisticky zvolil, aby dosáhl moci. Tento pohled na nepřítele zastával po celou svoji kariéru i v rámci jiných případů.

Koncepce „nepřítel – vedení“ je však důležitá z hlediska taktiky boje proti němu. Nepřítel jako „vedení“ musí být zničen. Zničení naopak nemají být ti, kteří vedení následují, ať už jsou to spolustraníci, sociální demokraté, či členové jiné názorové skupiny. „*Vykládá-li si dělnickou vládu některý bolševický založený soudruh nesprávně, je to u něho jen úchylka, kterou možno okamžitě napravit změnou názoru.*“⁷⁴ Nepřítel není ten, kdo se mýlí, nejsou to ti, kteří jen naslouchají špatnému vedení. Takové lidi není důvod v rámci boje zničit, ale mají být přivedeni na *správnou* cestu. Smyslem boje s nepřítelem nebylo pouhé vypořádání se s protistranou a zajištění mocenských pozic, ale de facto prosazení vlastní názorové platformy a legitimizace cíle. Tento postoj lze u Slánského vysledovat po celou jeho politickou dráhu, vycházel z jeho vlastního přesvědčení, z jeho postojů a z jeho *habitu*, které nabyt už v meziválečné éře a vytříbil se po roce 1945 a 1948. Jeho poměr k nepřítelům po únorovém převratu byl stejný jako vůči těm z dvacátých let. Útoky na Šmerala či později Jílka měly sloužit k prosazení směru a idejí, které zastával, a represe po roce 1948 měly jeho ideje ochránit.

⁷³ Dnešní diskuze – boj o změnu oportunistického charakteru strany v bolševický. *Rudé právo*, 30. října 1924, roč. V., č. 255, s. 2–3.; Do boje za Jednotu odborů! *Dělnický deník*, 19. července 1925, roč. VIII., č. 164, s. 1; Pan Čepek pokračuje v kampani proti jednotné proletářské frontě. *Dělnický deník*, 26. listopadu 1926, roč. IX., č. 273, s. 3; Čeho se buržoasie v obecních volbách nejvíce bojí? *Dělnický deník*, 9. října 1927, roč. X., č. 231, s. 2.; Přes teror a zrady nám patří budoucnost. *Mladá garda*, 1933, roč. IV., č. 11, s. 1–2.; Trpělivost lidu je u konce. *Rudé právo*, 8. září 1935, č. 210.

⁷⁴ Dnešní diskuze – boj o změnu oportunistického charakteru strany v bolševický. *Rudé právo*, 30. října 1924, roč. V., č. 255, s. 2–3.

Na základě Slánského textů lze říci, že nechtěl masový teror, ale přesvědčovat a naučit *správnému* směru, represe neměly být de facto trvalou součástí systému, časem by ztratily smysl. Měsíc po Únoru na uzavřeném fóru stranických funkcionářů, na kterém mohl otevřeně prezentovat svůj názor, uvedl: „*Je třeba, abychom nyní my komunisté, právě proto, že jsme zvítězili, dovedli nasadit smířlivou pozitivní budovatelskou tvář, musíme dávat pozor, abychom nepřeháněli v očistě [...] musíme jim ukázat, že se nestane to, co čekají, čekají, že nyní když komunisté vyhráli, že přijdou a budou se mstít [...] Oni čekali, že kdyby zvítězili, že budou komunisty všet [...] máme za sebou velkou většinu národa, my nepotřebujeme takových cest [...] to ovšem neznamená, že máme býti shovívaví vůči reakčníkům, [...] ale je třeba vědět, že těchto je jen malá menšina [...] a my bychom si jich mohli nadělat víc, kdybychom k nim do jednoho pytle házeli lidi, kteří jen bloudili.* [zvýrazněno J. Ch.]“⁷⁵ Represe se proměnily v permanentní teror nikoliv proto, že by Slánský změnil názor, ale protože si uvědomil množství nepřátel, kteří rozhodně netvořili o menšinu.

Slánský opětovně pochopil logiku *pole*. Komunisté dosáhli toho, o co celou dobu usilovali, získali moc ve státě a možnost zformovat ho podle svých představ. Pohřeb Edvarda Beneše a Sokolský slet Slánskému ukázaly, že je velké množství lidí, kteří nesouhlasí s jeho vizemi. Nejednalo se o lidi, kteří by se *mýlili*, ale o nepřátele (a nejen ty ve vedení), kteří měli jiný názor. Ti museli být zničeni, neboť je nebylo možné přesvědčit o opaku. Bez jejich zničení by nedosáhl cíle – nové a lepší společnosti. Teror byl v tomto kontextu z pohledu řady komunistických představitelů nezbytný.

K represím přispěly i Studená válka a teorie zostřování třídního boje, byť pouze v míře jejich intenzity. Slánský rozpoutal represe, aby ukázal, že disponuje novým *symbolickým kapitálem* vůči Moskvě, která represe vyžadovala, ale stejně tak vůči domácí scéně.⁷⁶ Síla *pole* přerostla *habitus*, avšak hnacím motorem Slánského bylo jeho vlastní přesvědčení, které má kořeny v meziválečné éře, a uvědomění si skutečnosti o množství nepřátel na domácí scéně. Uveďme však, že smyslem těchto řádek není obhájit Slánského, který bez debat nese odpovědnost za teror po roce 1948, ale poukázat na *logiku*, ze které vycházela jeho strategie, jeho *habitus* se stal zdrojem teroru.

⁷⁵ Referát s. Slánského na poradě krajských politických tajemníků dne 23. III. 1948, s. 15–16. NA, f. KSČ - ÚV 1945-1989 - Rudolf Slánský, nezpracováno.

⁷⁶ Historik Kevin McDermott konstatuje, že hlavní odpovědnost za represe v Československu nelze svalit zcela na Stalina a jeho politiku, je nutné mít na zřeteli domácí zdroje teroru (následky Mnichovské zrady, válečného teroru apod.), s tím, že požadavky na boj s nepřítelem, mnohdy nevycházely jenom „shora“, ale objevovaly se často u nižších funkcionářů, řadových straníků, ale i nekomunistů. Viz. McDermott, K.: *Communist Czechoslovakia, 1945–89: a political and social history*, London 2015, s. 63–64.

11 Před procesem

11.1 Jugoslávie, Rajk a Informbyro III.

V procesu s Rudolfem Slánským měly vliv i mezinárodní souvislosti, které jsou spojeny se Sovětským svazem. První z nich bylo druhé zasedání Informbyra a jugoslávský problém. Titova Jugoslávie se rozhodla jít vlastní cestou a odmítla stát se loutkou Moskvy a Stalina, což pro Moskvu v jejích mocenských zájmech znamenalo velký problém. Mohlo dojít k tomu, že by vlastní směr začaly prosazovat i ostatní země dosud podléhající jejímu vlivu. Moskva se proto rozhodla spor s Bělehradem převést na mezinárodní úroveň a učinit z něj konflikt světového komunistického hnutí.¹

Jedním z prostředků boje proti Jugoslávii se staly politické procesy, které mířily přímo do komunistických řad. Cílem bylo zastrašit vedoucí komunistické funkcionáře jednotlivých zemí, ukázat jim, jaké nebezpečí jim hrozí, pokud se odkloní od správné a jediné linie. Sovětské vedení chtělo ukázat jugoslávské představitele jako organizátory mezinárodního spiknutí proti Sovětskému svazu a jeho spojencům. Prostředkem byly právě politické procesy, které postupně zasáhly prakticky každou zemi východního bloku, obžalovaní v nich vystupovali coby spojenci Tita.

Z mezinárodního hlediska byl druhým důležitým faktorem „případ Noel Field“. Field byl levicově orientovaný pracovník amerického ministerstva zahraničí, který se ve třicátých letech stal spolupracovníkem sovětské tajné služby. Moskva se ho po válce chtěla zbavit prostřednictvím monstrprocesu. Field byl v květnu 1949 zatčen, ale proces se nakonec nekonal. Sovětská bezpečnost ale chtěla použít Fieldův případ jako výchozí bod k velkému střeoevropskému procesu s komunistickými funkcionáři.²

Dalším podstatným prvkem byl zmíněný maďarský proces s Lázslem Rajkem, maďarským ministrem zahraničí, ze září 1949. Odrazilo se v něm zatčení Fielda³ a v souvislosti s ním byl též uvězněn československý občan Gejza Pavlík⁴. Během výslechů Fielda a Pavlíka vznikl seznam asi 60 funkcionářů KSČ podezřelých z protistátní činnosti. Maďarské bezpečnostní orgány tvrdily, že spiklenecké centrum související s Rajkem má

¹ Viz Ströbinger, Rudolf: *Vražda generálního tajemníka*, Brno 1991, s. 19–27.

² Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 37, 43, 46.

³ Tamtéž, s. 44–45.

⁴ Slovenský levicově orientovaný intelektuál. V roce 1939 emigroval s manželkou do Švýcarska, kde se seznámil s Noelem Fieldem, spolupracovali v americké charitativní organizaci USC. Podmínkou pro poskytování pomoci ze strany USC bylo předávání informací o sociální a hospodářské situaci v dané oblasti. Tamtéž, s. 52–53.

kořeny v Československu.⁵ Po tomto procesu začalo v Československu hledání tzv. „československého Rajka“, nepřítelů ve vlastních řadách, ve kterém se měli angažovat zmínění sovětské poradci. Rajkův proces byl politicky uzavřen tzv. druhou jugoslávskou rezolucí Informbyra na jeho třetím zasedání v listopadu 1949. Jejím výsledkem bylo zesílení hledání nepřátel ve vlastních řadách.⁶

Na tomto zasedání Informbyra vystoupil Rudolf Slánský potřetí a naposledy.⁷ K maďarskému procesu se vyjádřil, že „*Rajkův proces velmi pomohl Československu. Ukázal, že Tito, tento superšpión, připravoval v zájmu válečných plánů anglo-amerických imperialistů vyrvat lidové demokracie z tábora socialismu a míru a vrátit je do tábora imperialismu.*“⁸ Také odsoudil Tita. „*Odporné cíle Titovy bandy nejsou omezeny jenom na Jugoslávii. Tato banda ve službách válečných štvárců se snaží infiltrovat své agenty do všech komunistických stran lidových demokracií, aby je podlomila zevnitř [...] Musíme zvýšit bolševickou bdělost v rámci strany, abychom odhalili všechny agenty imperialismu a vymýtili je ze strany.*“⁹

Slánský zpočátku odmítal sovětské poradce s odůvodněním, že v KSČ agenti být nemohou. V projevu už ale tuto možnost připustil. Mohl nabýt přesvědčení, že „agenty imperialismu“ do strany skutečně pronikli, a tak je třeba stranu očistit? Proti očistě samotné nic nenamítal. Jak bylo zmíněno v kapitole o budování strany, Slánský chtěl mít stranu „čistou“ za všech okolností, byť byl tento termín směřován vůči „reakcionářským živelům“, kteří se chtěli ukrýt po Únoru ve straně, hlavně v jejích nižších složkách.

Nyní už šlo o nepřátelské agenty s jasným záměrem poškodit stranu, kteří se měli ukrývat na vysokých místech. Byl však Slánský během třetího zasedání Informbyra přesvědčen, že jsou ve straně skuteční agenti, když hovořil o zvyšování bdělosti a odhalování špiónů? V jeho projevu lze vysledovat (stejně jako v projevech Gottwalda), že jim začalo být jasné, že nějaký proces dříve či později zasáhne i KSČ a že se zformovalo nové *pole* – nepřítel ve vlastních řadách. Proto se snažili na sebe neupozorňovat. Zapírání možnosti, že by ve straně mohl být nepřítel, by se obrátilo proti nim, proto jim nezbylo než konstatovat, že nepřítel ve straně je, a co nejostřeji se proti němu vymezit. Na druhé straně není nikde jasně řečeno, že byl Slánský přesvědčen, že ve straně žádný nepřítel není, že všichni komunističtí

⁵ Barnovský, M.: Proces s takzvanými slovenskými buržoáznými nacionalistami. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 160.

⁶ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 49–50.

⁷ Slánského projev lze nalézt v jeho fondu pod signaturou sv. 12, a. j. 123. Jedná se však rukopisný záznam. Vzhledem k obtížné čitelnosti Slánského rukopisu volíme tedy znovu jako zdroj práci Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994.

⁸ Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 731.

⁹ Tamtéž, s. 731.

funkcionáři, jsou nevinní, a jejich obětováním se Slánský sám zachraňuje. Ve vinu obětí moskevských procesů nepochybně věřil a vycházel z logiky, že pokud byli agenti v Rusku, mohli by být nějací i v KSČ.

Na zasedání Informbyra v jeho projevu opět zde zazněla kritika do vlastních řad. „*Slabostí naší strany dosud je, že široké masy členů podceňují odpor třídního nepřítele, jeho neustálou snahu nasazovat dovnitř strany svou agenturu a provádět podkopnou a rozkladnou činnost proti lidově demokratickému režimu. Podceňující třídního nepřítele, projevují pak nedostatečnou bolševickou bdělost a ostražitost. Tu nestačí jen ve slovech hlásat nutnost zvýšení bdělosti. Zvýšenou bdělost musíme uplatňovat v každodenní naší kádrové politice, v dobrém poznávání a prověřování kádrů, v časném odstraňování všech lidí cizích a nepřátelských straně a dělnické třídě a v přísném exemplárním trestání těch, kteří zanedbávají zásady bolševické bdělosti.*“¹⁰ Znovu Slánského apeloval na nutnost důkladné výchovy straníků k bdělosti a ostražitosti. Jen s akceschopnou a uvědomělou stranou lze snadno odhalit třídního nepřítele. Rovněž tím předložil důkaz, jak byl v tomto směru úspěšný – sám hovořil o tom, že široké masy členů podceňují nepřítele, čili nevěnují pozornost bolševické bdělosti. O zasedání Informbyra také referoval na předsednictvu ÚV 28. listopadu 1949, zápis z této schůze se však nepodařilo nalézt.¹¹

11.2 Izrael

Druhý zásah do procesu z hlediska mezinárodní scény se týkal státu Izrael a vlny antisemitismu, která zasáhla také Sovětský svaz a jejímž vyvrcholením byl připravovaný proces s tzv. Bílými plášti, tedy ruskými lékaři židovského původu. Příčinu lze hledat ve změně sovětské politiky na Blízkém a Středním východě, především v oblasti Palestiny, kde se Moskva snažila získat vliv prostřednictvím vznikajícího státu Izrael. Izrael během konfliktu s Araby obdržel od Československa značnou vojenskou pomoc, která byla organizována pozdějšími obžalovanými v procesu proti Slánskému (Fischl,¹² Reicin,¹³ Geminder). Izrael se

¹⁰ Závěrečná zpráva tzv. Pillerovy komise. In Šimánková, A., Vorel, J.: *Československá justice I.*, sešit 8, Praha 2003, s. 204; Procacci, G. (eds): *The Cominform...*, Milano 1994, s. 735.

¹¹ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 28. 11. 1949. Zde se pouze nachází oznámení, že Slánského zpráva byla vzata na vědomí.

¹² Otto Fischl (17. srpna 1902 – 3. prosince 1952) byl syn židovského obchodníka. Vystudoval nejprve gymnázium v Plzni, pak absolvoval Právnickou fakultu UK v Praze (JUDr. 1926), snad už 1928 vstoupil do KSČ. Smíšené manželství a v závěru války předstíraný infarkt ho uchránily od transportu do Terezína. Po skončení války působil nejprve v aparátu ÚV KSČ a v nakladatelství Svoboda, v roce 1946 se stal vedoucím hospodářského oddělení ÚV KSČ. V letech 1948–1949 vykonával funkci náměstka ministra financí J. Dolanského, mj. měl na starosti židovskou emigraci do Izraele a agendu spojenou s vystěhovalectvím. Po vzniku NDR byl k 1. prosinci 1949 jmenován prvním vyslancem ČSR ve východním Berlíně, v polovině roku 1951 ho

nakonec nevydal socialistickou cestou a Sovětský svaz musel hledat spojence jinde. To znamenalo, že se Sovětský svaz v arabském světě po své dřívější podpoře Izraele dostal do izolace. Musel učinit obrat ve své politice a prorazit izolaci v arabském světě. Vyvrcholením byl pražský monstrproces a jeho silný antisemitský tón, probíhal v zemi, která ze Sovětského bloku nejvíce pomáhala Izraeli.¹⁴ Jedenáct obžalovaných bylo židovského původu, který byl po celou dobu jeho trvání zdůrazňován.

11.3 Domácí scéna

Politický proces s komunistickými funkcionáři se nemohl vyhnout Československu. Mezi jeho podstatné prvky lze zařadit zmíněné sovětské poradce,¹⁵ zřízení Ministerstva národní bezpečnosti v čele s Ladislavem Kopřivou v květnu 1950¹⁶ a zřízení Komise stranické kontroly. Ta byla ustavena již v prosinci roku 1948 jako instituce podléhající sekretariátu Ústředního výboru a její náplní bylo odhalování a vyšetřování deliktů samotných funkcionářů KSČ. Komise byla podřízena Kopřivovi, ale významnou roli v ní sehrála Jarmila Taussigová.¹⁷ Hledání nepřitele ve vlastních řadách začalo, ovšem zpočátku tímto nepřitelem rozhodně neměl být Slánský, právě naopak, dlouho figuroval mezi oběťmi spiklenců.

Prvním zatčeným z budoucích spiklenců byl Eugen Löbl,¹⁸ který byl zatčen 28. listopadu 1949, téměř na den přesně tři roky před vynesením rozsudku.¹⁹ Ale patrně se s ním nepočítalo jako s hlavou spiknutí. Prvním „československým Rajkem“ mohl být Vladimír

zatkla StB, Nakonec byl v procesu s tzv. protistátním spiklenceckým centrem v čele s R. Slánským v listopadu 1952 odsouzen k trestu smrti a popraven. *Heslo Fischl, Otto* [online]. [citováno 23. března 2018]. Dostupný z http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FISCHL_Otto_17.8.1902-3.12.1952.

¹³ Bedřich Reicin (29. září 1911 – 3. prosince 1952) se ve třicátých letech angažoval v komunistickém mládežnickém hnutí. Během druhé světové války působil v moskevském rozhlase, od roku 1942 působil i v čs. vojenské jednotce v SSSR. V roce 1945 se stal náčelníkem Obranně bezpečnostního zpravodajství, v letech 1948–1951 byl náměstkem na Ministerstvu národní obrany. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 100.

¹⁴ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 255–260.

¹⁵ Na jaře roku 1950 došlo však k jejich výměně, jednalo o skupinu více než 20 osob, v čele s Vladimírem Bojarským. Tamtéž, s. 71.

¹⁶ Tamtéž, s. 72.

¹⁷ Moravec, Z.: *Případ Otty Šlinga*, Brno 2006, bakalářská práce, Masarykova Univerzita Brno, vedoucí práce: PhDr. Jiří Pernes, CSc. [on-line] [cit. 10. srpna 2010]. Dostupný z http://is.muni.cz/th/125807/ff_b/.

¹⁸ Eugen Löbl (14. května 1907 – 8. srpna New York) pocházel ze sl.–žid. velkoobchodnické rodiny, vystudoval Vysokou školu zahr. obchodu ve Vídni. Od dvacátých let byl činný v komunistickém hnutí, druhou světovou válku strávil ve Velké Británii. Po roce 1945 působil v exekutivních funkcích, v procesu s „spiklenceckým centrem“ byl odsouzen na doživotí, v roce 1955 mu byl trest snížen na 25 let. V roce 1960 na základě amnestie propuštěn, v roce 1963 byl soudně i stranicky rehabilitován. Po srpnové invazi 1968 emigroval do Rakouska a poté do USA. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 282.

¹⁹ Löbl, E.: *Svědectvo o procese*. Bratislava 1968, s. 32.

Clementis.²⁰ Od března 1950 bylo zřejmé, že se z jeho případu může stát monstrproces, argumentace měla směřovat k tzv. slovenskému buržoaznímu nacionalismu.²¹ Příprava procesu se prozatím zastavila, protože slovenský buržoazní nacionalismus měl primárně protičeské a až teprve poté protisovětské zaměření. Případný proces by měl odlišné vyznění, navíc by byl jen lokální a nedosáhl by významu Rajkova procesu.²² I tak se Clementis nakonec stal jedním ze 14 obžalovaných během procesu se Slánským a také jedním z popravených.

Další významnou postavou z řad zatčených byl Otto Šling,²³ tajemník brněnského kraje. Slánský ho mnohdy dával za vzor ostatním krajským tajemníkům, patrně s ním i počítal do vyšší stranické funkce.²⁴ Šling byl zatčen začátkem října roku 1950.²⁵ Jeho výpověď z února 1951 vykresluje, jakou měl mít zpočátku Slánský roli. Na otázku vyšetřovatele, proč ho chtěl odstranit, Šling odpověděl „*Protože Rudolf Slánský hájil důsledně politiku spojenectví se Sovětským svazem a se všemi lidově demokratickými zeměmi, jakož i politiku prospěšnou dělnické třídě. Bylo to hlavně proto, že na cestě boje o zvrát celé politiky lidové demokracie, budující socialismus, byl vážnou překážkou v rozhodující stranické funkci a nebylo možno ani počítat s jeho ovlivněním, proto bylo třeba Slánského odvolat, tzn. odstranit.*“²⁶ Po Šlingově zatčení vedoucí politické kruhy ani bezpečnost nepochybovaly, že jsou na cestě k odhalení velkého spiknutí. Zůstávalo otázkou, kdo je v jeho čele, zda Šling, nebo někdo jiný. Nakonec to měla být Švermová,²⁷ která byla zatčena 21. února 1951.²⁸ Byť

²⁰ Vladimír Clementis (20. září 1902 – 3. prosinec 1952) byl členem KSČ od roku 1924, byl spoluzakladatelem a redaktorem revue *DAV*. V letech 1935–1938 byl poslancem Národního shromáždění, kritizoval uzavření paktu Molotov–Ribbentrop. Druhou sv. válku strávil ve Velké Británii, v letech 1945–1948 byl tajemníkem na min. zahraničí, poté se stal ministrem zahraničí. V rámci procesu se spikleneckým centrem odsouzen k trestu smrti a popraven. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 81.

²¹ Podle marxizmu-leninizmu je pro zařazení každého člověka prvotní jeho příslušnost třídní, tudíž není podstatná jeho národnost, ale zda patří ke třídě vykořisťovatelů (buržoazii, kapitalistů), nebo vykořisťovaných (proletariátu). Posláním proletariátu je uvědomit si svoje postavení a revoluční cestou vyvlastnit třídu kapitalistů a nastolit socialistický řád. Z toho pak vyplývá, že jakákoliv snaha vytvářet bloky pro hájení nějakých celonárodních zájmů, tj. spojovat na národním principu třídu vykořisťovatelů a vykořisťovaných s cílem splnění nějakého společného politického programu, znamená odvádět proletariát od jeho úkolu a objektivně tak napomáhat buržoazii. To je podstatou buržoazního nacionalismu. Rychlík, J.: K problematice tzv. slovenského buržoazního nacionalismu. In *Slovanské historické studie*, roč. 24, 1998, s. 375.

²² Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 78–79,87.

²³ Otto Šling (24. srpna 1912 – 3. prosince 1952) studoval lékařskou fakultu na UK, bojoval ve Španělské občanské válce, kde byl zraněn. Druhou světovou válku strávil ve Velké Británii, založil zde komunistické hnutí mladých emigrantů s názvem *Mladé Československo*, ve kterém působil jako tajemník. Po návratu do ČSR začal působit na Brněnsku, v rámci procesu se spikleneckým centrem byl dosouzen k trestu smrti a popraven. Slabotinský, R.: Otto Šling – pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha 2005, 4. díl, s. 177–198.

²⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 94.

²⁵ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 100.

²⁶ Citováno dle Tamtéž, s. 111.

²⁷ Tamtéž, s. 113.

²⁸ Kaplan, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*, Praha 1994, s. 84.

ještě do spiknutí nebyl v očích zapojen Slánský, jednalo se o někoho, kdo mu byl již velmi blízký.

Na přelomu let 1950 a 1951 se pod vlivem sovětských poradců začala rodit koncepce „vnitrostranického spiknutí“ a možnost politického procesu s vysoce postavenými představiteli strany. Ve vězení se ocitly desítky stranických funkcionářů. Jejich uvěznění se dělo na základě souhlasu pětičlenné skupiny, k níž ještě stále náležel Slánský. V tento moment měl stále k dispozici získané výpovědi zadržených a zatím si udržoval přehled, jakým směrem se připravovaný proces vyvíjí.²⁹

V únoru 1951 během zasedání ÚV KSČ bylo oznámeno odhalení rozsáhlé nepřátelské skupiny skládající se z vysoce postavených příslušníků KSČ, především Švermové a Šlinga. Na tomto zasedání Slánský nevystoupil a po celou dobu mlčel. Dle Karla Kaplana měl dosud při podobných příležitostech buď hlavní referát, nebo alespoň rozsáhlý stranický příspěvek, ale na tomto zasedání se nepřidal ani k nadšení ostatních přítomných ohledně odhalení „spiklenců“.³⁰

Slánského mlčení na únorovém zasedání ÚV KSČ se může znamenat, že byl v rozporu se svým vystoupením na třetím zasedání Informbyra. Na něm Slánský tvrdě hovořil o tom, že je třeba hledat a stíhat zrádce ve vlastních řadách. Interpretovali jsme to jako snahu Slánského „kryt si záda“ v případě odhalení nějakého spiknutí. Pokud by však byl konzistentní, měl promluvit i na tomto zasedání ÚV a jasně se distancovat od „zrádců“, zvláště když to byli jeho blízcí spolupracovníci, a jasně ukázat, že s nimi nemá nic společného. Na tomto místě lze formulovat hypotézu, že si Slánský nejspíše stále kryl vlastní záda, tento distanc od Švermové a Šlinga se později objevil v řadě jeho pozdějších projevů. „*Šling a Švermová se vždy pokoušeli štvát český lid proti slovenskému lidu. Švermová leckdy soptila vztekem proti právům slovenského národa.*“³¹ V jiné části téhož projevu se Slánský věnoval Clementisovi. Na základě formulací, které Slánský použil, Karel Kaplan usuzuje, že v zásadě neměl s politickými procesy s komunistickými funkcionáři problém.³² Lze však předpokládat, že v případě některých lidí se s represemi nesmířil.

Slánský se patrně nezdráhal uvěřit, že se do komunistické strany nakonec vetřeli cizí agenti, které je třeba zničit. V tomto bodě lze s Kaplanovou interpretací souhlasit. Ale mohl tomu věřit v případě Švermové, která byla jeho blízkou spolupracovnicí, nebo u Šlinga? Na únorovém zasedání ÚV o jejich „zločinech“ barvitě referoval Kopecký. Slánský jistě dokázal

²⁹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 96.

³⁰ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 241.

³¹ Referát na zasedání ÚV KSS v Bratislavě, 22. 4. 1951. NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14, a. j. 136, fol. 19.

³² Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 97.

dobře odhadnout, nakolik jsou Kopeckého výroky pravdivé.³³ Nejspíše si byl velmi dobře vědom, že Švermové již není pomoci. Na únorovém zasedání ÚV KSČ mohl ještě svádet vnitřní boj, jak naložit se svojí blízkou spolupracovníci. Rozhodl se nevystoupit. Krátce poté si pravděpodobně uvědomil, že se nedá nic dělat a že Švermové již nijak nepomůže. Za těchto podmínek byl nezbytný jakýkoliv distanc od této osoby, protože hrozilo riziko, že obvinění může zasáhnout i jeho. Vystoupení na její obhajobu tudíž nemělo smysl, stejně jako případný argument, že je obvinění nesmyslné.

11.4 Počátek pádu

Již od dubna 1951 se ve výpovědi zatčených začínalo objevovat jméno Rudolfa Slánského nikoliv v roli oběti, nýbrž jako jméno člověka, který o mnohých zločinech věděl, nebo k nim vydal příkaz. Tyto výpovědi se nedostávaly do protokolů, které byly k dispozici členům stranického vedení, tedy i Slánskému, ale objevovaly se v utajených zápisech, ke kterým Slánský neměl přístup.³⁴

Ruské historičky vidí jako možnou příčinu pádu Slánského, že se ve straně zformovala dvě opoziční křídla, která se postavila proti sobě. Od léta roku 1951 do podzimu téhož roku Čepička, Kopecký, Novotný, Ďuriš, Nejedlý a Zápotocký de facto donášeli na Slánského na sovětském velvyslanectví s cílem dokázat jeho protistátní činnost.³⁵

V podobném duchu hovoří i dobové jugoslávské dokumenty. Po volbě Gottwalda prezidentem začalo posilování Slánského role ve straně a ve státě. Přes svoje podřízené měl vliv na důležité segmenty státního aparátu a společenského života. V tomto směru měl Slánský a jeho skupina podporu Moskvy, což vedlo postupně Gottwalda k protiakci.³⁶

Vzájemný boj mezi dvěma tábory zmiňují i dobové dokumenty americké zpravodajské služby. Za odstraněním Slánského zpravodajská služba viděla dvě propojené roviny, ekonomický zájem Moskvy, a osobní a mocenský střet mezi Slánským a Gottwaldem, který měl podporu Zápotockého. Slánský měl být představitelem promoskevského křídla

³³ Tamtéž, s. 96.

³⁴ Tamtéž, s. 96–97.

³⁵ Volokitina, T. V. al.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa: stanovlenije političeskich režimov sovětskogo tipa 1949–1953: očerki istorii*, Moskva 2002, s. 555, 558.; Muraško, G. P.: *Izbrannoje*, Moskva 2011, s. 293–295.; Táž *O nekotorych diskussionnych voprosach v osveščennii razvitija ČSR posle Vtoroj mirovoj vojny (1944–1953)*. In Němeček, J., ed. – Voráček, Emil, ed.: *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = Česko-rossijskije otnošenija v 19–20 vekach*, Praha 2011, s. 99–100.

³⁶ Tripković, D.: *Proces s Rudolfem Slánským – jugoslávský pohled*. In *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14. – 16. dubna v Praze, Brno 2005, s. 87–88. Autor vychází ze zpráv jugoslávských představitelů v Československu a analýz vypracovaných v ÚV KSJ.

v Československu, zatímco Gottwald spolu se Zápotockým měli být představiteli *vlastní cesty k socialismu*. Zápotocký se měl vymezovat vůči Slánskému, neboť podle něj v Československu existoval mocenský dualismus, vláda představovaná jím a Gottwaldem a Slánského generální sekretariát. Tento dualismus moci měl bránit hospodářské produkci a právě Slánský měl svojí prosovětskou politikou způsobovat ekonomické obtíže země. Slánského křídlo mělo být též podporováno sovětským velvyslancem Silinem. Moskva umožnila Gottwaldovi odstranit „svého“ člověka, protože se Gottwaldovi podařilo Kreml přesvědčit, že Slánský je odpovědný za ekonomický stav Československa. Stejně tak měl Gottwaldovi přesvědčit Moskvu, aby nahradila Silina novým velvyslancem Anatolijem J. Lavrentjevem.³⁷ Moskva měla odstraněním Slánského sledovat strategické a ekonomické zájmy bez ohledu na to, že dle Američanů to byl „jejich“ člověk. V dokumentech americké zpravodajské služby lze vysledovat názor, že si Gottwald mohl dovolit útok vůči Slánskému díky jeho nízké popularitě dané přílišnou prosovětskou orientací Slánského.³⁸

Ruská historička Galina P. Muraško nezaznamenala žádný dokument, který by popisoval působení „antigottwaldovského seskupení“ v čele se Slánským, ale nepředpokládá, že by Slánský zůstal pasivní.³⁹ Avšak americké dokumenty hovoří o Slánského tajné cestě do Moskvy, během níž se snažil prosadit čistky svých nepřátel, jeho pozice byla již oslabena a Slánský nedosáhl svého.⁴⁰

Podle Slánského manželky Josefy chtěl Slánský po Únoru opustit stranu, neboť ho pobuřovalo, jakým směrem se politika strany ubírá a nesouhlasil s „*nekritickým přebíráním sovětských zkušeností*“, neboť právě on chtěl dosáhnout socialismu vlastní československou cestou.⁴¹ Věrohodnost této informace je ovšem sporná, protože se jedná o vyjádření manželky hájící svého muže.

³⁷ Anatolij Josifovič Lavrentjev (1904–1984), diplomat. člen VKS(b). V letech 1946–49 byl velvyslanec v Jugoslávii, ministr zahraničních věcí SSSR, v letech 1951–52, velvyslanec v Československu, v letech 1952–1953 v Rumunsku, v letech 1953–1956 v Íránu. V roce 1970 odešel do důchodu. *Heslo Lavrentjev* [online][cit. dle 26. března 2018]. Dostupné z <http://www.proza.ru/2009/03/26/630>.

³⁸ General CIA Records: Czechoslovak communist party: background of the Slansky purge; Gottwald's position in the arrest of Slansky; The position of Czechoslovak prime minister Antonin Zapotocky, [on-line] [cit. 6. ledna 2018] Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R012700380009-8.pdf>; <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010600080006-4.pdf>; <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R009600210007-0.pdf>.

³⁹ Muraško, G. P.: O nekotorych diskussionnyh voprosach v osveščennii razvítija ČSR posle Vtoroj mirovoj vojny (1944-1953). In Němeček, J., ed. – Voráček, Emil, ed.: *Česko-ruské vztahy ...*, Praha 2011, s. 100.

⁴⁰ General CIA Records: Analysis of the present Czech political situation, [on-line] [cit. 8. března 2018] Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R008600610007-7.pdf>

⁴¹ Bekrová, K.: *Politické procesy...*, s. 73 [online]. [cit. 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>.

Na druhé straně Slánského politika ve třicátých letech byla vedená snahou přizpůsobit se realitě Československa. Stejně tak primárním hybatelem Slánského aktivit po roce 1945 a 1948 (budování strany, represe) byl jeho *habitus*, jenž se krystalizoval v meziválečné éře. Slánského tedy nelze označit za bezvýhradného vyznavače sovětských metod.

V procesu přikládá Karel Kaplan roli sovětským poradcům, od nich měl vzejít podnět ke změně koncepce ze Slánského jako oběti ke Slánskému jako hlavě budoucího spikleneckého centra. Poradci pravděpodobně považovali Šlinga a Švermovou za příliš nízko postavené v rámci struktury strany. Vyšetřovatelé shromáždili dost výpovědí, že právě Slánský stojí v čele spiknutí. Vznegli dotaz na tehdejšího ministra národní bezpečnosti Kopřivu, zda vůbec lze vést výsledky směřující přímo ke Slánskému. Kopřiva to konzultoval s Gottwaldem, který rozhodl, že se mají zaznamenávat výpovědi o Slánském, ovšem jen pokud o něm zatčení začnou hovořit sami, výsledky se tímto směrem zatím vést neměly. Kaplan podotýká, že vzhledem k podmínkám, které během vyšetřování panovaly, nešlo tato doporučení nijak kontrolovat.⁴² Vyšetřování se začalo rozebíhat novým směrem. Slánský přestal dostávat i zbylé zprávy o průběhu vyšetřování a v průběhu jara se vyšetřování zcela překvalifikovalo a zaměřilo se na Slánského jako hlavu spiknutí.⁴³

V polovině roku 1951 sovětské poradce usoudili, že materiálů shromážděných proti Slánskému je dostatek. Na jejich pokyn vyšetřovatelé vypracovali zprávu, kterou poslali do Moskvy a se kterou se seznámil Stalin. Ten 20. července 1951 napsal Gottwaldovi: „*Dostali jsme usvědčující materiály o soudruhu Slánském a soudruhu Geminderovi. Považujeme materiály za nedostatečné a myslíme, že zde není žádných důvodů k obvinění. Domníváme se, že nelze jen na základě udání známých pachatelů dělat závěry, je třeba faktů, které potvrzují taková udání. Z toho je vidět ne dost vážný poměr k této práci, a proto jsme rozhodli Bojarského [hlavního poradce]⁴⁴ odvolat do Moskvy.*“⁴⁵ Podle historika Igora Lukeše Stalin věděl, že svým voláním po „faktech“ způsobí, že se poradci ocitnou pod tlakem a z obavy o svůj život přinutí české vyšetřovatele k důraznějším výsledkům již uvězněných

⁴² Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 98.

⁴³ Tamtéž, s. 98.

⁴⁴ Vladimír Ananajevič Bojarskij (20. srpna 1913 – 1. června 2007) pocházel z učitelké rodiny, získal středoškolské vzdělání. Ve třicátých letech pracoval v dělnických profesích, ale byl i redaktorem novin. Koncem třicátých let vstoupil do sovětských bezpečnostních sborů, v roce 1953 byl propuštěn z bezpečnostních složek. V roce 1959 byl stíhán za svoji činnost v NKVD, posléze působil ve vědeckých funkcích. Byl členem svazu novinářů, koncem osmdesátých let byl opět obviněn kvůli své minulosti, v roce 1990 byl propuštěn z práce a zbaven vědeckých titulů. Koncem devadesátých let byl pensionován a zároveň působil jako zástupce předsedy Moskevského regionálního výboru k uctění památky maršála G. K. Žukova. Petrov, N. V. *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954: spravočnik*, Moskva: 2010, s. 217.

⁴⁵ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 245.

komunistických funkcionářů s cílem získat přiznání o existenci rozsáhlého spiknutí mezi vládnoucí komunistickou elitou v čele se Slánským. Stejně tak Lukeš vidí za Stalinovým výrokem pokyn, že výpovědi vyšetřovaných mají být brány s rezervou. Stalin se podle něj vyžíval v pomalé a pečlivé likvidaci lidí, zvláště těch, kteří mu byli slepě oddáni, a v tomto směru se Slánského případ rozvíjel pro Stalina žádoucím směrem.⁴⁶ Podle ruských historiček byl však Stalin dalek tomu, aby dal souhlas k odstranění Slánského, díky němuž Moskva několik let dostávala rozsáhlé informace o situaci v Československu a vedení KSČ. Stalin se nechal ovlivnit zmíněnými materiály, které dodali Slánského spolustraníci.⁴⁷ Ať byla motivace jakákoliv, na Stalinův dopis reagoval Gottwald souhlasně, nechtěl, aby bylo proti Slánskému vzneseno obvinění.⁴⁸ Zároveň s těmito událostmi byl poradce Bojarskij odvolán a na jeho místo nastoupil nový poradce Alexej Besčastnov,⁴⁹ který měl na starosti především Slánského vyšetřování.⁵⁰

K projednání této zprávy byl dokonce v červenci 1951 pozván Gottwald do Moskvy na jednání se Stalinem, místo sebe raději poslal Čepičku. Čepička odcestoval za Stalinem spolu s výpověďmi Artura Londona,⁵¹ které kompromitovaly jak Slánského tak Gemindera. Výsledkem této cesty byl dopis, který Stalin adresoval Gottwaldovi. Objasňoval postoje moskevského vedení.⁵²

Stalinovo stanovisko následující: „*My jako dříve myslíme, že výpovědi pachatelů bez faktů potvrzujících tyto výpovědi nemohou sloužit jako základ pro obvinění činitelů známých ve straně pro jejich velkou kladnou práci [...] Proto správně postupujete s opatrností a bez důvěry k výpovědím zkušených pachatelů, pokud se týká s. Slánského a Gemindera.*“ Zároveň

⁴⁶ Lukeš, I.: *Rudolf Slansky: His Trials and Trial.*, s. 28–29 [on-line] [cit. 28. června 2010]. Dostupný z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP50IL.pdf>.

⁴⁷ Volokitina, T. V. al.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa: stanovlenije političeskich režimov sovetskogo tipa 1949–1953: očerki istorii*, Moskva 2002, s. 14, 555.; Muraško, G. P O nekotorych diskussionnyh voprosach v osveščeni razvítija ČSR posle Vtoroj mirovoj vojny (1944–1953). In Němeček, J., ed. – Voráček, Emil, ed.: *Česko-ruské vztahy...*, Praha 2011, s. 99–100.

⁴⁸ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 245

⁴⁹ Alexej Dmitrijevič Besčastnov (8. února 1913 – 6. listopadu 1998), pocházel z mlynářské rodiny, vystudoval pedagogický institut, působil ve funkcích v Komsomolu, koncem třicátých let vstupuje do bezpečnostních složek SSSR, kde působil až do kocen své kariéry. Petrov, N. V. *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954: spravočnik*. Moskva: 2010. s. 195–196.

⁵⁰ Fiala, J.: Úloha sovětských poradců v československé bezpečnosti při přípravě a provedení politických procesů v letech 1949–1954. In Šimánková, A., Vorel, J.: *Československá justice I.*, sešit 8, Praha 2003, s. 305–306.

⁵¹ Artur London (1. února 1915 – 7. listopadu 1986) ve třicátých let byl aktivní v komunistickém mládežnickém hnutí, koncem třicátých let bojoval jako interbrigadista ve Španělsku. Do roku 1939 žil ve Francii, kde se zapojil do odbojové činnosti, 1943–1945 byl vězněn v nacistickém koncentračním táboře. V roce 1948 se vrátil do ČSR, kde působil jako náměstek na min. zahraničí. V rámci procesu byl odsouzen na doživotí, 1956 byl propuštěn a v roce 1963 rehabilitován. Poté se přestěhoval do Francie, v normalizačním období kritizoval praktiky Husákova režimu a angažoval se v kampaních na obranu občanských svobod v ČSR. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 287

⁵² Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 248.

dopis doporučoval odvolat Slánského z funkce generálního tajemníka, neboť se dopustil chyb při rozmisťování kádrů, které se ukázaly jako nepřátelské živly. „*Proto myslím, že by bylo třeba jej vyměnit,*“ napsal Stalin.⁵³

Tento Stalinův návrh připomněl Čepička ve zprávě⁵⁴ o své moskevské „misi“. Podle něj byl jedním ze Stalinových důvodů pro odvolání Slánského, že „*se nedovedl rozebrat v lidech.*“⁵⁵

Čepičkovo jednání v Moskvě není jediné, které zasáhlo do osudů Slánského a dalších „spiklenců“. Čepička několikrát jednal s tajemníkem sovětského velvyslanectví v Praze, Pavlem G. Krekotěnem. Během těchto jednání Čepička žaloval „*doslova jak malý kluk.*“⁵⁶ Na schůzích politického sekretariátu a předsednictva měl Slánský podle vyjádření Čepičky mlčet a nereagovat na kritiku své práce. Čepička dále uvádí „*Slánského jako vedoucího přecenili, že je jen průměrným pracovníkem.*“ Na jiném setkání s Krekotěnem referoval o vystoupení Slánského při jeho sebekritice 6. září 1951, hovořil také o projevech ostatních účastníků zasedání. Ještě před svou cestou do Moskvy Čepička řekl Michail Silinovi, tehdejšímu velvyslanci v Praze, „*jak se nyní objasňuje na základě výpovědí, nepřátelské práce v KSČ měla konkrétní nositele. Slánský o tom dostával zprávy, ale řešení skoro vždycky přijímal sám nebo ve svém sekretariátě. Takřka všechna nepřátelská práce vychází najevo. Zdálo by se, že první povinností Slánského, Gemindera a dalších bylo zajít na politický sekretariát, zajít za Gottwaldem, Zápotockým, vystoupit na zasedáních s oznámením o nepřátelské činnosti Švermové, odhalit všechna fakta a případy takové činnosti. Kdokoliv z nich Slánský s Geminderem, kteří po celou dobu pracovali s nepřáteli Švermovou, Šlingem, Reicinem, Závodským,⁵⁷ Švábem, Smrkovským⁵⁸ a dalšími gestapáky, má co říci na politickém*

⁵³ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 245.

⁵⁴ Čepička měl Antonínu Novotnému v roce 1956 vypracovat zprávu o svém jednání v Moskvě. Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 248.

⁵⁵ Citováno dle Tamtéz, s. 249.

⁵⁶ Tamtéz, s. 246.

⁵⁷ Osvald Závodský (27. října 1910 – 19. března 1954) byl od roku 1936 členem komunistického Svazu mladých, bojoval jako interbrigadista ve Španělsku, kde vstoupil do KSČ. Po skončení Španělské občanské války odešel do Francie, kde se zapojil do odbojové činnosti. V roce 1942 byl zatčen gestapem a do konce války vězněn v Mauthausenu. Po válce působil v evidenčním oddělení ÚV KSČ, po roce 1948 začal působit na min. vnitra. Od začátku roku 1950 měl vedoucí roli v StB, v roce 1951 byl zatčen, v prosinci roku 1953 odsouzen k trestu smrti v neveřejném procesu. Kalous, J.: *Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů*. In *Paměť a dějiny*, roč. 7, č. 3, 2013, s. 85–95.

⁵⁸ Josef Smrkovský (26. února 1911 – 15. ledna 1974) pocházel z rolnické rodiny, v letech 1930–1932 byl tajemník Rudých odborů, v letech 1933–1935 tajemníkem Komsomolu. Během druhé světové války byl členem odboje a ilegálního vedení KSČ. V květnu 1945 se stal místopředsedou ČNR, v únoru 1948 pomáhal organizovat Lidové milice. Po převratu působil ve státních orgánech, v roce 1951 byl zatčen a posléze odsouzen na doživotí za „napomáhání spikleneckému centru“. V roce 1955 byl propuštěn a v roce 1963 byl rehabilitován. Začal participovat na reformním hnutí, na počátku sovětské okupace byl odvečen do SSSR, kde spolupodepsal tzv. moskevské dohody. V roce 1969 byl odstraněn ze všech státních a stranických funkcí, v roce 1970 byl vyloučen z KSČ. Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 143–144.

*byru komunistické strany. Avšak nikdo z nich, počínaje Slánským a konče Geminderem, nejenže nevystoupil s odhalením, ale ani teď nepomáhají při vyšetřování nepřátelské činnosti.*⁵⁹

V jiném svém prohlášení zmiňoval Čepička, že je Gottwald sklíčený a uražený tím, jak si Slánský vedl ve své funkci. Na druhé straně připustil možnost, že za vším může být pouze snaha nepřátel režimu zdiskreditovat Slánského v očích Gottwalda, byť podle něj to tak není. Autoři životopisu Čepičky upozorňují, že musel vědět, že všechna jeho sdělení se dostanou do Moskvy,⁶⁰ tudíž se mohlo jednat o mocenský boj se Slánským. V tomto směru lze uvést ještě vzpomínku Taussigové, které měl Čepička někdy v časovém rozmezí od března do května 1951 při rozhovoru říci, že „*Slánský není byrokrat, ale nepřítel.*“ Čepička to odůvodnil svědectvím jakéhosi řidiče, který měl vozit Slánského spolu se Švermovou na americké velvyslanectví.⁶¹ Dodejme ještě, že Slánský byl Čepičkovi za svědka na jeho svatbě s dcerou Klementa Gottwalda, Martou Gottwaldovou. I když podle autorů Čepičkova životopisu byla Slánského přítomnost dána především jeho vztahem ke Gottwaldovi, nikoliv k Čepičkovi.⁶²

Po Čepičkově návratu z Moskvy. Gottwald projednal Stalinův dopis se Zápotockým a odepsal do Moskvy, že s odvoláním Slánského souhlasí. Do Moskvy byl ovšem poslán dopis s poněkud odlišným zněním, než Gottwald původně plánoval. Existují dvě koncepce dopisu Stalinovi, v obou se jedná o uvolnění Slánského z funkce generálního tajemníka. V prvním dopise bral na sebe Gottwald dokonce i část zodpovědnosti a Slánského se dokonce zastával. Znění prvního neodeslaného dopisu je následující:

„Drahý soudruhu Staline! Váš dopis z 24. července jsem obdržel. [...] Uznávám, že Vaše rada o organizaci ve věci soudruha Slánského vyplývá z jeho politické a do jisté míry osobní odpovědnosti za výběr a rozmístování kádrů. Nicméně se přiznám, že sám jsem s takovým opatřením nepočítal. Vycházel jsem totiž z toho, že při celkové reorganizaci práce aparátu strany od shora až dolů možno vytvořit předpoklady, aby se chyby v podobném rozsahu neopakovaly. Vycházel jsem z toho tím více, že za prvé věřím v politickou a osobní poctivost a dobrou vůli s. Slánského a za druhé, že ani dost dobře nevidím, kdo by mohl s. Slánského v dosavadní funkci s úspěchem zaměnit. Konečně ani já se necítím bez viny a odpovědnosti za učiněné chyby. Tolik na odůvodnění mého stanoviska, které jsem měl před Vaší radou. Nyní prosím o další radu: jak provést Vaše doporučení. Podle organizačního

⁵⁹ Citováno dle Pernes, J. – Pospíšil, J. – Lukáš, A.: *Alexej Čepička*, Praha 2008, s. 246–247.

⁶⁰ Tamtéž, s. 247.

⁶¹ Tamtéž, s. 251.

⁶² Tamtéž, s. 173.

řádu strany (§ 54)⁶³ generálního tajem...,“⁶⁴ Tím byl dopis ukončen. V této verzi dopisu je formulace, že Gottwald netuší, kdo by mohl Slánského úspěšně nahradit, což má dosvědčit organizační schopnosti Slánského a zřejmě i Gottwaldovu důvěru v něj.

V druhé koncepci dopisu Gottwald považuje za prospěšné, aby Slánský nadále zůstal v nějaké odpovědné funkci.⁶⁵ Kaplan usuzuje z obsahů obou dopisů, že v okamžiku vzniku dopisu nebyl Gottwald o vině Slánského přesvědčen, či spíše vnitřně nebyl přesvědčen o nutnosti jeho odvolání z funkce.⁶⁶

Krátce po této korespondenci a zároveň po velkolepé oslavě Slánského padesátin požádal Gottwald Slánského o návštěvu v jeho domově.⁶⁷ Její průběh popsala Slánského manželka Josefa. Gottwald měl říct Slánskému, „*Oni urgujou tvé odvolání z funkce a já už to asi nebudu moc odkládat.*“ Slánský mu na to měl odpovědět, ať ho tedy odvolá, že se na něj zlobit nebude. Dále Gottwald pokračoval „*Viš Rudo, já jsem chtěl úmyslně udělat velké oslavy tvých narozenin, úmyslně jsem tolik vyzdvihoval vše, co si pro stranu udělal, všechny tvé zásluhy. Doufal jsem, že když tě ukážeme takového, jaký jsi a co jsi pro stranu udělal, že oni couvnou. Ale couvnout nechtěli a trvali na tvém odvolání.*“ Podle vzpomínek Slánské měl být při vysvětlování Gottwald smutný a Slánský ho měl ještě utěšovat. Za celou dobu Gottwald neřekl, kdo jsou „oni“, ale není pochyb, že Slánskému došlo, kdo se za tímto vyjádřením skrývá.⁶⁸

V souvislosti s Gottwaldovým prohlášením o Slánského narozeninách je třeba upozornit na jejich průběh, který byl skutečně tak velkolepý, jak Gottwald popisoval. Gottwald spolu se Zápotockým poslali Slánskému blahopřejný dopis, ve kterém mu vyjádřili díky za jeho práci pro stranu. Ovšem v konečné verzi dopisu škrtl Gottwald tyto věty: „*Patřil k nejbližším spolupracovníkům soudruha Gottwalda; patřil k nejpřednějším členům gottwaldovského vedení KSČ.*“⁶⁹ Tím se patrně snažil chránit Slánského, ale zároveň se od něj již nenápadně distancoval. Vyškrtnutí vět, že Slánský byl jeden z jeho nejbližších spolupracovníků, bylo k ničemu, kampaň během oslavy narozenin byla plná podobných sdělení. Slánský ovšem během narozenin neobdržel žádnou zdravici z Moskvy.⁷⁰

⁶³ Gottwald se chtěl odvolat na paragraf organizačního řádu z roku 1949, kde se hovoří o tom, že generálního tajemníka může odvolat pouze sjezd strany. NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 1, a. j. 4, fol. 97.

⁶⁴ Citováno dle Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 141–142.

⁶⁵ Tamtéž, s. 142.

⁶⁶ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 98.

⁶⁷ Lukeš, I.: *Rudolf Slánský: His Trials and Trial*. [on-line] [cit. 20. srpna 2010]. Dostupný z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP50IL.pdf>.

⁶⁸ Citováno dle Bartošek, K.: *Český vězeň*, Praha-Litomyšl 2008, s. 148.

⁶⁹ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 247.

⁷⁰ Tamtéž, s. 247.

Gottwald nařídil zastavit výslechy na Slánského, z čehož Karel Kaplan usuzuje, že předpokládal, že Slánský opustí nejvyšší stranickou funkci, ale nic víc. Tento pokyn však nebyl vyšetřovateli respektován, protože se řídili postoji sovětských poradců, kteří chtěli výslechy směřované na Slánského naopak zintenzivnit. Gottwaldovi měli tlumočit, že Československu hrozí nebezpečí sionismu. Gottwald se patrně obával ignorovat takové varování a souhlasil s dalšími výslechy. Mohl tehdy podle Kaplana ještě doufat ve Slánského nevinu, která se dalšími výslechy prokáže,⁷¹ což se nestalo.

Mezníkem v životě Rudolfa Slánského a v přípravě procesu bylo zasedání ÚV KSČ 6. září 1951, na kterém byl zbaven své funkce a provedl sebekritiku. Před ním jako hlavní řečník vystoupil Gottwald, který vysvětloval důvody této změny. *„Sekretariát ÚV se dopouštěl hrubých chyb hlavně ve výběru a rozmísťování vyšších kádrů v aparátu strany, dále v organizačním zajišťování politických úkolů strany a v používání nesprávných pracovních metod.“* Ve svém výkladu se Gottwald dostal k otázce, kde leží centrum moci, zda u Prašné brány (ÚV KSČ), nebo na Hradě a ve Strakově akademii (sídle předsednictva vlády). Konstatoval, že existovala snaha zkoncentrovat moc u Prašné brány.⁷²

Pak následovala Slánského sebekritika, jejíž obsah byl předem zkontrolován s Gottwaldem.⁷³ Vzhledem k její důležitosti je nezbytné ocitovat její nejvýznamnější pasáže. *„Je přirozené a odpovídá to bolševickým principům, že když se nakupí tolik chyb a přehmatů na tak důležitém úseku práce jako je kádrová práce a celá organizační práce strany, že se právem staví otázka politické a osobní zodpovědnosti za tyto chyby. A tu zůstává skutečností, že hlavní zodpovědnost za stav ústředního aparátu, za kádrovou politiku nesu já. Především, soudruzi, nesu zodpovědnost za onu chybnou kádrovou politiku, která vedla k tomu, že tolik škůdců, nepřátel a spiklenců se dostalo na tak důležité funkce ve stranickém aparátu a mohlo vytvořit tak veliké nebezpečí pro celou stranu [...] velká odpovědnost za tuto věc padá přímo na mne.“*⁷⁴

Dále pokračoval: *„Moje chyba spočívala především ve špatném výběru kádrů [...] přirozeně mohu uvést, že iniciátorem této kádrové politiky byla Švermová, že ona tyto lidi doporučovala, vychvalovala a prosazovala, ale to nikterak nezmenšuje tu moji chybu a*

⁷¹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 99.

⁷² Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 249; NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 16, a. j. 28, fol. 62.

⁷³ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 249.

⁷⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 14, a. j. 143, fol. 1–2.

vinu.“⁷⁵ K tomu, že Švermová byla jeho zástupcem, se hlásil, neboť to každý z přítomných věděl. V původní verzi sebekritiky byly pasáže, ve kterých hovořil o každodenním styku s ní i mimo práci, během kterého s ní projednával všechny otázky.⁷⁶ Tyto části vynechal, ale přesto bylo v projevu kritických poznámek na adresu Švermové dost. Usoudil tedy, že Švermová je ztracena, a nezbývalo mu, než se od ní distancovat, nezmiňovat, že s ní blízce spolupracoval, ale co nejvíc ji kritizovat. Stejně tak si „sypal popel na hlavu“, že nepřišel za Gottwaldem již dříve, aby Švermovou z funkce odstranil.⁷⁷

O svém trestu uvedl *„Přirozeně, že tyto důsledky, pokud jde o mne, nejsou pro mne osobně lehké. Ale bylo by špatné, kdybych nechápal, že tyto důsledky jsou správné, že jsou v zájmu strany a že to straně přinese prospěch. Sám, ve své funkci ústředního tajemníka jsem různé soudruhy poučoval o tom, že dopustí-li se vážných chyb, musí strana z jejich chyb vyvodit důsledky a že oni musí nutnost těchto důsledků chápat [...] není tak strašné dopustit se chyby, strašnější je, chyby nepřiznat. A to soudruzi je třeba, abych si připamatoval nyní já a abych nyní, když důsledky za chyby, kterých jsem se dopustil, se týkají mne, oprávněnost těchto chyb chápal. Tu je třeba, abych chápal, že tato opatření jsou v zájmu strany.“*⁷⁸ Vyjádřil snahu svým obětováním se posílit stranu.

Dále uvedl, že *„chci ujistit ústřední výbor, že na novém úseku práce budu se snažit pracovat svědomitě, bez zatrpklosti a hořkosti, pracovati, abych co nejvíce prospěl straně, pokud stačí mé síly a schopnosti [...] vím ze zkušenosti, že soudruzi, kteří byli ze svých míst odvoláni a dávání na místa méně odpovědná, když zatrpkli, že ve většině případů to byl u nich jen krůček k tomu, aby se dostali na šikmou plochu a šinuli se dál a dál od strany. Myslím, že mohu ujistit ústřední výbor a že to dokáži, že toho u mne nebude.“*⁷⁹ Snažil se říct, že zůstává skálopevným komunistou, že není zrádce a že chyby, které dělal, nebyly záškodnickou činností.

Při pohledu na sebekritiku jako formu *symbolického kapitálu*, ji tak lze chápat i v tomto případě. Slánský se snažil získat zpět ztracené uznání, což vycházelo z jeho *habitu* pravověrného komunisty. Zároveň si uvědomoval logiku *pole*, tedy hledání vnitřního nepřítele. Již mu nešlo o setrvání ve straně a pokračování v politické linii, kterou zastával, ale o přežití, zisk *symbolického kapitálu* znamenal zisk života.

⁷⁵ Tamtéž, fol. 2

⁷⁶ Tamtéž, fol. 4.

⁷⁷ Tamtéž, fol. 5.

⁷⁸ Tamtéž, fol. 8–9.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 9.

Následovalo zrušení Slánského úřadu, jeho kompetence přešly na Gottwalda.⁸⁰ Gottwaldův referát i Slánského sebekritika byly hromadně distribuovány, dokonce se za tímto účelem měly konat i stranické schůze, na kterých se mělo vše projednat a na kterých měly být oba příspěvky přečteny.⁸¹ S oficiálním vyzněním Slánského pádu se tudíž mohla seznámit široká veřejnost. Čepička posléze při jednání s Pavlem G. Krekotěnem uvedl, že Slánský byl proti širokému zveřejnění a doufal, že jeho sebekritika nepřekročí rámec zasedání ÚV.⁸²

Po sebekritice a zbavení funkce nastoupil Slánský 8. září 1951 na post místopředsedy vlády. V jeho pravomoci bylo řízení hospodářských ministerstev. Rozhodně se nejednalo o bezvýznamný post, příslušným ministrům bylo uloženo „*aby [ho] podporovali [...] v plnění úkolů, jak vyplývají z jeho pověření, a dbali jeho pokynů daných k zajištění jejich plnění.*“⁸³ O jeho působení na ministerstvu (avšak až po jeho zatčení) se vyjádřil Jaromír Dolanský, tehdejší místopředseda vlády. „*Jeho způsob práce byl takový, že on nechal za sebe dělat jiné. Svaloval ze sebe odpovědnost. Snažil jsem se mu pomoci, ale všechno za něho dělat? Nestaral se o vybudování svého aparátu v Úřadě předsednictva vlády. Nechával vždy to někomu udělat. Na komisích odsunoval věci.*“⁸⁴

Slánský si však prozatím udržel pozice v nejužším stranickém vedení, zůstal i členem předsednictva ÚV.⁸⁵ Stal se členem právě vzniklého politického sekretariátu, dle Kaplana patrně Gottwaldovou zásluhou.⁸⁶

11.5 Zatčení

Po sebekritice 6. září 1951 zbývalo Rudolfu Slánskému jen několik měsíců na svobodě. Když byla ústředním výborem sebekritika přijata, vyšetřovatelé zcela opustili původní koncepci procesu a začali se zcela orientovat na Slánského jako hlavu spiknutí.⁸⁷ Čekalo se již jen na vhodnou příležitost k zatčení. Záminkou se stal dodnes ne zcela objasněný dopis adresovaný „Velkému metaři.“ „*Dostáváme nyní zprávy, že Vaše situace se stává stále obtížnější, a vyslovují se zde obavy a domněnky podepřené zprávami z dobře informovaných kruhů, že jste předvídan k procesování známému v případě Gomulky. Doufám,*

⁸⁰ Důvěrný dopis všem organizacím a členům strany. NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 16, a. j. 28, fol. 4.

⁸¹ Tamtéž

⁸² Volokitina, T. V., ed. et al. *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953 gg. Tom 2, 1949-1953 gg.* Moskva 1998, s. 608-609.

⁸³ NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, zápisy z jednání vlády 20. září 1951 – 27. prosince 1951, kart. 160.

⁸⁴ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 272.

⁸⁵ Důvěrný dopis všem organizacím a členům strany. NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 16, a. j. 28, fol. 4.

⁸⁶ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 101.

⁸⁷ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 142.

že tento dopis Vás zastihne ještě včas. Nabízíme Vám bezpečný odchod za hranice. Podle prohlášení nejpovolanejších míst zaručujeme Vám azyl, bezpečný úkryt a později možnost existence, vyjímaje politickou kariéru. Instrukce o odchodu dostanete touž cestou, buďte opatrný a nespěchejte se nikomu, ani doručitel neví, oč jde.“⁸⁸ V dopise byla uvedena hesla a vysílací časy rádia Svobodné Evropy, aby si mohl adresát ověřit, že se nejedná o provokaci.⁸⁹

Dopis je spojen s několika nejasnostmi. První z nich je otázka jeho původu. Mohlo se jednat buď o akci některé západní zpravodajské služby, sovětské, či o akci domácích zpravodajců. Podle posledních zjištění historika Jiřího Šulce se jednalo o akci československé emigrace. V zahraničí působila zpravodajská organizace československých emigrantů zvaná OKAPI v čele s generálem Františkem Moravcem. OKAPI zaznamenala, že během oslav narozenin neobdržel Slánský tu nejdůležitější zprávu z Moskvy. Usoudili, že je jeho pozice nejistá, a začali mu věnovat zvýšenou pozornost, zvláště po jeho odvolání z funkce. Na návrh jednoho z operačních důstojníků Františka Ostrého,⁹⁰ který byl přímo autorem dopisu,⁹¹ byla připravena operace „Velký metař“. OKAPI předpokládalo, že by Slánského útěk do zahraničí vyvolal politickou senzaci a ovlivnil by komunistické politické strany v Západní Evropě. Měl

⁸⁸ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 252–253.

⁸⁹ Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 86.

⁹⁰ František Ostrý (2. července 1913 – ??) vystudoval Vojenskou akademii, během druhé světové války působil ve Velké Británii v Moravcově zpravodajské skupině. Po návratu do ČSR dál působil v armádě, v srpnu 1948 byl propuštěn z armády, posléze působil v odbojové skupině. V září 1949 uprchl do zahraničí. Lukeš, I.: Operace Velký metař. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 62.

⁹¹ František Ostrý dva dny po vynesení rozsudku nad Slánským poslal dopis J. Urválkovi, který byl prokurátorem procesu, s následujícím zněním. „Pane státní prokurátore Urválku, jsme jedni z chybějících Vám svědků ve světoznámém procesu Slánského a spol. Naše výpověď Vám zajisté schází, aby Vám doplnila celý obraz o Velkém Metaři. Můžete tušit otázky, které bychom měli zodpovědět. Máme několik důvodů, proč tak nečiníme ani písemně. Jedním z nich je, že nám úplně schází atmosféra vyšetřování a přípravy procesu sovětskými odborníky z Moskvy. Postrádali bychom příliš vliv fanatismu a fyzické průpravy, které dovedou výpovědi obžalovaných a svědků po dlouhém nácviku uceleně, bez mezer a protikladů přivést v procesu ke sluchu světa. Účelem tohoto dopisu je učinit několik připomínek, a to za nás, kteří jsme spolupracovali na přípravě útěku Metaře. Známe již situaci jednotlivých předáků strany natolik, abychom odhadli, kdy pro koho zvoní hrana. Měli jsme tedy na mysli skutečně jen jeho záchranu, nikterak jsme nepomýšleli vydati Metaře tak bezuzdné a nesmyslné kritice a ohromujícímu rozsudku. Nám by úplně stačilo, v případě nezdařeného útěku, kdyby byl zbaven funkce on a s ním celý houf jeho přívrženců. Už to by nám stačilo, poněvadž tento exodus by postihl stranu dostatečně, podle našeho názoru. Avšak poprava? Dovedete si snad uvědomit Vy, a ti, kteří dali rozkaz k jeho exekuci, že ani v případě převratu by nebylo možno odsoudit Metaře k smrti? My, kteří jsme zavinili zatčení Metaře pro přípravování útěku na Západ, my rozhodně odmítáme jeho soud a distancujeme se od jeho popravy. Přítomnost Metaře v procesu přitížila všem obžalovaným. Nesporně jsme Vám v osobě Metaře dodali dlouho hledanou osobnost. Dříve vedoucí v boji za komunismus a nyní vedoucí celé řady čístek. My se distancujeme i od soudu a exekuce dalších obviněných deseti osob procesu Metaře a spol. Tento dopis bude ve vhodné době dán k dispozici západnímu tisku jako otevřený dopis. Podpora.“ Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 86.

by nepochybně vliv na vnitropolitickou situaci v Československu⁹² i mezinárodní dopad, neboť Slánský znal i mnohá sovětská tajemství.⁹³

Dopis do Československa přivezl 9. listopadu 1951 Rudolf Nevečeřal, tehdejší pracovník československé exilové zpravodajské služby podřízené americké centrále. Nevečeřal se ovšem stal zároveň spolupracovníkem československé civilní rozvědky a byl tedy dvojitým agentem. Dopis předal jisté Daniele Kaňkovské, která ho měla odevzdat „Velkému metaři“. Nevečeřal předal dopis i pracovníkům rozvědky, kteří si z něj pořídili fotokopii, rozvědka zároveň nařídila sledovat vysílání Svobodné Evropy, ve kterém měla dle dopisu zaznít hesla pro „Velkého metaře“ (která skutečně zazněla). Nevečeřal měl dle instrukcí rozvědky předat dopis Kaňkovské a přesvědčit ji, že je adresován Slánskému. Kaňkovská se však zdráhala dopis doručit s odůvodněním, že Slánského ani pořádně nezná a vyžádala si 5 dní na rozmyšlenou. Během nich poznala, že je sledována a dopis spálila. Originál dopisu přestal existovat a nebylo možné uskutečnit plánované zatčení Kaňkovské cestou na generální sekretariát za Slánským. Kaňkovská nakonec zatčení neunikla a byla odsouzena na 13 let do vězení.⁹⁴

Není prokázáno, zda oním „Velkým metařem“ byl skutečně Slánský.⁹⁵ Jak Kaplan, tak i Šulc přepokládají, že Slánský útěk nechystal a nabídku na útěk by neakceptoval.⁹⁶

Dopis „Velkému metaři“ nebyl jediným varováním, kterého se Slánskému dostalo. 8. listopadu 1950 byl na generální sekretariát doručen dopis se zněním: „*Pane, protože se nemůžeme setkat, musím Vám napsat potají. Utečte za hranice, protože se chystá Vaše zatčení.*“⁹⁷ Dopis byl podepsán Jirka. Podle Igora Lukeše se mohlo jednat o žert, ale zároveň to mohlo Slánského znejistit, nikdo v té době nemohl brát na lehkou váhu zvěsti o možnosti zatčení.⁹⁸

Sovětské poradci spolu s trojicí důstojníků StB vyhodnotili jako nejpravděpodobnějšího adresáta dopisu „Velkému metaři“ Slánského, informovali o svém podezření Moskvu. Obratem obdrželi Stalinův pokyn Gottwaldovi zatknout Slánského dříve, než uteče do ciziny.

⁹² Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 83.

⁹³ Lukeš, I.: *Rudolf Slansky: His Trials and Trial.*, s. 2 [on-line] [cit. 26. června 2010]. Dostupný z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP50IL.pdf>.

⁹⁴ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 253–254.

⁹⁵ Dle svědectví autora dopisu F. Ostrého měly být v dopise, který Nevečeřal s sebou nesl, i falešné doklady pro Slánského. Ty patrně vyrobeny byly, ale není důkaz, že byly doopravdy obsahem dopisu. Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 84, 94–95.

⁹⁶ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 103; Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 89.

⁹⁷ Citováno dle Lukeš, I.: *Rudolf Slansky: His Trials and Trial.*, s. 18 [on-line] [cit. 28. června 2010]. Dostupný z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP50IL.pdf>

⁹⁸ Tamtéž, s. 19.

Gottwald nejprve váhal, radil se se Zápotockým a Čepičkou. Svolil až když mu Anastas I. Mikojan,⁹⁹ vedoucí činitel SSSR, který přicestoval do Prahy, pohrozil, že za případný Slánského útěk ponese před Stalinem odpovědnost, a 23. listopadu 1951 vydal příkaz ke Slánského zatčení.¹⁰⁰

Samotné zatčení provedli pracovníci StB a budoucí Slánského vyšetřovatelé Doubek¹⁰¹ a Košťál.¹⁰² Měla to pro ně být čest a odměna za dosavadní práci v rezortu bezpečnosti. Slánského zatčení popsal přímo Doubek „*Já byl v uniformě, Košťál byl v uniformě, Prchal byl v civilu a Čech byl taky v civilu. Slánský byl na nějaké recepci.*¹⁰³ *Nás do vily nemohli pustit, neznali nás a byla tam ochrana. Čech si půjčil ode mě kabát a čepici, zavedl jako velitel ochranu do takového zahradního domku, aby se dalo projít. Nesměli se hnout, odebrali jim zbraně, a pak jsme čekali. Až zavolali, že už se Slánský blíží, tak jsme šli do haly, já s Čechem jsme stáli takhle proti dveřím a Prchal s Košťálem stáli schovaní. V takovém výklenku. Slánský přišel, za ním šla jeho manželka, rozsvítil v předsíni a šel do té haly, kde ještě byla tma, sahal na vypínač, rozsvítil a v tom okamžiku mu Košťál chytil jednu, Prchal druhou ruku a Čech přistoupil s poutama a nasadil mu je na ruce. Mezitím tam přišla i jeho žena a tam už zase byli další orgánové od Prchala, kteří ji chytili, zacpali jí pusku a odnesli ji, v tom okamžiku nevím kam, to jsem se dozvěděl později. Slánský si sedl, měl spoutané ruce a jen říkal Ježíšmarjá, ježíšmarjá. Víc nic. V tom okamžiku nic víc neřekl. Posadili jsme ho do auta a odvezli do Ruzyně.*“¹⁰⁴

⁹⁹ Anastas Ivanovič Mikojan (25 listopadu 1895 – 21. října 1978) byl členem komunistické strany od roku 1915, od roku 1926 působil v řadě stranických a exekutivních funkcí. *Malá československá encyklopedie*. 4. sv., M–Pol, Praha 1986, s. 242.

¹⁰⁰ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 102–103.

¹⁰¹ Bohumil Doubek (14. října 1919 – ?? 1975) kvůli zavření vysokých škol během nacistické okupace nedokončil lékařskou fakultu, do KSČ vstoupil v květnu 1945, od listopadu téhož roku pracoval v sekretariátu ÚV KSČ. Od roku 1949 se začal podílet na vyšetřování případů, které měly vztah ke komunistické straně. Sahrál jednu z klíčových rolí při přípravě procesu se Slánským, po procesu obdržel odměnu 30 000 Kč, Řád republiky a byl povýšen na podplukovníka. V říjnu 1954 ukončil činnost na MV, během činnosti první rehabilitační komise byl v červnu 1955 zatčen a odsouzen, krátce na to byl však propuštěn a pracoval v kontrolním oddělení Čedoku. Blažek, P. – Bárta, M. – Kalous, J. – Svoboda, L. – Žáček, P.: *Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti*. In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 6, č. 4, s. 69–70.

¹⁰² Karel Košťál (28. února 1921 – 22. května 2009) pocházel z dělnické rodiny, od června 1945 byl aktivní v KSČ, během Únoru 1948 působil v lidových milicích. Od 1. ledna 1950 byl členem SNB, podílel se na přípravě procesu se Slánským. 1. října 1953 byl jmenován náměstkem ministerstva vnitra ČSR, tuto funkci vykonával do 1. dubna 1956. Z MV odešel 20. června 1956. V červenci 1963 byl za svůj podíl na nezákonnostech odsouzen na 7 let, v říjnu 1964 byl propuštěn. Bárta, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 98–101.

¹⁰³ Podle všeho se účastnil oslavy v Zápotockého vile. Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 158.

¹⁰⁴ Citováno dle Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 264–265.

V souvislosti se zatčením je ještě nutno uvést dvě okolnosti, které tuto událost provázely. 16. listopadu vyšel v *Rudém právu* článek o tom, že v následujících dnech vydány Slánského sebrané spisy. Několik dní před zatčením se veřejnost mohla dozvědět, že „*Spisy Rudolfa Slánského jsou další významnou pomocí při studiu dějin Komunistické strany Československa a při zvyšování ideologické úrovně členů strany.*“¹⁰⁵ Na druhé straně samotné zatčení nebylo pro Slánského úplně nečekané. Před zatčením se snažil zničit svoji korespondenci, řadu soukromých či pracovních dopisů roztrhal a chystal se je spálit.¹⁰⁶ Vyšetřovatelům se podařilo balíky s roztrhanou korespondencí získat a část z nich dokázali znovu sestavit dohromady (byť se jednalo o bezvýznamná blahopřání), je tedy možné, že se v nezpracovaných částech archivních fondů ukrývá zbytek korespondence. Slánský, resp. jeho manželka Josefa, spálila dopisy od Josefa Cajthamla,¹⁰⁷ což potvrzuje, jaký měl na něj tento legionář vliv.

24. listopadu 1951 se konalo zasedání politického sekretariátu ÚV KSČ, na kterém všichni přítomní uvítali zatčení Slánského. Mluvili o historickém rozhodnutí a vypočítávali Slánského hříchy. Karel Kaplan z jejich vystupování usuzuje, že cítili ulehčení, že se zatčení netýkalo jich.¹⁰⁸ Citujme alespoň jedno z Gottwaldových vyjádření, ve kterém vysvětluje svůj postoj ke Slánskému v průběhu vyšetřování. „*Když se dělaly návrhy na poslední ÚV k odvolání S[lánského], vycházel jsem z toho, že to, co se mu stalo pod nosem, je důsledkem jeho neprozíravosti, neschopnosti, že to je řada systematických chyb, které ho sice diskvalifikovaly pro funkci generálního sekretáře, ale nejsou povahy trestní, otevřeně nepřátelské. Byl jsem toho názoru, přesto, že už tehdy v srpnu řada zatčených, kteří se doznali, začala vypovídat o S[lánském]. Bral jsem to tak, že usvědčený nepřítel chce oslabit svoji vinu, rozšiřovat okruh lidí, dezorientovat. [...] Přitom se ukázala řada nových okolností, které vedly k tomu, že člověk se začal na věc dívat kritičtěji a revidovat své stanovisko. Stále více vynikalo, že S[lánský], když se ty věci se Šlingem provalily, zachoval úplnou pasivitu. Tak jak se dříve staral, aby vše bylo v jeho rukou, aby byla zdůrazněna role o moc generálního sekretáře, v té době, kdy on měl skutečně ukázat, že je mužem na palubě, pustil kormidlo z ruky. Neznám jednoho případu, kdy by on při projednávání zatčení na*

¹⁰⁵ Vybrané spisy Rudolfa Slánského. *Rudé právo*, 16. listopadu 1951, roč. 32, č. 270, s. 3.

¹⁰⁶ Obrazová příloha č. 39.

¹⁰⁷ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480-85, fol. 47.

¹⁰⁸ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 103.

*politickém sekretariátu přišel s iniciativou nebo něco navrhl. Většinou mlčel.*¹⁰⁹ Gottwald v tomto prohlášení částečně opakuje linii korespondence se Stalinem.

Následující den, 25. listopadu 1951, bylo informováno předsednictvo ÚV. Všichni členové se shodli na tom, že zatčení Slánského bylo dobrým krokem. Nic jiného jim ani nezbývalo, pokud by vystoupili a prohlásili, že se stala chyba a Slánský je nevinný, byla by to z jejich strany sebevražda, což si zajisté každý z nich uvědomoval. Kromě Ďuriše všichni souhlasili, že zářijové odvolání Slánského a jeho přeřazení do funkce místopředsedy vlády bylo správné. 6. prosince 1951 zasedalo ÚV KSČ, na němž byl Slánský zbaven členství ve straně a vyloučen ze všech funkcí, do té chvíle byl totiž stále oficiálně členem předsednictva ÚV a politického sekretariátu.¹¹⁰ Začal tím definitivní stranický konec Rudolfa Slánského.

11.6 Ve vězení

V noci 24. listopadu 1951, skoro rok před zahájením procesu, se druhý nejmocnější muž strany a státu proměnil ve vězně s číslem 2359/865.¹¹¹ Slánského vyšetřovatelé Doubek a Košťál popsali první Slánského chvíle po převozu do Ruzyňského vězení. „*Slánský nám řekl: Ať se mě budete ptát, na co chcete, já nebudu mluvit. Dokud nebudu moci napsat dopis s. Gottwaldovi. Tak jsme ho poslali pryč a volali jsme Kopřivu. Kopřiva řekl: Dobře, tak ho nechte do rána. Pak dovolil Slánskému napsat, nebyl to dlouhý dopis, tak na stránku, a my jsme ho odevzdali. A to vím, že s. Kopřiva ten dopis s. Gottwaldovi nepředal. Ten dopis se nikdy k s. Gottwaldovi nedostal.*“¹¹² V jiné výpovědi měl však Doubek uvést, že mu Kopřiva řekl, že se Gottwald po přečtení dopisu smál a vzkázal Slánskému, ať nepíše, ale ať vypovídá.¹¹³ Podle této verze se Slánského dopis měl dostat Gottwaldovi do rukou.

Kopřiva nakonec dovolil Slánskému sepsat dopis, nebyl však adresován Gottwaldovi, ale předsednictvu ÚV.¹¹⁴ Obsah Slánského dopisu umožňuje nahlédnout do mysli člověka, který z druhé nejmocnější pozice padl až na dno.

„Předsednictvu ÚV KSČ!

Vážení soudruzi!

¹⁰⁹ Kaplan, K.: *Kronika...: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 272–273.

¹¹⁰ Kaplan, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*. Praha 1994, s. 108.

¹¹¹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 110.

¹¹² Citováno dle Tamtéž, s. 110.

¹¹³ Kaplan, K.: *Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 293.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 293.

Uvědomuji si, že k mému zatčení musely vést nějaké vážné, mně neznámé důvody. Víím také, že zkušenost učí, že třeba sáhnout k zatčení, je-li tu jen podezření, proto, poněvadž viník se z pravidla na svobodě nepřízná.

Ale pokud jde o podezření vůči mně, podezření z nějakých zločinů vůči straně, musí tu jít o strašlivý omyl.

Nikdy v životě jsem stranu nezrazoval, vědomě jí neškodil, s agenty nepřítelů se nepaktoval.

Vím, že i jiní lidé, kteří se ukázali pak lumpů, nejprve mluvili o své nevině. Ale u mne tomu tak nebude a nemůže být. Nikdo to nemůže lépe vědět nežli já, neboť ani v nejtajnějších svých myšlenkách jsem se straně nezpronevřoval.

Vím, že nesu těžkou vinu za chyby, především v kádrové politice, které spočívaly v mojí krátkozrakosti a důvěřivosti vůči špatným lidem, v hrubém zanedbání bdělosti, v lehkomyšlnosti, nedůslednosti na ideologickém poli. Dopustil jsem se mnohých jiných vážných chyb v organizační práci, jimiž byla a je strana poškozena. Ale nikdy, nikdy jsem stranu vědomě nepoškozoval.

Mám k Vám jednu prosbu: nevynášejte předem veřejný posudek proti mně jako nepříteli. Jsem skálopevně přesvědčen, že obvinění proti mně vynesena se ukáží jako lichá.

26. 11. 1951 – Rud. Slánský.¹¹⁵

Karel Kaplan předpokládá, že Slánský mohl ještě v prvních chvílích doufat, že se snad jedná o omyl, který by mohl prostřednictvím tohoto dopisu ještě vysvětlit.¹¹⁶ Dle našeho soudu to tak není. Pokud Slánský v případě zatčení Švermové usoudil, že je ztracena,¹¹⁷ tak stejně pak mohl uvažovat i o sobě. Motiv k napsání dopisu lze vyvodit z jeho poslední věty, v níž Slánský žádá, aby proti němu nebyla vedena veřejná kampaň. Lze předpokládat, že Slánský tušil, že je ztracen, ale ještě nevěděl, jak přesně se bude situace dál vyvíjet. V tento moment nedokázal odhadnout, jaký má být konečný cíl procesu, zda zůstane linie Švermová – Šling. To by znamenalo, že je sice zatčen, ale pouze za to, co to dělo pod jeho vedením. Tedy že není hlava spiknutí, ale pouze nese odpovědnost za to, že se Šling a Švermová dostali do strany. Pokud by z něj strana chtěla „obětního beránka“, aby vina za „řádění“ Švermové a

¹¹⁵ Citováno dle Tamtéž, s. 293.

¹¹⁶ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 110.

¹¹⁷ Marie Švermová byla v lednu roku 1954 odsouzena na doživotí, v červnu roku 1955 jí však byl trest snížen na polovinu a na podzim roku 1956 byla propuštěna na svobodu. V šedesátých letech se dočkala stranické i soudní rehabilitace, později byla jedna z prvních, kdo podepsal Chartu 77. Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, Praha 2006, s. 77, 99, 100, 102.

Šlinga nepadla na vedení strany, ale jenom na Slánského, čekal by ho možná menší trest. Předpokládal, že v takovém případě by proti němu nebyla vedena veřejná kampaň, ale objevilo by se jen několik lakonických oznámení v tisku, že byl zatčen a odsouzen na několik let. Pokud by byla zahájena propagandistická akce, která pak skutečně následovala, byl by prezentován jako zlotřilý vyznavač dolaru, který chce válku proti vlastní zemi, čekal by ho po takovém veřejném „lynčování“ zcela jiný trest. Možná chtěl svým dopisem vedení strany naznačit, že masivní veřejná agitace proti druhému muži strany by se mohla obrátit proti KSČ. V tom měl pravdu.

Vyšetřovatelům se v osobě Rudolfa Slánského dostal do rukou člověk, který vlastně znal jejich metody. To Slánský přiznal svému spoluvězni, který mu byl dosazen na celu. „*Aby bylo jasno, já znám celý běh zdejšího podniku i všechny metody [...] vždyť jsem několikrát podepisoval schválení takového postupu.*“¹¹⁸ Věděl, že hlavní roli sehraje výslechový plán, který vypracovali sovětští poradci.

Ve výslechovém plánu byla stanovena témata, ke kterým měl být výslech směřován. Konečný protokol byl na konci každého dne překládán sovětským poradcům, kteří jej mohli schválit, pokud s ním byli spokojeni, nebo vrátit k přepracování, což pro vyslýchaného znamenalo další kolo výslechů. Způsob Slánského výslechu byl stanoven na poradě ministra národní bezpečnosti za účasti sovětských poradců a domácích vyšetřovatelů. Výsledky měly být dlouhé 10–12 hodin, každý den až do večera. Pouze v neděli měl mít Slánský klid už v poledne. Výslechová taktika byla postavena na neustálém opakování, že již byl ve výpovědích spoluvězňů odhalen a že se již čeká pouze na jeho konečné doznání.¹¹⁹

Samotné výsledky byly zahájeny 27. listopadu 1951,¹²⁰ přesně o rok později byl Slánský odsouzen. Všechny výslechové plány i protokoly, stejně tak i otázky od vyšetřovatelů, dostával do rukou také Gottwald. Obvykle kvůli informaci, zda Gottwald věděl o některých přečinech, a posouzení, jaký materiál z protokolů lze použít a jestli jsou výpovědi Slánského pravdivé, zejména v případech, kdy se Slánský odvolával při výsleších na Gottwalda.¹²¹

Obsah výslechů velmi důkladně zpracoval Karel Kaplan, nemá tedy smysl v této práci dopodrobna opakovat, co již bylo jednou napsáno.¹²² Je třeba ale popsat jejich průběh, především první část, ve které můžeme vysledovat zlom druhého nejmocnějšího muže státu.

¹¹⁸ Citováno dle Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 183.

¹¹⁹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 111.

¹²⁰ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 167.

¹²¹ Tamtéž, s. 169.

¹²² Samotné výslechové protokoly lze nalézt ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 4.

Slánský hned zpočátku přiznal politické chyby – špatnou organizační činnost, chybné rozmístování kádrů, ale odmítal jakékoliv nepřátelské aktivity. Následovalo zostření výslechnů, během kterých však Slánský stále odmítal klasifikovat své chyby jako nepřátelskou činnost. Na základě toho použili vyšetřovatelé jinou taktiku a neustále Slánskému připomínali jeho zradu a tvrdili, že je podvodník a lhář. Předčítali mu úryvky z tisku a z rezolucí týkajících se jeho osoby. Ale ani to nebylo úspěšné.¹²³

Slánský si začátkem ledna 1952 vyžádal dva dny na rozmyšlenou, jak dál vypovídat. To bylo bezprostředním motivem, aby 3. ledna 1952 dostal na celou „spoluvězně“ Bohumila Benda, který byl uvězněn ještě před Slánským. Benda byl ovšem spolupracovníkem vyšetřovatelů, podával jim zprávy o svém spoluvězni a snažil se též na něj působit.¹²⁴ Benda později sám vypověděl, že šlo hlavně o to, „působit určitým psychologickým způsobem na Slánského k tomu, aby se přiznal [...] také jsem ho na pokyn vyšetřujících orgánů napadal v diskusích, rozrušoval ho.“¹²⁵

Slánský dostal své dva volné dny 5. a 6. ledna 1952. Po vypršení této lhůty vypověděl: „Rozhodl jsem se, že po promyšlení všech souvislostí počnu vypovídat o své činnosti jinak než dosud, nechci nic zatajovat a přiznat, jak a v čem jsem prováděl nepřátelskou činnost na jednotlivých úsecích stranické a státní práce. Chci po těchto dvou až třech dnech vypovídat především o své nepřátelské činnosti na úseku kádrové práce, organizačně politické práce. Dále chci mluvit o nepřátelské činnosti na hospodářském úseku a na všech ostatních úsecích, na kterých jsem ji prováděl. Budu také vypovídat o tom, že moje činnost znamenala ohrožení lidově demokratického režimu v Československu, což chci potom podrobně rozvést.“¹²⁶ Slánský již sice hodnotil své činy jako nepřátelskou činnost, ale dle Kaplana výpovědi stále chybělo subjektivní přiznání nepřátelského záměru. Vůči tomuto požadovanému motivu přišel Slánský pouze s trockistickým kolísáním, které snad považoval za méně škodlivé. Pro vyšetřovatele byl trockismus záměrná nepřátelská činnost.¹²⁷ Toho si Slánský musel být vědom, je tedy těžké odhadnout, co přesně přiznáním k trockismu sledoval.

Intenzita výslechnů začala sílit, cílem i nadále bylo získat přiznání Slánského, že stojí v čele protistátního spiknutí, ke kterému vytvořil rozsáhlou síť spiklenců.¹²⁸ V tomto období se Slánský během rozhovoru svému spoluvězni světil, „jak ho velmi rozrušuje pohled z okna,

¹²³ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 176–179.

¹²⁴ Tamtéž, s. 179–181.

¹²⁵ Citováno dle Tamtéž, s. 180.

¹²⁶ Citováno dle Tamtéž, s. 181–182.

¹²⁷ Tamtéž, s. 182.

¹²⁸ Tamtéž, s. 186.

kde vidí přecházet lidi', a že si potom říká: 'Proč tam nemohu být mezi nimi já?' Na to jsem mu řekl, že být na jeho místě, tak bych si to ani nepřál.“

Slánský: „To je právě to strašné pomyšlení, že všichni tito lidé, ať už je to ta babička, která tam přechází, nebo někdo jiný, mě nenávidí. Víš, moje tragédie je strašná. Větší už si neumíš představit.“

Spoluvězeň: „Ty jsi zrádce a nepřítel strany a celého národa a já, místo abych ti dal najevo opovržení, projevuji ti jakýsi falešný soucit.“

Slánský: „Ano, já tě chápu, já jsem zločinec, a jistě mnohokrát větší než ty. Delikty, z kterých jsem obviněn, jsou veliké a takového rázu, že si to neumíš představit. Já ti nemohu vykládat, z čeho jsem viněn, a ty to nemůžeš znát, přesto ti jistě musí stačit to, že když strana se rozhodla zavřít generálního tajemníka, že se tak nestalo z malicherných příčin. Já zde dnes stojím před velmi těžkým rozhodnutím, jsem vyšetřován a je přirozené, že mne nenechávají spát, a já se proto ani na ně nezlobím. Kdybych zde na cele nadával na stranu, tak bys měl právo mne proklínat, ale to se nestane. Věc mého vyšetřování, to je otázka času, mně se dnes třeba ještě zdá, že některé delikty, ze kterých jsem obviňován, jsem neudělal, ale je pravděpodobné, že se vyšetřujícím podaří mě třeba již zítra přesvědčit, že jsem je udělal. Jde jenom o to, abych to dovedl sám v sobě vyřešit.“¹²⁹ Slánskému tedy již bylo zcela jasné, že je ztracen, musel si to však sám před sebou obhájit. Nevinil stranu, ale jeho vztah k ní se proměnil. Vnímal situaci tak, že slouží straně a že se pro ni obětuje.

Výslechy ke konci ledna byly stále pro vyšetřovatele neuspokojivé, k záměrné nepřátelské činnosti se zatím Slánský přímo nepřiznal. 31. ledna 1952 se dokonce Slánský pokusil o sebevraždu. Na krátký okamžik se mu podařilo se zamknout ve vyšetřovací místnosti, kde se pokoušel nalézt vyšetřovatelovu pistoli. Když ji nenašel, pokusil se alespoň oběsit na telefonní šňůře. Vyšetřovatelé včas vnikli do vyšetřovací místnosti a Slánského zachránili.¹³⁰ Gottwald během jednání s Anatolijem J. Lavrentjevem uvedl, že Slánského pokus o sebevraždu je důkazem jeho nepřátelské činnosti.¹³¹

Po neúspěšném pokusu o sebevraždu začal postupně odpor Slánského ochabovat. 7. února 1952 přiznal odpovědnost za rozmisťování funkcionářů, kteří vytvářeli nepřátelskou činnost. Zatím ale stále nedošlo k jeho přiznání k záměrné činnosti vytváření spikleneckého

¹²⁹ Citováno dle Tamtéž, s. 187–188.

¹³⁰ Tamtéž, s. 189–190.

¹³¹ Volokitina, T. V., ed. et al.: *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953 gg. Tom 2, 1949–1953 gg.* Moskva 1998, s. 681.

centra. To víceméně nastalo 11. února 1952.¹³² „*Nechci zapírat a chci mluvit plnou pravdu. Svou nepřátelskou činnost jsem dělal z pozice nepřítele, na kterou jsem se dostal a na níž jsem stál. To znamená, že jsem jednal jako agent buržoazie v dělnickém hnutí, jako nepřítel komunistické strany a SSSR. Touto svou nepřátelskou činností jsem vytvářel podmínky a předpoklady pro uskutečnění protistátního spiknutí. Tuto svoji činnost jsem dělal jako vědomý a záměrný nepřítel.*“¹³³ Z druhého nejmocnějšího muže komunistické strany se stal zaprodanec imperialismu, který usiloval o zničení toho, co ve skutečnosti sám pomáhal budovat.

Poté vyšetřovatelé přešli ve výsleších ke konkrétní činnosti centra. Během následujících měsíců byl Slánský vyslýchán kvůli špionáži, sionismu a Jugoslávii.¹³⁴ Kaplan uvádí, že v červnu a červenci Slánský doznal téměř vše, na co se ho ptali. Nevypovídal však z vlastní iniciativy, ale pouze rezignovaně přijímal, co mu vyšetřovatelé předkládali.¹³⁵ Ve vyšetřování však nastaly ještě dva zádrhele. Po ukončení výslechů bylo cílem vyšetřovatelů připravit Slánského na proces, aby byl ukázán v co nejhorším světle.

Koncem srpna se snažili vyšetřovatelé Slánského obvinít ze smrti Jana Švermy. 22. srpna byl Slánský podroben konfrontaci s čtyřmi dalšími vězni, kteří mu měli dokázat, že je vrah.¹³⁶ Poté následoval výslech zaměřený na to, aby Slánský přiznal svou vinu, přičemž měl ale vykřikovat: „*Vraha ze mne neuděláte. Vraha ze sebe udělat nenechám. Vrah nejsem!*“¹³⁷ V tomto případě tedy byli vyšetřovatelé prakticky neúspěšní. Pouze se podařilo docílit, že Slánský u soudu pronesl formulaci „*Šverma byl tehdy fyzicky slab a potřeboval pomoc [...] zůstal pozadu, neučinil jsem žádná opatření, aby mu bylo pomozeno, a ponechal jsem jej svému osudu. Proto cítím odpovědnost za smrt Jana Švermy.*“¹³⁸ Přímo k vraždě se nikdy nepřiznal. Vzhledem ke všem možným zločinům, ke kterým se u soudu přiznal, je pravděpodobné, že si chtěl zachovat, alespoň sám před sebou, jakousi minimální mravní integritu a že ve svých vlastních očích nechtěl klesnout až na úplné dno. Roli tu mohl hrát i vztah ke Švermovi a Švermové.

Druhý zádrhel nastal v polovině září, když byl učiněn další pokus z něj udělat vraha. Byl obviněn z pokusu zavraždit Gottwalda prostřednictvím jeho lékaře Vladimíra

¹³² Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 191–192.

¹³³ Citováno dle Tamtéž, s. 192–193.

¹³⁴ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 116–117.

¹³⁵ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 211.

¹³⁶ Tamtéž, s. 231–232.

¹³⁷ Citováno dle Tamtéž, s. 232.

¹³⁸ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, s. 54.

Haškovec.¹³⁹ Ale i to odmítal. V tomto bodě byli vyšetřovatelé úspěšní jen částečně, Slánský dle výpovědi přiznal, že spoléhal na smrt Gottwalda.¹⁴⁰ Koncem září 1952 de facto skončily i výslechy a Slánský byl už pouze připravován na svou roli v soudním divadle.¹⁴¹

Průběh Slánského vyšetřování popsal jeho vyšetřovatel Doubek. *„Přiznával jen věci, které mu byly předloženy. Zjištěná fakta o jeho činnosti nijak nerozšířil. Při výslechu se stále snažil, až na již dříve popsané záchvaty, zachovat si důstojnost generálního tajemníka. Svou činnost hodnotil jako zločinnou teprve tehdy, kdy byl k tomu přímo tlačěn, ale stále dával vyšetřujícím najevo, že to dělá jen z dobré vůle proto, že nechce poškodit stranu, která již jeho případ zveřejnila.“*¹⁴² Slánský se tedy obětoval pro stranu. Ve svém dopise krátce po zatčení žádal, aby nebyl veřejně zostuzen. Mohl si (zcela oprávněně) myslet, že by to poškodilo stranu. Jak ale řekl svému spoluvězni, musel si sám před sebou vyřešit, že je vinen a přiznat se k tomu. A mohl nakonec dospět k tomu, že nepřiznáním se k vině a sebeobětováním pomůže straně, kterou vybudoval.

Podle Doubkovy výpovědi *„Stávalo se často, že některý svůj čin, který v protokolu hodnotil jako zločinný a nepřátelský, před tím v rozhovoru vysvětloval zcela jinak, normálně, a potom říkal: ‚No prosím, já to řeknu, jak to chcete, ale tak to nebylo.‘ Ku konci vyšetřování, kdy již byl se vším smířen a v dobré náladě, se často ptal, je-li s jeho výpovědí spokojenost a ironicky dodával, že teď už ho nikdo nemůže obviňovat, že by svým postojem k celému případu chtěl stranu poškodit. Nemohl bych [tj. Doubek] zodpovědně říci, v čem byl Slánský skutečně vinnen /vinen/, v čem sklouzl na linii sebe-obviňování, nebo co z jeho činnosti se mu podařilo zatajit. Hranice vyšetřování byly celkem přesně vymezeny a za jejich rámec Slánský nešel. Naprosto však odmítal, aby byl postaven do světla sprostého zločince (jako vrah Švermy), stavěl se stále politickým činitelem. Velmi citlivý byl na to, jestliže se někdy při vyšetřování stala zmínka o jeho židovském původu [...] Jinak, jestliže nebyla o tom učiněna zmínka z naší strany, sám někdy po skončeném výslechu jen tak v rozhovoru nám celkem v dobré náladě vyprávěl o své rodině a o tom, jak třeba jeho otec na něm chtěl, aby o židovských svátcích roznášel po vesnici macesy [...] Slánský ke konci vyšetřování již nebojoval o formulace, byl se vším smířen. Jen někdy ještě, když byla od něho některá formulace žádána, říkal: Prosím vás, nechtějte to na mně, vždyť by se tomu lidé smáli a nikdo by tomu nevěřil. Ku konci již nikdy se*

¹³⁹ Vladimír Haškovec (13. června 1903 – 9. dubna 1970) v roce 1929 absolvoval studijní pobyt v Moskvě a Leningradě, v roce 1934 se habilitoval z psychiatrie a neuropatologie. V roce 1942 vstoupil do ilegální KSČ, od března 1943 byl vězněn nacisty. 17. května 1952 byl odsouzen, na svobodu byl propuštěn v 28. dubna 1955. V roce 1960 byl rehabilitován a v roce 1969 mu byla obnovena řádná profesura. Adamec, J. et al: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, 1. díl A–K, Praha 1988, s. 211–212.

¹⁴⁰ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 234–236.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 236.

¹⁴² Kaplan, K.: *StB o sobě. Výpověď Bohumila Doubka*, Praha 2002, s. 131–132.

*nezmínil o tom, že by přiznal něco, co by neodpovídalo skutečnosti. Ale stále svým jednáním (nikoliv slovy), vzbuzoval nebo se snažil vzbudit dojem, že obvinění přiznal jen z dobré vůle.*¹⁴³

¹⁴³ Tamtéž, s. 132.

12 Poslední služba straně

„Tím vřeleji projevuje soudruhu Slánskému svoji upřímnou lásku pracující lid Československa, který v něm vidí oddaného a věrného pomocníka soudruha Gottwalda v úsilí o blaho a štěstí naší vlasti.“

„Před soudem stojí Rudolf Slánský [...] Jeho ryšavá hlava se sveřepým zátylkem, kterou v tuto chvíli propalují stovky očí [...] do této ryšavé hlavy s jidášsky nasupeným obočím a uhýbavýma očima se sbíhají všechny nitky široce rozvětveného spiknutí [...] Ano to je on. To všechno je dohromady stvůra, jejíž jméno je Rudolf Slánský.“¹

Tyto propagandistické prvky, přednesené v úvodu této práce, ať z období narozenin nebo procesu, se v následujícím textu² snaží částečně odpovědět na otázku, kdo to byl Rudolf Slánský a jak byl Slánský představován veřejnosti a naopak, jak ho společnost vnímala na základě oficiální propagandy, ale i s ohledem na jeho vlastní aktivity a seberepresentaci. Stejně tak následující řádky poslouží k popisu samotného procesu z hlediska propagandy.³ Cílem této kapitoly je analýza propagandy během jeho padesátých narozenin a politického procesu,⁴ rozbor lidového ohlasu na tyto události a na odvolání Slánského z funkce a jeho následné zatčení.

Hlavním pramenem jsou sborník ke Slánského padesátinám⁵ a pozdravné dopisy a telegramy.⁶ Oficiální vyznění procesu je analyzováno především na základě denního tisku⁷ a

¹ Citováno dle Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 16, 39–40. Jedná se o článek Václava Kopeckého ke Slánského padesátinám a o článek s názvem Tři lavice z doby procesu se Slánským.

² Následující kapitola byla v upravené podobě publikována: Chadima, J.: Rudolf Slánský: "One more fiftieth birthday" / "To dog a dog's death!". In: *Prager wirtschafts und sozialhistorische Mitteilungen*. = *Prague Economic and Social History Papers*, roč. 15, 2012, s. 41–60.

³ Ohledně kompletního průběhu procesu lze dokázat na Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.

⁴ Kromě této práce analyzují nálady obyvatelstva v souvislosti s osobou Slánského texty historika Václava Brabce, který se zabýval především zmíněnými rezolucemi, a Kevina McDermotta, který analyzoval hlavně zmíněné zprávy StB. Konkrétně se jedná o práce Brabec, V.: Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 3, 1969, s. 363–387 a McDermott, K. "A 'Polyphony of Voices?' Czech Popular Opinion and the Slánský affair," *Slavic Review*, vol. 67, no. 4, 2008): 840–865 [on-line] [cit. 28. září 2011]. Dostupný z <http://www.jstor.org/stable/27653027>, česky publikováno pod názvem České veřejné mínění a "případ Slánský". In *Marginalia Historica. Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury*, Praha 2012, roč. 3, č. 2, s. 189–196. Propaganda během procesu je též tématem textu Svobodová, J.: *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*, Olomouc 2016, s. 58–152.

⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2.

⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 19–21, a. j. 184–185

⁷ Bude se jednat *Rudé právo*, *Svobodné slovo*, *Lidovou demokracii* a *Mladou frontu* z období celého konání procesu, tedy 20. – 27. listopadu 1952.

využity byly i rezoluce⁸ posílané během procesu, které jsou významnou součástí této události. Řada z nich byla přímo otisknuta v denním tisku.

Prameny pro analýzu názorů obyvatel na Slánského jsou poněkud problematicky uchopitelné. Jedná se především o zprávy funkcionářů, kteří měli v závodech vysvětlovat proces pracujícím a zaznamenávat jejich reakci. Nejrozsáhlejším pramenem jsou průzkumy nálad, které prováděla přímo mezi obyvatelstvem (jak během procesu, tak i v průběhu odvolání Slánského z funkce a jeho následného zatčení) StB, či její spolupracovníci.⁹ Problematickost pramenů spočívá v jejich hodnověrnosti či autenticitě. Mohou být vůči nim vzneseny námitky týkající se zkreslení podaných informací tak, aby vedení dostávalo ty informace, které chtělo slyšet, ať již ze strachu, snahy se zalíbit, nebo protože se jednalo o politickou objednávku. Ve zprávách o náladě obyvatelstva se objevovala řada informací, které byly v linii podávané propagandy a které nelze považovat za seriózní sociologický průzkum veřejného mínění. Přesto lze tyto materiály považovat za hodnověrné a mohou nám poskytnout alespoň částečnou představu obyvatel o Slánském.

Předně pro autentičnost zpráv paradoxně hovoří jejich obsah. Zprávy o náladách obyvatelstva se mnohdy nesly v kritickém duchu (v tomto případě hlavně v souvislosti s procesem). Těžko by se mohl nějaký agent zalíbit tím, že by si vymyslel informaci o šíření názoru, že ve vládě sedí jenom „šupáci“, což bylo ve zprávách o náladě obyvatelstva opakovaně negativní označení vládních garnitur. Podobných negativních informací přímo o nejvyšším vedení strany a státu se objevovalo více „*Jistě dojde na Gottwalda, věznicí v Praze se říkalo Pankrác a nyní se jí říká Rudolfinum a jednou se jí bude říkat Klementinum*“¹⁰, anebo že bude brzy soud se Zápotockým a pak se o něm bude psát, že se „*štitil práce, a proto byl harmonikář.*“¹¹ Tyto názory hovoří proti politické objednávce z vyšších míst, proti kterým

⁸ Rezolucí bylo přes osm tisíc. Vzhledem k jejich počtu byla pozornost z hlediska relevantnosti zaměřena na ty z nich, které byly sepsány během posledních dvou dnů procesu a během dvou dnů, které následovaly po vynesení rozsudku. Jedná se tedy o časový úsek od 26. do 29. listopadu 1952. Toto období bylo vybráno z důvodu, že občané si vyslechli nazpaměť naučené výpovědi již většiny obžalovaných a měli mít tak ucelenější představu o vykonstruovaných obviněních, a zároveň je tak možné v rezolucích vypořádat reakce na rozsudek i na samotný proces. Samotné rezoluce pak lze nalézt ve fondech Národního archivu a to "ÚV KSČ, Rezoluce k procesu se Slánským a spol." a "ÚV KSČ, odd. I. rezoluce a závazky 1945–1963". Oba fondy jsou nezpracované.

⁹ Záznamy funkcionářů lze nalézt v „NA, A ÚV KSČ, f. Bulletin (014), sv. 8, a. j. 56., 59, 61, 64, a. j. 71. Hlášení StB se nachází v ABS f. Velitelství StB (310), a. j. 114 sv. 6,8-22. (svazky 7,23-25, obsahují ohlas na zatčení Rudolfa Slánského). Každý svazek obsahuje hlášení z konkrétního kraje. Části jednotlivého hlášení je někdy jen výtah názorů občanů. V tomto případě jsou uváděny signatury a datum, kdy byla zpráva poslána, někdy je však uvedeno celé jméno osoby, která řekla konkrétní názor. V tomto případě uvádíme signaturu a celé jméno dané osoby a datum, kdy byla zpráva poslána. Někdy je možné uvést pouze signaturu a příslušné označení pro zprávu, kterou StB použila. A nakonec ABS HI-4-154, Kanice. Další použité prameny se nacházejí v NA, A ÚV KSČ, f. Oddělení stranických orgánů: I. oddělení 1945–1956 (05/1), aj. 2327, sv. 391 a ABS, f. 310-111-3.

¹⁰ ABS, f. 310-114-8, Vestička, 3 prosince 1952

¹¹ ABS, f. 310-114-9, Korsá, 25. listopadu 1952

byla řada zpráv zaměřena. O autentičnosti negativních názorů svědčí i to, že byla snaha je v oficiální propagandě vyvrátit.¹²

Zprávy StB pocházejí vždy z různých míst jednotlivých krajů, kde je pořizovali tamní pracovníci a spolupracovníci. Některé názory jsou si svým obsahem velmi podobné, těžko by si některý pracovník vymyslel sdělení na západě Čech, která by byla shodná se zjištěními pracovníka na východě Slovenska. Přílišná shodnost zpráv může naznačovat rozšířenost některých názorů v celé republice. Kampaň mezi širokou veřejností podle všeho nebyla řádně připravena. Tajemníci okresních výborů nedostali prakticky žádné pořádné instrukce jak organizovat stranické schůze.¹³

Částečným pramenem pro poznání názorů obyvatel mohou být rezoluce. Řada z nich obsahuje podpis stranického funkcionáře, podobné jsou i jejich struktura a forma včetně kolektivního znění („My žádáme“, „my jsme rozhořčení“). To odpovídá jakémusi diktátu shora. Na druhé straně obsahový charakter některých bodů rezolucí obsahoval aspekty, které tomu moc neodpovídaly. Jedním z těchto prvků byl i jakýsi dobový jazyk. Pokud by byla dejme tomu instrukce k žádosti trestu smrti, je přece jenom rozdíl mezi odesláním rezoluce s lakonickým „*žádáme ten nejvyšší trest*“¹⁴ a „*žádáme [...], aby byl vyříznut z národa vřed zrady*“¹⁵ tedy, že alespoň ve formě postupovali relativně autonomně. Vznikly rezoluce psané ryze soukromě, tedy jednotlivci, u kterých nelze uvažovat o nějakém nátlaku, které se prakticky nelišily obsahem, ale spíše formou, která byla mnohdy výrazně drsnější než rezoluce podniků. Pokud bychom přijali, že výše zmíněné prameny, tedy zprávy funkcionářů a StB, jsou autentické, lze v nich nalézt zprávy typu, že např. dělníci si vynutili svolání závodní schůze a odeslání rezoluce. O tom, že lidé brali rezoluce vážně, svědčí např. zpráva, podle které jeden dělník odmítl hlasovat pro odeslání rezoluce a nebyť včasného zásahu funkcionářů, tak byl by nejspíše ostatními přítomnými dělníky zlynčován.¹⁶ To vše dokládá, že občané brali rezoluce velmi vážně. Podobných zprávy o tom, že někdo odmítl hlasovat proti odeslání rezolucí, bylo ještě několik, často s odůvodněním, že dotyční nevědí, co Slánský vlastně udělal. Lze konstatovat, že na některé rezoluce se dá nahlížet jako na autentické, nebo alespoň částečně autentické vyjádření pocitů občanů.

¹² Např. článek Zdeňka Nejedlého Proti klevetění. In *K procesu s protistátním spikleneckým centrem: 4 projevy v Čs. Rozhlase*, Praha 1953.

¹³ Volokitina, T. V., ed. et al.: *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: dokumenty. Tom 2, 1949–1953*. Moskva 2002, s. 713.

¹⁴ Zaměstnanci n.p. SED, Jablonec nad Nisou, 26. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, I. oddělení, rezoluce a závazky 1945 – 1963

¹⁵ Posádková správa, Praha, 27. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, I. oddělení, rezoluce a závazky 1945 – 1963.

¹⁶ NA, f. 014, sv. 8, a. j. 61, fol. 26.

12.1 Narozeniny vs. proces

Rudolf Slánský slavil své padesáté narozeniny 31. července 1951 a k této příležitosti proběhla velkolepá kampaň oslavující jeho osobu. Propaganda během Slánského narozenin byla v silném kontrastu vůči agitaci během procesu, který se konal jenom o rok a čtvrt později. Snadno může osvětlit, jak oficiální místa podávala veřejnosti obraz osoby druhého nejmocnějšího muže státu.

Důležitým prvkem narozenin i procesu bylo vylíčení charakteru Rudolfa Slánského, jeho osobních vlastností. V době svého vrcholu byl prezentován jako člověk se vzornými bolševickými vlastnostmi. Typická pro něj byla bezmezná obětavost, byl vzorným komunistou, neohroženým bojovníkem a vynikajícím politickým pracovníkem. „*Poznali jsme v mladém komunistickém horlivci člověka velikého intelektu, hluboce myslivého, přísně vážného, vnitřně zaníceného a vyznačujícího se krásnými osobními vlastnostmi, čistým ryzím charakterem a ušlechtilým cítěním. Viděli jsme, že hořel žhavou láskou k dělnické třídě a nadšením pro veliké revoluční dílo Leninovo a Stalinovo*“¹⁷

Na to reagovala i některá blahopřání „*Stal ses mi vzorem, právě tak, jako řadě poctivých lidí.*“¹⁸ Spisovatel Jan Drda se o něm vyjádřil, že je „*veliký vzor občana, vlastence, bolševika.*“¹⁹

Během procesu už byl Slánský najednou „*zrádce, před kterým musil s opovržením plivnout každý poctivý člověk.*“²⁰ A také „*imperialisté nechtějí mír, nýbrž válku, a právě proto mohou do svých služeb získat vždycky jen lidské zrůdy, jen takové bezmezné, podlé, pokrytecké, jedovaté hady, jakými se ukázal Slánský.*“²¹ Asi „*nejlépe*“ byl Slánský vylíčen v článku s názvem *Jidáš*, kde se uvádělo „*pod ryšavými vlasy těkají v masce vrásek zbabělé záludné oči [...] jako přišlápnutý had, který se už nemůže vyprostit, ochotně začíná vypovídat na první otázky. Masku Rudolfa Slánského definitivně spadla. Objevila se pod ní tvář lidojeda. Tvář starého prohnaného agenta buržoazie, hrobaře naší svobody.*“²² V rezolucích se psalo o vyvrheli národa, arcilotru Slánském, zlotřilém vyznavači dolaru, agentu imperialismu atd. Během krátké doby došlo tedy k úplnému a radikálnímu obratu, který měl co nejvíce pošpinit Slánského, ukázat, že před soudem stojí skutečný nepřítel, a dokázat to takovým způsobem, aby se zapomnělo, kým byl ještě v roce 1951. Stejnou taktiku navrhoval

¹⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, s. 4.

¹⁸ Tamtéž, sv. 19–21, a. j. 185.

¹⁹ Tamtéž, sv. 1, a. j. 2, fol. 45.

²⁰ Zrádce. *Mladá fronta*, 23. listopadu 1952, roč. VIII, č. 277, s. 13

²¹ Drtivá porážka Imperialistů. *Rudé právo*, 22. listopadu 1952, roč. 33, č. 312, s. 1.

²² Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 34.

použit sám Slánský po pohřbu prezidenta Beneše, kdy se podle něj tvář „reakce“ musela ukázat v co nejhorším světle.²³ Narozeniny ilustrují vztah Slánského ke straně a k samotnému socialistickému zřízení. Podle oficiálního pojetí byl Slánský bojovník za socialismus, ochránce dělnické třídy. A k tomu mu jeden dělník napsal: „*Piši ti, abych ti v myšlenkách stiskl ruku za všechno, co jsi vykonal pro nás škodováky, a pro ostatní pracující naší vlasti, že dnes tak žijeme, za to můžeme v nemalé míře děkovat Tobě* (zdůrazněno J.CH).“²⁴ Řada lidí ve Slánském viděla osvoboditele od kapitalismu, který přinesl lidem současný blahobyt.

ÚV KSČ mu k narozeninám napsalo: „*Drahý soudruhu, celá naše strana a všechen náš pracující lid Tě zdraví jako svého věrného syna a bojovníka, proniknutého láskou k pracujícímu lidu.*“²⁵ Slánský byl prezentován tak, že je nerozlučně spjat s KSČ, což ještě v té chvíli skutečně také byl. Podle ministra informací Václava Kopeckého Slánský „*patří k nosným pilířům naší strany [...] jeho zásluhy o stranu od roku 1929 jsou vskutku neocenitelné. Ve vedení strany byly mu vždy svěřovány ty nejodpovědnější úkoly.*“²⁶ Podle něj by tedy strana bez Slánského nebyla tam, kde je teď. Jelikož lze o Slánském hovořit jako o „otci“ poválečné KSČ, jedná se o pravdivé vyjádření. V čase narozenin byl tedy Slánský představován jako nejpřednější a nejlepší člen KSČ, který dělá vše pro socialismus, a bez něhož by snad ani nastolení socialismu u nás nebylo možné.

V čase procesu se objevila vyjádření zcela opačného vyznění. „*Bylo to prohnilé buržoazní prostředí, které ve všech obviněných vypěstovalo nenávist k dělnické třídě a k pracujícím. Rudolf Slánský, který pocházel z bohaté židovské rodiny a už před lety se dostal na trockistickou, dělnickému hnutí nepřátelskou platformu, viděl v zájmech kapitalistů sobě bližší zájmy, než byly zájmy pracujících,*“²⁷ Slánský již nebyl člověk, který dělá vše pro pracující třídu, ale od počátku činil vše pro to, aby zničil její výdobytky, a od základu byl jejím jasným nepřítelem. Objevuje se snaha vytěsnit Slánského z jakékoliv spojitosti se stranou, byl prezentován jako „slouha“ kapitalismu, který nemá nic společného se stranou, která je čistá a za nic nemůže. Dělníci nemají děkovat Slánskému za to, že díky němu se mají dnes dobře, ale mají si uvědomit, že on chtěl všechny tyto výdobytky zničit a obnovit kapitalismus. A tak lid má děkovat straně a Gottwaldovi, že byl Slánský odhalen a zničen.

Podle úryvků z procesu Slánský o sobě vypověděl: „*Přiznávám plně svoji vinu a chci poctivě a pravdivě vypovědět všechno, čeho jsem se dopustil a čím jsem se provinil [...]*“

²³ NA, A ÚV KSČ, f. 02/01, zasedání 9. 9. 1948.

²⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 19–21, a. j. 185.

²⁵ Tamtéž, sv. 1, a. j. 2, fol. 23.

²⁶ Tamtéž, fol. 1, 4.

²⁷ Rozdrcené spiknutí. *Svobodné slovo*, 27. listopadu 1952, roč. VIII, č. 281, s. 1.

Nebudu ve svých výpovědích šetřit ani sebe, ani svoje spoluobviněné. Především nebudu šetřit sebe [...] Přišel jsem do dělnického hnutí jako člověk buržoazního původu. Můj otec byl zámožným vesnickým obchodníkem, vyrůstal jsem v prostředí obchodnické rodiny, což ovlivnilo moje osobní vlastnosti a můj charakter. Do komunistické strany jsem vstoupil v roce 1921. Přišel jsem tam s různými maloměšťáckými názory, kterých jsem se nezbavil. To vedlo k tomu, že jsem se nestal skutečným komunistou, že jsem jako komunista nejednal [...] Prokurátor: *Rudolfe Slánský, můžeme tedy učinit závěr, že jste nikdy skutečným komunistou nebyl? Slánský: Ano.*²⁸ Jeden z hlavních strůjců Února, „otec“ poválečné KSČ ve své výpovědi přiznal, že nikdy nebyl skutečným komunistou.

Během narozenin se rozebírala role Slánského v době Slovenského národního povstání, spolu s Janem Švermou měl být jedním z hrdinů této události. Kopecký například uváděl: *„Za těchto horských bojů, které vyžadovaly silu vydržet nevýslovné útrapy, prokázal soudruh Slánský heroism, jenž mu jako partyzánskému bojovníkovi zjednal slávu, zvěčněnou již mnoha názvy závodů a šachet.*“²⁹ Tehdy byl představován jako hrdina, který nezklamal a který bojoval za ideály, a neohrožený bojovník, jehož život byl sám ohrožen. Slánský a Šverma byli dva velcí bojovníci, z nichž jeden hrdinně padl a druhý hrdinně překonal nesnáze. O několik měsíců později zaznělo *„Slánský nechal úmyslně zahynout Jana Švermu, to všechno ve mně vzbuzuje největší odpor a hněv [...] O takové příkladné komunisty nás chtěli připravit tyto stvůry.*“³⁰ Náhle se z něj stal vrah a zrádce povstání, právě smrt Švermy byl největší ze zločinů, které mu byl přičítány.

Důležitým bodem oslav byla prezentace vztahu mezi Slánským a Gottwaldem. Podle Kopeckého *„Poměr soudruha Slánského k soudruhu Gottwaldovi byl naplněn vždy úctou, věrností a láskou, neznající poskvrny [...] A má-li být řečeno, kdo se vedle soudruha Gottwalda nejvíce zasloužil o bolševizaci naší strany, jest nesporné, že to byl opět soudruh Slánský.*“³¹ Slánský měl být pravou rukou Gottwalda, jeho nejbližším spolupracovníkem, spolubojovníkem. Gottwald měl zároveň být jeho největší vzor, od kterého se Slánský učí.

Vůči svému vzoru se tedy podle oficiální interpretace během procesu zachoval velmi podle. *„Slánský a jeho kriminálníci, mezi které se cynicky vřadil také lékař prof. Dr. Haškovec, usilovali o fyzické zničení našeho drahého s. Gottwalda.*“³² Vyšetřovatelé sice

²⁸ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským.* Praha 1953, s. 47–48.

²⁹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 5.

³⁰ Po odstranění zločinců rychleji vykročíme vpřed. *Mladá fronta*, 24. listopadu 1952, roč. VIII, č. 278, s. 10.

³¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 8, 7.

³² Vojenská lékařská akademie, 26. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, Rezoluce k procesu se Slánským a spol.

nezískali během výslechů ze Slánského úplné přiznání k pokusu o vraždu Gottwalda, ale i tak během procesu zazněla řada rozhořčení nad tím, že Slánský usiloval o život Gottwalda. Často se uvádělo, že Slánský chtěl zabít Gottwalda, protože byl jeho největší překážkou a největším nepřítelem. „Ukládali o život našeho milovaného presidenta s. Gottwalda, který stál v cestě jejich dravčím úmyslům.“³³ Bylo potřeba udělat z Gottwalda oběť Slánského, aby se zapomnělo na to, že byli nejbližšími spolupracovníky. Gottwald byl prezentován jako někdo, koho je třeba litovat, protože měl být zavražděn „odporným“ Slánským.

V době Slánského narozenin již byli zatčeni a vyslýcháni lidé, se kterými pak byl Slánský souzen a popraven, či se alespoň o nich uvažovalo jako o členech spikleneckého centra (Marie Švermová). Kopecký uvádí „Učinily z něho předmět zavilé nenávisti nepřátel a těch bídných zrádných živlů, jež jako Šling, Švermová, Clementis a spol. ve svých zločinných úkladech proti straně [...] zaměřili vedle soudruha Gottwalda svou zášť hlavně proti soudruhu Slánskému.“³⁴ Slánský byl jedním z pilířů strany, na který se spiklenci zaměřili, bez likvidace Slánského by nebylo možné odstranit tehdejší zřízení. V jedné zdravici se objevilo „Po odhalení skupiny zrádců Šling – Švermová – Clementis, řekl nám s. Gottwald ‚Straně věřte soudruzi‘ a my soudruhu Slánský, pevně věříme tobě.“³⁵ Slánský byl během narozenin prezentován ještě jako oběť, kterou je třeba litovat, protože se stal cílem spiklenců. Slánský byl po hned Gottwaldovi druhá záruka pro pracující lid, že spiklenci, mezi kterými byla i manželka národního hrdiny Švermy, neuspějí.

V době konání procesu už byl Slánský v pozici hlavy spiknutí. Pokud tedy lidé ještě v červenci proklínali Švermovou a Šlinga za to, že chtěli odstranit Slánského, v čase procesu už proklínali jeho, protože stál v čele skupiny, která podle jedné rezoluce se nedá „přirovnati k dobytku, poněvadž dobytek, který dává všestranný užitek, by se tímto přirovnáním urazil a byl ponížen.“³⁶

Součástí Slánského narozenin byly různé blahopřejné zdravice. Znělo v nich například „Naším nejvřelejším přáním je, aby si nás ještě dlouho vedl,“³⁷ či „abys byl dlouho zdrav a mohl zastávat odpovědnou funkci.“ se zdravicí „Ještě jednu padesátku“³⁸ kontrastuje jedna z pozdějších rezolucí: „Bylo by proto nespravedlivé, aby tito lotři jen svým dechem otravovali

³³ Fakultní rada právnické fakulty UK, 26. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, Rezoluce k procesu se Slánským a spol.

³⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, s. 9.

³⁵ Tamtéž, sv. 19–21, a. j. 185.

³⁶ Městská organizace KSČ Deblín. 26. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, odd. I. rezoluce a závazky 1945–1963.

³⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 19–21, a. j. 185.

³⁸ Tamtéž.

vzduch v naší republice“³⁹ nebo „Aby naše děti mohly žít, musí zrádci zemřít“.⁴⁰ Článek Tři lavice se vyjádřil „Psovi psi smrt!“⁴¹ Rezoluce požadovaly v některých případech i způsob popravu Slánského. „Účastníkov protištátneho sprisahaneckého centra treba zaživa páliť a sťahovať z nich kožu.“⁴²

Je možné, že zdravotice přející Slánskému dlouhý život a rezoluce požadující jeho smrt byly psány stejnými lidmi a v obou případech myšleny upřímně. Reportér Čutek to v úvodu k rozhovoru, který vedl v šedesátých letech s Josefou Slánskou, zmínil na základě vlastní zkušenosti „Z vlastní vůle jsme také psali a já četl před naplněným sálem onu zdravotici k padesátým narozeninám Rudolfa Slánského. Ještě téhož roku [...] jsem stejně spontánně s ostatními zvedl ruku a odhlasoval, že ten, jemuž jsme slavnostně přísahali věrnost, ten, jehož jsme prohlásili za náš vzor, je naším úhlavním nepřítelem a jenom jeho smrt může vykoupit zradu, kterou na nás spáchal.“⁴³ Slánský sám opakovaně tvrdil, že nepřítel musí být nemilosrdně zničen. Když je jako spása národa označen generální tajemník, díky kterému dělníci žijí lépe, je samozřejmé, že mu dělníci pošlou upřímné blahopřání s přáním dlouhého života. Pokud je stejný člověk masivně prezentován jako zrádce národa, který chtěl těmto dělníkům zničit vše, co mají, a jeho předchozí činnost byl jen jeho klam, lze věřit, že dělníci pošlou upřímnou rezoluci, ve které žádají jeho smrt.

Značně absurdně dnes vyznívají různé závazky, které byly typické pro většinu propagandistických akcí. Během narozenin Slánského se pracující chlubili socialistickými závazky na jeho počest „na počest tvých padesátých narozenin zpevnili soudruzi Jaroslav Dvořák a Václav Šebek svoji normu o 15 %“⁴⁴ a posléze závazky týkající se jeho poprav. „V závodě Aritma v Modřanech odpracují zaměstnanci nedělní dobrovolnou směnu, aby tím způsobem vyjádřili svou žádost o tvrdé potrestání škůdců, a aby na druhé straně dali výraz své lásce a oddanosti prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi.“⁴⁵

³⁹ Cihlářské závody n.p. Uhřetěves, 26. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ, Rezoluce k procesu se Slánským a spol.

⁴⁰ Svaz Čsl. Žen při první Brněnské strojírně, 27. listopadu 1952. NA, A ÚV KSČ Rezoluce k procesu se Slánským a spol.

⁴¹ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 40.

⁴² ABS, f. 310-114-21, Čonka, František, 23. listopadu 1952.

⁴³ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 205.

⁴⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 19–21, a. j. 185.

⁴⁵ Hlas spravedlivého rozhořčení pracujících. *Lidová demokracie*, 23. listopadu 1952, roč. VIII, č. 277, s. 2.

12.2 Mimo propagandu

Propagandu mimo oficiální rámec lze sledovat ve třech liniích. První se bude soustředit na to, jak představitelé komunistické moci prezentovali Slánského v čase jeho pádu a jaký k němu mohli mít vztah. Cílem bude především analýza hlavních tezí projevů funkcionářů, které zazněly v době jeho odvolání z funkce a pobytu ve vězení.

Druhá část se zaměří na hlavní názory, které byly zaznamenány přímo u lidí během tří období – po odvolání Slánského z funkce, po jeho zatčení a během procesu. Bude se zabývat aspekty, které se dotýkají jeho osoby a částečně dokreslují, jak byl vnímán ve společnosti.

Třetí linie celkového obrazu Slánského se dotkne propagandy a bude analyzovat nejpodstatnější body, které během procesu vysílala česká sekce zahraničního rozhlasu.

12.3 Ohlas vedení

Jaké byly názory Slánského spolustraníků, jak se na něho dívali v okamžiku jeho pádu a co proti němu chtěli použít? Jeho tajemník v generálním sekretariátě Baš'ovanský o něm řekl *„Vlna nevídaného rozhořčení [...] vůči odhalenému a zneškodněnému renegátovi [...] Slánský, který působil dojmem strohého dogmatického, ledového člověka – bez vřelosti, bez laskavosti, bez srdce [...] tyto jeho osobní vlastnosti jsou v souvislosti s jeho politickým profilem – profilem zrádce a záškodníka [...] v jeho počínání [bylo] tolik cynismu, neupřímnosti, náladovosti, která působila, že se ho soudruzi báli [...] v poměru k lidem byl Slánský povýšenecký a dával najevo, že se sám pokládá za jednoho z nejpovolanějších činitelů naší strany.“*⁴⁶ Tím Slánský skutečně byl, byl jedním z nejpovolanějších členů tehdejší KSČ. V charakteristice Slánského se i u jiných stranických funkcionářů objevovalo, že je to „chladný“ člověk, v tomto směru může být tvrzení pravdivé. Byl schopným vedoucím pracovníkem s vlastní svojí vizí a ideály, ale některým spolupracovníkům nedokázal z lidského hlediska přirůst k srdci.

Jeho osobní vlastnosti nelze zajisté dávat do přímé souvislosti s jeho „zradou“. Baš'ovanský patřil mezi spolupracovníky Slánského, proto se od něj ve svých vyjádřeních během procesu snažil co nejvíce distancovat. Ne zcela objektivně hodnotil Baš'ovanský počínání Slánského jako generálního tajemníka. *„V sekretariátě zavedl Slánský režim dokonalého autoritářství. Jeho slovo platilo prostě jako názor vedení strany a nesouhlasné*

⁴⁶ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 18, a. j. 29, fol. 48–49.

*návrhy dovedl obratně pochovat a znemožnit [...] Slánský byl příliš přemoudřelý.*⁴⁷ Baš'ovanský nicméně řekl, že Slánský dovedl jasně vymezit svůj cíl, dokázal si ho u svých pracovníků prosadit a dobře ho zaštitil ideou strany. To, že díky názorům a cílům, které Slánský prosadil, jsou komunisté u moci a drží ji, Baš'ovanský pochopitelně nezmínil.

Na autoritářské chování Slánského zazněla řada dalších stížností. Pokud bychom Slánského vnímali jako „manažera“ a generální sekretariát jako „management“ firmy KSČ, je takové chování logické. Slánský chtěl, aby strana fungovala jako pevné organizované soukolí, měl své vize a plány, které nebylo možné vybudovat bez jasné autority u svých podřízených. Z ryze organizačního hlediska musí být vedoucí pozice autoritářská. V opakované kritice Slánského autoritářství se skrývá i jiný aspekt. Baš'ovanský a ostatní se chtěli tímto způsobem ospravedlnit před případným obviněním. V podtextu jejich výpovědi bylo sdělení, že pokud se děly nějaké nepravosti, tak je dělal Slánský a oni jim nemohli zabránit, protože v sekretariátu zavedl svoji diktaturu. O vývoji osobnosti Slánského se vyjádřil i Jan Harus. *„Znám Slánského ne méně než 30 let. Srazil jsem se s ním, když v letech 1922 – 1923 [...] objevil se mladík [...] vzbudil tedy moji důvěru. Naprostou důvěru. Mladý student, intelektuál, že ano [...] později jsem si ho stále ještě vážil. Nemohl jsem si ho nevážit, neboť absolutně nikdy jsem neměl podezření a příčiny k tomu, abych podezřívá [...] jenom jednou jsem musel někdy v sobě potlačovat. Potlačovat některé pocity, které jsem si nedovedl ani dobře vysvětlit [...] A tady si dávám otázku, jak to, že tak mladý a nyní už vyspělý soudruh mohl takhle skončit zradou. Soudruzi, hledám příčiny, mnoho příčin, ale odpovědět na tuto otázku plně ještě nemohu.*⁴⁸ Otázku, jak mohl Slánský zradit si kladli i jiní. Velká část jeho spolupracovníků ho viděla tak, jak byl prezentován propagandou během narozenin, jako skutečného a opravdového komunistu.

Míru udivení a vyrovnání se Slánského zradou vyjádřil ve svém vystoupení Václav Pašek:⁴⁹ *„Bylo [to] velmi nemilé překvapení a řeknu přímo, byla to rána palicí do hlavy. Nečekal jsem takovou zradu u Rudolfa Slánského. K padesátému výročí narozenin Rudolfa Slánského jsme dělali řadu akcí [...] No a co? Byl to náš rodák, bylo mu 50 let, byly tu zásluhy, sám jsem je viděl, sám znám Rudolfa Slánského čtvrt století a nebránil jsem se tomu, naopak s chutí a radostí jsem to dělal.*⁵⁰ Tato slova ukazují, že řada událostí kolem

⁴⁷ Tamtéž, fol. 50–51.

⁴⁸ Tamtéž, fol. 111–112.

⁴⁹ Václav Pašek (12. dubna 1903 – 14. listopadu 1968) byl členem KSČ od roku 1921, působil v odborech. V letech 1925–1933 byl vedoucím funkcionářem KSČ v Plzni, poté v Hradci Králové a dalších městech. Během okupace se účastnil odboje, od roku 1946 byl členem ÚV KSČ, v letech 1957–1968 byl členem předsednictva a tajemníkem Ústřední rady odborů. *Malá československá encyklopedie*. 4. sv., M–Pol, Praha 1986, s. 812.

⁵⁰ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 18, a. j. 29. 149.

Slánského narozenin byla upřímná a že lidé viděli a vnímali Slánského zásluhy. Následoval Paškův argument, jak se vyrovnat se zradou „*Já jsem byl překvapen, nic jsem nevěděl, jako teď říká celá řada soudruhů 'já jsem to věděl, já jsem to říkal'. Já jsem věřil a věřím soudruhu Gottwaldovi a byl jsem přesvědčen, že kdyby znal nějaké konkrétní důkazy o zradě Slánského, že by ho nenavrhol [..] na místopředsedu naší vlády, že kdyby byly známy ty důvody, které jsou známy dnes, tak se to nestalo. (soudruh Gottwald: 'Jaks to říkal, věříš nebo nevěříš?') Pašek: protože Ti věřím, hájím usnesení ÚV. A teď byl odhalen Rudolf Slánský jako zrádce – čert ho vem!*“⁵¹ Ilustruje to Paškův šok ze ztráty důvěry. Jelikož Slánského zradu nečekal a nevěděl o ní, nezbývalo mu, než věřit tvrzením Gottwalda a strany, která představovala jedinou neotřesitelnou jistotu jeho myšlenkového světa.

Projev Kopeckého reprezentuje ukázkou silného antisemitského náboje celého procesu „*V květnu 1945 a pak po únoru 1948 se do řad strany dostalo veliké množství lidí židovského původu, jak kosmopolitního*⁵², *tak sionistického smýšlení. A tu se jeví odpovědnost Rudolfa Slánského [..] Nejen že umožnil vstup do strany všemožným židovským živlům, ale napomáhal tomu, aby se dostali do aparátu strany [..] do významných funkcí [..] Slánský s plným vědomím podporoval toto rozmáhání židovských živlů ve straně [..] nehledě na to, že šlo o lidi z bohatých židovských rodin, vyloženě cizí elementy, vzdálené dělnictvu, lidu a národu, a vychované kapitalisty.*“⁵³

Názory Klementa Gottwalda vycházely nejen z aktuální situace, ale především z jeho vztahu se Slánským, byť pro posouzení vztahu je možné vycházet jen z roviny úvah. Karel Kaplan tvrdí, že Gottwald i Slánský byli přátelé a že když Gottwald byl přinucen obětovat svého přítele, bylo to pro něj trauma. Přátelské vztahy mezi Gottwaldem a Slánským popisuje též manželka Josefa Slánská v již citované vzpomínce krátce po Slánského narozeninách, či ve své knize *Zpráva o mém muži*. „*Kléma a Ruda, nejbližší spolupracovníci po celých šestadvacet let, nerozluční přátelé. Kdo mohl znát Rudu líp než Kléma?*“⁵⁴ Podobně vztah mezi Gottwaldem a Slánským vnímal zpravodajec Štěpán Plaček: „*Slánský snad byl schopen vydat každého na šibenici, jen jednoho nikdy nezradil a nebyl by nikdy zradil – Gottwalda.*“⁵⁵ Kladné vyznění tohoto vztahu, byť je nutné brát toto vyjádření s rezervou, obsahují i paměti vyšetřovatele Karla Košťála. „*Slánský hovořil o některých funkcionářích i v negativním*

⁵¹ Tamtéž, fol. 149.

⁵² Kosmopolitismus byl definován jako „*buržoazní politická teorie a směr, který pokládá nebo vydává existenci různých národů a států ve světě za příčinu konfliktů mezi nimi. Východisko vidí ve zřeknutí se národnosti a ve vzdání se státní suverenity*“ *Průruční slovník k dějinám KSČ, svazek I., Praha 1964, s. 377.*

⁵³ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 18, a. j. 29, fol. 173.

⁵⁴ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 155.

⁵⁵ Citováno dle Kalous, J.: *Štěpán Plaček*. Praha 2010, s. 228.

*smyslu, že to, co mi říkal o Gottwaldovi, svědčilo o tom, že k němu choval i při vyšetřování respekt. Nikdy neřekl nic, co by stavělo Klementa Gottwalda do špatného nebo alespoň nepříznivého světla.*⁵⁶

Ovšem historička Muriel Blaive nabízí alternativní vysvětlení. U Josefy Slánské je možným motivem kladného líčení vztahu snaha ukázat co nejodporněji charakter spiknutí vůči jejímu manželovi, neboť byl zrazen nejlepším přítelem. Podle Muriel Blaive je tu také možnost, že Gottwald neměl obětovat svého kamaráda, ale svého soka. Poukazuje na to, že Gottwald si po zatčení Slánského nechával přehrávat záznamy výslechů, vznášel podněty a při poslouchání procesu v rozhlase neměl být rušen. Blaive v tom vidí jisté rozpory a poukazuje na to, že Gottwald a Slánský nebyli zřejmě nejbližší přátelé, nýbrž sokové.⁵⁷ Pro tento výklad svědčí i výše uvedené zprávy americké zpravodajské služby, jugoslávské zdroje a informace získané ruskými historičkami.

Zdánlivý rozpor je jen částečný. Vedoucí funkcionáři museli pohybovat v novém *poli* – hledání nepřítele ve vlastních řadách, zisk *symbolického kapitálu* znamenal zisk života, či alespoň udržení mocenských pozic, čemuž museli přizpůsobit svoji strategii. Gottwald se tedy nacházel částečně v podobné pozici, v jaké byl Slánský při obvinění Švermové v únoru 1951 na zasedání ÚV KSČ. Lze soudit, že Gottwald i Slánský byli přátelé. Dokud to šlo, snažil se Gottwald Slánského chránit, o čemž svědčila i první koncepce dopisu Stalinovi. V ní bral Gottwald část odpovědnosti na sebe a psal o tom, že Slánskému věří. To by jistě nepsal o svém soku, obzvlášť když byl adresátem dopisu Stalin. Dopis sice v tomto znění odeslán nebyl, ale už jeho koncepce dopisu dostatečně výmluvná. Podobné jsou i Gottwaldovy postoje po 6. září 1951, kdy Slánského sice kritizuje, ale jen za chybné rozmístování lidí.

V průběhu vyšetřování při poslouchání záznamů výslechů Gottwald patrně správně usoudil, že v tento moment je Slánský již ztracen. Pro Slánského nemohl udělat nic, nezbývalo, než udělat něco pro sebe, tak, jak to udělala řada jiných a jako to udělal Slánský v případě Švermové. Gottwaldovi ani nezbývalo nic jiného, než ukázat, že za vše může Slánský.

Během odvolání Slánského z funkce uvedl následující „*O úspěchu nebo neúspěchu zamýšlené věci nakonec rozhodují lidé, jimž věc do rukou svěříme, a i organizace a metody naší práce. Čili, jinými slovy, byla-li správná politická linie dána, pak kádrové a organizační*

⁵⁶ Košťál, K.: *Pravda o procesu s Rudolfem Slánským a jeho společníky: kritické výhrady k "Výpovědi" B. Doubka a k Historikům 92, dodatek ke knížce Svědectví plukovníka*, Praha 2009, s. 69.

⁵⁷ Blaive, M.: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 2001, s. 175–176.

*zabezpečení jejího provádění je rozhodujícím činitelem.*⁵⁸ Opět je zde patrný určitý alibismus – Gottwald udal správnou linii, kterou Slánský svoji kádrovou politikou zkazil a může za vzniklé problémy. *„Naše strana je v situaci, kdy provádění úspěšné, správné politické linie není dostatečně zabezpečeno správnou kádrovou a organizační politikou. A neváhám říci, že to je jednou z podstatných příčin všech obtíží a neúspěchů.*⁵⁹

Gottwald sice říká, že pro sebe nežádá zproštění odpovědnosti, zároveň ale uvádí *„kdo vybíral a připravoval návrhy na rozmístění kádrů, případně je sám rozmisťoval. Byl to aparát ústředního výboru a sekretariát s ústředním tajemníkem s. Slánským v čele [...] my všichni v předsednictvu ÚV jsme mysleli, že sekretariát v čele s. Slánským je zárukou, že jim navrhovaní lidé jsou dobří.*⁶⁰ Kritika byla především zaměřena na členy Slánského aparátu. Slánský byl zatím kritizován jen za to, že je dosadil.

Odlisný tón kritiky se ovšem objevil po zatčení Slánského, o kterém přednesl Gottwald zprávu na zasedání ÚV 6. prosince 1951. Nejdříve se vyjádřil ke Slánského počínání v nové funkci. *„Předně jsme pozorovali, že si Slánský v nové funkci nevede tak, jak to na zářijovém zasedání ústředního výboru sliboval. Vykonaval svoji práci ledabyle, přenášel své špatné pracovní metody do nového působiště, udržoval pohromadě skupinu svých bezprostředních stoupenců,*⁶¹ a pak nepřimo na adresu Slánského *„Strana sílí, když se soustavně a neustále očišťuje od cizího, nepřátelského nánosu a neváhá v pravé chvíli vyříznout cizí, škodlivý vřed, byť by i sebehlouběji vrostl do jejího těla.*⁶² V tomto vyjádření je Slánský již nazýván škodlivým vředem, kterého je třeba se zbavit. Z chybuujícího člověka se proměnil ve zrádce národa.

Poslední část ohlasu na Slánského vychází z jeho etnického původu. Samotný proces vyvolal vlnu antisemitismu, což nebyl přímo záměr, ale důsledek propagandy. Úmyslem procesu bylo vymezit se vůči Izraeli, ale primárním cílem nebylo antisemitské vyhocení, i když to se nakonec stalo. V době, kdy byl Slánský odvolán z funkce, i později, když byl zatčen, se objevily antisemitské nářky, ovšem bez jakékoliv antisionistické kampaně (nepočítaje projev Kopeckého). Během procesu byla souzena „banda sionistů“, spílalo se Izraeli. *„To je vidět židáka? Jsou mu milejší dolary, než zájmy vlastního národa.*⁶³ *„Slánský*

⁵⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 16, a. j. 28, fol. 57.

⁵⁹ Tamtéž, s. 57.

⁶⁰ Tamtéž, s. 58.

⁶¹ NA, A ÚV KSČ, f. 01, sv. 18, a. j. 29, fol. 6.

⁶² Tamtéž, fol. 9.

⁶³ ABS, f. 310-114-7. Hop, Ladislav.

*mě byl vždy nesympatický, protože je žid, kterým stejně nevěřím.*⁶⁴ Proces úmyslně nevyvolal antisemitské postoje, pouze umožnil lidem je výrazně a bez obalu vyjavit.

K antisemitskému vnímání a k vnímání židovství se, téměř prorocky vyjádřil dopis z července 1948. *„Mám k Tobě proto otázku: Jseš si vědom toho, že židé v Československu to jednou odnesou Tvoji vinou. Myslíš, že je správné, že ve státě, kde zůstalo tak málo židů, má býti právě žid vůdcem hlavní strany? [...] nechtěl bys toho již nechat?“*⁶⁵

12.4 Ohlas emigrace

Ohlasy zatčení a procesu se projeví nejen na domácí půdě, ale např. také v českém vysílání rádia Svobodná Evropa, nebo v zahraničním tisku.⁶⁶ Tyto reakce nejsou čistě propagandou v pravém slova smyslu, ale není to ani ohlas řadových lidí, ale jedná se o oficiální vyjádření československé emigrace.

Zahraněční tisk hodnotil Slánského a ostatní obviněné, že *„nemáme žádného soucitu [...] jejich skutečným zločinem je, že byli Stalinovými katany.“*⁶⁷ Většina relací Svobodné Evropy se snažila o jakousi „satiru“ na Slánského. Jedna část se zaměřila Jaroslava Nováka,⁶⁸ předsedy soudu, který soudil Slánského. Novák neměl dobrý třídní původ, dle historika Kaplana byl vybrán právě z tohoto důvodu, aby měl pohnutky tvůrcům procesu vyhovět.⁶⁹ Svobodná Evropa poukazovala právě na to, že komunistu Slánského soudí „buržoá“. *„Věčná spravedlnost, která vládne světem, nemohla vymyslet na R. Slánského a všechny jeho ukrutnosti a zlé činy, které napáchal, odplatu horší, než pana radu Nováka [...] R. Slánský míval pro lidi, jako je pan rada Novák, jen úšklebek. V jeho očích nebyli nic – buržousti a třídní nepřátelé. A tu máš! Pan rada Novák [...] může teď svobodně a podle svého gusta namáčet Rudlu Slánského do jakéhokoliv bláta [...] Rudla Slánský, ten obávaný tyran a všemocný vládce od Prašné brány poníženež musí stát a smí mu za to nanejvýš poděkovat.“*⁷⁰ Svobodná Evropa připravila i jakousi „muzikálovou“ verzi procesu, ve které měl Slánský

⁶⁴ ABS, f. 310-114-7. Karlová, Marie.

⁶⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 209, a. j. 1303, fol. 120.

⁶⁶ V obou případech vycházíme z monitoringu zahraničního rozhlasu a tisku, který prováděla zpravodajská služba. Příslušné materiály jsou uloženy v Národním archivu, fond Monitory 1945 – 1954.

⁶⁷ Svobodná Evropa, 22. listopadu 1952. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 399.

⁶⁸ Jaroslav Novák (? 1901–?) byl soudcem od r. 1928, od r. 1948 byl soudcem Státního soudu, v roce 1949 jmenován předsedou. Po zrušení Státního soudu v r. 1952 přešel jako soudce k Nejvyššímu soudu, kvůli ztrátě zraku odešel v r. 1958 do invalidního důchodu, členem KSČ od r. 1948. Vorel, J. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. díl I., Praha 2003, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 8., s. 258, pozn. pod čarou č. 158.

⁶⁹ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 222.

⁷⁰ Hlas USA. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 399.

zpívat: „Přemýšlím již pořádnou chvíli, kde jsem to vlastně spáchal úchylku. Zdá se, že byla zleva, obdivoval jsem kdysi Zinovjeva.“⁷¹

Celkové charakteristiky Slánského byly vylíčeny, že „Škrť jeho pera znamenal otrockou práci pro tisíce Čechoslováků. Jeho osobní zášť přivedla mnohého Čecha a Slováka do obávaných Jáchymovských uranových dolů. Jeho hlas se ani nezachvěl, kdykoliv pronesl slova, která pro mnohého nevinného byla rozsudkem smrti [...] nebylo dne, aby Rudlu Slánského neproklínaly tisíce Čechů a Slováků.“⁷² Slánský tedy podle těchto vyjádření skutečně nesl zodpovědnost za řadu poúnorových represí. „Kdo z vás komunistů jste ho znali, víte, jak kovaný komunista to byl. Kdo z vás nekomunistů jste o Slánském věděli před válkou a po válce, víte, jak tvrdý komunista to byl. Kolik nekomunistů poslal na smrt, kolik nekomunistů nelítostně pronásledoval.“⁷³ Ke Slánskému se vyjádřil Koni Zilliacus⁷⁴, který figuroval v žalobě procesu: „Nemám Slánského rád. Slánský byl stopadesátiprocentním stalinistou a neústupným dogmatikem.“⁷⁵ Zahraniční relace se tedy názorově shodla s propagandou během Slánského narozenin na tom, že Slánský byl opravdový komunista, jen to pochopitelně každá strana vnímala odlišně.

Na přetřes přišla i samotná obžaloba. Po výčtu toho, co všechno měl Slánský spáchat, přišla relace zahraničního rozhlasu s tvrzením, že člověk by byl „po přečtení obžaloby Slánského nakloněn věřit, že Slánský byl demokrat, obhájce práv rolnictva a bojovník proti komunistickému teroru na venkově.“⁷⁶ A k tomu opět se obdobně vyjádřil „muzikál“, kdy měl Slánským zapět: „Řekněte přece, jak k tomu přijdu já, starý kat, že mám být souzen jako demokrat. Každý musí uznat, že to byl, přirozeně, justiční omyl.“⁷⁷

⁷¹ Svobodná Evropa, 26. listopadu NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 375.

⁷² Hlas USA, 21. listopadu 1952. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 399.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Žaloba proti Slánskému a také rozsudek obsahovaly jeho špionážní spojení s Koni Zilliacusem. Zilliacus byl levicově orientovaným funkcionářem, poslancem Labour Party a udržoval vztahy s čsl. sociálními demokraty. Slánský neměl příležitost se s ním setkat, aby jednali „o špionáži“. Obvinění bylo postaveno na dopisech nalezených ve Slánského kanceláři a na výpovědi některých svědků, kteří měli zprostředkovat styky. Ve skutečnosti šlo o Zilliacusovy dopisy Fierlingerovi, který je poskytl Slánskému. Zilliacuse žaloba uváděla jako britského špiona, v Británii ho naopak podezírali ze spolupráce se sovětskými zpravodajci. Kaplan, K.: *StB o sobě*, Praha 2002, s. 140.

⁷⁵ BBC European service, 23. listopadu 1952. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 399.

⁷⁶ Svobodná Evropa 22. listopadu 1952. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 399.

⁷⁷ Svobodná Evropa, 26. Listopadu 1952. NA, f. Monitory 1945 – 1954, kart. 375.

12.5 Ohlas procesu ve společnosti

Ucelené ohlasy řadových straníků či celkově obyvatel Československa na Slánského v době, kdy byl ještě na vrcholu moci, prakticky neexistují. Jistý pohled na Slánského před jeho pádem nám mohou poskytnout dopisy, které dostával jako generální tajemník, mnohdy se však jednalo o anonymy. Ohlasy jeho činnosti byly nejen záporné, ale i kladné: „*jsi jeden z těch, který ožívá v mých představách všechny ty revolucionáře – vizionáře, plné jasnozřivosti, kteří byli zrozeni býti vůdci lidu [...] Soudruhu Rudolfe, je nutno sehnout se a s uchem přitisknutým na zemi, zaposlouchat se, co říká lid.*“⁷⁸ Slánský byl na jednu stranu hodnocen pozitivně, ale byl kritizován za odtrženost od běžných straníků a lidu. V některých anonymech se objevilo hodnocení mocenské pozice Slánského „*že se o Vás mluví jako o muži v pozadí*“⁷⁹ nebo též „*Ty jsi jediným a skutečným vedoucím.*“⁸⁰

Nechyběly negativní ohlasy „*Vedle Lenina, Stalina, Slánského a smečky podobných despotů, kteří přivedli republiku do tohoto nynějšího stavu bídy a chaosu.*“⁸¹ Ale především velmi vulgární a antisemitské názory: „*Ty vole, blbče a smradlavý žide*“⁸² nebo také „*jenom ve Tvém židovském sadistickém mozku se můžou zrodit ty zvrhlosti [...] Jen Ty a Tvé kousky nutí Český národ, aby litoval Hitlera a jeho skonu, že se mu nepodařilo vás všechny vyvraždit.*“⁸³

Ucelenější prameny ke Slánského osobě existují až období jeho pádu. První ohlasy byly pořizovány již krátce po jeho sebekritice, jeho vystoupení bylo projednáváno na členských schůzích. Často bylo terčem kritiky, že řadoví funkcionáři jsou za menší prohřešky potrestáni mnohem přísněji než Slánský, který byl pouze přerazen do vládní funkce. „*Taký vyspělý funkcionár, ako je súdruh Slánský, sa nemal dopustiť tak závažných chýb. Keby sa vraj dopustili niektorí z našich súdruhov takých chýb, určite by boli prísnejšie posudzovaní.*“⁸⁴ I samotné přerazení do vládní funkce se setkalo s nelibostí. „*Chceme, aby s. Zápotocký řídil naši vládu a nezabýval se převýchovou. Má-li se s. Slánský vrátiti na správnou cestu, v tom mu mohou pomoci jedině masy, od kterých se odtrhl a doporučovali bychom mu takovou práci, při které by byl s masami v denním bezprostředním styku.*“⁸⁵ V těchto případech byla

⁷⁸ NA, A ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 209, a. j. 1303, fol. 17.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 106.

⁸⁰ Tamtéž, fol. 140.

⁸¹ Tamtéž, fol. 115.

⁸² Tamtéž, anonym z roku 1949, fol. 9.

⁸³ Tamtéž, anonym z roku 1949, fol. 21.

⁸⁴ NA, A UV KSČ, f. 100/24, sv. 108, a. j. 1401, fol. 40. Následující informace z fondu Klementa Gottwalda (100/24) byly získány před jeho zmikrofilmováním, proto se v citacích držíme původních signatur.

⁸⁵ Tamtéž, fol. 5.

akceptována Slánského vina, resp. chyby, kterých se dopouštěl, A bylo vyžadováno jeho přísné potrestání.

Hodnocena byla i samotná sebekritika Slánského. Mnohým se zdála nedostatečná a neupřímná, či přímo falešná. „*Nejsme malé děti, abychom věřili, že mohlo jít o omyl, soudruh Slánský dělal chyby vědomě.*“⁸⁶ Řada lidí mohla být přesvědčena, že dělal chyby, stejně jako že to byly chyby vědomé. Ale v mnoha těchto názorech lze vidět spíše silácká prohlášení na členských schůzích k pádu druhého nejmocnějšího muže, který stál nade všemi a jehož direktivy museli všichni poslouchat. I v čase odvolání z funkce se objevil požadavek volající po smrti, i když v dost mírné formě: „*Stát se to v SSSR, tak šel s. Slánský ke zdi!*“⁸⁷ Další názor doporučoval „*na šachtu s ním*“, což ale bylo přítomnými na členské schůzi odsouzeno.⁸⁸ Objevil se však i názor, že Slánský za nic nemůže, že pouze na všechno nestačí a nebyl upozorňován na případné chyby.⁸⁹

V očích některých lidí byl Slánský vnímán pozitivně i v dobách sebekritiky. „*Ale s. Slánský, byť se dopustil chyby, neztratil u nás na vážnosti, jelikož svoji chybu s bolševickou otevřeností přiznal. Vážíme si jeho slov, že se necítí osobně nijak dotčen a že slibuje další věrnou a poctivou práci pro myšlenku komunismu. I tímto přiznáním vzdáváme čest!*“⁹⁰

Byli ovšem také tací, ať v době jeho odvolání z funkce nebo i v čase zatčení, kteří chybám nevěřili a byli udivení, že by Slánský vůbec něco spáchal. „*Neumím si to v hlavě srovnat, že by Slánský byl ve spolku s reakcí a zradil. Takový starý člen, který pro stranu udělal mnoho a mnoho vytrpěl. Osobně nevěřím ve vinu Slánského,*“⁹¹ nebo též „*vysvětlujte si to s tím Slánským, jak chcete, já to obhajovat nebudu, já tomu nevěřím a nesouhlasím s tím.*“⁹²

V době jeho zatčení se objevovaly názory, že Slánský je oběť spiknutí. „*Je mi to jasné, pokud šel Slánský podle předáků, byl dobrý, ale teď, když viděl, jaká je bída mezi lidma, a kam to všechno vede, tak je v lochu,*“⁹³ nebo: „*To všechno dělá Rusko, kdo se mu nelíbí, tak letí.*“⁹⁴ Také tu byly celkové obavy „*Musíme si dát pozor, aby v ÚV nebyl někdo, kdo by nám chtěl odrovnat dobré soudruhy,*“⁹⁵ či také, „*to se mi nelíbí, všechny opravdové a staré komunisty zavřou. Něco jiného se píše, něco jiného se dělá. Je tu směr mladých proti*

⁸⁶ Tamtéž, fol. 49.

⁸⁷ NA, A ÚV KSČ, f. 05/1, sv. 359, a. j. 2176.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ NA, A UV KSČ, f. 100/24, sv. 108, a. j. 1401, fol. 40.

⁹⁰ NA, A ÚV KSČ, f. 05/1, sv. 359, a. j. 2176, fol. 31.

⁹¹ ABS, f. 310-114-7. Kašparová, Marie.

⁹² NA, A ÚV KSČ, f. 05/1, sv. 359, a. j. 2176, fol. 26.

⁹³ ABS, f. 310-114-7. Grill.

⁹⁴ ABS, f. 310-114-7. Drbohlav, Jan.

⁹⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 05/1, sv. 416, a. j. 2460, fol. 2.

*starým.*⁹⁶ Rada lidí tedy nepřijímala věci okolo Slánského tak, jak jim byly předkládány, ale přemýšlela o informacích, které dostávali, a měli vlastní názor. Ukazuje to též na postoj, alespoň části veřejnosti, ke Slánskému. Mnoho lidí ho přijímalo kladně, okolnosti jeho narozenin nebyly pro mnohé jen prázdný propagandistický balast, ale byly upřímné.

Část lidí byla vývojem okolností kolem Slánského a názorovými proměnami zmatená. „*To není možné, celý národ jej uctívá, že byl partyzánem, komu teď máme věřit.*“⁹⁷ Nebo „*Komu máme věřit, když funkcionáři, kteří stvořili stranu, zradili,*“⁹⁸ či jedna manželka „*Můj muž Emil je celý zdrcen, on Slánskému tolik důvěřoval.*“⁹⁹ V konečném důsledku neodmítali vinu Slánského, byli víceméně přesvědčeni, že je vinen a je zrádce. Ovšem ve srovnání s obrazem Slánského v době jeho narozenin nedokázali pochopit jeho motivaci. „*Nemohu pochopit, že by Slánský, jako 100% komunista a marxista, který si chodil pro rozum do Moskvy, mohl tak zklamat, když cizina na něho tolik nadávala.*“¹⁰⁰ Celá kampaň kolem Slánského vyvolala rozčarování, deziluzi či nezájem. „*Až bude první máj, tak radši na průvod nepůjdu, protože bych nesl oslavovanou osobu a za čas ji zavřou.*“¹⁰¹ Lidé se ptali, komu teď věřit, když i takový dlouholetý soudruh jako Slánský mohl zradit.

Samozřejmě nechyběly ani názory zcela opačné, hovořící o jasné vině a dehonestující Slánského a jeho důvěryhodnost. „*Já jsem Slánskému vždy nedůvěřoval vzhledem k jeho měšťáckému původu.*“¹⁰² Podle řady stížností na jeho adresu ignoroval pracující, což bylo v kontrastu k tomu, že během narozenin bylo zdůrazňováno, že Slánský má „*nejtěsnější a lidský bezprostřední vztah k masám.*“¹⁰³ Pracující si stěžovali, že Slánský ignoroval jejich petice, přání, stížnosti. V řadě těchto negativních prohlášení tohoto typu lze znovu vidět pouze silácké prohlášení „*Nikdy jsem ho neměl rád, nezdál se mi*“.

Objevily se názory stejné jako u procesu: „*Oběsit ho by bylo málo, protože co on provedl, je nejhnusnější čin funkcionáře. Je smutné, že právě byl v ÚV KSC, kam se vyšplhal po dělnických zádech, kde se podlým způsobem spojil pro své choutky se Švermovou a s ostatní spikleneckou bandou. Zasloužil by, dát ho mezi lidi a ti by mu ukázali, jak jej nenávidí. Při nejmenším by ho rozdupalí za ty jeho úmysly prodat nás do amerického*

⁹⁶ ABS, f. 310-114-7. Doušek, Emil.

⁹⁷ ABS, f. 310-114-7. Lepš.

⁹⁸ ABS, f. 310-114-7. Slanař.

⁹⁹ ABS, f. 310-114-7. Dondová, Žofie.

¹⁰⁰ ABS, f. 310-114-7. Lis, František.

¹⁰¹ ABS, f. 310-114-7. Laskovcová, Božena.

¹⁰² ABS, f. 310-114-7, Dělník ČSD, Liberec.

¹⁰³ NA, A ÚV KSC, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 34.

područí,¹⁰⁴ nebo „kdybych já zatýkal Slánského, tak jej na místě zbiju, až bych mu vymlátíl zuby. My dřeme jako mezci a takový lump nás 6 let vyžírá.“¹⁰⁵

12.6 Slánský a společnost – shrnutí

Uvedené ukázky ohlasu z domácí scény na Rudolfa Slánského pochopitelně nevycházejí z nějakého profesionálního sociologického výzkumu. Přesto jsou schopny nám poskytnout jistý pohled na Slánského. Podle Muriel Blaive „*Ve chvíli svého zatčení byl Slánský nepochybně nejnenáviděnějším vysokým komunistickým činitelem v zemi.*“¹⁰⁶ Americká zpravodajská služba po jeho zatčení uvedla, že mezi obyvatelstvem je rozšířen názor, že byl odstraněn největší „darebák“, důsledkem čehož dojde k útlumu represí.¹⁰⁷

V zásadě lze říci, že toto sdělení je pravdivé. Slánský byl spoluvůdce represí a měl významný podíl na nezákonnostech doby, v tomto směru není o jeho podílu pochyb, řada lidí tedy měla oprávněný důvod ho nenávidět. To vyjádřil literát Václav Černý „*Slánský [byl] nejautentičtější československou formou stalinismu [...] obsahem i cíli své politiky [...] stalinismus u nás = slánskismus.*“¹⁰⁸ Ale nenávist vůči Slánskému během procesu nepramenila jenom z nezákonností, které pomohl začít, ale také ze společnosti, kterou chtěl a kterou se snažil vytvářet. Chtěl novou a lepší socialistickou společnost. Chtěl lidem ukázat, že se mají lépe než za nenáviděné První republiky. Pokud někteří odmítali novou společnost, protože byli zatím „neuvědomělí“, bylo třeba je vzdělávat, ukázat jim, že se doposud mýlili a přivést je na správnou cestu. Pokud někdo požadoval návrat ke starým časům, ne proto, že by byl neuvědomělý, ale protože to byl „zlotřilý reakcionář“, měl být bez milosti zničen, i kdyby to byl generální tajemník. Zničení mělo být fyzické i morální. Sám Slánský tvrdil, že je nutné ukázat pravou tvář reakce jako vrahů a zločinců atd. A odtud pramení nenávist vůči Slánskému během jeho pádu a samotného procesu. Slánský v očích části lidí chtěl zničit vše, co podle nich mělo být to nejhlavnější v jejich životě, lásku k Sovětskému svazu, socialistickou společnost atd. Ale pochopitelně u jiných lidí nenávist pramenila z represí, které rozpoutal.

Množství lidí měla důvod nenávidět Slánského a tudíž lze předpokládat, že řada zaznamenaných ohlasů je zcela upřímným vyjádřením nenávisti k němu. Avšak také výraznou

¹⁰⁴ ABS, f. 310-114-7. Pršala, František.

¹⁰⁵ ABS, f. 310-114-7. Bursa, Vojtěch.

¹⁰⁶ Blaive, M.: *Promarněná příležitost*. Praha 2001, s. 116.

¹⁰⁷ General CIA Records: Czechoslovak communist party: background of the Slansky purge [on-line] [cit. 6. ledna 2018] Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R012700380009-8.pdf>

¹⁰⁸ Černý, V.: *Paměti 1945–1972*, 3. díl, Brno, 1992, s. 364, 368.

část těchto prohlášení lze vnímat jako jakési silácké řeči, fantazírování, ale někdy i jen jako na prosté vyjádření souhlasu. Lidem mohl být celý proces jednoduše lhostejný a standardizovanými floskulami mohli dávat najevo jen svou konformitu. Pro vyjádření pochybností o vině či dokonce teze o nevině byla potřeba notná dávka odvahy. I tyto názory – tedy že Slánský může být neviný – se vyskytly, avšak byly v menšině.

Kladná hodnocení Slánského byla důkazem, že někteří lidé řadu věcí nepřijímali automaticky, ale přemýšleli o nich. Ne všechny příkazy a názory shora byly automaticky přijaty a poslušně akceptovány. Ve vztahu ke Slánskému zaznamenané ohlasy poskytují důkaz, že řadou byl lidí přijímán kladně, že pro ně mohl být opravdovým vzorem. Mnoho lidí akceptovalo jeho vize, které předkládal, viděli ho jako někoho, kdo pomáhá nastolit novou společnost. Proto se jejich svět zhroutil, když je někdo jako Slánský mohl zradit. Slánský byl možná charakterově chladný, jak o něm říkali jeho spolupracovníci, přesto ho řada straníků přijímala a dokázal si je získat. Přesto to nevyvrací tezi, že Slánského v čase jeho zatčení v celé zemi nenáviděli nejvíc.

12.7 Konec Rudolfa Slánského

Předcházející část se v mnoha ohledech dotkla morálního konce Slánského ve smyslu zhanobení jeho osoby v čase jeho zatčení a procesu, jeho skutečný konec se odehrál v prosinci 1952. Slánský vylechl svůj rozsudek smrti 27. listopadu 1952. Ještě před vynesením rozsudku mohl Slánský slyšet svůj ortel od svého obhájce během jeho závěrečné řeči. *„Činy, kterých se Rudolf Slánský dopustil, jsou v zákoně ohodnoceny pouze jediným trestem, trestem nejvyšším, trestem absolutním, trestem smrti.“*¹⁰⁹ Sám Slánský vyjádřil k navrhovanému rozsudku. *„Vím, že rozsudek, který navrhuje státní prokurátor, bude rozsudek nanejvýš spravedlivý za všechny tyto strašné zločiny, které jsem spáchal [...] Dopustil jsem se nejpodlejších zločinů, jakých se může kdo dopustit. Vím, že pro mne není žádných polehčujících okolností, žádné omluvy, žádné shovívavosti. Zasluhuji právem opovržení. Nezasluhuji jiný konec svého zločinného života, než konec, jaký navrhuje státní zástupce.“*¹¹⁰

Den před popravou, 2. prosince 1952, ve 22 hodin, došlo k poslednímu setkání Rudolfa Slánského a jeho manželky.¹¹¹ V místnosti, kde se setkali, byla mezi nimi natažena drátěná síť. Josefa Slánská své poslední okamžiky s manželem popsala takto *„Visel na*

¹⁰⁹ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Praha 1953, s. 528.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 540–541.

¹¹¹ Kýr, A.: Výkon vyšetřovací vazby a trestu smrti v případě „Slánský a spol.“ In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 386.

*drátěné síti. Jeho tvář byla zoufalstvím zkřivená. Vypadá jako ukřižovaný Kristus, blesklo mi hlavou.*¹¹² Slánský na rozdíl od většiny popravených nezanechal dopis na rozloučenou.

K výkonu trestu smrti oběšením došlo 3. prosince 1952. K popravě byla použita šibenice v podobě prkna s krátkou závěsnou oprátkou a napínací kladkou. Tento typ šibenice neumožňoval rychlou a bezbolestnou smrt. Ze zápisu vykonaných poprav na tomto zařízení vyplývá, že od zahájení poprav do doby, kdy lékař konstatoval smrt, uběhlo obvykle 10 až 12 minut. Rudolf Slánský byl oběšen jako poslední, a to konkrétně v 05:37. Do rakve s jeho tělem byly vhozeny oprátky ze šibenic, které ukončily život i zbývajících „spiklenců“. Všechna těla byla zpopelněna a nasypana do jednoho pytle. Popel byl rozprášen na neznámém místě za Prahou.¹¹³ Poslední slova bývalého druhého nejmocnějšího muže státu před jeho popravou byla: „*Mám to, co jsem si zasloužil.*“¹¹⁴

¹¹² Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 178.

¹¹³ Kýr, A.: Výkon vyšetřovací vazby a trestu smrti v případě „Slánský a spol.“ In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 386.

¹¹⁴ Citováno dle Tamtéž, s. 386.

Rehabilitace a Exkurz III.

Slánského pád a proces pochopitelně zasáhl i jeho blízké. Josefa Slánská byla spolu se synem internována v tramské chatě ve Hvozdech. Zpočátku vůbec nevěděli, co se děje. Nevěřili, že je zatkla StB a strachovali se o Gottwaldův život. První informace se k ní dostaly v okamžiku, kdy jí strážná přinesla maso zabalené v novinách, ve kterých byl projev Zápotockého, ze kterého vyplynulo, že vedení strany ví o jejím zatčení. Následně byla Slánská přestěhována do větší chaty, kde na ni čekala její dcera Marta. Následovaly výslechy, kdy byla poprvé konfrontována s tvrzením, že její manžel je zrádce, kdy se bezvýsledně po ní žádalo, aby proti němu vypovídala. Posléze byla převezena do ruzyňské věznice, kde strávila tři měsíce. Zacházení strážných popsala následovně *„Jsou to nevkusné podrobnosti, ale i ty měly svůj význam, bylo-li třeba dostat člověka duševně až na dno. Strážný viděl špehýrkou přímo na tu mísu. Kdo to neprožil, nepochopí, k jakým depresím to může vest, zejména u žen; je-li strážným muž. A tam, jak jsem později podle hlasů z chodby zjistila, u cel žen často stali muži a u cel mužů ženy [...] Ráno začíná vždy stejně. Při střídání stráží u mé cely se ozve:*

„Eště magoří? „Pořád.“

Jindy zas se ptá jeden druhého:

„Co děla ta tvoje?“

„Sere. A tvoje?“

„Chčije.““¹

Po pobytu ve vězení byla spolu s dětmi převezena do Veselíkova,² kde pobývali až do dubna 1953, kdy byli propuštěni z internace. V tomto období došlo k jejímu poslednímu setkání s manželem den před popravou. V druhé polovině dubna roku 1953 Slánskou navštívil Bohumil Doubek, který jí oznámil, že bude propuštěna z internace. Nabídl jí a dětem, že se mohou přestěhovat do Hradce či do Ostravy, a také se zmínil, že jim ÚV KSČ doporučilo změnit si příjmení, což se ale nikdy nestalo. Podle všeho až v tuto chvíli se od Doubka dozvěděla o osudu svého manžela.

„Zeptala jsem se ho, co je s Rudou.“

[...]

„Teď už vám to mohu říci. Byl popraven.“

„Kdy?“

¹ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 143-148, 153, 157.

² Tamtéž, s. 164.

„To přesně nevím. Ale byl jsem u toho. Jeho poslední slova byla: „Mám, co jsem si zasloužil.“

„Kdy to bylo? V tu noc, co jsem byla u něho?“

„Snad, přesně si to nepamatuji.“

„Rychle se rozloučil a odešel. Osaměli jsme. Nevěřili jsme mu ani slovo.“³

Krátce na to byli všichni převezeni do Rázové u Bruntálu v Olomouckém kraji, kde žili přes dva roky, než se mohli vrátit do Prahy. Bydleli ve staré polorozbořené chalupě, měli přísný zákaz se s někým stýkat, včetně příbuzných. Josefa Slánská začala pracovat v blízké továrně jako řadová dělnice. Když školská komise zakázala Rudolfu Slánskému mladšímu studovat, začal pracovat v továrně spolu s matkou.

Situace v továrně se zhoršila, když do ní nastoupil nový ředitel, který Slánské vyčetl, že svojí věrností Slánskému demonstruje svůj protistranický postoj a nutil jí ke změně jména. Když neposlechla, následovala šikana na pracovišti a situace se pro ni stala neúnosnou. Dcera Marta byla u babičky v Praze a syn musel nastoupit vojenskou službu.⁴

Slánské se podařilo osobně navštívit Kopeckého. *„Vašek mě skutečně přijal. Špačičku sem, Špačičku tam. Oslovoval mě přezdívkou, kterou užívali mí přátelé od dětství. Nezlob se, že jsem tě nechal chvíli čekat, ale jdu právě ze schůze předsednictva strany, chtěl jsem s nimi projednat, co se dá pro tebe udělat. A usnesení už mám. Smíš se ty i všichni ostatní členové vaší rodiny [...] přestěhovat, kam budete chtít. Ale to víš, do Prahy ne, to víš, to by ještě nebylo pro tebe dobré, chápeš to, Špačičku, vid.“* Krátce poté jí bylo povoleno vrátit se přímo do Prahy.⁵

Teprve 9. února roku 1955 obdržela úmrtní list svého manžela, do této doby stále doufala, že může být naživu. *„Dlouho [se] šířily pochyby o tom, zda on a ostatních deset soudruhů byli opravdu popraveni. Jedna soudružka tvrdila, že viděla Rudu na Kladně a že se nemohla mýlit, protože ho dobře zná, jiný soudruh zase, že s ním pracoval v Jáchymově. Já sama jsem měla jednou dojem, že ho vidím v autu na Prašném mostě a že mi tím svým zvláštním způsobem mává a že se na mě dívá s lítostí [...] Přiznám se: dodnes mi ještě nedošlo, že nežije.“⁶*

Pád potkal i Slánského mladšího bratra Richarda, který po válce působil na Ministerstvu zahraničí, od října 1948 do srpna 1949 v Teheránu a mezi lety 1949 a 1951 ve

³ Bekrová, K: *Politické procesy...*, s. 38 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

⁴ Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 182–183, 187, 189.

⁵ Tamtéž, s. 191, 193.

⁶ Bekrová, K: *Politické procesy...*, s. 40 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

Varšavě. Byl zvažován jako kandidát na místo velvyslanec v Maďarsku, nakonec se však stal vedoucím tiskového odboru.

Po pádu svého bratra v listopadu 1951 byl suspendován, propuštěn z ministerstva⁷ a zatčen ve stejný den jako jeho bratr.⁸ Později bylo jeho věznění popsáno tak, že „*při vyšetřování byl R.[ichard Slánský] uvázan za nohu a byl dán během vyšetřování do temnice, kde dostal jen chléb a vodu a doznal se až ke konci vyšetřování.*“⁹ On sám své vyšetřování popsal slovy „*Po příjezdu do Ruzyně byl mi nasazen na hlavu koš od papíru a bylo mně nadáváno 'ty lumpe zločinecká, už tě tady máme, klec spadla, už se odsud nedostaneš' [...] byl jsem bit pěstmi do tváře [...], v některých případech byl jsem vyšetřujícím referentem ostře ořezanou tužkou píchán do těla [...]. V jednom případě, když skončil výslech, byl jsem již tak unaven, že jsem nemohl protokol podepsat a ani jsem podepsat nechtěl. Vyšetřující referent vzal mě levou rukou okolo ramen, pravou vzal moji ruku, kterou vedl při podpisu pravou rukou.*“¹⁰

Byl souzen v procesu s Eduardem Goldstückerem¹¹ stejným soudcem jako jeho bratr, Jaroslavem Novákem, a výslech vedl stejný prokurátor, Josef Urválek.¹² V květnu 1953 byl odsouzen k doživotnímu trestu, který nastoupil v Leopoldově.¹³

V rozsudku je mimo jiné uvedeno „*Richard Slánský jako židovský buržoasní nacionalista a nepřítel dělnické vlády, který již za prvé republiky navázal přátelské styky s trockisty a sionisty [...] byl vhodnou osobou, prostřednictvím níž si Rudolf Slánský mohl*

⁷ Dejmek, J.: *Diplomacie Československa. 2. díl, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 577.

⁸ *O procesech a rehabilitacích: (zpráva "Pillerovy komise" o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968*, I. díl, Praha 1990, s. 79

⁹ NA, Nejvyšší soud, Praha, sp. zn. 1 Nt 0727/63, jedná se o nezpracovaný fond.

¹⁰ NA, Nejvyšší soud, Praha, soudní spis. sp. zn. 1T 1/53.

¹¹ Eduard Goldstücker (30. května 1913 – 23 října 2000) pocházel ze slovensko-židovské rodiny. Vystudoval gymnázium v Trsteném a následně v Košicích, v letech 1933–1936 pak germánskou a románskou filologii na FF UK v Praze, členem KSČ se stal v roce 1936. Druhou světovou válku strávil ve Velké Británii. Po válce začal působit na Ministerstvu zahraničí. Po propuštění a rehabilitaci vyučoval germanistiku na FF UK. Po sovětském vpádu do ČSSR odešel znovu do emigrace a do roku 1980 vyučoval na univerzitě v britském Brightonu. V roce 1991 se vrátil do Československa, kde se zapojil do vědeckého života. Viz *Kdo byl Kdo, heslo Goldstücker Eduard*. [online] [cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z WWW https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/goldstucker_eduard.html

¹² Josef Urválek (? 1910– ? 1979) byl prokurátor, členem KSČ byl od r. 1945, předtím (1930–1938) byl členem strany sociálnědemokratické. Od února 1949 byl pověřen správou Krajské prokuratury v Českých Budějovicích, pro své schopnosti byl pověřován zastupováním žalob u Státního soudu v procesech celostátního významu. V polovině r. 1953 byl zvolen předsedou Nejvyššího soudu, jímž byl až do března 1963. Z titulu své funkce se stavěl proti rehabilitacím a revizím politických procesů. Poté byl pracovníkem (zástupce vedoucího) Vědecko-výzkumného ústavu kriminalistiky Generální prokuratury. Vorel, J. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. díl I., Praha 2003, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 8., s. 257, pozn. pod čarou č. 157.

¹³ Goldstücker, E.: *Vzpomínky (1945–1968)*, Praha 2005, s. 72, 74–76, 80.

*zajistit spojení se západními imperialistickými žurnalisty.*¹⁴ Podle všeho až ve vězení se dozvěděl o osudu svého staršího bratra, kdy k tomu později uvedl „*Nevěděl jsem, jak to dopadlo [...] s mým bratrem. Měl jsem jen takové tušení, že bratr byl popraven. Tehdy byl ke mně na celu dán nějaký člověk a když bylo na stěnu cely tukanáno – já jsem tehdy morseovku neovládal – řekl mi, že tukanají, že bratr byl odsouzen k trestu smrti. Nevěděl jsem ovšem, není-li to jen provokace.*“¹⁵

Do tohoto období spadalo též první rehabilitační řízení. Slánského případem se zabývaly tři rehabilitační komise pojmenované vždy po svém předsedovi, konkrétně to byla tzv. Barákova komise (leden 1955 – září 1957), Kolderova komise (září 1962 – duben 1963) a Pillerova komise (duben 1968 – květen 1969). Každá z nich měla jiné poslání. Jako hlavní zahraniční impulsy pro rehabilitace se uvádějí smrt Stalina a XX. sjezd KSSS, konkrétně Chruščovův projev přednesený ke konci sjezdu na uzavřeném jednání. V něm upozornil na skutečnost, že si Stalin uzurpoval dědictví leninismu, poukazoval zde na „Leninovu závěť“ z ledna roku 1923, ve které se varovalo před Stalinem. Především však odsoudil tzv. kult osobnosti a popsal Stalinovy zločiny. Jednalo se o výrazný impuls k destalinizaci. Následujícím impulsem k rehabilitacím byly další Chruščovovy destalinizační snahy v letech 1961–1962.¹⁶ Podněty též přicházely z jiných zemí, např. v Maďarsku byl propuštěn a plně rehabilitován Noel Field, čímž byly zviklány podstatné části obžaloby vůči Slánskému.¹⁷ V případech rehabilitací ovšem řada těch, kteří měli na starosti rehabilitační řízení, dříve přímo participovala na výrobě politických procesů. Stejně tak podněty k první revizi se objevily v době, kdy ještě probíhaly či se připravovaly další monstrprocesy (např. se sociálními demokraty).¹⁸

V souvislosti s rehabilitacemi je nutné zmínit Antonína Novotného a jeho vztah k Rudolfu Slánskému. Novotný se v roce 1945 stal tajemníkem strany v Praze a v průběhu tří let okolo sebe vytvořil skupinu, která zastávala mnohdy radikálnější postup než vedení strany, například v rozporu se názorem Gottwalda a Slánského během Února vyzbrojil Lidové milice v Praze. Stejně tak pražské stranické vedení si uchovalo pověst radikálů i po převratu, politika pražského vedení se tak začala odchylovat od kurzu vedení strany. Podle historika Karla

¹⁴ NA, Nejvyšší soud, Praha, sp. zn. Pzr. 4/58.

¹⁵ NA, Nejvyšší soud, Praha, soudní spis. sp. zn. 1T 1/53.

¹⁶ Srov. McDermott, K. – Pinerová, K.: The Rehabilitation Process in Czechoslovakia: Party and Popular Responses. In McDermott, K. – Stibbe, M. (eds.): *De-Stalinising Eastern Europe: the rehabilitation of Stalin's victims after 1953*, Hampshire 2015, s. 111.

¹⁷ *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 86.

¹⁸ Kaplan, K.: *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení: 1968–1990*, Praha 2008, s. 14.

Kaplana lze vysledovat zrod animozity mezi Slánským a Novotným.¹⁹ Ostatně sám Novotný ve svých pamětech popisuje Slánského výrazně negativně.²⁰

Po Slánského pádu byl Novotný jmenován do nově vzniklé funkce tajemníka ÚV. Nejednalo se o pozici srovnatelnou se Slánského, ale i tak Novotný získal výraznou část Slánského pravomocí a začal růst jeho významu ve straně a státě (od roku 1957 se stal prezidentem).²¹ V šedesátých letech dosáhl takové pozice, že nebylo přijato žádné rozhodnutí, se kterým by nesouhlasil.²² Důležitým milníkem v Novotného politické kariéře byly právě zmíněné rehabilitace, které zprvu jeho politickou moc posílily, později ji však oslabily. Dal podnět k vytvoření první rehabilitační tzv. Barákově komise a v roce 1962 také k vytvoření druhé, tzv. Kolderovy komise.²³

Historik Karel Kaplan uvádí, že role Novotného při rehabilitacích byla velmi rozporná, Důležité pro něj bylo, aby rehabilitace neodporovaly zájmům strany a poškozovaly její vliv ve státě. Rehabilitaci omezoval pouze na vedoucí komunisty, mezi nimiž však selektoval ty, kterým přisoudil vinu na nezákonnostech. Smyslem bylo napravit ty největší excesy. Mnohdy do činností obou prvních komisí zasahoval. S Barákem²⁴ výsledky práce komise projednával a prosazoval úpravy závěrů, patronát nad Kolderovou komisí Novotnému uložilo přímo politbyro ÚV. Kolderově komisi se do jisté míry dařilo odolávat jeho doporučením a nátlaku. Novotný byl ovšem mnohými komunisty i nestraníky považován za vedoucího představitele nápravy, s jeho osobou byla spjata amnestie, činnost komisí, kritika nezákonnosti apod.²⁵

Velice kategoricky odmítal stranické rehabilitace lidí odsouzených v procesu se Slánským, především samotného Slánského. Uvedl, že *„byl vinen ovzduším politického strachu, nátlaku, politického teroru, působil přímo po linii kádrové, vyvolával strach už tím, že nakousával věci, ostatní at' si domyslí [...] On byl takovým, řekl bych, přímo démonem v lidské podobě, měl nelidský poměr k lidem [...] Politicky byl on tím černým Petrem. To*

¹⁹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 259.

²⁰ Viz. Černý, R.: *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta*, Česká Kamenice 2008.

²¹ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 260.

²² Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 54.

²³ Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 269-27.

²⁴ Rudolf Barák (11. května 1915 – 12. srpna 1995) pocházel z dělnické rodiny, členem KSČ se stal během druhé sv. války. Po roce 1945 začal aktivně působit ve straně, od roku 1954 byl členem ÚV KSČ i politického byra ÚV. Od 14. září 1953 byl ministrem vnitra, z funkce byl odvolán 20. června 1961. Později byl vyšetřován pro finanční machinace, jichž se dopustil ve funkci ministra, v důsledku čehož byl v lednu 1962 zatčen a posléze odsouzen k 15 letům vězení. V květnu 1968 byl přerušen výkon trestu a rozsudek byl posléze zrušen. Bárta, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 45–47.

²⁵ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 54–56

zůstává a tak to je.“²⁶ Na druhou stranu Novotný ve svém přesvědčení o správnosti rozsudku nebyl osamocen, řada komunistických funkcionářů skutečně věřila ve vinu odsouzených, pro řadu z nich bylo těžké připustit, že by se strana mohla dopustit chyb. Také obavy, že by rehabilitace mohly ohrozit stabilitu strany, měly racionální základ. Níže postavení straničtí funkcionáři i řadový straníci chtěli vědět, proč strana dopustila násilné metody během procesů a kdo bude hnán k odpovědnosti za porušení socialistické zákonitosti.²⁷

Prvnímu pokusu o rehabilitaci došlo z kraje roku 1955, kdy byla ustanovena tzv. Baráková komise pro přezkoumání některých soudních případů od roku 1948, ovšem pouze z hlediska výše trestu. Předsedou komise byl Rudolf Barák, jedním z členů byl bývalý vyšetřovatel Státní bezpečnosti Karel Košťál, který se výrazně podílel na přípravě Slánského procesu. Košťál však byl brzy z komise odvolán kvůli podílu na nezákonnostech.²⁸ Smyslem komise nebyla skutečná rehabilitace, ale snaha procesy „politicky ukončit“.²⁹ Hlavním znakem Barákovy komise byla její podřízenost polickému byru ÚV KSČ, což se projevilo na instrukci, že se činnost komise nesmí dotknout případu Rudolfa Slánského.³⁰

To zasáhlo řadu nevině odsouzených, např. lékaři Vladimíru Haškovci byl ponechán původní rozsudek a místo oprávněné rehabilitace byl amnestován. Komise uvedla, že „považuje tuto skutečnost jako nejvhodnější řešení jeho případu, neboť individuální udělení milosti nebo jakákoliv revize rozsudku mohla by v jeho případě sloužit nepřátelům jako argument pro zanášení pochybností do procesu s protistátním spikleneckým centrem“³¹

Do tohoto konceptu však brzy zasáhlo zatčení vyšetřovatele Bohumila Doubka. V průběhu práce komise vycházela najevo řada hrůzných praktik užitých během vyšetřování a stížnosti a výpovědi přeživších procesu (Artur London, Vavro Hajdů,³² Eugen Löbl).³³

²⁶ Cit. dle Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 270–271, zdrojový dokument, NA, A ÚV KSČ, f. 01, schůze předsednictva ÚV 17. 11. 1962 a 26. 3. 1963.

²⁷ Viz. McDermott, K. – Pinerová, K.: *The Rehabilitation Process in Czechoslovakia: Party and Popular Responses*. In McDermott, K. – Stibbe, M. (eds.): *De-Stalinising Eastern Europe: the rehabilitation of Stalin's victims after 1953*, Hampshire 2015, s. 116, 119.

²⁸ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 20, 21.

²⁹ *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 119.

³⁰ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 21.

³¹ Tamtéž, s. 22.

³² Vavro Hajdů (8. srpna 1915 – ? 1978) vystudoval Masarykovo reálné gymnázium a následně PrF UKom v Bratislavě (JUDr. 1936), vzdělání si doplňoval ještě postgraduálně na pařížské École libre des science politiques (1936–1938). Po studiích praktikoval v právní kanceláři V. Clementise, se kterým na jaře 1939 odešel do exilu do Francie. V srpnu 1939 vstoupil do rodící se čs. armády, s jejíž částí byl evakuován do Británie. Po osvobození začal působit na Ministerstvu zahraničí. V souvislosti s hledáním nepřítele ve vlastních řadách byl uvězněn a v následném procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem byl odsouzen na doživotí. V květnu 1956 byl rehabilitován, v červnu 1968 byl vyznamenán Řádem republiky. Po sovětské invazi do ČSSR emigroval, zemřel v exilu v USA. *Heslo Hajdů Vavro* [online] [cit. dne 27. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/hajdu_vavro.html.

³³ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 23.

Doubek byl zatčen v červenci 1955 a následně sepsal rozsáhlou zprávu o uplatňování nezákonných metod. Především věrohodně vylíčil celý vývoj událostí od hledání Rajka, přes vyšetřování Slánského k jeho zatčení až k vymyšlené konstrukci procesu. O Slánském napsal „*Ať již vina Slánského byla jakákoliv, je faktem, že jeho úloha ve spiknutí byla vydedukována již předem a že jeho vyšetřování probíhalo jen podle této předem určené linie.*“³⁴

Bohumila Doubka se neúspěšně zastal Barák „*tím, že se staví před soud Doubek a Kohoutek*“³⁵ očisťuje se Slánský, Taussigová a Šváb. Oba vyšetřování byli pouze prováděcími orgány, a proto je nemůže žádný soud odsoudit [...] Z té doby [r. 1949] se datuje i začátek nezákonných metod, pro které jsou Doubek a Kohoutek souzeni. Odpovědnost padá na Slánského, Švába, Taussigovou, Závodského, Kopřivu, Köhlera, Gottwalda a další lidi z aparátu strany, kteří do vyšetřování zasahovali.“³⁶ Bohumil Doubek byl v květnu 1957 odsouzen na 9 let, avšak již v prosinci 1957 propuštěn. Řada Doubkových obětí, které Barákova komise rehabilitovala, zůstala ve věznění ještě další 2–3 roky.³⁷

Výpovědi uvězněných vyšetřovatelů spolu se stížnostmi tří přeživších z procesu se staly podnětem k otevření Slánského případu. Roli při vzniku Barákovy komise C „pro prověření případu Slánský a spol.“³⁸ sehrál i zmíněný XX. sjezd KSSS. Tato komise byla od počátku pod politickým tlakem. Antonín Novotný při ustanovení komise C poznamenal „*nepochybujeme o tom, že Slánský byl vinen*“³⁹ Komise vskutku nepřišla se závěry, že Slánský byl nevinný, spíš naopak. Barák poznamenal „*vyšla najevo fakta o tom, že Slánský prováděl řadu nezákonných opatření a že z jeho iniciativy byli zatčeni zcela nevinní lidé. To byl také důvod, proč bylo nutno podívat se nakonec i na celý případ Slánského [...] Žaloba na Slánského a jeho společníky, celý proces, jeho průběh a rovněž zdůvodnění nemohou zůstat v původní podobě. Bylo by to historicky nesprávné [...] celý proces byl značně přehnaný a doplněn politickými problémy, které tehdy vyplývaly z mezinárodní situace a z naší roztržky s Jugoslavií*“⁴⁰

³⁴ *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 127.; Kaplan, K.: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha 2002. s. 113.

³⁵ Vladimír Kohoutek (1. srpna 1912 – ??) v červnu 1945 vstoupil do KSC, od května 1945 do července 1948 působil jako velitel oblastní úřadovny StB. Výrazně se podílel na vyšetřování tzv. protistátního spikleneckého centra. Po procesu obdržel odměnu 30 000 Kč, Řád republiky a byl povýšen na majora. Během činnosti první rehabilitační komise byl v červnu 1955 zatčen a odsouzen, krátce na to byl však propuštěn. Blažek, P. – Bárta, M. – Kalous, J. – Svoboda, L. – Žáček, P.: *Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti*. In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 6, č. 4, s. 70–71.

³⁶ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 24.

³⁷ *O procesech a rehabilitacích...*, II. díl, Praha 1990, s. 10.

³⁸ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 25.

³⁹ Tamtéž, s. 26, zdrojový dokument NA, f. 01, schůze 19. 4. 1956.

⁴⁰ *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 140, zdrojový dokument, NA, A ÚV KSC, f. 02/2, sv. 105, a.j. 122.

Výsledek šetření činnosti Slánského byl, že Slánský měl být ten, kdo překroutil a zneužil správnou linii ÚV KSČ při odhalování nepřítelů ve straně, Slánský byl „*duchovní otec útoku na kádry strany*.“ Následně bylo předloženo tvrzení, že Slánský nebyl československý Rajk, nýbrž československý Berija⁴¹, neboť Slánský zaváděl berijovské metody ve straně, státním aparátě a bezpečnosti, umisťoval své lidi a pošlapával základní principy strany. Bylo nutné zdůvodnit, proč se nezákonnosti děly i po jeho zatčení. Slánský měl i ve vězení pokračovat v provokatéřské hře, svádět vyšetřovatele falešným směrem, následkem čehož byla zatčena řada nevinných. Státní bezpečnost po jeho zatčení pokračovala v nezákonnostech, protože se držela Slánského minulých pokynů a instrukcí.⁴² Dá se říct, že i po smrti Slánský poskytl službu straně, neboť na něj byla svalena odpovědnost za nezákonnosti.⁴³

Komise uvedla: „*Nynější prověrka materiálu znovu potvrdila, že Slánský a jeho skuteční společníci byli po zásluze zatčeni, souzeni a trestáni jako nepřátelé strany, lidu a republiky. Na této skutečnosti nic nemůže změnit ani nový pohled na jugoslávskou otázku, ani případ Fieldův.*“⁴⁴

Konečná verze šetření byla schválena 23. září 1957, v protokolu bylo uvedeno osm velkých prohřešků Slánského – rozestavování straně cizích živlů, odpovědnost za zradu některých členů kádrové komise ministerstva zahraničí, politická odpovědnost za nedostatky v židovské vystěhovalecké akci, spoluodpovědnost za činnost Otty Šlinga, vina za porušování socialistické zákonnosti (za což však v procesu nebyl souzen), spoluvina za nedostatky v očistě velitelského sboru armády a odpovědnost za škodlivé metody stranické práce.⁴⁵

S koncepcí Slánského jako československého Beriji se v roce 1956 seznámila širší stranická veřejnost, aniž by to vyvolalo nějakou hlubší reakci. Nebylo zaznamenáno, že by že by došlo ke zpochybnění konstrukce o vině Slánského za veškerou nezákonnost reakce.

⁴¹ Lavrentij Pavlovič Berija (29. března 1899–23. prosince 1953) byl v letech 1938–1945 lidovým komisařem vnitra SSSR, v letech 1946–1953 byl členem politbyra ÚV VKS(b). Jedná se o silně kontroverzní osobnost, která měla výrazný vliv na represe během Stalinovy éry, avšak po jeho smrti zahájil řadu reforem a měl vliv na zmírnění represí. Následně se střetl s Chruščovem v boji o moc, který prohrál, byl zatčen a popraven. Chruščov se snažil na něj svalit vinu za ty nejhorší zločiny, které se odehrály během Stalinovy vlády. K této osobě podrobněji Knight, A.: *Berija: Stalinův první pobočník*, Praha 1995.

⁴² *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 131–132.

⁴³ Srov. Lóži, M.: *První pokus o destalinizační interpretaci politických procesů s „protistátním spikleneckým centrem“*, Praha 2012, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann. [online]. [cit. dne 3. ledna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87320.2>

⁴⁴ *O procesech a rehabilitacích...*, I. díl, Praha 1990, s. 132, zdrojový dokument NA, A ÚV KSČ, f. Komise II., a.j. 402.)

⁴⁵ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 26.

Historik Marián Loží se domnívá, že se tato koncepce dočkala v prostředí strany obecného souhlasu. Stranické vedení jí pak nadále používalo, kdykoliv to uznalo za vhodné.⁴⁶

První rehabilitace pozitivně zasáhla Slánského bratra Richarda, který byl v jejím důsledku propuštěn. Richard Slánský strávil ve vězení o dva roky déle, než osoby, který byly odsouzeny spolu s ním, „protože to byl bratr tehdy ještě velezrádce Rudolfa Slánského.“⁴⁷ Jeho původní rozsudek byl zrušen a byl propuštěn v srpnu roku 1958.⁴⁸

K dalším snahám o rehabilitaci došlo začátkem šedesátých let. Důležitým podnětem byl další sjezd KSSS v říjnu 1961, na kterém došlo k další odhalení zločinů ze Stalinovy éry. Následkem toho se v KSČ objevily snahy ohledně vypořádání se s dědictvím politických procesů, byť byly velmi pozvolné, a vedení strany setrvalo na původním stanovisku.⁴⁹ Antonín Novotný v listopadu roku 1961 uvedl: „Znovu si jednoznačně potvrzujeme závěr, že hlavním nositelem a šířitelem zvrhlých metod, jichž v Sovětském svazu používal Berija a další, byl u nás Slánský a jeho nejbližší spolčenci [...] Mašinérie, kterou rozjel Slánský a kterou mu pomáhali rozjíždět různí pracovníci straníků, bezpečnostní a jiní, však jela dále a připravila nakonec Slánskému týž osud, jaký on sám připravoval jiným [...] Už v roce 1956 jsme řekli jasné slovo o úloze Slánského a jeho nejbližších pomocníků. Jejich provinění – i po vyloučení některých absurdních nařčení – bylo takové, že zasluhovalo přísné potrestání i nejtvrďší stranické a politické odsouzení.“⁵⁰ Slánského obraz nepřítele dál sloužil straně.

Avšak tři čtvrtě roku po Novotného vystoupení politbyro ÚV KSČ schválilo dne 30. srpna 1962 návrh na „přešetření nejdůležitějších politických procesů proti osobám, které zastávaly význačné politické funkce“. Proběhlo i zatčení a odsouzení předsedy původní komise Rudolfa Baráka za hospodářské machinace. Zároveň na něj byla přenesena veškerá odpovědnost za negativní výsledky původní rehabilitace.⁵¹

V září 1962 vznikla tzv. Kolderova komise, kromě samotného předsedy Drahomíra Koldera,⁵² byl jejím členem např. Alexandr Dubček. V případě Barákovy komise byli její

⁴⁶ Loží, M.: *První pokus o destalinizační interpretaci politických procesů s „protistátním spikleneckým centrem“*, bakalářská práce. Vedoucí práce Michal Pullmann, s. 71. [online]. [cit. 3. ledna 2018]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87320>.

⁴⁷ Goldstücker, E.: *Vzpomínky (1945–1968)*, Praha 2005, s. 100.

⁴⁸ *O procesech a rehabilitacích...*, II. díl, Praha 1990, S. 13.

⁴⁹ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 47, 50.

⁵⁰ Tamtéž, s. 48, zdrojový dokument NA, f. 02/2, schůze 18. S. 1961.

⁵¹ Tamtéž, s. 49–50.

⁵² Drahomír Kolder (29. prosince 1925 – 20. srpna 1972) byl původem horník, do KSČ vstoupil v roce 1945. Od roku 1948 pracoval ve vedoucích stranických orgánech, v letech 1952–1954 absolvoval Vysokou školu politickou ÚV KSČ. V roce 1962 byl zvolen členem předsednictva a tajemníkem ÚV KSČ pro ekonomické

členové spojeni přímo s přípravami politických procesů, nebo byli členy ÚV KSČ v době největší persekuce. Část Kolderovy komise se skládala z mladších členů strany, kteří v letech 1948–1954 zastávali střední funkce ve straně.⁵³ Mezi členy komise byl nicméně i prokurátor z procesu se Slánským, Josef Urválek.⁵⁴

Závěry komise byly následující „*je nutno považovat rozsudek v celém rozsahu za nezákonný*“, avšak „*některé závažné okolnosti vedou k podezření z další trestné činnosti.*“ Trestnou činnost nebylo možno prokázat bez dalšího prošetření: „*vzhledem k tomu, že Rudolf Slánský je mrtev, nelze zahájit trestní řízení [...] Bylo by tedy možno provést šetření jen po stranické linii a tak přispět k úplnosti politického závěru.*“⁵⁵ V dalším návrhu komise bylo uvedeno: „*Slánského chyby neměly být řešeny soudně, ale stranicky*“, jeho provinění bylo takové, „*že opravňovalo i k tomu, aby byl zbaven všech veřejných funkcí a byla řešena otázka jeho členství v ústředním výboru strany i ve straně*“ dále bylo uvedeno, že po XX. sjezdu KSSS by Slánský musel být „*volán i k trestní odpovědnosti.*“⁵⁶ Slánskému byla znovu přiřčena odpovědnost za nezákonnosti, dál *sloužil* straně, ale tentokrát se dočkal rehabilitace. Finálním výsledkem Kolderovy komise byla občanská a právní rehabilitace, bylo však potvrzeno jeho vyloučení ze strany, neboť podle komise byl stále vinen vážnými politickými a ideologickými zločiny.⁵⁷ Ve zprávě prokuratury z 15. října 1962 je o právní stránce uvedeno, že „*vyšetřování bylo prováděno nezákonnými metodami [...] Slánský byl nepřetržitě vyslýchán, zejména v noci a přes den vystaven psychologickému působení Bohumila Benda, který k němu byl dan na celu s úkolem, co nejvíce ho rozrušovat a snažit se ho přimět k tomu, aby učinil doznání. To Benda činil tím, že mu nedopřál klidu, rozčiloval ho, nadával mu zrádců, říkal mu, že jeho rodina bude po něm plivat, že jeho syn ho bude proklínat apod.*“ V závěru bylo uvedeno, že obžaloba státní prokuratury odporovala zákonu. Pro úplnost uveďme, že pod správou generální prokuratury je podepsán také předseda Nejvyššího soudu Josef Urválek, prokurátor ze Slánského procesu.⁵⁸

V rozsudku Nejvyššího soudu 14. května 1963 je uvedeno, že případ byl vybudován na základě důkazů, které neposkytovaly možnost spravedlivě rozhodnout. Rozsudek

záležitosti. Byl odpůrce politiky KSČ během pražského jara. Churaň, M. a kol: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 336–337.

⁵³ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 53

⁵⁴ Veber, V.: O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. In *Securitas imperii*, sv. 16, č. 1, 2010, s. 17.

⁵⁵ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 57–58, zdrojový dokument NA, Komise II, sv. 22, a. j. 489–191.

⁵⁶ Tamtéž s. 57–58, zdrojový dokument NA, Komise II, sv. 22, a. j. 489–191.

⁵⁷ McDermott, K., – Pinerová, K.: The Rehabilitation Process in Czechoslovakia: Party and Popular Responses. In McDermott, K. – Stibbe, M. (eds.): *De-Stalinising Eastern Europe : the rehabilitation of Stalin's victims after 1953*, Hampshire 2015, s. 114–115.

⁵⁸ NA, f. Komise II., sv. 28, a. j. 505.

zkonstatoval, že „Protistátní spiklenecké centrum“ nikdy neexistovalo. Soud se stejně jako generální prokuratura věnoval i smrti Jana Švermy a z poznatků revizního řízení dospěl k závěru, že výstup na Chabenec byl vyčerpávající a že i Slánský byl na pokraji sil.⁵⁹

Josefa Slánská byla zpravena o výsledcích rehabilitace svého manžela osobně na ÚV a ve svých vzpomínkách uvedla: „Zavraždí jednoho z nejobětavějších a nejschopnějších funkcionářů strany, který byl tak uvědomělý a obětavý, že se dal pro stranu i zabít. Po dvanácti letech ho rehabilitují - a stanoví šedesát minut na rozhovor s jeho rodinou! Předají vám obálku s hrstkou legitimací s prohlášením [...] 'to je vše, co po něm zbylo. Prohlédněte si to. Co nechcete, necháme tady a zkartujeme, aby to zbytečně neleželo.'“ Později výsledek rehabilitace označila za nemastnou a neslanou reakci a k tomu, že její manžel nebyl stranicky rehabilitován, ve svém deníku uvedla „Čekat, čekat, znovu čekat, možná zase celá léta čekat na stranickou rehabilitaci, která nezbytně přijde, tak jako po 11 ½ letech přišla občanská rehabilitace.“⁶⁰

V této době došlo i občanské rehabilitaci Richarda Slánského.⁶¹ Co se týče jeho dalších osudů, tak z kraje šedesátých let mu byla zakázána jakákoliv aktivita v Praze, a tak v letech 1961–1964 učil cizí jazyky na sokolovském gymnáziu.⁶² V srpnu roku 1964 nastoupil na Univerzitu 17. listopadu,⁶³ jednalo se o instituci zřízenou pro zahraniční studenty z bývalých evropských kolonií.⁶⁴ Vedl katedru teorie a metodiky výuky dospělých a působil zde též jako proděkan. Richard Slánský krátce po svém nástupu do této instituce získal titul docenta. V březnu roku 1970 odchází do důchodu.⁶⁵ Podle všeho se chystal napsat se souhlasem ÚV KSČ svoje paměti,⁶⁶ bohužel se však nepodařilo nalézt žádné materiály. Richard Slánský umírá 23. února roku 1973.⁶⁷

Poslední rehabilitační komise je spojena s rokem 1968. Podnětem k jejímu sestavení byla nespokojenost se závěry Kolderovy komise, která odmítla stranicky rehabilitovat několik bývalých vedoucích komunistických funkcionářů (Slánský) a nedůsledně vymezila

⁵⁹ NA, f. Komise I., sv. 7, a. j. 116.

⁶⁰ Bekrová, K.: *Politické procesy...*, s. 44, 47, 48. [online]. [cit. 14. prosince 2017]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/131549>.

⁶¹ Viz. NA, Nejvyšší soud, Praha, sp. zn. 1 Nt 0727/63.

⁶² Prokop. V.: *Gymnázium Sokolov 1946–2006*, Sokolov 2006, s. 33.

⁶³ NA, Univerzita 17. listopadu, kart. č. 46, sl. č. 1183, osobní spis Richarda Slánského.

⁶⁴ K této instituci podrobně Holečková, M. E.: Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti. In *Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945*, Hradec Králové 2010, s. 25–33.

⁶⁵ NA, Univerzita 17. listopadu, Praha, kart. č. 46, sl. č. 1183, osobní spis Richarda Slánského.

⁶⁶ ABS, f. Inspekce MV ČSSR II. díl (A8/2), inv. jedn. 35, fol. 110.

⁶⁷ Dejmeck, J.: *Diplomacie Československa. 2. díl, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, s. 576.

odpovědnost za politické procesy a nezákonnosti.⁶⁸ V dubnu 1968 na plenárním zasedání ÚV KSČ zaznělo „*Šetřením komise bylo nesporně prokázáno, že činy, pro které byly zbaveny členství, nespáchaly, a proto jejich vyloučení ze strany bylo neoprávněné.*“⁶⁹ Na stejném plenárním zasedání bylo doporučeno Slánskému a jiným vrátit členství ve straně.⁷⁰

Předsedou komise byl Jan Piller,⁷¹ podklady⁷² pro její rozhodování a závěrečnou zprávu vypracovala odborná pracovní skupina, v jejímž čele stál budoucí historik Karel Kaplan. Pillerova komise vcelku rychle splnila svůj první úkol – stranicky rehabilitovat funkcionáře strany s odůvodněním, že „*bylo zcela bezvýznamné, zdali už mrtví, přesněji popravení funkcionáři jsou či nejsou ve straně.*“⁷³ S tímto přístupem však komise narazila na nevoli u některých členů ÚV na jeho květnovém zasedání. „*J. Krosnář: ‚Proto bych chtěl vědět, zda soudruzi znají všechny tyto věci, zda vědí, jaké úsilí bylo vynakládáno. Proto bych nemohl se vši odpovědností hlasovat pro to, aby Slánskému, Šlingovi, Landovi,⁷⁴ Reicinovi a Švábovi, kteří se podíleli na těchto věcech především, bylo vráceno členství. A to proto, soudruzi, že bychom se těžko zodpovídali, až budou tyto věci zveřejněny... tak nemůžeme vracet členství, protože nevím, zda by naši straníci pochopili, že jsme někomu vrátili členství, který začal to, co dneska strana má na sobě a z čeho se těžko může zodpovídat.‘*

⁶⁸ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 107.; výběrově k požadavkům na vypořádání se s minulostí. Hamšík, Dušan: Procesy, které dělali dějiny. *Literární listy*, 28. března 1968, roč. I. č. 5, s. 1, 5; Mlynář, Z.: Dr. Urválek a ti druzí kolem procesů. *Rudé právo*, 17. dubna 1968, roč. 48. č. 108, s. 3; Rychetský, Pavel. Zdeněk Mlynář. *Literární listy*, 1968, roč. 1, č. 9, s. 2. (reakce na článek Z. Mlynáře); Mlynář, Z.: Dr. Urválek a ti druzí kolem procesů. *Literární listy*, 16. května 1968, roč. I. č. 12, s. 13 (Mlynářova reakce na P. Rychetského); Bartošek, K. – Slánský, R. (ml.): Zbabělost zůstává zbabělostí. *Rudé právo*, 17. dubna 1968, roč. 48. č. 108, s. 3.

⁶⁹ Cit. dle Slabotinský, R.: *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech 20. století*, Brno 2010, disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D., s. 231 [online] [cit. dne 14. prosince 2017]. Dostupné z <http://theses.cz/id/b5tec0/>, zdrojový dokument NA, A ÚV KSČ, f. 02/1), sv. 64, a. j./bod 73/3.

⁷⁰ Tamtéž, s. 232.

⁷¹ Jan Piller (4. července 1922 – 20. října 1995) v letech 1940–1948 pracoval jako soustružník ve Škodových závodech v Plzni, následně až dokonce šedesátých let působil v řadě stranických či státních funkcí. V roce 1971 byl nucen odejít z politického života. Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 574.

⁷² K jejich seznamu Viz Veber, V.: O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. In *Securitas imperii*, sv. 16, č. 1, 2010, s. 22–25.

⁷³ Kaplan, K.: *Druhý proces...*, Praha 2008, s. 108.

⁷⁴ Mikuláš Landa (??1911 – ??1994) byl členem KSČ od dvacátých let, byl aktivní v Komsomolu. V letech 1941–1945 působil ve Velké Británii jako příslušník československé zahraniční armády, po válce pracoval v redakci *Rudého práva* a ve stranických funkcích. V srpnu 1951 byl zatčen, následně v procesu s Marií Švermovou odsouzen na 20 let. V roce 1955 mu byl test snižen na 15 let, v roce 1960 byl na základě amnestie propuštěn. Hradecký, T.: Hodnocení činnosti krajského tajemníka KSČ Mikuláše Landy pohledem regionálních politických složek z doby před procesem. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Ústí nad Orlicí 2013 s. 343–354.

B. Macháčová:⁷⁵ ‚Proto bych těžce nesla, kdyby měl být Slánský stranicky rehabilitován jako ostatní, kteří trpěli absolutně nevinně, poněvadž on byl strůjcem těch represálií, které se v pozdějších letech prováděly.‘

Z. Fierlinger: ‚Já jsem vždycky považoval Slánského za člověka, který straně nejvíce uškodil. Vždyť to bylo hned zpočátku.‘⁷⁶

Historik Karel Kaplan v tom však viděl osobní či politické spory z minulosti.⁷⁷ Pillerova komise dočasně návrh na stranickou rehabilitaci stáhla, ale znovu jej zapracovala do své závěrečné zprávy.⁷⁸

Ústřední výbor KSČ se v důsledku výsledné zprávy Pillerovi komise rozhodl ‚Zrušit usnesení pléna ÚV KSČ z 3. a 4. dubna 1963, kterým bylo potvrzeno vyloučení ze strany soudruhů Rudolfa Slánského [...] Zrušit stranické tresty vyloučení z ústředního výboru strany a zbavení funkcí v příslušném funkčním období u soudruhů Rudolfa Slánského [...] Jmenování soudruzi byli v politických procesech souzeni a na základě soudního rozsudku vyloučení ze strany a zbavení stranických funkcí za činy, kterých se nikdy nedopustili, [...] Stranické tresty, které jim byly dodatečně uloženy nebo potvrzeny usnesením ústředního výboru z dubna 1963, byly zdůvodňované jinými činy, které nikterak nesouvisí s jejich původním odsouzením.‘⁷⁹ Rudolf Slánský se tedy posmrtně navrátil do strany.

V červnu roku 1963 bylo členství ve straně navraceno i Josefě Slánské. Předsednictvo strany označilo její vyloučení za neoprávněné a usneslo se na jejím zrušení.⁸⁰ Později v souvislosti se společenskopolitickými změnami z roku 1968 mohla publikovat část svého rukopisu *Zpráva o mém muži*.⁸¹ Kompletní publikování zastavila srpnová invaze a kniha byla vydána uceleně až v roce 1990. V období Pražského jara s ní byla otištěna řada rozhovorů.⁸²

⁷⁵ Božena Macháčová–Dostálová (25. září 1905 – 20. května 1975) byla od roku 1926 členkou KSČ. V letech 1932–1935 byla sekretářkou Rudých odborů. Za války působila v Moskvě, kde se podílela na čs. vysílání moskevského rozhlasu. V letech 1946–1971 byla členkou ÚV KSČ. V srpnových dnech 1968 řídila v nepřítomnosti min. předsedy O. Černíka zasedání vlády. Tomeš, Josef a kol: *Český biografický slovník XX. století*. Praha 1999, 2. sv., s. 311

⁷⁶ Cit. dle Kaplan, K.: *Druhý proces...*, s. 108, zdrojový dokument NA, f. 01, schůze 29. 5.-1. 6. 1968.

⁷⁷ Tamtéž, s. 108.

⁷⁸ Lžičarová, J.: *Josef Frank – muž ve stínu Rudolfa Slánského*, Olomouc 2013, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, vedoucí práce Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc., s. 82–83 [online]. [cit. dne 14. prosince 2017]. Dostupné z <http://theses.cz/id/gv5i0h/>

⁷⁹ *O procesech a rehabilitacích...*, II. díl, Praha 1990, s. 141–142.

⁸⁰ Bekrová, K.: *Politické procesy...*, s. 48 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/131549>.

⁸¹ V *Literárních listech* byly postupně publikovány dílčí části a to konkrétně od 25. dubna 1968 do 6. června 1968 (číslo 9 až 15).

⁸² Bekrová, K.: *Politické procesy...*, s. 54 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/131549>

Členství ve straně jí vydrželo jen do roku 1969, z KSČ byla vyloučena za svoje postoje k srpnové invazi.⁸³ Později patřila k prvním signatářům Charty 77.⁸⁴ V dopise Gustavu Husákovi reagovala na kampaň proti Chartě 77 a uvedla, že anticharta „nemůže nepřipomenout padesátá léta, kdy bylo možné odsuzovat kohokoliv za cokoliv, kdy pod heslem ‚straně věřte soudruzi‘ bylo zorganizováno přes 10 000 rezolucí žádajících smrt, a to i smrt Vaši.“⁸⁵ Jako chartistka začala přepisovat pro samizdat fejetony, divadelní hry, politické úvahy i nejrůznější eseje. Dostala se do prostředí intelektuálů, umělců, filosofů, historiků, ale i obyčejných lidí.⁸⁶ Josefa Slánská zemřela 1. listopadu 1995.⁸⁷

Rudolf Slánský mladší dálkově vystudoval střední školu a ČVUT.⁸⁸ Na jaře roku 1963 požádal o vstup do KSČ, ovšem bylo mu bez bližšího vysvětlení sděleno, že musí počkat.⁸⁹ Členem KSČ se stal patrně⁹⁰ v roce 1968,⁹¹ avšak dle policejních zpráv se tak stalo již v červnu roku 1964.⁹² Svou roli zřejmě hrála snaha vrátit část cti svému otci.⁹³ Byl politicky aktivní během Pražského jara a pro nesouhlas se srpnovou okupací byl vyloučen ze strany.⁹⁴ Stejně jako jeho matka patřil k prvním signatářům Charty 77.⁹⁵ Během normalizace působil v opozičních strukturách, přispíval do samizdatových časopisů.⁹⁶ Jiřina Šiklová o jeho působení během disentu uvedla: „Pracoval za mizerný plat v nějakém družstvu spolu s Pavlem Rychetským, psal, organizoval, nadále nesl odpovědnost za rodinu své matky i sestry a na nic si nestěžoval.“⁹⁷

Během Sametové revoluce se stal členem Koordinačního centra Občanského fóra a později rozšířeného krizového štábu, který se zabýval složením federální vlády, či

⁸³ Bekrová, K: *Politické procesy...*, s. 76 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

⁸⁴ Blažek, P. – Schovánek, R.: *Prvních 100 dnů Charty 77: průvodce historickými událostmi*, Praha 2018, s. 143.

⁸⁵ ABS, f. Okresní správa SNB – oddělení StB Mělník (B 1-6/II), fol. 14.

⁸⁶ Bekrová, K: *Politické procesy...*, s. 62–63 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

⁸⁷ Bartošek, K.: *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, 2001, s. 130.

⁸⁸ Rudolf Slánský ml. *Mladá fronda DNES*, 21. dubna 2006, roč. XVII, č. 94, C6.

⁸⁹ Bekrová, K: *Politické procesy...*, s. 44 [online]. [cit. 18. dubna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>.

⁹⁰ U Rudolfa Slánského mladšího stejně tak u jeho matky a strýce Richarda byla snaha nalézt jejich kádrové materiály ve fondu ÚV KSČ 1945–1989. Tyto dokumenty by obsahovaly údaje o jejich vstupu do strany a o následném vyloučení. Pátrání dopadlo bezvýsledně. Přesto bych chtěl poděkovat pracovníkovi 4. oddělení Národního archivu PhDr. Františku Štverákovi za snahu tyto materiály dohledat.

⁹¹ Viz Jmenoval se po otci. *Mladá fronda DNES*, 21. dubna 2006, roč. XVII, č. 94, C6.

⁹² ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-15763 MV.

⁹³ Viz Bystrov, V.: Muž proti cejchu. *Lidové noviny*, 19. dubna 2006, roč. 19, č. 92, s. 13.

⁹⁴ Jmenoval se po otci. *Mladá fronda DNES*, 21. dubna 2006, roč. XVII, č. 94, C6.

⁹⁵ Blažek, P. – Schovánek, R.: *Prvních 100 dnů Charty 77...*, Praha 2018, s. 143.

⁹⁶ Viz Gruntorád, J. (ed.): *Informace o Chartě 77 1978–1990: článková bibliografie*, Brno 1998.

⁹⁷ Šiklová, J.: Neměl jednoduchý život, ale žil ho rád. *Lidové noviny*, 19. dubna 2006, roč. 19, č. 92, s. 13.

programové komise,⁹⁸ účastnil se řady diskuzí a jednání. Např. spolu s Václavem Klausem se setkal se zástupci Velvyslanectví SSSR a seznámili je s podstatou činnosti Občanského fóra a jeho záměry.⁹⁹ Slánský též připravil „dotazník“ pro jednání Občanského fóra se zástupci Československé strany socialistické, Československé strany lidové a Socialistického svazu mládeže.¹⁰⁰

Po listopadu 1989 odmítl vstoupit do politiky. Patrně si uvědomoval, že ať bude vystupovat jakkoliv, nebude jeho působení posuzováno věcně, ale stane terčem útoků kvůli své rodině.¹⁰¹ V únoru 1990 se stal prvním postkomunistickým velvyslancem v SSSR, během svého působení zažil pokus o puč v srpnu 1991 a následný rozklad Sovětského svazu.¹⁰² Získal povolení od prezidenta Borise Jelcina k pátrání v ruských archivech po osudu své unesené sestry. Pátrání však bylo bezvýsledné.¹⁰³ Velvyslancem v Ruské federaci zůstal i po rozpadu Československa, po svém návratu do Prahy v lednu 1996 byl jistou dobu ředitelem sekce zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky na Ministerstvu zahraničí. Od ledna 1997 do září 2004 byl českým velvyslancem na Slovensku.¹⁰⁴

Rudolf Slánský mladší zemřel po těžké nemoci 17. dubna 2006.¹⁰⁵ Jiří Dienstbier o něm řekl: „*Ruda neusiloval o pocty. Je smutným dokladem českých traumat, že nikdo nedokázal navrhnout a udělit mu státní vyznamenání, které by si zasloužil více než mnozí jiní. I v tom zůstal ve stínu svého jména.*“¹⁰⁶

Krátce před smrtí Rudolf Slánský mladší na adresu svého popraveného otce řekl: „*Nikdy jsem otci ani matce nic nevyčítal. Otec byl přesvědčený ba přímo věřící komunista od dob svého mládí. Nikdy jim nešlo o majetek, nikdy se s maminkou nedohadovali o peníze a to ani v době největšího strádání. Žili idejemi, či spíše ideologií.*“¹⁰⁷

⁹⁸ Suk, J.: *Občanské fórum listopad – prosinec 1989. 1. díl, Události*, Brno 1997, s. 14, 15, poznámka pod č. 29, s. 15.

⁹⁹ Tamtéž, s. 131.

¹⁰⁰ Bureš, J.: *Občanské fórum*, Plzeň 2007, s. 121–123.

¹⁰¹ Dienstbier, J.: Za Rudolfem Slánským. *Listy* 2006, roč. 36, č. 2. [online][cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=063&clanek=03060>.

¹⁰² Viz *Kdo byl Kdo, heslo Slánský, Rudolf jun.* [online] [cit. dne 22. května 2018]. Dostupné z http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_rudolf_jun.html.

¹⁰³ Mami, že tátu nepopravili?! *Vikend Dnes*, 1.–2. března 2014, s. 9.

¹⁰⁴ Viz *Kdo byl Kdo, heslo Slánský, Rudolf jun.* [online] [cit. dne 22. května 2018]. Dostupné z http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_rudolf_jun.html.

¹⁰⁵ Zemřel bývalý diplomat Rudolf Slánský. *Lidové noviny*, 18. dubna 2006, roč. 91, č. 91, s. 4.

¹⁰⁶ Dienstbier, J.: Za Rudolfem Slánským. *Listy* 2006, roč. 36, č. 2. [online][cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=063&clanek=030603>.

¹⁰⁷ Šiklová, J.: Neměl jednoduchý život, ale žil ho rád. *Lidové noviny*, 19. dubna 2006, roč. 91, č. 92, s. 13.

Závěr

Cílem disertační práce bylo nalézt odpovědi na základní otázky, kdo to byl Rudolf Slánský a jaké byly jeho představy a vize. Tyto odpovědi byly nalezeny prostřednictvím analýzy jeho politické činnosti a jeho postojů. Slánský byl člověk se silnou vnitřní integritou postojů, které určovaly směr jeho politické aktivity a které se profilyovaly již za časů první republiky.

Strategie, kterou používal k prosazování svých záměrů, vycházela z několika základních premis. První byly jeho postoje ke členské základně. Jeho záměrem bylo vytvořit ze strany jednotnou, pevně organizovanou sílu. K dosažení takové poslušnosti bylo pro Slánského nezbytné, aby byla zajištěna správná ideologická výchova členstva, správný směr. Straník musel být po ideologické stránce správně vzdělán, jeho výchova však nesměla být mechanická a bezduchá.

Tyto hodnotové vzorce u něj lze vysledovat v celém meziválečném období, uplatňoval je v boji proti Šmeralovu vedení, když se snažil etablovat ve straně, během svého ostravského pobytu, když se dostal poprvé do vedoucí funkce, či po celá třicátá léta. Své postoje přenesl i do poválečné KSČ. Zároveň byl těmito základními premisám, jádru svého *habitu* (v *bourdieovském slova smyslu*), věrný bez ohledu na změnu *pole* (např. taktika „třída proti třídě“). Respektive svoji strategii přizpůsobil *poli* do takové míry, aby mohl setrvat ve straně a dál svoje plány prosazovat.

Tyto charakteristiky Slánského ve velké míře souvisí s jeho další aktivitou, kterou byl jeho podíl na pounorových represáliích, přičemž řadu z nich pomáhal rozpoutat. Pro tuto práci jsou podstatné i jiné zřetelky této činnosti. Tato aktivita byla vyústěním jeho organizačního úsilí, které do komunistické strany vkládal i dříve a pro které nejspíš ztratil dosavadní (lidsky adekvátní a pochopitelná) měřítko. Jeho základní pojetí nepřítele a boje proti němu vychází ve svém jádru ze stejného principu, který krystalizoval již v meziválečném období.

Všechny zmíněné aspekty, které se Slánský snažil prosadit při budování strany i při represích, vedly k jednomu základnímu cíli, k jedné z jeho hlavních myšlenek. Tou byla vize budování nové a lepší společnosti s novým a lepším člověkem. Jakkoliv pro nás může být těžké či dokonce nemožné tuto vizi a její uskutečňování přijmout, motivací Rudolfa Slánského nebyla touha po neomezené osobní moci, teroru a po všeobecném útlaku lidstva, nýbrž naopak vize „světlé budoucnosti“, které byl Slánský schopen a ochoten obětovat doslova vše, včetně sebe sama. Na rozdíl od strany se však na represe nedíval *pouze* jako na

nástroj přetvoření stávajícího stavu do nového a lepšího. Viděl v nich i něco navíc, měly být nejen nástrojem přeměny, nýbrž i její ochrany před nepřítelem. Toho chtěl dosáhnout právě disciplinovanou a správně vychovanou stranou, která svým působením převychová zbytek společnosti. To byla základní Slánského idea, kterou zastával během celé své aktivní politické dráhy, která určovala směr jeho jednání a která měla být naplněna pomocí představených kategorií.

Nejparadoxnější je skutečnost, že se Slánského vize a jeho organizační úsilí odrazily na jeho pádu a obrátily se proti němu. Slánský byl spoluvůrcem mechanismů, které ho zlikvidovaly fyzicky, ale též spoluvytvářel společenské ovzduší, které ho zničilo morálně. Pokud reflektoval vizi lepší společnosti, hovořil vždy také o tom, že se společnost musí chránit. Každý, kdo usiloval o jakýkoli návrat ke starým poměrům, byť i v jen dílčí části, byl nepřítel, který musí být zničen. Slánský sám na počátku represí radil ukázat nepřátele jako zločince, vrahy a teroristy. To vše se během jeho vlastního procesu obrátilo proti němu. Stal se z něj nepřítel, kterého nelze převychovat a ukázat mu správný směr, stal se stejnou kategorií nepřitele, kterého sám pomáhal definovat. Společnost, kterou ve své vizi chtěl a kterou předkládal (tj. taková společnost, která se musí chránit za každou cenu, a ten, kdo ji narušuje, musí být zničen), za svého nepřitele označila právě jeho. V případě své vlastní smrti pak Slánský vystoupil v roli „obětního beránka“, který svou obětí upevní a ochrání to, v co sám věřil.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv

- fond Alexej Čepička (100/52)
- fond Bartošek Karel (nezpracováno)
- fond Bulletin (014)
- fond Celostátní porady a konference 1945–1990 (KSCČ-CK 1945–1990)
- fond Dokumenty zahraničních archivů – Komunistická internacionála (DZA–KI)
- fond Generální sekretariát 1945–1951 (100/1)
- fond Klub poslanců KSČ, Praha (KP KSČ)
- fond Klub poslanců KSČ, Praha (nezpracovaná část fondu).
- fond Komise I.
- fond Komise II.
- fond Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938
- fond Londýnský archiv – sbírka dokumentů
- fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (HBMa)
- fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv (MZA–VA)
- fond Monitor 1945 – 1954
- fond Nejvyšší soud, Praha (nezpracováno)
- fond Oddělení stranických orgánů: I. oddělení 1945–1956 (05/1)
- fond Organizační oddělení Švermové (100/4)
- fond Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947 – 1954 (02/3)
- fond Pillerova komise (nezpracováno)
- fond Policejní prezidium (PP)
- fond Presidium ministerstva vnitra (PMV)
- fond Předsednictvo ministerské rady (PMR)
- fond Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954 (02/01)
- fond Rezoluce k procesu se Slánským a spol. (nezpracováno)
- fond Rudolf Slánský (100/50)
- fond Sbíрка Klement Gottwald
- fond Sekretariát 1945–1951 (02/4)
- fond Simone André (93)
- fond Státní rada – Londýn
- fond Univerzita 17. listopadu, Praha (USL)
- fond Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ, Praha (ÚML) (nezpracováno)

fond Ústřední výbor KSČ 1921 – 1945 (19/5)
fond Klement Gottwald (100/24)
fond ÚV KSČ, odd. I. rezoluce a závazky 1945–1963 (nezpracováno)
fond VII. sjezd KSČ listopad 1935 – květen 1936
fond Volební soud, Praha
fond Zápotocký Antonín – fotografie
fond Zasedání ÚV KSČ 1945–1962 (01)
fond Zemský úřad Praha – prezídium

Archiv bezpečnostních složek

fond Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302)
fond Inspekce MV ČSSR II. díl (A8/2)
fond Okresní správa SNB – oddělení StB Mělník (B 1-6/II)
fond sbírka Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha (arch. č. MNB 1, nezpracováno)
fond Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V)
fond Ústředna Státní bezpečnosti (305)
fond Velitelství StB (f. 310)

Vojenský historický archiv

fond 1. čs. armádní sbor v SSSR
fond 2. čs. Samostatná paradesantní brigáda v SSSR
fond František Nečásek
fond Gríša Spurný (1906–1978)
fond Sběrka osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb.
fond tzv. Sběrka vzpomínek

Archiv Národního muzea

fond Bareš Gustav (nezpracováno)
fond Goliath Karel (nezpracováno)

Zemský archiv v Opavě

fond Krajský soud v Moravské Ostravě (KSMO)
fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (PŘMO)
fond Státní zastupitelství Ostrava

Archiv města Ostravy

fond Knoflíček Karel (nezpracováno)
fond Okresní soud v Moravské Ostravě

fond Pergl Josef

Archiv poslanecké sněmovny

fond Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - IV. volební období, schůze výboru ústavněprávního (nezpracováno)

fond Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - IV. volební období, schůze výboru rozpočtového (nezpracováno)

fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

Slezské zemské muzeum

fond Vzpomínek, Podsbírka Novodobé dějiny (nezpracováno)

Archiv města Plzně

fond Státní gymnasium v Plzni

fond Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň

Archiv Ministerstva zahraničí věcí

fond Osobní spisy II.

Státní oblastní archiv v Plzni

fond Trestnice pro muže Bory

Moravský zemský archiv v Brně

fond Policejní ředitelství Brno (B 26)

Archiv a programové fondy České televize

APF ČT, Štingl, P.: Stará historie...?. Dokumentární film z roku 1993.

Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: Rudolf Slánský. Dokumentární film z roku 2002

General CIA Records

Analysis of the present Czech political situation, [on-line] [cit. 8. března 2018]. Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R008600610007-7.pdf>

Czechoslovak communist party: background of the Slansky purge. [on-line] [cit. 6. ledna 2018]. Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R012700380009-8.pdf>

Gottwald's position in the arrest of Slansky [on-line] [cit. 6. ledna 2018]. Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010600080006-4.pdf>

The position of Czechoslovak prime minister Antonin Zapotocky [on-line] [cit. 6. ledna 2018]. Dostupný z <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R009600210007-0.pdf>

RGASPI (Ruský státní archiv sociálních a politických dějin)

fond 495 (Kominterna), op. 272, d. 51.

Úřad městské části Praha 1

oddělení matrik, sign. Hlavní magistrát, sv. 75

Tištěné prameny

Amort, Č. (ed.): *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*, Díl 4. sv. 1, březen 1939 – prosinec 1943, Praha 1982.

Bartošek, K.: *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha 2001.

Beer, F.: *--a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008.

Brož, M.: *Válečné dokumenty vypovídají: Čs. zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech a ve fotografii*, Praha 2007.

Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007.

Černý, R.: *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta*, Česká Kamenice 2008.

Černý, V.: *Paměti 1945–1972*, 3. díl, Brno, 1992.

Degras, J.: *The Communist International 1919-1943: documents, 1923–1928*, vol. 2, London 1971.

Dokumenty o vojenské politice KSČ v letech 1930–1945, Praha 1971.

Gorovský, K.: *Dnešní stav komunistické strany Československa. Diktatura aparátníků nebo demokracie dělníků*, Praha 1927.

Holá, V. – Menclová, J. – Zumanová, B. (eds.): *1921: vzpomínky na vznik KSČ*, Praha 1962.

Holá, V. – Vyskočová, R. (eds.): *Zápasy KSČ očima pamětníků*, Praha 1971.

Husák, G.: *Svědectví o Slovenském národním povstání*, Praha 1979.

Kárný, Miroslav ed. a kol.: *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941–1945*, 1. díl, Praha 1995.

Klimeš, M. et al. *Cesta ke Květnu. Vznik lidové demokracie v Československu do února 1948*, svazek 1, 2, Praha, 1965.

Komunistická strana Československa na V. světovém sjezdu komunistické internacionály, Praha 1924.

Konec kapitalistické stabilisace a příprava mas na rozhodující boje o moc, Praha 1932.

Kopecký, V.: *ČSR a KSČ: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha 1960.

Košťál, Karel. *Pravda o procesu s Rudolfem Slánským a jeho společníky: kritické výhrady k "Výpovědi" B. Doubka a k Historikům 92, dodatek ke knížce Svědectví plukovníka ...*, Praha 2009.

Král, V.: *Cesta k leninismu*, Praha 1971.

Král, V.: *Rudé odbory 1922–1939. Dokumenty, materiály, stati*, Praha 1973.

Lenin, V. I. – Brázda, L. (ed.): *Dětská nemoc "levičáctví" v komunismu*, Praha 1972.

- Lenin, V. I.: *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí*, Praha 1949.
- Lenin, V. I.: *Stát a revoluce*, Praha 2000.
- Leninismus nebo?*, Praha b.r.
- Löbl, E.: *Svedectvo o procese*, Bratislava 1968.
- Naše delegace v Moskvě. Řeči delegátů Komunistické strany československé na VII. světovém kongresu Komunistické internacionály v Moskvě*, Praha 1935.
- Nejedlý, Z.: *K procesu s protistátním spikleneckým centrem: 4 projevy v Čs. Rozhlase*, Praha 1953.
- O procesech a rehabilitacích: (zpráva "Pillerovy komise" o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968, I. a II. díl*, Praha 1990.
- Organizační řád a prováděcí nařízení KSČ: (sekce 3. Kom. Internacionály): Přijatý na 2. řádném sjezdu KSČ v Praze, ve dnech 31.10.–4.11.1924*, Praha 1924.
- Ploskonka, J. – Prášil, R.: *50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji, 1. část, Ostravsko*, Ostrava 1972.
- Prečan, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1964.
- Procacci, G. (eds): *The Cominform: minutes of the three conferences, 1947/1948/1949*, Milano 1994.
- Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953.
- Protifašistický a národně osvobozenický boj českého a slovenského lidu 1938–1945, I. díl, sv. 2, sešit 1*, Praha 1980.
- Protifašistický a národně osvobozenický boj českého a slovenského lidu 1938–1945, I. díl, sv. 3, sešit 3*, Praha 1987.
- Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: 25.–28. března 1927*, Praha 1984.
- Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: 18. – 23. února 1929*. Praha 1978.
- Protokol VI. řádného sjezdu KSČ*, Praha 1931.
- Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.–14. dubna 1936*, Praha 1967.
- Přikryl, V.: *Pokračujte v horách: svědectví zahraničního vojáka*, Praha 1947.
- Příruční slovník k dějinám KSČ, svazek I., II.*, Praha 1964.
- Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961.
- Reiman, P.: *Dějiny KSČ*, Praha 1931.
- Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966.
- Roční zpráva obchodní akademie města Plzně za školní rok 1914/15 a 1915/16*, Plzeň 1916.
- Rohel, J.: *Hrdinství má prostou tvář: tři vzpomínky bojovníků z Vítkovických železáren Klementa Gottwalda Metoděje Kudělky, Alberta Kučery a Rudolfa Pešky*, Ostrava 1965.
- Slánská, J.: *Report on my husband*, New York 1969.
- Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990.

- Slánský, J.: *Stav a vývoj hospodářství v Československu*, Praha 1935.
- Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy I, II. Praha 1951.
- Stalin, J. V.: *O Leninovi a o leninismu*, Praha 1925.
- Škába, K. (ed.): *Padesát let Obchodní akademie v Plzni (1886–1936)*, Sborník prací, Plzeň 1936.
- Štěpán, F. – Soukup, J.: *Měli jsme bojovat. Zápisy z jednání politického byra ÚV KSČ v září 1938*, Praha 1976.
- Štverák, F.: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010.
- Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008.
- Švermová-Kopoldová, J. – Kopold, B.: *Smrt číhala na Chabenci. Jan Šverma ve Slovenském národním povstání*, Praha 2004.
- Velezrádný proces kladenský: podrobný a přehledný obraz přelíčení se 14 obžalovanými komunisty před šestičlenným výjimečným senátem v Praze ve dnech 31. března do 13. dubna 1921*, Praha 1922.
- Volokitina, T. V. et al.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa: stanovlenije političeskich režimov sovetskogo tipa 1949–1953: Očerki istorii*, Moskva 2002.
- Volokitina, T. V., ed. et al.: *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope: dokumenty*, Tom 2, 1949–1953, Moskva 2002.
- Volokitina, T. V., ed. et al.: *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953*, gg. Tom 2, 1949–1953 gg, Moskva 1998.
- Volokitina, T. V., ed. et al.: *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953*, gg. Tom I, 1944–1948, Moskva 1997.
- Výroční zpráva c.k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1910–1911, 1914/15 a 1915/16*, Plzeň 1911, 1915 a 1916.

Tisk

- Bolševik 1932–1933, 1935
- Dělnický deník 1925–1929
- Duch času 1925–1929, 1931
- Kladenská Svoboda 1928–1929
- Komunismus - revue pro komunistickou teorii a praxi, 1923
- Komunista, týdeník Komunistické strany Československa (Sekce III. Internacionály), 1922
- Komunistická revue 1924 – 1928
- Lidová demokracie 1952
- Lidové listy 1929
- Lidové noviny 2006

Literární listy 1968
Literární noviny 2011
Mezitiskor 1933
Mladá fronda DNES 2006
Mladá fronta 1952
Národní listy 1929
Obrana Svobody 1929
Pravda 1929
Právo lidu 1928 – 1929
Průboj 1978
Rovnost 1925
Rudé právo 1923–1938, 1951–1953, 1968
Rudý východ 1929
Svobodné slovo 1952
Večerník (příloha Práva lidu) 1929
Večerník Práva lidu 1935
Víkend Dnes 2014
Vorwärts 1928
Východočeský Obzor 1929

Literatura

- Adamec, J. et al.: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, 1. díl A–K, Praha 1988.
- Adamovič, I.: *Slovník české literární fantastiky a science fiction*, Praha 1995.
- Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001.
- Balík, S. (a kol.): *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2007.
- Barnovský, M.: Proces s takzvanými slovenskými buržoáznými nacionalistami. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 158–170.
- Bárta, M. et al.: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*, Praha 2017.
- Bárta, M.: et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha 2009.
- Bartošek, K.: *Český vězeň*, Praha–Litomyšl 2008.
- Bělohávek M.: *Státní gymnasium v Plzni, 1877 – 1950, inventář*, 1962.
- Blaive, M.: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 2001.

- Blažek, P. – Bárta, M. – Kalous, J. – Svoboda, L. – Žáček, P.: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 6, č. 4, s. 66–75.
- Blažek, P. – Schovánek, R.: *Prvních 100 dnů Charty 77: průvodce historickými událostmi*. Praha 2018.
- Bouček J.: *Vlasta Kouřová–Petránková 1905 – 1971, inventář*, 1983, ev.č. 1345.
- Bouček, J.: Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 147–180.
- Bourdieu, P.: *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*, Praha 2014.
- Bourdieu, P.: *Teorie jednání*, Praha 1998.
- Brabec, V.: Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 3, 1969, s. 363–387.
- Brenner, Ch.: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*, Praha 2015.
- Brod, T.: *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948. Československá cesta do sovětského područí*, Praha 2002.
- Bureš, J.: *Občanské fórum*, Plzeň 2007.
- Conquest, R.: *Velký teror: nové zhodnocení*, Praha 2012.
- Čada, V.: *Vznik a vývoj marxistické l'avice: (1917-1921)*, Bratislava 1980.
- Čapka, F.: *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010.
- Čapková, K.: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha 2013.
- Dejmek, J. et al.: *Mnichov 1938: sedmdesát let poté: sborník textů*, Praha 2008.
- Dejmek, J.: *Diplomacie Československa. 2. díl, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013.
- Dejmek, J.: *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, 1. díl, Praha 2006.
- Dohnal, M. - Hájková, E. - Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, Ostrava 1964.
- Dohnal, M.: *Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948*, 1. sv., Ostravsko, Ostrava 1981.
- Dokoupil, L.: *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy*, Opava – Ostrava 1995.
- Dolejší, V.: Ze vzpomínek na revoluční hnutí na Ostravsku v letech 1928–1929. In *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 3, 1966, s. 259–265.
- Drug, S.: Laco Novomeský jako novinář v Ostrave v letech 1925–1929. In *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 11, 1981, s. 126–157.
- Dubský, V. – Kebortová, M. – Honsová, L.: *Historický vývoj Rudých odborů*, Praha 1989.
- Dubský, V.: *Závodní výbory a rady v předmnichovském Československu: k historii bojů KSČ a Rudých odborů za jednotnou frontou dělnictva*, Praha 1984.
- Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): *Dusivé objetí*, Brno 2008.
- Firsov, F. I.: *Secret cables of the Comintern, 1933–1943*, New Haven; London: Yale University Press 2014.

- Frank, M. – Szabó, M.: *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, Praha 2015.
- Frankel, J. – Diner, D. (ed.): *Dark times, dire decisions: Jews and Communism*, Oxford 2004.
- Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986.
- Gawrecki, D.: Klement Gottwald a bolševizace KSČ na Ostravsku. In *Klement Gottwald. Revolucionář, politik, státník*, Ostrava 1973.
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním, životě*, Praha – Litomyšl 2004
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha, 4. díl, 2005, s. 55–71.
- Gebhart, J. – Šimovček, J.: *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha, Bratislava 1984.
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Velké dějiny země Koruny české XV.b, 1938–1945*, Praha 2006.
- Getty, J. A. – Naumov, O. V.: *The road to terror: Stalin and the self-destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*, New Haven, 1999.
- Getty, J. Arch. *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven: Yale, 2013.
- Geyer, M. – Fitzpatrick, S. (ed.): *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012.
- Gibianskij, L.: Informbyro a východní Evropa. In *Soudobé dějiny* 1994, č. 4–5, s. 463–472.
- Gogun, A.: *Stalin's commandos: Ukrainian Partisan forces on the Eastern front*, London 2016.
- Goldstücker, E.: *Vzpomínky (1945–1968)*, Praha 2005.
- Gorovský, K.: Bohumír Šmeral. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 6, 1969, s. 893–922.
- Groman, M.: *Komunista bez legitimace. Stanislav Budín*, Praha 2015.
- Gruntorád, J. (ed.): *Informace o Chartě 77 1978–1990: článková bibliografie*, Brno 1998.
- Hácha, Emil [et al.]: *Slovník veřejného tiskového práva*, sv. IV. Brno 1938.
- Hájek, M.: *Jednotná fronta: k politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*, Praha 1969.
- Hájek, M.: K problému levičáctví v KI. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. V., č. 5, 1965, s. 707–717.
- Hájková, A.: *Kapitoly z dějin odboje proti nacismu. Komunisté v letech 1938–1945*, Praha 1985.
- Hájková, A.: *Strana v odboji. Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938–1942*, Praha 1975.
- Hazdra, Z. – Vlček, L. a kol.: *Mnichov 1938 a česká společnost: sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008.
- Helešic, F. Komunističtí novináři 1921–1938. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 194–232.
- Helešic, F.: Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1920 – 1938. In *Revue dějin socialismu*, roč. VIII, č. 2, 1968, s. 216–226.

- Heywood, A.: *Politické ideologie*, Praha 1994.
- Holá, V.: *Jan Šverma: 1901–1944*, Praha 1985.
- Holečková, M. E.: Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti. In *Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945*, Hradec Králové 2010, s. 25–33.
- Holubec, S.: Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921–1938 In *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, č. 1–2, 2008, s. 72–90.
- Holubec, S.: *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009.
- Horáček, J. – Štěpan, F. – Vaněk, J.: *Generální sekretariát 1945 – 1951*, inventář, Praha 1965.
- Hradecký, T.: Hodnocení činnosti krajského tajemníka KSČ Mikuláše Landy pohledem regionálních politických složek z doby před procesem. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Ústí nad Orlicí 2013 s. 343–354.
- Hradilák, Z.: Josef Guttman - konflikt rozumu a svědomí. In *Revue dějin socialismu*, roč. VIII, č. 4, 1968, s. 483–517.
- Hradilák, Z.: Třídní boje československého proletariátu v roce 1933 a taktika KSČ. In *Príspevky k dějinám KSČ*, roč. IV, č. 3, 1964, s. 365–397.
- Hrbatová, A. – Soukup, J.: Rekonstrukce a zpracování fondu ÚV KSČ 1921–1928. *Archivní časopis*, roč. 16, č. 1, 1966, s. 2–16.
- Hrbatová, A.: *Ústřední výbor 1921–1945*, inventář, Praha 1965.
- Hrbek, J. et al.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, I. díl, Praha 2009.
- Hubený, D.: *Komunistická strana Československa a její působení na Podkarpatské Rusi ve 30. letech* (rukopis).
- Hubený, D.: *Likvidace parlamentarismu a zákaz Komunistické strany Československa* (rukopis).
- Chadima, J.: Rudolf Slánský a KSČ (1945–1952). In Rokoský, J. (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě: sborník oceněných studentských prací 2011*, Praha 2012, s. 167–194
- Chadima, J.: Rudolf Slánský: "One more fiftieth birthday" / "To dog a dog's death!". In: *Prager wirtschafts und sozialhistorische Mitteilungen. = Prague Economic and Social History Papers*, roč. 15, 2012, s. 41–60.
- Chadima, J.: Vzestup stranického funkcionáře: střípky z ostravského působení Rudolfa Slánského ve dvacátých letech. In *Paginae historiae*, roč. 23, č. 1, 2015, s. 136–162.
- Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998.
- Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1999.
- Jablonický, J.: *Z ilegality do povstania: (kapitoly z občianskeho odboja)*, Banská Bystrica 2009.
- Janeček, O. (ed.): *Z počátků odboje. 1938–1941*, Praha 1969.
- Janeček, O.: Zrod politiky národní fronty a moskevské vedení KSČ. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 6, 1969, s. 839–847.

- Jędrzejczak, J.: Polskie i polskojęzyczne audycje radiowe w okresie II wojny światowej. In *Z Dziejów Polskiej Radiofonii*, nr.1 (2004/2005), s. 85–112.
- Jech, K. (eds): *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětádesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993.
- Jentoft, M.: *Gud dag! Govorit Moskva!: radio Kominterny, sovetskaja propaganda i norvežcy = Radio Moskva*, Moskva 2013.
- Jiřík, K.: *Písemná pozůstalost Josefa Pergla*, inventář, 1980.
- Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*, 1. díl, Praha 1929.
- Kalous, J.: Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů. In *Paměť a dějiny*, roč. 7, č. 3, 2013, s. 85–95.
- Kalous, J.: Štěpán Plaček. In *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, roč. 4, Praha 2006, s. 107–148.
- Kalous, J.: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, Praha 2010.
- Kalous, J.: Vzestupy a pády Leopolda Hofmana. In *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, roč. 6, Praha 2009, s. 263–275.
- Káňa, Otakar: Stávka horníků, kovodělníků a lučebníků na Ostravsku na jaře roku 1925. *Slezský sborník*, roč. 56, 1958.
- Kaplan, Jan: *Život Františka Kozy Permského (1896-1942)*, Hradec Králové, 1986.
- Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004.
- Kaplan, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*, Praha 1994.
- Kaplan, K.: *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991.
- Kaplan, K.: *Druhý proces: Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení: 1968–1990*, Praha 2008.
- Kaplan, K.: *Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009.
- Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956*, Brno 1999.
- Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993.
- Kaplan, K.: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997.
- Kaplan, K.: *StB o sobě. Výpověď Bohumila Doubka*, Praha 2002.
- Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu*, Praha 1966.
- Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.
- Kárník, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, 2. Díl, Praha 2002.
- Kárník, Z.: KSČ - úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 1. díl, Praha 2003, s. 63–88.
- Kaška, V.: Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948-1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh. In *Dějiny-teorie-kritika*, č. 2008, s. 39–78.

Kaška, V.: *Neukáznění a neangažovaní: disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha 2014.

Kladno v osobnostech, Kladno 1998.

Klíma, V. et al.: *1938: měli jsme kapitulovat?*, Praha 2012.

Klímeček, A.: *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi?: vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1998.

Klímeček, A.: *Velké dějiny země koruny České*, sv. XIV, 1929–1938, Praha 2002.

Klíř, M.: Úloha B. Šmerala při vypracování strategicko-taktické orientace KSČ I. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. IV, č. 5, 1964, s. 651–684.

Knapík, J.: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*, Praha 2002.

Knight, A.: *Berija: Stalinův první pobočník*, Praha 1995.

Kodeš J.: *Miloslava Grimichová 1897 – 1955*, inventář, 1961, ev.č. 1359.

Kodeš, Jiří: *Sbírka Josefa Pergla*, inventář, 1958.

Koudelková, J.: Rudý den 1928. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 3, 1969, s. 389–411.

Kreč, J. et al.: Konfiskační praxe 1918–1938. *Sborník archivních prací*, roč. 16, 1966, s. 315–365.

Křesťan, J.: Hovoří Moskva – Moskva hovoří! Československé rozhlasové vysílání ze Sovětského svazu v letech 1939–1945. In *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 8, č. 1, 2014, s. 19–20.

Křesťan, J.: Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost v Praze. In *Paginae historiae*, roč. 9, 2001, s. 222–269.

Křesťan, J.: Jan Šverma. Hovoří Moskva. In Černý, T. et al.: *Pozor, vysíláme!: dvacet osobností českého rozhlasu a televize*, Praha, 2013, s. 73–81.

Kubelková, R.: *Edvard Beneš mezi Londýnem a Moskvou: vývoj spolupráce londýnského a moskevského exilu – od československo-sovětské smlouvy k přijetí Košického vládního programu*, Praha 2017.

Kubíček, J.: Bibliografie moravskoslezských komunistických časopisů 1921 – 1938. In *Slezský sborník*, č. 66, 1968, s. 100–110.

Kubíček, J.: Komunistický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1921 – 1938. In *Sborník Matice moravské*, roč. LXXXVI, 1967, s. 61–77.

Kučera, B.: O významu tzv. „šmeralismu“ v době prvních bojů KSČ. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná*, roč. 8, č. G3, 1959, s. 75–86.

Kučera, B.: Podíl Dr. Bohumíra Šmerala na vzniku hesla dělnické vlády v letech 1922–1923. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálněvědná*, roč. 12, č. G7, 1963.

Kuklík, J. – Němeček, J. – Šebek, J.: *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011.

Kvaček, R.: *Poslední den: Mnichov – Praha, konec září 1938*, Praha 2011.

- Kýr, A.: Výkon vyšetřovací vazby a trestu smrti v případě „Slánský a spol.“ In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 375–387.
- Lacko, M. – Malatinský, M. (eds.): *Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944–1945: zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25. septembra 2014 v Žiline*, Žilina 2014.
- Lacko, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, Bratislava 2008.
- Lazitch, B. – Drachkovitch, M.: *Biographical dictionary of the Comintern*, Stanford 1986.
- Léblová, A. – Tomeš, J. (ed.): *Československý biografický slovník*, Praha 1992.
- Lenderová, M. – Halířová, M. – Jiránek, T.: *Vše pro dítě: válečné dětství 1914–1918*, Praha 2015.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2. díl, 1. sv, H–J, Praha 1993.
- Lovell, S.: *Russia in the Microphone Age. A History of Soviet Radio 1919–1970*, Oxford 2015.
- Lukeš, F.: *Podivný mír*, Praha 1968.
- Lukeš, I.: Operace Velký metař. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 59–85.
- Malá československá encyklopedie*. 1. sv., A–Č, Praha 1984
- Malá československá encyklopedie*. 2. sv., D–Ch, Praha 1985.
- Malá československá encyklopedie*. 3. sv., I–L, Praha 1986.
- Malá československá encyklopedie*. 4. sv., M–Pol, Praha 1986
- Malá československá encyklopedie*. 5. sv., Pom–S, Praha 1987
- Malá československá encyklopedie*. 6. sv., Š–Ž, Praha 1987.
- Malá, I.: *Kartelový rejstřík, 1933–1950, inventář*, Praha 1957.
- Malíř, J., Marek, P.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, 1–2. díl, Brno 2005.
- Maňák, J.: *Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945–1948*. Praha 1995.
- Maňák, J.: *Proměny strany moci*, 1. díl, Praha 1995.
- Marek, P.: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*, Brno 2006.
- Mariánek, V.: *KSČ na Ostravsku v době V. sjezdu*, Ostrava, 1962.
- McDermott, K. – Pinerová, K.: The Rehabilitation Process in Czechoslovakia: Party and Popular Responses. In McDermott, K. – Stibbe, M. (eds.): *De-Stalinising Eastern Europe : the rehabilitation of Stalin's victims after 1953*, Hampshire 2015, s. 109–131.
- McDermott, K. – Agnew, J.: *Komintern: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.
- McDermott, K.: *Communist Czechoslovakia, 1945–89: a political and social history*, London 2015.

- McDermott, K.: *The Czech Red Unions 1918–1929. A study of their Relations with the Communist Party and the Moscow Internationals*, New York 1988.
- Mencl, V.: *Na cestě k jednotě*, Praha 1964.
- Mencl, V.: *Politické boje KSČ a její vývoj v letech 1921–1924*, Praha 1958.
- Menclová, J.: Před rozkolem v Mezinárodním všeodborovém svazu. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. V, č. 4, 1965, s. 555–575.
- Menclová, J.: VI. kongres KI v roce 1928. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. III., č. 6, 1963, s. 803–822.
- Mlynářík J.: Nová štrajková taktika a štrajk severočeských textiláků 1929. In *Československý časopis historický*, roč. XVI, č. 5, 1966, s. 703–727.
- Muraško, G. P.: *Izbrannoje*, Moskva 2011.
- Muraško, G. P.: O nekotorych diskussionnyh voprosach v osveščeni razvitija ČSR posle Vtoroj mirovoj vojny (1944–1953). In Němeček, J., ed. – Voráček, Emil, ed.: *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = Češko-rossijskije otnošenija v 19-20 vekach*. Praha 2011, s. 85–103.
- Murašková, G. P.: Únorová krize roku 1948 v Československu a sovětské politické vedení. Podle materiálů ruských archivů. In *Soudobé dějiny*, č. 2–3, 1998, s. 468–478.
- Nechvátal, M.: *15.5.1921 - založení KSČ: ve službách Kominterny*, Praha 2002.
- Němeček, J. a kol.: *Československo–sovětská smlouva 1943*, Praha 2014.
- Němeček, Jan: Na cestě k moci. Komunisté a československý zahraniční odboj 1939–1945. In *Persaecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, sv. 2, Praha, HÚ AV ČR 2007, s. 810–819.
- Netlík, J.: *Revoluce na objednávku*, Curych 1982.
- Niklíček, L. – Hrbata, F.: Na cestě k VII. kongresu KI. In *Československý časopis historický*, roč. XIII, č. 5, 1965, s. 655–681.
- Niklíček, L.: Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a středoevropskou demokracií. In *Soudobé dějiny*, č. 2–3 1995, s. 237–253.
- Niklíček, L.: Dilema Jana Švermy. In *Dějiny a současnost*, roč. X, č. 10, 1968, s. 15–17.
- Niklíček, L.: *Za lidovou frontu proti fašismu. I, Krajská organizace KSČ v letech zrodu nové strategicko-taktické orientace 1933-1936*, Praha 1965.
- Novák, J.: O létech třicátých. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. 5, 1969, s. 643–662.
- Pasák, T. – Pasáková, J. (ed.) *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999.
- Pavka, M.: *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika z hlediska teorie elit*, Brno 2003.
- Pavka, M.: Proces se Slánským – konec jedné éry kádrové politiky KSČ. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 346–355.
- Pernes, J. – Pospíšil, J.– Lukáš, A.: *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008.
- Pernes, J. (eds): *Po stopách nedávné historie: Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Brno 2003.

- Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, Praha 2006.
- Peroutková, M.: *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*, Praha 2016.
- Peša, V. (red.) *K 50. Výročí vzniku KSČ*, Praha 1971.
- Peška, Z.: *Československá ústava a zákony s ní souvisele*, 2. díl. Praha 1935.
- Petrov, N. V. *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954: spravocnik*. Moskva: 2010.
- Petrusek, M.: Pierre Bourdieu od Kabyľů k „velké sociologické teorii“. Doslov In P. Bourdieu, *Nadvláda mužů*, Praha 2000, s. 113–137.
- Pokorná, J.: *Na počátku třicátých let: z třídních zápasů KSČ v letech 1929–1932*, Praha 1967.
- Pokorný, J.: *Pracovat a nebát se!: kapitoly z dějin odborů v českých zemích*, Praha 2015.
- Pokrokový dělnický tisk na Ostravsku v letech 1920–1938. In *Sborník archivních prací*, roč. V. č. 1. rok 1955, s. 3–33.
- Pons, S. – Service, R. (ed.): *A dictionary of 20th-century communism*, Princeton 2010.
- Prokop, V.: *Gymnázium Sokolov 1946–2006*, Sokolov 2006.
- Przybylová, B. – Šerka, J.: Charakteristika hlavních ostravských deníků 1918 – 1938. In *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 20, 2001, s. 157–186.
- Przybylová, B. – Šerka, J.: *Muži s mocí: portréty představitelů města Ostravy 1918–1989*, Šenov u Ostravy 1999.
- Przybylová, B.: *Českoslovenští legionáři – rodáci a občané Ostravy*, Ostrava 2002.
- Pullman, M.: Proměny třídních pozic v moderní společnosti: kulturní sociologie Pierra Bourdieua.“ In Šubrt, J. (ed.): *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*, Plzeň 2007, s. 500–504.
- Purkyňová, M.: Význam V. sjezdu KSČ pro vítězství marxisticko-leninského směru v ostravské krajské organizaci. In *Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, roč. 10, 1979, s. 58–92.
- Radimský, J.: Co znamená mluvit: Ke strukturalistické sociologii jazyka Pierra Bourdieua. In Šubrt a kol.: *Soudobá sociologie II*, Praha 2008, s. 222–232.
- Rákosník, J. – Noha, J.: *Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012.
- Rákosník, J.: Bolševizace odborů v roce 1929 očima "poražených". In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 34–54.
- Rákosník, J.: *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008.
- Rataj, J.: Český antisemitismus v proměnách let 1918 –1945. In Tomaszewski, J. – Valenta, J.: *Židé v české a polské občanské společnosti*, Praha 1999, s. 45–64.
- Rehaková, M.: *Soupis komunistického a dělnického tisku 1870–1938*, Praha 1974.
- Reiman, M.: O Poly Reimanovi (místo vzpomínek). In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 2. díl, Praha 2004, s. 63–83, 318–321.

- Richter, K. – Cílek, R. – Bílek, J.: *Úhlavní přátelé osudová spojení: Stalin - Trockij, Hitler - Röhm, Gottwald - Slánský*, Praha 2002.
- Richter, K.: *Apokalypsa v Karpatech: čs. východní odboj bez cenzury a legend*, Brno 2017.
- Richter, K.: *Důvěrná zpověď generála*, Praha 2016.
- Richter, K.: *Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata*, Brno 1997.
- Richter, K.: *Přes krvavé řeky. Československý východní odboj bez cenzury a legend*, Praha 2003.
- Rokoský, J.: Proti hitlerovskému Německu. Agrární strana – lidé, doba, odboj (1938–1945). In Vašek, R. – Klečáček, M. (eds.): *Česká politická pravice v letech 1938–1945*, Praha 2016, s. 17–63.
- Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002.
- Rychlík, J.: K problematice tzv. slovenského buržoazního nacionalismu. In *Slovenské historické studie*, roč. 24, 1998, s. 373–396.
- Řezníčková, K.: *Študenti a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007.
- Samohýl V. – Života J.: *Vysoká škola obchodní, 1919 – 1954, inventář*, 1960.
- Sander, R.: *Volební soud 1920–1939, inventář*, Praha 1955.
- Service, R.: *Lenin: životopis*, Praha 2002.
- Service, R.: *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha 2009.
- Schatz, J.: *The generations: the rise and fall of the Jewish communists of Poland*, Berkeley, Los Angeles, 1992.
- Schelle, K. – Tauchen, J.: *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*, 1. díl, Praha 2013.
- Slabotinský, R.: Otto Šling – pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): *Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4. díl, Praha 2005, s. 177–198.
- Sláma, J. – Kaplan, K.: *Parlamentní volby v Československu v letech 1935, 1946 a 1948*, Praha 1991.
- Slovenský biografický slovník*, Zv. 1, A–D, Martin 1986.
- Slovenský biografický slovník*, Zv. 2, E–J, Martin 1987.
- Slovenský biografický slovník*, Zv. 5, R–Š, Martin 1986.
- Sommer, V.: Doslov: KSČ a Kominternu. Náčrt vývoje nerovného partnerství. In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.
- Sommer, V.: Kronikář komunistického Československa. Karel Kaplan a studium soudobých dějin. In *Soudobé dějiny*, č. 2, 2008, s. 341–356.
- Sommer, V.: Mezi doktrínou a realitou. In *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 201–216.
- Soukupová, B. – Zahradníková, M.: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003.

Soukupová, B. – Zahradníková, M: *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, Praha 2004.

Sovjetskij enciklopedičeskij slovar, Moskva 1981.

Srov. Strobach, V.: „Rudá asimilace“ českých Židů. Doslov ke knize Beer, F.: *--a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008.

Steiner, J.: *Mezikrise 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku*, Ostrava 1970.

Strobach, V.: *Židé: národ, rasa, třída: sociální hnutí a "židovská otázka" v českých zemích 1861-1921*, Praha 2015.

Ströbinger, R: *Vražda generálního tajemníka*, Brno 1991.

Studer, B.: Communism as Existential Choice. In Pons, Silvio – Smith, S. A. (ed.): *The Cambridge history of communism. World revolution and socialism in one country 1917–1941*, vol. 1, Cambridge 2017.

Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015.

Suda, Z.: *Zealots and Rebels: a history of the Communist Party of Czechoslovakia*, Stanford 1980.

Suchopár, V.: *Komunistická internacionála proti fašismu v letech 1921–1935*, Praha 1964.

Suchopár, V.: Tři fáze v dějinách komunistické internacionály. In *Príspevky k dějinám KSČ*, roč. V, č. 2, 1965, s. 217–240.

Suk, J.: *Občanské fórum listopad – prosinec 1989. 1. díl, Události*, Brno 1997.

Svobodová, J.: *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*, Olomouc 2016.

Syrný, M.: *Slovenské národné povstanie: Slovensko a Európa v roku 1944*, Banská Bystrica 2014.

Szalo, C. – Katriňák, T.: Obrat k praxi a hledisku aktérů: Bourdieovy reprodukční strategie a formy nadvlády. In *Sborník Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Sociální studia*, roč. 8, 2002, s. 93–100.

Šimánková, A., Vorel, J.: *Československá justice I.*, sešit 8, Praha 2003.

Šolc, J.: Operace „Velký metař“. In *Historie a vojenství*, č. 4, 1995, s. 79–101.

Šolc, J.: *Osudná rozhodnutí. Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939–1945*, Praha 2006.

Šolc, J.: *Padáky nad Slovenskem: 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*, Praha 1997.

Šolc, J.: *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, Praha 2008.

Šolc, J.: *Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941–1945)*, Cheb 2003.

Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (j-pri)*, sv. II, Praha, 1981.

Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (pro-ž)*, sv. III, Praha, 1982.

Tomeš, J. a kol: *Český biografický slovník XX. století*, sv. 1–3, Praha 1999.

Tomeš, J. a kol.: *Tváře našich parlamentů: 150 let parlamentarismu v českých zemích 1861–2011*, Praha 2012.

Tóth, A.: Maďarské menšinové politické strany v Československu a volba Masarykova nástupce do úřadu prezidenta republiky v prosinci 1935. I.–II. díl. *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století*, roč. 20, č. 1–2, 2012, s. 157–201, 83–137.

Tripković, D.: Proces s Rudolfem Slánským – jugoslávský pohled. In Pernes, J. – Foitzik, J. (eds): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský"*, Brno 2005, s. 86–98.

Tucker, Robert C.: *Stalin jako revolucionář: 1879–1929: studie dějin a osobnosti*, Praha 2003.

Tůmová, V.: *Pražské nouzové kolonie*, Praha 1971.

V bojovém svazku: KSČ a Komunistická internacionála. (1919–1943). Sborník statí, Praha 1988.

Vaš, K.: Perzekuce revolučního dělnického a komunistického tisku v buržoazním Československu 1918–1938. *Sešity novináře*, roč. 2, 1972, s. 56–121.

Vávra, M.: Možnosti a meze využití konceptu právního pole Pierra Bourdieua. In Tížik, M. (ed.): *Pierre Bourdieu ako inšpirácia pre sociologický výskum*, Bratislava 2013, s. 179–195.

Vávra, V.: Vojenská politika KSČ v letech 1937–38. In *Historie a Vojenství*, roč. 37 č. 5, 1988, s. 3–24.

Veber, V.: O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. In *Securitas imperii*, roč. 16, č. 1, 2010, s. 10–29.

Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

Vejnar, L.: *Revoluční nástup rudých odborů 1929–1930*, Praha 1962.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945, Praha 2005.

Voráček, E.: Politika Kominterny a proces „bolševizace“ KSČ (1924–1929). In Prokš, P. a kol., *České země a moderní dějiny Evropy*. Praha 2010, s. 119–136.

Voráček, E.: KSČ a Kominterny 1929–1943: edice dokumentů. In *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = češko-rossijskije otnošenija v 19-20 vekach*, Praha 2011 s. 253–268.

Vorel, J. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. díl I., Praha 2003, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 8.

Wheaton, Bernard: *Radical Socialism in Czechoslovakia: Bohumír Šmeral, the Czech Road to Socialism and the Origins of the Czechoslovak Communist Party (1917–1921)*, New York 1986.

Zalesskij, K. A.: *Imperija Stalina: biografičeskij enciklopedičeskij slovar*, Moskva 2000.

Zinner, P.: *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918–48*, New York 1963.

Elektronické zdroje (kromě kvalifikačních prací)

Alois, Muna, *Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online]. [cit. dne 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/alois-muna>

Bedřich Geminder [online] [cit. dne 25. března 2018]. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20151210022658/http://www.ustrcr.cz/cs/bedrich-geminder-1901-1952>

Blumenthal, H.: *Communism on Trial: The Slansky Affair and Anti-Semitism in Post-WWII Europe*, pp. 1–37. [on-line] [cit. dne 19. září 2009]. Dostupný z http://iseees.berkeley.edu/sites/default/files/u4/bps_publications_/2009-08-Blumenthal.pdf

Dientsbier, J.: Za Rudolfem Slánským. *Listy* 2006, roč. 36, č. 2. [online][cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=063&clanek=030603>.

Getty, J. Arch: Samokritika Rituals in the Stalinist Central Committee, 1933–38. In *The Russian Review*, vol. 58, no. 1, pp. 49–70 [on-line] [cit. 26. října 2017]. Dostupný z <http://www.jstor.org/stable/2679705>.

Haslam, J. The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934–1935. *The Historical Journal* Vol. 22, No. 3, 1979, pp. 673–691 [online][cit. dne 25. března 2018] dostupné z <http://www.jstor.org/stable/2638659>

Heslo Alexandr Bubeníček [online]. [cit. dne 3. března 2018]. Dostupný z http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BUBEN%C3%8D%C4%8CEK_Alexandr_20.2.1899-4.4.1938

Heslo Fischl, Otto [online]. [cit. dne 23. března 2018]. Dostupný z http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FISCHL_Otto_17.8.1902-3.12.1952

Heslo Hajdů Vavro [online] [cit. dne 27. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/hajdu_vavro.html

Heslo Lavrentěv [online] [cit. dne 26. března 2018]. Dostupné z <http://www.proza.ru/2009/03/26/630>

Heslo Richard Slánský, [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_richard.html

Heslo Wladyslav Gomulka [online] [cit. dne 27. března]. Dostupné <http://old.ustrcr.cz/cs/biografie-stredoevropskych-vudcu#wg>

Hubený, D.: *Komunisté na Podkarpatské Rusi za druhé republiky*. In *DĚJINY*, roč. XI, č. 1, 2016, s. 29–40, [on-line] [cit. dne 23. října 2016]. Dostupný z http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2016.pdf

Informace k fondu Josef Josten [online] [cit. dne 27. března 2018]. dostupné z <http://www.badatelna.eu/fond/3004/uvod/>

Informace k fondu Šimon Bohumil, Doc. Ing., CSc. [online][cit. 23. března 2019]. Dostupné z <http://badatelna.eu/fond/709/uvod/1489>

Jan Mátl, Databáze národních autorit NK ČR [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://aleph.nkp.cz/F/NPRMQFE59PQ2QND4L4HFVUTQY5AB3MVE6S2KH3EX2K8YDASM5G-07556?func=full-set-set&set_number=066842&set_entry=000003&format=999

Jaroslav Hladký, Encyklopedie ČSSD [online]. [cit. dne 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/h/hladky-jaroslav/>

Jilek Bohumil, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ [online]. [cit. dne 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/bohumil-jilek>

Josef Cajthaml, MyHeritage.com [online]. [citováno dne 23. března 2018]. Dostupný z <http://trial.myheritagelibraryedition.com/research/record-1-301219731-3-503851/josef-cajthaml-in-myheritage-family-trees>

Josef Hais, Encyklopedie ČSSD [online]. [cit. dne 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/h/hais-josef/>

Josef Slánský, United States Holocaust Memorial Museum. [online] [cit. dne 07. června 2017]. Dostupné z https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=7071281

Karel Gorovský [on-line] [cit. dne 18. ledna 2014]. Dostupný z <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/gorovs.html>

Karel Kreibich, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ [online]. [cit. dne 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/karel-kreibich>

Kdo byl Kdo, heslo Goldstücker Eduard. [online] [cit. dne 2. června 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/goldstucker_eduard.html

Kronika obce Nezvěstice 1925–1944, [online] [cit. dne 07. května 2017]. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560378/soap-pj_00655_obec-nezvestice-1925-1944_2500?x=-

Kronika obce Nezvěstice 1945–1952 [online] [cit. dne 07. května 2017]. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560171/soap-pj_00269_obec-nezvestice-1945-1952_0510?x=-

Lukeš, I.: *Rudolf Slansky: His Trials and Trial.*, pp. 1–79 [on-line] [cit. dne 28. června 2010]. Dostupný z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/WP50IL.pdf>

McDermott, K. “A ‘Polyphony of Voices?’ Czech Popular Opinion and the Slánský affair,” *Slavic Review*, vol. 67, no. 4, 2008): 840–865 [on-line] [cit. dne 28. září 2011]. Dostupný z <http://www.jstor.org/stable/27653027>, česky publikováno jako “České veřejné mínění a ”případ Slánský“. In *Marginalia Historica Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury Praha*, roč. 3, č. 2 (2012), s. 189–196.

Otakar Hromádko, Databáze národních autorit NK ČR [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://aleph.nkp.cz/F/MUNLNGY81VAN4FE13XAHCF9DE9B5RDMUS6D6QI283APSE64Y9K-23558?func=file&file_name=find-b

Pomník padlých – Nezvěstice. [online] [cit. dne 26. května 2017]. Dostupné z <https://www.krasnecsko.cz/lokality/28903-pomnik-padlych-nezvestice-pomnik.html>

Projev Slánského v Ústavodárném shromáždění, 11. března 1948. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [on-line] [cit. dne 28. ledna 2010]. Dostupný z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/095schuz/s095001.htm>

Pullmann, M.: *Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Sierra Bourdieu pro sociální dějiny (z pohledu německých sociálních věd.* In: Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (Ed.): *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, Praha 2003, s. 2–11. [on-line]

[cit. dne 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ. In *Historie - Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1 (2014), s. 135–146, [on-line] [cit. dne 13. srpna 2016]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R--kosn--k.pdf>

Rozhovor s Martou Slánskou. [online] [cit. dne 04. června 2017]. Dostupné z <http://www.reflex.cz/clanek/causy/73414/marta-slanska.html>

Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. [on-line] [cit. dne 16. října 2017]. *Antropowebzin*, č. 2, 2011, s. 129–133. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>

Řeč posl. Slánského z 6. listopadu 1935. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] [cit. dne 09. dubna 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/010schuz/s010007.htm>

Skilling, H. Gordon: The Comintern and Czechoslovak Communism: 1921-1929. In *American Slavic and East European Review*, vol. 19, no. 2, 1960), pp. 234–247 [on-line] [cit. dne 29. dubna 2013]. Dostupný z <https://www.jstor.org/stable/3004193>

SLÁNSKÝ, Rudolf, *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online] [cit. dne 20. května 2017]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/SC.HTM>

Václav Bolen, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ [online]. [cit. dne 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/vaclav-bolen>

Václav Majer, Encyklopedie ČSSD [online]. [cit. dne 22. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/m/majer-vaclav/>

Vojtěch Erban, Encyklopedie ČSSD [online]. [cit. dne 25. března 2018]. Dostupný z <http://www.historiecssd.cz/e/erban-vojta/>

Wacquant, L.: Pierre Bourdieu. Biograf 27, 2002, 46 odst. [on-line] [cit. dne 27. října 2017] Dostupný z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>

Zdeněk Slánský, [online] [cit. dne 03. března 2018]. Dostupné z <https://www.holocaust.cz/en/database-of-victims/victim/124481-zdenek-slansky/>

Kvalifikační práce

Bekrová, K.: „Hitler je v háji, Stalin je v háji a já jsem tu pořád.“ *Analýza životních příběhů manželek a potomků osob odsouzených v procesu v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 2016, diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček [online] [cit. 11. dne ledna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/166894>

Bekrová, K.: *Politické procesy a jejich dopad na život a dílo Josefy Slánské ve světle archivních pramenů*, Praha 2014, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček [online]. [cit. dne 18. dubna]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131549>

Chadima, J.: *Proměny kultu osobnosti: Rudolf Slánský a utváření komunistické diktatury*, Praha 2011, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

Koudelková, J.: *Rudý den a příčiny krize KSČ v r. 1928*, kandidátská disertační práce, Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l.

Lóži, M.: *První pokus o destalinizační interpretaci politických procesů s „protistátním spikleneckým centrem“*, Praha 2012, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann. [online]. [cit. dne 3. ledna 2018]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87320.2>

Lžičařová, J.: *Josef Frank – muž ve stínu Rudolfa Slánského*, Olomouc 2013, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, vedoucí práce Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc. [online]. [cit. dne 14. prosince 2017]. Dostupné z <http://theses.cz/id/gv5i0h/>

Moravec, Z.: *Případ Otty Šlinga*, Brno 2006, bakalářská práce. Masarykova Univerzita Brno. Vedoucí práce: PhDr. Jiří Pernes, CSc. [on-line] [cit. dne 10. srpna 2010]. Dostupný z http://is.muni.cz/th/125807/ff_b/

Rýznarová, V.: *Miloslava Grimichová (1891 – 1957)*, Hradec Králové 2017, diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, vedoucí práce prof. PhDr. Dana Musilová, CSc [online] [cit. dne 28. března 2018]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/4o4i4b/>

Řihánková, M.: *Povolání novinářka: analýza atributů profesního étosu*, Brno 2017, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, vedoucí práce Jaromír Volek. [online]. [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/

Slabotinský, R.: *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech 20. století*, Brno 2010, disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. [online] [cit. dne 14. prosince 2017]. Dostupné z <http://theses.cz/id/b5tec0/>.

Sommer, V.: *Za socialistické sjednocení: komunisté, jednotná fronta a postoje jejich partnerů v Československu v letech 1934–1936*, Praha 2005, diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Jan Kuklík.

Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924-1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966 (Publikováno Steiner, J.: *Za jednotnou frontu proti kapitálu*, Ostrava 1969).

Strobach, V.: *Poetika českého nacionalismu a politika identity českých židů mezi národem, rasou a třídou (1876-1921)*, Praha 2011, disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann [online] [cit. dne 5. ledna 2016]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/102328>

Šilhánková, S.: *Historie Nezvěstic*, Plzeň, 2013, diplomová práce, Západočeská Univerzita V Plzni. Fakulta pedagogická, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

Šilhánková, S.: *Historie Základní školy Nezvěstice*, Plzeň, 2010, bakalářská práce, Západočeská Univerzita V Plzni, Fakulta pedagogická, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

Šíma, O.: *Počátky bolševisace KSČ a boj proti pravicovému oportunismu v letech 1924 – 1925*, Praha 1983, disertační práce, Vysoká škola politická ÚV KSČ, školitel RSDr. Jan Staněk, CSc.

Urban, D.: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, Praha 2010, diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, vedoucí práce Luboš Velek.

Vašek, Z.: *„Bolševizace“ KSČ ve výpovědi Rudého práva*, Praha 2007, postupová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

Wilkusová, M.: *Lidé kolem „Dělnického deníku“*, diplomová Práce, Pedagogická fakulta v Ostravě, katedra dějepisu, 1984, vedoucí práce Otakar Káňa.

Přílohy

Bibliografický soupis Slánského projevů a textů

Níže je uveden bibliografický soupis Slánského textů z meziválečné doby i z času okupace a války. Soupis je řazen chronologicky a vychází jak z vlastního výzkumu,¹ tak z dostupné bibliografie.² Řada Slánského článků byla cenzurována,³ pokud se podařilo v konfiskátech původní text nalézt, je k názvu článku v hranaté závorce připojen odkaz na archivní signaturu, kde se tento dokument nachází.

Do soupisu nebyly zahrnuty Slánského texty, které byly otištěny v prvním díle jeho sebraných spisů,⁴ taktéž jeho statě, jež byly později otištěny souhrnně v samostatných brožurách.⁵ A dále články z *Rudého práva* obsahující jeho parlamentní projevy, neboť tyto jsou snadno dostupné ve *Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně*. Součástí soupisu jsou však jeho projevy v parlamentních výborech, které byly publikovány v periodikách, jelikož tyto jsou jinak dostupné pouze v příslušném archivu. S největší pravděpodobností se však nebude jednat o úplný soupis, neboť zmíněná bibliografie je pouze výběrová,⁶ stejně tak vzhledem k množství komunistického meziválečného tisku⁷ není v jedné lidských silách projít tak rozsáhlé množství materiálu.

Součástí soupisu nejsou Slánského texty a projevy po roce 1945. Je to dáno tím, že řada jeho klíčových textů z této doby vyšla v druhém díle jeho sebraných spisů,⁸ který je snadno dostupný, popř. statě a projevy vyšly jako samostatné brožury,⁹ které taktéž není problém získat.

¹ Řada Slánského textů byla publikována pouze pod jeho pseudonymem či značkou apod. V tomto směru je nutné opětovně odkázat na Helešic, F.: Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1920–1938. *Revue dějin socialismu*, roč. VIII, č. 2, 1968, s. 222.

² Viz několikavazkové Kůstka, J. et al.: *Bibliografie článků z komunistického a pokrokového tisku v Československu 1918–1945*, Praha 1971–1987.

³ Ohledně meziválečné cenzury připomeňme Kreč, J. [et al.]: *Konfiskační praxe 1918–1938. Sborník archivních prací*, roč. 16, 1966, s. 315–365; Vaš, Karel: *Perzekuce revolučního dělnického a komunistického tisku v buržoazním Československu 1918–1938. Sešity novináře*, roč. 2, 1972, s. 56–121.

⁴ Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy I, Praha 1951.

⁵ *Pravda o Fénixu: kdo ukradl 700 milionů?: jak zajistit nároky pojištěnců a zaměstnanců: tři řeči poslance Rudolfa Slánského o skandálu ve "Fénixu"*, Praha 1936; *Kartely - veřejný nepřítel č. 1 (1000 kartelů 1000 pijavic)*, Praha 1937.

⁶ Ježek, A.: *Bibliografie článků z komunistického a pokrokového tisku v Československu 1933–1938*, díl II., sv. I., Martin 1971, s. 10.

⁷ Viz Reháková, M.: *Soupis komunistického tisku 1870–1938*, Praha 1974.

⁸ Slánský, R.: *Za vítězství socialismu*. Stati a projevy II, Praha 1951.

⁹ Výběrově *Co je komunistická strana?*, Praha 1945; *O velikém díle a životě soudruha Gottwalda*, Praha 1946; *Nové úkoly*, Praha 1948; *Ján Šverma*, Bratislava 1949.

Národní hospodář. Přehled nejnovějších zákonů a ruském hospodářství. *Rudé právo*, 31. května 1923, roč. IV., č. 124, s. 6.

K taktice jednotné fronty a dělnické vlády. *Komunismus*, 1. června 1923, roč. II., č. 9, s. 202–209.

Závody, záv. rady a jednotná fronta. K dnešnímu hnutí závodních výboru a rad. *Komunismus*, 28. listopadu 1923, roč. II., č. 21, s. 474–478.

Menšina či většina? *Rudé právo*, 12. srpna 1924, roč. V., č. 189, s. 2–3.

Diskuse ve straně. Dnešní diskuse – boj o změnu oportunistického charakteru strany v bolševický! *Rudé právo*, 30. října 1924, roč. V., č. 255, s. 2–3.

Tvrdá dělnická pěst. *Rudé právo*, 25. prosince 1924, roč. V., č. 301, s. 2.

Pohřbívání slovanské myšlenky a politiky p. drem Benešem. *Komunistická revue*, 1. ledna 1925, roč. II., č. 11, s. 2–6.

Co vyžaduje dnešní doba od FDTJ. *Dělnický deník*, 4. července 1925, roč. VIII., č. 152, s. 3.

O významu a úkolech děl. dopisovatelů. (úryvek z konference dělnických dopisovatelů Dělnického deníku). *Dělnický deník*, 15. července 1925, roč. VIII., č. 160, s. 2.

O Leninovi a leninismu. (recenze stejnojmenné brožury J.V Stalina). *Rovnost*, 17. července 1925, roč. 41, č. 189, s. 6.

Do boje za Jednotu odborů! *Dělnický deník*, 19. července 1925, roč. VIII., č. 164, s. 1.

„O Jednoho více“. *Dělnický deník*, 30. července 1925, roč. VIII., č. 173, s. 2.

Nezničíte nás. *Svornost*, 30. července 1925, roč. III., č. 31, s. 1.

P. Švehla buduje černo–zelenou koalici. *Dělnický deník*, 31. ledna 1926, roč. IX., č. 25, s. 1.

V Praze jednali dnes dělničtí zástupci o společném boji pracujícího lidu. *Dělnický deník*, 18. dubna 1926, č. IX., č. 90, s. 1.

Šlachtické Polsko se zmítá ve zmatcích a bouřích. *Dělnický deník*, 24. dubna 1926, č. IX., č. 95, s. 1.

Rozhoduje se o osudech evropského proletariátu pro příští léta. *Dělnický deník*, 5. května 1926, č. IX., č. 103, s. 1.

Generální stávká v Anglii. Rozhoduje se o osudu evropského proletariátu na celá léta. *Svornost*, 7. května 1926, roč. IV., č. 19, s. 1.

Před novými úkoly, před novými boji! In Josef Pergl ... et al.: *Pět let bojů KSČ na Ostravsku, 1921–1926*, vydal XVIII. kraj KSČ v Moravské Ostravě, 1926, s. 45–47.

Budeme ještě nadále mlčky přihlížet? *Dělnický deník*, 9. července 1926, roč. IX., č. 156, s. 1.

K 12. Mezinárodnímu dnu mládeže. *Dělnický deník*, 5. září 1926, roč. IX., č. 206, s. 1.

Referát s. Slánského o „Situaci a dalších úkolech našeho hnutí na Ostravsku“. *Dělnický deník*, 17. listopadu 1926, roč. IX., č. 265, s. 2.

Pan Čepěk zahajuje novou kampaň proti jednotné proletářské frontě. *Dělnický deník* 23. listopadu 1926, roč. IX., č. 270, s. 3.

Pan Čepěk pokračuje v kampani proti jednotné proletářské frontě. *Dělnický deník*, 26. listopadu 1926, roč. IX., č. 273, s. 3.

Jen sjednocení pracujícího lidu na závodech a dědinách zastaví útok buržoasie. *Svornost*, 24. prosince 1926, roč. IV., č. 52, s. 1.

Jeden z nejdůležitějších úkolů, na který nesmíme zapomenout. *Dělnický deník*, 25. prosince 1926, roč. IX., č. 297, s. 2.

S bojovnou vůlí do nového roku. *Dělnický deník*, 1. ledna 1927, roč. X., č. 1, s. 1.

Hrozí nám rozpuštěním! *Dělnický deník*, 14. ledna 1927, roč. X., č. 10, s. 1.

1. Máj revolučního dělnictva. *Dělnický deník*, 1. května 1927, roč. X., č. 101, s. 1.

Blíží se volby. *Dělnický deník*, 14. srpna 1927, roč. X., č. 185, s. 1.

Čeho se buržoasie v obecních volbách nejvíce bojí? *Dělnický deník*, 9. října 1927, roč. X., č. 231, s. 2. [ZAO, f. Státní zastupitelství Ostrava, kart. 397 (původně kart. 17), Tlž., roč. 1927, č. 131]

Jednotní v obraně leninské revol. linie a jednoty Leninovy strany! *Dělnický deník*, 17. listopadu 1927, roč. X., č. 263, s. 1.

Chraňme největší Leninovo dílo: Sovětský svaz. *Dělnický deník* 22. ledna 1928, roč. XI., č. 18, s. 1.

Několik poznámek k diskuzi o odborovém hnutí. *Komunistická revue*, březen 1928, roč. V., č. 3, s. 205–212. [NA, f. MS-K, kart. 1338, č. 522].

Urychlit bolševisaci strany v našem kraji. *Svoboda*, 1. května 1928, roč. 38, č. 50, s. 7.

„Mladá garda“. *Rudé právo*, 27. února 1930, roč. XI., č. 50, s. 2. [NA, f. MS-K, kart. 1402, č. 518.].

Hoši – na „vandr“! *Rudé právo*, 19. dubna 1931, roč. XII., č. 68, s. 1–2. [NA, MS-K, kart. 1433, č. 1196].

Těžký zápas na Ostravsku. *Rudý dělník*, 17. srpna 1931, roč. II., č. 17, s. 267–268.

Formy a metody boje pracujících rolníků. *Komunistická revue*, 6. prosince 1931, roč. 6, č. 12, s. 382–386. [NA, MS-K, kart. 1454, č. 92]

Rudý tisk mocná zbraň pro vítězství proletariátu. *Rudé právo*, 25. prosince 1931, roč. XII., č. 68, s. 3.

Jakou cestou k jednotě dělnictva? *Rudé právo*, 17. ledna 1932, roč. XIII., č. 14 s. 7.

Jak splníme hlavní příkaz 12. plena EKI a 6. plena ÚV KSČ. Připravit pracující masy na rozhodující boje? *Bolševik*, 1932 roč. 3, č. 9–10, s. 1–6.

O jednom nesprávném názoru. Poškozuje získávací práce jednotně vedený boj? *Bolševik*, 1932 roč. 3, č. 11–12, s. 41–42.

Naučme se lépe a účelněji pracovat v masách. *Rudé právo*, 14. října 1932, roč. XIII., č. 237, s. 2.

Přes teror a zrady nám patří budoucnost. *Mladá garda*, 1933, roč. IV., č. 11, s. 1–2. [NA, f. MS-K, kart. 1501, č. 1730].

Více pozornosti výstavbě pevné stranické organizace! *Bolševik*, únor 1933, roč. 4, č. 2, s. 1–4.

Rozvíňme veliký zápas za sjednocení dělnictva. *Bolševik*, březen 1933, roč. 4, č. 3, s. 1–4.

10.000 nových protifašistických bojovníků! *Rudé právo*, 30. dubna 1933, č. 102, s. 5.

Půjdeme získat socialistické dělníky do protifašistické fronty. *Bolševik*, květen 1933, roč. 4, č. 5, s. 1–3.

Rozpoutáním velikých bojů proletariátu znemožněny fašistické plány buržoasie. *Bolševik*, červen–červenec 1933, roč. 4, č. 6–7, s. 1–4. [NA, f. MS-K, kart. 1504, č. 2045].

Závody – protifašistické tvrze. Slabiny naší práce na závodech a jak je překonat. *Bolševik*, říjen–listopad 1933, roč. 4, č. 9–10, s. 5–8. [NA, f. MS-K, kart. 1517, č. 3320].

Přebudování uličních buněk a místních organizací na samostatné menší organizační jednotky (K otázce pětěk.). *Bolševik*, říjen–listopad 1933, roč. 4, č. 9–10, s. 22–23.

Neuhneme! *Rudý pondělník*, 18. prosince 1933, č. 48, s. 2. [NA, f. PMV-R, kart. 870].

Po Paříži – revoluční Vídeň. *Rudé právo*, 25. července 1934, č. 94, s. 1.¹

Za příkladem polických. *Rudé právo*, 12. srpna 1934, č. 110, s. 1–2. [NA, f. MS-K, kart. 1545, č. 2118].

„Nežli takovou Internacionálu, raději žádnou“. Josef Stivín o Internacionále v r. 1918 a v r. 1934. *Rudé právo*, 30. října 1934, č. 178, s. 1.

¹ *Rudé právo* přestalo v jisté fázi uvádět ročník.

Posilte protifašistický boj vstupem do KSČ . *Rudé právo*, 21. listopadu 1934, č. 197, s. 1–2.

Zachraňme soudruha Rákosiho. *Rudé právo*, 20. ledna 1935 č. 17, s. 1.

Nových 500 organizací KSČ! *Rudé právo*, 30. ledna 1935, č. 25, s. 3.

O přípravách k volbám. *Bolševik*, leden–únor 1935, roč. 6, č. 1–2, s. 1–12. [NA, f. MS-K, kart. 1562, č. 607].

Nejen kvantitu, ale i kvalitu! K našim prvním úspěchům v získávací kampani. *Rudé právo*, 14. února 1935, č. 38, s. 2.

Dva příklady. *Rudé právo*, 1. března 1935, č. 51, s. 3.

Ve znamení vzmachu. *Rudé právo*, 31. března 1935, č. 77, s. 2.

Připravme mohutný 1. Máj. *Bolševik*, roč. 6, č. 3–4, 1935, s. 8–9.

Neustaneme v úsilí o akční jednotu proti fašismu, hladu a válce. *Rudé právo*, 1. května 1935, č. 102, s. 2. [NA, f. MS-K, kart. č. 1564, č. 916]

O některých organizačně–politických úkolech strany. *Bolševik*, červen 1935, roč. 6, č. 5, s. 8–10.

Vážný úkol. *Rudé právo*, 6. červenec 1935, č. 156, s. 7.

Ne nové sliby, ale činy, které by daly chléb a práci! *Rudé právo*, 16. června 1935, č. 140, s. 2.

Trpělivost lidu je u konce. *Rudé právo*, 8. září 1935, č. 210, s. 3–4.

Několik problémů akční jednoty v Československu. *Plamen*, 1935, roč. 1, č. 2, s. 3–5.

Diskuzní příspěvek na zasedání 7. sjezdu KI Moskvě. *Mezitiskor*, 1935, roč. XI., č. 32, s. 650–651.

Sjednocení odborů a stanovisko komunistické strany. *Rudé právo*, 31. října 1935, č. 253, s. 1.

Čsl. soc. demokracie a akční jednoty. *Rudé právo*, 25. prosince 1935, č. 300, s. 4.

Nápravou chyb strana získá jen větší důvěru mas. *Rudé právo*, 7. března 1936, č. 57, s. 5.

Španělský lid se bije jako lev. Vytvořme nejširší frontu obrany proti zahraničnímu i domácímu fašismu. *Moravská rovnost*, 4. září 1936, č. 206, s. 6.

Voláme celý národ do boje. Prosti zlatozeleným rozvratnickým kartelářům. Velký projev poslance soudr. Slánského na Slovanském ostrově. *Rudé právo*, 4. října 1936, č. 231 s. 4.

Konec gangsterství cukrobaronů. *Rudé právo*, 10. ledna 1937, č. 9, s. 2.

Kapitalistům nové desítky milionů, nezaměstnaným nové zhoršení podpor. Chystá se nový útok na sezonní dělnictvo. *Rudé právo*, 18. února 1937, č. 42, s. 1.

Komunální konference KSČ volá ke všem demokratům! Proměňme volby v porážku reakce! *Rudé právo*, 3. března 1937, č. 53, s. 5. – *Komentovaný obsah projevu Rudolfa Slánského na celoříšské konferenci komunálních pracovníků KSČ v Praze.*

Krise končí – konjunktura začíná? *Tvorba*, 19. února 1937, roč. XII., č. 8, s. 120–121.

Ministr Zadina odstoupí? *Rudé právo*, 12. března 1937, č. 61, s. 1.

Podá Zadina demisi? *Odboj pracujících venkova*, 3. března 1937, roč. IV, č. 11, 1937, s. 1.

O podkarpatskou autonomii? *Tvorba*, 26. března 1937, roč. XII., č. 13, s. 199.

Jednotná fronta postaví rolníky po bok dělníků. *Rudé právo*, 1. května 1937, č. 103, s. 4.

O umění číst bilance. *Tvorba*, 12. května 1937, roč. XII., č. 20, s. 310–311.

Francouzská reakce, Hitler a ČSR. *Tvorba*, 4. června 1937, roč. XII., č. 23, s. 114.

„Sladký“ polibek kartelářů. Za 700 vagonů cukru zradili boj za levný cukr. – Zavrhnout hanebný čachr s cukrobarony! Jednotně za levný cukr všem! *Rudé právo*, 15. srpna 1937, č. 190 s. 1–2.

Před obecními volbami. *Lidová samospráva*, 7. září 1937, roč. I., č. 10, s. 1. [NA, MS-K, kart. 1636, č. 1526].

Naše cesta vedla k vítězství. *Rudé právo*, 7. listopadu 1937, č. 260, s. 5.

V dnešní koalici to zase vyhrává velkokapitál. *Odboj pracujících venkova*, 20. listopadu 1937, roč. IV., č. 47, s. 1–2.

Na obranu mají platit bohatí. Poslanec soudruh. Slánský přednáší návrhy komunistů k rozpočtu. *Rudé právo*, 19. listopadu 1937, č. 270, s. 4.

Obrana republiky a režim ministerstva vnitra. Řeč soudruha Slánského v rozpočtovém výboru. – Henleinovský teror a ministerstvo vnitra. – O okresních hejtmanech. *Rudé právo*, 21. listopadu 1937, č. 272, s. 2.

Pro další parcelaci a oddlužení. Z řeči poslance soudr. Slánského v rozpočtovém výboru. *Rudé právo*, 25. listopadu 1937, č. 275, s. 2.

Pracující lid dává na obranu všechny své síly, bohatí ať dají peníze! *Rudé právo*, 28. listopadu 1937, č. 278, s. 4.

Komunisté a soukromé vlastnictví zemědělců. *Odboj pracujících venkova*, 8. května 1937, roč. IV, č. 19, 1937, s. 1.

V úseku zemědělském se vytvořila společná demokratická základna požadavků zemědělců proti agrární reakci. Veliká řeč posl. R. Slánského, člena rozpočtového a zemědělského výboru, přerušovaná ministrem drem. Zadinou a jeho pokusy o svoji obhajobu. *Odboj pracujícího venkova*, 27. listopadu 1937, roč. IV, č. 48, s. 1–2.

Obilní monopol a zemědělské rady. (pokračování řeči poslance R. Slánského v rozpočtovém výboru ke kapitole ministerstva zemědělství) *Odboj pracujícího venkova*, 11. prosince 1937, roč. IV, č. 49, s. 4.

Pracující lid dává na obranu všechny své síly, bohatí at' dají peníze! Poslanec soudruh Slánský prokazuje, že bohatí platí na daních stále méně, pracující stále více. *Rudé právo*, 28. listopadu 1937, č. 278, s. 4.

Proti novým spotřebním daním! *Proletářský družstevník*, 1937, 30. listopadu 1937, roč. 8, č. 11, s. 4–5.

Oživení výroby při krisové režii. *Tvorba*, 26. února 1937, roč. XII, č. 9, s. 131–132.

Rozhovor s posl. Slánským o sjezdu v Arlesu. Poslání Francie. *Rudé právo*, 9. ledna 1938, č. 7, s. 2.

Sjezd největší strany Lidové fronty ve Francii jedná o zemědělském programu. *Odboj pracujícího venkova*, 15. ledna 1938, roč. V., č. 3, s. 1–2.

Soudruh Slánský v rozpočtovém výboru. Komunistická kritika hospodářství. Vyvrácení Beranových a henleinovských tvrzení. *Rudé právo* 10. února 1938, č. 34, s. 2.

Ztrátový vývoz do Třetí říše. *Odboj pracujícího venkova*, 12. února 1938, roč. V., č. 7, s. 3.

Die letzte französische Regierungskrise. *Der Funke*, roč. 1938, s. 47–49.

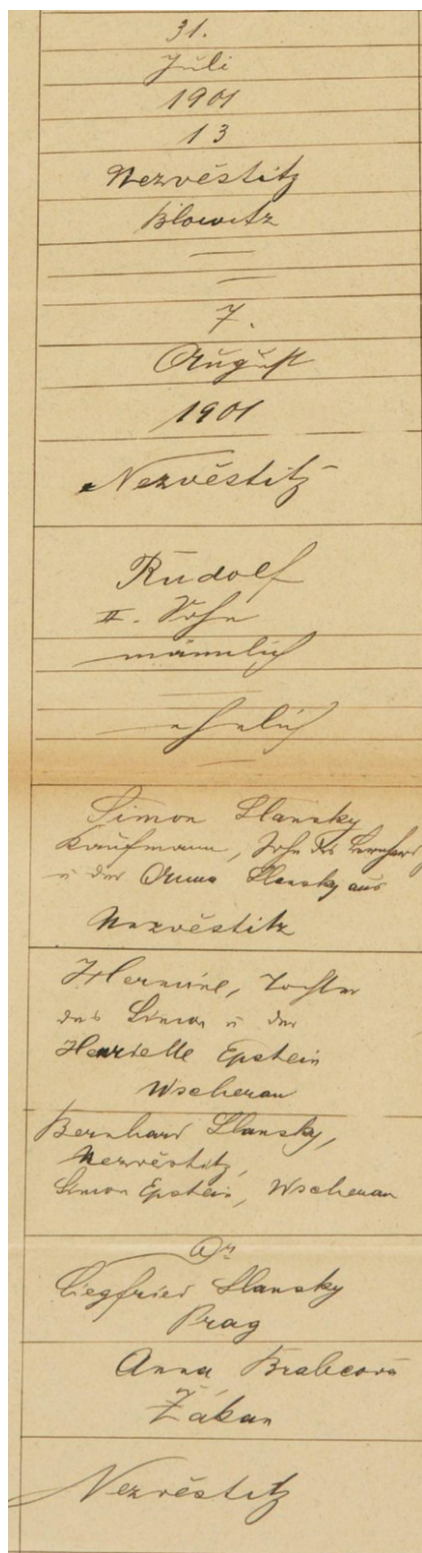
Kritické chvíle vnitřní politiky v Československu. *Světový rozhled*, 1938, roč. 14, č. 9, s. 422.

Němečtí okupanti drancují bohatství českých zemí. *Světový Rozhled/Revue Mondiale*, 10. července 1939, s. 14–15).

O novou československou politiku na Karpatské Ukrajině. Československé Listy č. 9, 15. května 1944. In *Cesta ke svobodě*, Londýn 1944, s. 49–55.

Rudolf Slánský, život v obraze

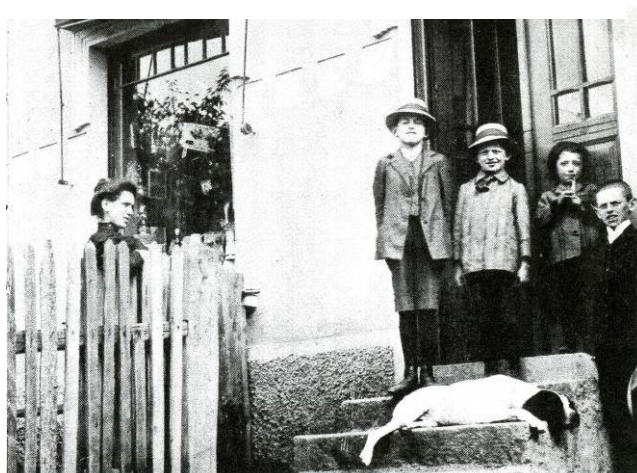
Obrázek 1: Matriční zápis	IX
Obrázek 2: Slánský v 5 letech	IX
Obrázek 3: Slánský (zcela vpravo) s matkou a bratry	IX
Obrázek 4: Rodný dům	X
Obrázek 5: Obchod Slánského otce v Nezvěsticích	X
Obrázek 6: Slánského třídní katalog	XI
Obrázek 7: Protokol o absolutoriu	XII
Obrázek 8: Dokumenty z vysokoškolského studia	XIII
Obrázek 9: Odznak Mezinárodního sdružení mladých akademiků	XIV
Obrázek 10: Rudolf a Richard Slánský ve dvacátých letech	XIV
Obrázek 11: Policejní karta Rudolfa Slánského	XV
Obrázek 12: Slánský na Ostravsku	XVI
Obrázek 13: Trestní rejstřík z dob působení v Moravské Ostravě	XVII
Obrázek 14: Zpráva o příchodu Slánského na Kladno	XVIII
Obrázek 15: Slánský s Václavem Kopeckým a Marií Zápotockou v Kremlu 1928	XVIII
Obrázek 16: Výlet na Podkarpatskou Rus, počátek třicátých let	XIX
Obrázek 17: Zatykač na Slánského	XX
Obrázek 18: Na dače v Kuncevu u Moskvy, 1935	XXI
Obrázek 19: Jan a Marie Švermovi a Slánský na VII. sjezdu Kominterny	XXI
Obrázek 20: Idyla v roce 1936 v SSSR	XXI
Obrázek 21: Poslanecký slib	XXII
Obrázek 22: Svatební foto z 20. dubna 1937	XXIII
Obrázek 23: Povolení k pobytu v SSSR pro cizince	XXIV
Obrázek 24: Slánského dopis Gottwaldovi a Kopeckému o situaci v rozhlase	XXV
Obrázek 25: Pohřeb Bohumíra Šmerala v Moskvě, 10. května 1941	XXVI
Obrázek 26: Slánský o partyzánském hnutí	XXVII
Obrázek 27: Generál Strokač	XXVII
Obrázek 28: Slánského pobyt na Slovensku během SNP	XXVIII
Obrázek 29: Laušman a Slánský během SNP	XXIX
Obrázek 30: Šverma (druhý zleva) a Slánský (vpravo) během SNP	XXIX
Obrázek 31: Partyzánský štáb během SNP	XXIX
Obrázek 32: Slánský na pohřbu Švermy, listopad 1945	XXX
Obrázek 33: Slánský s Marií Švermovou u rodinné hrobky Jana Švermy, 1946	XXX
Obrázek 34: Slánský s rodinou	XXXI
Obrázek 35: Fotografie Slánského bez bližšího určení	XXXII
Obrázek 36: Slánského rukopisné poznámky během Únorových dní	XXXIII
Obrázek 37: Blahopřejný telegram a báseň složená k padesátým narozeninám	XXXIV
Obrázek 38: Anonymní leták	XXXV
Obrázek 39: Balíky s roztrhanou korespondencí a dopis "Velkému metaři"	XXXVI
Obrázek 40: Karel Košťál a Bohumil Doubek	XXXVII
Obrázek 41: Sovětští poradci	XXXVII
Obrázek 42: Slánský před soudem	XXXVIII
Obrázek 43: Anonymní telegram z procesu	XXXIX
Obrázek 44: Záznam o popravě	XL
Obrázek 45: Úmrtní list	XLI
Obrázek 46: Zpráva prokuratury k rehabilitaci, 1962	XLII
Obrázek 47: Rehabilitační rozsudek, 1963	XLIII

Obrázek 1: Matriční zápis
 Zdroj. NA, f. HBMa, Spálené
 Poříčí.

Obrázek 2: Slánský v 5 letech
 Zdroj: Slánská, J.: *Report on my husband*, New York
 1969.

Obrázek 3: Slánský (zcela vpravo) s matkou a bratry
 Zdroj: Slánská, J.: *Report on my husband*, New York
 1969.

Obrázek 4: Rodný dům
Zdroj: Kronika obce Nezvěstice 1945–1952.

Obrázek 5: Obchod Slánského otce v Nezvěsticích
Zdroj: ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3.

Žákovo		Platí-li školné, či jest osvobozen, jak a kterým vynesením		Způsob přijetí
Příjmení: <i>Slánský</i>	I. polol. <i>č. 2051 a 1913 1)</i> <i>2. 1913 15282 a 1913</i>	II. polol. <i>Platí.</i>		II.
Jméno: <i>Rudolf.</i>				
Den a rok narození: <i>31. července 1901.</i>		Stipendium: jeho jméno, obnos, udělení		
Rodiště: <i>Nezvěstice</i>				
Vlast: <i>Lechy.</i>				
Náboženství: <i>israelské.</i>				
Mateřská řeč: <i>česka</i>				
	otce (matky)	poručníka	odpovědného dozorce	osoby, u které žák bydlí
Jméno	<i>Simon Slánský,</i>		<i>Otec.</i>	<i>Otc.</i>
Stav	<i>obchodník.</i>			
Bydliště (byt)	<i>Nezvěstice č. 13.</i>			
Výroční vysvědčení		Celkový výsledek		Poznámky
Chování:	<i>dobré</i>		K postupu do vyšší třídy není způsobilý.	1.) <i>Koncem I. pololetí přijel pro nedosta- tečný prospěch.</i> 2.) <i>Ke vysvědčení synkronního učitele Samuela Linka, námeštska rabína v Plzni, v arch. č. 177. 1914.</i>
Prospěch v jednotlivých předmětech:				
V náboženství (<i>israelském</i>):	<i>dobrý. Ke vysvědčení synkronního učitele 2)</i>			
V jazyku českém (jakožto vyučovací):	<i>dostatečný</i>			
V jazyku latinském:	<i>nedostatečný.</i>			
V jazyku francouzském:	<i>dostatečný.</i>			
V dějepise:	<i>dostatečný</i>			
V zeměpise:	<i>dostatečný</i>			
V matematice:	<i>dostatečný</i>			
V přírodopise (.....):	<i>0</i>			
Ve fyzice a chemii:	<i>nedostatečný</i>			
V kreslení:	<i>dostatečný</i>			
V krasopise:	<i>0</i>			
V tělocviku:	<i>dobrý.</i>			
V předmětech nepovinných:				
V jazyku německém:	<i>dobrý</i>			
<i>0</i>	<i>0</i>			
<i>0</i>	<i>0</i>			
<i>0</i>	<i>0</i>			
<i>0</i>	<i>0</i>			
<i>0</i>	<i>0</i>			
Počet zameškaných hodin učebních:	<i>29</i> ; z nich neomluveno <i>0</i> .	Výroční vysvědčení čís. <i>27</i> ze dne <i>4. července 1914</i> vydáno.		

Obrázek 6: Slánského třídní katalog

Zdroj: AMP, f. Státní gymnasium v Plzni, č. rkp. 11242, sign. 15d46.

Obchodní akademie.

Vysvědčení na odchodnou.

Rudolf Slanský

narozený dne *31. července 1901* v *Sexvěsticích*

žák IV. ročníku obchodní akademie města Plzně, dokončiv svá studia dostává podle svého prospěchu ve čtyřech ročnících toto vysvědčení na odchodnou:

Prospěch (v posledním půlletí): *středně dobrý s vyznamenáním*

Mravné chování (ve IV. ročníku): *chvalitebné*

Pilnost (ve IV. ročníku): *vytrvalá*

Prospěch v jednotlivých předmětech:

Jméno povinného předmětu:	V ročníku:	Známka	Podpis učitelův:
V českém jazyce jakožto vyučovacím	IV.	<i>chvalitebný</i>	
V německém jazyce a korespondenci	IV.	<i>chvalitebný</i>	
V anglickém jazyce a korespondenci	IV.	_____	
Ve francouzském jazyce a korespondenci	IV.	<i>dobrý</i>	
V zeměpise obchodním a tržebním	IV.	<i>chvalitebný</i>	
V dějepise obecném a obchodním	IV.	<i>výborný</i>	

Obrázek 7: Protokol o absolutoriu

Zdroj: AMP, f. Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň, č. rkp. 14475, sign., 4b 161.

NACIONÁLE	
řádného posluchače českého vysokého učení technického v Praze.	
Jméno a příjmení	Slanský Rudolf
Místo, země a rok narození	Křivčovice, Čechy, 1901
Vyznání	—
Národnost	čes.
Obec, kde posluchač má nyní právo domovské	Křivčovice
Obydlí posluchačovo (každá změna jeho budiž do 3 dnů děkanátu oznámena)	Křivč. , Šumavská 33
Jméno, stav a obydlí otcovo	Šimon, obchodník, Křivčovice
Jméno, stav a obydlí poručíkovo	—
Loňská (vůbec poslední) studia, ročník	II. roč. I. sem.
Zaměstnání od posledních studií (na čas přerušených)	—
Je-li k vojsku odveden a vyhověl-li již činné službě vojenské, anebo kdy má ji nastoupiti	neodr.
Poživá-li studijních úlev	—

Rudolf	Křivčovice	1901	israel. Křivčovice
Slanský	Čechy		Čechy
Páha II.			
Projanova 16.			
			Simon S. obchodník

Rudolf	Křivčovice	1901	Simon
Slanský	Č.		

Obrázek 8: Dokumenty z vysokoškolského studia

Zdroj: A ČVUT, f. VŠO-ČVUT, inv. č. 60, č. knihy 12-60 (nacionále S-Ž); Zápisní katalog, zimní semestr 1920-21, posluchači řádní (nový), zápisní katalog zimní semestr 1921-22.

Obrázek 9: Odznak Mezinárodního sdružení mladých akademiků

Zdroj: Holá, V: *Jan Šverma 1901–1944*, Praha 1985.

Obrázek 10: Rudolf a Richard Slánský ve dvacátých letech

Zdroj: NA, f. PMV, sign. 225-1356-36.

REPRASANT
1
MILIT. VYKON. ČALŠEK

Slánský Rudolf
 příjmení a příjmení K. P. Č.

Národnost: česká
 Politická strana: komunistická

Narozen dne: 29. 12. 1901
 Byt: M. Cechov, Podbrdská 58
 Kladno 1418.
 příj. 3. 1. 1939: Praha VII, Holkové M. - 3554

Narozen kde: Střítež u hr. Plzeň
 Přislusnost: št.
 Náboženství: bez příslušnosti vobchodní

Číslo	Značka spis. pres.	Značka spis. běž.	Text
332 pro	7-400	7/3.38	Jmenný a Jindřiška roz. Epsteinová jmenován jest redaktorem, "Dělnického deníka" v M. Cechov jest koncem "jmenován se stranou komunistickou a zastává její úřad ve straně, národního příjmení K. P. Č., M. Cechov, vedoucí krajské organizace komunist. učitel elementární komunist. kurzu. Slánský jest atypickým skupiny bockého " byl nikoli kritika pro politické důsledky soudce Justina Laisantů se Laisantůho kurzu, "Mladý porádek" štěrnického strany, "Mladý komunistický deník". Zvolen pro rok 1929 do "Dělnického deníka" v Praze. Zahájil službu KČM dne 14. 10. 1928 na které měl pro Zajtorský a Mera byla pro stranu její úř. rozpuštěna.
469/20	Bo-K-125	2/5.38	
12			
888/29	Bo-K-31		

Číslo	Značka spis. pres.	Značka spis. běž.	Text
75	1193 pro	7-400	28/10.34 Dle sdělení polic. ředitelství v Praze ze dne 29./10.1934 21400 pr. byl na jmenovaného vydán kraj. soudem trestním v ze zatykač pro spoluvydavatelství ilegálního letáku "Né ryk, ale Lenin". -2. XI. 1934
14	2029/4	Bo-S-50	v Kladně v r. 1932 jako tajemník KČM udržoval známost s komunistkou šarvá Němčovou prov. Týdňovníkem. která sdělila zprávy o státním životě ale pro nedůvěryhodnost se přezadala a dala se komunistu.
6	406/28 p.	Bo-S-70	byl zadržán při zakládání tělesné lidové mohlující Aloisem Čimíkem dne 21. 5. 28 a byl mu administrativně příkazem mohl být trest uzení ve výkoně 3 dnů po důvodu štetivnosti přovírání.
5	662/28	Bo-S-70	Dne 27. 1. 1938 zadržán pro zneu. úř. správy, "Mladý štěrnický deník" byla u něj při dom. prohl. zadržena. byl uříkán šlo štěrnický.
7	1011/28	Bo-S-70	Dle dův. zprávy má na zjevu KČM s. r. byl zobrazen do "Mladého štěrnického" Dle dův. zprávy má se usoudit v zjevu komun. internetu v "Mladém".
9	21234/28 1494/28	Bo-S-70 5-54-5	Dne 8. 9. 1938 měl se ze zjevu KČM mládeže v Mladé pro příjezd do zadržet a dává do rozply. okr. příjezd v Kladně kde si měl vyprovazet trest uzení v hraně 14 dnů. Současně oznámen pro příjezd do Ruska bez ced. pasu a odoslanu na 14 dnů.

Obrázek 11: Policejní karta Rudolfa Slánského
 Zdroj: ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3.

Ostravská policie se opět jednou vyznamenala.

Vystěhovalý dělník na ulici s těhotnou ženou a děckem. — Hrubé jednání policie s ubohou rodinou. — Nebydlící je nazýván chacharem. — Skandální jednání se žurnalistou na strážnici. Žádáme vyšetření a potrestání.

Včera jsme již krátce oznámili, že dělník p. Kohutek Fr. byl vystěhován na ulici a byl nucen pobít v pozdních hodinách večerních pod širým nebem i se svojí ženou ve vysokém stupni těhotenství, s jedním malým děckem v kočárku a se slamníkem, ležícím na ulici u chodníku. K tomu ještě dodáváme: P. Kohutek byl exekučně vystěhován z bytu, neoprávněně, neboť byl nájemcem onoho bytu již před 1. červencem 1923. Nemohl platiti vysoké nájemné, Kč 150 měsíčně, neboť jsa pomocným dělníkem vydělával týdně jen 100 Kč a měl ženu nemocnou. Exekutoři přišli do jeho bytu, když byl v práci a násilně vystěhovali mu nábytek. Žena právě vařila krupky pro děcko, zřízenci však nemilosrdně vzali hrníček s plotny a postavili jej na chodbu na zem. P. Kohutek běhal od úřadu k úřadu, nemohl se dovolati pomoci. Konečně u soudu přece rozhodli, že majitelka domu L. Zikmundová musí jej vzít nazpět. Ale ta k tomu nebyla svolná. Co měl činiti. Vystěhoval se na ulici a byl odhodlán zůstat tam přes celou noc. Noční chodci se zastavovali, lidé z okolních domů přišli, debatovalo se a všichni projevovali svoje rozhořčení nad těmito hroznými poměry, za kterých chudý člověk nemůže se dovolat spravedlnosti. Konečně kol 11. hod. přišli strážníci, vyhubovali nejdříve lidem, tu přihlížejícím, že tu nemají co dělat a pak se počali „starat“ o nešťastnou nebydlící rodinu. Jejich jednání nutno přibít na pranýř! Jeden policejní strážník rozkřikl se na ubohého otce rodiny doslovně těmito slovy: „Ty chachare hromská, však my ti to ještě ukážem, co tu na ulici máš co dělat“. Jak se nám podařilo zjistit, „je to nějaký p. Karger, policejní zřízenec.“ I jiní osopili se ne příliš přívětivými slovy na p. Kohutka, který tu stál, nechá paje, čím se provinil on, jemuž se stala taková hrozná nespravedlnost a který spíše očekával, že strážníci, jako veřejný orgán, mají ho spíše vzít v ochranu.

Přítomní občané všech vrstev obyvatelstva vyslovovali ostrou kritiku o jednání policie. Teprve kol 12. hod. noční přijeli dva policisté s vozíkem a odvezli slamník na pol. strážnici v Přívoze, kamž vzali sebou i nebydlícího s jeho ženou a děckem. Zároveň vyzvali několik občanů, aby šli s nimi jako svědci celého příběhu. Mezi přítomnými stál i soudr. Rud. Slanský, redaktor „Rud. Práva“ z Prahy, který tu na čas dlí. Byl rovněž vyzván, aby šel jako svědek na strážnici. Šel s nimi, neboť chtěl zároveň zjistit jméno onoho strážníka, který se tak hrubě osopil na ubohého člověka. Na strážnici, zatím co zapisování byli druzí svědci, poznal s. Slanský onoho strážníka, jehož jméno se chtěl dozvědět, požádal ho, aby mu je řekl a předložil svoji žurnalistickou legitimaci. Jaké bylo však jeho překvapení, když jej strážník rázně odbyl a posměšným „s pánem bohem“ ukázal mu dveře. S. Slanský se proti tomu ohradil a žádal, aby s ním bylo jednáno slušně. Na to však strážník chytil jej za kabát a násilně strčil jím ke dveřím s několika hrubými poznámkami. Takto vyhověl vyzvání, které je napsáno na žurnalistické legitimaci, kde se prosí všechny úřady, aby majiteli legitimace poskytli všemožnou pomoc při vykonávání jeho novinářské povinnosti!

Jednání přívozké policie nechť posoudí celá veřejnost a učiní si o něm úsudek. Protestujeme proti tomu a žádáme, aby věc byla vyšetřena a viníci potrestáni! Obořiti se tak hrubým způsobem na ubohého člověka, který nespravedlivě musel „bydlet“ pod širým nebem, který vysazoval svoji těhotnou ženu a dítě nebezpečí onemocnění, jednati tak škandálním způsobem se žurnalistou — to je dovoleno ovšem jen všemocné policii. Víme, že mezi ostravskou policií jsou i slušní lidé. A právě proto v jich zájmu by bylo, aby i oni sami protestovali proti jednání některých svých takových kolegů.

Obrázek 12: Slanský na Ostravsku

Zdroj: Ostravská policie se opět jednou vyznamenala. *Dělnický deník*, 28. června 1925, roč. VIII., č. 148, s. 2.

Založeno ve fasc. tr. rej. dne
pod číslem

Trestní rejstřík - Strafregister

policejního ředitelství v Mor. Ostravě o přestupcích náležejících k politickému úřednímu jednání.
der Polizeidirektion in Mähr.-Osttrau über die zur politischen Amtshandlung gehörigen Übertretungen.

I. Číslo běžné	II. Jméno a příjmení - Vor- und Zuname stáří, stav, živnost neb zaměstnání obviněného a místo, kde se zdržuje Alter, Stand, Gewerbe od. Beschäftigung und Aufenthaltort des Beschuldigten	III. Jméno a příjmení stáří, stav, živnost neb zaměstnání žalobníků, poškozených neb udavačů, a místo, kde se zdržují	IV. Vyznačení - Bezeichnung přestupku, z něhož je obviněný nařknut der Übertretung, die dem Beschuldigten zur Lafı gelegl wird	V. Jak se obviněný přiznal neb ospravednil	VI. Výpovědi - Aussagen svědků a znalců pro obviněného neb proti němu der Zeugen und Sachverständigen für und wider den Beschuldigten
	<p style="text-align: center;"><i>Rudolf</i> <i>Slánský</i></p> <p>rozený dne <i>27/7. 1907</i> geboren am</p> <p>stav <i>svob.</i> Stand</p> <p>zaměstnání <i>redaktor</i> Beschäftigung</p> <p>bydlicí v <i>S. O.</i> wohnhaft in</p> <p><i>Poděbradova ul.</i></p> <p>státní občan <i>čsl.</i> Staatszugehörigkeit</p> <p>† dřívější tresty: <i>medvě pro</i> Verurtheilungen: <i>proti delikt</i> <i>1x adm. míst. ul. ul.</i> <i>domácí</i></p>	<p style="text-align: center;">ex offo</p> <p>Policejní agent:</p> <p>Udání četnické stanice v Udání policejního úřadu v</p> <p>č. j. ze dne</p>	<p style="text-align: center;">Přestupek:</p> <p>§ min. nař. z 28./IV. 1910 č. 81 ř. z. nař. mor. míst. z 8. XI. 1894 č. 85. z. z. nař. zem. presid. z 20./XII. 1922 č. St. 2647/6 z. spr. p.</p> <p>§ čis. nař. z 20./IV. 1854 č. 96. ř. z.</p> <p>§ vl. nař. z 3./VI. 1921 č. 215 sb. z. a. n.</p> <p>min. nař. z 3./IV. 1855 č. 62. ř. z.</p> <p>§ zel. prav. ř. ze 6./XI. 1851 ex 1852 č. 1. ř. z.</p> <p>§ nař. mor. míst. z 31./XII. 1874 ex 1875 č. 5. z. z.</p> <p>§ zák. z 1./I. 1878 č. 5. z. z. pro Slezsko.</p> <p>§ spáchaný <i>3. června 1926</i> <i>proti policejním obrovám</i> <i>ten se měl přibít</i> <i>schůze v obecním domě</i> <i>v Kuničích</i></p>	<p>Přiznává se: <i>Priznávám</i></p> <p><i>schůze klánil jsem se</i> <i>v rozpravě o slovo, které</i> <i>mi bylo uděleno a já doal</i> <i>jevy aby bylo voleno ke</i> <i>jednání. Na to poradě mezi</i> <i>účastníky schůze klánil</i> <i>heďeag bělen új doleat se</i> <i>nehodit oot k předsednickému</i> <i>stolu, mezi jiným jsem</i> <i>řel. Křesťel zadržel ho</i> <i>klánil, volal jsem mi samé</i> <i>ámýde schůzi nezakonné</i> <i>st. a j. p.</i></p> <p style="text-align: right;">16 červ. 1926 Podpis úředníka: <i>Dr. Hanke</i></p>	<p><i>Priznává se: Priznávám</i></p> <p><i>schůze klánil jsem se</i> <i>v rozpravě o slovo, které</i> <i>mi bylo uděleno a já doal</i> <i>jevy aby bylo voleno ke</i> <i>jednání. Na to poradě mezi</i> <i>účastníky schůze klánil</i> <i>heďeag bělen új doleat se</i> <i>nehodit oot k předsednickému</i> <i>stolu, mezi jiným jsem</i> <i>řel. Křesťel zadržel ho</i> <i>klánil, volal jsem mi samé</i> <i>ámýde schůzi nezakonné</i> <i>st. a j. p.</i></p> <p><i>Priznává se: Priznávám</i></p> <p><i>schůze klánil jsem se</i> <i>v rozpravě o slovo, které</i> <i>mi bylo uděleno a já doal</i> <i>jevy aby bylo voleno ke</i> <i>jednání. Na to poradě mezi</i> <i>účastníky schůze klánil</i> <i>heďeag bělen új doleat se</i> <i>nehodit oot k předsednickému</i> <i>stolu, mezi jiným jsem</i> <i>řel. Křesťel zadržel ho</i> <i>klánil, volal jsem mi samé</i> <i>ámýde schůzi nezakonné</i> <i>st. a j. p.</i></p> <p style="text-align: right;">16 červ. 1926 Podpis úředníka: <i>Dr. Hanke</i></p>

P. ř. čís. 39, M. O.

Obrázek 13: Trestní rejstřík z dob působení v Moravské Ostravě
Zdroj: ZAO, f. PŘMO, relace ze schůzí 1912–1914, kart. 1185, inv. č. 65637, sign. 2958.

Různé zprávy.

Výkonný výbor II. kraje KSČ. v Kladně oznamuje všem buňkám strany v II. kraji, že dnem 1. února t. r. nastala změna v osobě krajského tajemníka, kterým jest ustanoven soudr. R. Slánský. Dopisy od organizací a všech složek strany, soudruhů a soudružek, určené pro sekretariát, buďtež dle toho nyní adresovány: R. Slánský, Kladno, Dělnický dům.

Výk. výbor II. kraje KSČ.
v Kladně.

Obrázek 14: Zpráva o příchodu Slánského na Kladno
Zdroj: *Svoboda*. 9. února 1928. roč. 38. č. 17. s. 2.

Obrázek 15: Slánský s Václavem Kopeckým a Marií Zápotockou v Kremlu 1928
Zdroj: NA, f. Zápotocký Antonín – fotografie, album 4.

Obrázek 16: Výlet na Podkarpatskou Rus, počátek třicátých let
Slánský s Václavem Kopeckým a Marií Zápotockou mezi horaly, sám Slánský a dále
Slánský s manželkou

Zdroj: NA, f. Zápotocký Antonín – fotografie, album 3, 4; Kaplan, K. – Kosatík, P.:
Gottwaldovi muži, Praha 2004.

Rozkaz zatýkací.

V tr stní věci proti Rudolfu Slánskému a spol. pro
zločin dle § 3 zákona na ochranu republiky

n a ř i z u j i

zatčení obviněných Rudolfa Slánského, Richarda Slánského a
tajemníka Vetišky.

D ů v o d y .

Jak bylo zji t ě n o, byl rozširován v dob ě v o l b y
presidenta republiky v Praze leták n a p e s a n ý : „ Ne Masaryk,
ale Lehin „ a p o d e p s a n ý : „ Komunistická strana Československá,
sekce III . internacionály „. Obsah tohoto letáku a další
zji št ě n ě okolnosti zakládají skutkovou povahu § 3 zákona na
ochranu republiky. Obvinění jakožto hlavní funkcionáři faktického
výkonného výboru K. S. Č . jsou podezřelí, že v y v í j e l i č i n n o s t
dle § 3 zákona na o h r a m u republiky, takže státní zastupitelství
v Praze navrhlo proti těmto obviněným přípravné v š e t ř o v á n í dle
§ 3 zákona na ochranu republiky .

Ježto jest důvodné podezření, že by obvinění vzhledem
k t r e s t u, který je asi očekává mohli utéci, dále že by mohli
působiti na svědky, nebo jiným způsobem mařiti v š e t ř o v á n í a
ve své č i n n o s t i pokračovati, bylo nařizeno jejich zatčení .
/ § 175 č. 2,3,4, tr.ř. /

Krajský soud trestní v Praze, odd. XIX.,

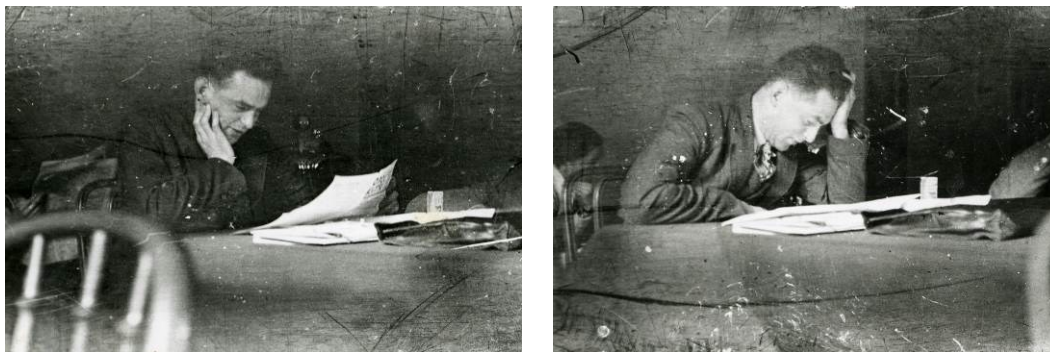
dne 22. č e r v n a 1934 .-

Všetřující soudce :

Obrázek 17: Zatykač na Slánského

Zdroj: NA, Policejní ředitelství Praha II. Všeobecná spisovna, S-3050-5.

Obrázek 18: Na dače v Kuncevu u Moskvy, 1935
 Zdroj: NA, f. Zápotocký Antonín – fotografie, album 4.

Obrázek 19: Jan a Marie Švermovi a Slánský na VII. sjezdu Kominterny
 Zdroj: Holá, V. (ed): *Jan Šverma očima pamětníků*. Praha 1989.

Obrázek 20: Idyla v roce 1936 v SSSR
 Bedřich Geminder, Klement Gottwald, Rudolf Slánský s rodinami
 Zdroj: Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*. Praha 2004.

POSLANECKÁ SNĚMOVNA
NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ.

Slánský Rudolf

SLIB.

Slibuji, že budu věren republice Československé a že budu zachovávatí zákony a mandát svůj zastávati podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

PRAHA 17. 10. 1935

Rudolf Slánský

Přede mnou:

² + *M. K. P. K.*
tajemník posl. sněm. N. S. R. Č.

Obrázek 21: Poslanecký slib

Zdroj: APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 2408, spis poslance Rudolfa Slánského.

Obrázek 22: Svatební foto z 20. dubna 1937
Zdroj: Slánská, J.: *Report on my husband*, New York 1969.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

ВИД НА ЖИТЕЛЬСТВО ДЛЯ ИНОСТРАНЦА

А № 129060

Предъявителю настоящего вида Чехословацкому гр.ну Сланскому Рудольфу имеющему визу на въезд в СССР за № _____ сроком по _____ 193 г., выданную _____

разрешено проживание в Союзе Советских Социалистических Республик с _____ 09 января 1945 г.

Начальник Управления РК милиции
Москва

СВЕДЕНИЯ О ВЛАДЕЛЬЦЕ ВИДА НА ЖИТЕЛЬСТВО

1. Время и место рождения 1901г. Чехословакия
2. Семейное положение в браке состоит
3. Профессия или должность редактор
4. Когда приехал в СССР и цель приезда в 1939г.
5. При нем находятся дети до 16 лет —
6. На основании каких документов выдан вид наш паспорт № 21042b по 31/III-1945г.

Настоящий вид выдан Оквир управл. милиции ЧНКВБ г. Москвы и Моск. обл. _____ 09 октября 1945 г.

Собственноручная подпись владельца вида на жительство _____

Obrázek 23: Povolení k pobytu v SSSR pro cizince
Zdroj: NA, f. ÚV KSC, f. 100/50, sv. 1, a. j. 3.

Maty' Klusov a Vaskov,

Indický program sám ohromil a
všim, všim v Ufi.

Ufci. Váš tvůrčí reformovat a našich
vědeckých a radie. Hanzel's kým vy telefonicky
aditil, že me dočasně udeleli. měřičnickem
shleda - evrops. udeleli. Znovu kým včasně kluci,
Hanzel, Kára'ch a Fois, kým me přeměnovati,
když se politikarstvo obitil me Fu'kubey'a a Hanzel,
abych přerýval tato měřič. ~~praktičt~~ přerýval, přerýval
koncovat se dleji přerýval obitil křt přerýval
v čer' udeleli, nej "přerýval" politik.
tla kluci udeleli, že ^{vij} je to přerýval, in
schovan přerýval udeleli "imortis an' me"
přerýval a s. t. t. Kým přerýval přerýval in. to
tak, že je to dočasně, nej ~~to~~ naj' dle
přerýval, - přerýval přerýval ~~to~~ přerýval
Kozu z Kuj' přerýval. Kluci mají z toho
přerýval přerýval, že se přerýval přerýval

Obrázek 24: Slánského dopis Gottwaldovi a Kopeckému o situaci v rozhlase
Zdroj: Korespondence Slánský – Gottwald, nedatováno. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24,
sv. 171, a. j. 1512, fol. 2.

Obrázek 25: Pohřeb Bohumíra Šmerala v Moskvě, 10. května 1941
Zdroj: NA, Sbíрка Klement Gottwald, album č. 8.

Milý Klemo,
 píši ti Kája. Ke Strokačovi jsem se
 i hned sešel a pojednal jsem s ním
 všechny záležitosti.
 1.) Referoval jsem mu o našich rozho-
 vorech s Katošovicem.
 Říchnel jsem mu nárok pustit si
 distrikta ke škole do Kája. Odpověděl, že
 předložil nárok a pojednal, on však je proti,
 není by toho třeba, chtělí mít v distriktu
 a představitelům KSČ. K nároku, aby byl distrik-
 tův byl ve škole v Rovně, odpověděl, že je
 možná, ale že radí, aby se to uskutečnilo
 později. Má obavy, že by to byl distrikta,
 který by přišel ke škole. Říchnel, že by to
 možná o tom rozhodnout, kdyby se našli
 konkurenční distrikta, že kterého by se
 šlo zřídit.
 Já jsem navrhl, aby pro organizaci
 Kája se šlo, Katošovicem a
 Kája se šlo, resp. ve mně, porovná-
 tý se mnou, <sup>že Katošovic lidé vst-
 upují do KSČ i Kája, a Kája</sup>
 Kája se mnou, ^{že Kája se mnou}
 Kája se mnou, ^{že Kája se mnou}
 Kája se mnou, ^{že Kája se mnou}
 Kája se mnou, ^{že Kája se mnou}

Obrázek 26: Slánský o partyzánském hnutí

Zdroj: Korespondence Slánský – Gottwald. 14. července 1944. NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 174, a. j. 1560, fol. 5.

Obrázek 27: Generál Strokač

Zdroj: Strokač, T. a Avtomonov, P. ed.: *Naš pozývnyj – Svoboda.* Kn.1. Kyjiv 1964.

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ RADA

POVERENÍCTVO PRE VECI VNÚTORNÉ

Čís. 75/I-1944

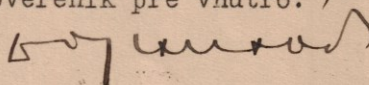
Banská Bystrica, dňa 30. septembra 1944

Predmet:

P o t v r d e n i e .

Potvrďujeme, že p. Rudolf Slánsky, poslanec
čsl. parlamentu má povolený pobyt v Banskej Bystrici a je
oprávnený sa voľne pohybovať na oslobodenom území Slovenska.
Bezpečnostné úrady nemajú mu robiť žiadne ťažkosti.

Povereník pre vnútro: /

Hlavný štáb partizánskych oddielov súhlasí s týmto
povolením a žiada, aby aj partizánske oddiely v ústrety
menovanému vyhľadávaly.

Obrázek 28: Slánského pobyt na Slovensku během SNP
Zdroj: NA, f. ÚV KSC, f. 100/50, sv. 1, a. j. 3.

Obrázek 29: Laušman a Slánský během SNP

Zdroj: Šolc, J.: *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, Praha 2008.

Obrázek 30: Šverma (druhý zleva) a Slánský (vpravo) během SNP

Zdroj: Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.

Obrázek 31: Partyzánský štáb během SNP

zprava: Marcelý, Příkryl, Asmolov, Kiš-Kalina, Slánský, Šverma, Gajdoš, Lietavec

Zdroj: Šolc, J.: *Osudná rozhodnutí. Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939–1945*. Praha 2006.

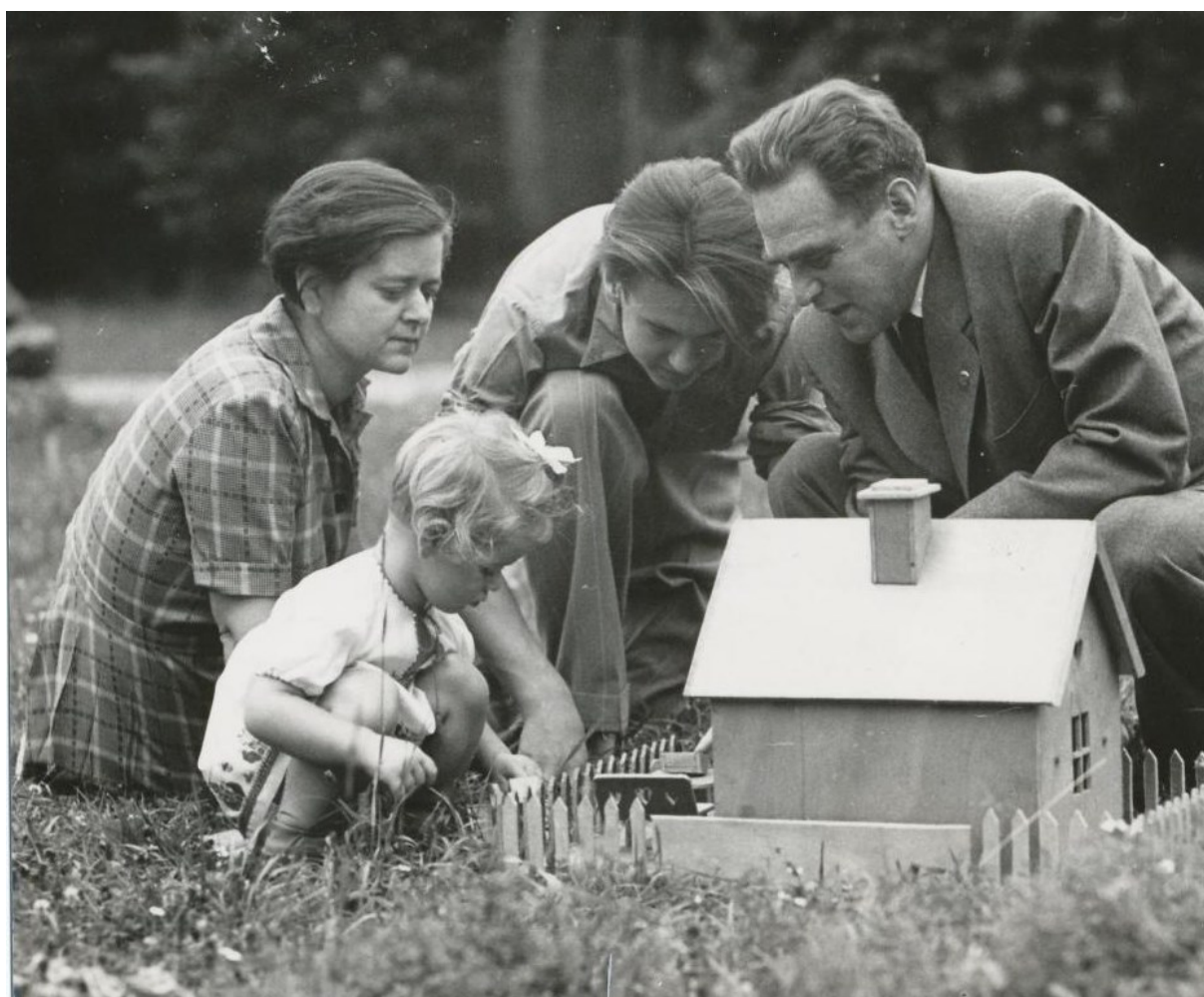
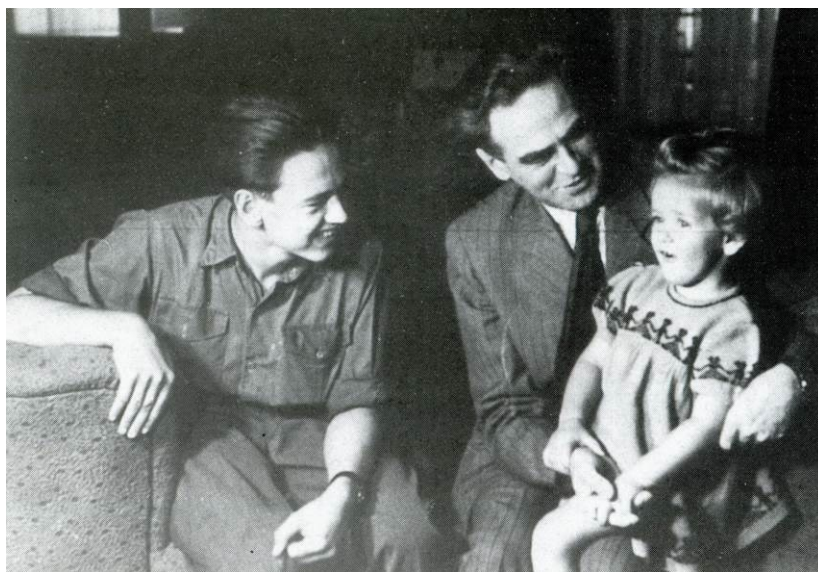
Obrázek 32: Slánský na pohřbu Švermy, listopad 1945

Zdroj: Sjednotitel ve strachu - Klement Gottwald, dokument České televize 2018 [online][3. března 2018]. Dostupný z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11687481655-rudi-prezidenti/217562266510001-sjednotitel-ve-strachu-klement-gottwald/>

Obrázek 33: Slánský s Marií Švermovou u rodinné hrobky
Jana Švermy, 1946

Švermová, M.: *Vzpomínky*, Praha 2008.

Obrázek 34: Slánský s rodinou

Zdroj: Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992;
Bekrová, K: *Politické procesy a jejich dopad na život a dílo Josefy Slánské ve světle archivních pramenů*, Praha 2014, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce Jiří Hlaváček

Obrázek 35: Fotografie Slánského bez bližšího určení
Zdroj: NA, f. 100/50, sv. 22, a. j. 188.

2
Jako se dozrívá dění
v molu na žitěch
volotu 21. února
ne so hor, dopolno
me Has. nám. ta vor
úřdu, ne věty přede
vlády bude nepřít
reformovat a podobně
některých okolostech
a o stěm' vyhránu
vládu kuse.

6
Město se v pánech uvozuje
druhá bismarck a platin' mě.
Kage nového sebevědomí. A tato sebedůvěra
se přelže i do vědomí celého národa.
~~Kože mě od se končíme hlavní povta~~
~~realnosti. Hlavní jine se končíme~~
velutane již houbě lita lise' buržoazie
byzněvka realnosti. mě w do, ať máže
sich sebevědomí a ať me vědomě,
že všim' riskovat a ním' s' opatruje'.
Dnes jine se ^{može žine} dostala do vědomí sáo
Lohoku a zomichnu.

Obrázek 36: Slánského rukopisné poznámky během
Únorových dní

Zdroj: NA, f. 100/50, sv. 17, a. j. 175.

Číslo listu 89	Druh TELEGRAM Dodací č.	Číslo výpravní
Přijat	S RUDOLF SLANSKY UVKSC PRAHA	Vypraven
201.		
31. VII. 50 102		
189	NEZVESTICE 9 84 31 0855	sluv Den Hod. Služební údaje - dopravní cesta
DRAHY SOUDRUHU V DEN TVYCH PADESATIN BLAHOPREJE TI RODNA OBEC NEZVESTICE A V TECHTO DNECH NENI U NAS OBCANA KTERY BY NEZVPOMEL TVYCH NAROZENIN A NEODCENIL TVOJI ZASLUZNOU PRACI PRO NASI REPUBLIKU VSECHEN PRACUJICI LID VAZI SI TVOJI PRACE KTEROU JSI VYKONAL A SLIBUJE TI ZE SE JESTE USILOVNEJI BUDE CIT ZE TVYCH SLOV JMENEM NARODNI FRONTY PREJEME TI DO DALSI PADESATKY HODNE ZDRAVI A SILY PRO DALSI TVOJI PRACI K VYBUDOVANI SOCIALISMU = MISTNI AKCNI VYBOR NARODNI FRONTY NEZVESTICE +		

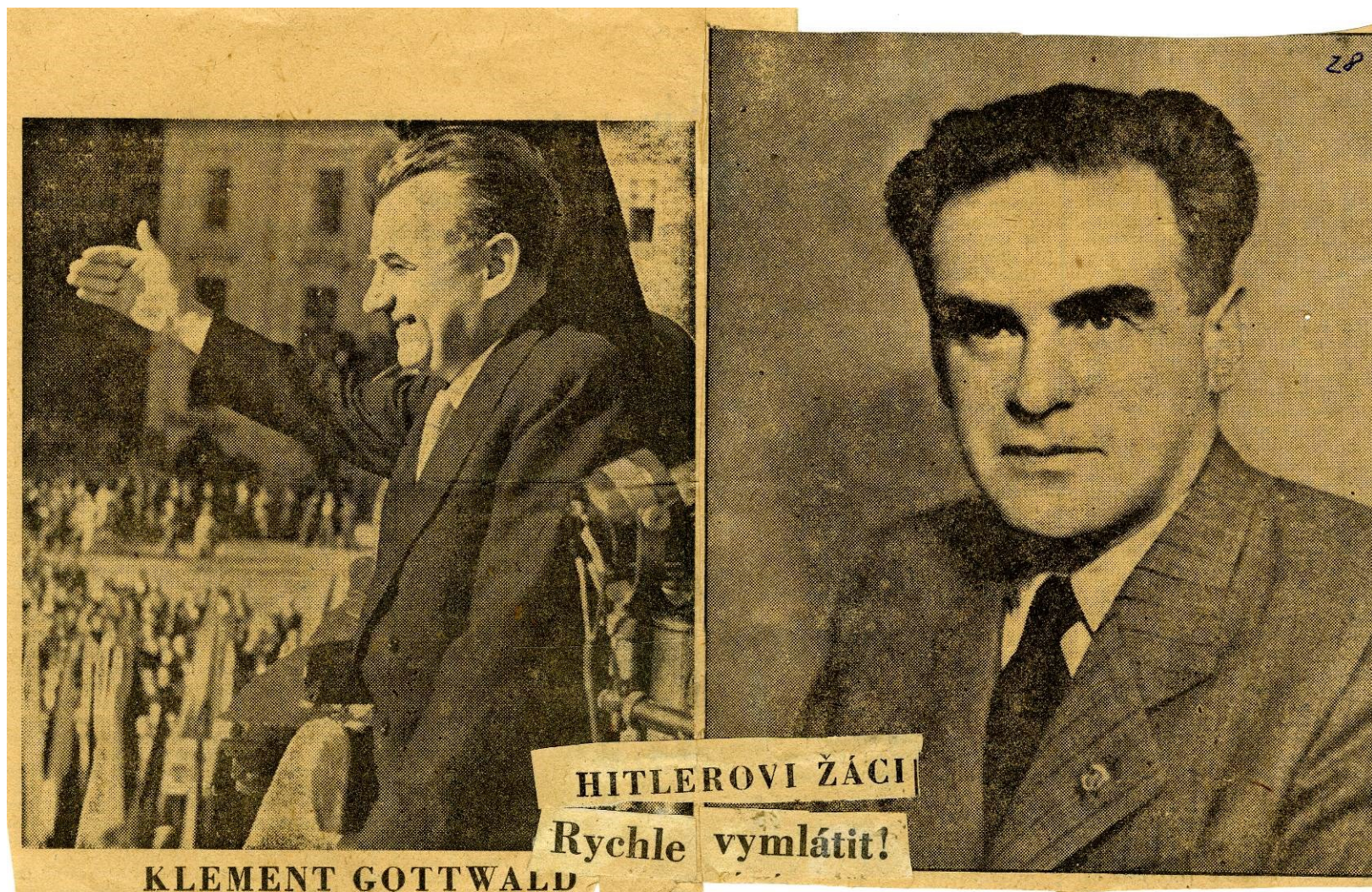
RUDOLF SLÁNSKÝ NA KLADNĚ

Na Kladno přišla hrůzostrašná zpráva,
 redaktor už ji kolportéru dává,
 kolportér dál ji šeptá potají:
 "Máme zas dneska poprask v partaji!

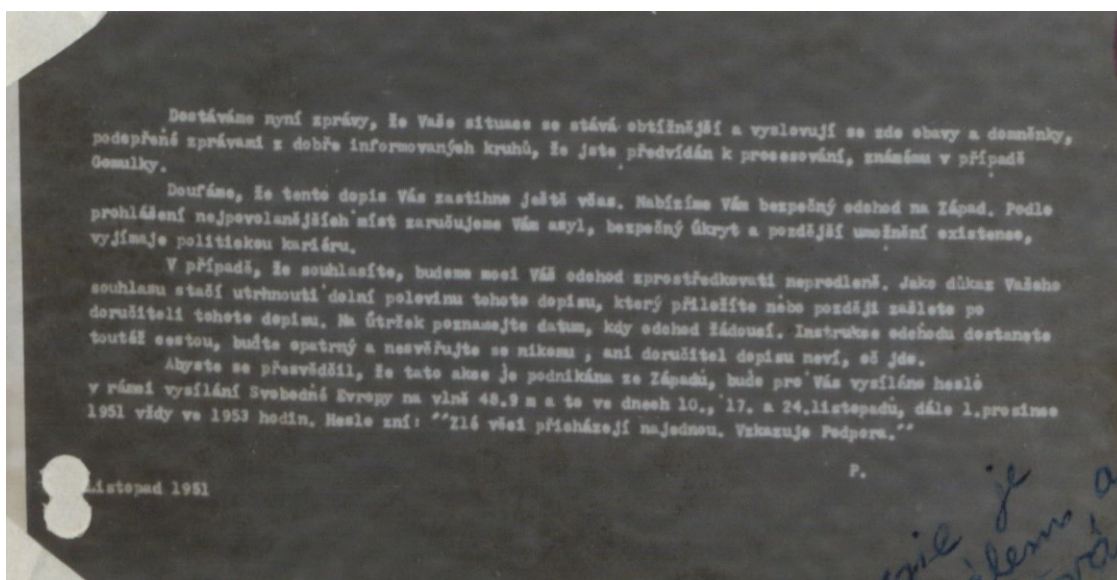
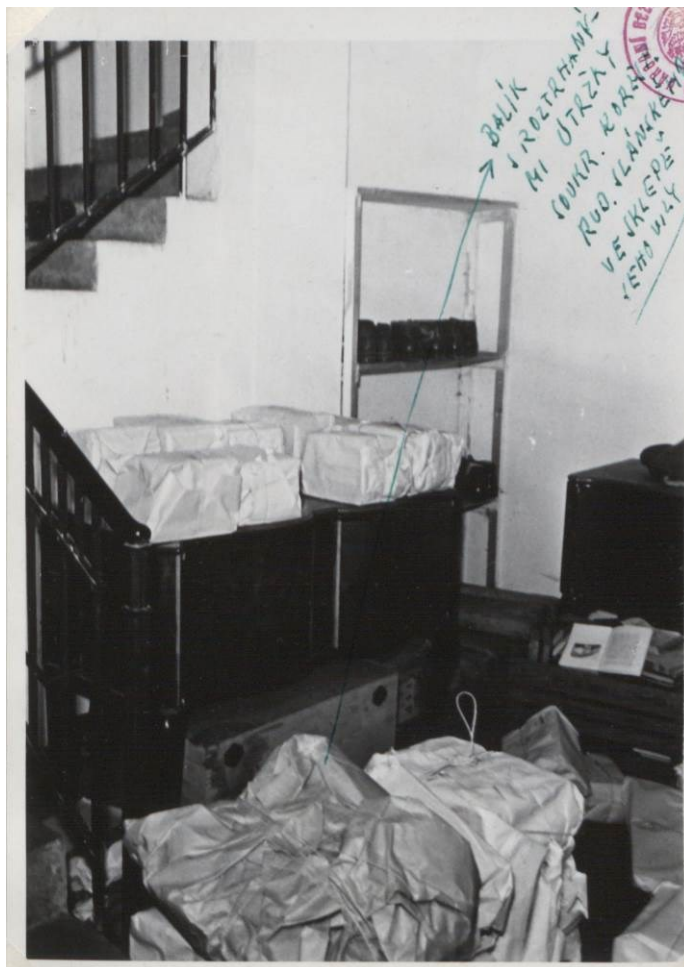
Já to mám všecko takřka z první ruky:
 Muna už jednal s "karlínskými kluky",
 Haken mu říkal, že sem přijde dnes
 ten mladý Slánský řídit na okres!"

Jako když víchř k požáru se nese,
 tak letí zpráva v dolech po okrese,
 však mnohý horník rozjasňuje líc:
 "Éh- jen tak houšť - a jen sem Slánských víc!"

Obrázek 37: Blahopřejný telegram a báseň složená k padesátým narozeninám
 Zdroj: NA, f. 100/50, sv. 19, a. j. 185.

Obrázek 38: Anonymní leták
Zdroj: NA, f. 100/1, sv. 29, a. j. 1303.

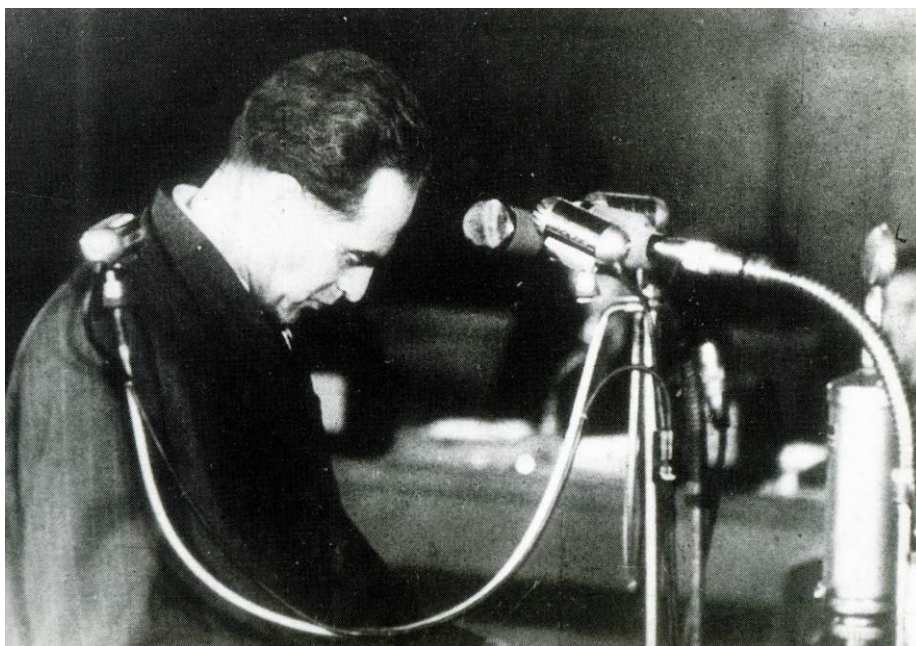
Obrázek 39: Balíky s roztrhanou korespondencí a dopis "Velkému metaři"
Zdroj: ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 2, podsvazek 5.

Obrázek 40: Karel Košťál a Bohumil Doubek
Zdroj: Kaplan, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*, Praha 1994.

Obrázek 41: Sověští poradci
N. I. Makarov, M. T. Lichačov, V. A. Bojarskij a A. D. Besčastnov
Zdroj: Žáček, P.: První garnitura sovětských poradců. Ovládnutí a řízení československého bezpečnostního aparátu, 1949-1953. *Securitas Imperii*, č. 2, 2017.

Obrázek 42: Slánský před soudem
Zdroj: Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.

1120+ TGM O

Číslo listu 22

Číslo výpravni 296

URGENT = DR URVALEK

T U S PRAHA X/3

PROKURATOR A HLAVNI ZALOBCE

STATNIHO SOUDU V PRAZE =

1120

27 XI BERN

12 00

Podací úřad	Číslo	Počet slov	Den	Hod.	Služební údaje - dopravní cesta
+++ 1593 OPAVA/5	11 198	27	1055	=	

NEBUDE LI POZDE NAVRHUJI ABY ALESPON HLAVA SPIKLENECKEHO A VLASTIZRADNEHO HNUTI RUDOLF SLANSKY NEBYLA OKAMZITE POPRAVENA A ALE PO VZORU SSSR BYLO VYJIMECNE POZITO VYSSICH FOREM SOCIALISMU KDE SE ZRUSUJE TREST SMRTI A V Kladnem pripade tro nezvyklem byla dana osoba slanskeho do rukou stachanovcu v uhelnych dolech jako pomocna pracovni sila poznamenena kainovym znamenim aby nemozla byti okamzite nasimi stachanovci

LINCOVANA ALE ZA NEJNUTNEJSICH KALORII POTRAVIN UDRZOVANA PRI DOCASNEM ZIVOTE V DOLECH ABY ALESPON JESTE PRED SMRTI POZNAL ZRADCE LIDU SVETOVY SPION DVOJI TVARE CO JE PRACE V POTU TVARI HAVIRSKOU PEST A ODHODLANY NEKOMPROMISNI POSTOJ V BOJI ZA SVETOVY MIR A LEPSI PRISTI VSECH PRACUJICICH NA CELE ZEMI BUDIZ VECNOU VYSTRAHOU NAS POSTOJ K SVETOVYM PARAZITUM MEZINARODNIM SPIKLENCUM HROBARUM SVETOVEHO MIRU A VSEHO PRACUJICHO LIDU CEST A SLAVA VSEM I DROBNYM BUDOVATELUM A ZAMESTNANCUM SVETOVEHO MIRU SLAVA VELIKEMU UCITELI NARODU STALINovi A JEHO ZAKU MILOVANEMU TEZCE ZKOUSENEMU DELNICKEMU PRESIDENTU S GOTTWALDOVI JAN DELNIK PSYCHYOLOG SOCIOLOG VERNY PRITEL SSSR A VSECH OSTATNICH NAS PRACUJICICH CELEHO SVETA

MILUJICI SVOU VLAST SVUJ NAROD SVEHO PRESIDENTA BOJUJICI ZA LIDSKA PRAVA A K TOMU PROTIKLAD ZRADOU VLASTI JSEM BEZPARTIJN

OPAVA CSR +

Obrázek 43: Anonymní telegram z procesu
Zdroj: NA, f. ÚV KSČ, Rezoluce k procesu se Slánským a spol.

Odsouzený Vladimír Clementis :

byl předveden ve 4.49 hod.,
s výkonem trestu bylo započato ve 4.50 hod.,
mistr popravčí hlásil, že výkon byl proveden ve 4.55 hod.,
lékař hlásil, že smrt nastala v 5.00 hod.,
odsouzený před výkonem trestu ničeho nepronasl.

Odsouzený Ludvík Frejka :

byl předveden v 5.01 hod.,
s výkonem trestu bylo započato v 5.03 hod.,
mistr popravčí hlásil, že výkon byl proveden v 5.05 hod.,
lékař hlásil, že smrt nastala v 5.10 hod.,
odsouzený před výkonem trestu ničeho nepronasl.

Odsouzený Bedřich Raicin :

byl předveden v 5.18 hod.,
s výkonem trestu započato v 5.20 hod.,
mistr popravčí hlásil, že výkon byl proveden v 5.24 hod.,
lékař hlásil, že smrt nastala v 5.30 hod.,
odsouzený před výkonem trestu ničeho nepronasl.

Odsouzený Rudolf Slánský :

byl předveden v 5.33 hod.,
s výkonem trestu bylo započato v 5.35 hod.,
mistr popravčí hlásil, že výkon byl proveden v 5.37 hod.,
lékař hlásil, že smrt nastala v 5.45 hod.,
odsouzený před výkonem trestu pronesl tato slova : "Mám to ,
co jsem si zasloužil ?"

Skončeno a podepsáno .

Obrázek 44: Záznam o popravě
Zdroj: ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 2, skupinový spis.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA
Obvodní NÁRODNÍ VÝBOR V Praze 14
OKRES Praha

ÚMRTNÍ LIST

V KNIZE ÚMRTÍ Obvodního NÁRODNÍHO VÝBORU
v Praze 14.
VE SVAZKU 4 ROČ. 1952 NA STRANĚ 264 POD ČÍS. ŘADOVÝM 1168
JEŠT ZAPISÁNO

Den, měsíc, rok a místo úmrtí	3.12.1952.- třetího prosince jeden tisíc devět set padesát dva. Praha 14 Nusle, Tábořská tř. čp.900
Jméno a příjmení	Rudolf S l á n s k ý
Profese	generální tajemník
Sex	ženský
Bydliště	Praha 6 Bubeneč, Korunovační čis. 33
Pohlaví	mužské
Den, měsíc, rok a místo narození	31.července 1901 Hezvěstice okr.Blovic
Jméno a příjmení posledního manžela	Josefa S l á n s k á roz. Hašková
Jméno a příjmení rodičů zemřelého	Šimon Slánský a Jindřiška Slánská roz. Epsteinová
Příčina smrti	Udušení z oběšení- N 991
Místo a úřad pohřbu (kremace)	-

V.2. PŘEDSEDA

v Praze, dne 9.února 1955.

J. Pavuč
zást. matrikáře.

Obrázek 45: Úmrtní list
Zdroj: Slánská, J.: *Report on my husband*, New York 1969.

I když nelze na základě spisového materiálu, který byl k dispozici, činit bezpečné závěry, některé závažné okolnosti vedou k podezření z další trestné činnosti. Vyšetřováním však nebyly dostatečně objasněny. Konečné závěry v tom, zda jde o trestní odpovědnost, jaké trestné činy by byly spáchány, nelze učinit bez dalšího šetření. Vzhledem k tomu, že Rudolf Slánský je mrtev, nelze zahájit trestní řízení, tudíž ani vyšetřování o těchto okolnostech. Bylo by tedy možno provést šetření jen po stranické línii a tak přispět k úplnosti politického závěru.

Jde v podstatě o tyto závažné okolnosti:

- 1) porušování zákonnosti v obranném zpravodajství;
- 2) činnost Slánského v bezpečnostní pětce, odpovědnost za činnost evidenčního oddělení stranické kontroly a metody práce bezpečnosti, za porušování zákonnosti v bezpečnosti;
- 3) prosazování buržoazních a třídně nepřátelských osob do státního a hospodářského aparátu;
- 4) ~~podezření, že Slánský (společně s Geminderem) podporoval sionistické organizace, ať již aktivně nebo tím, že proti nim nezakročil, ačkoliv byl upozorněn na jejich nepřátelskou činnost. (Výpověď svědka Milana Reimana.)~~

V.

Závěr:

1). Vyšetřování ve věci Rudolfa Slánského bylo provedeno nezákonným způsobem. Žádný ze skutků, pro které byl Rudolf Slánský obžalován a odsouzen, nelze považovat za prokázány. V důsledku toho obžaloba býv. státní prokuratury i pravomocný rozsudek býv. státního soudu ve věci Rudolfa Slánského odporují zákonu.

2) Ustanovení § 11 odst. 1 písm. c) trestního řádu o tom, že nelze zahájit trestní stíhání proti tomu, kdo zemřel, brání tomu, aby cestou nově zahájeného trestního řízení bylo objasněno příp. podezření z jiné trestné činnosti, pro kterou Rudolf Slánský obžalován ani odsouzen nebyl.

Obrázek 46: Zpráva prokuratury k rehabilitaci, 1962

Zdroj, NA, Komise II, sv. 28, a. j. 505.

R o z s u d e k .

J m é n e m r e p u b l i k y !

Nejvyšší soud projednal ve veřejném zasedání konaném dne 14. května 1963 v senátě složeném z předsedy senátu dr. Jaroslava Pastorka a soudců dr. Otakara Baláše a dr. Jana Hlavičky stížnost pro porušení zákona podanou generálním prokurátorem v trestní věci Rudolfa Slánského, Bedřicha Gemindera, Ludvíka Frejky, Vladimíra Clementise, Rudolfa Margolia, Otto Fischla, Otto Šlinga a André Simoneho, odsouzené rozsudkem býv. státního soudu v Praze sp. zn. 6 Ts I 91/52 a podle § 268 odst. 2, § 269 odst. 2 a § 271 odst. 1 tr.ř. rozhodl t a k t o :

Rozsudkem státního soudu v Praze ze dne 27.11.1952 čj. 6 Ts I 91/52 pokud jím byli Rudolf Slánský, Bedřich Geminder, Ludvík Frejka, Vladimír Clementis, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Šling a André Simone uznáni vinnými trestným činem

1/ velezrady podle § 78 odst. 1 písm. a/, c/, odst. 2 písm. a/, b/, odst. 3 písm. b/ tr.zák. č. 86/1950 Sb., Rudolf Slánský a Otto Šling mimo to též podle odst. 3 písm. d/ cit. zák. ustanovení;

2/ Slánský, Geminder, Clementis, Frejka, Margolius, Šling a Simone trestným činem vyzvědačství podle § 86 odst.1, odst. 2 písm. a/, b/, odst. 3 písm. b/, d/, e/ tr.zák. č. 86/1950 Sb., Clementis, Frejka, Šling a Simone mimo to též podle odst. 3 písm. c/ cit. zák. ustanovení;

3/ Slánský, Frejka, Margolius a Fischl trestným činem sabotáže podle § 85 odst. 1 písm. a/, b/, odst. 2 písm. a/, b/, c/, odst. 3 písm. a/ tr.zák. č. 86/1950 Sb. a

4/ Slánský též trestným činem vojenské zrahy podle § 6 odst. 1 zák. č. 50/1923 Sb. a uložen jím všem trest smrti a ztráta státního občanství

b y l p o r u š e n z á k o n

Obrázek 47: Rehabilitační rozsudek, 1963

Zdroj: NA, Komise I, sv. 7 a. j. 116.

Rejstřík

A

Applet, Rudolf, 134
Asmolov, Alexej, 148, 150

B

Bacílek, Karol, 217
Barák, Rudolf, 274, 275, 276, 278
Bareš, Gustav, 115, 163, 183, 184, 201
Bašřovanský, Štefan, 163, 189, 257, 258
Benda, Bohumil, 244, 279
Beneš, Edvard, 55, 112, 113, 114, 115, 134, 135, 136, 137, 146, 160, 190, 191, 197, 201, 209, 210, 211, 220, 253
Berija, Lavrentij Pavlovič, 144, 278
Besčanov, A. D, 230
Bojarskij, V. A., 224, 229, 230
Bolen, Václav, 35
Borin, Vladimír, 107
Bubeníček, Alexandr, 48
Bubník, Josef, 42
Budín, Stanislav, 33, 106, 107, 108, 115, 116, 117
Bucharin, Nikolaj Ivanovič, 72, 73

C

Cajthaml, Josef, 26, 27, 156, 240
Clementis, Vladimír, 201, 224, 225, 226, 255, 275

Č

Čepeck, František, 62, 63
Čepička, Alexej, 202, 206, 217, 218, 227, 230, 231, 232, 236, 238
Černík, David, 16

D

Dienstbier, Jiří, 284
Dimitrov, Georgi, 109, 187
Dolanský, Jaromír, 201, 217, 223, 236
Doubek, Bohumil, 239, 241, 247, 270, 275, 276
Drda, Jan, 252
Drtina, Prokop, 191
Dubček, Alexandr, 278
Dundr, Vojtěch, 133
Đuriš, Július, 195, 201, 227, 241

E

Erban, Evžen, 182, 184
Erban, Vojtěch, 180

F

Field, Noel, 221, 273, 277
Fierlinger, Zdeněk, 133, 182, 183, 184, 197, 199, 200, 263, 282
Fischl, Otto, 223

Frank, Josef, 163
Franta, Oto, 180, 181
Frejka, Ludvík, 187
Fried, Evžen, 95, 96
Friš, Eduard, 140, 141, 142
Fučík, Julius, 24

G

Geminder, Bedřich, 143, 180, 183, 185, 186, 223, 229, 230, 231
Goldstücker, Eduard, 272
Goliath-Gorovský, Karel, 55, 68
Gomulka, Władysław, 188, 189, 236
Gottwald, Klement, 21, 41, 56, 70, 71, 78, 82, 83, 84, 85, 88, 92, 94, 96, 105, 106, 108, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 143, 144, 146, 149, 152, 154, 155, 157, 161, 163, 173, 181, 183, 186, 187, 188, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 206, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 222, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 270, 273, 276
Gottwaldová, Marta, 232
Grimichová, Miloslava, 201
Guttman, Josef, 24, 88, 92, 96, 104, 105, 120, 123

H

Hais, Josef, 89, 90, 91, 92, 93
Hajdů, Vavro, 275
Haken, Josef, 59
Hampl, Antonín, 109
Harus, Jan, 79, 258
Haškovec, Vladimír, 246, 254, 275
Henlein, Konrád, 111, 160
Hitler, Adolf, 105, 128, 264
Hladký, Jaroslav, 198
Hofman, Leopold, 195
Horáková, Milada, 133, 216
Hromádka, Oto, 185
Hruška, Čeněk, 97
Hůla, Břetislav, 47
Husák, Gustav, 283

Ch

Chruščov, Nikita Sergejevič, 144, 273, 277

J

Janek, Jan, 66, 68
Jelcin, Boris, 284
Jílek, Bohumil, 35, 36, 42, 74, 75, 76, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 179, 219
Josten, Josef, 203
Juszkiewicz, Jindřich, 65, 66, 76, 77, 82

K

Kameněv, Lev Borisovič, 72

Kaňkovská, Daniela, 238
Klaus, Václav, 284
Knoflíček, Karel, 53, 54, 55, 66
Köhler, Bruno, 116, 134, 135, 276
Kohn, Rudolf, 92
Kohoutek, Vladimír, 276
Kolder, Drahomír, 278
Koněv, Ivan Stěpanovič, 145
Kopecký, Václav, 43, 50, 56, 58, 66, 68, 70, 71, 96, 106,
107, 109, 116, 117, 120, 132, 134, 136, 140, 141, 152,
154, 161, 183, 197, 201, 226, 227, 253, 254, 255, 259,
261, 271
Kopřiva, Ladislav, 163, 173, 217, 218, 224, 229, 241, 276
Košťál, Antonín, 51
Košťál, Karel, 239, 241, 259, 275
Kotas, Josef, 51
Koušová–Petránková, Vlasta, 199, 200
Koza–Permský, František, 141
Kožušník, Hynek, 51
Krajina, Vladimír, 196
Kratochvíl, Jan, 144, 145
Kreibich, Karel, 40, 58, 75
Krekotěn, Pavel G., 231, 236
Kričfaluši, Michal, 146
Krosnář, Josef, 106, 134, 200, 201, 281

L

Landa Mikuláš, 281
Laštovička, Bohuslav, 152, 201
Laušman, Bohumil, 150, 152, 184, 197, 198, 199, 200,
201
Lavrentjev, A. J., 228, 245
Lenin, Vladimír Iljič, 28, 29, 35, 37, 40, 45, 264
Liebknecht, Karl, 45
Lichačov, M. T., 216, 217
Löbl, Eugen, 224, 275
London, Artur, 230, 275

M

Macák, Josef, 78
Macek, Josef, 24
Machačová–Dostálová, Božena, 282
Majer, Václav, 191, 197, 199
Makarov, N. I., 216, 217
Manuilskij, Dmitrij, 118
Masaryk, Jan, 157, 190, 191
Masaryk, Tomáš Garrigue, 26, 105, 113, 114
Mátl, Jan, 200
Melichar, Josef, 82, 85
Mikojan, Anastas I., 238
Molotov, Vjačeslav Michajlovič, 136
Moravec, František, 237
Moudrý, Karel, 132
Muna, Alois, 76, 77

N

Nečásek, František, 140, 141
Nejedlý, Zdeněk, 48, 227
Němcová–Vejvodská, Marie, 79
Němec, Bohumil, 114, 115

Neurath, Alois, 75
Nevečeřal, Rudolf, 237, 238
Nógrádi Sándor (Kellermann, Alex), 99
Nosek, Václav, 152, 199, 201, 202, 215, 218
Novák, Jaroslav, 262, 272
Novgorodov, Z. K., 143
Novotný, Antonín, 189, 195, 200, 227, 231, 273, 274,
275, 276, 278
Nový, Vilém, 201

O

Ostrý, František, 237, 238

P

Pašek, Václav, 258, 259
Pavel, Josef, 195, 201, 203, 218
Pavlík, Gejza, 221
Pergl, Josef, 50, 51, 57, 58, 59, 61, 63, 69, 70, 71, 179
Petr, Josef, 57
Píka, Heliodor, 144, 145, 149
Piller, Jan, 281
Plaček, Štěpán, 215, 259
Polikarpov, D. A., 141
Pollak, Artur, 75
Přikryl, Vladimír, 150, 151

R

Rais, Štefan, 218
Rajk, László, 216, 217, 221, 222, 224, 225, 276, 277
Rašín, Alois, 132
Rašín, Ladislav, 132
Reicin, Bedřich, 201, 223, 231, 281
Reiman, Pavel, 25, 35, 44, 82, 83, 88, 95
Revilák, Mikuláš, 150, 151
Richter, Fráňa, 52, 59
Rychetský, Pavel, 283

S

Silin, Michail, 228, 231
Slánská, Hermína, 22
Slánská, Jindřiška, 22, 156
Slánská, Josef, 283
Slánská, Josefa, 16, 22, 106, 124, 125, 135, 140, 157, 158,
217, 228, 233, 239, 240, 256, 259, 260, 268, 270, 271,
280, 282, 283
Slánská, Marta, 16, 158, 270, 271
Slánský, Josef, 22, 23, 24, 26, 27, 33, 44, 48, 126, 127,
156
Slánský, Richard, 22, 23, 24, 27, 106, 125, 126, 127, 156,
271, 272, 278, 280, 283
Slánský, Rudolf mladší, 125, 157, 271, 283, 284
Slánský, Šimon, 22, 127, 156
Slánský, Zdeněk, 22, 127, 156
Sliwka, Karol, 51
Smíšek, Karel, 186
Srnkovský, Josef, 231
Smutný, Jaromír, 202

Stalin, Josif Vissarionovič, 40, 43, 48, 72, 73, 84, 101, 109, 136, 137, 144, 157, 187, 188, 189, 196, 208, 209, 214, 221, 229, 230, 231, 232, 238, 239, 240, 260, 264, 273
Stránský, Jaroslav, 153
Strokač, T. A., 144, 145, 146
Svoboda, Ludvík, 145
Sýkora, Jan, 92
Synek, Otto, 84, 107, 115, 121

Š

Šiklová, Jiřina, 283
Šimon, Bohumil, 161
Široký, Viliam, 134, 135, 186, 217
Šling, Otto, 225, 226, 229, 231, 240, 242, 255, 277, 281
Šmeral, Bohumír, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 50, 51, 63, 75, 77, 110, 115, 133, 179, 219, 285
Šmidke, Karol, 147, 148, 149
Štětka, Josef, 106, 126
Šváb, Karel, 180, 184, 185, 215, 216, 217, 218, 231, 276, 281
Švehla, Antonín, 44, 218
Šverma, Jan, 21, 43, 50, 83, 84, 100, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 186, 246, 247, 254, 255, 280
Švermová, Marie, 43, 99, 102, 124, 139, 151, 163, 177, 180, 196, 213, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 234, 235, 242, 246, 255, 260, 266

T

Táborský, Eduard, 136
Taussigová, Jarmila, 26, 183, 224, 232, 276
Tichonov, 216
Tito, Josip, 187, 209, 221, 222

Trocký, Lev Davidovič, 40, 65, 66, 72, 73, 75
Tymeš, František, 197

U

Urválek, Josef, 237, 272, 279

V

Vajtauer, Emanuel, 35, 37, 42
Valčák, Evžen, 52, 57, 58, 59, 70
Veselý, Jindřich, 201, 218
Viest, Rudolf, 149
Vilím, Blažej, 197, 198, 199
Voda-Pexa, Bedřich, 139, 140
Vondráček, Josef, 22, 26, 32
Vorlas, Karel, 183

Z

Zápotocký, Antonín, 75, 77, 78, 81, 82, 83, 161, 199, 201, 206, 211, 217, 218, 227, 231, 232, 233, 238, 250, 264, 270
Závodský, Osvald, 218, 231, 276
Zenkl, Petr, 191
Zilliacus, Koni, 263
Zinověv, Grigorij Jevsejevič, 39, 40, 43, 47, 72, 73, 74, 75, 262
Zörgiebel, Karl, 102
Zorin, Valerian, 182, 196, 197

Ž

Ždanov, Andrej, 189